

AMERICÆ
Nona & postrema Pars.

QVA DE RATIONE ELEMENTORVM: DE NOVI ORBIS NATVRA: DE HVIVS INCOLARVM SVPERSTITIOSIS cultibus: deq; forma Politiæ ac Reipubl. ipsorum copiosè pertractatur: Catalogo Regum Mexicanorum omnium, à primo vsq; ad vltimum Moteçumam II. addito: cui etiam ritus eorum coronationis, ac sepulturæ annectitur, cum enumeratione bellorum, quæ mutuò Indi gesserunt.

HIS ACCESSIT

DESIGNATIO ILLIVS NAVIGATIONIS, QVAM 5. naues Hollandicæ Anno 1598. per fretum Magellanum in Moluccanas insulas tentarunt: quomodo nimirum oborta tempestate Capitaneus SEBALT *de* WEERT *à cæteris nauibus dispulsus, postquam plurimis mensibus in freto infinitis ærumnis misere iactatus fuisset, tandem infecta re post biennium An. 1600. domum reuersus sit.*

ADDITA EST TERTIO

NAVIGATIO RECENS, QVAM 4. NAVIVM PRAEfectus OLEVIER *à* NOORT *proximè suscepit: qui freto Magellanico classe transmisso, triennij spatio vniuersum terræ orbem seu globum mira nauigationis sorte obiuit: annexis illis, quæ in itinere isto singularia ac memorabiliora notata sunt.*

Omnia è Germanico Latinitate donata, & insuper elegantissimis figuris æneis coornata editaq; sumptibus

THEODORI *de* BRY *p. m. Viduæ & binorum filiorum.*

FRANCOF. Apud MATTH. BECKERVM. 1602.

ILLVSTRISSIMO ET POTENTISSIMO PRINCIPI AC DOMINO, DN. CHRISTIANO II. DVCI SAXONIÆ, ac S. Romani Imperij Archimarſchallo Electori, Domino noſtro clementiſſimo, S. & F.

ONAM & poſtremam hanc Americanæ hiſtoriæ partē edituri, princeps illuſtrißime, cur eandem Ill. T. Celſ. nomini inſcriptam ac dicatam voluerimus, cauſæ pol ſunt, nec paucæ numero, nec (vt opinamur) leues pondere. Quas ſi longa ſerie ſigillatim hîc pertexere aggrederemur: iure merito benignißima tua clementia temerè abuti velle videri poßimus. Dicemus tamen ſtrictim ac (quod aiunt) tribus bolis, quæ rationes huius inſtituti noſtri fuerint palmariæ. Ex primis autem feſtiuæ Ill. T. Celſ. inaugurationis ſolennitas eſt. Ad quam, cum vniuerſus propè orbis CHRISTIANVS, *qui vel ex nomine tuo omnia facit auſpicatißima, vota ſua certatim conferat: nobis quoque votiuæ congratulationis ius eodem exemplo licere, plena fiducia freti exiſtimauimus. Cumque Perſarum ritu ignominioſum fore duceremus, ſi ſine munere ac donario ad Ill. T. Celſ. ſolium gratulabundi ingrederemur: hoc qualicunq; munuſculo (quo certè vel grandius vel pretioſius tenuitas noſtra non habet) pium animi noſtri ſenſum ac adfectum apud Ill. T. Celſ. teſtari ante omnia voluimus.*

Altera inſtituti ratio à pientißimo Ill. T. Celſ. parente, iam inter pias animas tranquillam ſine omni inuidia vitam agente, profluxit. Cui, cum huiuſdem operis partem primam (licet alia lingua) pridem nuncupaſſemus: omninò conueniens eſſe arbitrati ſumus, vt poſtrema hæc pars, nulli alij niſi vni Ill. T. Celſ. præſeruata cederet: quo nimirum tam præclarum opus, quod felicißimis CHRISTIANI *Patris auſpiciis inceptum eſt,* CHRISTIANI *filij inſigni autoritate ac ſplendore clauderetur veluti, ac ad calcem perduceretur.*

Quod ſi denique rerum magnarum ac præſtantium, maximos quoq; ac præcellentißimos præſides eſſe oporteat: tum certè vel hac ipſa de cauſa operi huic, propter rerum plurimarum arduitatem ac raritatem multorum inſultibus obnoxio, patronus Ill. T. Celſ. dignior aſſeri nemo vel potuit vel debuit; qui & ad obtrectatorum temeritatem retundendā virium ſatis, & ad gratiam libro conciliandam autoritatis plurimum tenes. Adeò, vt tanto ac tam illuſtri vindice ac aſſertore non dubitemus, quin genio hoc opus felicißimo diutißimè peruicturum ſit.

Accipe ergo, Illuſtrißime Princeps Elector, Mecænas amplißime, pro candido ac votiuo felicißimæ tuæ inaugurationis, munuſculo hanc rerum Indicarum congeriem iucundißimam ſanè ac lectu vti-

)(3   *lißimam*

lißimam: in qua certè colligenda, adornanda, sculpenda ac edenda, nos humilimi Illustriß. T. C. clientes, & operis & sumptibus desudauimus haud modicis. Quorum tamen omnium hoc vnum nobis solatium largißimum erit, si deuotum piumque nostrum hunc gratulandi & gratificandi adfectum, ea, qua speramus, clementia acceptum esse intellexerimus. Pro qua clementia DEVS, *perpetuæ bonitatis fons & primæua origo, fascibus regni tui floridißimi recens acceptis, diuinæ sapientiæ cælitus demißis radiis tam largiter benedicat, vt subditis, qui velut in numen quoddam ingenti spe oculos suos in Ill. T. Cels. defixerunt, Pater: finitimis nationibus columen: ac toti deniq; orbi* CHRISTIANO *tutor ac Prostates fidißimus sis.* AMEN. *E nobili Francorum Emporio. 23. Martij An. æræ* CHRISTIANAE 1602.

Illustriss. T. Celsit.

Clientes humillimi.

THEODORI de BRY p. m. Vidua & bini Filij, IOAN. THEODORVS & IOAN. ISRAEL, ciues Francofurtenses.

LECTO-

LECTORI BENEVOLO SALVTEM.

IRACVLA Dei, candide Lector, profunda admodum, abstrusa ac omninò imperscrutabilia esse, præter rerum quotidianam experientiam, tam ex hac recenti nostra, quàm alijs aliorum de rebus Indicis historijs editis, clarissimè ac abundantissimè intelligi potest. Quæ certè vniuersim hoc fine in lucem datæ sunt, vt ex illis passim informati plurimi, tremendam Dei munificentissimi maiestatem deuotè agnoscere: Sapientiæ eius admirandæ profunditatē rimari: & deniq; diuinæ illius dextræ augustissima & auspicatissima opera subinde magis magisq; extollere atq; deprędicare conētur addiscātq;.

Quæ verò & qualia in hac historia præcipuè tractentur, ipsemet autor in præfatione sua præcisè his verbis explicat, inquiens: Autorum quidem multi multa, eaque varia de nouo hoc reperto orbe, Hispanorumque in illo rebus gestis, commentati sunt. Cæterum, qui de primordijs ac primis quasi incunabulis istius gentis, deque orbis recentis natura, genio, ac proprietate exactius & velut ex fundamento tradiderit hoc seculo nedum repertus quisquam vspiā est. Mihi quoq; nullus adhuc visus liber est, in quo primæuorum Indiæ indigenarum historiæ expediantur, aut terræ eius singularia excutiantur. Nam cum pleraque ex penitioribus Naturæ adytis oriantur ac emergant: ideò à veteribus nec capi facilè, nec literarum monumentis commodè tradi potuerunt. Nam quis de Zonæ torridæ abundanti humiditate, quicquam vnquam cōmentatus est? Quis de terrarum illarū exquisita aëris temperie scripsit? Quis terram, quò soli propior est, eò crebrioribus imbribus obnoxiam existere, edidit? Quæ certè omnia scriptores vniuersi valdè sicco pede transilierunt: quod vel Indicæ linguæ ignari, horum nihil ex Indorum cōmentarijs excerpere potuerint: aut prolixam istarum rerum tractationem ignauiores non affectarint, verum in ijs, quæ vtcunq; obiter acceperunt, breuiter saltem immorari studuerint. Quibus tamen ego minime contētus, quæcunq; summa & accuratissima diligentia vndecunque colligere atque corradere, vel à peritissimis rerum ac sapientissimis viris frequentibus institutis colloquiis conquirere potui, augendæ, amplificandæ, expoliendæ, ac perficiendæ huic historiæ inserere ex compacto operam dedi.

Itaque etsi nouus iste quidem orbis, iam non nouus amplius sed vetus sit: hæc tamen eius descriptio propter inserta noua, memorabilia & miraculosa plurima, aliàs nunquam euulgata, noua optimo iure habenda est. Vniuersum siquidem opus in septem libros diremptum atq; distinctum est: quorum duo priores de cælo, deque aëre, ac horum natiuis virtutibus, temperamentis ac proprietatibus tractant. Tertius ac quartus de Elementis cæteris, ac plantis seu stirpibus, vt & de animalibus terrestribus, aquatilibus ac aëriis tradunt. At tres reliqui libri de Indorum ortu ac religione, & Republica, bellisque & similibus alijs commentantur. Et hæc hactenus ex præfatione autoris.

Quibus ex verbis colligere licet, hoc opus propter plurimarum rerum exquisitam deductionem & explicationem perfectum, ex imo fundamento veritatis vniuersæ Indiæ Occidētalis proprietatem ac naturam edisserere atque extruere: non quidem, vt integra hîc historia tradatur, quomodo & quando Hispani eas terras occuparint, & quæ in eius expugnatione memorabiliora gesta sint, cum ea omnia in Americæ nostræ parte quarta, quinta, sextaque fusius antè recensita inueniantur: sed vt ea saltem comprehendantur, quæ Indiæ ipsius naturam, rationemq;, ac huius indigenarum regna, templa ac Respubl. concernant, quorum in libris prioribus obiter saltem mentio facta est, hoc verò fusior ac perfe-

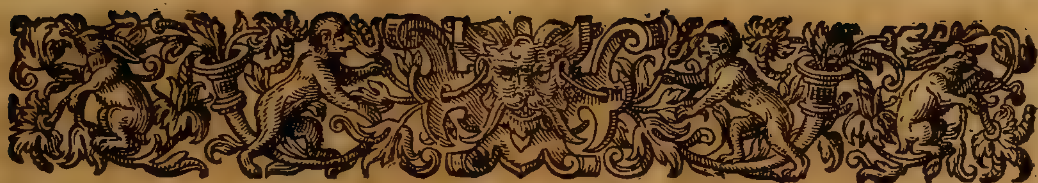
perfectior descriptio ac designatio inseritur. Quam nonam Americæ partem cum totius historiæ quasi quoddam complementum esse peruideremus: eam artificiosissimis figuris ac tabulis etiam insignitam voluimus, fore sperantes, vt candido Lectori, ac rerum peregrinarum rararumque auido, studium nostrum ac labor, sumptusque (quos haud tenues impendimus) maximè probentur. Hanc enim qui historiam legit, is vel in thalamo suo cubans, vel in Musæo oberrans, vniuersam Indiam veluti peragrare, ac viuis oculis vsurpare potest: cum non saltem plenam ac perfectam eius descriptionem peruolitet; sed & sigillatim quaslibet ciuitates, ac insulas ad viuum depictas perlustret ac contueatur.

Qua causa quoq; Omnipotens rerum vniuersarum conditor ineffabili laude attollendus est, qui mortalibus tam præclaram artem amplissima dote impertiuit, qua ad viuum monstrari ac exhiberi palàm ea possunt, quorum cognitione ne millesimus quidem vti fruique posset, nisi ipse immensis sumptibus, periculisq; certissimis, ac laboribus durissimis itinera ea conficere vellet. Vbi id iuxta quoq; comprimis dolendum est, quod tam nobilis ac diuina ars teterrimo abusu hodie plerunq; ijs ferè rebus impenditur, quæ aut ad nefandas libidines, aut execrabiles superstitiones (quarũ infinita hæc historia exempla promit) hominum otiosas mentes agant ac præcipitent. Nec enim vllum ferè in Romana Ecclesia festum, aut solennitas ritúsque celebratur, cui simile quidpiam luridus Sathanas superstitiosis Indis illis non effinxerit ac præstituerit: sicut huius libri autor, Iesuiticæ societati addictus, manifestè id testatur. Quam sanè ad rem effigiationis ac picturæ ars Indis haud parum contulit. Idola siquidem ac simulachra innumera illius ope effinxerunt, quibus quotannis innumera cæsis hominibus sacrificia, spectaculo sanè horrendo ac fœdissimo exhiberent.

Cæterum, cum in huius historiæ adornatione versamur, ad manus nostras cõmodè venit, Hollandica lingua descripta nauigatio quædam, quam Hollandi An. 1598. per fretum Magellanicum susceperunt: quæ quidem historia lectu ideo dignissima est, quod in ea mira, ac ærumnosa sors infinitáq; pericula adumbrantur, quæ Capitaneus Sebalt de Weert exantlauit. Qui cum biennio integro à patria exulans, continuis laboribus, dira fame, madore iugi ac naufragijs præsentibus obtritus esset, tandem infecta re ad suos reuersus est. Quorum certè ex exemplo liquet, non indignã illam Indorum admirationem fuisse: qui cum Hispanos, America primum potitos, nudi auri argentíq; causa istuc allectos cognouissent: stultam eam audaciam rati sunt, quod propter res tam leues ac contẽptas, tam longinquæ nauigationes, cum tantis tum opum tum corporũ impendijs susciperentur. In huius nauigationis historia addidimus quoq; delineationes seu effigies, nonnullarum insularum, ac ciuitatum, castrorumque, vt & velitationum quarundam ab Hollandis cum Lusitanis designatarum: & tandem etiam habitus expresimus illorum Indorum, quos in transitu Hollandi viderunt.

Spem autem nobis certissimam facimus, Lectorem beneuolum impensum nostrum laborem sumptúmq; tanto fauore applausuque probaturum esse, vt illius indicio ad maiora ac plura quoque, alio tempore in lucem edenda inuitemur ac adducamur. Deo, rerum omnium creatori ac seruatori sit laus, & honor, & gloria in seculum, AMEN.

DE

DE NOVI ORBIS NATVRA ET RATIONE, LIBER PRIMVS.

Cap. I.

Fuisse nonnullos, qui noui orbis cælum, ceu fabulosum, ex omni natura rerum exterminarint.

NTIQVORVM haud pauci, suis ducti opinionibus statuerunt, in nouo reperto orbe planè nullos habitare homines. Multi etiam eò abrepti sententiæ fuerũt, vt hac mundi parte ne vllam quidem terram aut regionem collocatam arbitrarentur. Quod verò maximum est, nonnulli cælũ hoc, sub quo hîc nos degimus, planè cõmentitium & fabulosum esse, professi sunt. Etsi verò ex aduerso horum, aliqui, adeoq; ex grege philosophorum præstantissimi acutissimiq; prægnantibus rationibus, cælum sphæræ, seu globi figuram (vt reuera habet) obtinere demonstrarint: nihilominus tamen, quasi ex compacto hos redarguentes quidam, autores sanè dignitatis maximæ, contrarium omninò asseruerunt, docueruntq;, vniuersum hunc mundum domui potius cuidam similem esse, quæ vnica saltem, eaque suprema parte, non verò vndiquaque tecto obducta sit; præter omnem rationem id statui putantes, quod terræ immẽsa moles in medio aëre quasi suspensa libretur; Cælum verò, ceu ædificij tectum à terra, vt fulcro & sustentaculo suo, quàm longissimo interuallo disseptum & auulsum distet. Sed & præ cæteris Ioannes Chrysostomus in commentariis super Epistolam ad Hebræos editis, aliquoties sententiam eorum altissimè ridet, qui cælum rotundum & sphæricum finxerunt, prætendens, sacram scripturam, tabernaculi potius cuiusdam, à Deo formati & conditi mentionem facere. Qua adducta sententia illud asserere velle videtur, quasi cælum haudquaquã moueretur, Sol verò & astra cætera volucrum more per aëra ferrentur, nec vt rotæ radij circa axem suum in orbem voluerentur. Huic Diui Chrysostomi sententiæ Theodoretus Cyrensis quoque astipulatur, vnà cum Theophylacto, idem argumentum firmiter vbique tenente. Lactantius autem, qui ætate his omnibus

Chrys. hom. 14. & 27. in Epist. ad Hebr. c. 8.

Idem hom. 6. & 13. in Gen. & Hom. 12. ad pop. Antiochen.

Theodor. & Theophyl. in comment. ad Hebr. 8.

Lact.3. lib. diuinar. inst. c. 24.

bus prior est, in suis diuinarum institutionum libris, æquis rationum momentis expresse Peripateticorum & Academicorum Philosophorum opinionem explodit, qui de motu & figura cæli orbica priuatum quid sentire ausi sint: sententiam Epicuri, qui terram hanc immensum Chaos quoddam statuit, longè saniorem & perceptibiliorem agnoscens. Quin imò re propius conspecta Diuus quoque Hieronymus id tangere videtur, dum scribit hæc ferè verba: Physicus per-„ scrutator oculos trans cælum leuat, & vltra profundum terrarum & „ abyssi quoddam inane demergit.

Hier. libr.2. in epist. ad Ephes. in c.4.

Sixtus Senen. libr.5. Biblior. annot.3.

De Procopio tradunt, eum in commentariis super Genesin Aristotelis sententiam de cæli figura & motu circulari (quæ opinio præter autoritatem S. literarum sit) explicitè fouere & defendere: cuius tamen me scripta nunquam legisse citra pudorem fateor. De quorum omnium autorum tàm dissentanea opinationum cõflictatione ideò me leuior admiratio subit, quod pro constituto sit, eos longè grauioribus & sublimioribus rebus occupatos, Philosophica istis demonstrationibus & subtilitatibus non vsque adeò vacare potuisse. Saltem de Augustino id admirari liceat, qui, cum doctrinæ naturalis, vt Physicæ & Astronomiæ arcanorum peritissimus fuerit, nihilominus tamen de hac re vbique hæsitat, & vtrum terra circumcirca à „ cælo ambiatur, dubia pronunciatione nutat: Quid ad me pertinet, „ inquit, vtrum cælum, sicut sphæra vndique concludat terram in me-„ dia mundi mole libratam, an eam ex vna parte desuper velut discus operiat? Eodem ipso autem loco, quo hæc scribit, cæli figuram omninò sphæricam esse, simul expresse fatetur: & tamen de eius motu circulari sententiam, vt incertam & penitus ambiguam, tum ibi tum alibi, vicissim promulgat.

Aug. libr.2. super Gen. c.9.

Cap. II.

Cæli figuram vndiquaq; rotundam esse, & illud in seipsum reuolui.

ETERIBVS autem, propter hanc potissimum causam id meritò donandum est, quod, dum in Creatoris sui cognitionẽ cultumq; verum penitus incubuerunt, de creaturis eius, numero & cognitione, propè infinitis, errare & ambigere facilè potuerint. Rerum verò mundanarum scrutatores, qui ingenij sui ala eò cognitionis prouolarunt, vt & quid mundus esset, reuera sciuerint, & vniuersi huius ordinem naturamque certis argumentis & regulis præcisè comprehenderint, hac potissimum causa infelices censendi sunt, quod ad sola Dei externa opera attendentes, creatorem suum cognoscere aut penitus nõ laborarunt, aut eum cognitum iusto cultu non

Sap.13.

tu nō venerati. Sed in vanis suis cogitationibus deridiculi facti sunt. Rom.1.
Ipse quidem Aristoteles cum asseclis Peripateticis, qui in hoc cum Stoicis faciunt, de figura & reuolutione cæli huiusmodi tradidit, Plutarch. de Plac. Philos. li. 2. c. 2.
quę nos in hisce regionibus multò clarius & certius ipsis contuemur oculis, quàm vt eadem ex præceptis & regulis discere possimus philosophicis. Atque adeò quidem, cælum ipsum globosa figura conditum formatumque, terram ipsam ex omni parte cingere & ambire, à nemine quoquam nisi cum certo pudore & confusione negari vel potest vel debet. Eam enim nos hodiè terræ partem spectamus, quæ veteribus omninò inconspecta fuit. Præterea, vtrosque nonnunquam mundi vertices, seu polum tàm Borealem quam Australem (de qua re Diuus Augustinus valdè dubitabat) videre nobis contingit, quotiescunque nauigantes lineam æquinoctialem transmittimus. August. libr. 2. Gen. ad lit. c. 10.
Quin imò, nos 60. gradus tàm cis quàm vltra lineam æquinoctialem pronauigauimus, vt reliquos hoc loco silētio transiliam, qui longinquioribus nauigationibus 70. gradus versus septentrionem attigerunt. Sed & nauis quædam, Victoriæ nomine insignita, velis vniuersam terram obiuit, & hoc facto veterum opinionem, quasi terra immensum quoddam & inane Chaos esset, vt erroneam falsamque infregit. Eius nauigationis duratione nautæ Oceani magnitudinem dimetientes, indubitatis quasi vestigiis quibusdam terram, licet vastam, attamen Oceano longè minorem depressioremq; obnotauerunt: id quod ceu nouum præter multorum fidem esse possit. Ex quibus hactenus recensitis omnibus audacter concludimus, cæli figuram orbicam, & perfectissimam omnium esse. Terræ autem & aquæ, quæ se inuicem quasi bracchiis complectuntur, collectus globus, ex omni parte sensibilis, sua certa dimensione constat, cuius extrema & termini omninò ambiri & comprehendi queunt: Quod ipsum non tantum Philosophicis & Astronomicis argumentis, veluti tecmeriis quibusdam indubitatò demonstrari, sed & veluti digitis intentis manifestè ostendi potest. Nam vt hìc accuratiores & subtiliores demonstrandi vias declinemus, qualis præcipua ea est, quod perfectissimo corpori figura quoque debeatur perfectissima: id hoc loco saltem exempli gratia constitutum sit, motum scilicet in orbem factum, minimè æqualem aut sibi semper cōstantem esse posse, si in angulum fiat: quod ipsum tamen necessariò eueniret, nisi Sol cum cæteris astris omni sua parte circumageretur aut conuolueretur, sed alicubi in latus intorqueretur & inflecteretur. Huius sanè rei vel vna Luna nobis testis esse possit locuples, quæ tum demum deficit & obscuratur, quoties ipse terræ globus intra hanc & solem se medium interiicit, & solares radios Lunam illustraturos densitate sua intercipit. Id quod nullo pacto fieri posset vspiam, nisi terra ceu centrum in medio locata, orbibus cælestibus vndiquaque obuoluta & cincta esset. Sunt quidem

Aug. epist. 109. c. 4. nonnulli, qui, an Luna lumen ſuum à Sole mutuetur, haud obſcurè dubitent. At iſtorum dubitatio temeraria eſt. Nam quid noctem obſecro conſtituit aliud, quam terræ vmbra, à Sole ſeſe infra globum eius recipiente, relicta? Quod ſi Sol non infra terram deuolueretur, nec ſe aliquantiſper abſconderet dum recens iterum prodiret, ſed potius verſum in angulum quendam impelleretur: tum certè, terram à cælo diſci ſeu quadræ modo integi aut obduci, nec orbis aut pilæ forma ambiri, neceſſariò conſequeretur: Quo dato, cõficeretur iterum, noctes à Sole, nec longiores, nec breuiores, nec vllo pacto æquales conſtitui in quibuſdam locis poſſe. Illud autem, quod Diuus Auguſtinus ſcribit, quod omnes conuerſiones, oppoſitiones, depreſſiones, aſpectus, & ſimiles aliæ ſiderum affectiones, nihilo incommodius fieri poſſint, etſi cælum ipſum quidem per ſe immobile perſtet, in eodem verò ſola aſtra ſeorſim moueantur: id illi quidem, cui quiduis fingendi & imaginandi licentia eſt, captu haud eſt difficile. Verum eodem exemplo quoque comminiſci liceret, vniuſcuiuſlibet aſtri corpus à peculiari Angelo ſeorſim proferri, non ſecus ac Habacuc ſimili latione traiectum in Babyloniam legimus. Et quis vſpiam tàm animi hebetis, aut iudicij corrupti eſt, qui huiuſmodi variationes omnes non intelligat ad eius arbitrium fieri poſſe, qui illorum ita præſumptus motor ſit? Quorum tamen nihil ita concludi poteſt, ab illis, niſi regio illa cæli, per quam aſtra commeant, elementalis adeóque corruptioni obnoxia ſtatuatur: Siquidem per vacuum ſeu inane moueri minimè poſſunt. Iſto conceſſo, ipſa quoque aſtra ſecundum naturam ſuam corruptibilia erunt, quæ tandem temporis decurſu alterationem patiantur & deſtruantur: quod tamen contra æternitatem eorum manifeſtè pugnat, quam DOMINVS, creator illorum, (ſpalte atteſtante) primitus ipſis indidit. Sed & idem contra expreſſam Dei ordinationem, adeoque rerum omnium prouidam conſeruationem manifeſtè pugnat. Quod ſi quis has rationes fors vilipendere volet, is tamen oculorum teſtimonio refragari nullo modo poterit, quorum beneficio & intenſione non ſolùm aſtra veriſſimè rotari & circumuolui videmus, ſed & ipſum cælum vniuerſum, non ſolùm partes eius lucidas, qualis è cæteris eſt via lactea, verum & nõnullas alias, tenebricoſas nimirum & obſcuras, in orbem agi contuemur. Siquidem inſignes quaſdam cælo impreſſas maculas alicubi mihi videre contigit, quas dum in Europa degerem, nuſquam me notaſſe memini, quæ Lunæ, Eclipſin patientis, imaginem eminus exprimunt: vnde indubitata experientia obſeruare didici, maculas eaſdem perpetuò & indeſinenter cum ipſis aſtris quibus conſertæ ſunt, reuolui & in orbẽ cieri. Ex quo verò principio (vt ſic loquar) iſtæ cæli maculæ naſcantur, ſi meam quis roget ſententiam: eius proferendæ licentia data, ſtatuere nihil poſſum aliud, quam quod, ſicut firmamenti ſeu ipſius cæli corpus denſius, quatenus illuminatur, Galaxiam

Aug. lib. 2. de Gen. ad lit. c. 10.

Pſalm. 148.

xiam constituit, sic vicissim partes eius rariores & magis diaphanæ, cum lumen fundant debilius, atriores appareant. Sed, quacunque tandem à causa huiusmodi maculæ emergant; accurata tamen & diligenti obseruatione, astra ipsa cum suis orbibus indiuisim iustoque ordine progredi, irrefragabiliter notatum est. Adeò vt citra impietatem haud à quoquam vspiam, orbes cælestes terram ipsam vndiquaque includere, & in sese ipsos assiduò reuolui, negari queat.

Cap. III.

Terram in mundi medio sustineri, sacrarum quoque literarum testimonio confici.

QVÆ de terræ loco, & cæli reuolutione hactenus à nobis fusius commemorata sunt, ipsarum quoq; sacrarum literarum autoritati consentanea, probari facilè possunt. Nam vt hìc breuitatis studio taceam, quod in istis frequenter terrarum orbis mentio fiat: quod omnia cætera corpora à cælo contingantur: quid Ecclesiastæ sententia planius & luculentius inueniri potest? Oritur Sol, inquit, & occidit, & ad locum suum reuertitur, ibique renascens gyrat per meridiem, & flectitur ad aquilonem: lustrans vniuersa in circuitu pergit Spiritus, & in circulos suos reuertitur. Quæ sententia secundum paraphrasin Gregorij (siue is Nazianzenus siue Neocæsariensis fuerit) ita habet: Sol, vniuersam terram postquam obiuit, conuersus ad eundem terminũ seu punctũ circumuoluitur. Quod sanè nulla fieri ratione posset, si terra vlla parte cælo exclusa esset. Porrò & Diuus Hieronymus in explicata Epistola ad Ephesios his ferè verbis scribit: A plerisque iuxta Ecclesiasten affirmatur, cælum rotundum esse, & sphæræ modo reuolui: Sed eius tamen rotunditas nec latitudinem nec lõgitudinem, nec altitudinem, nec profunditatem habet, sed secundũ omnes sui partes coæqualis est, &c. Quibus verbis Hieronymus nihil aliud velle videtur, quàm quod maxima sanctorum interpretum pars, iuxta tenorem sacrorum Bibliorum mundum orbicularem seu sphæricum statuerit. Etsi verò Basilius, & qui huius interpres est, Ambrosius in Hexam. dubij nonnihil obhæreant; nõ obscurè tamen in hanc sententiam, mundum videlicet esse sphæricum, inclinant: nec Ambrosius quicquam aliud, quam quintam vocatam essentiam, ab Aristotele cælis ascriptam, reprehendit. Porrò mirum est, qua elegantia & venustate de situ & firmitudine terræ, vt & de ineffabili virtute, sapientia & maiestate creatoris eius, sacra pagina loquatur, saltem vt illarum rerum pensitatio nos in summam admirationem adducat, & nos ex creaturis illis mirificis summa oblectatione perfundamur. Dicit enim aliàs Iehoua, quod columnas terræ suf-

Hest.13. *Cap.1.v.3.* *Hier. lib. 2. in Ep. ad Eph. c.3.* *Basil. hom.1. Hexa. prope finẽ. Ambr. lib.1. Hex. c.6.* *Psalm.74.*

fundauerit & confirmauerit; nimirum vt inde intelligamus, quod immensa hæc & vastissima moles dextra potẽtiæ diuinæ sustentetur, sicut id eleganti narratione Diuus Ambrosius explicuit. Pagina quidem sacra nonnullibi fulcra cælo substructa esse ait. Quo verbo non illa Atlantis sustẽtacula, à Poëtis ipsi assignata, sed potius ipsissimum verbum Iehouæ, sua potentia hæc omnia sufferentis & moderantis, intelligendum supponit. Sed & terram elemento aquæ adhærere, & ab eo magna ex parte circumdari, valdè sapienter eadem asserit. Nam, " firmauit, inquit, terram super aquas, & orbem terrarum super maria " fundauit. Quanquam Diuus Augustinus verba hæc (super aquas) in aliũ sensum detorquere conetur, ne scilicet rata & in sacris literis confirmata illa opinio habeatur, quod terra aquæ commixta in medio mundi suspensa hæreat. At enimuerò sensus verborum Psalmi tàm clarus & perspicuus est, vt nulla interpretatione contraria obscurari possit. Vult enim expressè, terram à nullo alio quàm aqua fulciri: quæ etsi suapte quidẽ natura fluxilis, loco facilè moueatur, nihilo tamen minus singulari Dei summi & sapientissimi Architecti prouidentia vastum hoc terræ opificium firmum & immotum sustineat. Terra quidem ipsa super aquis fundata scribitur. Veruntamen, si exactius loqui consilium sit, potius sub aquis eadem constituta est. Nam prout cogitatio seu imaginatio hominis est, illud, quod terræ à nobis habitatæ ex altera parte oppositum est, respectu eo non nisi infra terram positum esse videtur: ideoque nos aquas & ipsum immensum mare ex aduerso terrę, eidemque subiacere imaginari solemus, cum tamen ibidem nihil aliud, quàm mundi pars dimidia locetur. Sacra ergò pagina pro communi hominum opinione loquitur. Iam si quis sciendi cupidus vlterius quærat, cuinam tandem fundamento ingens & vastissima illa terræ marisque machina innitatur: huic plenius rem " intellecturo simul & admiraturo eadem sacra scriptura ita respon- " det: Extendit aquilonem super vacuum, & appendit terram super nihilum. Quæ verba nerui sanè & sapientiæ habent quamplurimum. verè enim terra de nihilo suspensa est, & eadem cum aquis commixta in medio aëre libratur. Arduum hoc miraculum Deus cordibus hominum multò illustrius & sublimius præfigurat, cum ad Iobum ita loquitur: Vbi eras, quando ponebam fundamenta terræ? Indica " mihi, si habes intelligentiam? Quis posuit mensuras eius, si nosti? vel " quis tetendit super eam lineam? Super quo bases illius solidatę sunt? " aut quis demisit lapidem angularem eius? Vt ergò pulchritudo & venustas huius ædificij omnibus mortalibus innotesceret, diuinus ille diuinorum operum speculator & mystes Dauid, in eo Psalmo, quem " de hac re deuotissimè meditatus est, his modulis cecinit: Qui funda- " sti terram super stabilitatem suam, non inclinabitur in seculum seculi. Hæc nimirum causa est, cur terra, mole & pondere immensa, ac in medio aëre pendula, nec ruat vspiam nec quoquam nutet, quod videlicet

Lib. 1. Hexa. c. 6.
Iob 9. & 26.
Hebr. 1.
Psal. 135. 23. & 24.
Aug. in Psalm. 135.
Iob 26.
Iob 38.
Psalm. 103.

delicet natiuæ suæ firmitatis aut stabilitatis fundamenta certissima habeat, à sapientissimo rerum omnium creatore sibi parata, vt in sese ipsa stabilis consisteret, nec quoquam alio extraneo adminiculo vnquam egeret. Humanas ergò cogitationes quam longissimè errare necesse est, quotiescunque diuinorum operum maiestatem, ad rationem captumque humanum metiri satagunt. Nec cuiquam opus est metuere, vt, licet in medio aëre suspensa terra libretur, propterea huc illúcve labascat. Non enim, vt psaltes ait, in seculum seculi inclinabitur. Non ergò immeritò Regius Propheta, postquã admiranda Dei opera quasi ex catalogo recensuit, & collaudauit, in hunc hymnum e-„ rumpit: Sit gloria Domini in seculum, Lætabitur Dominus in operi-„ bus suis. O quàm magnifica sunt opera tua Domine; omnia in sapi-„ entia tua fecisti, & plena est terra operum tuorum. Quotiescunque mihi diuersis nauigationibus peregrinanti immensam vastitatem magni Oceani, vel etiam portentosam hanc mundi machinam contemplari licuit, non saltem ex isto rerum aspectu ingenti gaudio voluptateque perfusus, verum etiam vniuersa hominum, quantumuis regia opera, cum istis diuinæ manus opificio extructis collata, vilissima & abiectissima pronunciare coactus sum. Et spectaculorum istorum seria meditatione abreptus, sæpissimè in hæc verba erupi: Dele-„ ctasti me, ô Domine, in factura tua; & in operibus manuum tuarum „ exultabo. Et, vt, quod res est, fatear, nescio equidẽ, quid secretæ & ab„ conditæ maiestatis diuina omnia opera in sese cõtineant, cum, quô frequentius & intentius ea contueamur, plus semper nouæ voluptatis mentibus nostris refundant: cum contrà humana opera, quantumuis præclarissima & subtilissima, si crebrius aspiciantur, facilè displiceant, & sui contemptum in nobis excitent. Quod si hortos amænissimos, aut templa augustissima, arces superbissimas, aut effigies vel dædala manu artificiosissimè exsculptas iterum atq; iterum quis spectauit: Aspectu illorum vsque adeò consatiatur, vt ne oculos quidem deinceps admouere saturos dignetur. Mare autem, & in eo prominentes vastos scopulos, aut floribus vernantia prata, aut flumen aliquod prærapidum, aut implacidum, & horrendum vorticem, cum saxis perpetuo colluctantem & mugientem, & cætera huius generis spectacula, si quis cominus contueatur, semper noui quid in illis reperiet, & voluptatem singularem capiet, tædio omni seposito: vt rerum illarum meditatio inexhaustæ cuiusdam sapientiæ suaue quoddam conuiuium esse videatur planissimè.

Psalm.104.

Psalm.91.

Cap.

Cap. IV.

Solutio eorum, quæ contra cæli rotunditatem ex ſacris literis depromuntur.

IAM ad mundi figuram reuertor: quam non eſſe perfectè rotundam, neque cælum in ſeipſum conuerti, neſcio equidē quibuſnam ex ſacrarū literarum verbis quidam euincere conati ſint. Quòd enim D. Paulus cælum vocat tabernaculum, quod fixerit Dominus & non homo: non video quid id ad hanc rem faciat. Nam, etſi quidem Deus tabernaculum extruxiſſe legatur: nō tamen id ita accipiēdum eſt, quaſi terra, ſua natura immobilis, ex vna ſaltem parte deſuper intecta cælo ſit. Vbi enim Apoſtolus ſimilitudinem tabernaculi veteris teſtamēti tractauit, vnà docuit, tabernaculum noui teſtamenti eſſe ipſum cælum, in quod ſummus pontifex noſter, IESVS Chriſtus in ſanguine ſuo ſemel ingreſſus ſit: quod illo veteris teſtamenti tabernaculo tantò præſtātius ſit, quantò Deus, illius conditor, homine veteris conſtitutore, melior maiorque ſit. Et tamen interim vetus tabernaculum ſine Dei ſapientia & ordinatione nullatenus factum eſt, quæ deinde Beſeleelum hunc impleuit. Quin imò ſimilitudines, parabolas, & Allegorias non præciſè ad literam intelligendas venire, ipſe quoq; Diuus Chryſoſtomus, vir conſummatæ eruditionis, planiſſimè monſtrauit. Porrò autem, quod pro nonnullorum opinione Diuus Auguſtinus contra cæli rotunditatem hunc Pſalmi contextum: Qui extendit cælum ſicut pellem, obiicit, quaſi inde cælum non rotundum, ſed conuexa parte planum eſſe ſequeretur: ex eodem ipſo ſancto Doctore facili negotio monſtrari poteſt, quod per adducta verba nō ipſam cæli figuram intendat aut faciem: ſed quod potius hoc velit, fuiſſe Deo immenſum hoc cælum fabricare tàm facile & promptum, quàm procliue nobis eſt, conuolutā aut cōplicatam pellē pandere vel explicare. Aut illud dicendū eſt quoq;, facta hæc eſſe verba, ad diuinæ habitationis maieſtatē innuendam, vt, quod nobis tabernaculum è pellibus eſt, idem Deo ſit cælum, vſque adeò magnificum & durabile. Quod ipſum poëta quidem hemiſtichio curto elegāter ſimul & breuiter exprimere voluit, canens, Nitidi tentoria Cæli. Quale & illud Prophetæ eſt; Cælum mihi ſedes, Terra autem ſcabellum pedum meorum. Iam ſi Anthropomorphitarum ſimiles eſſemus, difficilis quæſtio moueri poſſet, quo id fieret modo, vt, cum Deus omnia impleret, terram tamen pro ſcabello pedum ſuorū haberet, quæ ipſa in medio mundi conſiſteret. Sic etenim neceſſe eſſet, & Dei pedes ſibi ipſi oppoſitos eſſe, & capita illius plura comminiſcenda forent. Quæ tamen omnes nugæ ad riſum potius & cachinnum, quam ſeriam & ſobriam diſputationem cū ſpectent, ſatis

Hebr. 8. Exod. 36. c. 20. in Matt. Pſalm. 103. Aug. 2. de Gen. c. 9. Eſa. 66.

ſatis nobis ſit,in ſacris libris non literam nudam, quæ occidit, verum ipſum Spiritum potius,qui viuificat,quærendum eſſe.

Cap. V.

De Conditione Cæli Antarctici.

PASSIM per Europam multi quærũt, quæ Cæli huius auſtralis facies aut ratio ſit, cum ea de re veteres Aſtrologi nihil commentati ſint. Qui etſi intentis ſpeculationibus eò quidẽ vſq; pertigerint,vt cęlum meridionale reuera eſſe, exploratè nouerint: quæ tamen eius genuina facies ratióve ſit, aſſequi nõdum potuerunt. Canopum quidem, ſtellam vt lucidiſſimam, ſic maximã ex iis, quæ apud nos conſpiciuntur,admodũ deprædicant. Et qui ex literatis noſtratibus mare ſulcauerũt,de cælo & ſtellis tùm plurimis tum ingentibus,nobis conſpicuis,multa cõmemorant. Ego verò & multò plura, & lucidiora & maiora circa polũ Antarcticum cõſpici aſtra haud dubitãter aſſero: aioq;,quæ hic à nobis ſpectantur, ſtellis meridionalibus,& iis,q̃ à poëta Vergilio nominantur,haudquaq̃ præferenda eſſe.Ex cæteris autẽ ſideris eius,ꝙ crux dictum quatuor lucidiſſimis, & à ſe inuicẽ certis interuallis, crucis in modũ diſtat, ſplendor & ſpecies pulcherrima eſt:ꝙ aſtrum quidam rerũ imperiti & ignari polum Antarcticum ſtatuunt, ꝙ nautas curſum ſuum ſecundũ illud moderari & tenere obſeruant: ſicut vltra æquinoctialem metã tenent polum Arcticum.Hoc autẽ hac de cauſa ita fit,quia polus Antarcticus à nulla fixa & notabili ſtella nautis deſcribitur. Ideoq; eos illi proximam aliam captare neceſſe eſt,q̃ pedem Cruſeræ nominãt, quæ, vt à peritiſſimis nautis accepi, à polo gradibus circiter 30 diſtat.Dimenſionis ergò in hoc hemiſphærio ratio multò difficilior eſt. quoniã ad ſtellam hanc curſus exactè dirigi non poteſt, niſi rectà in vertice ſit, quod ſemel in nocte euenit. Sed & eadem diuerſis anni tẽporibus diuerſum ſitum obtinet: & quod nauigationes multò laborioſiores facit, hoc eſt, quod maxima anni parte de nocte Zenith exactè non aſſequitur. Ideoque induſtrij & prouidi gubernatores prope ſolem meridianum punctum quoddam iuxta aſtrolabicum inſtrumentum ſeorſim annotare conſueuerunt. Hac in arte quidem Luſitani peritia cæteros mortales omnes exuperant: Vt qui & ingenij acumine, & longis diuturniſque nauigationibus omnium ſunt peritiſſimi. Sunt autem ibi & alia quædam tùm maiora tũ ſplendentiora aſtra, quæ poëtarum Helicam & cynoſuram æquant. Lacteæ quinetiam viæ excurſus lucidiſſimis, & maculis nonnullis de quibus ſuprà diximus, inſigniter diſtinctis hoc loco obſeruatur. Sed hæc & alia alij vberius penitiuſque explorent: nos hic contenti iam ad alia diuertamus.

Plin.lib.6.c.22.

Cap. VI.

Quod iuxta vtrosque mundi polos tùm terra tùm mare sit.

IRMIS & irrefragabilibus argumentis hactenus demonstratum esse arbitror, non soli Europæ, sed & Asiæ Africæque cælum diuinitus datum esse, nosque omnes ac omnia ab eo integi. Hoc iam pro illis facit, qui hinc in Hispaniam contendunt: quibus patria sua assiduò in ore est, & econtrà mirantur, imò indignantur, quod nostra nobis æquè patria non curæ cordiq; sit, vt in illa vitam & degamus & ponamus. Contra hos nos superius dicta contorquemus, respondemusque, nobis in Europam reuertendi ideò non animum esse, quod cælum Americæ tàm videamus propinquum & beneficum esse, quam Europæ. Quanquam verò cælum vndiquaque terram includat, non tamẽ inde continuò, terram quoque vbique locorum esse, consequitur. Siquidem, cum ex duobus elementis, terra nimirum & aqua, vnus globus constituatur, quod & ipsum antiquorum sapientissimi ita crediderunt, & demonstrationum momentis firmissimis confecerunt: in hanc iure merito concedendum sententiam est, mare quoquouersum ad polum Antarcticum diffusum, nec ibi terræ loci quicquam relictum esse: quod ipsum Diuus Augustinus contra eos præclarè disputat, qui Antipodas in naturam inuexerunt. Is, Non attendunt, inquit, etsi figura conglobata & rotunda mundus esse credatur, siue aliqua ratione monstretur, non tamen esse consequens, vt etiam ex illa parte ab aquarum congerie nuda sit terra. Quod verè & probè dictum est. Id enim necessariò ex mundi rotunditate consequitur. Contraria verò opinio ratione nulla refelli opus habet, cum experientia ipsa iam dudum rem & dubitationem planam fecerit. Aquæ elementum quidem, etsi huius globi partem quam maximam constituat: nihilominus tamen alicubi terræ cedit, adeò, vt nec hoc latere sola aqua, nec illo mera terra sit, Sed mutuis extensionibus in totum permisceantur, & vnum aliud mutuis quasi bracchiis interfertis vndiquaque complectatur. Qua re sanè admirabili, immensa industrij architecti Dei sapientia hominum oculis præfigitur. Scripturæ sacræ autoritate fideque notum est, initiò aquas vno quodam loco collectas fuisse, & extra hanc terram se protinus protulisse. Sed eadem nos quoque docet, congeriem istam aquarum nominatam esse maria, quæ citra dubium plura fuerunt. Nam & mediterranea maria plurima sunt, ceu Euxinum, Caspium, Erythræum, Persicum, Hesperium, & si quæ alia suis appellationibus distincta, & terminis disclusa sunt: Et Oceanus ipse Magnus, in sacro libro Abyssus dictus, quamuis reuera vnus est, attamen & locis & appellationib. multiplex est, veluti in Ame-

Hieronym. ad Paulin. Et de Hierosolymis & de Britannia æqualiter patet aula cælestis.

Vide Plut. lib. 3. de Plac. Philos. c. 9. 10. & 11.

Libr. 16. de ciuit. Dei. c. 9.

Gen. 1.

in America hac videre licet. Alius enim Oceanus est Borealis, alius Australis, alius Orientalis, qualis est Indicus, alius Synensis. Mihi autem tum longinquarum nauigationum beneficio, tum aliorum peritiorum institutione probè compertũ est, terram nullo vspiam loco à mari vltra 24000 stadia seu leucas Hispanicas mille distare: atque adeò altissimũ mare, quo loco latissimè panditur, suprascriptam tamen mensuram non exuperare. Non equidem eo inficias, Oceanum ipsum multò longius sulcari posse, cum certa experientia constet, classes Lusitanicas metam quadruplo porrectiorem attigisse, & nostro quoque hoc seculo totum Oceanum feliciter circumnauigatum fuisse. Hoc saltem aio, hactenus diligenti obseruatione notatum esse, continentem à continente aut insulis, ac terram à terra alia, vbi sese quamproximè contingunt, nusquam maiore spacio discreta esse, si ab vna ad aliam recta linea ducatur. Insulæ enim fortunatæ, cum aliis pluribus, illa regione locoque conspicuis, ab vltima Europæ Africæque parte 300 ferè Leucis distant. Ab his deinde, ad Indiam Occidentalem tendentibus, postquam Leucæ 900 exuperatæ sunt, Insulæ Dominica, Virgines, & Beata dictæ cum aliis nonnullis occurrunt: quæ longo ordine protensæ ad insulas vsque nautis Barlouenti dictas, exporriguntur. Ab his porrò continens 200 Leucis circiter abest: vbi tandem se pandit regnum Floridæ, immenso interuallo ad regiones Patagonum vsque distractum. In Oceano autem hoc Australi, terra à freto Magellanico vsq; ad promontorium Mendocinum excurrit, nusquam tamen latior, nisi hîc in Peru, quo loco iam degimus. Huic ex aduerso posita est regio Brasiliæ, 24000 circiter stadiis à nobis distans. In hoc eodem Oceano, ab indigenis Mar Del Sur vocitato, etsi fines quidem nulli certi sciantur: attamen haud ita pridem & multæ & magnæ insulæ in eo detectæ sunt, quæ Salomonis dictæ, ab America 800 Leucarum spacio dissitæ sunt. Cum verò in totius terræ dimensione diligenti indagine obseruatum sit, vix vnquam magnas & multas repertas insulas fuisse, quibus non illicò continens, quædã propinqua adhæserit: hac de causa tum mihi, tum aliis omninò persuasum est, à prædictis insulis Salomonis quandam continentem admodum latam diffusamque haud longè abesse, quę cum hac America ex latere Occidentali cõnectatur, & forsan ad fretum Magellanicum declinet. Nam & Guinæam nouam aiunt continentem esse, quam doctiores & peritiores quidam prædictis insulis annumerant. Ex quibus hactenus dictis haud ineptè cõcludi possit, magnam orbis partem latentẽ nobis adhuc incognitam esse. Nostræ quidem classes hodiè in Australi mari ad celeberrimum & potentissimum regnum Chinæ vsque excurrunt, q̃ distantiam non maiorem æstimãt ea, quæ est Europæ & Indiæ Occidentalis, à nobis nauigatione tentatã. Quin imò certissimis documẽtis exploratum est, vtrumque Oceanum, tàm Borealem q̃ Australem tandẽ sibi coniungi. Inter

hos verò media America interiacet, ad polum Antarcticum gradibus quinquaginta eleuata, quo situ decantatissimum illud fretum Magellanicum est. An verò vterq; Oceanus hinc ad polum Arcticum vsque extendatur, & illic tandem iungatur, multorum quidem tentatum periclitatione est, sed, quod ego sciã, hactenus à nemine quoquam exploratum. Indicia quædam & coniecturæ haud leues suadent, supra ipsam quoque Floridam isthmum seu fretum aliquod, Magellanico simile esse. Verũ ista, quæ hactenus indubitata cognitione detecta & nobis prodita sunt, intereà nobis sufficiant ad fidem struendam huic sententiæ, quod terræ pars aliqua, quæ vniuersa Europa amplior & patentior, ipsa verò Asia Africaque non minor est, ex isto latere extet, & quod vterque mundi polus tùm aquas tùm terram æquè sibi vendicet. Quod ipsum veteres quidem seu maiores nostri sua quadam licentia inficiari facilè potuerunt. Nos tamen, literarum & rerum naturalium non vsq; adeò periti accuratiorem & profundiorem harum rerum disquisitionẽ doctioribus iudiciis excutiendam relinquimus.

Cap. VII.

Opinio Lactantij, Antipodas negantis, refellitur.

RISCIS seculis, à curiosioribus contentiosæ quęstiones motæ sunt, an mundi ea pars, quæ circulo Antarctico opponitur, habitabilis esset, & ab hominibus incoleretur. Quam disputationem quidem attingentes Lactãtius Firmianus & Aurelius Augustinus eos, qui antipodes statuebant, falsè riserunt, & rem fabulosam esse, omninò affirmarunt. Attamen, cum ingeniis inter sese vtrique discreparent, diuersis quoq; rationibus ducti & abrepti sunt. Et vt de Lactantio prius dicam, eum plus quam puerilis & futilis ratio in errorem egit. Is eo loco, quo Philosophos cælum vndiquaque conuexum globosumq́;, terram autem in medio pilæ instar pendulam statuentes explodit, hæc verba habet: Qui esse cõtrarios vestigiis nostris antipodas putant, num aliquid loquuntur? aut est quisquam tàm ineptus, qui credat esse homines, quorum vestigia sunt superiora quam capita, aut ibi, quæ apud nos iacent, inuersa pendere? Fruges & arbores deorsum versus crescere? pluuias & niues & grandinem sursum versus cadere in terram? Et iterum paulò pòst: Sic pendulos istos antipodas cæli rotunditas adinuenit. Nescio equidem, quid de iis dicam, qui cum semel aberrauerint, constanter in stultitia perseuerant, & vanis vana defendunt. Nos verò, qui contrariam Asiæ orbis partem incolimus, qui Antichthoni sumus, neque pendere nos videmus, neque vestigia nobis esse superiora, quam capita: neque fruges nostras & arbores aliorsum crescere, neque niues atque imbres aliter cadere,

Lact. lib. 7. diuin. inst. c. 23. Aug. lib. 17. de ciuit. Dei c. 9.

cadere, quam in Europa cernimus. Citra summam admirationem « stuporemq; dici non potest, eam esse humanæ rationis (proh dolor) imbecillitatem, vt, quod verum rectumq; est, citra imaginationem & meditationem seriam intelligere nequeat: Et tamen interim, si imaginationis ductui obsequatur, persæpè grauissimè hallucinetur. Ita, cælum rotundum esse, & terram in eius medio locari, citra mentis agitationem concipi intelligique nequit. Huic verò speculationi si homo intentius indulget, imaginationis verò suæ luxuriem certis & axiomaticis regulis non frenet includatque, tum fieri non potest, quin graui errore intricatus, ipsum veritatis neruum incidat, & à recta semita quam longissimè aberret. Quod vt accommodato exemplo illustremus, an non reipsa quasi manibus palpamus, quod in nobis diuinum quoddam lumen cælestesque igniculi existant, quibus omnes res, ad cōsiderandum nobis propositas diiudicare, & aut easdem approbare, aut reiicere valeamus? Nam quicunque hominum aut ignorat, aut sanè in dubium vocat, cor seu Spiritum nostrū, corpore ipso multò nobiliorem esse; & virtutem animæ, quæ in homine principatum tenet, lumenq; suum de primo illo ac supremo perfectissimoque lumine defluxisse testatur immortalē esse: is, inquam, homo, se hominem esse aut penitus ignorat, aut proteruè ambigit. Iam, si homo, qui animo suo formam seu ideam rei huius concepit, rogetur vt respondeat, an cælum rotundum sit, nec ne, nihil aliud quam cum Lactantio affirmabit, si cælum omninò rotundum statuatur, tum necesse fore, vt Sol cum astris reliquis ad occasum caderet, surgeret verò in meridie: quod ita terra ex aëre suspensa hæreret: quod hominum, oppositam nobis terram terentium, vestigia, capitibus illorum superiora essent: quod niues & pluuiæ non desuper caderent, sed ex inferiore loco sursum versus proiicerentur, & si quæ ridicula huiusmodi alia essent. At enimuerò si de his princeps & summa animæ vis consulatur, tum non tantùm facili negotio huiusmodi deliramenta omnia extricabit, verùm etiam omnem hanc speculationem vt nugacem & veteratoriam acriter despuet. Quin imò iustis veritatis stimulis incitata mens purior, eos quam turpissimè falli exclamabit, qui vniuersi huius mundi naturam pro sui arbitrij modulo condunt, adeò, vt illum domui cuidam similem statuere audeant, cuius fundamento nihil nisi terra, tecto autem nihil nisi cælum superius sit. Hæc eadem plana ratione fideliique institutione doceret, quomodo omnes creaturæ, quæ viuunt, capita superiora habeāt, etsi animalium alia ab aliis diuerso situ eadem gerant (quædam enim erecta illa habent, vt homo: nonnulla depressa seu prona in terram, vt quadrupedes: aliqua in sui medio, vt polypus & araneus.) Et tamen ea perspicuè demonstraret, pari ratione quoq; ipsum cælum, vbi vbi sit, supra nos esse: terram autem ecōtrà infra nos esse. Cum verò imaginatio nostra loco & tempori plerunque alligata sit, tempus autem

&locum absolutè non percipiat, sed saltem finitè: ideò fit, vt cum eadem non vbicunque deprehendat, sed alicubi deficere videat, continuò deerret & præcipitetur: ac nisi certis quibusdam cõclusionibus, rationi consentaneis suffulciatur, erigaturq;, ne momento quidem vnico firma & inconcussa stare valeat. Idem ipsum quoque accidere necesse est, quoties phantasia nostra tempus quoddam ante conditum mundum, & locum, mundo superstruẽdo idoneum concipiat. Quæ conclusiones omnes manifestè euincunt, nec ante motũ tempus, nec locum ante vniuersum vllum vnquam extitisse. Et ipse quoque Philosophus, rationem hanc à mundi vana imaginatione deductam, contraque terræ situm detortam, perspicuè & neruosè confutat, hancque terræ molem locorum locum & intimum & medium & infimum esse, solidè demonstrat.

Arist. de cælo.

Cap. VIII.

Antipodas vt esse negaret, quænam ratio Augustinum impulerit.

LONGE verò alia causa ingeniosissimum impulit Augustinum, vt Antipodas esse inficias iret. Nam rationem superiorem de contrario ingressu illorũ ipsemet confutat in libr. Categoriarum. » Veteres, inquit enim, » asserunt, quoquouersum terram esse subter, cælum » supra. » Nam & antipodes nostri, qui nobis dicuntur figere aduersa vestigia, cælum supra se habent. Quod si ergò hæc Diuus August. Philosophicè edisseruit, quid obsecrò aliud hominẽ tàm eruditum in contrariam pellicere opinionem potuit? Sed ex Theologia ita respondet: Sacra scriptura, omnes promiscuè homines ex vnius Adami semine prognatos docet. Iam verò homines immẽsum Oceanum transfretare ausos esse, & in eas terras, quæ priori suæ sedi oppositæ sint, venisse, id nulla fieri potuisse ratione manifestum est. Ac certè, nisi cum indubitata experientia ipsa quoque oculorum fides, hanc aduersariorum rationem, vt stramineam discuterent, nullo dubio vel hodiè ista instantia firma & inconcussa persisteret. Nunc autem, etsi certissimis rerum documentis, ac falsissima demonstrari possit, labore tamẽ & ingenio opus est haud tenui, ad dicendum docendumque id, quibúsnam viis gens Indica in Americam progressa, ibidem sedem fixerit: quod ipsum deinceps secutura disputatione multò planius & enodatius persequemur. Nunc hoc loco venerandum patrem Augustinum audiamus, cuius verba in libr. de ciuit. Dei » ita habent: Quod verò & Antipodas esse fabulantur, id est, à contra- » ria parte terræ, vbi Sol oritur, quando occidit nobis, aduersa pedibus » nostris calcare vestigia, nulla ratione credendum est. Neque hoc vlla historiæ

C. 10. *Act. 17.* *Lib. 16. c. 9.*

historię cognitione didicisse se affirmant, Sed quasi ratiocinādo con- "
iectant, eò, quod intra concaua cæli terra suspensa sit, eundemque lo- "
cum mundus habeat, & infimum & medium. Ac paulò pòst iterum: "
Nullo modo mentitur sacra scriptura quæ narratis præteritis fidem "
facit, eò, quod eius prædicta complentur. Nimisque absurdum est, vt "
dicatur, aliquos homines ex hac in illam partem Oceani immensita- "
te traiectam nauigare & peruenire potuisse, vt illic etiam ex vno illo "
primo homine genus institueretur humanum. Sic ergò immensus "
pator & infinita vastitas Oceani sola Diuo Augustino hanc credendi difficultatem peperit. Eiusdem tamē cum hoc factionis grauissimus aliàs author Gregorius Nazianzenus quoque fuit, qui homines mare vltra Gades penetrare non posse, pro demonstratissimo iactitat. Sic e- *Epist. 71. ad Posthum.*
nim in epistola quadam eum scribere meminimus: Porrò vltrà Ga- "
des mare hominibus non esse permeabile Pindaro docenti assentior. "
In funebri itidem oratione Basilij: Neq; vltra Gades transmeare cui- "
quam cōcessum est. Quod etsi prouerbij vice (Quod vltra Gades est, eque sapientibus & stultis inaccessum est) ex Pindaro transsumptum sit; illius tamen origo prima abundè satis indicat, hanc veterum decretam & immotam fuisse sententiam, quod vltra Gades nauigationibus transmittere non liceat. Vnde etiā in omnibus tàm poëtarum, quàm historiographorum Chorographorumq; libris ad Gades Hispanicas terrarum orbis fines seu termini constituti sunt: ad quas etiam Herculis columnas, vltimum Romani Imperij, imò vniuersi orbis limitem collocant. Huiusmodi dicteria non in profanis magis, quàm diuinis quoq; libris expressa leguntur. Biblia quandoquidem sacra vulgi dicēdi consuetudini sese oppidò accommodant, dum recensent; Edictum euulgatum esse ab Augusto Cæsare, vt describere- " *Luc. 2.*
tur vniuersus mundus. Alio loco quoq; legitur, Alexandrum Mace- " *1. Macchab. 1.*
donem ad vltimos vsque terræ fines pertigisse, suoq; imperio vniuersum orbem subiugasse. Nonnullibi quoque sanctum Christi Euan- *Coloss. 1.*
gelium in vniuerso orbe creuisse & fructificasse dicitur. Quibus in locis tamen omnibus nomen mundi communi loquendi more pro maxima eius portione tùm tēporis cognita, acceptari scimus. Nam promiscua vniuersorū hominum opinio fuerat, quod nec vllis humanis viribus, nec quoquam ingenio ausúve Oceanus Indicus, vt & Atlanticus transmeari aut penetrari possit. Plinius de hac re tanquam " *Plin. libr. 6. c. 32.*
de cōpertissima scribit his verbis: Oceanus, diuiduo huic globo vn- "
dique circumfusus, partem aliquam orbis nobis aufert, neque hinc "
illô, neque inde huc peruio tractu. Quod ipsum Cicero quoque, & Macrobius, Melaque cum cæteris plerisque pariter commentati sunt.

Cap. IX.

De alterius orbis habitatione, quæ opinio Aristotelis fuerit, & qua in re lapsus errarit.

RÆTER dicta superius alia quoque veteribus causa fuit, cur pro opinione vulgari, hominibus ad hunc nouum orbẽ non patuisse accessum, statuerent: nempe quod præter indictam Oceani immensitatem cælum ipsum quoque, Solis intolerabili æstu flagrantissimum, & circuli meridionalis torridi, igne inaccessum, penitus obstaret: cuius ardor audentissimos quosque homines, hanc viam per mare transmissuros, violenter arceret & dispelleret. Nam & illi ipsi, qui terram (vt reuera est) rotundam censentes, ad vtrumque polum eam habitabilem professi sunt, nihilo tamen minus mediam hãc & longissimam Zonam, vtroque Solstitiali circulo inclusam, hominibus planè & omnimodò habitabilem esse, constanter inficiati sunt, nempe propter æstuosissimos & assiduò sine interruptione durantes ardores, à Solis vicinia, proxima in confinio illo omnia comburentis, causatos: cuius nimirum violentia fiat, vt neque animalibus necessaria pascua, neque hominibus optabilia cætera alphita, neque ad sitim arcendam requisita vnda proueniat. Quæ quidem sententia suam à summo & acutissimo rerum omnium indagatore Aristotele originẽ traxit. Qua tamen in re ab ipso veritatis scopo exorbitare videtur haud parum. De situ verò, naturaque mundi, quid iste verè praueq; philosophatus sit, hìc iam breuiter tradituri sumus. Is quidem, quo loco de austro vento quærit, an ex ipso meridie, an potius ex vltimo vertice poli Antarctici emergat, hæc ferè verba tradidit. Rationis quidem fide constat, habitabilem terræ partem in latum definitam extendi, cum per cæli temperationem accidat, copulationem in orbem fieri, quando ipsi vel torrentes æstus, vel infesti rigores, non in longum sed in latum vrgeant. Ex quo fit, vt per omnes terræ partes commeare possint homines, nisi fortè redundans mare alicubi impedimento sit. Quæ autoris optimi verba huc vsque haud improba sunt: cum à nemine quoq; negari possit, terram secundum sui longitudinem, id est, ab ortu versus occasum, habitatu commodiorem esse, quam secundum latitudinem, id est, ab aquilone versus austrum. Nec hoc (vt Aristoteles refert) propter solam temperiem ita euenit, cũ ibi perpetuò æqualis cæli temperatura ab ortu in occasum sentiatur. Nam vnus idemque Solis calor versus meridiem, & idem frigus versus septentrionem diffunditur. Verùm huius euentus causæ quoque sunt aliæ. Nam si secundum cæli longitudinem commees, tum æquales seu iustos semper dies noctesq; senties: quod in latitudine similiter fieri non potest, sed in perpetuas vmbras labaris necesse est, cũ ibidem anni dimidij integri spatio meræ noctes gliscant.

Arist. 2. Meteor. c. 5.

Sed

Sed pergit Ariſtoteles aduerſus ſui temporis Geographos id planius docere, inquiens: Idem quoque fide eorum probatum eſt, quæ tum nauigationibus, tum terreſtri itinerum curſu apparēt. Magno enim interuallo longitudo ab latitudine diſcreta eſt, quādoquidem id ſpatii, quod ab Herculis columnis vſque ad Indorum oram patet, maiore proportione id ſuperat, quod ab Æthiopia vſque ad Mæotim & extrema Scythiæ loca eſt, quàm quinque ad tria, ſi nauigationis, terreſtriumque itinerum menſus computaueris, quatenus ad exactam huiuſmodi rerum diſciplinam percipiendam ſatis eſſe contigerit. Atqui terræ habitabilis pars vſq; ad non habitabilem in latum explorata nobis eſt. Altera enim cultoribus caret, quod frigore rigeat: altera quod nimio vratur calore. Hoc quidem in loco, rigore miſſo, bono Ariſtoteli ideo indulgenda venia eſt, quod ſuo tempore propter hiſtoriarum inopiam de nulla alia Æthiopia, quam ea, quæ ſub Africa & Arabia ſita erat, ſciuerit: Vltimam ſiquidem Æthiopiam penitus ignorauit. Præterea ipſius ſeculo immenſa illa quoque & ſpatioſiſſima regio pretioſi Ioannis nondum reperta conſtabat: vt taceam hoc, quod nemo quiſquam tum ſciuerit, quæ vltra Æquatorem & Tropicum Capricorni vſque ad promontorium Bonæ ſpei extarent, quæ omnia ſerioribus annis Luſitani ſuis nauigationibus primum detexerunt & euulgarunt. Iam hinc porro, ſi latitudinem vſque ad extremam Scythiam ſeu Tartariam capias, nullo dubio eadem totam à Columnis Herculis vſque ad ipſam Indiam longitudinem æquatura eſt. Maiores etiam noſtri nequicquam de Nili fontibus & ſcaturiginibus compertum habebant, vt & tantundem de vaſta illa Æthiopia. Qua de cauſa Lucanus ab ea exploratione Cæſarem retracturus, vt hanc voluntatem exuat, ſuadet, dicens:

Quæ tibi noſcendi Nilum Romane cupido? Lucan. 10. Pharſal.

Idem poeta Nilum ipſum his verbis alloquens, ait:

Et te terrarum neſcit, cui debeat, orbis.

At verò Scripturę ſanctæ autoritas, nos, vt credamus has quoq; regiones habitatas eſſe, iurè compellit. In Propheta ſiquidē Sophonia ita legimus: Vltra flumina Æthiopiæ filii diſperſorum meorum deferent munus mihi. Quo loco Propheta de vocatione gentium vaticinatur. Sed, vt ante dictum eſt, Ariſtoteli in his merito condonandum eſt, qui ſui ſeculi Hiſtoricis & Topographis fidem nimis quàm facilē ſtipulatus eſt. Iam nos porrò, quæ ſequuntur, pari diligentia expendamus. Altera pars cultoribus caret, quod frigore rigeat: altera autem (ſub ſolſtitio ſita) quod nimio vratur ardore. Quæ ab India & columnis vlteriora patent, non videntur ob mare ita poſſe coniungi, vt omnes terræ partes, quas incolere poſſumus, continenti tractu cohæreant. Quæ omnia extra dubium veriſſima ſunt. porrò pergit: Sed cum ſit neceſſe, cuiuſdā omnino loci ſitum perinde Soph. 3.

» ad alterius verticis situm se habere, vt eius, quem nos incolimus, ad
» verticem, qui supra nos assurgit, perspicuum est, cum alias omnes
» res, quæ ibi sunt, proportione cū nostris conuenire, tum ventorum
» descriptionem & ordinem. Quibus verbis cum paucula alia inter-
» seruisset, tandem de austro & aquilone ait: Necesse est, ventum qui à
» solstitiali signo & combusta regione impellitur, austrum esse. Hæc
» enim propter solis propinquitatem tum aquis, tum etiam quasi al-
» tricibus pascuorum scatebris caret, &c. Hæc vt scribit Aristoteles; sic ratio quoque fortassis humana certius & exploratius nihil assequi potuit. Ex quo contextu (vt religiosius quid dicā) sæpe id mecū cogitare animo soleo, quantopere Ratio humana, seu philosophia, in rebus diuinis cæca sit, cū in his quoq; terrenis & viliorib. multo rebus tam longis erroribus abducatur à veritate. Aristotelis opinio est, terram polo huic (vt Plinius vocat) austrino subiectā secundum longitudinem, id est, ab Oriente in Occidentem plenissimè: secundum latitudinem verò à polo australi ad lineā vsque æquinoctialem sterilissimè habitatam esse: Quod ipsum tamē omnino falsum & erroneū est. Nam nouus orbis secundum latitudinem, id est, à polo vno ad alterū fere vniuersus incolitur: qui tamen secundū longitudinem minor est, ita vt latitudo lōgitudinem ea proportione exuperet, qua denarius numerus maior est ternario. Iam verò, quod ait, Zonā mediam, quam Torridam vocāt, cultoribus omnino carere, ideo quia Soli propinqua, eius ardoribus penitus conflagret, & tū pascuis tum aquis orba sit: id longè præter rerum euidentiam & experientiā esse, hodiè discitur. Maxima enim noui huius orbis, quæ colitur pars vberrimè, inter vtrumq; Tropicum conclusa tum pascuis, tum aquis supra omnes alias terrę partes latissimè abundat, cuius portio quoq; maxima, optimè temperata, ita salubris est, vt vel in hoc ipso mundo Deum Opt. Max. hominum sapientiā, stultam efficere voluisse comipareat. Zona ergo torrida, sua natura habitabilis, frequentissimè incolitur, etsi huic veritati veterum haud pauci contradicant. Illa verò Zona, quæ intra hanc & polum interiacet, etsi hominum culturæ accommodatissima sit, & opportunissima, tamen haud ita frequētibus exculta hominibus est, nec præter regionē Chylen, ex hoc maris latere sitam, quicquam vsque adeo cultum conspicitur. Plurimi tamen, inter quos & ego nomen meum profiteor, existimant, terram istam quæ regioni Chyle ex aduerso est, vltra Tropicum Capricorni extendi quidem, sed nobis hactenus incognitam esse. Nec dubium est, quin regio illadem, vt optimum & temperatissimum situm tenens, medium nimirum inter torridam & polarem, sic quoque rebus omnibus abundè præstet, vtpote quæ Europæ, optimæ orbis parti æqua ratione respondeat. Et hoc quidem pacto sententia Aristotelis non vsqueadeo probrosa & inconsentanea censenda est. Nihilo tamen minus, ceu antea quoque memoraui, & hacte-

hactenus multorum experientia confirmatū est, hæc Zona breuissima, torrida verò maxima & longissima est.

Cap. X.

Plinium quoque, & veterum quamplurimos huic Aristotelis sententiæ suffragatos esse.

ARISTOTELIS sententiam Plinius quoque capessiuit, Lux, dicens, media terrarum, qua Solis orbita est, " exusta flammis & cremata, cominus vapore torretur. " Inter has geminas, exustam & rigentem, duæ Zonæ temperatæ interiacent, à quarum tamen vna in alteram propter torridæ obiectum, transitus liber minimè est. Hæc veterum nempe fuit opinio, à poëta quoque carmine eleganter cantanta: qui inquit: Plin. libr. 2. c. 68.

Quinque tenent cælum Zonæ, quarum vna corusco
Semper sole rubens, & torrida semper ab igne. Verg. in Georg.

Eadem idem quoque poëta alio loco repetit:

Et si quem extenta plagarum 7. AEn.
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.

Sed & alius poëta adhuc apertius illa succinit:

Totidemq; plagæ tellure premuntur: Ouid. 1. Metam.
Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu.

Hæc autem veterum sententia (vt opinabantur) certæ & immotæ rationi superfundata erat. Lōga siquidem exploratione compertum habebant, quod, quô regio quæq; meridiei vicinior esset, eò grauiorē solis exustionē pateretur. Id adeò veritati consonum est, vt in Apulia, quæ regio Italię est, longè maior æstus, quā in Liguria, gliscat. Ardoris autem & frigoris longè maius discrimen percipitur in Hispania. In Bætica sol longè ardentior, quam in Cantabria: etsi vtræq; regiones vix octo gradibus sibi inuicem distent. Ex quibus plana deductione conficitur, quod Zonæ seu loca, quæ rectà solis radiis subiacent, vniuersa solis intolerando & assiduo ardore exurantur.

Videbant præterea etiam veteres, quod in ordinario anni decursu, hyemis, veris, æstatis, autumniq; vicissitudines, à nulla re alia, q̄ solis accessu & recessu fieri. Pensitantes itaq; secum, quod vel à circulo solstitiali, longius amoti æstatis flagrantiam perferre non possent: ideô concludebant, quod, si solem ita vicinum habituri essent, vt is desuper rectà suos radios vibraret, adeoque toto ferè anno id ipsum duraret, tum, necesse fore vt humanum genus ab ingenti & perpetuo æstu exustum penitus absumeretur. Et hæc ipsissima causa fuit, quæ veteres, vt torridam seu mediam Zonam inhabitabilem crederent, incitauit. Quæ quidem ratiocinatio Physica seu Mathematica, vel

nosmet hodiè ad assentiendum impelleret (prout humana ratio vel ad mera naturalia quoque intelligenda debilis est) nisi magna nostra felicitate his seculis duo eximia naturæ miracula nobis manifestata fuissent: Tuta nimirum per spatiosum Oceanum transmeatio: & secura commodaque sub ipsa torrida Zona habitatio: quod veteribus credere, minimè pronum erat. De his verò geminis miraculis, diuina fauente gratia, in sequenti libro prolixius tractaturi sumus: vbi tempestiuum quoque explicatu erit, quibus viis modisque transmittendus Oceanus sit, quæ materia huic tractatui præ cæteris vernacula erit. Antequam verò rem hanc aggrediamur, operæpretium arbitror, vt explanemus, quidnam veteres de nouis his hominibus, à nobis Indis vocatis, senserint statuerintque.

Seculi nostri quam superiorũ maior felicitas.

Cap. XI.

Veteres de nouo orbe aliquid compertum habuisse, ex eorum monumentis liquere.

Plutarch. libr. 3. de Plac. Philos. c. 11.

MAIORVM nostrorum nonnulli, inter quos Lactantius & Augustinus præcipui, vltra circulum Cancri homines vllos habitare, omni modo inficiati sunt. Aut, si omninò illic quidem essent homines, quod tamen circa mediam regionem diutius morari non possint, prætenderunt. Quæ sententia ipsius quoque Aristotelis, & Plinij, Parmenidisque, his ætate prioris, fuit. Hodiè verò Sole meridiano clarius est, vtramque illorum sententiam falsam & erroneã esse. De nouo verò orbe, plurimi anxiè & scrupulosè inquirunt, an is quoque veteribus aliquatenus cognitus fuerit. Prodigij enim quid simile videri queat, orbem tàm magnum, tàm cõmodum & fœcundum, nec hoc ipso nostro minorem, tanto tempore maioribus nostris incognitum, latere potuisse. Qua de causa nonnulli, quasi de compacto suum nostris seculis honorem famamque inuidentes, de nouo orbe ipsis quoque priscis quid constitisse, demonstrare satagunt. Et notitiæ quidem huius eorum, documenta non per omnia nulla apud ipsos venari licet. Diuus enim Hieronymus in epistola ad Ephes. Quærimus quoque, inquit, quid sit: In quibúsnam aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius: Vtrúmnam & aliud seculum sit, quod nõ pertineat ad mundum istum, sed ad mundos alios: de quibus & Clemens in epistola sua scribit: Oceanus & mundi, qui trans ipsum sunt. Quæ hæc quidem epistola Clementis sit, ignoro: ab eo autem huiusmodi ad Hieronymum perscripta esse, lubens assentiar. Ipse tamen interim Clemens clarè euidenterq; docet, quod vltra Oceanum alius mundus, imò alij mundi extẽt, quod minimè falsum esse, putandum est. Nam America & Orientalis India à se inuicem quam lõgissimis interuallis disiecta sunt. C. Plinius, saga-

c. 2.

Clem. Romanus super Ep. ad Corinth.

America & India Orient. longissimè distant. libr. 2. c. 67.

sagacissimus rerum memorabilium omnium scrutator & cõmentator, literarum monumentis traditum reliquit, Hannonem quendam Carthaginensem à Gadibus ad vltimos vsque Arabiæ fines circumnauigasse, & hunc suum cursum literis mãdasse. Quod si verum est, Hanno certè eo vsque mare emensus est, quo vsque Lusitani hodiè, nauigationibus suis lineam æquinoctialem bis transmittentes, peruenerunt. Cornelius quoque Nepos sui temporis quendam Eudoxum commẽtatur, cum minas Latyri Regis fugeret, eandem quoque nauigationem confecisse, sed itinere inuerso, ita vt ex sinu Arabico soluens, ad Gadas tandem appulerit. Historicorum quidam etiam haud triuiales meminerunt, nauem quandam Carthaginensium, ventorum violentia in Oceano agitatam, tandem in incognitam quandam nouamque terram impulsam esse; & inde domum reuersam, Carthaginensibus eius adeundæ mirum desiderium instillasse: Sed eam tamen peruestigationem euulgato magistratus interdicto deinceps omissam esse, ne inuẽto illo antiqua Carthaginensium gloria splendorq; offuscaretur. Ex quibus vniuersis haud inconuenienter elici potest, non omninò nihil veteres de hoc nouo orbe olfactos esse, etsi de hac India Occidentali & America nihil memorabile traditum ab illis reperiatur. De India quidem Orientali, nobis citeriore, antiquis verò vlteriore, edita haud pauca leguntur. Namq; quis maiores nostros de aurea Chersoneso, de promontorio Cori, de celeberrima Taprobana, quarum omnium nomina hodiè cõmutata sunt, non plurima tradidisse ignorat? Quis nescius est, eosdem vtriusq; etiam Æthiopiæ, & Brachmanum, & gentis Synarum, apertè commeminisse? Quæ quidem veterũ scripta, de his tractantia, vt in dubium minimè vocamus: Sic vicissim de India Occidentali, de qua Plinius nihil tradidit, sic statuimus, vltra Canarias (ab ipso Fortunatas dictas) neminem transiisse: quæ, vt Plinius ait, à canibus, ibidem magna copia repertis, sic dictæ, cæteris nobiliores semper habitæ sunt. Hinc se immensus vastusq; Oceanus pandit, quẽ haud immeritò nautæ vocant Magnum. Hunc veteribus cognitum fuisse, nulla cõiectura captari potest. Quosdam peculiari momẽto illud Senecæ carmen mouet, quo in Anapæsticis de noui orbis rebus vaticinari videtur. Sic enim eius habet Medea: *Sen. in Med. act. 2. in fin.*

Venient annis secula seris,
Quibus Oceanus vincula rerum
Laxet, & ingens pateat tellus,
Typhisq; nouos detegat orbes,
Nec sit terris vltima Thule.

Porrò hæc ita omnia facta esse, negare non possumus. Nam seros annos 1400 à Tragico, à Medea verò plus 2000 iam numeramus. Videmus etiam Magnum Oceanum vincula rerum laxasse, & ingen-

tem nouam tellurem patefecisse, omni Asia & Europa maiorem, & orbes quoque alios detexisse, sicut chorus suprà prædixit.

Hic à quoquam quæri posset, an Seneca Prophetico spiritu ista prædixerit raptus, an vi poëseos ita futura omnia præsciuerit? Ad q; vt respondeam, mihi quidem diuinasse seu vaticinatus esse videtur, sed eo tamen prædicendi genere, quod viris prouidis & sagacibus familiare est. Viderat ille, suo iam dum seculo mare nouis nauigationibus tentari: Philosophiæ etiam præceptis edoctus, aliam terram, Antichthonam dictã, & suæ oppositam esse didicerat. Vnde haud præpostere rationis ductu colligere poterat, fore, vt hominum satagentia & habendi sciendique libidine ipse quoque Magnus Oceanus tandem velis tentaretur, ad nouos orbes aperiendos & manifestandos. Ipsius quoque seculo de naufragiis aliquot, in magno Oceano factis, iamdum homines compererant, quorum ipse quoque Plinius mentionem facit. Nam quo loco Seneca veterum quietam & tranquillam vitam deprædicauit: antithesi quadam nonnulla de sui seculi hominum iam dum gliscente audacia & confidentia addit, Nunc iam, inquiens, cessit pontus, & omnes patitur leges: Et paulò pòst:

Qualibet altum, Cymba pererrat.
Terminus omnis, motus & vrbes
Muros terra posuere nouos,
Nil qua fuerat sede reliquit
Peruius orbis. Indus gelidum
Potat Araxem, Albim Persæ
Rhenumque bibunt.

Cap. XII.

De India Occidentali quid Plato senserit.

IDETVR Plato autem multò clarius in Timæo suo noui huius orbis, versus occidẽtem, situm explicuisse. Tunc, inquit, pelagus illud nauigabile erat (de Atlantico loquitur) Insulam enim ante ostium habebat, quod vos columnas Herculis appellatis. At insula illa & Libya & Asia simul maior erat, ex qua ascensus ad alias insulas, tunc proficiscentibus contingebat: ex insulis autem in omnem ex aduerso continentem circum verum illum pontum sitam. Hæc apud Platonem Critias ait. Porrò qui Platonem historiam narrare, aut rem veram cõmemorare censent, hi verba ista hoc modo interpretãtur: Insula, inquiunt, quam Plato Atlanticam vocat, vniuersa Asia Africaq; maior, magnam Oceani Atlantici partem, quem hodiè Hispani sulcant, complectitur.

Cæterum, illarum insularum, per quas in Atlantidem ingressus patebat,

patebat, nomina (vt à nautis induntur) erant ista, Barlouenti, Cuba, Hispaniola, S. Ioannes, Puerto Rico siue Borique Iamaica, & similes hoc ordine sitæ. Continentem verò (quam nos terram firmam indigetamus, fuisse prædicant illam, quam nostrates hodie terrā firmam Peru & Americam appellant. At ipsum verum pontum, quem terra firma in ambitu cingit, nos pro mari Australi habemus, quod vulgato aliàs nomine mare pacificum, seu mare Del Sur, id est, meridionale nuncupatur. Hoc Platoni aiunt, Pontum vocatum fuisse, cum tantæ immēsitatis sit, vt cum Mediterraneo collatum aut Atlantico, infinitis partibus eadem exuperet. Hoc certe ab acuti ingenii viris, & antiquitatis amantibus argutè excogitatum, & speciose admodum assertum est. Quod an per omnia veritati rerum consentaneum sit, & ratum haberi possit, suo loco trutinabimus.

Cap. XIII.

Quosdam extitisse, qui sub nomine Ophir, cuius in S. Scriptura mentio fit, Peru nostram indicatam fuisse censuerint.

IVS fuere sententiæ haud pauci, sacra quoque Biblia Indiæ huius Occidentalis mentionem sub nomine Ophir fecisse. Robertus Stephanus, seu potius Franciscus Vatablus, vir Hebraicæ linguæ peritissimus (sicut à præceptore meo, ipsius olim discipulo comperi) in scholiis super cap. 9. lib. 3. Regum commentatur, Ophir, ex qua Salomon 420. aut 450. talenta auri purissimi nactus legitur, esse insulā Hispaniolam, à Christophoro Columbo detectam, in cuius fodinis Cibaio præstātissimum & purissimum aurum foditur. Sunt ex præstantissimis quoque & literatissimis viris haud pauci, qui arbitrantur, Ophir, cuius in S. Scriptura tanta prædicatio est, esse nostram Peru, quod verbum ipsum quoque in contextu Hebraico reperiri aiunt, creduntque, illud regnum, vbi Paralipomenon historia exarata est, hoc nomen obtinuisse. Peru autem pro Ophire siue Opire literarum transpositione scriptum esse, quam figuram Rhetores Metathesin appellare solent. Et quod pro re confirmanda facit idem etiam hinc patet, quod S. Scriptura dicat, aurum præstantissimum finissimumque, & hebenum nobilissimam, gemmasq; pretiosissimas ex Ophir allata esse: quæ omnia regio Peru copiosissima proferat. Quæ tamen mihi sententia per omnia non probatur. Etsi enim mihi compertissimum sit, in hac America aurum copia magna erui: eius tamen non est ea quantitas, vt Indiæ Orientali præferri debeat. Quin etiam, in Peru nōdum tam insignes gemmas, & hebenum tam præstantem & odoratam reperire licuit, qualia nunquam in Hie-

In Bibliis.

In apparatu Bibliæ Regiæ in phaleg. c. 9. & in Bibl. Roberti Stephani, 2. Paral. c. 9.

1. Paral. 9.
1. Reg. 10.
2. Paral. 8.
1. Reg. 22.
1. Reg. 9.

in Hierosolyma ante visa legimus. Smaragdos quidem virides, & robustum quoddam odoratumque lignum alicubi vidi: sed copia non admodum magna. Nec speciem veritatis habere id mihi videtur, quod Salomon, relicta spretaque India Orientali, classem suam in Indiam Occidētalem extremā acturus fuerit. Quod siquidem factum fuisset, nullo dubio tam augustæ nauigationis, tamque frequenter iteratæ, certa quædam vestigia relicta essent.

Etymologiæ rationem quod attinet, similitudo vtriusque nominis Peru & Ophir non magnopere me mouet. Nam Peru vocabulum in hisce terris non admodum antiquum est aut vulgare: cuius nati haud dubio eadem fuit ratio, quæ est aliorum quoque. Cum quibus id accidit, vt per orbis noui inuentionem regionibus singulis, de suis natiuis nominibus non cognitis, id appellationis inderetur, quod primò obuium acciderat. Et erant eiusmodi vocabula plerumque accidentaria. Id similiter in hoc regno Peru euenisse credibile est. Proauorum nostrorum aliqui commemorauere nobis, regionem hanc Peru à fluuio quodam, fortuitò inuento, fuisse denominatam. Id à vero tantum abest, vt indigenæ ne nomen quidem Peru adhuc nouerint. Quorum etsi quidem aliqui hoc iam nomen teneant, id tamen ab Hispanis didicêre, nec à parentibus hausêre. Quin imo appellationis similitudo plerumque leuem coniecturam affert: nisi fors dicamus, quod Romani quoq; has terras triuerint, & quod Principes, qui Ingæ dicti, in Peru regnarunt, Titi vel Pauli nomen à Romanis aut Christianis hæreditario quoque acceperint.

Porrò quod scriptis quidam mādarunt, Tharsin & Ophir prouincias non fuisse: contra hos quartus liber Regum in cap. 22. cum lib. Chronicorum cap. 20. collatus producitur. Quod si quis vrgentior ex me sciscitetur, quámnam regionem illam Ophir, ad quam Salomonis naues, moderantibus eas nautis Tyriis Sidoniisque, auferendi auri causa contenderint; ad quam etiam simili fine classis Regis Iosaphati currens, ad Asiongabar naufragium fecerit: his ex Flauio Iosepho respondeo, dicente, Ophir sedem quandam Indiæ Orientalis extitisse, ab Ophir filio Iactan, cuius in libr. Geneseos mētio fit, dictam, auro purissimo & pretiosissimo locupletissimam. vnde in sacris quoq; literis aurū Ophir siue Opham, siue Obrizum ceu Ophirisum admodum prædicatur. Et cum apud Hebræos, auri septem tum genera tum nomina reperiantur, attestante id diuo Hieronymo: Ophir tamen inter ea summum locum tenet, non secus ac apud nos aurum Valdiniæ seu Carabaiæ cæteris præfertur. Cur autem in Orientali potius quàm Occidentali India Ophir sitam esse arbitrer, palmaria causa hæc est, quod classem Salomoniam ad nos pertingere impossibile fuerit, nisi infinitis circuitibus & erroribus per Indiam Orientalem & regnum Chinæ penetrasset. Nec mihi facilè probabile fiet, Sidonios tot leucarum millia immensis spatiis auferendi auri in remotissi-

Iosephus lib. 8. antiq. Iud. vbi aurum Ophir dici scribit. Genes. 10.

Hier. in princ. 3. Tom.

motiſſimam & penitus incognitam regionem meaturos fuiſſe. Taceo, quod vel deinceps argumentis quibuſdam immotis & irrefutabilibus, noſtrarum nauigationum artem, modumq; ac ordinem maioribus noſtris ignotam fuiſſe penitus, demonſtraturus ſim.

Cap. XIV.

Tharſis & Ophir, quid in ſacris libris ſignificent.

SI omnino coniecturis & ſuſpicionibus aliquis locus dandus ſit, tum mea ita fert ſententia, Ophir & Tharſin in ſacris libris nō peculiarem definitumq; quendam locum deſignare, ſed commune potius vocabulum eſſe, & Hebræis idem ſignificare, quod nobis plerumque vocabulum Indiæ indicat. Nam ſub Indiæ nomine noſtrates ferè nihil aliud, quam remotam quandam terram, opulentam, & à noſtrarum regionum moribus naturaque differentem, recepto vſu intelligunt. Hiſpani autem nomen Indiæ Americæ quoq;, vt & Mexico, & Chinæ, Malaccæque ac Braſiliæ, quæ tum locis ſituque, tum conſuetudinibus ritibúſque inter ſeſe diſtant quàm longiſſimè applicant. Fatendum tamen nobis ſimul eſt, Indiæ vocabulum ex eo natum & nouo huic orbi inditum fuiſſe, quia India, ſic verè & genuinè dicta, à proauis noſtris pro extrema orbis terra habita fuerit. Ea ratione ſolent homines Indos & extremam orbis partem vnum idemque æſtimare. Hoc eodem modo Tharſis quoque apud Hebræos non certum quendam definitumque locum, ſed plerumque omnes remotiſſimè diſtantes regiones, hominum opinione mirabiles & opulentas ſignificare, mihi planè videtur. Quod autem Ioſephus cum nonnullis aliis Tharſin, & Tharſum Ciliciæ ciuitatem, idem faciunt, ſatis probatum nondum eſt, Hieronymo quoque id docente; non hanc ſolum ob cauſam, quod hoc ſcriptionis genus in aſpiratione per ϴ. & τ. valdè diſſonum eſt, ſed quod multa etiam, quæ de Tharſi in ſacris literis traduntur, cum Tharſo vel in minimo non conueniunt. *Hier. ad Marcell. Tom. 3.*

Et licet Tharſin in Cilicia ſitam aliquoties ſcriptura dicat, ſicut de Holoferne in libro Iudith ſcriptum eſt: Cum pertranſiſſet fines Aſſyriorum, venit ad magnos montes, Ange ſeu Taurum, qui ſunt à ſiniſtro latere Ciliciæ, aſcenditque omnia Caſtella eorum, & obtinuit omnem munitionem, & cōfregit ciuitatem fortiſſimā Melothi, & expoliauit omnes in Tharſi, & prædatus eſt filios Iſmael, qui habitabant ad deſertū, & ad auſtrū terrę Chellon, & tranſiuit Euphratē, &c. Sed, vt dictum eſt, hæc & alia, quæ de Tharſi ſcribuntur, Tharſo difficillimè accōmodari poſſunt. Theodoretus quoq; cū nōnullis aliis, q 70. interpretū verſionē amplectūtur, affirmat, Tharſin in Africa eſſe ſitā, vultq; à noſtratib. eā Carthaginē appellari: quò Ionā Prophetam *Theodoretus ſuper Ioan. Arias Montanus ibi, & in Alphab.*

D confu-

confugiſſe aſſerunt, cum à facie Domini aufugeret in Tharſis. Ego verò, certam quandam in India regionem eſſe, quæ pro ſententia diui Hieronymi Tharſis vocetur, non inficias ibo: ſed vbique tamen proprieq; eo nomine definitam regionem indicari, audacter planeque nego. Docet etenim S. Scriptura, Reges Tharſis, vt Pſalmus habet, Chriſto munera ſua oblaturos, qui certè Magi erant ab Oriente profecti, natione Sabæi, Ephæi, & Madianitæ. Quidam doctiorum, eos Æthiopias, Arabes & Perſas fuiſſe, cōtendunt. Ego interim diuo Hieronymo ſuffragiū do, qui Tharſin vocabulum eſſe homonymum, & in ſacris literis plura, eademq; diuerſa deſignare aſſerit. Aliàs enim Chryſolitum, ſeu Hyacinthum, nonnunquam regionem Indiæ, interdum ipſum quoque mare, quia cæruleum eſt, & cum Solis radiis illuſtratur, prædictarum gemmarum fulgorem refert, ſignificare demonſtrat. Idem excellens Doctor, in commentariis ſuper Eſaiam, iuſtis rationib. negat, Tharſin (quo Ionas profugiebat) regionē Indicam eſſe; Ionas enim, inquit, de Ioppe nauigans in Indiā nō poterat peruenire, ad quā illo mari nō poteſt nauigari. Nā maris mediterranei non rubri, vnde in Indiā nauigari poteſt, olim Ioppe, nūc Iapha portus eſt. Claſſis Salomonis autem longe alia via perrexit, aut verſus Ophir, aut Tharſin vltra mare rubrum. Certiſſimum enim eſt, ab Aſiongaber, vbi regis Ioſaphati naues fractæ perierunt, portum eſſe Idumeæ ciuitatis, ad Elamiticum ſinum iuxta fretū, apud quod mare Erythræum in Oceanum effunditur.

Hieronym. lib. 1. ſuper Eſaiā c. 2.

Tharſis quid ſignificet.

2. Reg.

Legimus etiā, Salomoni Regi iſta triennali nauigatione, ex India, aurū, argentum, ebur, ſimias pauonéſq; allata eſſe. India enim metallorum varii generis, vt & Elephantorum, rerumq; aliarum pretioſarum feraciſſima eſt, ſicut id tum Plinius atteſtatur, & fama publica, teſtis haud inops, vociferatur. Ex noſtra verò America ebur nullū auferri ſolet, cum Elephantos nullos nouerit. Aurū autem, & argentum & ſpecioſas ſimias maxima copia promit. Quę ſuperius, eadē & nunc mea eſt ſententia, nimirum quod per vocabulū Tharſis aut immenſum ſpacioſiſſimumq; pelagus, aut certè terra diſtantiſſima & remotiſſima deſignetur. Quare haud quicquā dubito, quin de Tharſi quæ dicta alicubi ſunt, ſpiritu prophetico nonnunquam huic nouo orbi accommodari probè valeant.

Cap. XV.

Quidnam pro nonnullorum opinione de nouo orbe vaticinatus Abdias ſit.

Guid. Boderianus in epiſt. ad Cathol. Regē Philippum, Tomo 5. ſacr. Bibl. & Zumarraga in Hiſpanica Hiſtoria.

PRÆTENDVNT nonnulli, ante longinqua tempora per abditas & ſecretas literas quaſdam prædictum eſſe, fore, vt nouus hic mundus fidem Chriſtianam amplexurus, idque ſuaſu nationis Hiſpanicæ ſit, poſtremamque Abdiæ Prophetiam ita interpretantur:

Et

Et transmigratio exercitus huius filiorum Israël omnia Chana- "
næorum vsque ad Sareptam, & transmigratio Hierusalem, quæ in "
Bosphoro est, possidebit ciuitates austri, & ascendent saluatores in "
montem Sion iudicare montem Esau: & erit Domini regnum. Sic "
versio vulgata habet. Ipsi autem (vt aiunt) ex Hebraico ita legunt: "
Et transmigratio exercitus huius filiorum Israël, qui Chananæi sunt "
vsque Sarphat (id est) Galliam, & transmigratio Hierusalem, quæ est "
in Sepharad (hoc est) Hispania, hæreditate possidebit ciuitates austri, "
& ascendent salutem procurantes in montem Sion, ad iudicandum "
montem Esau, & erit Domino regnum. Sed nec ex patribus, vllum "
testimonium adducunt, nec causam reddunt, cur Sepharad ab Hieronymo Bosphorus aut fretum, à 70. verò interpretibus Euphrata versum, Hispaniam significet, vt & ipsum vocabulum Sarphad, de quo itidem nec auctores allegant, nec præter leues quasdam coniecturas, causam vllam probabilem afferunt. Guido quidem amore patriæ suæ Gallicam reddidit id verbum. Nos verò, qui de linguarum proprietate contendere non possumus, haud immeritò quærimus, quid sit illud, quod moueat vt credamus, ciuitates austri seu Nageb secundum 70. interpretes pro noui orbis incolis habendas esse: quid itidem persuadeat, vt per transmigrationem Hierusalem in Sepharad gentem Hispanicam intelligamus: nisi forte sit, vt Hierosolymam spiritualem, id est, Ecclesiam imaginemur: vt nimirum ea ratione spiritus S. per transmigrationem Hierosolymæ, quæ in Sepharad est, filios Ecclesiæ sanctæ, in extremis mundi angulis habitantes, aut ipsis maris portubus, indicet. Sepharad enim lingua Siriaca id sonat, quod & cum Hispania admodum conuenit, ad quam veteres orbis fines collocasse notum est. Nec quisquam est, qui Hispaniam mari vndiquaque cinctam esse ignoret. Ex quo fortasse colligent, hunc orbem, qui nouiter inuentus, & sub meridie situs, polum australem potissimum spectat, per austrum seu Nageb intelligitur.

Sepharad quid Syris sit.

Verba autem quæ insequūtur, Eos nimirum, qui salutem procurant, in montem Sion ascensuros, vt montem Esau iudicent, &c. intellectu haud admodum sunt difficilia. Indicant enim illos, qui damnatos populorum (qui per Esau notantur) errores excisuri, perfugium suum ad doctrinam seu arcem Ecclesiæ habituri sunt. Et tum temporis regnū illud, non tam Hispanorū aut Europæorum, quàm ipsius saluatoris Christi futurum est. Itaq; qui Abdiæ prophetiā, hoc sensu accipit, reprehendi haud poterit: cum verissimum sit, spiritum exploratissima habere omnia: & simul euidentib. documentis monstrari possit, huius tam arduæ rei, id est, noui huius reperti, & Christo subditi regni, vestigia quædam in sacris quoq; literis reperiri. Væ alis, exclamat Esaias, nauiū trās Æthiopiā. Apparet autē per alas, id est, veloces naues trās Æthiopiā nihil aliud Prophetā intelligi voluisse, quā classem mare Atlanticū sulcātes, quod ab Æthiopib. longius quam Indis

Esaias 18. sec. 70. interp.

abeſt. Etſi verò inſtructis & ſuperbis illis nauibus Propheta magna mala denunciet; nihilominus tamen & Propheta alius has domino fructum facturas teſtatur. Vltra flumina, inquit, Æthiopiæ inde ſupplices mei filii diſperſorum meorum deferent munus mihi.

Soph. 3.

Porrò quod Eſaias inquit, qui ex Iſraël ſaluati fuerint, eos ituros ad inſulas remotas & Tharſin, & domino multas gentes congregaturos: ibi Græciam, Italiam, Hiſpaniam, Africam & regna multa recenſet. Id verò cur non ad vocationem gentium quoque referri poſſit? Nam Tharſis, & ſimiles remotiſſimæ inſulæ, & fines orbis, hāc mundi primam partem deſignant. Iam verò cum Saluator efficacibus verbis teſtetur, Euangelium per omnem mundum prædicatum iri, in teſtimonium contra populos, & tum mundi finem fore: illis pol manifeſtè probat, quod, quamdiu finis mundi reſtat, tam diu Chriſtus aliquibus adhuc prædicandus ſit. Maioribus noſtris mundi maxima pars incognita fuit: nobis itidem eius pars haud exigua adhuc noſcenda ſupereſt.

Eſaiæ 66. iuxta 70. interp.

Cap. XVI.

Quomodo primi homines in Indiam peruenerint, & quod non beneficio primo ſuſceptarum nauigationum eò penetrarint.

PORRÒ autem & iis nunc ſatisfaciendum eſt, quibus, Antipodas eſſe, & terram hāc, quam iam incolimus, habitabilem eſſe, aſtipulari difficile eſt. Prodigioſa Oceani immēſitas valdè mouit Auguſtinum, vt crederet, nulli mortalium in hunc mundum perueniendi licentiam eſſe. Nos verò qui iam nouimus, hoc aliquando loco homines habitaſſe, ſacramque inſuper Scripturam docere, omnes generationes ab vno procedere homine, contradicere nullo modo poſſumus: nec affirmare nobis integrum eſt, an homines illi ex Aſia an Europa in illas regiones peruenerint. Qua de cauſa vel dum hodiè admiramur, & ſcrupuloſe inquirimus, quo modo, per quas vias, quibuſve vectoribus innumera iſta gens Indiam adiuerit. Etenim neque alteram quandam Noë arcam huc appuliſſe, imaginari licet: nec primos horum Indorum ſatores per angelum quempiam crinibus ſupenſos tranſque aërem peruectos, hîc depoſitos eſſe, ſicut olim Propheta Habacuc ex Palæſtina in Babylonem tranſpoſitus legitur. Neque hoc loco, quid Deus efficere poſſit, quæritur: ſed tantùm, quid ratio humana capere, & per ſemel à Deo inſtitutum ordinem fieri poſſit.

Vtrumque ergo iure merito inter eximia Dei miracula, & abſcondita eius conſilia referri debet, genus nimirum humanum per mare tam

tam vastum per vias & regiones aditu tam periculosas eò appulisse: & terras has tam longo tempore incognitas latuisse, etiamsi earum longitudo & latitudo in magnam orbis partem excurrerit. Responde mihi obsecro, quónam tandem consilio, quibusve ex causis, quâ vi manuque gens isthęc immensum Oceanum transmittere potuerit? Aut quis ductor, eos in has terras, inæstimabili interuallo disiectas, prouehere sciuerit?

Mihi quidem & diu & seriô rem hanc meditanti; & cum aliis doctioribus conferenti, causa rei tam admirandæ dari certa adhuc nondum potuit. Etsi verò ad stabiliendã apud animũ meum conceptam sententiam testimoniis nullis me munitum aut adiutum sciam; nihilominus tamen pro exactiùs enodanda re, ex coniecturis quibusdam licet prima specie leuibus, conclusiones quasdam eliciam, hoc modo.

Ratum omnino, imo necesse est, gentem Indicam in Americam vno ex his tribus modo peruenisse: aut itinere pedestri: aut incitatis nauibus. Si hoc: iam iterum aut fortuitô, aut deliberatò terras eas adierunt, hoc est, vt strictiùs dicam, primi harum terrarum incolæ aut vi & tempestate maris, contra suam mentem eô coniecti sunt, aut nouarum rerum studio paratas naues eò impulerũt. Præter hæc tria quartum non reperio, si quæ humanarũ virium sint, trutino, nec volens prodigiosa quædam poëtarũ fabulamentis similia comminiscor. Nec enim huc figmentum de Ganymedis aquila, aut alato Pegasi equo, aut Syrenibus, aut Nicolais adducendum videtur. Iam porrò verò, nisi tædium sit, specialiùs horum modorũ vnumquemque eo modo, quo propositi sunt, expendamus. Ex qua consideratione, sua tum delectatio tum vtilitas quoque emerget haud spernenda.

Methodus inuestigandi veritatem quæstionis proposita.

Probandæ vero rei hæc via videtur omnium esse & planissima, & efficacissima, quod, sicut hodiè naues Hispanicæ, suis gubernatoribus, astrorum situm, & cæli cõuersionem, vt & ventorum mariumque rationem noscentibus & obseruantibus instructæ viam in Indiam securam facilemque obtinent: sic olim quoq; maiores nostri, harum rerum omnium gnari sedes istas quæsiuisse, & inuentas occupasse, putentur. Quid enim? an nostri saltem seculi homines sulcandi Oceani industriam habuisse dicentur? An non & veteres classem adornare, eaq; Antichthonam (terram nostræ oppositam) quam certissimis rerum documentis extare sciebant, quærere potuerint? pol vero: nec pilo quidem difficilius, quam haud pridem classis quædam, cui Aluarus Mendauius præfectus erat, ex portu Limæ soluens, per immensum Oceanum versus occasum nauigauit, vt illa orbis loca, quæ ex hoc latere versus occidentem Americæ nostræ opponuntur, detegeret. Quæ felici sæpè trium mensium decursu & multas simul & patentes insulas, Salomonias pòst vocatas, aperuit. Quas, ad

Aluarus Mendauius præfectus.

 nouam

nouam Guineam magnam ſitas eſſe proditũ eſt fama publica. Hæc itaque vt conſtarent certius, ſenatus regii decreto ſub ipſo iam dicto præfecto, claſſis quoque ſecunda adornata & emiſſa eſt. Præter rem autem rectumque hoc nihil eſt admittere, ſi, quod iam fieri videmus, idem vetuſtioribus quoque ſeculis ante nos patratum fuiſſe cogitemus.

His ita ſtatutis, ſi porrò accedat ipſa quoque S. literarum autoritas, Salomonẽ nempe à Tyriis & Sidoniis, rei claſſicæ peritiſſimos nautas accepiſſe, qui tribus annis integris Oceanum pererrarint, cui deinceps noſtra ſententia non probabilis futura eſt? Quô enim iſta nautarum tam induſtria ſolertia peritiaque laudibus exaggeraretur; quô itidem longinquæ iſtius navigationis mentio introduceretur, niſi claſſis Salomonia magnum Oceanum traiectura fuiſſet? Haud abs re ergò plurimi arbitrati ſunt, Oceani vaſtitatem eius momenti non fuiſſe, vt propter eam diuus Auguſtinus à rationabili aliorum ſententia abſcederet: cum potius id ſecum colligere debuiſſet, triennali iſto tempore Oceanum, quantuſcunque ſit, facilè tam prorſum quàm vorſum permeari potuiſſe.

Ego verò longe aliud ſentio, nec, vt credam, adduci poſſum, primos Indorum præciſe huc ſuum curſum rapuiſſe, aut certa deliberatione prægreſſoque conſilio in nouum hunc mundum penetraſſe. Quin nec hoc verum videtur eãdem rei nauticæ peritiam nobiſcum habuiſſe veteres; qua certè noſtrates inaudita quadam cum velocitate, tum ſecuritate vaſtum Oceanum quoquo verſum pererrant: cum apud veteres ne veſtigia quidem aliqua artis alicuius præclaræ & expeditæ inueniam. Nam nec magnetis ſeu acus nauticæ mentionem in vetuſtis monumentis inuenio; nec vſum eius illis familiarem vnquam fuiſſe, perſuaderi mihi patiar. Cuius tamen beneficio opeque ſi vel ſemel deſtituamur, tum per Oceanum omnis nauigatio, vt infelix, ſic planè impoſſibilis eſt. Quæ diſſero, ea vel indoctis & imperitis plana ſunt. Nam, quô verſum curſum ſuum dirigere debeat nauta, ſi in Oceano ſulcando magnetica acu deſtituatur? certè nihilo certius ſciet, quàm ſi cæcus, qui digito extento, quæ in citimo & remotiſſimo alicubi monte ſint, demonſtrare conetur. Verè autem mirabile quiddam eſt, facultatem virtutemque magnetis tam diu veteribus fuiſſe incognitam, & poſtremis demum ſeculis noſtratibus innotuiſſe. Latuiſſe autem hæc illos, ex ſequentibus rationibus clarè planeque confici poteſt. Plinius enim rerum naturalium indagator diligentiſſimus, etſi de magnete varia commentatus eſt, tamen ne vel verbulo maximam & nobiliſſimam illius vim naturamque hanc attingit, quod ferro illita aſtrictaque, illud verſus ſeptẽtrionem aſſiduô ſpectare faciat. Nihil quicquam etiam de lapidis illius hac poteſtate vel Ariſtoteles, vel Theophraſtus, vel Dioſcorides, vel Lucretius, vel quiſquam alius tum hiſtoricorum, tum philoſophorum memi-

Vſus magnetis, priſcis nautis ignotus.

Probatur.

Lib. 36. cap. 18. Et lib. 34. c. 14. Et lib. 37. c. 4.

meminit. Et licet ipse quidem Augustinus, in libro, quem de ciuitate Dei condidit, memorabilia & mirabilia multa adducat: ista tamen omnia, si cum hoc secreto Naturæ miraculo conferantur, leuia & vulgaria videbuntur. Huc & illud accedit, quod, dum Plinius autores rerum nauticarum, & ad has requisita necessaria maximoperè deprædicat, de magnete totus sileat, & Phœnicibus pro explorata siderum natura situq; meritas gratias habendas esse saltem moneat.

Aug. lib. 21. c. 4. vbi de magnete multa.
Lucret. libr. 6.
Plin. lib. 7. cap. 56.

Vt verò summatim, quod res est, comprehēdam, scire opus est, omnem veterum nauigādi Oceanum solertiam in notitia stellarum, promontoriorū, terrarum litorumq; diuersitate fuisse positam. Qui si fortuitò in alto mari, vbi præter aërem vndamq; nihil pateret, aliquando corripiebantur: nauis dirigendæ gubernandæq; disciplinam nullam tenebant aliam, quàm quæ astrorum, Solis nimirum Lunęq; ratione ipsis commonstrabatur. Quod si cælo nebuloso & obscuriore existente, astrorū institutione vti non possent; tunc aut ventorum naturam impetumq; sequi, aut itineris anteà eo transitu confecti opinionem, aut imaginariā eius loci, ad quē pertendebant, conceptionem ducē quærere cogebantur. Quo ingenio vel ipsi Indi hodiè immensa maris spatia percurrere norunt.

Plinius quidem autor & testis est, Insulæ Taprobanæ, nunc Sumatræ dictæ, nautas, nouum quendam sulcandi maris modum & inuentum excogitasse. Nam, Septentrio, inquit, non cernitur, sed volucres secum vehunt, emittentes sæpius, meatumque earum terras petentium comitantur. Qui mecastor, si vim & potentiā Magnetis, quemque in vsum is lapis faceret, compertam habuissent, auibus istis ad continentem volatū ipsarum prodendam, neutiquam opus habuissent. Postremo omnium, vt vim Magnetis veteribus incognitam fuisse demonstremus, vel id vnicum satis nobis sit, quod nec apud Latinos, nec apud Græcos, nec ipsos etiam Hebræos nautici instrumenti, nobis Compassi, Hispanis verò patrio idiomate Aguia de marear dicti, vocabulum vspiam apud autorum quemquam reperire liceat. Quod si quidem, vt est res sanè memorabilis, vllibi notum fuisset, nomine suo pol nunquam caruisset, aut mentione merita nunquam destitutum fuisset. Hoc ergò seculo nauium patroni, ceu ad gubernaculum, in sola puppi considere solent, vt illis, qui remos ducūt, ex inspecto Compasso, cursum moderentur: sic veteres olim in prora, vnde terræ vestigia & maris rationem exactius speculari poterant, stabant. vnde apud Græcos quoq; proretæ dici consuerant.

Plin. libr. 6. c. 22.
Mira veterum ars nauigādi.
Compassi notitia recens.

Cap.

Cap. XVII.

De mira magnetis virtute, & eiusdem in hodiernis nauigationibus vsu, veteribus penitus incognito.

QVOD distantissimę nauigationes hodiernis temporibus in Indiam tam tutè & facilè conficiantur, id vni magneti nullo dubio acceptum ferendum est. Videre etenim hodie aliquammultos liceat, qui Vlysbona in Goam, Seuillia Mexicum siue Panamam, & per ipsum australem Oceanũ Chinã vsq; & ipsam viam Magellanicam itinere tuto faciliq; persæpe commearint. Ipsi hi oculi nostri visorũ testes sunt illorum, qui vice decima tum quinta, tum octaua Oceanum ipsum emensi sunt. Insuper & de quibusdam narrant, qui vicies eô tum abierint, tum inde sospites redierint, cum tamen in Oceano prioris nauigationis nulla vestigia impressa relinquantur, & qui breuissimam viam cõmonstrent, viatores nulli ob-
6.5. » uiam dentur. Nauis siquidem (vt Sapiens ait) pertransit fluctuantem
» aquam, neque eius, cum præterierit, vestigium inuenire est, nec semi-
» tam carinæ eius in fluctibus. Beneficio autem ductuque Magnetis Oceanum quoquo versum transmittere possunt hodiè nautæ; cui à sapientissimo rerum omnium creatore ea insita implantataque vis est vt ferrum, eius affrictu obtritum, ea parte, qua delibutum est, quocunque loco, quocunque terrarum situ sit, perpetuò partem mundi septentrionalem spectet, & eandem commonstret. Cuius quidem euentus, qui curiosius causam modumque scrutantur, nescio quas rerum sympathias obtendant. Ego verò, quotiescunque hoc ita fieri attentius considero, effusa in stuporem & admiratione mente, summi & immortalis Dei conditoris potestatem prouidentiamque infinitam, intimè deprædico: arbitrorque, hìc sanè ad collaudandũ summum Archetypum cum Salomone meritò exclamari posse:

Stupenda potius magnetis vis, quã caussa eius operationis peruestiganda.

Sap.14. „ Tua pater prouidentia lignum gubernat, quoniam dedisti in mari viam, &
„ inter feros fluctus semitam firmissimam, ostendens, quoniam po-
„ tens es saluare, etiam si sine rate aliquis adeat mare. Sed vt non es-
„ sent vacua sapientiæ tuæ opera, propter hoc & exiguo ligno credunt
„ homines animas suas, & transeuntes mare per ratem liberati sunt.
Psal.106. „ Eodem etiam spiritu Psaltes canit: Qui descendunt mare in nauibus,
„ facientes operationem in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini,
„ mirabilia eius in profundo. Etenim ex operosis Dei miraculis id non postremum est, tantilli lapilli vim in abysso maris dominari, & Oceani immensam vastitatem quasi sceptro quodam ita coercere, vt quo nauium transitus vergat, loco is cõfestim cedat. Quod ipsum tamen, quia & frequẽter, & facile fit, hominibus magnæ admirationi non est, nec admodum æstimari solet: idemque hic accidit, quod apud

Frequẽtia ferè contempta sunt.

apud homines fatuos: quos, quo pluribus muneribus cumules, eò gratiam eorum deſpectiorem & contemptiorem redditurus es. Nobis tamen econtrà, quos magis frugi eſſe cõuenit, hæc profunda Dei ſapientia cum magni æſtimanda, tum laudibus meritis omninô cohoneſtanda eſt. Cum enim diuino conſilio id decretum eſſet, vt noſtrates homines quoque ad gentem Indicam, tot iam annorũ ſeculis ignotam, penetrarent, & hoc fine cum ipſis, vt ad ſalutem æternam, in Ieſu Chriſto promiſſam, verſarentur: ad metam hanc, tantis interuallis ſemotam, permeandam, idem Deus quoque certum ducem & indicem nobis largiri voluit: Quem ipſo magnete fidiorem & exquiſitiorem quidem condere non potuit.

Quo autem præcipuè tempore, nauigantibus vſus illius innotuerit, & à quibus annis inceperit, ſcire vſque adeò promptum non eſt. Ex firmis tamen & indubitatis coniecturis (quarum partẽ aliquam priore capite attigi, partem aliam hîc addo, nempe, quod veteres in Horoſcopis ſuis magnetis ne vna quidem litera meminerint, cum tamen in automatis ſeu horologiis immobilibus vis eius primaria ſit) equidem colligo, ſcioque, vſum eius non admodum vetuſtum eſſe. Quidam ex Luſitanicis Hiſtoriographis palmarii tradunt, Gamam quendam, Indiæ Orientalis primum exploratorem, apud promontorium bonæ ſpei Barbaricos nautas attigiſſe, qui magnetis vſum ſcirent, & eius monſtratione mare permearẽt. Vnde verò iſtam notitiam Barbari acceperint, non addunt. Scriptorum quinimô nonnulli ſententiæ noſtræ apertè aſtipulantur, remque hanc veteribus omnimodò incognitam fuiſſe perhibent.

Lib. 1. de Ital. illuſtr. Reg. 13. Plin. lib. 2. cap. 72. & 76. Et lib. 7. c. vlt. Oſorius de reb. Emman. geſtis.

Sed de magnete miraculum adhuc multò illuſtrius & inſignius, (meo quidem iudicio) addam. Quod fidem quidem nullam meriturum ſcirem, niſi & à viris præſtantiſſimis illud aſſertum, & meo ipſius experimento certum inuentum intelligerent. Acus nautica, ſeu illa ferri acies à magnete tacta & delibuta, verſus polum Arcticum & aſſiduò & vbique ſe conuertit: veruntamen non vbique directè. Climata namq; ſunt quædam, ex quibus rectà ſeptentrionem reſpicit. Vltra verò aut citra iſta, acus in latus nutat, tanto quidem longius, quanto à climate abſcedit magis. Et id ſuo more nautæ noſtri Nordeſtear aut Noruueſtear, vocare ſolitãt: quæ duo ſibi ita quidem opponuntur, vt illud quidem ſecundum longitudinem verſus Orientem, hoc vero verſus occaſum declinet. Nec parum intereſt, has inſtrumenti declinationes probè intelligi. Quarum ſi nauis gubernator imperitus ſit, facili occaſione aberrans, longè aliã metam, quàm ſibi in principio præſtituerit, triturus erit.

Apud imperitos Notabile.

Mihi vir quidam Luſitanus, rei nauticæ ſanè peritiſſimus, pro exploratiſſimo recenſuit, in vniuerſo orbe quatuor ſaltem climata reperiri, in quibus acus nautica directò polum aſpiciat: quorum quoque tum nomina tum ſitus mihi explicuit vna: Quæ meam tamen

iam memoriam ferè effugerunt. Istorum climatum vnum in eo situm est tractu, in quo Insula El Chueruo dicta, memoratur. Ex illa qui versus septentrionem vela faciunt, acum versus occasum nonnihil inclinare nutareque, haud obscurè animaduertunt. Contra verò qui ad lineam meridionalem excurrũt, hi acum versus ortum aliquatenus dirigi obseruant. Quanta verò mensura, quóve spatio, compertius illi norunt, qui eò iter fecerunt.

Hoc loco mihi illos in colloquium offerri optarem, qui de diuinis operibus temerariè sibi iudicium sumunt, suisque viribus nimis quam multa ascribentes, omnium rerum scientissimi haberi satagunt. Ex his, mirum est, quantopere scituriam, quam tandem huius rei reddituri causam sint, quòd lamella ista tam vilis & contempta, si lapillo Magnetico vel tantillũ confricetur, tantas illicò vires sortiatur, vt septentrionem rectà perpetuoque tum respiciat ipsa, tum aliis commonstret: quod regiones seu climata mundi tam probè discernat: quod omni Philosopho aut Cosmographo, quo loco fixa stare, quo itidem in latus inclinare debeat, exquisitius percognitũ habeat? Cuius quotidiè quidem ita euenientis, cum rationes veras & immotas indagare non valeamus: cur eò insaniæ prouoluimur aut leuitatis, vt res merè diuinas, & longè supra captum nostrum constitutas, ignauis nostræ mentis alis venari aut assequi plerumque conemur? Multò verò (vt eleganter Gregorius Theologus differit) æquius esset, vt fidei concederet ratio, quæ suis aliàs terminis angusta est & imbecillis. Sed hactenus dicta satis sint. Quibus in medium afferendis, postquam à scopo paulò longius euagati sumus, iam postliminiò ad priorem materiam reuertamur, & quod hactenus argumentis pluribus cõfecimus, certò statuamus, Magnetis vsum veteribus planè incognitum fuisse. Ex quo secundario id quoq; consequitur, olim nauigationes per magnum Oceanum in hunc nouum orbem ex consilio certo & deliberatione decreta non susceptas & institutas esse.

Credendũ, vbi ratio deficit.

Cap. XVIII.

Obiectionum quarundam, cur vetustis quoq; temporibus Oceanus magnus nauigationibus, nostris similibus obitus sit, confutatio.

QVæ de classe, à Salomone missa, attulimus, parum me mouent. Nec enim S. Scriptura id innuit, quod tribus annis integris quælibet nauigatio durauerit: sed potius, quod ternis quibusque annis semel classis eò amandata fuerit. Porrò etsi & id largiremur, de duratione trium annorum: nihilo minus tamen & hoc, ceu credibilius quoque, cogitare nobis integrum fuerit, quod prædicta classis in Indiam Orientalem excurrerit, & in transitu diuersos

portus, regionesque confines omnes adierit: qua ratione sanè & hodiè per vniuersum australem Oceanum à Chile vsque in nouam Hispaniam nauigationes instituuntur. Quæ quidem nauigandi ratio secura comprimis tutaque esse videtur, cum nauigantibus terra ex conspectu nunquam auferatur: sed eadem ipsa tamen, propter moras in portubus longiores factitandas, longè tædiosior est & diuturnior.

Ex veterum quidem commentariis haud constat, quod tum temporis per altum Oceanū naues incitari sueuerint: nec mihi probabile fit, eos sulcandi maris alium olim tenuisse modum, quàm quo nostrates hodiè mare mediterraneum transmittere solent. Quinimo doctiorum haud pauci, maiores nimirum nostros quoquo versum secūdum littora saltem naues remis incitatas egisse, haud abs re censent. Ad quem modum sacra quoque Scriptura, in longinqua illa à Iona suscepta nauigatione, alludere videtur, dum in cætera, nautas tempestate maris & vi procellarum coorta concussos illicò naues remis versus littus impulisse, indicat.

Cap. XIX.

Credibile esse, noui orbis incolas, præter animi deliberationem, tempestatum vi illuc coniectos & expulsos esse.

VM hactenus in mediū allatis abundè satis demonstratum sit, Indorum maiores aut satores primos certo deliberatoque consilio neutiquam in Indiam Occidentalem migrasse, & ibi sedes sibi commodiores molitos esse: ex contrario iam sequi necesse est, eosdem casu fortuito, sine omni electione illic appulisse, modò transmisso Oceano istuc venerint. Ad quod quidem largius persuadendum multa aliunde assumi possent, non obstāte eo, quod ingens Oceani vastitas in opinionē contrariam quem illicere posset. Sicut enim tempestas fremitusq; Oceani ad noui orbis littora compellere potuit nautam illum, qui Christophoro Columbo, hospiti suo, moriturus condito testamento, suæ istius tentatæ nauigationis incognitos aliis successus, nouamque quasi cognitionem legauit: pari aut sanè non admodum dissimili ratione fieri potuit, vt greges aliquot hominum, ex Europa aut Africa commeantium, præter votum deliberationemque suam vltra ipsum vastum Oceanum in has regiones dispellerentur aut disiicerentur, quas anteà nulla notitia compræhendissent.

Sed nec & id incognitum est, plurimas alias quoque noui orbis oras, meris Oceani tempestatibus potius, quàm humana industria, detectas esse. Interim tamen, ne huiusmodi euentuum felicitas aut

nostrarum nauium magnitudini, aut hominum vectorum multitudini fors ascriberetur, mira & memorabilia quoque nonnulla, similia, vel maioribus nostris accidisse, ex Plinio cognoscere licet. Is ita commentatur: In sinu Arabico res gerente C. Cæsare Augusti filio, signa nauium ex Hispaniensibus naufragiis feruntur agnita; Et post paucula deinceps: Nepos de Septentrionali circuitu tradit, Q. Metello Celeri, C. Afranii in consulatu collegæ, sed tum Galliæ proconsuli Indos à Rege Sueuorum dono datos, qui ex India commercii gratia nauigantes in Germaniam essent tempestatibus abrepti. Quod si ergò Pliniana verba vera sunt, tum sanè in propatulo est, hodie Lusitanos suis nauigationibus non longiùs procedere, quàm fecerint olim vel Indi, qui in Germaniam: vel Hispani, qui in Sinum vsque Arabicum velis procurrerunt.

Lib. 2. c. 67.

Idem Plinius alio quoque loco tradit, Annii Plocanii libertum, qui maris rubri vectigal à magistratu redemerat, iuxta Arabiam vela facientem, Aquiloniisque tempestatibus secundum littora de Caramania propulsum, dierum 15. spatio vsque in portum Hippuros in Taprobana situm inuectum fuisse. Sed & alia quædam nauis Africana memoratur, aquilonibus validis per mare Mauritanicū iactata, nouum orbem quàm proxime in suo conspectu habuisse. Nec quisquam nostrum est, qui ignoret, quæ ventorum in Oceano frementium vis, quæve pertinacia sit: ita vt aliquam multis persæpe diebus de violentia sua ne tantillum quidem remittant. Tum & mihi die primum decimo quinto noui orbis insulas spectare cōtigit, quas certè citiùs multo vidissemus, si vela nostra Euro aquilonibus agitantibus perpetuo turgida volassent: tantopere nos vis illius aduersa distinere valuit. His itaque de causis admodum mihi simile vero videtur, quod olim homines per altum Oceanum fluctuantes, volentes nolentes, ventorum violentia, ex illo orbe in hunc nouum disiecti fuerint. Per omnem hanc Peruensem prouinciam solemnis fama volitat, eo nimirum loco, quo iam Manta & portus vetus, exigua ciuitas ab Hispanis extructa visitur, quædam Gigantum ossa erui, tantæ magnitudinis & proceritatis, vt expensa proportione, corpora illa duplo aut semiduplo modernis Indicis fuisse, clarè compareat. Hos memorant olim mare peruagatos in littus erupisse, cumque incolis bella exitialia gessisse, & ædificia insolitæ raræque altitudinibus extruxisse: cuius generis iste quoque abruptus & profundus puteus, ex molis maximæ saxis conditus, ac vel hodiè conspicuus esse dicitur. Tandem verò fœdos & prodigiosos istos homines, propter fœdas & monstrosas agitatas libidines fulmine cælitus tactos & excisos esse. Quin & ab Icam & Aricam indegenis expressè memorari aiunt, veteres incolas, pluteis, ex coriaceis follibus inflatis, concinnatis, colligatisque non secus ac nauibus quibusdam ad insulas etiam distantissimas traiecisse, eodémque habitu domum

Lib. 6. c. 22.

mum ad ſuos re confecta commeaſſe. Indicia etiam haud leuia ſunt, monſtrantia, auſtralem Oceanum, longè antè Hiſpanorum quoque appulſum, tranſnauigatum fuiſſe. Ex quibus haud incommodè colligere poſſumus, nouum hunc orbem, qualiter nunc detectus eſt, antea quoque habitatum fuiſſe ab hominibus, aut naufragio, aut Oceani tempeſtate, aut aquilonis procellis eò coniectis.

Qua in rei conſideratione id comprimis admirandum eſt, quod dona naturæ primaria & illuſtriſſima ſemper fortuito potiùs caſu, quàm ratione & induſtria humana inuenta ſint, aut collecta. De viribus ſiquidem herbarum plerarumque, quæ ad ſalutem hominis faciunt, quæ prodita ſunt, maxima ex parte aliunde potiùs & accidentariò, quam ex arte & diſciplina cõſtant. Radicum quinetiam & lapidum vis facultáſque eodem potiſſimum modo explorata eſt: vt & natura eorum omnium, quæ è terra eruuntur, ceu ſunt mineralia, gemmæ, venæ auri, proprietas magnetis, ſuccini, Adamantis, & ſimilium. Quæ vniuerſa hunc ſaltem in finem ordinata ita ſunt, & diſpoſita, vt hæc non in hominis, ſua natura ambitioſi, ſed in vnius Dei, cuius prouidentia inæſtimabilis viget, laudémque & celebrationem cederent.

Cap. XX.

Primos noui orbis habitatores terreſtri potius itinere eò veniſſe, longè probabilius exiſtere.

AVLÒ verò accuratiùs & circumſpectiùs retrutinata, videtur homines illos, qui has terras primi incoluerunt, tempeſtatum inclementia ibi eiectos fuiſſe. Cui tamen ita credenti, id econtrà obiici facilè poteſt, quod, ſi quidẽ ipſos homines, tam mares quàm fœminas, ad genus ſuum ſerendum & propagãdum Oceanum tranſmittentes huc conceſſiſſe, largiamur, innumera tamen & portentoſa animalia illa, quæ terra iſta fouet, nauibus impoſita huc traiici minimè potuerint. Et vt ſua S. ſcripturæ autoritas fideſque ſarta ſit, fateri ſanè cogimur, omnes huius orbis incolas ex alio priore omninò commigraſſe, ne nouos fors homines, quàm ab Adamo progenitos, comminiſci cogamur. Sed porrò & eadem S. pagina, tum omnia animalia, tum quicquid vſpiam viuens erat, cataclyſmi vniuerſalis tempore ſuffocatum eſſe docet, iis exceptis, quæ in ercam Noë aſſumpta, & ſeruata fuerunt. Hinc ergò iam quæſtio emergit, quomodo animalia illa in cataclyſmo ſeruata, & in monte Ararat, vbi arca conſtitiſſe legitur, expoſita, genus ſuum propagarint. Velut ergò ipſis hominibus: ſic animalibus quoque ex veteri in hunc nouum orbem digreſſis, certas tranſmigrationis vias perueſtigare Gen. 7.

Aug. in libr. de ciuit. Dei, 6.7.

cogimur. Diuus quidẽ Augustinus alicubi in hanc quæstionem excurrit, qui fiat, vt in nonnullis Insulis, Lupi, Pantheræ, & feræ immanes aliæ, quæ generi humano nec vsui sunt, nec ab iis appetuntur aut educantur, reperiantur. Nam quod elephantos, equos, boues, canes, & generis huius animalia cætera attinet, hominum necessitatibus commodantia: ea hominum deliberato consilio nauibus in has oras conuecta esse, quiuis facilè secum reputare potest: cum & hoc nostro tempore institutis in regiones Orientales longinquis nauigationibus hinc in Europam, & ex Europa rursus in Americam huiusmodi multa traiiciantur. Illa verò, quę humanis vsibus adeò nihil incommodant, vt feritate & immanitate sua potius noceant, vt sunt lupi, & similia, quò nimirum pacto vel tramite in Insulas istas deuenerint, cum tamen cataclysmo vniuersus orbis inundatus fuerit, hoc præcipuè loco inquiritur.

Ex his angustiis & difficultatibus, in quas coniectus erat, vt sese extricaret diuus Augustinus, perfugium sibi ita molitur, vt dicat, feras illiusmodi tranando Oceanum in has terras, migrasse: aut in venationum illecebras ab hominibus studio eô importatas fuisse, vel diuina procuratione ex ipsa terra enatas esse, æquo ferè modo, ac in

Gen. 1.

» principio conditi mundi, quo Deus dixit: Producat terra animam vi-
» uentem, in genere suo, iumenta, & reptilia, & bestias terræ secundum
» species suas. At enimuerò, si hęc quæstio hoc modo soluatur, eius no-
» dus multô intricatior futurus est. Nam vt postremum prius refellamus, id nec Naturæ & proprietati rerum, nec ordinationi diuinæ, qua vniuersa regit & gubernat Deus, consentaneum est, vt animalia, in suo genere perfectissima, ceu Leones, Tygrides, Lupique sunt, citra congressum suiq; permixtionem murium aut ranarum, vesparumve, aut aliorum insectorum more è terra nascantur. Porrò quid id

Gen. 7.

» causæ fuerit, vt Deus Noë expressè dixerit: Ex omnibus animantibus
» tolles, sed & de volatilibus cæli septena & septena, masculum & fœ-
» minam, vt saluetur semen super terram: si post diluuium terra noua & varia animalia ex seipsa iterum productura omninò fuisset? Sed & ex responso isto noua quæstio emerget, cur non omnes promiscuè terræ insulæve huiusmodi animalia nouerint, si non naturalis & ordinaria eorum generatio, verum effusa Dei bonitas extra ordinem spectanda sit? Præterea, venationis & aucupii gratia certa quædam animalia in hæc loca ab hominibus illata esse, id quidem ita concipere haud difficile est: siquidem & Leones, & vrsos, & animalia his similia magnificentiæ suæ ostentandæ gratia Reges vel dum in suis caueis scrobibúsque alere comperimus, ex terris distantissimis accita & inducta. Credere tamen nimis quam durum est, tum lupos, tum vulpes, tum alia inutilia & nocentia, nec ipso corporis decore desiderabilia, sed cæteris exitiosa, venationis causa quoque eôdem illata esse. Et cui persuaderi posset vnquam, homines quosdam in hunc nouum

uum orbem longiſſimis & periculoſiſſimis nauigationibus hoc fine contendiſſe, vt in Americam vulpes, comprimis verò eos, quos Annas indigetant, animal omnium fœditiſſimum & ſpurciſſimum, inueherent? vt in ſui oblectationem tygidres & leones haberent? In quibus nauigationibus tanto tempore continuatis id ex ſe prodigioſum videtur, quod vitam ſuam ſeruare potuerint: ne quid dicam, alēdorum luporum & vulpiū amore id diſcriminis eoſdem ſubiiſſe. *Annas vulpes fœtidiſſimus.*

Quibus ita cōfectis iam nihil aliud relinquitur, quàm quod tranſnatando animalia illa has terras inuaſerint. Nam & his noſtris oculis vidimus, & aliorum quoque experientia confirmatum ſcimus, quod illiuſmodi feræ, imminentibus aut inſtantibus à tergo periculis incitatæ, integros ſæpè dies noctesque in vnda obnatarint, dum tandem iterum terram aſſequerentur. Hinc itaque probari poſſet, in aliquibus id inſulis ſic euenire, quę à ſe inuicem aut à continenti non longè àdmodum abſunt. Noſter tamen hic Oceanus natatorum iſtorum teretiſmata haud leuiter diſplodet. Nam in abyſſo tam grādi velociſſimarum quoque auium alas deficere neceſſe ſit. Haud quidem falſum eſt, volucres quaſdam 1500. ſtadia volatu ſuo exuperare poſſe. Nam cum aliquando per immenſum Oceanum in Indiam nauigantes, in ratis prora conſediſſemus, in malo ſupremo perſæpè turtures quieſcentes animaduertimus, quæ ex littore Africæ auolauerant. Vtut tamen hæc ſe habeant, vniuerſus Oceanus nec volatu nec natatu vllo tranſmitti quoquo pacto poteſt.

Hic ergô quid nobis dicendum reſtat? Quas vias, quos tranſitus, tum auibus tum animalibus in Americam trāſgreſſuris pandemus? Hæc mecaſtor difficultas eò me ſententiæ aliquoties impulit, vt ſtatuerem, nouum hunc orbem à cætero nequaquam quoquo verſum auulſum diſcretumque eſſe: diuque hanc ſententiam animo foui, vtrumque orbem aliquo ſaltem loco extremitatibus cohærere, nec à ſe inuicem tantis interuallis diſtare. Cui ſententię etiam, quod ſciam, hactenus nemo quiſque contrariam certis fundamentis opponere potuit. Nam omnis ea longitudo quę ad polum vſque Arcticum eſt, tota nondum explorata eſt, multique Floridam ipſam longo tractu verſus ſeptentrionem excurrere, & ad mare vſque Germanicum ſeu Scythicum exporrigi arbitrati ſunt. In cuius rei confirmationem quidam nauem quandam teſtem adducunt, quæ inde aduecta eſt: dicuntque, Baccalaos ad extremos vſque Europæ fines extendi. Qua etiam latitudine terra, quæ vltra promontorium Mendocinum ſita eſt, pandatur, ſatis planè nondum compertum eſt. Eam tamen ampliſſimam eſſe prædicant. Nec quiſquam hactenus explorauit, quouſque continens, quæ citra Patagones ad polum Arcticum ſita ſpectat, diffundatur. Epiſcopi Placentini nauis, quæ per fretum Magellanicum aliquot hominum millia tranſuexit, terminos nullos patere illic, retulit.

Mea

Mea ergò opinio, de terra alicubi locorum cohærente, aut ad minimum non longius distāte, ratione nulla firma infringi potest: nec huic contrariam probabiliorem quisquam attulit. Quæ si se dicto modo habent, vt vero valdè cōsentiunt: iam intellectu perfacile fiet, quo modo genus humanum ex veteri notoque orbe in hunc nouum numero exiguo primùm, paulatim sensimque pedestri itinere confluxerit, ibidemq; nouas habitationes quæsiuerit, & illis inuentis gregibus maioribus appulerit, dum tandem vniuersam istam terram, occupatis locis præcipuis, compleuisset. Ex quibus primis satoribus deinceps tot nationes, tam populi diuersi, annorum iusta serie interlabente emerserunt.

Cap. XXI.

Quibus viis modisq; ipsa quoque animalia ex veteri orbe in nouum commigrarint.

AD superius commemoratæ sententiæ probationem, haud frigidè quoque ea faciunt argumenta, quæ à ratione modoque habitationis Indorum petuntur. Nam si quædam insula, à continente & aliis finitimis insulis paulò distātior sit, cuius generis Bermunda dicta est, istis distantioribus nihil commercii intercedere inuicem, obseruatum est. Huiusce verò rei causa est, quod veteres non nisi secundum littora ad sedes vicinas commeabant, nec quoquam longius, quàm oculorum prospectus esset, nauigabant. Nec in vlla noui orbis parte grandiores naues inuenire licuit: verùm ipsi Indi pro mari permeando canois suis, aut peragius, seu Balsis, id est, lintribus, scaphis aut cymbis saltem vti reperti sunt: quibus citra euidens periculum maris altum tentare minime poterant. Quod siquidem grandior aliquando ipsis nauis obtigerat; tamen vsum magnetis non callebant, nec rationem astrolabii seu quadrantis edocti erant. Qui si non singulis octodecim diebus terram cōspicuam habuissent, in proposito suo toti ambigui hæsissent. Terras has nos ingressi, eas populosas quidem, & ipsum mare nauiculis permeabile reperimus: sed, vt diximus, Indi nudis suis scaphis, citra magnetis beneficium, quò poterant, procurrebant.

Qui in Peru habitant Indi, iuxta Tumben, cum naues aduenientes Hispanicas, suis pansis velis vndiquaq; turgidas primū conspexissent: rei nouitate perculsi, naues eas onerarias esse, minimè credebāt, sed potius eas rupes & crepidines esse, maris æstu agitatas statuerunt. Quas tamen moueri, nec mergi videntes, penitus obstupuerunt, quoad viros aliquos barbatos per naues currere conspicerent: quos Deos existimarunt. Ita in totum maiorum nauium vsus Indis incognitus erat.

Porrò animalia hominum opera in has terras non esse delata, id perspicuè clareq; euincit, quod feræ illæ per vniuersam quidem reperiantur continentem: in insulis verò à continente quatuor dierum itinere absitis, nusquam obseruantur. Id quod summa exquisitaque diligentia exploraui egomet: quod momentum firmissimum haberet ad probandum id, quod vterque orbis extremitatibus suis alicubi coëat & cohæreat. In hac America nostra istorum animalium complura genera extant. Eadem & Leones nutrit, nec tamen mole corporis, aut animi feritate, aut coloris fuscedine Africanis æquiparandos. Tygrides quoq; tanto numero ibi visuntur: vt rei memoratio præter fidem esse videatur. In quibus hoc admirabile notatū est, quod erga Indos animo immanissimo & ferocissimo, contra Hispanos tamen longè mitiore sint. Regio hęc paucis vrsis pererratur: aprorum tamen & vulpium multitudo frequentissima visitur. Quæ vicissim animalia, si in Cuba, in Hispaniola, in Iamaica, in Margarita, in Dominicáve insulis quærantur, ne vnum quidem reperietur. His adde, quod ante hæc tempora nec vtilium pecorum greges inibi fuerint: qui tamen, postquam Hispani has insulas occuparunt, nūc numerosis gregibus oberrāt, siue tauros, siue equos, siue porcos velis, canésve. Vaccarum greges tot tamq; frequentes sunt, vt nullo domino priuatim addictæ quoquo versum cumulatè vagentur, & ab incolis ferarum modo indiscretè figantur capianturq;, saltem corii causa, quod detractum exiccant, & merce istiusmodi negotiationes suas agitant. Canum genus breuissimo tempore in tantam sobolem excreuit, vt multis myriadibus passim oberrent; à quibus omne genus pecudū multò atrocius infestatur, quàm ab ipsis lupis. Adeoque canes huiusce insulæ pernicies sunt maxima.

Ipsæ aliàs insulæ quadrupedibus nullis, vt nec auibus abundant. Psittacorum tamen magna copia: qui & perniciter, & gregatim per aëra volitare solent. Passeres quoq; sua copia volant: sed perdices rarissimæ. Quarum similes in Peru me nunquam vidisse memini: vt nec Guanacos siue Vicunnas, quod genus caprarum syluestrium est, summæ pernicitatis: in quarum ventre lapides Bezaar dicti, magni apud multos æstimati reperiuntur. Horum nōnulli parte dimidia oui magnitudinem excedunt gallinacei. Insula hæc eo quoq; animali caret, admirabili sanè & vtilissimo, quod Indi Lama, Hispani vero ouē Indicam vocant: quæ præter lanam, vestibus idoneam, & carnes victui aptas, portandis quoq; omnis generis oneribus valdè vtiles sunt. Nam dimidium onus muli proferre possunt. Harum alēdarum non magnæ impensæ requirūtur. Neq; enim solea ad sufferrandos pedes: neq; loris, ephippiisq; ad dorsum insternēdum: neq; hordeo ad victū egent. Hæc enim omnia, prouida natura, Indis alias pauperculis, in vsum cōmodiorem, animalib. istis addidit, vt suis dominis pluribus modis prodessent. Ipsa quidē continens, tū harum, tum aliarū quoq;

Bezaar lapis.

F rerum

rerum ſummā vbertatē habet: nec ſingula, ita ſtrictim percēſeri queũnt. Inſulæ contrà iſtorũ omnium inopia premuntur, niſi eadem à noſtratibus eôdem inuehantur. E noſtratibus quidam, qui miſerabile naufragium fecerat, commemorare nobis ſueuerat, quod in nonnullis inſulis tygrides aliquot obſeruaſſet. Rogatus ergò, quanto ſpatio eæ à continenti diſtarent: reſpondit, interuallum non longiùs ſex aut ad ſummum octo milliaribus Hiſpanicis eſſe. Iam verò nèmini ignotum eſt, tygridis id robur eſſe, vt tantam metam natando facile euincere poſſit. Ex quibus omnibus & ſingulis argumentis hactenus percenſitis euidentiſſimum fit, Indos aut itinere terreſtri, aut nauigationibus certe nec longinquis, nec laborioſis, in nouum hunc orbem penetraſſe: & hunc cum priore omninò terminorum nexu cohærere & continentem eſſe, id eſt, locis aliquibus ceu extremitatibus ſummis omninò agglutinari, aut inter vtrumq; tamen ſpatium ſeu interuallum non admodum longum latumque intercedere.

Cap. XXII.

Gentem Indicam non per Atlantida, vt nonnulli opinati ſunt, in Americam perueniſſe.

Plat. in Critia & Timæo.

SVNT haud pauci, qui Platonis ſententiam, ſuperius tactam, veriſſimam exiſtimant, Gentem nimirum Indicam ex Europa aut Africa per Atlantidem illam vbiq; decantatiſſimam peruectam, ab vna inſula in aliam, & tandem in continentem illam, quam hodiè incolunt, appuliſſe. Nam horum omnium ita Critias in ſuo Timæo meminit. Si ergo Atlantis illa, tum Aſia ipſa, tum Libya coniunctis, pro Platonis ſententia maior foret: tum in nullo poni dubio deberet, quin totum penè Atlãticum Oceanum vſq; ad noui orbis inſulas occupauerit. Porrò autem Plato quoq; refert, cum Atlantis inundatione maxima, tota ſubmerſa eſſet, quod tum temporis mare propter cœni & ſcopulorum frequentem obiectum nauigationibus incommodum factum ſit: quæ pelagi ſpecies talis, ſuo quoq; tempore adhuc durârit. Paulò tamē poſt, huius inſulæ reliquias totas & ipſas ſubſediſſe, & ſic mare rurſus nauigabile factum fuiſſe. Hæc quidã magni acuminis viri, vt ſeria & ſobria referre non verentur. Quæ tamen, ſi vel leuiter ad exactiorē veritatis lancem appendantur, meræ illico nugæ apparebunt, Ouidianis fabulamentis potiùs, quàm Philoſophicis diſcurſibus ſimiles. Interpretũ Platonis quidem nonnulli id contendunt acriter, quod omnia à Critia narrata, vtcumque tum inuſitatiſſima: tũ monſtroſiſſima videãtur, ceu ſunt illa, quæ de primordiis, incremētis, fortuna, belliſq; populorum Atlanticorum cũ Europęis geſtorum percēſentur, veriſſimę hiſtoriæ loco

loco habēda sint: cùm & ipse Critias prædixerit in Timæo, narrationem eam quidem mirabilē visum iri. Sed eam tamen nihilominus esse certam indubitatamque. Platonici autem cæteri, illa commenti potius quàm historiæ speciem habere expendentes, isthæc omnia à summo & præstantissimo Philosopho allegorica ratione ita dicta esse censent: inter quos primarii sunt Proclus, Porphyrius & Origenes. Nonnulli enim vsque adeo in Platonis verba iurarunt, vt verba eius non secus ac Moysis ipsius aut Eliæ oracula acceptanda censeant. Cumque videant, in multis verba illius ab exquisita veritatis puritate discedere, diuinum quendam & mysticum sensum illis affingendum contendunt. Ego verò, etsi Plato diuini elogium apud plerosque obtineat, tantæ tamen illum dignitatis esse, mecum sapere non possum. Creditu quidem perfacile est, omnem illam de Atlantide commemorationem pro vera venditari historia posse, & posse tamen simul purum figmentum esse, ideo præcipuè, quod Plato Critiam, cùm adhuc puer fuisset, hanc narrationem inter veterum cantilenas audiuisse, fateatur. Quid? An non id quoque purum putum fabulamentum est, Neptunum Clytûs amore illectum, ex compressa ea quinquies gemellos suscepisse, & collem quendam in quinque partes orbicas distinxisse, quarum tres àqua, duæ terra fuerint: non secus ac hæc tornario opere ita condita successissent? Quid quęso est templum eius illud, longitudine stadii, trium iugerum latitudine seu amplitudine: cuius omnes partes externæ argento, summæ autem auro esse obductę: in cuius interioribus fornices eburnei, toti auro, & argento, & orichalco conspicui niteant? Et quàm accommodata sodes Timæi illa clausula est finalis? Vna, inquit, die ac " nocte, graui incumbente diluuio, apud nos totum militare genus " aceruatim terra absorbuit, & Atlantis insula similiter in mari sub- " uersa disparuit. Nempe sic iustum & fatale erat, scenicam nimirum " illam & fabulosam insulam, quæ ipsa Asia & Africa tanto amplior erat, vnica nocte euanescere, & in nihilum redigi. Illius verò ruinas, sub aquis extantes, quis quæso Lynceus videre solas potuit, ad eas cum nauibus non concessus vllus aditus fuerit. Nam figmento isti valdè accommodato subiungit hæc verba: Quapropter etiam nunc " innauigabile & intentatum manet illud pelagus, luto paulatim im- " pediente, quod insula submersa euexit. Mirum autem est, quanto " desiderio id rogem, quódnam illud pelagus fuerit, quod tantam & tam vastam terræ molem, quæ omni tum Asia tum Africa maior & prodigiosior, ad hunc vsque nouum orbem exporrecta fuerit, tam facili hiatu ceu bolum ita absolutè absorbere potuerit, vt ne eius quidem vlla vestigia relicta sint, nec ipsi nautæ propter profundissimam abyssum iacta bolide fundum attingere queant.

Sed ridiculosa mea hæc est opera, quam in diluendis iis sumo, quæ aut ioculari animo monumentis literarū illita: aut certè (vt summæ

Platonis autoritati modestiores nonnihil consulamus) philosophico more sic in medium coniecta sunt, picturæ aut parabolæ cuiusdam similitudine, de quadam ciuitate vel cretura in altum, vel ruitura in imum. Quod enim quidam reperiantur, qui Atlantidem insusulam fuisse ex eo fundamento probare satagant, quod mare quoddam vel dum hodie Atlanticum dicatur: id admodum puerile est. Notum enim est quibusuis, Atlantem montem in extremis Mauritaniæ situm esse: de quo Plinius mare illud id dictum esse, industriè contendit: additque, in eius aduerso Atlantidem insulam sitam esse, humilem tamen & exiguam, nec admodū nobilem aut celebratam.

Plin. lib. 6. c. 5. Et lib. 6. c. 31.

Cap. XXIII.

Quod multi falsissimè illud statuant, Indos ex genere Iudæorum defluxisse.

ONGE autem diuersa per Atlantidem quærenda via est, qua Indiani in hunc nouum orbem pertigerint. Augurantur itaq; nonnulli, huius semitæ indicium apud Esdram reperiri: in cuius lib. 4. hæc ferè verba legūtur: Tu autem vidisti eum colligentem ad se aliam multitudinem pacificam; Hæ sunt decem tribus, quę captiuæ factæ sunt de terra sua in diebus Oseæ Regis, quem captiuum duxit Salmanasser Rex Assyriorum, & transtulit eos trans flumen, & translati sunt in terram aliam. Ipsi autem sibi dederunt consilium hoc, vt derelinquerent multitudinem gentium, & proficiscerentur in vlteriorem regionem, vbi nunquam habitauit genus humanum: vel ibi obseruare legitima sua, quæ non fuerant seruantes in regione sua, per introitus autem angustos fluminis Euphratem introierunt. Fecit enim eis tunc altissimus signa, & statuit venas fluminis, vsquequô transirent. Per eam enim regionem erat via multi itineris anni vnius & dimidii: Nam regio illa vocatur Arsareth. Tunc inhabitauerunt ibi vsq; in nouissimo tempore, & nunc iterum, cum cæperint venire, iterum altissimus statuet venas fluminis, vt possint transire. Propter hæc vidisti multitudinem cum pace.

4. Esdr. c. 13.

Hæc itaque Esdræ verba Indis aptare satagunt, dicentes à Deo illos eo perductos esse, vbi nunquam habitarit genus humanum: & terram illam, quam ingressi sint, tanto interuallo distantem esse, vt ad eam obtinēdam vnius & dimidii anni profectione opus fuerit: gentemque illam natura pacificam esse. Hinc indubitata consequentia obtinere volunt, Indos omninò de gente Iudaica esse, quod plerique meticulosi & timidi, superstitiosique & acuti, ac mendaces sint. His annectunt, Indorum quoque habitum vestesque ac facies, Iudæorum omninò similes esse. Nam & ipsos simplici tunica, & quadrato pallio amictos, aut nudis omninò pedibus incedere, aut soleis leuibus,

bus, supernè tantùm reuinctis, inambulare. Iam verò, hanc ipsam quoque Hebræorum fuisse vestiendi rationem modumque, tum ex Iudaicis historiis, tum ipsorum quibusdam pigmentis, tabulisque antiquis patere aiunt: ex quibus omnibus haud difficulter monstrari posse autumant, maximam eorum partem hoc modo vestitam olim fuisse. Samsonem ipsum quoque olim, Indorum similia vestimenta saltem poposcisse, tunicas nempe & syndonem, hoc est, vt Hispani vocitant, Camisettam & Mantam, contendunt.

Sed hæc mihi omnia, conceptus animi videntur merè puerilis & phantastici: quæ & ipsa tamen contra ipsorum sententiam longe durius depugnat, quàm vt eā quoquomodo stabilire possint. Primùm enim satis probè nouimus, Iudæos vsos esse typis & literis. At his carent Indi. Iudæi auidè pecunias corradunt conquiruntque. At Indi pecuniæ summi contemptores sunt. Iudæi, cùm se non circumcisos videbant, circa præputium, Hebræos se aut Iudæos haberi posse apertè inficias ibant. At Indorum præputia in totum integra sunt, nec de ista superstitione quicquam compertum habent: etsi Æthiopes quidem & populi Orientales circumcisionem sibi adhibuerint. Hęc iam ergò inter sese collata, quo modo & qua obsecrô ratione plenè intelligi queunt? Quî amabo fit, vt, cum Iudæi de origine & antiquitate sua tantoperè glorientur, & eandem in altero quoque orbe sedulò asseruent descriptam continuatamque, soli hi in India degentes sui generis, ceremoniarumque & Messiæ & Iudaismi, tam turpiter obliti fuerint.

Quod verò deinde dicūtur timidi, superstitiosi, ingeniosi & mendaces esse: ad id prima hæc responsio datur, non omnes promiscuè barbaros ea ingenii malitia esse: sed maximam eorum partem ab his næuis intimè abhorrere. Nationes quoque quædam Indorum supra modum audaces & confidentes sunt: alię contrà segnes, pauidæque: Gentes verò omnes in vniuersum superstitionibus semper deditæ indulgentesque fuerunt. Simplicibus autem vestimentis ideo vtuntur, quod ad sarcienda ea operæ industriæque minimum adhibent: & similia his non solis quidem Iudæis, verum omnibus absolutè hominibus primò vsitata fuerunt.

Historia verò ex Esdra citata, siquidem apocryphis libris quid credi par est, sententiam eorum potius destruit, quā erigit. Decem enim tribus illæ ideô gentium multitudinem fugisse dicuntur, vt suis ceremoniis puriore cultu studere possent. Hi vero Idololatricas superstitiones amplexi sunt. Ipsi vero nostri aduersarii videant, quomodo Euphratis ostia ad nouum hunc orbem aditum fecerint: & an per eadem Indis olim iterum remeandum sit, sicut in allegatis verbis vaticinio prædictum est.

Tandem, quis populum illum quæso pacificum dicturus sit, qui tamen assiduis dissensionibus, bellisq; continuis sese nunquam non

proterere cessauit? Ex quibus haud inconuenienter elicitur, Esdræ apocryphum Euphratem, Platonis de Atlante fabulis nugisque nihilô felicius & directiùs homines in nouum orbem deducere posse.

Cap. XXIV.

Cur prima Indorum origo certò & indubitatò sciri non poßit.

VLTÒ autem promptius est ac facilius iis contradicere, quæ ab aliis de Indorum origine in medium afferuntur, quàm proprio Marte indubium quiddam & constans asserere. Nam cum literarum vsum Indi non habeant, nec maiorum suorum, qui fuerint, rata & immota documenta ostendere possint: apud nostros denique scriptores quoque de nouo isto orbe vsque adeo nihil scriptum extet, vt pro certo nonnulli affirmare ausi fuerint, ne homines ibi quidem esse, nec ibi vel terram vel cælum vspiam extare: temeritatis certè is haud leuis accusandus veniret, qui constans quiddam & inambiguum de primis noui orbis habitatoribus prodere sibi præsumeret. Ex iis autem, quæ superius commemorauimus, multò probabilius fiet, homines initiis primis numero rariore quasi sparsim in hunc orbem deuenisse; terræque secundum sua extrema quendam connexum, occasionē huius rei dedisse quam maximam: tum principia prima nauigationes quoq; secutas esse, quibus numero vberiore in ea loca homines tandem transuecti fuerint.

Sed & naufragia insignia facta alicubi, huius rei causa esse possunt. Ita vt vtrumq; horum ad occupationem noui orbis concurrere potuisse, haud absurdum videatur. Cum enim illic infinitæ maximæque regiones, adeoque innumeri populi reperiantur: illarum vnam hoc, aliam alio tempore inuentam occupatamque fuisse, haud inconuenienter statui potest. Vicinitas tamen locorum, & extremitatum cohærentia de Indorum origine omnium certissimè attestantur, quo nimirum modo viaque illô pertransierint. Quod ipsum maximi apud me momenti est, vt adducar credere, nouum hunc orbem haud à multis retrò annorum millibus habitatum fuisse, primosque eius incolas feris & agrestibus potius hominibus, quàm politicis & mansuetis similes extitisse. Causam autem huius eorū transmigrationis hanc fuisse, quod aut de terra natiua sua aberrarint, aut sedes nouas quærere coacti fuerint: quodq; cū illas attigissent, paulatim easdem excolere cæperint, Solius naturæ ductui, cuius tamen lux in ipsis nonnihil quoque obscurata fuerit, parentes, gentilesque patriæ suæ mores quadamtenus retinentes. Et licet fortassis exculta, probeq; morata Republica illuc quoq; venerint, à vero tamen haud absonum est, potuisse eos diuturnitate temporis, & hominum desuetu-

desuetudine plerorumque rituum & patriæ statutorum obliuisci. Clarius enim est, quàm vt demonstrari debeat testibus adductis, in ipsa quoque Italia Hispaniaque tam agrestes ferosq; homines reperiri, qui præter faciem formamque exteriorem humani nihil omninò habeant. Sic ergo successu temporum fieri potuit, vt apud eos totalis tandem barbarismus & plena feritas inundârit.

Cap. XXV.

Quid de origine sua ipsi Indi tradant.

QVID de primordiis gentis suæ ipsi Indi sentiant prodantque, scire quidem haud est admodum operæpretium. Nam sua potius illi somnia quàm veram historiam narrare videntur. De magno quidem diluuio quodam, in his terris, fama publica fertur. An verò id vniuersalis ille cataclysmus, quo vniuersus orbis, testante sacra Scriptura inundatus est, fuerit, an verò alius priuatim has saltem regiones gentesque attigerit, satis clarè non patet. Et quidem ingentis cuiusdam inundationis factæ expressa quædam vestigia doctiores obseruant. Ego verò ita arbitror, apud istos barbaros antiquissimæ illius Noëticæ inundationis nulla vsquã vestigia apparere, sed id potius diluuium esse, de quo Plato testatur, quod poëtæ Deucalioneum appellarunt.

Indi quidem fatentur, diluuio isto magno vniuersum genus humanum extinctum fuisse. Comminiscũtur etiam quidam, ex vasto lacu Inticaca olim prodiisse quendam Viracocham, qui sedem sibi in Tiganace elegerit, quo loco antiquissimorum & præstantissimorum ædificiorum quædam adhuc hodiè rudera visuntur. Hinc autem porrò illum in regionem Cusco pertendisse, vbi genus humanum latius propagare cæperit. In eodem lacu Insulam quoq; quandam commonstrant, vbi Solem conditum esse affirmant: quo loco manifestum est, illam ob causam eos plurimo profuso sanguine tum ouium, tum hominum mactatorum superstitionis ergò litasse. Nonnulli ex antro quodam per fenestram, sex aut nescio quot homines à Sole exclusos prosiliisse, qui genus humanum serere inceperint, nugantur. Vnde locum vel hodie sic dictum, & Pacaritambo vocatum esse testantur. Quin & communis opinio ex hoc inualuit, Tambos ante cæteros omnes homines extitisse, & ab illis posteà Mangacapa, primum gentis Ingarum autorem descendisse. Ex duabus hisce principibus familiis secundum illos orti sunt Hanan de Cusco, & Brincuscque. Narrant porrò, Ingarum Reges, cum cæteras huius orbis gentes bellis infestarent, hanc suæ expeditionis vnicam & palmariam causam asseruisse, quod æquum esset, mortales in vniuersum omnes sibi subiici aut subiugari, vt ex quorum

rum familia patriaque omnes orti essent, quibusque vera & genuina religio à Deo patefacta vigeret.

Sed quid istis, longè petitis fabulamentis, ad rem nihil facientibus, opus est? Docti quidem literarum monumentis scriptum reliquerunt, Indos vltra annorum 400. memoriam non habere. vltra quod tempus quicquid sit, eos omninò ignorare. Id quod nemini videri mirum potest, si cogitet, illos literarum vsu omninô caruisse. Quibus hac de causa quoque, quod gestorum suorum nullas historias condiderint meritò donandum est. Et tamen id meritò nobis admirandum est, quod Quipocamaiorum supputationem tam sedulò diligenterque ad hæcvsque tempora nostra memoria sua retinuerunt.

Cum aliquando diu auideque percontatus essem, an Barbari isti de primis suis autoribus satoribusq; quicquam scirent: ad rem quod faceret, nihil insigne responderunt mihi: crediderunt que se in hisce terris natos & educatos esse, nisi fide Catholica reuocarentur, vt dicerent, ex vno semine genus humanum vniuersum defluxisse, ordinante & disponente ita Deo. Authorum quidam haud ignobiles ex causis non leuibus persuasum habent, Barbaros multis seculis regibus omninô caruisse, nec vllam probè ciuiliterque institutam Rempubl. habuisse, sed confusè promiscuoq; congressu cohabitasse, non secus ac hodiè Floridiani, & Brasilienses, Chiriguanique, & populi Indorum alii quoque, qui nullis certis regibus gubernantur, sed prout belli pacisque ratio poscere videtur, in momento citraque vllam deliberationem Ducem sibi eligunt, & illud omne, quod libidinis petulantiæque stimulus suadet, bonum salutareque arbitrantur. Posterioribus autem seculis viri magnanimi & robusti per tyrannidem ipsis imperare cæperũt, non secus ac olim Nimrod: qui tandem paulatim ita crescentes auctique, huiusmodi quandam Rempubl. instituerunt, qualem nostrates apud Peruanos & Mexicanos offenderũt: qui etsi & ipsi Barbari essent, cæterorum tamen Indorum feritatem confusionemque brutalem oppidò detestati sunt. Sic ergò gentẽ hãc ex Barbaris potissimum hominibus primum sparsim confluxisse, genusque suum deinceps ita in immensum protulisse & ampliasse, meritò concludimus.

LIBRI PRIMI FINIS.

DE

DE NOVI ORBIS NATVRA ET RATIONE,

LIBER SECVNDVS.

Cap. I.

De natura circuli æquinoctialis tractandum esse deinceps.

CVm noui orbis pars maxima sub media cæli regione, quam veteres ardẽtissimam, & ob id inhabitabilem statuerunt, sita sit: plurimum sanè refert, ad naturam moresq; Indorum penitius noscendos, de istius Zonæ conditione & qualitate, tractationem paulò exactiorem instituі. Nec enim illorum sententia, qui notitiam rerum Indicarum à cognitione æquinoctialis seu meridionalis circuli dependere arbitrantur, oscitanter temnenda est. Quicquid enim nouus hîc orbis à prisco diuersum habet, id omne à vi & qualitate circuli æquinoctialis illi profluit. Regio verò illa omnis, quæ duobus solstitialibus circulis includitur ad mediam lineam, ceu amussim & regulam, in qua Sol positus vbicunq; terrarum dies noctibus similes facit, censenda & æstimãda est. In his autem tam mira & varia est diuersitas, vt illius consideratio hominem ad indagandas causas veras & propinquas, promptissimè suscitet & erigat: idq; fit multò facilius ex certis & demonstrabilibus conclusionibus quibusdam, quàm ex illis, quæ de his vetus Philosophia tradidit.

Cap. II.

Cur veteres Philosophi Zonam torridam inhabitabilem esse, statuerint.

IAm ergò vt à primordiis nostram disputationem deducamus, omnibus in confesso est, tum demum terram incalescere, cum Sol ei propinquior fit. Cum verò longius recedit, eandem iterum frigescere. Et hæc à vicissitudinibus diei noctisque, tum æstatis & hyemis perspicuè docentur. Quô enim Sol terræ vicinior

cinior est, eo directius radii eius impingentes, terram vrunt. Id vt media dies, sic cuiuslibet anni æstas euidenter commonstrant.

Hinc iam legitima concludendi ratione extruitur, quod, quô distantius regio quælibet à Solis conuersione recessit, eo naturâ frigidior sit. Sic terras versus aquilonem sitas, omnium gelidissimas esse comperimus: cum econtrà, Zodiaco propiores hac ratione calidiores sciantur. Hoc itaque ordine Æthiopia, Arabiam & Africam, Africa Bæthicam, Bæthica, Castellam & Arragoniam, & hæ binæ iterum Cantabriam & Galliam ardore superant.

Hac iam seruata Methodo, necessario consequitur, cæteras prouincias, sub conuersione Solis rectà decumbentes, & eius radiis directis illustratas, absitis longè calidiores & æstuosiores esse. His radiis Solis nonnulli quoque addunt, causam accessoriam hanc, quod intra tropicos duos cælum velocius & citatius, iuxta polos verò tardius moueatur: vt tota illa regio, quæ sub Zodiaco est propter vicini Solis rectà defluentes radios, & velocissimam cæli conuersionem, & assiduo & grauissimè exuratur. Et quidem hoc isto modo omnia fieri, tum sensus iudicio, tum rationum documentis euinci operose possit.

Quid verò iam de siccitate & humiditate dicemus? Idem certè, quod de qualitatibus prioribus. Euidens etenim est, Solis accessum siccare, recessum verò humectare. Sed & in temporibus anni, humiditatem cum frigiditate, caliditatem cum siccitate concurrere notum est. Et sicut nox die frigidior est, ita quoque humidior: & iterum, sicut dies calidior nocte, ita siccior quoque. Hyems frigidissima & plerumque pluuiis minans est, cum Sol longius abscessit. Æstas verò, Sole vicinius appropinquante, tum calida, tum sicca est. Quo enim copiosior & intensior ignis est, eo plus coquit, calefacit, siccat. Quæ Aristoteles & cæteri Philosophi expendentes, Zonæ mediæ ardorem intensissimum assignarunt, eamque æstuosissimam, flagrantissimam, aridissimamque esse, scriptis mandarunt. Ex quibus porro recto aporemate cõficitur, quod illic nec vnda, nec pascua quæri, nec pro hominibus idonea habitacula condi extruiq; queant.

Cap. III.

Zonam torridam contra veterum opinionem admodum vdam & humectam esse.

Etsi verò hactenus dicta singula indubitatam veritatis speciem habere videantur: nihilominus tamen quod ex illis concluditur, falsum est. Zona enim, quam torridam vocant, reuera inhabitantibus hominibus exculta est: quam pol nos, habitationi commodissimã esse longo tempore experti sumus. Cum autem

autem ex vero falsum nihil extrui possit: pedem omninò referre, vestigia trita repetere, diligenterque inquirere debemus, vbinam locorum extra veritatis rectam semitam exorbitauerimus. Idcircò primum, quæ rei ipsius veritas, experientia certè patefacta, sit, indicabimus. Deinde (quod difficilius erit) causas, ex intimis Philosophiæ penetralibus eductas, explanare conabimur.

Principio autem certum ratumque videbatur, quod, quò Sol terræ vicinior sit, eò illi siccitas maior inducatur. Et hoc inter priora assumptum erat vltimum: quod tamē ambiguum & falsum est. Nam vel in ipsa Zona torrida nullis vnquam temporibus, frequentioribus imbribus aër horridus est, quàm cum secundum anni rationem Sol illi vicinissimus est. Hoc etsi quidem dictu credituq; mirum aliquibus videatur: citra contradictionem tamen omnem verissimum est, totam Zonam Tropicis inclusam eo saltem anni tempore amænissimam esse, si Sol ab illa longissimè absit. Sic & econtrà, nulla anni parte imbres niuesque frequentiores copiosioresque deruunt, quàm si Sol vicinius adsit. Id quod illis, qui nouum hunc orbem non nouerunt, impossibile citra dubium videbitur. Sed & illis res hæc noua auditu erit, qui quidem terras has triuerunt, sed tamen ita euenire non animaduerterunt. Quorum tamen vtrique experientia infallibili contra vociferante, veritati facilè cessuri sunt.

Prouinciæ Peru, quæ versus polum Antarcticum sita est, Sol longius tunc abest, cum Europæ vicinior est. Id mensibus Maio, Iunio, Iulio, & Augusto, vbi Cancri Tropicum attingit, accidit. Istis verò mensibus cælum illìc tam clarum serenumque visitur, vt spectantes satis mirari nequeant. Tum temporis nec imbres cadunt, nec sparguntur niues; flumina imminuuntur: eorumque nonnulla penitus siccantur: Procedente verô paulô post anno, si Sol ad Capricorni Tropicum diuertit, tunc & niuium imbriumque vis inundat, & flumina augescunt. Viciſsim, Sole verticem nostrum rectà tenente, & ex Capricorno egrediente, tum æstus fiunt validissimi: quod à Ianuario ad medium vsque Martium euenit. Nec quisquam est, qui perpetuò istiusmodi in his terris contingere ignoret. In terris autem, vltra æquinoctialem sitis, polumque arcticum spectantibus, planè contrarium experimur, sed per causam tamen eandem contingens. Nam siue Panamam & finitimum illi omnem tractum, siue nouam Hispaniam, siue Insulas Cumbā, Hispanicam, Iamaicam & sanctum Ioannem spectes; clarè certè perspicies, ibi ab initio Nouembris, vsque in Aprilem cælum semper pacatissimum serenissimumque esse, quod Sol apud hunc Tropicum ab iis locis se maximè disiungat. Econtra verò, horribiles tum nimbi tum imbres à Iunii principio vsque in Septembrem fiunt, quod radii solares, eo tempore vigentes, obliquè mi-

 nus,

nus, magiſque propinque ea climata feriant. Idem illud in India Orientali quoque annotare licet, quantum quidem ex literis, inde allatis intelligere potui. Et licet alicubi fors contrarium ex cauſis diuerſis aliquando eueniat, ea tamen, quæ dixi, pro regula perpetua & immota retinenda ſunt, nempe quod in media Zona torrida magna ſiccitas ariditaſque Sole recedente ſit: & quod eodem redeunte, humiditas vberrima accidat, ita vt vna quælibet regio, prout Solem vel vicinum vel remotum habet, pro eo vel humida vel arida exiſtat.

Cap. IV.

Extra Tropicos humiditatis abundantiam propter Solis receſſum potiſſimum fieri: cuius contrarium ſit in Zona torrida.

EXTRA tropicos autem contrarium accidit. Nam & imbres, & frigora, æſtuſque & ſiccitas plerumq; concurrunt. Id & in Europa, & orbe illo omni manifeſtum eſt: nec ſecus habet etiam in hoc nouo orbe. Regio id teſtatur comprimis Chyle, quæ etſi vltra Solſtitium Capricorni totidem cum Hiſpania gradibus alta ſita ſit, attamen eaſdem & æſtatis & hyemis leges habet, hoc vno excepto, quòd æſtiuum, & brumale tempus inter ſe diuerſa ſint. Polum ſiquidem eum reſpicit, qui Hiſpanico oppoſitus ſit. Ita ergò, ſi Sol longius abſcedit, tunc copioſi imbres, & emergens frigus hyemem faciunt, ab Aprilis initio incipientem, & in Septembrem vſque excurrentem. Æſtus verò ac ſiccitas fiunt Sole conuerſim eôdem redeunte, non ſecus ac in Europa fit. Hinc fit, vt Chyle regio, tum fructibus, tum hominum ingeniis, Europæ ſimilis ſit. Idem in ea terræ parte quoque accidere dicitur, quæ intimam Æthiopiam cuſpidis modo vſque ad celeberrimum promontorium Bonæ ſpei exporrigitur. Et hæc veriſſima quoque immodicè Nili exundantis, de quo tam multa & anxia diſputantes veteres, nihil tamen certi ſcire potuerunt, cauſa fuit. In illa quandoquidem regione, circa Aprilem, Sole Arietem occupante, brumales imbres increbeſcere incipiunt, qui partim ex niualibus, partim ex pluuialibus aquis paludes, ex quibus Geographorum vera commonſtratione fontes Nili emergunt, opplentes, Canalemque turgefacientes, longo tractu profluunt, & circa æſtatem potiſſimum, poſt menſium aliquot ſpatiũ oras Ægyptiacas, ad alterum Tropicum ſitas, profuſè irrigant, eaſdemque exundationibus ſuis fœcundas reddunt. In America Pariguay fluuius eſt, qui & ipſe quotannis Nili more effunditur turgeſcens, poſtquam imbribus copioſis, in montanis præcipuè diruentibus, nimioperè auctus eſt. Hic nonnunquam ita exuberat, vt omnes omninò campos perfluat,

Nili exundationis quæ cauſa.

Pariguay fluuius.

fluat; adeò, vt homines suas sedes aut habitacula deserere, eoq; temporis decursu in lintribus se continere omninò cogantur.

Cap. V.

Intra binos tropicos æstiuo tempore imbres frequentes cadere: & quæ hyemis æstatisq; ratio vel supputatio sit.

PRædicto modo ver calore & siccitate, hyems autem frigore & humiditate, in duabus illis regionibus similes: In Zona autem torrida dissimiles sunt. Imbres enim multò frequentiores sub æstatem cadunt: & cum frigore (ita voco calorem tẽperatum) gliscit serenitas. Ex quibus consequitur, in Europa hyemem imbribus & rigore squalidam, & vicissim æstatem calore & siccitate lætiorem esse. Vnde quoque communi more loquendi tempus imbriferum hyemem; siccum verò aridumque æstatem appellare sueuerunt. Sed falluntur. Prætendunt etenim, in montanis Peruensibus ab Aprili in Septembrem durare ver, quod eo temporis decursu pauci imbres pluuiæque aërem turbent, & optata plerumque serenitas sit. Hyemem verò à Septembri in Aprilem definiunt, quod frequentes imbres in illa cadant. Sic ergô statuunt, in montanis Peruensibus æstatem tunc esse, cum in Hispania nec æstas nec hyems sit. At si Sol nobis vicinissimus, rectà supra verticem constitutus sit, tũ mediam hyemem esse credunt, quod imbres copiosissimi sint. Hoc quidem, etsi ridiculum: attamen nimis vulgatum est. Æquæ enim ac dies noctesque solis in nostro hemisphærio tum accessu tum recessu definiuntur, nimirum secundum primi mobilis motum: sic necessario quoque, tum hyems, tum ęstas definientur ex solis vicinia vel distantia, secundum circumuolutionem annuam, soli propriam & genuinam. Sic reuera hyems est, cum longius Sol recessit: & reuera æstas, cum nobis iterum vicinus fit. Sed & æstus & frigus quòque solis accessum discessumq; de necessitate comitantur. Humiditas tamen & siccitas haud æquè necessariò. Ex quibus omnibus iam euidentissimum cuiuis est, hyemem apud nos Americanos (quod præter opinionem vulgatam est) lenissimam & lætissimam, æstatem autem pluuiosissimam: nec vt vulgus putat, hyemem nõnihil calidiorem, ver verò frigidiusculum esse. Pari quoque errore hyemem montanam à maritima in Peruensi hac prouincia disseparant, dum aiunt: in humiliore hac & maritima ora hyemem vigere, cum in montana ver est, mensibus nempe Aprili, Maio, Iunio, Iulio, & Augusto, ideo, quod montana illa omnis regio tum temporis serenis solibus collustretur. cum tamen iisdem mensibus, loca maritima densis & obscuris ingruentibus nebulis frequentissimè offuscentur.

Hyemis verò æstatisque rationem à solis accessu recessuque definiri

finiri, nobis scitu omninò opus est: quæ cum eodem tempore in tota hac prouincia fiant, non est cur alibi hyemem, alibi ver esse arbitrentur. Sed de verbis nobis nulla litigatio suscipitur. Nomina illi suo libitu imponant adimántque, tum & æstiua hybernaque tempora à serenitate potius & lenitate quàm calore definiant: dummodo, quæ ipsa rerũ veritas sit, certò compertũ & exploratum constet.

Cap. VI.

In Zona torrida tum aquæ tum pascuorum abundantiam esse, quicquid reclamet Aristoteles.

ONA quidem torrida ita humida est, vt viuis copiosissimisque scaturiginibus tractus cæteros plerosque longè exuperet. Ea hìc loca excipio, quæ aut sabulosa omninò, aut penitus deserto solo exusta sunt: quod in cæteris quoque mundi regionibus similiter experimur. De cælestis quidem aquæ abundantia, vt de imbribus, de niuibus, de pruinis, in Peru frequentibus, satis nobis in superioribus dictum est. De terrenis verò, vt sunt lacus, fontes, fluuij, paludesque, hactenus nihil commemorauimus. At enimuerò, cum inferiores aquæ superioribus plerumque coæstimentur, res intellectu haud ita difficilis erit. Viuarum ergò scatebrarum tam numerosa frequensque soboles in his terris est, vt ne in vlla quidem vniuersi orbis parte aut plures aut latiores fluuij reperiantur: nusquam palustrium locorum maior molestia sit. Loca siquidẽ in America quàm plurima lata diffusaque propter obstantem aquarum copiam habitari non possunt. Flumina enim, imbibitis frequentissimis æstiuis imbribus turgescentia, exundantiaque, omnia quoquo versum operiunt. Idem & limosæ paludes facientes, in causa sunt, vt ne tutum quidem in quamplurimis locis vestigium ponere liceat. Hinc fit, vt, qui ingentis fluminis Paraguay (de eo supra quid diximus) accolæ sunt, si annuum eius incremẽtum præsentiunt, in lintres & scaphas suas se recipere cogantur, in quibus, succensis pro vsibus necessariis ignibus, tribus ferè mensibus integris sese continent. Fluuio decrescente, & in alueum se recolligente, ad vda sua & cœnosa habitacula redeũt. Fluminis huius tanta nobilitas est & magnitudo, vt vel cum Nilo, Gangéve, aut Euphrate collatum, ea coniuncta omnia longè exuperet.

Paraguay magnitudo immensa.

Fluuius Magdalenæ insignis.

Quid autem de flumine Magdalenæ, iure magno vocato, & intra S. Marthæ Carthaginisque portum in mare se exonerante, dicam? A quo cum ad stadia 120. adhuc abessemus in alto mari, discrimen fluuialis vndæ, à maritima nondum euictæ aut cum eo commixtæ, stadiis circiter 60. exactè interstinximus: quod nobis haud leui admirationi fuerat. Sed de præsigni hoc fluuio silescentes, hoc loco de alio,

alio, Amazonico dicto, aut Maranonio, aut Orellano, verba facie- *Amazon flu-*
mus. Is ab Orellana & Maranono, viris Hispanicis repertus est. Quē *uius vastus.*
tamen an fluuium commodius dicam Oceanúmve, ambigo. Imbres ille excipit, ex montanis Peru deuolutos, vt & flumina alia, vndecunque in eum se insinuantia. Patentissimos autem campos, regionum Paytiti, Terræ aureæ, Amazonumque permeans, tandem iuxta insulas, Margaritam & Trinitatem in mare se effundit: qui ante influxum suum in tantam latitudinem excurrit, vt multas magnásque insulas in medio sui relinquat. Et, quod incredibile sit, si ex medio fluuio oculos quoquo versum contorqueas, præter fluuii vndam & aërem nihil vspiam apparet. Aiunt prævaltos quoque montes, in littore positos, non conspici posse. Hæc ex societatis nostræ quodam, ita comperta habemus, qui, adhuc infans olim, naufragio & seditioni Petri Orsuæ, & peruersi Didaci Agirrii interfuit. Ex quibus tamen diuina prouidentia in commodum nostrum opportunè seruatus est.

Huiusmodi itaque fluuii in Zona torrida frequentes sunt. quam tamen Aristoteles, & cætera antiquitas omnis, aquarum pascuorumque omnino inopem credidit. Quia verò à me mentio facta aquæ Maranonii est; non inconueniens arbitror, vt & de lacu Intica- *Intiticaca la-*
ca, vulgatè quidem, sed tamen perperam Titicaca dicto, nonnulla *cus.*
percenseam. Hic medius in superiore prouincia Peruana Collao situs est: & plus quàm decem magnos fluuios ebibit: exitum habens non latum quidem, admodum, sed tamen pro communi opinione profundissimum, propter cuius profunditatem pons nullus superstrui commodè potest. Sed & rapidissimi illius vortices impediunt, quo minus supernè nauibus traiici queat tutò. Indi tamen peculiari quadam & admiranda industria illum transmittunt, hoc modo: Pontem, ex meris iuncis contextum, aquæ imponunt. Is nullis fulcris incumbit, sed suberis in morem vndæ innatat, nec propter leuitatem suam vnquam mergitur. Hæc traiectio & tuta ipsis & facilima est. Ambitus lacus 2400. stadiorum est: latitudo verò, qua maximè patet, 220. stadiorum. In hoc insulæ quædam sunt, olim quidem habitatæ & fœcundæ: nūc verò desertæ certi generis iuncos immensa copia ferunt, Indis Totoram dictos, & ad plurima vtiles. Nam *Totoram iun-*
Totora, tum suibus, tum pecoribus aliis pro pabulo est. Ex eadē ho- *ci genus, com-*
minibus quoque gratus cibus quæritur. Eadem domibus quoque *modissimum.*
focisque, & vestibus, ac nauibus condendis seruit. Imò vna Totora Vris (id nomen est circa lacum habitantium) vniuersa propè vitę humanæ commoda sufficit. Hi à cæterorum hominum consortio in- *Vri, qui?*
genioq; se vsqueadeò segregarunt, vt aliquando, quínam essent, interrogati, seriò nobis responderent, Se vros esse, non homines: arbitrati nimirum sibi longè genus aliud quàm hominibus, nec cum his sibi quicquam commune esse. Vrorum discreti greges aliquot, in

medio

medio lacu, iunceis in ſcaphis, ceu domibus habitare inuenti ſunt. Harum plures colligant, & ex rupe ſeu ſude reuinciunt. Vrorum gens vniuerſa nonnunquam loco ſuo emigrat, & patriam commutat. Eadem cum aliquando quæreretur, ſedem ſuam pridianam deſeruiſſe ita viſa eſt, vt ne illius veſtigium reliquum fuerit. quo facto inquiſitorum curioſitatem & laborem eludere voluit.

Paria lacus. Ab hoc lacu milliarium 50. ſpatio diſtat alius, multò minor, Paria dictus, tam magnus tamen, vt aliquot inſulas contineat. Cuius quô excurſus ſit, nemini exploratum eſt. Multi ſibi perſuaſum habent, quod per abditos ſubterraneos cuniculos in mare auſtrale ſe ſurripiat: in rei fidem faciendam fluuium alium magnum adducentes, qui deſubito in mare ſe præcipitet, nullo tamen fonte, vnde ſcaturiat, conſpicuo. Ego autem id magis vero cõſonum arbitror, aquam illam lacuſtrem, ab efficaciſſimis ſolis radiis exorberi.

Sed hìc ſe noſtra digreſſio contineat. Nam ex hactenus dictis perſpicuè demonſtrari poteſt, mediam hanc Zonam, immerito aquarum inopem aridiſſimamque accuſari: cum & cæleſti aqua, & è terra erumpente plus aliis locis abundantiſsimè irrigetur.

Cap. VII.

Cauſæ propter quas Sol, intra Tropicos decurrens, humiditatem: extra eoſdem verò decurrens, ariditatem inuehat.

SI, cur æquinoctialis regio contra omnium veterum ſententiam humidiſsima ſit, longa & attentiore diſquiſitione apud me cauſas inquiro: certiorem ſanè & firmiorẽ aliam nullam inuenio, quàm ſolis ipſius radios flagrantiſsimos quidẽ & efficaciſsimos, quorum vi ex vaſto immenſoque Oceano vaporum vis maxima ſubinde eliciatur: qui elati continuo in aëria regione cogantur, & in aquam vertantur. Nam & plurimis & potentiſsimis rationibus euinci poteſt, quod flagrantiſsimi ardoris vi imbres in Zonam torridam frequentiores deruant. Ex præcipuis autem illa eſt, quam ſuperius adduxi, quod eo nimirum anni tempore, quo Sol ſupra verticem conſiſtit, imbres frequentius cieantur: deficiant autem ceſſentq; eo longius recedente. Sic ergo pluuiæ à Solis vi valida producuntur. Præterea longa quoque experientia obſeruatum eſt, quod in America circa meridiem, cum ſolis radii violentiſsimi ſunt, imbres emergere ſoleant: cum tamen illorum per omnem auroram nullus metus ſit. Quæ cauſa eſt, cur peregrinantes de mane iter ſuum conficiant, & illud vſque ad diem medium tuto continuent. Et hoc omnibus quidem Peruanis notum eſt. Quid verò de illo hìc commemorabo, quod à ſapientibus viris percenſitum eſt, vſu longo nimirum

mirum ita cognitum esse,in his regionibus tum demum imbres frequentissimos esse,cum Luna in vigore suo perstat? Nam & nostra id confirmatum experientia est.Itaque & annus,& mensis, & dies, hoc idem æquo suffragio attestari videntur, quod scilicet, intra ipsos tropicos summa ardoris vi imbres potissimum generentur.

Postremò in artibus quoque idem similiter vsu venire videmus: comprimis autem in Medicina, si ex herbis aquæ in vsus sanitatis eliciuntur.Ignis enim violenta vis magnam copiosamq; vaporum abundantiam progignit,quos tandem in aquam cogit. Idem fit etiam, si argenti viui opera aurum argentumque depurantur. Namq; si debilior sit ignis,nihil propè exudat, si fortior sit & intensior, liquoris multum profluit, materiaq; illa,quæ in fumum primum resoluebatur, post alterata inq; aquam conuersa,desuper destillat. Ideoq; si vis ignis materiam sibi commodam aptamq; nacta est,hanc vna secum arripit;& si quid obstet,quo minus extractum id absumatur, in pluuiam continuò cogitur. Etsi verò hæc sibi quadamtenus cõtraria videantut,solem nimirum propter vicinitatem suam in Zona torrida pluuias excitare,& extra illam easdẽ sedare: probè tamen considerata inter se non pugnãt.Effectus enim Naturæ plurimi à diuersis omninô causis,modo diuerso,producuntur. Vestis vda & madida à vento frigido æquè exiccatur,ac à calente igne. Lateres tam à frigore, quàm calore coquuntur. Motus temperatus somnum inducit:nulla verò aut immodica exercitatio somnũ tollit. Ignis, si materia aut fomite careat,extinguitur.Idem fit,si materia iniiciatur copiosior. contra, lignis æquis & sustentatur & alitur. Oculis si quid vel nimis propinquum,vel nimis distans sit,non cernitur. Mediocri interuallo distãs, rectè videtur. Solis radii ignauiores ex fluminibus nebulas nõ attollunt. Fortissimi,quod extraxerunt,consumunt.Mediocres & trahũt nonnihil,& seruant.Qua de causa etiam nebulę nec per noctem,nec per meridiem generantur, sed plerunq; sole clarius splendente.

Simili profectò ratione ipsa natura plurima nobis exempla suppeditat, vt modum intelligere possimus,quo ex cõtrariis causis aliquid fieri vel non fieri queat. Qua de causa non admodum miremur, si sole absente à nobis, pluuiæ sint, & simul eodem viciniore eædem incumbant,mediocritate autem illius eæ potius discutiantur. Sciendi tamen cupido interim animos nostros assiduô vellicat, quæritq;, quæ causa sit, quod & longius à torrida distans Sol pluuias inducat, & idem faciat quoque Sol torridæ intimus. Sed quantum ego intelligo,proxima rei hæc causa est, quod solis in regionibus extra tropicos sitis, tanta vis non sit, vt vapores à terra prolectos & eleuatos absumere possit. Magna itaque copia in sublime euolant, & occurrentis frigoris vi condensati,paulatim in pluuias fatiscunt. Nam & Sol à locis illis longius distat, & dies breuiores, noctes autem productiores sunt. Sol verò si iam propior fiat, tum caloris tanta vis est,vt

humores quoque vndecunque proliciat, ſegreget, & in halitum diſſipet. Cui deinde accedit etiam dierum longitudo. Intra ipſos econtra tropicos, ſeu in Zona torrida Sol ipſe vel abſens quidem tantæ efficaciæ eſt, quantæ eſt in locis aliis præſens. Vnde etiam tunc eadem ratione ſiccitas fit. Solis verô radii ſi rectà in nos ibi incidant, non propterea, vt fieri neceſſe eſſe videtur, magna ſiccitas ſequitur, ſed repentini potius & violenti imbres producuntur. Sol enim exquiſito ſuo calore ardoreque ex immenſo Oceano terráve humoris quàm plurimũ attrahit, qui in halitum ſolutus, nec ventorum impetu diſflatus, facilè iterum coit, & in pluuias magnas degenerat. Intenſa enim caliditas leui momento vim vaporum maximam elicere poteſt, quam tamen æqua facilitate, non poteſt diſſipare. Sic ergo fit, vt vapores, ſurſum eleuati, propterque copiam ſuam non euicti, in pluuias cogãtur. Id quod ex oppoſito exẽplo cõmodius intelligi poteſt. Nam quãdo aut ſuillæ, aut vitulinæ, aut pingues aliæ carnes ad ignẽ torrentur, tum ſi is paucus ſit, adipem deſtillare videbimus, hac ex cauſa, quod calor humorem attrahere quidem, ſed præ inopia non abſumere valeat. Igne contra & multo & vicino exiſtente, nihilominus tamen guttatim caro extillat, ſed ex cauſa tamen contraria, quod nimirum maxima ardoris vis tantam humoris copiam proliciat, vt ſtillatim ille defluat. Moderato autem igne ſubiecto, & eodem longius diſtante, carnem quidem iuſtè coqui videmus, ſed ita, vt nulla propè humiditas exudet. Vnde coquinariæ artis hæc regula eſt, vt nec nimis validus, nec nimis languidus, ſed temperatus ignis ſubdatur, & vt is ſibi ſemper æqualis ſit. Ita enim ſenſim imperceptibiliterque humores abſumuntur. In cereis candelis idem nobis obſeruare licet. Nam ſi eius flamma æquo maior ſit, ceram liquat. Liqnare enim poteſt, non abſumere. Flamma autem cum cera æqua proportione concurrente, liquatæ eius nihil defluit: quod, quantum flamma diſſoluit, tantum continuò abſumit.

Ex his itaq; iam id clarè elucet, cur in æquinoctiali intenſiſſimus ardor humiditatem conciliet, quam in aliis tamen locis caloris inopia producere ſolet.

Cap. VIII.

Quomodo, quæ hactenus de Zona torrida dicta ſunt, intelligenda veniant.

ICVT in Phyſicis cauſarum diſquiſitionibus nõ perpetuô immotus Mathematicuſque demonſtrandi modus exigitur, ſed id, quod vt plurimum ita euenit, pro iudicationis lege normaque perſæpe admittitur: ſic in hoc quoque caſu, quo Zonam intra ipſos tropi-

tropicos inclusam, humidiorem esse, aëremque tum temporis imbribus tristiorem fieri, si sol proquinquissimus est, dicimus, ita dicta accipienda sunt, quasi hæc, vt frequentissimè aut parte maxima ita contingant, euentusque certa obseruatione notari possint. Nec tamen, quod in his natura sibi reseruauit, inficiàs ire possumus, quod in hac ipsa quoque Zona loca nonnulla valdè arida reperiantur. Vt enim commemoratum est superius, Æthiopiæ incolæ, & illi, qui in Peru secundum maris littora versus austrum consederunt, istius pluuiarum beneficii omninò orbi sunt, nisi fors valles aliquot excipias, à fluminibus montanis irrigatas. Cætera omnis regio sicca & arida est, rarissimis scatebris donata. Quarum etsi fors alicubi quædam emergant, paludum tamen profundissimarum speciem potius nactæ sunt. Cur verò hæc terra pluuiis perpetuo careat, cũ mirentur quamplurimi, eius rationem exactissimam deinceps pandere decreui.

Pro hoc ergò exemplo nonnunquam fors accidere potest, vt intra vtrumque tropicum, Sole etiam absente aliquando pluat: aut eodem propinquãte, siccitas sit. Quod sanè, si perpetuũ esset, tũ ipsius terræ, adeoq; subiectę materię qualitati singulari id omnino ascribendum foret. At verò, cum iam hoc modo, alias alio isthæc eueniant, intelligere haud difficile est, naturales causas aliis contrariis fortioribus omninò impediri. Sol quidem etsi pluuias cieat, eas tamen obortus ventus dissipare facilè potest: quod ita fieri sæpè videmus. Idem quoque ventus, contra naturam suam, maiores vicissim pluuias suscitare potest. Ventorum enim tum origines tum virtutes operationesq; diuersæ sunt, qui propterea persæpè consuetum anni temporum ordinem immutant. Et cum vbiuis locorum pro diuersorum planetarum & aspectuum ratione insignes mutationes fiant, nemo nos bono iure reprehendere poterit, si in nostris de æquinoctiali habitudine obseruationibus, similem quoque rationem prætendamus. Illud autem, quod comprehensum est, veritatem perpetuam habet, quod intra tropicos existens Zona multò humidior sit, & quod tum maximè humiditas exuberet, si Sol ei viciniſſimus est.

Cap. IX.

Zonam torridam non excessiuè, verùm moderatè calidam esse.

HACTENVS de Zonæ torridæ passiuis qualitatibus, siccitate nimirum & humiditate disseruimus. Iam porrò de actiuis quoque, calore & frigore nonnihil dicendum est. Eam autem in extremis gradibus tum calidam tum siccam à veteribus definitam fuisse, in disputationis initio attigimus. Nos contra apertè profitemur, æquinoctialem quidem humidum & calidum esse; sed

calorem tamen maxima ex parte temperatum obtinere. Id quod impoſſibile dici poſſit à non experto. Ego, cum in Indiam primum nauigarem, Philoſophicis placitis ita edoctus anteà, metuebam, vt, ſi æquinoctialē lineam traieciſſem, eius intolerabilem ardorem ſuſtinere poſſem. Sed breui mihi contrarium experiri licuit. Ita enim me frigora concutiebant, vt quærendis non effugiendis ſolis radiis mihi rigenti opus eſſet. Et hoc patiebar tum, cum Sol in media linea ſeu Ariete decurreret, menſe Martio. Hinc ergò omnem Philoſophiæ Ariſtotelicæ de Meteoris doctrinam explodere mihi occaſio fuit: cum præter me, comites quoque experientiores noſtros frigus intenſum vreret eo loco & tempore, quibus ſecundum Philoſophi opinionem ſummus ardor, ſumma flagrantia gliſceret. Ita verò res habet: Nulla in vniuerſo orbe terra temperatior, nulla delectabilior aut clementior regione eſt æquinoctiali. Quæ tamen & ipſa diuerſa eſt, nec vbique ſibi perpetuò ſimilis. Hoc enim loco, ceu in ſui medio, terra variè, non ſecus ac apud nos, temperata eſt: alibi mirè frigida & rigida, vt apud Potoſienſes. Alicubi ardentiſſima eſt, vt apud Æthiopas, Braſilianos, & Maluchianos. Quæ omnia ſi quis diligenter accurateque expendit, longè aliam quàm ſolis radios, caloris frigoriſque cauſam quærere cogitur. Manifeſtum ſiquidem eſt quod eodem anni tempore perſæpè in locis nonnullis, ſub longitudinis eodem gradu ſitis, ſummus ardor æſtuſque ſentiatur, in aliis calor temperatus ſit, in aliis iterum frigoris nulla remiſſio ſperetur. Atlantidem ſuam quidem, quam Critias tantoperè deprædicat, Plato vltra Tropicum exporrigi tradit, additque, eam quibuſdam anni temporibus ſoli ſubiacere: & tamen nihilominus, eam felicem, temperatam, & rerum omnium feraciſſimam pronunciat. Plinius ait, Taprobanam ſub linea æquinoctiali ſitam eſſe, vt reuera eſt: & tamen iuxta illam non ſolum opulentiſſimam & feraciſſimam, verùm etiam tum hominibus tum pecoribus pleniſſimam eſſe ſubiungit. Ex quibus apparet, veteres, etſi quidem vulgatam illam de ſummo Zonæ torridæ ardore ſententiam animo aluerint, ſecum tamen ipſis contrario bello ſæpe depugnaſſe, & contraria attuliſſe: cum certè retrò collecta cogitatione, Zonam illam habitationi hominum non eſſe incommodam, facilè concludere potuiſſent.

Hæc res, eximio quidem Coſmographo Ptolemæo, nonnullis aliis ſanioribus Philoſophis, ipſique Auicennæ aliquatenus quaſi per ſomnium in mentem venit. Nam literarum monumentis poſt ſe reliquerunt, ſub æquatore habitationem longe ſuauiſſimam eſſe.

Cap. X.

Natiuam Zonæ torridæ caliditatem partim frequentia imbrium, partim dierum æstiuarum breuitate attemperari.

IAM ergò,hæc ita ſe habere,nemo dubitat:maximè ab orbe nouo toties & à tam multis peragrato. Veruntamen naturæ prouidæ ordinatione ita cõſtitutum eſt, vt quantô incredibilius quoduis, hominum experientia præter vulgarem opinationem patefacit; tantò maior cupido in nobis ſuſcitandarum cauſarum illarum oriatur. Nam ſcire omnes deſideramus,cur quædam regio,quæ ſolem ſibi oppoſitum in propinquo habet, non ſaltem ſæpius temperata, verum & nonnunquam tota frigida ſentiatur. Zonæ quidem torridæ conditio duas plerumque cauſas habet, propter quas inæſtimabilis eius ardor admodum temperetur. De prima iam dictum eſt,nimirū, quia magna ex parte pluuioſa eſt.Iam verò omnes in vniuerſum imbres refrigerare, cum aqua natura ſua frigida ſit,facile credi poteſt. Et licet ipſa quoque aqua,ſi extrinſecus vis ignea appellat,incaleſcat: nullo tamen dubio eadem immenſum ardorem,à Solis flagrantiſſimis radiis inductum , refrigerat aut extinguit. Id omnes terræ ſiccæ & aridæ, cuiuſmodi interior eſt Arabia, quæ à ſolibus æſtuoſiſſimis & ardentiſſimis ideo quaſi torretur,quia illorum vis ignea nullis imbribus alternis corrigitur, docent. Ideo nubes etiam vrentis ſolis feruorem arcent: & imbres ex nubibus prognati, tum aërem,tum terram abundè humectant refrigerantque. Imbres enim etſi quidem calidi delabantur,nihilominus tamē pota eadem aqua, tum ſitim tum ardorem extinguit, cuius rei experimentum noſtrates aliquoties in magna vndæ inopia fecerunt haud friuolum. Sic ergò tum rationibus tum experientia conſentiente conſtitutum ſit,pluuias ardoris æſtuſque mitigandi manifeſtam vim habere. Et cum ſuprà euicerimus, torridam regionem præ cæteris pluuioſam eſſe,iuſta cauſa eſt, cur opinemur, in illis non leuem temperandi feruoris cauſam vimque collocatam eſſe.

Sed vt ad cauſam ſecundam quoq; progrediamur, ſciendum eſt, eam ita compoſitam eſſe, vt ad quæſtionis præſentis difficultatem explanandam non parum factura ſit. Quam vt paucis includam, dico, Æquinoctialem ſoles quidem ardentiſſimos perpeti,ſed feruores tamen eſſe breuiſſimos. Ex quo fit, vt, cum diurni caloris tempora minora aut breuiora ſint, non vſque adeò exurant & inflamment. Sed curtior hæc & obſcurior ſententia longius dducenda,& clarius explicanda eſt.

Qui de rebus Sphæricis tradunt, verè recteque docent, quando eſt obli-

obliquior Zodiaci aſcenſus in noſtro Hemiſphærio, dies noctesque inæqualiores fieri: Et viciſſim, ſphæram rectam tempora facere æqualia. Hac de cauſa omnis hæc Tropicis incluſa regio minores diei noctiſque inæqualitates patitur. Quod quidem tanto certius fit, quantò illa Æquatori propior eſt. Id nos hîc agentes indubitato ita comperimus. Nam Quitenſes, lineæ omnium viciniſſimi, toto anno dierum noctiumq; ne tantillum quidem diſcriminis experiuntur. Limenſes autem, ſub gradu ferè duodecimo agentes, in Decembri & Ianuario dies noctibus vna hora longiores habent. In Cuſco degentes & Potoſſi, longitudinem & breuitatem dierum, tum æſtiualium, tum brumalium, exquiſitè internoſcere poſſunt. At verò qui extra tropicos conſederunt, dierum longè maiorem certioremque diſſimilitudinem experiuntur. Qui, quò à linea æquinoctiali abſunt longius, & ad polos propius conceſſerunt, eo per æſtatem dies habent longiores. Hac quoque de cauſa, in Germania & Anglia dies æſtiui longè productiores ſunt, quàm vel in Italia aut Hiſpania.

Hæc ergò omnia cum & ex fundamentis Sphæricis ita conſtent, & expertis vſus idem confirmet quotidianus: illis alia quoq; propoſitio, æquè manifeſta & certa addenda eſt, nempe, quod ad omnia naturalia effecta cauſa efficiens, diu perſeuerãs, & operi incumbens, plurimum polleat.

Porrò, cum in regione æquinoctiali ſubiecta, dies æſtiui breuiores ſint quàm in vlla alia Zona: cumque nox ipſa, ſuapte natura frigida & humida, diei æqualis ſit: ideo, ſi ex me quis quærat, ſub torrida Zona cur non tanti æſtus incidant, quanti (exempli cauſa) in Bæthica menſibus Iulio & Auguſto: his equidem paucis reſponſurus ſim, Bæthicam eo tempore ſoles habere longiores, noctéſque conciſiores. Econtrà verò Peruenſis noſtra prouincia in æſtate media dies breuiores, noctes verò longiores, quàm Bæthica habet: ita vt dies omnium longiſſima vix horas completas tredecim habeat. Apud illos autem dies horarum quindecim completarum eſt. Itaque, etſi, quod calorem attinet, propter ſolis vicinitatem iis præſtemus: attamen & ipſi nos ſolis diuturnitate aliquantò ſuperant. Et certè, mediocris ignis, diutius durans, grauius vrit, quàm maior, flagrãs tempore breuiore, maximè ſi à cauſa frigida, & vi contraria diutius inhibeatur. Has ergò veras & genuinas duas obſeruationes, nempe de torrida pluuiis frequentibus, & dierum æſtiuarum breuitate, qui lance ęqua exactaque trutinat, is haud dubio exiſtimaturus eſt, rectitudini & propinquitati radiorum ſolarium in ratione caloris mouendi ſedandiq;, duo illa non magnopere cedere.

Cap.

Cap. XI.

Temperatæ torridæ Zonæ alias quoque priuatas causas, atque ex ijs Oceani vicinitatem primariam esse.

VÆ à nobis hactenus dicta sunt, ad temperatæ Zonæ torridæ demonstrationem communia fuerunt. Sed non omnis tamen regio, sub meridiano sita, vbique æqualiter temperata est, verùm omninò in locis aliquibus valdè calida, in aliis frigida sentitur: vt non immeritò quis admirari queat, Clima idem hoc loco feruidum, illo frigidum, alio temperatum esse, idque tempore planè vno eodemque. Hinc itaque summa necessitate compellimur, vt præter generales hactenus allatas causas, alias quoque peculiares adducamus, cur torrida plaga huiusmodi euariationes & diuersitates admittat. Et quidem penitius accuratiusque rem istam pensitanti, causæ ferè tres euidentiores, & quarta obscurior sese offerunt. Inter notas autem tum Oceanum magnum, tum terræ situm conditionemque, tum ventorum vim naturamque refero. Præter quas deinde abditam quandam secretamque regionum proprietatem, & peculiarem à cæli dominantis desuper moderatione vim efficaciamq; addendam censeo. Considerandum autem est expendendumque, sub Zona torrida non tantum Manomotapam, verum & ipsum pretiosi Ioannis regnũ vi solis aduri grauiter, vt omnes istarum terrarum incolæ atro colore tincti existant: idemque in iis etiam insulis, quas mare vbique sustinet, fieri consimiliter. Eius generis sunt, Insulæ S. Thomæ, sub linea media. Et Cabo de Verde: in quibus æquè manifestus ardor, homines atro colore inficit. Econtra autem sub eadem quoque linea insulæ & continens prouinciæ Peru, à Granata & Popaiana prouinciis, vsque ad Limæ prouinciam sitæ, temperatæ sunt, & nonnunquam frigidæ, ita vt in illis homines colore albo nascantur. Tum & Brasiliensis prouincia, quæ Oceanum Borealem spectat, valdè calida est: Peruana verò nostra, quæ & ipsa æquè sub eodem climate versus Oceanum australem sita est, temperata est. His iam documentis generalibus, qui non acquiescere potest, is scrupulosius rem secum ipse euoluẽs istius summæ diuersitatis causam sibi ipsi accuratius sub oculos deponat. Mare verò etsi quidẽ sua natura salsum sit, nihilo tamen minus reuera frigidum est. Cuius rei causa longius quidem minimè petenda est, sed ex qualitate, omni aquæ natiua & genuina, simpliciter desumenda venit. Ea autem gelida frigidaque est, nemine dubitante. Radii verò solares, ab aqua, quæ & fluida & tenuis est, multò leuius, quàm terreæ materiæ obiectu refringuntur: id quod ad caloris vel intensionem vel remissionem demonstrandam plurimum facit. His & illud accedit, quod immensa

Oceani

Oceani profunditas obstet, quò minus illæ aquæ vi & ardore solis probè incalescant: velut id in minoribus fluminibus videre licet. Eodemq; modo, vt ab iniecto nitro (quod genus salis est) aqua oppidò refrigeratur: Sic marinam aquam refrigerationis potestatem habere, experientia discimus. Vnde bibuli, & strenui potatores, lagenas aut scyphos suos, aqua vinove completos, ad maiorem frigiditatem illis conciliandam, in vndam marinam demergere sueuerunt.

Ex quibus omnibus perspicuè emicat, quod ad caloris vim restinguendam frigusq; inducendum Oceanus momenti plurimum habeat. Quod vel eo confirmatur vberius, quia supra terrã omnes magis, quàm super vndam meantes æstuamus, modò cætera quoque paria sint. Omnes etiam maritimæ regiones mediterraneis tum temperatiores, tum habitatu suauiores esse sciuntur. Cum verò pars orbis noui maxima, etiam ipsi torridæ subiecta, aut ad ipsum Oceanum sita sit, aut ab eo ad minimum humectetur: omnimodò statuendum est, quod beneficio & operatione aquarum finitima omnia temperentur & corrigantur.

Cap. XII.

Terram, quò altior, eò frigidiorem esse: & quæ huiusce rei causa sit.

HÆc si cogitatione seriore examinemus, æstum non modò similem, sed omninò dissimilem inueniemus in terris, eadem distantia tum mari vicinis, tum eidem amotis. Hæc ergò, qua fieri ratione putabimus? Hac certè vnica, quod terra depressior ad solis calorem accipiendum aptior sit: elatior verò, penetrantibus frigoribus magis pateat. Et quis est, qui ignoret, suprema mõtium cacumina profundis vallibus multo frigidiora esse? Quod non ea saltem ratione euenit, quia solis radii in cauis vallibus fortius refringuntur, & hoc pacto ardorem maiorem inducunt, verum etiam quia aëris regio ipsa, quò altius supra terram ascendit, eo nullo dubio frigidior fiat.

Hæc autem se ita verè habere, planities campestrium prouinciæ Collæ & Popaian id liquido docent: quæ sanè admodum frigida sunt, & nihilominus tamen præaltis vndiquaq; montibus circumuallantur, solisque radiis magis subiiciuntur. Quod si quispiam sit, qui scituriat causam, cur planities prouinciæ huius Peru, mari vicinæ, calidæ sint: & econtrà, quæ in montibus plana sunt, tantopere frigeant: nescio equidem an inuenturus aliam sit, quàm quod planities montana elatior, illa verò humilior iaceat.

Aëris porrò regionem mediam perfectè frigidam esse, id partim summa

summa montium præaltorum cacumina, eo vsque porrecta, & perpetuis tum niuibus tum frigoribus rigentia, luculenter demonstrāt: partim id quoque Physicorum placita stabiliunt, quod nimirum per antiperistasin terræ frigidæ, & elementi ignis feruorem, omne frigus in mediam aëris regionem quasi cogatur & compellatur. Vnde à Philosophis etiam infima & suprema aëris pars calore definiuntur, media verô frigore determinatur. Quæ, si, vt videntur, vera sunt, ad temperiem Zonæ torridæ stabiliendam, haud parum momēti hinc nobis accedere potest. Pleraque enim Indiæ terra montibus præaltis cōspicua est, qui & suapte natura frigent, & vnà, quælibet vicina contagione sua frigefaciunt. Hîc niues iugi perpetuitate decumbunt: illic aquæ maximo frigore congelatæ sunt: alibi pruinæ crebræ fremunt: nonnullibi tandem tantus algor sæuit, vt ex eo campi omnes longè lateque exusti, cernantur omnes herbæ quasi excoctæ squalidæ sint: imò ipsi tum homines, tum equi vectores propter intensum gelu persæpè corruant. Atque hoc, quod dixi, in media torrida accidit, eo grauius, quo Sol ei vicinior decurrit.

At enimuerò cur montana loca conuallibus frigidiora sint, id & antea explicui, & hic nunc resumo, quia nimirum media aëris regio, in quam montes propius ascendunt, omniū frigidissima est. Sed & hoc ipsum cur ita sit, addidi, quod videlicet regio aëris suprema, igneæ plagæ feruoribus vicina, quicquid (secundum Aristotelis sententiam) frigoris illic est, à se quasi dispellat, & omne mutua reactione, quasi vinculis quibusdam in mediam aëris regionem deligat. Præter hęc forsan quis curiosior porrò instet, exquiratque, vndénam, cum aër sua natura & temperie calidus humidusque sit, regio media huiusmodi frigus concipiat tandem? Nam & infernè aër calidus est, & supernè propter viciniam ignis flammeus. Vt id potius verum videatur, regionem infimam aëris, quia tum terræ, tum aquæ elementis frigidis vicina est, omnino media algidiorem & frigidiorē existere. Ad hæc responsurus ego, haud fateri erubesco, quod hæream non mediocriter: parumque abest, quin eorum sententiæ astipuler, qui Aristotelicas illas Symbolas ac dyssymbolas qualitates despicatui habent, easque potius ingeniosè excogitatas fictasque, quàm ex ipsa experientia erutas arbitrantur. Qua causa etiam aërem sua natura frigidum esse, censent: idemque multis simul & euidentibus documentis euincere conantur.

Nam, vt cætera omittam, si Sol flagrantissimus est in æstate, flabelli vibratione ventulo facto, nos refrigerari omnino videmus. Sic illi concludunt, voluntque nullum elementorum sua natura, præter ignem (qui secundum Dionysii sententiam rebus omnibus permixtus est) esse calidum. Id autem, siue hoc, siue illo modo se habeat, (nec enim facilè nisi in re certissima exploratissimaque Aristotelis sententiæ repugno) in hoc tamen omnes consentiunt, & idem longa Dionys. c. 15. de cælest. Hierosol.

I quoque

quoque experientia confirmatum est, regionem illam aëris, hac nostra euectiorem & altiorem, admodum frigidam esse: vnde quoque tum niues, tum grandines, tum pruinæ, & cætera omnia intensissimi frigoris indicia desumimus. Cum itaque longè maxima Zonæ torridæ pars, ex vno latere ab immenso vastoque Oceano, ab altero verò à sublimibus & altissimis montibus contingatur: ad solis feruorem leniendum & contemperandum duas prædictas causas sufficere, meritò nobis videri debet.

Cap. XIII.

Zonam torridam præcipuè quoque beneficio ventorum attemperari.

ONÆ torridæ temperies inter cætera quoque singulari cuidam & geniali vento, lenissimè perflanti, accepta ferenda est. Ita enim Sapientissimus conditor singulari beneuolentia hanc orbis partem maximam beauit, eique tanto studio consuluit, vt vbi solis, omnia perdentis & exurentis, vis esset maxima, ibidem venti assiduo spirarent frigidi, qui sua suauitate caloris excessum ad mediocritatem reducerent. Ad scopum quidem veritatis quidpiam illos dixisse videri posset, qui Paradysum Eden sub ipsum æquinoctialem collocarunt, modò causas quasdam aptas & probabiles suæ opinioni attexuissent. Ideò enim hanc Zonam temperatam esse arbitrati sunt, quod, quæ dierum noctiumque æqualitas est, feruorem nimiopere augeri non facile patiatur. His verò alii multò probabilioribus rationibus contradixerunt: quorum poëta præcipuus ita canit:

Verg. 4. Geor. *---Quod Zona corusco*
Semper sole rubet, & torrida semper ab igne.

Nec enim tam intensa noctis frigiditas est, vt immoderatum diei ardorem tantopere lenire queat. Sed id ex priuatæ cuiusdam auræ beneficio proficiscitur, quæ continenter & assiduo spirat, ita, vt Zona ea, quæ veteribus torrida dicebatur, quasi perpetuo durans ver merito videri possit. Hoc reuera ita habere, rerum documenta quædam euidentissima largè euincunt. Sub eodem enim climate videmus prouincias & ciuitates alias aliis calidiores esse, quod minore venti perfrigerantis copia fruantur. Alias autem prouincias, vbi ventus aut nullus spirat, aut certè terrenus pressusque flat, qualis Vulturnus Hispanico similis est, vi solis in tantum exuri scimus, vt altè accensas fornaces credere possis. Huiusmodi verò in magna

magna Æthiopia, in Brasilia, in Paytiti & Paraguay campis accidere, omnibus notissimum est. Nec terra solum, verum & ipsa maria illic hanc vim perpetiuntur. Maria siquidem quædam sunt, præ immenso calore ęstuosissima & importunissima: ex quorum classe Mozambique & Ormus mare versus ortum, Panama verò & Brasiliense versus occasum sita, censentur esse. Hisce porrò ex aduerso maria alia locantur, admodum temperata, cuius generis mare nostrum est Peruense, in quo vela nos facientes, maximopere friguimus, sole vel dum rectà nobis in vertice posito, circa mensem nimirum Martium. Imaginari autem ex his nihil possumus aliud, quàm quod ipsum cælum mareque congeneribus qualitatibus consentiant inter se, & quod hæc medio ventorum fiant, qui aut gelidi, aut ardentes ibi perspirant.

Hac ergo vnica, de venti ratione naturaque, concepta demonstratione, ex ea dubia multa explanari poterunt, quæ in hisce regionibus incidentia, non immerito prodigiosa aut memorabilia videri solent: vt sunt, Quî fiat, vt cum Sol hoc loco ardentissimus sit, longeque penetrantius quàm sub canicularibus diebus in Hispania exurat, flagrantia tamen ista inæstimabilis leuissimo quodam vmbraculo aut tegumento arceri queat, ita, vt sub porca, seu tecto stramineo longè tutius & suauius, quàm in Hispania sub lateritiis tectis agamus? Cur apud nos æstiuæ noctes non sunt calidæ? Cur in ipsis montium iugis inter medios niuium cumulos intolerabilibus persæpè æstibus adurimur? Cur in Collao prouincia, etiam sub debili vmbra frigus est, & in sole proximo illico tantus ardor? Cur prouinciæ Peruanæ ora, mari confinis, tantoperè sabulosa & glareosa, & tamen interim ad miraculum vsque temperata est? Cur ciuitates Potosi & Plata, non metis longis à se inuicem distantes, & vtræque similiter montosæ adeoque sub eodem penitus climate sitæ, in caloris frigorisque gradu tam dissimiles sunt, vt Plata tota lenis, temperata & fœcunda, Potosi verò tota aspera, rigidaque & infrugifera sit? Vna certè ventorum diuersa natura, diuersitatis huius multiplicis causa est. Nam si alicubi gelidè perspirantis venti inopia sit, tum solis confestim ardor tam acris & vehemens est, vt & in mediis niuium aceruis vrentissimus sit. Quamprimum verò spirare incipit, tum facilè omnem ardorem retropellit. Quo autem loco venti origo est, nulla ratione terrenos halitus cogi patitur.

Et hæc vnica causa est, cur in Europa noctes æstiuæ ipsis diebus ferè æstuantiores sint. Nam terra, de die Solis flagrantia exusta, sub noctem densos fumososque halitus aut vapores, non secus ab ardente fornace eructat. Hoc verò loco aura frigidiuscula diem suauissimè attemperat, modo qualicunque parata vmbra radios solis declinare valeamus. In Europæis tractibus per æstatem auroræ tempus suauissi-

uiſſimum eſt. A meridie, omnia grauia. At in his regionibus omnino contrarium euenit. Nam, quia marinus ventus nunquam, niſi ſole iam flagrante, ſpirare incipit: ideo matutino tempore æſtus grauior ſentitur ab hora 6. ad 9. vel 10. Quo tempore vento à mari exurgente, diei reliquum ſuauiter tranſigi poteſt. Nos, cum in inſulis Barlouenti, moraremur, huius rei periculum fecimus certiſſimum. Nam ſæpiſſimè matutino tempore ſudabamus, & circa meridiem ſuauiter iterum refrigerabamur, quo temporis momento Euroaquilo (quem noſtrates Bryſam vocabant) illi loco admodum familiaris ſpirare incipit.

Cap. XIV.

In media torridæ regione vitam ſuauiſſimè degi poſſe.

SI, qui Paradyſum ſub ipſum æquinoctialem collocant, hoc ſibi argumento perſuaderi paterentur, veriſimile quid certè in rem adducere poſſent: non quidem, quod in hac regione hortus ille voluptatis iaceat (nam id purum commentum, & friuolum ſomnium eſſe arbitramur) ſed quod locus iſte, vſque adeò ſuauiter & exquiſitè contemperatus, iure merito pro horto amæniſſimo, voluptatibuſque omnibus pleniſſimo, adeoque pro altero Tempe haberi poſſit. Humanæ naturæ ſiquidem nihil acerbius aut moleſtius aura cæloque vitioſo accidere poteſt: vt contra eius omnis ſanitas, & tum corporis tum animi promptitudo & alacritas à cælo clemente & ſuaui dependet. Ex omnibus Elementis nullum largiuſque penitiuſque haurimus aëre. Is corporis humani ſuſtentator & præſes, leui momento omnia eius viſcera adeoque penitiſſimum cor peruadit, & illud pro natura qualitateque ſua mouet afficitque. Is corruptus, & vitio aliquo contaminatus, promptè iugulat: ſalubris, expeditè vires reficit & roborat. Ab eo ſolo pabulum & neruus vitæ humanæ. Et licet rerum omnium abundantiſſimi eſſemus; vitam tamen ærumnoſam ſqualidamque omnino traheremus, ſi aura frueremur tabida & infecta. Vice verſa, cælum clemens & ſerenum, auraque ſuauis & mulcebris, vel inopem, ditem fortunatumque facit. Et quidem, quoties perpetuum hoc ver, quo neque hyems gelu obtriſtat, neque æſtas ardore conficit, imò leui ceſpite omnes aëris iniuriæ declinari poſſunt, nec veſtibus vllis propè opus ſit, mecum attentius expendo: hæc mea animo ſententia obuerſatur, quod ſi prauarum cupiditatum vinculis homines ſeſe exuere vel vellent, vel poſſent, hoc ipſiſſimo loco vitam agere feliciſſimam beatiſſimamque facilè poſſent. Quicquid enim de Ely-

de Elysiis, & Tempe poëtæ; & quicquid de Atlantide sua poëtæ finxerunt aut pinxerunt, id vniuersum certè in his ipsis regionibus inuenissent, nisi plus auri cupiditatem, quam regiam animorum libertatem nobilitatemque curæ cordique habuissent.

Sic ergo hactenus de æquinoctialis Qualitatibus, vt calore, frigore, siccitate, pluuiis, & cæteris temperiebus abundè pertractauimus. Porrò autem, iuuante Christo, de diuersis ventorum, aquarum terrarumque, vt & de metallorum, herbarum, animaliumque in his repertorum natura viribusque in sequentibus libris trademus: & quid de singulis horum vel auditu, vel visu, vel experientia perceptum tenemus, paucis complectemur.

LIBRI SECVNDI FINIS.

NATVRALIS ET MORALIS INDIÆ OCCIDENTALIS HISTORIÆ,

LIBER TERTIVS.

Cap. I.

Rerum Indicarum historiam, Lectori tum vtilem admodum, tum delectabilem esse.

VANQVAM historiarũ omnis in vniuersum cognitio ex se non saltem certam tum voluptatem, tum gratiam, verum etiam ingentem vtilitatem Lectori pariat, quatenus attenta & studiosa cogitatione illis perfruitur: Ex omni tamen illarũ genere, nullę nobis vel plus gratiæ vel vtilitatis habere videntur, iis, quæ de rebus instituũtur naturalibus: quod hoc modo non solum cuiuslibet rei naturæ proprietatesque, sed & ipsius Dei, rerum omnium clementissimi conditoris, immensa potentia & maiestas, animis nostris suppeditentur. Vnde in eius laudem & encomium erumpendi ansa nobis fidissima porrigitur: sicut hoc spiritu quoque sanctos & religiosos Dei viros inflammatos fuisse compertum habemus. Regius Propheta Dauid in discretis quibusdam Psalmis, summam Dei maiestatem propter manuum condita opera valdè operose deprædicat. Pius Iobus & ipse de secretis conditoris operibus exultat: cui Dominus ibi respondet copiose.

Psalm. 103. 135. 91. 32. 18. 8.
Iob. 28. 38. 39. 40. 41.

Quicunque ergò mirabiles Naturæ effectus operaque, quorum infinita sunt, secundum varietates suas cognoscere satagit: is sui desiderii abundè quidem satietatem capiet, si historiam hanc nostram mente attentiore percurret. Historia autem multò illustrior erit, si quæ percensebuntur opera, non humanis viribus rationique, sed soli creatori Deo ascribantur. Sic enim pius Lector ad causas eorum, penitius & diligentius excutiendas excitabitur: quas demum accurato examine nactus, institutionẽ in rebus Philosophicis haud leuem impetrauerit. At qui mentem suam longius extollit, inq; primi seu principalis motoris aut operatoris horum miraculorum cognitionem penitus incumbit, is & boni Theologi officium simul

faciet,eaq; tantarum rerum ſpeculatio contemplatori ſuo deinceps in plurimis vſui erit.

Attamen, proh dolor, quamplurimos experimur hodiè eo incogitantiæ deuolutos, vt in rerum potius nouarum iſtiuſmodi cognitionem (curioſitatem vocant Latini) incumbant, quarum comprehenſio vel in minimo nihil quicquam ipſis commodet. Hæc autem hiſtorica relatio,& rerum naturalium commemoratio præter communem oblectationem, ſuauitates alias plurimas in ſe continet,earum ſanè rerum,quales nec à veteribus,nec modernis huius materiæ commentatoribus vllibi traditæ ſunt. Eſt enim Indicarum rerum harum ea conditio ratioque,vt ſi ſingulæ ſeorſim ea, qua par eſt, obſeruationis diligentia trutinentur, non dubitemus,quin tractatio illarum in tantum volumen excretura ſit, quod vel ipſius Plinii, aut Theophraſti, aut Ariſtotelis operibus haud iniquè conferri poſſit. Sed nos tantæ induſtriæ nobis nec conſcii ſumus:nec ſi eſſemus quidem,tractatio ea noſtro inſtituto conſentanea eſſet:cum nonnullas ſolummodo res,in India partim viſas,obſeruataſque, partim fide dignorum relatu cognitas,indicare decreuerimus. Eas autem comprimis,quæ memorabiliores,noſtro iudicio, in Europæis aliis locis minimè cognitæ ſunt. Nam cæteras, de quibus alii iam dum copioſe tradiderunt, aut quæ à nobis exactiorem & altiorem viribus tractationem exquirunt, omnino tranſiliendas decreuimus.

Cap. II.

De ventorum cauſis in genere: & de priuatis eorum proprietatibus.

POSTQVAM hactenus in genere,duobus diſtinctis libris de cælo & habitatione Indiæ pertractauimus: iam deinceps de tribus Elementis, aëre nimirum,aqua,& terra,vt & de iis,quæ ex illis naſcũtur, ceu ſunt Metalla, herbæ, animalia, &c. tradituri, ſingulorum naturas & proprietates explicabimus. De quarto ſiquidem Elemento ignis peculiare in India nihil notari poteſt, cum is & cæteris promiſcuè locis omnibus communis ſit. Nec hoc loco de ſingulari illa memorabilique, quàm Indi habent, proliciendi ignis ratione (qua duos baculos in feruente cucurbitæ aqua mutuo confricant, & candentes ſilices in illam iniiciunt) vt & de cæteris nonnullis eiuſmodi trademus: verum vt illa conſulto prætertituri ſumus, ſic de iiſdem iam dum alibi copioſè perſcriptum eſſe, beneuolum Lectorem admonitum volumus. De eo autem igne, quem in Vulcaniis aut montibus igniuomis Indi habent, iſto dicemus loco, quo de diuerſitate regionum, huiuſmodi Vulcaniis præditorum, diſſerentes, quæ de earum naturis memorabilia erunt, percenſebimus.

Iam

Iam, quod propositam nobis de ventis doctrinam attinet, mortalium sanè omnium sapientissimus Salomon Rex cognitionem hanc longè præclarissimam iudicat, dum tam dextrè & artatè de ventorum natura & viribus disserit. Naturis enim illi persæpè admodum contrariis sunt; vt admirationem nobis haud leuem multoties inducant. Alius siquidem pluuiosus, alius siccus est: alius salubris, alius morbosus existit: hìc calidus, ille frigidus spirat: quidam tumultuosus, nonnullus placidus lenisque est: hic sterilitatem, ille fœcunditatem inuehit: Et vt verbo dicam, naturæ eorum proprietatesque modò non infinitæ sunt. Sunt venti, qui in determinatis regionibus assiduo spirant, adeò, vt illorum locorum, quasi moderatores regesque, vel adiutorem, vel aduersarium nullum admittant alium. In quibusdam locis certis tantum anni temporibus aliqui flant, aut vincentes, aut à contrariis victi. Nonnunquam plures diuersique simul spirant, & eodem tempore, quorum tamen cuilibet peculiaris suus impetus est. Interdum hìc supernè, ille infernè flat: qui deinde violenter sibi quasi occurrentes implicantur permiscenturque: quod genus ventorum nautis in mari correptis plerumque exitium fert. Venti alii procreationi animalium felicitatem ministrant: alii contrà eorum interitum cient. Ventis quibusdam peculiaribus spirantibus, in certis locis aut littoribus pulices deplui visum est: ita vt omnis ora littoralis isthoc insecto scateret. Aliis locis bufones deciderunt. Quæ quidem tam rara & memorabilia si aliquando eueniant, tum iis ferè locis ascribi solent, per quæ venti spirauerunt.

Sed & reliquas qualitates, vt frigus, siccitatem, humiditatem, caliditatem, salubritatem & insalubritatem, & si quæ sunt aliæ, ventis à locorum proprietatibus inuri, certa longaque experientia notum est. Et tamen nonnunquam contrarium quoque fieri, euidenti obseruatione certum est. Nam vnius eiusdemque venti, breuibus persæpè interuallis ingentes diuersissimasque effectuum varietates esse, documentis pol constat haud friuolis. Dicamus quid exempli gratia: In Hispania, Solanus seu Eurus plerumque feruens est, & molestus. In Murcia verò (quæ iuxta Granatam est) ventus est & saluberrimus & gelidissimus eorum, qui illic spirant. Suum enim impetum per hortos quosdam & gelida prata facit, in quibus se quasi refrigerat & reficit. Idem ventus, non admodum longè hinc excurrens, nempe flans in Cartagena, tum laboriosus admodum, tum oppidò insalubris euadit. Abrego ventus, ab Oceani accolis Zuyden, à mediterraneis autem Mezoiorno dictus, cum pluuiis plerumque hominis animum grauiorem ac tristiorem reddit. In dicta tamen regione omninò clarus serenusq; est. Plinius tradit, in Africa Aquilonem pluuias, austrum verò serenitatem ciere. Et hæc exempli tantum loco de quibusdam ventis percensere voluimus, vt iis adductis demonstraretur, vnum eundemque ventum in diuersis locis, etsi breuissimis

Plin. libr. 2. c. 47.

mis

mis ſpatiis à ſe inuicem diſtantibus, perſæpè diuerſiſſimorum planéque contrariorum effectuum cauſam eſſe.

Ex quibus haud abſurdè concludi queat, regionem illam, quam ventus quilibet permeat, ſuam ipſi proprietatem & qualitatem omnino impertire. Hæc etſi quidem vera ſint, & ipſo euentu quoque confirmentur: non tamen ideò hæc cauſa principalis habenda eſt, cur ventorum ſecundum eam proprietates diuerſitateſq; cõſtituantur. In regione enim ſiue prouincia aliqua, in ambitu 50. milliaria habente, ventus per omnia ſibi congener & ſimilis, nempe calidus & humidus reperitur: alio verò in loco frigidus ſiccuſq;, cum tamen regiones illæ, per quas commeant, non adeò diuerſæ naturæ aut conſtitutionis ſint. At ſi exactius de rebus iſtis loqui cõſilium eſt, tũ longè aliis inquiſitis cauſis opus erit, ſi modo ventorum quilibet peculiarem ſuam proprietatem, nomenque primum ſeruare debeat. Quæ enim hodiè nomina tenent, ipſis iam ab antiquo quaſi propria facta ſunt. Exempli cauſa: Septentrio, ſeu Cierço, ſiue aquilo (quæ nomina omnia vnum eundémque ventum deſignant) appellationis ſuæ originem ab eo habet, quod frigidus ſiccuſque, nubes diſſipet & diſgreget. Huic oppoſitus autem Abrego, Leuecho, ſiue Auſter, planè contrariæ naturæ eſt, humidus nimirum & calidus, nubes in ſublime attollens. Vt, cum hæc vulgatiſſima ſint, nobis omnino alia quędam in medium afferenda ſint, ſi veras, primas, genuinaſq;, tot támque diuerſorum effectuum cauſas planas facere nobis conſtitutum ſit. Nec enim ad hanc rem id ſatis eſt, vt dicamus, loca, per quæ venti meant, hanc ipſis ſuam proprietatem naturamque indere, cum ſciamus, in ipſo perflationis actu diuerſas illos operationes, effectuſque planè contrarios in vna eademque regione edere ſolere: verum ipſa potius neceſſitate compulſi fateri cogimur, ætheriam regionem potius, ex qua ceu ex principio proueniunt proruuntque, hanc illis naturam vimque omnino inſerere & complantare. Hac enim de cauſa Cierço, quia ex ſeptentrionali regione, à ſole omnium logiſſimè remota, ſuſcitatur, ſua natura frigidus eſt. Contrà Abrego, qui à meridie ſpirat, ſui ortus ratione calidus exiſtit. Cúmque feruore ſuo caliditatem & vapores proliciat, aut ſecum rapiat; ob id ſimul humidus, pluuiarum pincerna & eſt, & apto nomine appellatur. Viciſſim, quia Cierço ſiccus eſt & ſubtilis, ideò penetrationis vi halitus alicubi concreſcere minimè patitur. Simili modo & de aliis ventis cogitandum eſt, illiſq; virtutes aut proprietates, à regione locoq; aëris, vnde ſpirant, aſſignandæ veniunt.

His tamen non vſquequaque contenti aliqui vlterius inſtantes ex nobis quærere poſſent, quid aut quænam ſint illæ regiones aut principia, vnde venti emanent? Nam quis, inquient, nobis illic ipſorum naturas manifeſtaturus eſt? His nos rem plenius declaraturi, in pauca illam conferemus. In Germania Abrego ſeu Auſter calidus & pluuio-

ſus:in Africa, Cierço ſeu Aquilo frigidus ſiccuſque eſt. Et veriſſimum eſt, fines ſeu regiones quaſdam Germaniæ, in quibus Abrego generatur multo frigidiores eſſe, quam ſit vlla alia in Africa, ex qua aut Cierço aut ipſe Abrego oriatur. Quid ergò impediat, quo minus Africæ Cierço, frigidior ſit Abrego Germaniæ, cum à regione calidiore naſcatur? Hæc fors aliquis ita diſſoluat, vt dicat, flare illum à ſeptentrione qui frigidus ſit. Sed nec id ſatis eſt, nec cum rei veritate conuenit. Nam ſi omnino id ita eſſet, fieret neceſſario, vt Cierço, in Africa ſpirans, per omnem regionē vſq; ad Aquilonem perflaret; quod tamen haud quaquam experimur, cum vno perſępe tempore in regionibus, non longè diſtātibus Aquilones frigidi ſpirare ſoleant. Præterea Vendauali (venti ſunt ex auſtro & occaſu flantes) pluribus gradibus calidiores ſunt, quod longa experientia omnibus iam notum eſt.

Ex quibus iam dictis, noſtro iudicio clarè intelligi queat, non id ad rem ſatis dictu eſſe, quod regiones, per quas venti tranſeunt, iis vim & proprietatem ſuam infundant. Nec inſuper in hoc quiuis acquieſcere poteſt, ſi prætēdi audiat, quod venti ſuas diuerſitates à differentiis & varietatibus aëris regionū, ex quibus ſpirant, ſortiti ſint. Nam etſi vtrumque ſuo quidem more verum ſit: nihilominus tamen neglectis iſtis, palmaria princepſq; & intima tam diuerſorū effectuum, aut ventorum operationum cauſa nobis penitius perquirenda eſt. Quam rem, vtcunq; longa accuratáq; meditatione euoluamus; eius tamen veriorem conſtantiorémq; cauſam nullam indagare poſſumus, quàm quod ipſa efficientia, ſeu vis, ventos producens, primam & principalem proprietatem illis communicet.

Materia namque, ex qua venti fiunt, pro Ariſtotelis ſententia halitus ſeu vapores ſunt, ex imis elementis emergentes aut proiecti. Quæ cum & ipſa varietate diuerſa contineātur, fieri poteſt, vt & effectus aut operationes diuerſæ ſint. Vt enim vapores alii craſſiores, alii ſubtiliores: alii ſicciores, alii humidiores aſcendunt: ſic ex hoc maximæ varietatis initium exiſtere, creditu haud abſurdum ſit. Porrò verò, etſi horum effectuum hactenus varias, eaſdemque plures cauſas enumerauerimus; non tamen omnis controuerſia illis ſublata videtur. Compertiſſimum enim eſt, quod in eadem frequenter regione: (in qua exhalationum ſimilis eadémque omnino generatio eſt) nihilominus venti conſurgant, naturæ operationiſque planè diuerſæ.

Ideoque porrò nihil nobis ſatagentibus relinquitur, quam vt iſta omnia ad ſupremam cæleſtemq; efficientiam (quæ in ſole, eiuſdemque & cæli reuolutione, ac æthereis influentiis à diuerſis aſtris diuerſimodè ſeſe inſinuantibus conſiſtit) poſtliminio referamus. Huiuſmodi verò operationum aut influentiarum modum mortalibus nobis quidem incognitum, rationique omni noſtræ abditum eſſe,
Pſalm.134. id regius Propheta Dauid ſpiritu Dei raptus, inter cætera creatoris mira-

miracula profunda perſpicuè teſtatus eſt. Cui Ieremias quoque Propheta adſtipulatur, dum ait: Qui profert ventos de Theſauris ſuis, &c. Et verè hi abſconditi domini Theſauri ſunt, quos omnipotēs rerum conditor in omnibus ſuis creaturis nobis oſtendit, dum pro diuina ſua voluntate, nullo anxio labore homines aut punit plectitque, aut recreat & reficit, ventos pro ſuo conſilio emittens, non Æoli quidem more, quem poëtarum vanitas ventos in antro (ſicut feras in caueis ſolemus) concluſos habere, commenta eſt. Nec nos ventorum originem videre poſſumus: nec, quam diu, aut vnde, aut quo vſque ſpiraturi ſint, præſcire nobis integrum eſt. Eorum verò effectus & operationes diuerſas ipſis his oculis veriſſime contuemur, prout ſapientiſſimus rerum omnium conditor conſeruatorque veriſſime teſtatus eſt, dum dixit: ſpiritus, vbi vult, ſpirat, & vocem eius audis, & neſcis vnde venit, aut quo vadat. Ierem. 10.

Ex quibus omnibus conſectario quodam illuſtri colligere poſſumus: quod, cum ad illa ipſa, quæ perpetuo apud nos ſunt fiuntque, imò in intimis oculis obuerſantur, intellectus noſter tam craſſus & ineptus ſit, valdè nobis difficile & probroſum futurum ſit, ſi quæ à ratione noſtra quàm longiſſimè remota & abſcondita ſunt (veluti ſunt cauſæ & operationes S. ſpiritus) mentis noſtræ alis rimari aut aſſequi ſatagamus: Quibus hoc conueniat potiſſimum, vt illius virtutem, quatenus quidem nobis in ſacris literis prodita ſit, cognitam æquibonique conſulamus.

Quæ ergò hactenus in genere de ventis, & eorum natura viribúſque pro modulo noſtro philoſophati ſumus; aut de eorum generibus & differētiis, vt ſummatim fieri potuit, nempe de locis, quæ perflant aut tranſeunt: de regionibus ſeu principiis, vnde oriantur: & de virtutibus æthereis, vt proximis ventorum omnium motoribus & agitatoribus, percenſuimus; hæc inquam nobis pro inſtituti noſtri conſilio abundè ſufficiant.

Cap. III.

De ventorum nonnullorum, in nouo orbe ſpirantium, peculiaribus viribus & proprietatibus.

VALDE anxius & ſcrupuloſus eſt Ariſtotel. in hac quæſtione diſſoluenda, an auſter, quē nos Abrego Leueche, ſiue Zuyd vocamus, ab ipſo polo Antarctico, aut à ſola linea æquinoctiali ſeu meridie flare incipiat. Cuius quidem quæſtionis hæc vis ſenſúſque eſt: an qualitates & vires caliditatis & pluuioſitatis, ipſi auſtro natiuæ, ſi lineam æquinoctialē tranſpirauerit, remaneant. Quæ dubitatio non omninò nullius momenti eſt. Auſter enim, etſi quidē lineam dictam pertranſierit, nihilominus tamen auſter eſt manetq;,

quia ab ista orbis parte egressus est: non minus quidem, ac ipse aquilo non esse definit, etsi quidem Zonam torridam perspirauerit. Hinc ergo liquet, vtrumque ventum congenitam sibi proprietatem naturamque seruare, & austrum calidum humidumque, aquilonem verò frigidum siccumque reuera manere: Itemque, austrum pluuias nubesque ciere. Boream verò, easdem difflare, cælumque turbidum serenare & illustrare. Aristoteles autem ex illorum potius stat partibus, qui superius dictis contrarium sentiunt. Aquilo enim in Europa frigidus flat, quia à poli regione frigidissima processit. Contrà, Abrego feruidus est, quia à meridie, quæ regio omnium calidissima est, proflauit.

Quibus ex verbis id sanè colligi potest, quod ii, qui ad lineæ alterum latus habitãt, abrego seu austrũ frigidũ, Cierco verò seu boream calidum nanciscantur. Illis enim auster à polo, his verò aquilo à meridie ortus spirat. Iam etsi cuipiam videri queat, austrũ illic gelidiorem esse quàm hic sit Cierco, seu Boreas, cum polaris regio ab omnibus ipso polo frigidior (quod fit, quia Sol singulis annis in latere tropici cancri septem integris diebus longius, quàm in latere Capricorni, moratur, sicut illud ex æquinoctiis, & solstitiis, in dictis geminis circulis contingentibus, clare coniici potest) censeatur.

Ex quibus iterum coniectura idonea concludere liceret, quod hoc pacto Natura prioritatem & nobilitatem dimidiæ orbis partis, versus aquilonem sitæ præ altera austrum spectante, expresse indicare voluerit. Quo constituto, concessoque, videri quidem posset, ventorum naturas, lineam transgressorum, ob id necessariò mutari, alterarique. Sed reuera id non fieri, longè certissimum est, apud nos comprimis, qui multorum annorum diligenti obseruatione, peregrinationibus crebris à linea versus austrum in hisce regionibus factis collecta confirmataque, contrarium præcisè animaduertimus. Verùm quidem id est, ventum aquilonem illic in genere nec ita frigidum nec serenum flare, vt hîc facit. Tum & circa Peru, regiones sunt, in quibus boreas insalubris pariter & admodum grauis spirat: non secus ac in linea terrarum planarũ, & locis mari finitimis omnibus, ad quingenta circiter millaria excurrentibus, contrarium accidere notum est. Illic enim auster frigidus valdeque salubris hauritur, adeoque vbiuis limpidus & serenus est. Nec enim vnquam ibi pluuiæ fiunt. Quæ tamen omnia omninò contrario modo in hac Europa, cis lineam sita, euenire vsus & dies docent. Iam, etsi quidem, quæ in Peru locis maritimis fieri diximus, nullam nobis regulam condant, & vt singularia Naturæ meritò excipiantur, vtpote quod in omni tractu maritimo nunquam pluat; quodque vnus ventus ibidem assiduò incessanterque spiret, nec vlli alii, contrario sibi, vel latum vnguem cedat, sicuti de his, fauente diuina gratia, deinceps vberius, & quantum ad rem facere putabitur, dicturi sumus: in hoc tamen con-

stans

ſtans & immota veritas perſiſtit, quod Aquilo in lineæ æquinoctialis latere altero, proprietatem illam non habeat, quam auſter habet in hoc latere, etſi vterque quidem ſimiliter à meridie ortus, ad regionem oppoſitam impetum faciat. Ibi enim minimè vulgatum eſt, vt boreas calidus & pluuioſus ſit, ſicut hîc auſtrum exiſtere nouimus: ſed flante illic auſtro, pluuiæ omnino frequentiores ſentiuntur, ſicut id per vniuerſa montana Peru in Chile, & in Congo terra, vltra lineam longè in mari abſitam, obſeruare cuiuis licitum eſt. In Portos, Tomahari ventus (qui meo cenſu noſter Cierco ſeu boreas eſt) ſiccus, frigidus & aſper eſt, æquè ac in hiſce terris. In iſtis tamen locis Cierco nubes promptius & expeditius diſgregat, quam in his noſtratibus: in quibus, mea quod memoria fert, pluuias ciet.

Sed & illud extra dubium eſt, quod loca, per quæ venti feruntur, & proximæ regiones aëris, ex quibus ſpirant, iſtam ingentem diuerſitatem, contrarioſque euentus omnino producant, ſicut id ex mille locis euidenter obſeruari poteſt. Sed tamen, ſi in genere de qualitatibus & naturis ventorum loquendum eſt, tum id omninò comparet, quod multò magis in illis orbis partibus aut regionibus, in quibus nati ſunt, ſpirent, quàm vel in hac vel illa lineæ parte: ſicut eadem quoque, vt noſtra eſt opinio, Philoſophi ſententia eſſe cernitur. Cardinales hi venti, vt Eurus & Zephyrus, nec hic nec alibi, aut proprias aut communes qualitates, quales duo prædicti poſſident, habent: niſi quod Solanus ſeu Eurus hic obſcurus & inſalubris, Zephyrus verò ſalubris admodum & refectorius ſit. In India autem, & per vniuerſam torridam, ventus ab Oriente ſpirans (ipſis Bryſa dictus) vt priori oppoſitus, admodum ſalubris & ſerenus eſt. De Zephyro verò nec priuatim nec communiter quicquam ſtatui poteſt, ideò quod ſub torrida aut nunquam flat, aut certè perrariſſimè.

Nam in omni ſpatio ſeu regione intra tropicos ſita, iugis quidam perpetuoque ſpirans ventus Bryſa dominatur. Cum ergo hoc ex naturæ ſtupendis miraculis nō poſtremum ſit; tum eius cognitionem, ex imo, quod aiunt, fundamēto, vt factum eſt, hauriri, omninò conueniens, imò neceſſarium eſſe videtur.

Cap. IV.

Quod intra Zonam torridam aßiduo Bryſæ, extra eam vero Vendauali & Bryſæ ſpirent.

VIæ, quæ in mari conficitur, non eadem eſt ratio, quæ terreſtris itineris. Hanc, quâ perrectum eſt, in reditu eandem terere liberum eſt. A Thebis, inquit Philoſophus, via eſt Athenas: & ab his rurſus via Thebas. Maritimi autem itineris, longè diuerſa ſors eſt. Aliâ enim metâ velis abitur, aliâ reditur. Qui Indias, tam Occidenta-

dentalem quàm Orientalem primi sua periclitatione repererūt, diu multumque desudarunt prius, quàm longa experientia, artium omnium magistra discerent, non eodem modo Oceanum transmitti, quo mare Mediterraneum in Italiam tendentibus sulcari solet, in quo tam abeuntes quàm redeuntes eosdem portus tenent, repetúntque, nec aliud, quàm sibi cognitum optatumque ventum, qui pro anni ratione varius est, expectant. Vento autem deficiente, tum illi remis vtuntur, quorum incitatione triremes suas prorsum vorsum ad arbitrium suum liberrimè promouent.

In Oceani autem certis definitisque quibusdam locis ventos alios nullos expectare licet: nautæque præcisè cognitum habent, an ventus, qui eo momento spirat, aut copiosior aut parcior pòst flaturus sit. Tandem, etsi nonnunquam abeuntibus ventus commodus sit, reuertentibus tamen plerunque aduersus & periculosus existit. Nam quamprimum vltra Tropicum in torridam deuentum sit, tunc in Oceano venti certi, exurgentes à solis ortu, quasi reliquorū omnium domini, soli, & incessanter ibi spirant, nec contrariis ventis vllis vim concedunt maiorem, quàm quæ contactu leui sentiri queat.

Hac in re ergò duo illustria miracula posita sunt. Vnum ex eo elucet, quod in regione seu Zona, quæ ex quinque illis, in quas orbis diuiditur, omnium maxima est, Euri, quos Brysas indigetant, dominantur, nec vllo anni tempore à meridie aut occasu venti spirantes, (quos Vendaualos nuncupant) ibidem vspiam sentiri queant. Alterum miraculum est, quod Brysarum nullo vsquam tempore ibidem inopia sit, quodque, quô propius ad lineam accedatur, eo illi certiores habeantur. Et licet videri posset, necessariò ibi perpetuam tranquillitatem vigere; quia regio ista omnium maximè solis ardoribus subiecta est: nihilominus tamen contrarium omnino accidit. Nam non tantum rarissimè mare à ventis tranquillum euadit: verum & Brysæ illic multò frigidiores & periculosiores inundant. Quę omnia, si ab Indis rogentur, ita reuera se habere, omnino confirmabuntur. Hinc fit, vt ex Hispania nauigationes in Occidentalem Indiam multò faciliores tutioresque fiant, quàm ex hac in illam rediri queat. Quin & nauium ex Sicilia soluentium, labores & pericula maxima sunt, vsque dum ad Canarias pertigerint: idq; his ex causis, quoniam Golffo de Las Ycguas, id est, Sinus de Merrien seu Ciuitatum, turbidus, inconstans, & multis contrapugnantibus ventis periculosus existit. Quod si Canariis transmissis in torridam vlterius procursum sit, tum illicò se Brysæ offerunt, cæterosque ventos anteuertunt aut anticipant tanta quidem rapacitate aut celeritate, vt per omnem istum cursum directis velis ne vel semel opus sit. Isti freto nomen Golffo de Las Damas, id est, Sinus seu mare virginis, propter quietem perpetuam, & constantem vndarum æquabilitatem inditum est. Ab his porrò in Insulas La Dominica, Guadalupe, Desseada, Marigalante

lante & finitimas alias, quæ Indicæ terræ quædam quasi suburbia sunt, pertenditur: quo loco classes plerunque dirimi solent, ita, vt illæ naues quæ ad nouam Hispaniam tendunt, ad rectum latus, versus insulam Espannolam deflectentes, angulum S. Antonii adeant, & hinc vlterius in portum S. Ioannis de Lua decurrant. Ad quæ omnia Brysæ felicitas ipsis quàm plurimum commodat.

Cæteræ verò ad læuam declinantes, iuxtaque præaltum Taizona montem nauigantes, tandem in Carthagena appellunt: vnde porro versus Nombte de Dios, id est, Nomen Dei, velificantes considunt. Ex quo terrestri itinere deinceps versus, Panamam, & hinc iterum per Oceanum australem versus Peru contendunt. Sed ex Peru in Hispaniam iterum nauigaturi nautæ, hanc sui cursus ferè rationem instituunt. Ex Peru ad Cabo seu angulum S. Antonii iuxta Cubam insulam situm, nauigant. Hinc in Hauennam, portum eiusdem insulæ tutissimum, se conferunt. Flota autem, nouam Hispaniam ad itura, ad Vera crus insulam, aut ab insula S. Iuan de Lua versus Hauanam peruenit, non tamen sine maximis & euidentissimis difficultatibus. Nam Brysæ ibidem ordinarii sunt, & cursui nauium instituto obluctantur. Quod si ergo flotæ in Hauana congregantur, iunctæ prius in Hispaniam commeant, captandæ altitudinis causa, vt ex tropicis se expedire deinde dexterius valeant, si ibidem Vendaualos offendant. Hinc vlterius in insulas Açores seu Flaminias pertenditur. Vnde iterũ in Seuilliam inusitata festinatione procurritur, quia meta ista nullam altitudinem attingens, semper infra gradus 20. subsistit, nec vspiam tropicos transcendit. In reditu autem eosdem transcendunt gradibus ad minimum 28. aut 30. Cuius causa, vt antea quoque dictum est, hæc esse putatur, quod ex ortu venti perpetui spirent, qui intra tropicos suum quasi imperium agunt, valdè commodi aliàs & optati iis, qui ex Hispania in Indiam Occidentalem procurrũt. Nam tum cursus ab ortu in Occidentem vergit. Extra tropicos, ad gradus ferè 23. Vendauali sese inferunt. Vnde, quò altius conscensum est, eo nauigatio securior est. Iidem iis quoq; optati vtilesq; sunt, quibus ex India retro commeandũ est. Nam à meridie & occasu versus ortum & aquilonem nauigaturis, maximoperè seruiunt.

Eadem hæc meta ex noua Hispania seu Peru in Philippinas aut Chinam nauigaturis, tenenda est: Et vicissim, si ex Philippinis aut China in nouam Hispaniam nauigatur. Quod quidem iter, cum ex ortu in occasum suscipiatur, sine omni quidem labore aut difficultate conficitur. Nam iuxta lineam, semper venti secundi flare sueuerunt, qui ipsi sunt Brysæ dicti. Anno 84. ex portu Callao de Lima nauis quæpiam soluit in Philippinas, & in Oceano milliaria 2700. confecit, priusquam terram vllam conspectui oblatam accepisset. Prima verò quæ apparebat terra, Insula erat Luson, ad quam concedens nauis, in portu aliquantisper quieuit. Tantum verò viæ bino-

rum

tum mensium spatio nauis illa confecerat, nec ventis vspiam destituta commodis, nec vllis vnquam tempestatibus concussa. Cursum suum maxima ex parte secundum lineam tenebat. Ex Lima siquidem, 12. gradibus apud austrum sita soluerat, & Manillam, totidem versus aquilonem gradibus constitutam, appulerat.

Æquè felicem & expeditam nauigationem Aluaro quoque de Mendanna habebat, cum primum insulas Salomonis detectum abiens, easdem bona fortuna attigisset. Nam iugi constantique assiduò vento vtebatur, vsque dum insulas illas occupasset, quæ à Peru, vnde nauigationis principium erat, spatio mille circiter milliarium, sub eadem versus austrum latitudine aberant. Reditus idem est, cum eo, qui ex India in nouam Hispaniam patet. Nam vt Vendaualos assequantur, qui ex Philippinis aut China versus Mexico commeant, varias sortiri altitudines sueuerunt, donec altitudinem Iapon teneant; qua impetrata terram Califforniæ facilè inueniunt, & secundum maris tractus littorales vsque in portum Açapulco, vnde soluerunt, procurrunt. Ex hisce nauigationibus pro certo compertum est, quod intra Tropicos ab Oriente nauigatio facilis sit, quoniam Euri ibi ferè dominantur. Quod si verò à solis occasu versus eius ortum via relegenda sit, tum Vendauali seu Zephyri extra Tropicos quærendi sunt, gradibus nimirum altitudinis 27. sicut id à Lusitanis in Indiam Orientalem nauigantibus re ipsa comprobatur, etsi nauigationis istius contraria ferè ratio sit. Nam ex Lusitania si eo nauigetur, cursus laboriosus & difficilis est. Reditus verò in Lusitaniam promptus & expeditus. Inde enim soluentes ab occasu versusque ortum tendentes, tam diu in altum ascendunt, donec ventos assequantur generales aut communes, à gradu 27. in altitudinem agentes. In reditu insulas Flaminias prætercurrunt: quæ nauigatio ideò expeditior est, quia ab ortu egressis Brysæ aut austri auxilio veniunt.

Porrò, vt rem concludamus, nautis mare sulcantibus ea regula indubitata est, quod intra ipsos tropicos venti Orientales dominētur, vnde in occasum cursus facilis fit. Extra verò tropicos, nunc Brysæ, nunc Vendauali spirant. Ab occasu ergò versus ortum nauigaturo sedulo ea opera danda est, vt extra tropicos euagetur, & altitudinem 27. graduum omnino attingat. Hac arte instructi adiutique nautæ, nauigationes in distantissimas terras istiusmodi confecerunt, de qualibus, prioribus seculis ne quidem vnquam quicquam auditum fuerat.

Cap.

Cap. V.

De differentiis Brysarum, Vendaualorum, & ventorum nonnullorum aliorum.

CVM ergò, quæ hactenus commemorata fusius sunt, reipsa verè se ita habeant: si iam porrò tantorum arcanorum causas, cur in torrida nimirum Zona tanta facilitate ab ortu versus occasum, nec econtrà nauigationes cõficiantur, rimari satagamus, operã pol nec infructuosam nec inamabilem nos facturos arbitrabimur. Idem enim erit, ac si quis rogitet, cur illic loci Brysæ potius, quam Vendauali. Nam cum id secundum Philosophorum dicendi leges, perpetuum, vniuersale, adeoque, vt loquuntur, per se sit, fiatq; : tum eius quoque causam talem esse debere, omnino vero consentaneum est.

Sed antequam quæstionem hanc, notabilem certè & arduam, vt nobis quidem videtur, excutiamus: nominũ istorum, Brysæ & Vendauali, quid significent, explicationem præmittendam esse, omnino necessarium ducimus. Illud enim tam ad propositam materiam, quam ad illud negotium, quo de ventis & nauigationibus tractaturi sumus, summè conferet.

Qui rerum satagentes Oceanum sulcant, ventos distinctos 32. numerare solent. Quod si enim quem fors portum incursuri sint, tum ventorum differentias accuratè attendere coguntur. Nam si negligentia quapiam aut incuria vel tantillum in latus dextrum læuúmque deflexerint, tum in longitudine à præsumpto scopo quam longissimè illicò aberrant. Ideo verò 32. tantum venti numerantur, quod isti ad nauigationes feliciter obeundas sufficere videntur. Et licet nonnulli his plures quæritent, ad dictorum tamen rationem omnes conferendi erunt, vt qui ex illis educantur. Sic à 32. ad 64. à 64. ad 128. & ab 128 ad 256. continuata duplicatione, vsque in infinitum ascendi posset. Locus enim, quo nauis capitur, non secus ac centrum quoddam est, ab vniuerso Hemisphærio circumferentia seu ambitu suo vndiquaq; circumdatum: vt nemini ambiguum esse debeat, quin in illud cẽtrum ex omnibus Hemisphærii angulis infiniti venti impingere possint: sicut cuilibet ista ita imaginari, & apud se cogitare liberrimum est.

Nonnullis autẽ, cum quibus & sacra Scriptura facit, quatuor statuere ventos visum est, qui nimirum quatuor mundi angulos constituant, binis ductis lineis decussatim sese intersecantes: quarum vna ab vno polo ad alterum: altera ab æquinoctialis vna parte itidem ad alteram ducatur. Venti autem hi sunt: Aquilo seu Boreas, & huic oppositus Auster: Oriens seu Eurus ad ortum solis, & Ponente seu Zephyrus ad eiusdem decubitum situs. Sacra tamen pagina adhuc

plurimum meminit, & inter reliquos vnum Euroaquilonem nominat, quem magni Oceani accolæ Nordoſt, maris verò mediterranei habitatores Gregalem vocant. Huius & in nauigatione diui Pauli mentio fit. Venti ergo Cardinales, omni mundo iam noti, & ſacrarum quoque literarum monumentis celebrati, ſunt, vt dictum eſt, Septentrio, Auſter, Eurus, Zephyrus: quorum hîc alias Ponente, alter Oriente vocari ſolet. Dum verò ortus, tres notabiles differentiæ ſint: quarum duæ à ſolis Declinationibus maximis, tertia verò in harum medio deſcribuntur: propter hanc cauſam duo adhuc peculiares venti Euro annotantur, Oriens nimirum æſtiualis, & Oriens hyemalis: & in horum oppoſito rurſus duo alii ſtatuuntur, Ponente ſeu occaſus æſtiualis, & occaſus hyemalis. Sic ergò ex octo cæli punctis diuerſis, nimirum duobus polaribus, duobus æquinoctialibus, duobus ſolſtitialibus, & duobus aliis in circulo ſibi originaliter oppoſitis, venti octo diſcreti diſtinctique primùm educuntur, qui pro diuerſis tum terræ tum maris regionibus, diuerſa quoque nomina ſortiuntur. Qui propius ad Oceanum conſederunt, ventum à polo ſpirantem, eodem cum ipſo polo nomine Nord, inſigniunt. Huic verò proximum, ab Oriente æſtiuali flantem, Nordoſt: ex ipſo autem ortu & æquinoctio procedentem Oſt: at ex Oriente hyemali egredientem Zuydoſt: tandemq́ue à meridie exeuntem Zuydpolum ſeu Antarcticum Zuyd: ab Occaſu hyemali emergentem Sudvveſt: ab ipſo æquinoctio ſurgentem VVeſt: ab occaſu æſtiuali enatum Nordvveſt, appellitauerunt. Reliqui autem intra hos collocantur, & appellationem ſuam ab iis mutuantur, quibus propinqui ſunt, quales exiſtunt: Nord, Nordvveſt, Nord Nordoſt, Oſtnordoſt, Zuydoſt, Zuyd, Zuydvveſt, Zuyd, Zuydoſt, VVeſt Zuydvveſt, VVeſt, Nordvveſt. Hoc modo ſuis appellationibus venti ſuas naturas proprietateſq́ue produnt, ſicut etiam loca, ex quibus orti ſunt. Iuxta mare mediterraneum, etſi quidem hunc ipſum numerandi quoque modum ſectentur, ventis tamen longè alias appellationes indunt. Boream enim Tranſmontanum (ſeu per montes tranſpirantem) Auſtrum verò huic aduerſum Mezoiorno ſiue meridianum: Eurum, Leuantem, id eſt, Orientem: Zephyrum, Ponentem, id eſt, Occidentem indigetāt. Intra hos medios locant interſeruntq; Auſtroeurum, quem Xiroque ſeu Xaloque vocant. Huic oppoſitus aquilozephyrus, ipſis Maeſtral dicitur: Aquiloeurus, Greco vel Gregal; huic aduerſus auſtrozephyrus, Leueche, Latinis Libycus vel Africus nuncupatur. Primarii hi venti apud Latinos puriores hęc nomina inuenerunt: Septentrio, Auſter, Subſolanus & Fauonius: quorum laterales ſunt, Aquilo, Vulturnus, Africus & Corus. Pro ſententia Plinii Vulturnus ſeu Eurus eſt is, quem nos Zuydoſt ſiue Xaloque nominamus. Fauonius, qui ab Occidente ſiue Ponente flat. Aquilo & Boreas, qui nobis Nord, Nordoſt ſiue Gregal, Tranſmontanus. Africus & Libycus, qui ab me-

ab meridie & Occidente ſeu Leueche flat, Auſter & Notus. Qui ab auſtro ſeu meridie oritur Corus & Zephyrus. Aquilozephyrus, Mæſtral. Aquiloeurus, Gregalis. Nec aliter quam Phœnicias vocant. Sed & ventorum horum apud alios alia denominatio eſt.

Cum verò noſtri iam inſtituti non ſit, Latina vētorum cum Græcis vocabula conferre: hoc loco de iis ſaltem ventis, quos nautæ noſtrates per magnum Oceanum in Indiam nauigantes, Bryſas & Vendaualos nuncupare ſolent, quantum ad rem faciet, tractabimus. Quod ergò ipſam nominum rationem attinet, in illorum appellationibus nos diu multumq; primū obhæſimus, quod iſta nomina longè diuerſiſſima ratione vſurpari intelligeremus: dum tandem rata quadam obſeruatione cognoſceremus, iſthæc communia potius quam ſingularia aut propria cæli regionum aut ventorum nomina exiſtere, earum comprimis, qui in Indiam nauigaturis ſecundiores ſpirant. Nam ſub Bryſis dictis complectuntur vniuerſos eos, qui ab Oriente ſpirant, cum omnibus ſibi iſto genere cognatis, aut ex iſtis ceu primariis exortis. Quibus verò in reditu ſuo commodis vtuntur, hos Vendaualos nominant. Et iſti à meridie verſus ponentem æſtiualem hoc fere modo perflant, vt ceu binis ordinibus ſegregati, quique ſuo quaſi priuato impetu ſeorſim ferantur. Et horum qui corporales ſeu primarii ſunt, ex vno latere aquilozephyrum ſiue Gregalem, ex altero vero Auſtrozephyrum ſiue Leuechen iunctum habent. Porrò autem & id ſcitu operæpretium eſt, quod ex octo iam enumeratis partibus ſeu ventis, tantum quinque nauigationibus faciendis vtiles ſint. Terni enim ſuperſtites ex cauſa nullum commodum præſtant: hoc eſt, ſi nauis quæpiam per mare fertur, tum quinque ventis ſpirantibus, propoſitam ſibi metam attingere poteſt: etſi quini iſti venti non promiſcuè vniuerſi æquè conducibiles ſint. Externis autem cæteris ſi quis perſpirauerit, nauis, quô inſtituit, appellere minimè poteſt. Et ſicut aquilone incitata aut inflata nauis verſus auſtrum feliciter decurrit; ſic illius laterales venti ad ſimiliter oppoſitum latus impellunt. Contrà, Auſtro perſpirante, nauis meridiem attingere non poteſt, cum curſui inſtituto ventus omnino aduerſus ſit. Eadem & auſtri collateralium ventorum qualis eſt Auſtroeurus & auſtronotus, ratio eſt. Sed hæc ſunt nautis ita certa & comperta, vt hoc loco commemoratione non indigerent, niſi demonſtrari opus fuiſſet, ipſum Orientalem ventum cum lateralibus ſociis eos eſſe, qui in torrida perpetuo flantes, Bryſæ dicantur. Ventorum eorum autem, qui ex meridie verſus occidentem, & ab occidente verſus ortum nauigaturis commodi ſint, in Zona torrida pauciſſimi & rariſſimi inueniuntur. Solent itaque nautæ extra tropicos excurrentes, eos inquirere: quos maritimi Indi plerumque Vendaualos nominare ſolent.

Cap. VI.

Quæ causa sit, quod nauigaturis assiduò venti Orientales præsto sint.

IAM verò deinceps ad superius quæstionem propositam redeamus, causásq; veras expediamus, cur intra torridã ab Oriente versus occasum facilimus transitus sit, ab occasu autem in Orientem reditus difficilimus. Principio autẽ hîc duo immota & indubitata axiomata ceu fundamenta nobis præstituenda sunt. Primum est, motionem seu conuersionem cælorum, à primo mobili causatam, & raptam ceu diurnam vocatam, non ætherias saltem regiones sibi subditas secum ciere & conuertere, sicuti quotidiè id in Sole Lunaq; & cæteris astris perspicuè videmus: sed reuolutionem illam ipsa quoq; Elementa attingere, modò ab aliis causis id non impediatur. Nam terra quidẽ, cum cæteris Elemẽtis raptum primi mobilis ideò communem non habet, quod & pondus nimis graue motioniq; ineptũ sortita, & à primi mobilis loco, distantia admodum longa remota sit. Sed & ipsa aqua, terræ proximum elementum, diurnum illam conuersionem mobilis primi non sequitur, quia terræ quasi limitibus quibusdam inclusa, cũ eadem iunctim vnam sphæram conficit. Quin nec terræ situs aut ratio patitur, vt in orbem cieri aqua possit.

Cætera verò reliqua Elementa, vt ignem & aërem quod attinet, cum & naturæ subtiliores, & situs ad globos cælestes vicinioris sint, ideo primi mobilis conuersionem facilius participant, & cælestium corporum more in orbem versantur. Atque de igne quidem, quod sphæram perfectam habeat, dubitandi nemo causam habet; cum præter alia, ipse Aristoteles cum infinitis aliis illud affirmatè testentur. Aër verò, de quo hoc loco nobis tractatio instituta est, quotidiè ab Oriente versus occasum voluitur aut rotatur. Cuius rei documentum firmissimum à Cometis nobis offertur, quos expressissimè ab Oriente versus occasum, tum oriendo, tum ascendendo, tum occidendo, moueri versarique, ac circa Hemisphærium nostrum, non secus ac omnia reliqua astra ad firmamenti ipsius morem agitari videmus. Cum verò Cometæ in regione seu sphæra aëria, vt in qua etiam generantur, tum appareant; tum dispareant; ideo aliquibus fors videri posset impossibile, eos in orbem cieri aut reuolui, si aëris regio conuersionem superiorem non sequeretur. Aëris enim sphæra stante, tum & ipsam Cometæ in aëre accensi molem stare necesse foret: nisi fors angelos aliquos aut cælestes intelligentias, Cometarum per aëra motores & rotatores phantastico modo introducere velimus.

Anno salutis nostræ partæ 1577. illustris & admirabilis Come-

tes quidam fulsit, facie pennæ pauoniæ ab ipso Horizonte dimidiam ferè cæli conspicui partem occupans. Hic à Calendis Nouembris vsque ad diem octauum Decembris micuerat. Dum autem Calendas Nouembris, tempus primæ eiusdē apparitionis pono: de nobis, hoc loco degentibus, id intelligi volo. Nam Hispanis ille vix dum nono Nouembris die conspectus est, sicut id ex historiarum fide patet: quem tamē nos, hic in Peru, octo integris diebus citius, per omnem finitimam oram lucentem animaduertimus. Cuius quidem diuersitatis causam nos aliis, enodandam relinquimus. Quadraginta verò illis diebus, quib. Cometa fulsit, tam ab Europæis, quàm hic à nobis in India ille integer conspectus est: cuius reuolutio non secus ac Lunæ cæterorumque astrorum ab Oriente in Occidentem fiebat. Ex quibus sanè liquet, sedem seu locum Cometæ, sphæram omnino aëream fuisse: & hoc ipsum Elementum quoq; superiorum corporum impetum raptùmq; sequi.

Sed accuratioribus obseruationibus factis, multis nobiscum innotuit, quod pręter communem hanc motionem, peculiarem quoque alium motum, quo cum Planetis ab occasu in ortum reniteretur, haberet. Singulis enim noctibus ortui plus appropinquabat, sicut idem & Soli & Lunæ, Venerique ac aliis quoque stellis errantibus accidit. Similiter & tertium quendam alium illius motum obseruauimus, vt secundum Zodiacum nonnihil versus septentrionem declinaret. Antequam enim deflagrasset omnino, postremis noctibus signis septentrionalibus longè propior concurrere visus est, quam cum primum oriretur. Cuius rei hæc fors causa fuit, quod ingens iste Cometa omnium primò iis apparuit, qui austro viciniores, vt Peruenses, habitabant. Nam posteà demum Europæ quoque visus est, cum iam ad septentrionem accessisset propius. In genere tamen diuersitatis huius causa patere posset omnibus, si cogitaremus, cælestium corporum diuersas motiones ad ipsam vsque aëris sphæram virtutibus suis extendi. Nec enim vllum dubium superest, quin credamus, aërem ipsum ad conuersionem cæli ab Oriente versus occasum omnino moueri. Et hoc propositionis nostræ primum fundamentum sit.

Alterum iisdem per omnia veritatis fulcris nititur. Aëris enim sub linea æquinoctiali aut circa illam siti conuersio, definitos planè suos respectus habet. Quantò enim aër lineæ vicinius subest, tantò rapidius mouetur: quantóque à linea ille versus polum distantius abest, tantò segnius & tardius agitur. Id quod extra omne dubiū est. Nam si isthæc vera & genuina efficiens causa est: tum omnino necesse est, cælestium corporum motum eo loco rapidissimum esse & incitatissimum, quo loco eadem velocissimè conuertuntur. Iam verò Zonam in cælo torridam omnium velocissimè rotari, & super lineam cæteris omnibus cæli partibus concitatius reuolui, id ex eo manife-

 stè li-

ſtè liquet, quod in rota extremæ partes, axi propioribus, longè celerius verſentur; quodque ſpatioſiores eius ambitus nihilo ſegnius circumagantur breuioribus. Qui ergo in Oceano ab Oriente verſus auſtrum commeant, hi, ſi nonnihil altius aſcenderint, perpetuò ventos ſecundos adipiſcuntur. Et quò æquatori fiunt viciniores, eo ſecuriores ventos accipiunt. Contrà verò ab occaſu verſus ortum nauigaturi ventos perpetuo aduerſos habēt; ſiquidem æquatoris rapida conuerſio Elementum aëris ſecum vnà rapit. Sic ergò aër ſemper cęli diurnam conuerſionem ſequitur, ab ortu nimirum verſus occaſum, mutatione nulla interueniente. Aëris viciſſim velox & incitata conuerſio aut vis, fumos ſeu exhalationes, è mari ſurgentes, ſecum pariter impetu quodam abripit; qua de cauſa fit vt Bryſæ, venti Orientales, per illam regionem aſſiduo ſpirent.

Eiuſdem nobiſcum religionis conſors fraterque Alonſo Sanches, vir experientiæ multifariæ, qui diu in India tam Occidentali quàm Orientali egit, multoties mihi narrare ſolitus eſt, quod infra lineam æquinoctialem, & in eius confinio aſſidui venti ſpirent aduerſi & periculoſi: adeo, vt ſententiam conceptam ſibi dicturo, omnino videretur, eos veros & natiuos ventos, ei loco familiares, neutiquam eſſe, ſed eſſe meram conuerſionem aëris, à diurno cæli motu factam. In cuius rei confirmationem idem hoc afferebat quoque, quod in Golffo de Las Damas ſeu virginis, vt & in aliis fretis pluribus, quibus ſub torrida nauigatur, tum temporis tum tempeſtatis perpetua æqualitas ſit. Qua de cauſa quoque vela ibi non pro conſuetudine aliorum ſuſpendi aut attolli dicebat, quia iis ferè per omnem curſum mutatis opus eſſet. Vnde porrò concludebat, niſi is ventus, mera aura ſeu aër, à cæli conuerſione ſuſcitatus, eſſet, tum ſanè futurum aliquando, vt aut is aliquando minueretur deficeretque, aut nonnunquam tempeſtates & turbines ſurgerent.

Etſi verò hæc opinio, aut ſententia admodum proba & idonea ſit: negari tamen nullo modo debet, eoſdem quoque ventos eſſe certos & veros, cum & exhalationes ibi ex Oceano aſcendere videantur, & Bryſæ nonnunquam impetuoſiores, interdum remiſſiores ſpirare ſueuerint. Tanto enim illæ perſæpè impetu flare ſentiuntur, vt ne vela vlla vim illorum ſuſtineant. Sed & id ſimul concedendum eſt aut expendendum, quod agitatus aër, elatos vapores ſuo ſecum impetu quoquò verſum pertrahat & diripiat. Illorum enim violentia tanta eſt, vt contra eam nihil ſufficiat. Optabiliores itaque Bryſæ ſimplices ſunt, qui tum infrà tum circa lineam ſpirāt, vt & circa omnem Zonam torridam, quæ illa eſt via ſeu regio, in qua Sol, duobus tropicis Cancri & Capricorni incluſus, curſum ſuum conficit.

Cap.

Cap. VII.

Qua de cauſa Vendauali plerunque extra torridam in altitudine ſuprema inueniantur.

IAm porrò, ſi quis, quæ hactenus in medium allata ſunt, probè aſſequitur: is pari ratione quoque excurſum ſeu euagationem ab occaſu verſus auſtrum, extra tropicos in maximam altitudinem factam, commodè intelliget: vnaque operâ, Vendaualorum eandem rationem omnino eſſe percipiet. Cum enim æquinoctialis reuolutio tam velox ſit: aërem quoque ſibi ſubditum impetu iſto vnà incitat, ſecúmque volutat, & eodem ab ortu verſus occaſum raptu illum rotat. Tum & vapores ſeu halitus, confertim ex vaſto Oceano ſurgentes, eodem ſecum motu abripit. His halitibus, ſi ex aduerſo exhalationes in parte æquatoris torrida eleuatæ, & repercuſſionis vi vibratæ, potentia quadam contraria occurrãt, tum Vendaualos ſeu auſtronotos ventos, illic loci admodum frequentes, & validos, ſuſcitant. Vnde videre perſæpè licet, fluctus alios, ab aliis contrariis, adeoque potentioribus concuſſos, aduerſa quaſi ſemita declinare, & potentiorum impetu in diuerſum locum abſcedere. Pari quoque modo fumi ſeu halitus, ventis occurrẽtibus vel huc vel illuc diſpulſi, veluti ſeipſis fortiores redduntur, & de nouo quaſi exuſcitantur. Vendauali autem hi magna ex parte ſub altitudine media, ſub gradu videlicet 27. aut 37. dominari ſueuerunt: etſi eorum non tam certa & comprehenſa regula ſit, quæ eſt Bryſarum in altitudine minore. Nec enim Vendauali, ab æquè rata & cõſtanti cæli conuerſione iuxta lineam æquinoctialẽ gignuntur, ac Bryſæ. His tamen plerumq; frequentiores, adeoq; perſæpè quoque importuniores exiſtunt. Quod ſi per altitudinem 40. graduum nauigetur, tum nec terra nec mari tutos ſecuroſque amplius expectare ventos liceat. cum nonnunquam Bryſæ, interdum verò Vendauali conuerſis vicibus ſpirent. Et hac de cauſa, ex illis locis nauigationes factæ, difficiliores & periculoſiores ferè euadunt.

Cap. VIII.

De nonnullis exceptionibus ſuperiorum Regularum: vt & de ventis & malacia, illic tum in Oceano, tum in terra notandis.

QVæ de ventis hactenus, tum intra tum extra torridam ordinariè ſpirantibus, à nobis dicta ſunt, ea de aperto Oceano & fretis inſignioribus ſaltem intelligenda ſunt. Nam terræ longè alia ratio eſt, vt quæ diuerſis plerumque ventis perflatur, propter maximam

mam illius inæqualitatem, consideratam tum secundum montes diuersos, tum valles profundiores, tum fluenta, & lacus paludesque frequentes, ex quibus plerumque peculiares crassiq; aut densi vapores eleuantur, qui pro varia ortus sui ratione naturaque vel in hanc vel illam partem dispulsi, variorum diuersorumque ventorum causa & principium fiunt. Taceo hoc, quod aëris à cæli rapida conuersione incitati vis, iugi tractione eosdem secum quoquo versum abripere queat.

Diuersos autem tantopere ventos non solum in terrestri regione, verum & in ipsius Oceani tractu sub torrida, tum eodem modo, tum ex iisdem causis flantes obseruare licet. Illîc enim tum è terra spirantes venti sunt: & sunt, qui è medio mari enati, ordinariè in Oceano dominantur. Et è mari quidem geniti, suaues salubresque sunt: è terra verò suscitati plerumque insuaues & insalubres. Maritimorum tamen ventorum, sua pro littorum diuersitate differentia est. Terreni magna ex parte à septentrione flant, vsque dum Sol in vertice sit. Maritimi verò tum maximè spirant, cum sol ardentissimus flagrat, vsque dum occidat. Cuius rei hæc quidem causa esse possit, quod terræ moles densissima tum demum omnium copiosissimè effumet, si Sol, vnde incaluit, iterum abscessit. Sicut id æquè in lignis adhuc viridibus obseruatur: quæ vberiorem fumum emittunt, cum flamma non admodum lucida ardenteue aduruntur. Mare verò, quod corpus subtilius & tenuius est, nisi alicunde incalescat, nec vaporem nec fumum vllum emittit. Eademque huius rei ratio est, quæ & fœni straminísve non probè resiccati: quod igne subdito succensum, fumum fundit quoquo versum copiosissimum. Flamma verò deficiente, tum & fumus cessat. Et hanc huius veram genuinamque causam esse, inde nobis confirmari potest, quod terreni venti de nocte potissimum: maritimi verò de die spirare soleant. In maris littoralibus nonnunquam aduersi, nonnunquam impetuosi venti per vices flant: interdum & summa aëris tranquillitas est, adeò vt ne leuissimæ auræ spiramen sentiatur. Per summum verò Oceanum nauigantibus sub linea æquinoctiali, adeò nulla malacia obtingit, vt à gnarissimis equidem nautis acceperim, quod vniuerso ætatis suæ decursu tranquillitatem omnimodam illic nunquam experti sint. Vnde paucis quoque illuc cursus est, propter aërem, qui rapidissima cæli conuersione tam violenter ibi torquetur, vt naues in aduersum eius minimè propelli possint.

Inter cætera etiam hoc meminimus superius, nauem quandam à Lima vsq; in Manillam, spacio 2700. milliarium perpetuo sub linea decurrisse, ita vt ab illa vltra 10. aut 12. gradibus nunquam deflexerit. Id autem mēsibus Februario & Martio, quibus Sol rectà in Zenith illis est, factum est. Hoc vniuerso in spatio nullam vnquā tranquillitatem, sed perpetuas frigidiusculas auras nacti, duorum mensium

decursu

decursu citius, tam longinquam nauigationem confecerunt. Supra terram verò, aut iuxta littora, aut vbi vapores insulas terrámve firmam attingere possunt, tum intra tum extra ipsam torridam malacia frequenter longissima & durabilissima persentitur. Similiter autem derepentè copiosi imbres, aliæq; horrendæ tempestates in aëre suscitantur, quæ plerunque iuxta littora potius, & ea loca, in quæ vapores ferri solent, desæuiunt, quam in amplo vastoque Oceano. Sed hæc de torrida saltem vera sunt. Nam extra illam haud leuior persæpè tranquillitas est, quàm in ipsomet Oceano. Nihilominus tamen & interdum sub linea intra ipsam torridam tam repentini, præcipites, effusiq; imbres ruunt, vt magnam quoq; Oceani partem omnino peruagentur. Cui aëris affectioni introducendæ vni vapores, ex mari confertim erumpentes, & in altū euolantes sufficiunt: cum ex iisdem & fulgura, & tonitrua, & procellosæ tempestates plerumque gignātur. Quæ tamen omnia supra terram potius, quam in Oceano contingere, notum est.

Nos, cum aliquando ex Peru in Hispaniam vela facientes, iuxta littora maris alicubi decurreremus, toto illo tēpore aërem serenum, placidum, & coruscum habuimus: cuius causa ventus australis erat, qui ibi iugiter spirare solet. Hoc eodem vento ex noua Hispania in veterem transmitti solitum est. Postquam verò obliqua declinatione versus Oceanum altum, vltra lineam æquinoctialem transcendissemus, aura frigidiore & nobis secūdiore vsi sumus. Hinc porrò in Nicaraguæ finitima deuecti, cum iuxta littora iterum decurreremus, ventos aduersissimos, densis nebulis, frequentibusq; pluuiis & tempestatibus crebris permixtos nacti sumus. Et nihilominus tamē noster iste decursus intra torridam iugis & perpetuus erat: nisi quod ab austro 12. gradibus, qua altitudine ciuitas Lima sita est, declinantes, ad 17. gradum, quo situ Guatulco nouæ Hispaniæ portus est, contenderemus. Nec dubito, quin, si meta à nobis sub torrida decursa, accuratiore supputatione numeretur, graduum dictorum is numerus præcise proditurus sit.

Et hæc, de ventis in Zona torrida, & in ipso Oceano dominantibus hactenus in genere percensita, nobis sufficiant.

Cap. IX.

De miris quibusdam operationibus ventorum, in India editis & notatis.

Q Vi vniuersos, adeoque memorabiles & prodigiosos illos omnes effectus, quos in India diuersis discretisque locis venti edere solent, digna tractatione explicare vellet, hunc sublimi quodam atque ferè diuino mentis intellectu præditum esse, necesse foret. Sunt enim inter alios venti, qui aquam marinam in

aliam naturam mutantes, eam sub viridi colore tingunt. Eandem alii viciſſim ita eluunt, clarificantq́; vt ſpeculi læuorem habeat. Ventus alius corpus expedit recreatque: alius idem obturbat & ſuffocat. Qui ſerici cauſa bombyces alunt, hi Vendaualis flantibus, feneſtras exquiſitè occludũt eorum conclauium, in quibus ſeruantur. His verò contrariis ventis ſpirantibus, eaſdem prouidè reſerant: cũ indubitata longi temporis experientia didicerint, ventorũ alios inſectis iſtis damnoſos & noxios, alios verò iiſdem admodum ſalubres eſſe, & eorum multiplicationem procurare. Quod ipſum vel à noſtrum quouis priuata experientia facta comprobari poteſt. Venti enim diuerſi, omnino diuerſas corporibus animantium diſpoſitiones inducũt, iis comprimis, quæ naturæ aut partium ſunt teneriorũ aut molliorum. Hę enim quô infirmiores, eo alterationibus magis obnoxiæ ſunt. Sacra Scriptura quidẽ ventos alios vrentes & tabefacientes vocat: alios è ſuaui rore ſpirantes. Nec mirum eſt, tantam à ventis mutationem, tum herbis, tum animalibus ac hominibus ipſis impendere: cũ ſimilia metallorũ quoq; ſolidiori generi, vtpote ferro, accidere cõpertum ſit. Nam in diſcretis Indiæ locis crates ferreas, feneſtris prætẽdi ſolitas, ventorum vi penitus obtritas, & quaſi eliquatas multoties vidimus. Quarum quidem fragmentum, cum aliquando tentandi cauſa digitis preſſis obtereremus, nõ ſecus, ac fœnum ſtramenve aridiſſimum in tenuem puluerem fatiſcebat, ita intimã omnem eius ſubſtantiam penetrantiſſima venti vis exederat. Contra quam etiam illius iniuriam nullum vſquam indigenis iſtis remedium proſtat.

Exod. 10. 14. Iob. 17. Ion. 4. Ezech. 13. Dan. 3.

Sed ex maximis & comprimis admirandis ventorũ energiis, duas ſaltem hîc virtutes illorum commemorabo. Vna eſt, quod, etſi venti nonnulli ipſa morte acerbius torqueant, homini tamẽ vim non admodum magnam inferant. Altera, quod ſine ſenſu & dolore omni homines vita exuũt. Et quidem homines, qui primo per mare nauigaturi ſunt, illicò ægreſcere, id vt notiſſimũ, ſic nulli damnoſum eſt. Quod ni ſic neceſſario fieri compertum haberẽt homines, nullo dubio, ſe morbo lethali occupatos eſſe, perſuaſum haberent. Namq; ea ægritudine omnis ventriculi ſubſtãtia tam iugi & infeſta roſione, & diuulſione diſtorquetur, vt dolor ipſa morte acerbior perſæpè ſit. Hinc immaniſſimi capitis dolores: & tandem ſymptomata infinita conſequuntur alia: quæ omnia, ceu iam notiſſima mala, ab vno nouo & inſueto maris aëre, hominum corporibus ingeruntur. Et licet incitatior nauis commotio, eiuſdemq́; crebra quaſi ſuccuſſio, ſentineq́; praua & moleſta expiratio ad iſtiuſmodi morbum gignendum momenti haud parum conferant: aëris tamen marini halitus ex omnibus iſtis cauſa princeps eſt, quæ inaſſuetorum hominum ventriculos tantoperè infeſtet & rodat. Nam, vt accuratius de his diſſeramus, notum omnibus eſt, aërem vitæ noſtræ pabulum eſſe. Eo inſpirato, cordis natiuũ feruorem quaſi attemperamus & reficimus. Nec quic-

quicquam est, quod hominis corpus aut promptius aut violentius mutare possit ipso aëre: sicut id in constitutionibus anni pestiferis clarè cernitur. Marini verò aëris haustum insolitæ illius perturbationis vim maximam habere, id lōga omnium obseruatione liquidius est, quam vt scrupulosius enodandū sit. Nam & id à diligentioribus persæpè obseruatum est, quod aura è mari expirans, hominibus vel in ipsa terra habitantibus, similem ventriculi peruersionem incusserit: ex quorum numero vel ipsum me profiteri liberè audeo. Hi, quô mari deinde fiunt propiores, eo ægriores euadunt. Id nobis contigit in illis notare hominibus, qui, iuxta mare in fluminum ostiis nauigantes, cū aura marina afflarentur, illicò nauseam similem passi sunt. Idem eorum quoq; nonnulli experiuntur, qui aut bigis, aut curribus iter iuxta mare confecerunt, prout illorum natura aut complexio affectui isti affinior fuit.

Sed vtcumq; isthæc se habeant, certè ratū, & extra omne dubium nobis id esse debet, ab aura marina illos omnino ægrescere, qui mare primum tentant. Quæ omnia hunc saltem in finem à nobis prolata sunt, vt intelligerēt rerum abditarum cupidi, Indorum multos, imò partem maximam à vicinia saltem maris aura grauius affligi, quam si ipsum mare tererent aut sulcarent.

Sed sunt, qui istiusmodi pro nugis & fabulis habent. Alii, nos rem paruā & humilē, nimioperè exagitare: aut exaggerare clamitant. Sed istos, & eorū similes quis admodū curet? Quin potius, quod res est, & quod ipsissimet nobis experiri licuit, contra ipsos proferimus? In Peru prouincia mons quidā insignis altitudinis est, Periacacca dictus. Huius cum ab aliquibus miram efficaciam deprædicari audissemus, visendi & adeundi eius nobis libido succreuit. Pro eorum ergo, quos Vasquianos seu Peritos nominant, institutione, nos rebus omnibus, ad hoc iter & periculum sustinendum, necessariis, abundè instruximus. Probè ergò rebus omnibus muniti, cū ascendendo Scalam (ita locum montis editiorem appellant) attigissemus, tantus derepentè tamq; acerbus nos horror inuasit, vt omnino de equis desultādum, in humumq; decumbendum esse, nobis videretur. Et licet nostrum numerus haud exiguus esset: quisque tamen pro se sociis non attentis, quantum poterat, per locum istum perrumpebat, vt pauorem illum panicum velociter exuperaret. Ego verò, qui cum nonnullis aliis rem istā exactius experiri desiderabam, postquā cum Indo quodam ductore soli ibidē restitaremus: illum vt casurū me de equo sufſulciret, amanter obsecraui. Quo facto, vix tantilla mora elapsa vsq; adeò me nausea sollicitauit, illicò, vt quicquid vel cibi vel pituitæ in ventriculo & intestinis esset, vomitione vniuersum redderetur, dum tandem violentiore exagitatione prolectus quoq; cruor emanaret. Quæ ventris irritatio si diutius cōtinuata fuisset, nullo dubio ipsi vitæ certum periculum attulisset. Vix quatuor à principio elapsis horis,

Periacacca montis vis mira.

tandem auram temperatiorem nacti, socios nostros plerosq; admodũ cõsternatos & perculsos, numero 14. vel 15. offendimus collectos. Nonnullos etiã istiusmodi laboribus penitus expirasse intelleximus. Alios eorum videbamus per solum porrectos, præ immani dolore, ex montis Pariacacca halitu concepto, terram horrendo aspectu radere: alios verò conuolutis gyris se quoquo versum versare. Plerumque tamen accidentia ascensuris grauiora nulla obtingunt, quam quod vomitione eorum ventriculi quatiantur, & dolores ventris acutiores lacerent.

Huiusmodi verò effectus aut mala, non in ipso saltem ascensionis tramite peregrinantes obruunt; verum eadem vis montanis vniuersis illis, longitudine sua ad 500. milliaria excurrentibus congenita est: ad quæ quam primum appropinquaueris, huiusmodi peregrinam & intolerandam temperiẽ illico senseris. Quæ tamen malignitas aliis ac aliis locis vel intẽsior vel remissior existit. Sed & his malis ij promptius affliguntur, qui à maritimis profecti ascendunt, quàm, qui ex montanis descensuri planam terram petunt. Nos quidem etiam extra Pariacaccæ montana per Lucanas & Soras, & alio item loco per Collaguas, & rursus alio per Cauanas peregrinati fuimus, adeoque tum ascendendo, tum descendendo loca varia & diuersissima transiuimus: & tamen in omnibus locis huiusmodi noxas perpessi sumus: etsi in dicto primo transitu symptomata omnium truculentissima sustinuerimus. Idem eodem modo & cæteri experti sunt, senserúntque, ventos seu aërem, illis locis vernaculum inconsuetæ & admirandæ huiusmodi alterationis, omnino autorem existere. Sed contra huiusmodi corporis subuersiones truculentas, quod excogitari potuit remedium omnium optimum est, vt tum nares tum aures exquisite, quantum licet, obturentur, & vestibus idoneis vniuersum corpus, comprimis verò vẽtriculus, probè muniatur: Cùm ea illic vigescentis aëris tenuitas & subtilitas sit, vt essentia eius ad intima vsque penetralia viscerum promptissimè peruadat & penetret. Superius autem commemoratis accidentariis malis non homines solum, sed ipsa quoque pecora tentantur & corripiuntur, quæ vsqueadeo doloribus obrigescunt, vt nec calcibus incussis, nec ferulis adactis quoquam modo compelli possint, vt pedem vel vnum è loco proferant.

Regio ista, de qua hactenus talia percensuimus, locus videtur non saltem eius confinis, verùm & vniuersi orbis omnium editissimus & altissimus. Tanta etenim illius sublimitas est & eminentia conscendenda, vt cum loco illo, niuibus profundissimis vndiquaq; obsepto, si vel Pirenæi montes in Hispania, vel Alpes in Italia conferantur, comparationem aliam non habere videantur, quam quæ vulgarium domorum est, cum prææltis turribus collatorum. Quà de causa quoque, vt mihi quidem videtur, aër ita subtilis & penetrantis naturæ

turæ fit, vt nulla cum hominibus aut pecoribus, craſſiore & tēperatiore nimirum aura indigentibus proportione conueniat. Quæ ipſa quoque noſtra ſententia vnica & proxima cauſa exiſtit, cur ab illo aëre vis & robur ventriculi tantopere affligatur, & proteratur.

Europæ quidem alpes, quas videre mihi contigit, etſi propter auræ frigiditatē vehemētem quidem faciant, vt cumulatis & multiplicatis veſtibus admodum opus ſit: gelu tamen iſtorum locorum animalium appetitum adeò non deſtruit aut euertit, vt potius ciborum deſiderium maius conciliet & inducat. Præterea nec nauſeam aut anorexiam, nec vllum alium ventriculo affectum vnquam impertit, præterquam quod in manibus pedibuſque doloris aliquantum concieat. Et vt ſummatim dicam, Alpium Europæ quas dant, noxæ, partium ſaltem externarum ſunt. Indicarum verò iniuriæ, nec manus, nec pedes, nec partes vllas exteriores, ſed ſola viſcera interna & penitiora attingunt. Quà ſanè in re & id comprimis admirabile ſtupendumque videtur, quod etſi quidem in iſtis regionibus, tum ſumma amœnitas, tum lucidi ſolis radii nonnunquam micent, aëremq; calefaciant, nihilominus tamen peregrinantibus iſtiuſmodi dolores infligantur. Vt vel fixa & immota nobis ſtet ſententia, prædictas ægritudines à ſola aëris inſpiratione hauſti attractique, qualitate & proprietate corporibus introduci. Vſque adeò enim eſſentiæ tenuis & penetrantis eſt, vt nec confertim irruens, vlla ſenſus acrimonia percipi queat.

Cæterùm, quòd montana Pariacacca porrò concernit, magna ex parte illa inculta deſertaque adeoq; ſterilia ſunt, vt vix vſquam Tambos ſeu Caſam, ibidem pernoctaturis commodam, reperire liceat. Sed nec vllum ibidem animal, prauúmve bonúmve inuenitur, præter Vicunnas, quarum nimis mira natura aut proprietas eſt, ſicut à nobis ſuo loco fuſius explicabitur. Herbæ & gramina aëris vi exuſta & nigricantia apparent. Deſerta illius loci alicubi viginti, nonnullibi etiam triginta in latitudine: in longitudine verò vltra 500. milliaria occupant, ſicut ſuprà nos dixiſſe meminimus. Sed ibidem & alia inculta inhabitataque loca ſunt, quæ Peruani Punas nominant.

Sed iam ad prænarratum alterum miraculum explicandum diuertamus, quo qualitas viſque aëris, citra omnem ſenſum humanum corpus peruadit & permeat, & ipſum tamen ſuffocat aut perimit. Elapſis aliquam multis annis Hiſpani ex Peru prouincia in regnum Chilæ migraturi, viam terreſtri itinere per mōtana ſibi moliebantur. Nunc autem nauibus paratis eò plerunque contenditur, curſu ferè per littorum longitudinem inſtituto, etſi hæc via tum laboris tum periculi pleniſſima ſit. Et tamen terreſtri itinere naualis tutior & ſecurior eſt. Nam montana tranſeuntibus multæ ſubinde planities occurrunt, in quibus cadauera, aëris violenta incurſione ſuffocata ſpectantur. Nam per illa meaturorum alii bona fortuna

peruadunt:alii verò membris resoluti & apoplexia concussi, ibidem expirant. Illic leuis quædam & tenuis aurula spirare sentitur, quę tanta vi penetrat, vt priusquam homines aliquam eius vim persentiscāt, iam exanimes in terram prouoluantur. His nonnunquam è manibus, illis frequenter ex pedibus digiti truncati decidunt. Quæ, etsi quidem commēti aut fabulæ speciem habere ignaris videri queant: tamen ipsa veritate omnia veriora sunt. Hieronymo Costilla, veterano in Custo ciue, viro approbo, valdè semper humaniter & familiariter vsi sumus. Hic tribus aut quatuor in pedibus digitis carebat, quos frigus, per desertum in Chilam olim contendenti ipsi ademerat. Hic cum digitos istos suos auræ immanitate acerrimè afflatos & concisos spectare vellet; eos frigore rigidissimos & iam emortuos, non secus ac matura è malis poma, non citra acerrimum dolorem, decussit. Prænominatus Capitaneus mihi quoque commemorare solebat, multos militum greges, primo anno per desertū hoc in prædictum Chilæ regnum, ab Almagro ipsis monstratū, pergentes, maxima ex parte ibi occubuisse, quorum numerosa cadauera seipsum adhuc vidisse deierabat, addebatque, nihil quicquam fœtoris illa expirasse, aut quamcumuis aliam corruptionē putredinemve subiisse.

Sed quod inter cætera admodum notabile videbatur, hoc erat, quod affirmaret, ex gregibus istis se superstitem adhuc puerū quendam vidisse viuentem spirantemque: quem, cum rogasset, quónam præcipuè præsidio is se solus tamdiu seruasset, respondisse illum referebat, quod se interea in tabernaculo quodam seu casula fortuito inuenta sustentasset, ex qua quotidiè excursum fecisset, & de cornice mortua adacto cultro particulam quandam, quæ ipsi hactenus pro alimento satis fuerit, auulsisse. Sociorum verò suorum neminem vspiam superstitem relictum esse, sed hunc, hodiè, cras alium, animi defectione enectum, misera strage occubuisse, vitamque expirasse. Nunc verò & sibimet post alios moriendi vnum votum superesse, vt qui iam nihil amplius appetitus vel cibi vel potus, quibus reficeretur, reliquum haberet. Quam rem ita in veritate gestam esse, ab aliis quoque nobis sanctè affirmatum est. Qui casus sanè, si penitius expendatur, meritò miraculi instar est, frigus quidem hominem interimere, sed tamen eius corpus ab omni corruptione & putrefactione immune tueri. Hoc ipsum nobis post alios æqua narratione quidam Presbyter, Dominicanorū ordini addictus, etiam percensuit: qui suis oculis isthæc omnia vidit, cum per desertum iter fecisset. Is commemorabat, quod nocte quadam in dicto deserto pernoctare coactus fuerit. Et cum præsidii nihil haberet, quod spiranti illi tam penetranter auræ obuerteret: tum se cadauerum, sparsim illic per humum fusorum disiectorumque ingentem struem comportasse, & post eam veluti post murum in latibulis iacuisse iurato attestabatur.

Auru-

Aurulam hanc quidam haud insipidi statuunt frigoris quoddam genus esse, virtutis aut qualitatis vsque adeò permeabilis & penetrantis, vt calorem corporum natiuum & genialem, vel in imis partium medullis suffocet & extinguat. Quæ cum iunctim summæ quoque siccitatis sit; quô minus cadauera putredine tabescant & diffluant, prohibet. Nam omnis putredinis principium à calore est & humore.

Tandem verò, quod illud genus auræ, sub terra fluctuantis & perstrepentis, adeoque eius succussionem & tremorem facientis (cuiusmodi in India longè frequentius, quam locis aliis eueniunt) attinet. De eo illo sigillatim loco tractaturi sumus, vbi ex professo de terræ Indicę qualitatibus examen suscipiemus. Hîc ergò iam ventis & aëre missis, ad huic finitimum aliud elementum, nimirum aquam diuertamus deinceps, & quid in ea scitu memorabile sit, propius intueamur.

Cap. X.

De Oceano, ipsam Indiam circumcirca ambiente: vt & de boreali australiq; Oceano, nonnulla.

De aquis tractationem suscepturis, ante omnia id incumbit curandum, vt primò de Oceano seu magno mari, vniuersam Indiam cum cæteris promiscuè omnibus terris, succingēte aut ambiente, sermonem instituat. Omnes ęnim in vniuersum terræ, siue illæ insulæ, siue continentes sint, ab Oceano omnino disseparantur, ideò quia in nouo orbe mediterranea adhuc nulla maria reperta sunt, sicut eadem in Europa, Asia, & Africa inueniuntur, in quas mundi nimirum partes bracchia quædam ex magno Oceano sese efferunt, & maria illic distincta constituunt, quæ postmodum diuersas appellationes ab iis prouinciis seu regionibus, quas aut alluunt, aut statione sua attingunt, sortiuntur. Mediterranea autem ista omnia & singula maria propè conueniunt, & cum Oceano iunguntur vniunturque iuxta fretum Gibraltâr, quod veteres Herculis columnas vocatum voluerunt. Mare verò rubrum, à mediterraneis seiunctum, in Oceanum Indicum se exonerat. Caspium mare nulli quidem alii permiscetur & confunditur. Sed in India tamen, vt dictum est, mare aliud non est præter ipsum Oceanum, qui in duas partes ita dirimitur, vt alia Oceanus australis, alia borealis vulgatè dicatur. Indiæ porro Occidentalis terra, nuper reperta, cum illa, quæ versus Hispaniam Oceano finitima est, omnis in parte mundi Boreali sita est: & per hanc alterius quoque partis detectus est Oceanus, Australis hodiè appellatus, ideò, quoniam, dum nautæ eum sulcantes deorsum vltra lineam æquinoctialem portenderent, polum Arcticum ex conspectu suô amiserunt, & pro illo polum Antarcticum,

aliàs australem, nacti sunt. Vnde factum est, vt mare in altero latere, nimirum in India Occidentali detectum, australe vocaretur, etsi illud magna ex parte in latus boreale excurreret, sicut est omnis Custe seu tractus in noua Hispania, Nicaragua, Guatimala, & Panama.

Multorum hæc sententia est, quod Vasco Nunnes de Valboa australem Oceanum, omnium primus inuenerit, per illam nimirum terram, quæ hodiè Firma nuncupatur, quo illa loco angustissima & contractissima fuisset. Bini etenim isti Oceani tam vicinis limitibus sibi iunguntur, vt interuallum vtriusque non plus septem milliaribus euagetur. Et quamuis plerique à Nombre de Dios, vsque in Panamam 18. milliaria completa numerent: id tamen hanc solum ob causam fit, quia tot ambagibus & circuitibus obeundis opus est. Quod si verò illud interstitium ad exquisitam latitudinis amussim reuocetur, plures septem dictis milliaribus nunquam supputabuntur. Consilium id verò nonnullorum fuit, vt interiecta hæc septem milliarium terra penitus perfoderetur, curareturque, vt tantillo spatio intersepta maria sibi inuicem coirent. Quæ certè ratio commodissimam in Peru nauigationem præstaret. Nam quæ merces octodecim illis milliaribus per terram traiiciendæ sunt, sumptus longè grandiores requirunt, quam si nauibus ad milliaria 1300. proferrentur. His verò ex aduerso nonnulli respondent, si id fieret, tum nullo dubio vniuersam illam regionem aquis submersum iri. Cum vnus Oceanus altero multo pressior & humilior decumbat. Et ex historiis intelligitur, quod propter dictam vnicam hanc causam tempore Sestoris Regis, & postea sub Ottomannico imperio Nili in mare rubrum deductio intermissa fuerit. Nos verò etsi id, quod iam dictum est, quò minus terra perfoderetur, minimè obstaculo aut impedimento esset, laborem istum omnem non saltem frustraneum, sed nullis omnino humanis viribus euincibilem audacter statuimus. Quis enim obsecrò compagem illam saxosam, tot rupibus & solidissimis cautibus, firmissimisque montium eminentissimorum vinculis, mirabili diuinæ potentiæ artificio quasi ferruminatam, &, vt æstuosissimis frementis maris furoribus quasi aheneus murus resisteret, in medium coniectam, carneis suis manibus disfringere, & solo æquare posset? Et licet id quidem humana industria facilè confectum dari posset, ab ausu tamen tam arduæ & periculosæ rei meritò, tum pietas honestasque, tum impendentis pœnæ metus nos auocare debebat: vt quibus probrosum omnino & piaculare futurum sit, si, quæ opera Deus inexhausta sua sapientia & infinita prouidentia in creando mundo ita condita & constituta voluit, eadem nos temerario & nefando molimine destruere, euertere, & in creatoris contumeliam emendare satageremus. Taceo hoc loco ipsam rei leuitatem: ideo nimirum perrumpendam & suffodiendam terram esse, vt vnus Oceanus alteri quacunque ex causa con-

coniungi queat. Et licet vna quidem plaga altera tutior ſecuriórque ſit: valdè tamen metuendū & formidandū eſt, vtrū duæ hæ abyſſi in vno eódemque orbis loco commodè colligi & conuenire valeant.

Per hanc viam olim primus tranſiuit Ferdinandus Magellanes Eques Luſitanicus, qui tū propter ſummū ingenii acumen, tū miram animi conſtātiam ampliſſima laude digniſſimus eſt. Is multa abdita & hominibus incognita mira ſagacitate inuenit: inter quæ & anguſtia ſeu fretum Magellanes, ab autore ſuo, primoq; inuentore ita appellatum, numerari debet. Eius non miraculum leuius eſt, quam vllius in vniuerſo orbe partis. Exiſtimant nonnulli, fretum illud, quod verſus auſtrale cęlum à Magellane detectū eſt, aut nihil omnino eſſe, aut quod grādior quædā & porrectior in Oceano obturatio aut obſtructio ſit: ſicut talia Don Alonſo d' Arcilla in ſua Araucana tradidit. Quin & noſtro hoc ſeculo fuerunt, q audacter profiteri auſi ſunt, fretum illud nuſquam vnquā extitiſſe, ſed id meras fuiſſe inſulas, continētemq; illic ſuos terminos habuiſſe: cuius reliquiæ ſeu extremitates omnes in inſulas, in hoc aut illo mari quoquo verſum diſperſas degenerârint: aut quod cōmodius dictu eſt, illud vniuerſum mare extitiſſe. Sed longè certiſſimū eſt, reuera ibi tum anguſtias ſeu fretū, tū terras, ſecundum longitudinē ab vno latere in aliud excurrentes, exiſtere: etſi, quouſq; terra in latere auſtrali ſecundum fretū illud exporrigatur, nemini adhuc cōpertum ſit, per fretū hoc Magellanes, Epiſcopus Placentinus Don Gutierre Caruaial naue perrupit: cuius malus, vt fama eſt, vel dum hodie in Lima ciuitate ante palatii introitū ſuffixus aut aſſeruatus cernitur. Porrò & claſſis quæpiam, à Don Garcia de Mendoça, tum tēporis in Chila Gubernatore, inſtructa & emiſſa eſt, ad partē illam Auſtralem certius perueſtigandam. Quæ omnia ſic reuera ſe habere, à Capitaneo Ladrillero, cuius Relationem nobis legere contigit, cōperta ſunt. Qui tamē ſuis cōmentariis hoc quoq; inſeruit, quod nunquā auſus fuerit, per freti aduerſa ſurſum nauigare: verum quamprimū Oceanū borealē interſtinxiſſet, quod ventorum fluctuumq; graſſantibus procellis retropulſus ſit, cū iam dū hyems in illis locis vigeret, fluctuſq; maris aquilonaris violēto impetu inſultarēt, tantoq; fremitu & agitatione ſubigerentur, vt quoquo verſum vnda concuſſionis furore ſpumeſceret. Noſtris tēporibus idē quoq; fretum Frāciſcus Draco, Anglus: & poſt hunc Capitaneus Sarmiento, qui ſecūdū partem auſtralem decurrit, pernauigauerunt. Et anno à partu virginis 1587. has ipſas anguſtias nonnulli quoq; alii Angli, à dicto Draco edocti & inſtructi, tranſmiſerunt: qui iam ſecundum Peruenſia littora habitare creduntur.

Cum verò commemoratio iſta, quam nobis ſummus noſter Gubernator de hac re fecit, memorabilis admodum & fructuoſa videatur; eam huic loco inſerere placuit: ideò comprimis, quod is ipſemet quoq; iuxta latus auſtrale fretum illud permenſus fuerit.

Cap. XI.

De freto Magellanes, & quomodo per id in latere australi transitum & pernauigatum sit.

ANNO salutis humanæ Franciſcus Draco per fretum Magellanes tranſmiſſurus, ſecundum littorum Chilæ & Peru longitudinem decurrit, nauemque S. Ioan d' Antona, tabulis ſeu orbibus ex puro argento fuſis oneratã prædatus eſt. Tum & Prorex Don Franciſco de Tolleto, ad eundem ſinũ patefaciendũ duas grandes naues expediuerat: quarũ præfectus Pedro de Sarmiento, Oceani peritiſſimus ſimul, & Aſtronomiæ gnariſſimus conſtituebatur. Is ex Collao de Lima in initio menſis Octobris ſoluens, cum iuxta littora ventis impeteretur aduerſis, ibi ab auſtro aſſiduò ſpirare ſolitis: verſus altum Oceanum aſcendens, intra 30. dies feliciter regionem iſtius freti attigit. Quam tamen cum internoſcere difficilimè liceret, vela verſus terram vertentes, tractum quendam oblongum peruaſerunt, dum Arce, Pelagus quoddam (vt vocant) inſularum tenerent. Ratus ergò Sarmiento, ibi neceſſario quæſitum tranſitum ſinúmve ſitum eſſe, laborioſis explorationibus plus integro menſe confecit, varias interim vias & incurſus diuerſos ſibi moliens, & nonnũquam præruptiſſimos quoque montes, ſpectandi cauſa conſcendens. Videns ergò ſibi inueniendi aditus nullam copiam reſtare, tandem collegarum ſollicitationibus victus, ex loco dicto iterum in altum Oceanum ſeceſſit. Eodem adhuc die tempeſtate immani vſque ad ſeram veſperam cõcuſſi & iactati, prætoriæ naui, faces ſuccenſas conſpicati ſunt: quas tamen temporis breue interuallum confeſtim eorum cõſpectui eripuit iterum, ita, vt nauis ne ramẽtum quidem minimum procul diſpectare amplius poſſent. Poſtridiè, durante adhuc nonnihil vento dicto, è nauis ſummitate terram pandi quampiam viderunt. Ideò ad illam rectà nauem impellere, & tutum contra procellarum inſaniam receptum ſibi ibi quærere decreuerunt. Cum ergò iuxta terram illam pergentes curioſis oculis omnia quoquo verſum diſpicerent, eam quàm longiſſimo tractu prorſum exporrigi animaduerterunt. Vnde non immeritò, illud hoc ipſum quæſitum fretũm eſſe, ſuſpicati ſunt. Loci ergò altitudine captata 51½. gradus numerarunt, quæ ipſa vera iſtius ſinus altitudo erat. Porrò autem, vt rem adhuc certius compertam haberent, celoce expedita emiſſaque ſecundum longitudinem marini huius bracchii multorum milliarium metam permenſi ſunt. Cuius cum nullos terminos aſſequerentur, iam dum inuenti detectique freti ſententiam immotam & ineuariabilem conceperunt. Ergò pro iniuncto munere fretum manifeſtatum pernauigaturi, eo loco crucem ex ligno ſublimem

mem erexerunt, infraque litteras quasdam exsculpserunt, venturæ naui alteri, iam dudum vi fluctuum disiectæ, indicaturas, quod hâc scilicet metâ perrexerint. Commoda itaque tempestate, citra laborem, fretum omne transmittentes, cum tandem in Oceanum borealem inuecti essent, & ibidem quasdam insulas attigissent, ex iis pro necessariis vsibus porabilem vndam hauserunt. Quo peracto, porrò iter suum versus Cabo Verde, & hinc iterum, suasu impulsuq; gubernatoris primarii per Cartagenam & Panamam in Peru vela direxerunt, reperti freti conditionē omnē Proregi delineantes, & quid in ista exploratione successus habuissent explicantes. Quibus exactè cognitis, quod æquum erat, Prorex exploratori amplissima munera obtulit. Capitaneus verò Pedro Sarmiento, ea ipsa naui, qua fretum traiecisset, à Cabo Verde in Seuiliam, & hinc vlterius ad aulam Regiã concessit: vbi à maiestate regia non solum honorariis opulentissimis illicò donatus est: verum pro eius sollicitatione, valida classis insuper instructa, ipsi ac Diego Flores de Valdês tradita & mandata est, vt nimirum illâ fretum repertum occuparent, & idoneis munitionibus erectis, locum habitabilem constituerent. Quæ tamen classis emissitia nihil admodum commemoratione dignum præstitit, etsi varia eademq; grauia in transitu illi occurrerint.

Sed iam deinceps de altera naui quoque, quæ ad vice Almirantem spectans, prætoriæ socia comesque fuerat, nonnihil dicendum est. Eam autem superius commemorauimus, tempestatum aduersitate mirè concussam, & à socia prætoria dispulsam fuisse. Quo facto, ipsa nihilominus, qua maxima fieri potuit diligentia, pro meta in Oceano recta tenenda, fortiter & animosè annisa fuit. At verò, postquam à latere venti obliqui violentissimè irruerent, quin vno quasi momento nauis funditus mergeretur, vix tantillum aberat. Et iam dum vniuersi sese morti præsentaneæ præparauerant, sibi sua peccata inuicem confitentes, & extremum vale dicentes. Cum vero immanis hęc tempestas citra vllam remissionem triduo integro fremeret: subinde tamen, vt solent desperati, spem sibi faciebant, tandem aliquando fore, vt in littus aut oram aliquam, quam de longinquo prospiciebant, expellerentur. Sed & hæc illorum spes vana erat. Quin imò oram illam sensim longius è conspectu auferri, planè notabant: donec sub diei tertii exitum sedata ventorum vi, solis altitudinem dimetientes gradus 56. numerarent. Re ergò cognita, quod vsque adeò non in oram disiecti essent, vt ab ea potius quam longissimo interuallo discesserint: oppido euentum admirati crediderunt (ita attestante nobis Hernando Lamero Gubernatore) terram illam, quæ vltra fretum sit, secundum longitudinem Oceani australis procurrentibus, non eadem vsque ad ipsum fretum meta exporrigi, verum ad Ortum potius aliquantulum deflecti. Nam si secus esset, tum se isto triduano vento non vsque adeo infeliciter vsuros fuis-

 se,

ſe,arbitrabantur. Quibus ita conſtitutis,longius pronauigandi conſilium mutare cæperunt. Siquidem, an illic terræ termini eſſent,necne, ſcire non poſſent: & inſuper nonnulli affirmarent,terram, iuxta fretum ſitam, meram inſulam eſſe, apud quam vterque Oceanus tum Auſtralis, tum borealis colligeretur aut coiret:aut certè terram illam verſus Orientem ad fines illos exporrigi, in quorum oppoſito Cabo de bona Eſperanca (vt nonnulli autumant) ſita ſit. Sed hæc res nec ad hunc vſque diem certò confirmari, aut explorari potuit;nec quiſquam adhuc inuentus eſt,qui ſecundum illius terræ longitudinem velis procurrerit.

Indiarum Prorex Don Martin Henriques commemorauit nobis, quod famam, quæ publicè fertur, quaſi in vlteriori freti parte inſulæ reperirentur, & vtrumque mare illic conflueret, pro puro putoque Anglicorum pyratarum figmento habeat. Namque (ita referebat) cum Vicerex aliquando in noua Hiſpania fuiſſet,Luſitanicum illum nautã,quem ibi Franciſcus Draco in terrã expoſuerat,de hac re ſeriô & diligenter interrogauit.Qui hoc illi conſtanter reſpondit, ibidem omnino veras anguſtias eſſe, ad quarum vtrumq; latus ſolida & firma terra exiſteret.Reuerſa itaque nauis prætoria,fretum illud,de quo Hernandus Lamerus, cõmemorauerat, exactè internoſcere potuit. Hæc autem propter magnæ cuiuſdam inſulæ, Lacampana à ſimilitudine dictæ, & in introitu obiectæ,altitudinẽ maiorem, per aliam quæſitam viam in fretum incurrerat. Prænominatus gubernator, vt eum narrantem audiuimus, per fretum iſtud vniuerſum tranſmittendi,fixum conſilium habebat. Sed eius hoc propoſitum à Vicealmirante cæteriſque militibus ſeriò diſſuaſum eſt : cum videretur illis & ſerior annus eſſe, & metus maioris periculi pleriſque haud inauguratus obuerſaretur. Sic ergò in Chilen & porrò in Peru reditum eſt.

Cap. XII.

De freto illo,quod pro ſententia aliquorum ad littora Floridæ ſit.

CVM curioſa nonnullorum exploratione fretum Magellanes in Oceano auſtrali detectum eſſet: ſucceſſus iſte multis animũ auſumq; miniſtrauit, alias quoq; anguſtias, verſus aquilonem ſitas, patefaciendi & indagandi.Et quidem quæ in Florida anguſtia ſit, hanc dicunt tanto interuallo exporrectam & productam, vt eius nulli termini ſciantur. Adelantado Petro Melendes, vir præſtantiſſimus & nauta peritiſſimus, affirmauit nobis illic omnino tranſitum aut fretũ quoddam eſſe, ad quod certius peruestigandum à Rege ſibi negotium datum eſſe referebat. Id quod ſumma quidem prom-

promptitudine aditurus esset. Ille suam de hoc freto conceptam sententiam his in medium allatis rationibus stabiliebat: quod nimirum in Oceano Boreali nauium, Chinensibus simillimarũ quædam fragmenta reperta & visa aliquando sint. Quod nulla fieri ratione potuisset, nisi ex vno Oceano in alterum via quædam, aut transitus certus pateret. Deinde qui in Bay seu sinu quodam spatioso, in Floridæ terram ad 300. milliaria excurrente, certis temporibus, Balænæ appareant: quæ tamen non nisi ex altero Oceano illuc migrare possint. His argumenta quoque alia annectabt. Ex quibus tandem omnibus colligebat, quod pro summa sapientissimi creatoris Dei sapientia, aut Naturæ instituto laudatissimo vtrorumque Oceanorum par vbique & vniformis ratio esset. Æquo enim modo, ac Oceanus vterque sub polo Antarctico coniunguntur: sic pariter sub Arctico quoque polo vnum cum altero coire, à Deo sapienter ordinatum esse.

Huius freti notitiam habuisse Franciscum Dracum, nonnulli pro certo affirmant: dicuntque, illum ista consignasse & obseruasse, cum aliquando secundum littora rectà per Oceanum australem in nouam Hispaniam commeasset. Præter id & rumor est, eandem quoque metam naues quasdam Anglorum triuisse quondam, qui anno 1587. nauem aliam, grandi auri & gemmarum vi oneratam, & à Philippinis profectam, adorti spoliarunt. Quam quidem opulentam prædam apud terram Californias, vbi naues, ex Philippinis & China rursus in Hispaniam nouam traiecturæ, semper in conspectu versantur, adepti sunt. Cum ergò hominum res nouas explorandi, opesque cumulandi insatiata libido sit: hac de causa spem nobis facimus certissimam fore, vt intra paucos annos, ista hactenus obscura adhuc, planius in lucem ventura sint. Et de hominibus id quidem admirandum est, quod cum rerũ nouarum quid odorati sunt, formicarum more inquieti non cessent prius, quam id, cuius desiderio tenentur, certius assecuti sint. Quo quidem naturali instinctu in hominibus Deus quoque ad Euangelii sui lucem accendendam vtitur, vt eos nimirum hoc pacto illuminet & illustret, qui in tenebris & cæcitate adhuc versantur.

Porrò autem etsi de freto isto sub aquilonari polo sito, nondum exquisitè omnia constituta sint: nihilominus tamen nos operæ facturos pretium arbitramur, si naturam, rationem & proprietatem freti polo antarctico subditi, quantum quidem ab illis, qui ipsi eius primi inuentores, aut saltem proximi spectatores fuerunt, accepimus, explicemus.

Cap. XIII.

De natura & ratione freti Magellanes.

FRETVM id, de quo nobis iam ſermo inſtituitur, gradibus 52. iuxta auſtrum ſitum, in longitudine 90. aut 100. in latitudine autem, quâ anguſtiſſimum eſt, vnum ad minimũ milliare habet. Regi Hiſpanorum nonnulli id conſilii dederunt, vt eo loco arcem ſeu caſtellum quoddam munitum extrueret, ad tranſitum illum occupandum quod ſufficeret. Ipſum alioquin fretum nonnullis locis tantæ profunditatis eſt, vt nullus captari fundus queat. Alibi contrà tantum 18. nonnullibi rurſus 15. ſolum orgiarum profunditas eſt.

Ex centenis illis milliaribus, ab Oceano vno ad alterum interiectis, expreſſis indiciis triginta ad mare auſtrale pertinere elucet. Nam quouſque id mare porrigatur, id ex ſinubus abundè ſatis ſpectari poteſt. Reliqua milliaria 70. ſuis ſinubus & ipſa deſignata, ad mare aquilonare ſpectant. Huius verò diſcriminis hæc ratio eſt, quod dicta 30. milliaria ab auſtro per præruptos & aſperrimos ſcopulos excurrant, quorum cacumina ſeu extremitates niuibus veſtitæ propter immenſam altitudinem non aliter comparent, ac ſi firmiter cohærerent & iunctæ eſſent. Qua etiam de cauſa Oceani auſtralis fretum tam difficulter internoſci poteſt.

Triginta dictorum milliarium mira profunditas eſt, adeò, vt illic diuertere haud facile ſit. Cæterum 70. alia milliaria, quæ in Oceanum borealem ſunt, fundũ præbent idoneum. Ad freti verò vtrumque latus campi ſeu plagæ ſpatioſiſſimæ patent. Quin & in hoc fretum flumina quamplurima, magna ſimul & limpidiſſima ſe exonerant: iuxta quę mirabiles quædam arbores, nobis hiſce in terris ignotæ, quarum ligna fragrantia valdè ſunt, enaſcuntur. Qui ex Peruanis illic pertranſierunt, illarum genus vnum ſecum ad nos attulerunt. Verſus terram, vt diximus, campi magni & amœni patent. Sed in freto medio multæ inſulæ conſpicuæ ſunt. Indi verò, qui verſus partem auſtralem habitant, numero pauci, ſtatura breuiores aut humiliores, at animo mali & crudeles ſunt. Contrà verò, qui in parte boreali conſederunt, hi ſtaturæ maioris & robuſtioris exiſtunt: quorum aliquot captos ſecum in Hiſpaniam auexerũt. Eodem loco faſciculi aliquot panni Veneto colore imbuti reperti ſunt: ex quibus euidenter colligi potuit, illâc aliquando populos Europæos pertranſiiſſe.

Indi aduenientes noſtrates nomine Ieſus ſalutabant. Sagittarii expeditiſſimi ſunt, & pellibus ferinis veſtiuntur, quarum ibi mira copia. Tractus quidam, tum à boreali, tum auſtrali Oceano, inſigniter quidem deflectere videntur, illis comprimis locis, vbi vterque, ſicut

diximus,

diximus, terminatur. Quæ res insigni periculo non carere videtur. Sed tamen tuta est. Nam cum Almirans Sarmiento illuc transiret, non solum nullo periculo tentatus est, verum etiam nauigationem multò faciliorem & tutiorem habuit, quàm fieri posse credidisset. Nam prçterquam quod tempestate admodum commoda vteretur, fluctus etiam ex aquilonari Oceano inundare soliti, admodum refracti per 70. vniuersa milliaria impulerant. Et quod Oceanum australem attinet, cum fretalis vndæ mira profunditas esset, ideò & istîc omne periculum procul erat.

Verum quidem est, fretum hoc hyberno tempore minimè nauigabile esse. Nam propter inusitatam turbinum sæuitiam fluctuúmque violentum impulsum, aliquot naues perierunt, quæ in freto isto saluum latibulum quæritabant. In latere australi vnica saltem nauis fretum peruasit, quæ Almiranti ascripta fuerat: à cuius gubernatore Hernando Alonso multò certius & exploratius de omnibus rebus instituti sumus, quam à quoquam alio vnquam factum sit. Is, quæ hactenus percensuimus, omnia nobis explicitè ita enumerauit, & freti insuper certam delineationem seu descriptionem nobis ostendit, quam se confecisse aiebat, dum rectà per illud decurrisset. Et eiusdem descriptionis exemplar Regi quoque Hispaniarum, vt & eius in Peru vices agenti, oblatum scimus.

Cap. XIIII.

De æstibus, seu accessu & recessu Oceani Indici.

EX admirandis naturæ arcanis id non minimum est, quod statis temporibus Oceanus tum increscat, tum minuatur: non hanc solum ob causam, quia res plerisque incognita ea est: nec ob illam quia ipse incrementi modus inusitatus existit: sed vel prçcipuè ideò, quia talia in diuersis tum maribus tum littoribus sibi constanter eueniunt. Maria siquidem sunt aliqua, quæ non quotidiè accessum & recessum patiuntur, sicut in mediterraneo mari, quâ parte humillimum est, fieri compertum est: cuius pars superior, nempe Mare Venetum, quotidiè tum augescit, tum minuitur: quæ sanè res admiratione omnimodò digna est. Nam cum mare vtrumque mediterraneum sit, nec Venetum altero vastius: Venetum tamen ordinarios suos tum accessus tum recessus omnino habet: quibus cæterum Italicum mare destituitur. Mediterraneorum marium quædam insignia & incrementa & decrementa sustinent: quædam eadem singulis mensibus patiuntur: nonnulla nunquam. Alia, quale est Hispanicum, quotidianos suos accessus recessúsque habent: & præter hos duos insuper alios peculiares, singulis mensibus secundũ Lunæ vel silentium vel facem plenã accidentes. Hos subsultorios vocant.

vocant. Ex classe autem illorum marium, quæ quotidianos suos non menstruos (quid id rei sit, propter miram diuersitatem intercidentem, equidem ambigo) motus habent, vnum præ cæteris in India celebre est, in quo multa admiratu digna eueniunt. Illic etenim loca quædam sunt, quibus vnda marina quotidiè duorum milliarium spatio saltem defluit: sicut id in Panama fieri videmus. Quod si verò motus subsultorii sint, tum id frequentius contingit. Quin & fines nonnulli sunt, quibus accessus recessusque vndarum tam exigui fiunt, vt ægrè percipi queant. Omnium verò communissimum est id, quod Oceanus seu mare magnum, tum quotidianos, tum menstruos suos motus patiatur, idque in die naturali pro rato ordine bis, ita tamen, vt pro Lunæ latione singulis diebus tres horæ vnius quadrantes successiuè minuantur. Fuerunt huius nonnulli sententiæ, motum hunc eius generis esse, quo marina vnda ita à loco altero defluat, vt quod defluxit, in altero inundet: sicut id in Cacaborum ebullitionibus fieri videmus: quorum aqua feruens, si alicubi attollitur, alia parte omnino deficit. Contra hos nonnulli diuersum statuunt, asserentes, maris incrementa vbiuis locorum æqualia esse, & his sua decrementa ex aduerso æquo modo respondere, sicut in ollis feruida aqua per omnes partes se simul diffundit, & feruore cessante æquabiliter subsidit. Quæ postrema sententia, ceu verior, ab omnibus me iudice acceptanda est, non propter eas tantum causas, quas Philosophi suis Meteoris assignant: sed propter certam & infallibilem experientiam, qua hæc omnia ipso euentu & opere talia deprehenduntur.

Nos ergo vt ad huius dubii dissolutionem certum & axiomaticum quidpiam edere possemus, ex gubernatore prænominato diligenter percontati sumus, quæ eius æstus, in freto accidere sueti, ratio modusque esset: an tum demum australis Oceanus suum incrementum haberet, cum borealis minueretur, & vice versa. Nam si isthæc tali modo euenirent, iam porrò facile cuiuis planum fore, vndarum in loco vno affluxum, alterius loci exundantis omnino causam esse: quo pacto primorum sententia per omnia rata staret. Sed is mihi responderat, huius rei veritatem longè aliam esse, Oceanumque tum Borealem tum australem simul & vno tempore insigniter augescere, vsque dum in medio iungantur, à quo tunc æquabiliter deficiant, vno quolibet in suum locum separatim refluente: & accessus seu incrementi, quam recessus aut decrementi nullum vsquam discrimen esse: quam rem singulorum dierum propior fides stabilire possit. Idem his addebat, occursum geminorum Oceanorum seu fluctuum à mari boreali 70. ab australi verò 30. milliaribus accidere. Ex quo ipso quoque haud inefficaciter elici possit, accessum aut recessum istum localem motũ neutiquam esse, sed potius alterationem quandam & ebullitionem, qua extra dubium simul omnia maria

vno

vno eodemque tempore augeſcant, fluantque, & deinde ſuo modo iterum deficiant aut minuantur: ſicut ebullitio in olla facta, pro huius rei exemplo præſtituta eſt. Quam quidem rem tam acri & induſtria exploratione nulli certam facere licuiſſet, niſi in ipſo freto, in quo vterq; Oceanus maior coit, viua & indubitata obſeruatio facta fuiſſet. Nam vt à ſtantibus in vtroque littore hominibus huius rei documentum captetur, id ob hanc cauſam comprimis impoſſibile eſt, quia nec ipſi conſpectum ſuum ad tam immenſum locorum interuallum proferre poſſunt: nec ſi poſſent quidem, incitatiſſimam iſtam fluctuationis pernicitatem, quæ ſex horis conficitur, internoſcere vlla induſtria valerent.

Cap. XV.

De diuerſis generibus & formis piſcium, in India naſcentium.

OCEANVS immenſam piſcium copiam alit. Quorum tum genera, tum naturæ à ſolo illorum conditore perfectè explicari poſſint. Plurimi tum generis tum generationis eiuſdem ſunt, cum illis, quos maria Europæa ferunt, vt ſunt accipenſeres, quos Elſte vocant, ex mari in flumina aſcendentes: Dorades, quod nomen inauratum ſignificat: Sardinii, & his ſimiles alii. Sed & alij ibidem piſces inueniuntur, qui in noſtris, quod ſciam, regionibus, omnino noti non ſunt. Ex quorum claſſe numerantur Cabrillæ, quæ Truytis dictis quadamtenus ſimiles ſunt, aut iis etiam, quos in noua Hiſpania Bobos nominant, qui ex Oceano per aduerſa flumina aſcendunt. Beſugas ſeu Praſemos, vt & Truytos nos hîc quidem ipſi non vidimus: quos tamen in Chile frequentes eſſe, comperimus. In littore Peruano Atuni, etiam, ſed pauci reperiuntur, creditumque eſt, eos ſtatis temporibus aſcendere, vt ſemen ſeu oua in freto Magellanico excludant, ſicut ijdem in freto Gibraltâr Hiſpanico congredi ſueuerunt. Vnde eorum quoque copia maxima in Chilæ littoralibus captari ſolet. Quanquam qui ex his locis efferuntur, illis, quos Hiſpania fouet, non admodū ſimiles ſint. In inſulis, Laudatis dictis, ceu ſunt Cuba, Eſpannola, Puerto Rico, & Iamaica piſces Manatii dicti, inueniuntur, quod genus piſcium admodum infrequens eſt, modò hoc nomine dignum ſit. Hoc nimirum animal eſt, viuos fœtus edens, quos tum cibis tum lacte nutrit. Idem camporum gramina depaſcitur: ſed ætatis tamen partem maximam in aquis degit: vnde quoq; pro piſce & habetur & editur. Carnis eius ſapor colorq; vitulinam apprimè æmulatur. Piſcis huius diſſecti oſſa, vaccinis non valdè diſſimilia ſunt.

Hayen verò ſeu Tiburonum admirandorum ſatietas nos nunquam capere potuit: quorum vnum in portu capi vidimus, in cuius capite lanionis culter, cum magno ferreo hamo, & grandi capitis bouini ſuo cornu adhuc ſtipati, portione, reperta fuerunt. Spectaculum quoddam iucundum viſuri per otium, quartam occiſę gruis partem ſupra lacum proximum, in mare effluentem, ſuffixam appendebamus. Quo facto, dicto citius odoris vi illectus Tiburon aliquis adnatauit. Ergò vt ſpectaculi ex diuturnitate gratia maior eſſet, curatum erat, vt eſca altius attolleretur. Nihilominus tamen Tiburon, vno momento illico prædam nactus erat, in ſublime ſe tanta facilitate ſurrigens, vt propè aduolitaſſe videretur. Prædam arreptam minutim illico diſcerpſerat: vt qui dẽtibus acutiſſimis & fortiſſimis donatus ſit. Circa Tiburones aſſiduè piſciculi minuti frequẽtes, Romeri vocati, obnatant, quos Tiburones à ſe arcere non ſatis queunt. Hi ex prædarum detrimentis, quæ Tiburones amittunt, victum ſibi parant. Boladores piſces volitantes ſunt, quos intra tropicos reperire licet. His infeſta inſectatione Dorades inſidiantur. Quos dum illi effugere ſtudent, perſæpè longius extra vndam in aëra ſe attollunt aut euolant. Vnde à volatu volatores (indigenæ Boladores corruptè appellant) nominantur. Alas etenim habent inſtar lintei craſſi aut pergameni, bracchiis ſubtenſas, quarum ope ſe aliquandiu per aërem librare & promouere poſſunt: ſicut piſcium horum vnum, in noſtram nauem illapſum intentis oculis contemplati ſumus.

De Lagartis autem vel Caymanis, vt ibi vocantur, multa quidem in hiſtoria Indica tradita leguntur: quod certè animalis nullum genus aliud eſt, quam à Plinio & antiquioribus vocatus Crocodilus. Hi in littoribus & fluminibus calidis, ſtabulantur. Nam in gelidioribus iſtiuſmodi locis, illorum nulla veſtigia reperiuntur. Vnde in omni quoque Peruano littore vſque in Pariam nulli offendũtur: ſed in paulò calidioribus fluminibus frequentes ſunt. Eſt autem Crocodilus animal rigidum, & admodum inagile, iuxta tamen robuſtiſſimum & crudeliſſimum. Prædatum illi ituri, in campos aut ripas ſeſe efferunt. Quod arripuerunt, in flumen ſecum abripiunt, & ſuffocant. Nec tamen illius quicquam infra vndam deguſtant, ſed voraturi in terram omnino egrediuntur: cum eam faucium conſtitutionem à natura habeant, vt in aquis rictum aperturis, vnda confertim irruens ſuffocationis periculum facilè ciere poſſit.

Cum Caymanis his fatali odio tigres immaniter ſæpè præliantur. Noſtrorum enim ſociorum quidam commemorare nobis ſolebat, quod Caymanum cum tigre auida vtrinque inſultatione facta hoc pacto depugnantem aliquando conſpexiſſet: Caymanum nempe violento caudæ verbere ſeu vibratione, tigrem in vndam præcipitare voluiſſe. Tigrem contrà violentis vnguibus obluctatum, hoſtem ſuum in terram extrahere ſtuduiſſe: dum tandem velitatione

acrius aucta, aspiranteque tigridi casu, Crocodilus dilaceratus, victori suo fortitudinis præmium dependisset. Quam tamen dilacerationem à ventre initium sumpsisse necesse fuit, quæ sola pars in hoc animali mollis & domabilis est. Nam dorsum tam crustosum, rigidum & firmum habet, vt ne hastæ cuspidi, aut sclopeti glandi penetrabile sit.

Cum simili Crocodilo alia quoque Indici viri pugna certata memorabilis est. Ea ita cæpta dicitur. Crocodilus quispiam puellum, fortè in littore considentem, corripuit, & infra vndas secum abripuit. Id Indus, qui in vicinia erat, animaduertens, illicò quasi furiis percitus in Crocodilum irruit, cultrumq; quem manibus gestabat, tam violento iactu in eius abdomen extorquet, vt propter vulneris grauitatem Crocodilus in littus enatare coactus, infantem, etsi iam dum suffocatum, rursus dimitteret.

Sed cum de Indis pugnacibus hîc mentio inciderit, non abs re futurum arbitror, si alia quoq; exempla illorũ fortitudinis in medium adducam. Inter cætera autem ea pugna admiratione dignissima est, quam Indi cum Balænis aggrediuntur. Et si verum fateri fas est, mira pol ea bonorum apud Deum dispensatio est, quod Indis, genti tam inermi & imbelli, tantum tum ingenii tum roboris largitus sit, vt cum immanissimis & truculentissimis quibusuis bestiis pugnam non saltem ordiri ausint, sed de iis quoq; miris modis triumphare possint. Quam quidem rem quoties his oculis nostris propius contuiti fuimus, toties Regii Psaltis egregium illud dictum, Draco iste, quem formasti ad illudendum ei, nobis in mentem rediit. Nam quod vspiam spectaculum ridiculosius esse queat, quam si videas, vnicum, eundemq; pusillum virum Indum Balænam, montis instar vastam, leui quodam funiculo religatam, ceu cum triumpho captiuam adducere? Sed quo piscationis genere in captandis Balænis, quas Florida numerosas exhibet, Indi vtuntur, hoc ferè se modo habet. Canoam seu scapham inscendunt, & eam vsq; ad dorsum conspectæ Balænæ impellunt. Post Indus è naui super piscis ceruicem exiliens, & illic aliquandiu ceu in equo sessitans opportunum tempus venatur, quo acuminatum palum, secum in hunc vsum allatum, in eius narium vnam profundius defigere possit. Nares autem hoc loco vocamus ea foramina, per quæ tum aërem bestia introspirat, tum conceptam aquam copiosius eructat. Succedente ergò primo ausu, arreptis fustibus aut sudibus eam vndiquaq; alacriter contundit Indus. Quibus irritatior balæna reddita plagis, immani habitu ceu furere incipit, & nunc huc, nũc illuc per vastum mare sese iactat, ingentiq; fremitu magnam aquarum molem in montes excutit: nonnunquam magna succussatione in profundam maris abyssum se demittit: paulò post iterum in altum seu aëra erumpit, & motus præ insania miros & aspectu horrendos edit. Interim nihilo-

minus Indus ceu expeditissimus eques in equo suo immotus considet, & vt dolorem ferocienti bestię ingeminet, aut acerbiorem reddat, palum secundum quoq; in nares alteras pisci abstrudit, tamdiu repetitis ictibus incussum, vsque dum omnes trahendi aëris meatus ei præcluserit. Ita probè confecta re, pisce relicto in suam rursus insilit Canoam, quam secum interim assiduò pertraxerat redalligatam. Ea ergò paulò longius à pisce secedit, funemq́; quo illum ligauit, aliquantò extensius remittit, sensim tamen post se piscem nonnihil attrahens. Ita piscis, quamdiu satis profundas aquas habet, mirè furit, suum ductorem lentè insequendo. At in humiliorem locum maris excussus, propter corporis inexpediti vastam molem illicò immobilis iacet, nec se prorsum vorsúmve mouere potest. Hoc viso, Indorum magnus numerus prædæ spe dicto citius approperans, balænam conficit: cuius posteà dissectæ carnes viritim ex æquo partiuntur: ex quibus resiccatis deinde probam farinam, & ex hac tandem panes, longo tempore durabiles, pinsunt. Sic ergò, quod in alio Psalmo de Balæna dictum est, Dedisti eam escam populis Æthiopum, id hoc pacto apprimè completum videtur.

De hoc piscationis genere Adelantado Petro Melendes nobis frequenter admodum iocundè fabulatus est. Illiusdem quoq; meminit Modardes. Sed Indis alius quoq; in mari piscandi ritus solennis est. De quo etsi dicere æquo prolixius videri queat: meo tamen iudicio non erit inconueniens, cum de piscatione semel dici cæptum sit, si cursum institutum paulò longius vrgeamus. Fasciculū ex iuncis, quos Balsas vocant, firmiter colligant aut connectūt. Huic in vndas iniecto, ceu equo equites, insident, & vtraq; manu festucas agitantes, ad duo milliaria versus Oceanum altiorem se promouent. Ibi retia sua, eodem fasciculo aduecta, iactant, piscanturq́; tum interdiu tum noctu, dum piscium numero petito capto, læti domum remigent. Piscatores huiusmodi in Collao de Lima iucundo spectaculo aliquando spectauimus: quorum cum plurimi simul piscarentur, mirum erat, quanto studio alter alterum anteuertere satageret. Nam in Balsillis seu fasciculis suis ceu agglutinati sedentes, etiam ingentes fluctus transmittebant: vt piscatores hi meri Neptuni & Tritones putari potuerint. Ab opere si terram rursus attigerunt, rates iunceas ex vnda extrahunt, humerisq́; ad loca destinata proferunt: quas tandem resolutas in littore, vt siccentur, dispergunt. Cæteri verò Indi, qui in vallibus Yca habitant, pellibus lupinis folliū instar exufflatis, ne mergantur, piscationes suas obeunt.

In valle Cannette, olim Guarco dicta, piscatorum ingens multitudo habitauerat. Quam terram, cum post Inga occupasset, fœdus, sed simulatum & insidiosum, credulis viris obtulit. Illius ergò in honorem Indi quid moliturì, memorabilem piscationem decreuerūt & instituerunt, ita, vt simul vnà aliquot virorum millia piscatum,

suis

ſuis Balſis in altum maris excurrerent. Sed à piſcatu reuerſos, militibus inductis Inga eos vniuerſos trucidari curauit, vt quæ aliàs admodum culta fuiſſet, terra, poſteà ſterilis & inhabitata tota relinqueretur.

Sed & alium piſcationis modum ſpectauimus, cui nos Don Franciſco de Toledo Vicerex adhibuerat. Is non in mari, ſed flumine quodam, quod El Rio grande, id eſt, fluuiũ grandem vocant, fiebat. Fluuius autem iſte in prouincia Charcas ſitus eſt: cuius incolæ, Chiriguani, aquis ſe mergentes, admiranda velocitate piſces inſectantur. Manu dextra aculeos ferreos geſtabant. Siniſtra ad natandum vtebantur. His armis, hac arte in venatu piſces medios transfigunt, & correptos in aëra efferunt. Sed hi homines è piſcium potius quam hominum genere orti videantur.

Cæterum cum hactenus de Oceano dictum ſit: iam deinceps etiam de fluminibus & aliis aquis nonnihil percenſeamus.

Cap. XVI.

De Lacubus & paludibus Jndicis.

LOco marium mediterraneorum, quæ veteris orbis regna habent, prouidus rerum omnium creator nouum hũc orbem quamplurimis ſtagnantibus aquis dotauit. Quarum nonnullæ tam diffuſæ ſunt, vt bono iure Lacus vocari poſſint. Aqua enim, quæ in Palæſtina eſt, in ſacra ſcriptura lacus appellatur. Lacus omnium maximus Titicacca eſt, in Peruana prouincia Collao ſitus, de quo ſuperius diximus. Huius ambitus 80. ferè milliarium eſt: in quem flumina magna duodecim feruntur. Hîc an ſcaphis tranſmitti poſſet, aliquando tentatum eſt. Sed prima illicò ſcapha fluctuum colliſionibus obtrita periit. Illius aqua non perinde vt marina acris eſt: craſſior tamen & turbidior illâ, nec ipſa potabilis exiſtit. Duo piſcium genera alit, quorũ vtrumq; multis gregibus producit. Vnum Suches dicitur: qui piſces graciles, & inſalubres, palato tamen admodum ſapidi guſtantur. Alterum Bogas vocatur. Hi minores & ſpinoſiores, prioribus ſalubriores ſunt. Hoc in lacu, tum anſerum, tum anatum innumera copia viſitur. Quod ſi fors Indi alicuipiam, ex Chucuito aut Oſmaſvio venienti, honorarium ſpectaculum exhibituri ſunt: tum quamplurimis Balſis coactis collectiſq;, circulum formant, in quem anates aut anſeres ita concludunt, vt vel manibus, quot volunt, leui negotio præhendant. Hoc venationis genus Chaco indigetant. In lacus huius vtriuſq; latere, vici totius Peru omnium amœniſſimi iacent. Idem lacus, etiam alterius magni pater & quaſi genitor eſt: cuius nomen Paria. Illic numeroſæ pecudes alũtur, comprimis verò porcunno (genus aprorum eſt) qui ibi ſaginantr & ad-

modum pinguescunt esitata Totora: quod pabulum ex lacu pro istis animalibus valdè commodum enascitur.

Ex montanis plurimi limpidissimi riui & fluuii scatent. Ab Arequipa versus Collao tendentibus, superiore in loco duo lacus limpidissimi in transitu visuntur, qui medio intercurrente tramite separati sunt. Vnus eorum fluuium parturit, in mare australe decurrentem. De altero verò affirmant nonnulli, quod illustris fluuius Aporima suos in ipso fontes accipiat: vt alios hoc loco, qui ex eodemmet profluunt, silentio obuoluam. Ex iisdem montanis etiam magni nominis fluuius, de Las Amazonas, aliàs Marannon dictus, scaturit. Nos quidem impendio persæpè admirati fuimus, quî ex montanis istis tot lacus emergere possent; cum tamen incurrentibus aliunde fluminibus illi non augerentur, sed ex ipsis numerosi fluuii etiam insuper pernascerentur: maximè cum nulla anni parte vel tantillum ipsi minui viderentur. Et licet nonnulli respondere soleant, quod ex niuibus in montium præcipitiis solutis, & in decliuiora defluentibus isti lacus augeantur: istorum tamen ratio non per omnia accuratioribus indagatoribus satisfacit. Nam aliquammulti montium nec niues aut pluuias fundunt: & tamen subiecti illis lacus nihilo minuuntur. Ex quo concludi par est, illos ex viuis & insignibus scatebris potius generari, ali, fouerique, quæ in illorum meditullio à natura ipsa productæ sint. Nec tamen interim inficias imus, pluuiarum aut niuium frequentia ipsos iunctim quoq; magis augescere.

Lacus huiusmodi in summis quoq; & præruptissimis montium fastigiis, tam frequentes & numerosi sunt, vt paucos, qui insignes sint, fluuios deruere videas, qui ex lacubus non profundantur & erumpant. Ipsa aliàs vnda lacustris admodum limpida & pellustris, paucis habitata piscibus est. Et qui in illis capiuntur paucissimi propter intensum frigus præcipitiis istiusmodi familiare, omnes minuti sunt.

Vicissim autem prodigiosum quippiam videtur, lacus quoque nonnullos admodum calidos reperiri. In conuallium Tarapay extremitatibus iuxta Potosi, lacus visitur, ita rotundus exquisitè quasi ea forma circino descriptus esset. Et licet terra illa, vnde aqua nascitur, constitutionis frigidæ sit: aqua tamen ipsa nihilominus feruidissima sentitur. Ad ipsas lacus ripas quidem lauari homines queunt: penitiore autem loco, aqua propter summum feruorem intolerabilis omninò est. In medio lacu aqua spatio 20. pedum ebullit & altè attollitur: quo loco eius scaturigo est. Et licet istâ quidem scatebrâ vndarum vis maxima eructetur, nemo quisquam tamen illius lacum tumidiorem factum vnquam animaduertit: vt credibile sit, quantum illius eructatur, tantum abditis cuniculis illicò iterum defluere. Sed nec vnquam minui visus lacus est: etsi ex eodem prolectus riuus sit in molam, metallario opificio necessariam. Quo riuo

cum

cum lacui aquæ copia maxima detrahatur, vt tandem minuatur, omnino necessarium videri possit.

Cæterum Peruana prouincia iam relicta, ad nouam Hispaniam commeemus. Cuius lacus, vt in hac quoq; historia celebrentur describanturq;, Peruanis non minus digni sunt: Ex illis autem primarius est lacus apud Mexico, qui ex duplici aquæ genere constat: Salsa nimirum, qualis marina: & dulci, quę à fluminibus, in illum incumbentibus, generatur. In lacus medio rupes amœnissima prospicit, supra quam balnea calentis aquæ, sponte sua profluentis, & sanitatis causa bibitæ celebrantur. In rupis ambitu seu radicibus agri seu plagæ circumductæ sunt, quæ seminibus diuersis conseri solent. Quod non conspicatis impossibile videri possit. Hoc ipso in lacu ciuitas Mexico fundata est, etsi Hispani omnem eius ambitum, iniecta terra expleuerint, & vix pauculos fluuios ciuitatem tum ambientes, tum peruadentes reliquerint. Horum fluuiorum beneficio, quicquid opus est, ad vsus quotidianos, ceu sunt ligna, herbæ, lapides, frumenta, & similia, in ciuitatem infertur. Ferdinandus Cortesius cum hanc ciuitatem occuparet, duabus Bergantinis (nauium paruarum genus est) in lacu fabrefactis vsus erat. Quarum tamen posteà vsum iterum abrogauit. Hodiè Canoas, easque maximo numero habent. Admodum pisculentus est hic lacus: sed pisces omnes viles, minutiq;. Hinc qui reditus fiunt, non vltra 300000. ducatos æstimantur. Ab hoc lacu alii multi non admodum longè distant: ex quibus piscium quantum opus, in Mexico inuehitur. Regio ideò Mechoacon nominatur, quia admodum piscosa est. Nam in ea lacus infiniti sunt, piscium optimorum maximorumq; promi largissimi. Regio aliàs ex se frigidiuscula & salubris existit: cuius lacus vniuersi propter multitudinem immensam singuli describi non possunt. Et hoc comprimis notabile est, quod sub ipsa torrida plures lacus reperiantur, quam in vlla vniuersi orbis plaga.

Cap. XVII.

De diuersis Indiæ fontibus, & riuulis.

SICVT in aliis plerunq; locis, ita in India quoq; magni perennesque riui, & fontes, aquæque passim reperiuntur: quorum sua cuique proprietas, mirabilesque operationes competunt. In Peruana Guancauelica, vbi mineræ hydrargyri sunt, fons quidam feruidam aquam euomit: quæ in auram eiecta, lapideam duritiem subit, aut, vt verius dicam, verè lapidescit. Ex quo lapidum genere vniuersa propè, modò dicti pagi, domicilia extructa sunt. Lapis ipse ferro, non secus ac lignum domatur, & in quamuis formam scinditur. Et licet portatu facilis sit: diuturnę tamen admodum longin-

longinquitatis existit. De hac aqua si vel homines vel bruta obbiberint, breui intereunt. Vnda enim, ceu in aura, sic in ventre vniuersa lapidescit: id quod ex equis aliquibus, potu eius enectis, comperiri licuit. Eiusdẽ ergò naturæ vi, qua aqua in auram protrusa, lapideam substantiam induit, eadem sibi effluxus ostium seu fauces persæpè obstruit: vt nouis cuniculis aut scaturiginibus subinde perruptis omnino opus sit.

In S. Helenæ sinu fons viuus est, perpetuò bitumen (in Peru Copey dictum) eructans aut euomens; cuius generis extra dubium illi quoq; fuerunt, de quibus S. Scriptura mentionem facit: dum desertum quoddam, bitumen fundens nominat. Qui in mari versantur, huius bituminis certissimos vsus norunt. Illo enim tum vela tum rudentes nauium oblinunt: quod ipso effectu pice Hispanica non est inferius. Cum aliquando à Peruana prouincia secundum porrecta littora in nouam Hispaniam traiiceremus: gubernator nauis mihi insulam quandam, à lupis cognominatam ostendit, in qua ipsa vel dum fons huiusmodi Copey seu bitumen, quo Camelos illinant, profundat. Quin & picis promus ibidem alius fons visitur. Idem Gubernator referebat iuxta, quod cum olim longius extra metam euagatus, nesciuisset, quo loco esset, vnius bituminiferi fontis elato fumo conspecto, vbi moraretur, edoctus fuerit. Nam eructationem Copey fumum densum semper consequi.

Prope thermas de Inga dictas, Canalis quidam perpetuas feruentes aquas fundit: in cuius propinquissima vicinia aqua, ipsa niuali gelidior, erumpit. Statio ergò vtriusque effluxum suscipiens, omnino temperata sit oportet: id quod comprimis memorabile est, res duas, tam aduersæ & diffidentis naturæ tam propè iunctas perennare. Similium aquarum infinitas adhuc recensere nobis procliue sit: vt inter cæteras in prouincia Las Charcas, aqua tantæ distemperantiæ est, vt in ea ferri manus, nec breuissimo interuallo possint: sicut deposito pignore à nostrum aliquibus de ea re decertatum est. In Cusco aqua salsuginosa quæpiam, ad primum quidem effluxus ostium in salem admodum candidum probumque abit. Qui fons, si in locis aliis haberetur, magni certè Thesauri instar esset: qui tamen hoc loco propter miram salis abundantiam nihili æstimatur.

Fluenta Guayaquil, in Peru sub linea æquinoctiali sitæ, contra venereæ luis, & affectuum contagiosorum aliorum quoq; malignitatem, indubitatum remedium præstant. Qua de causa infiniti homines è locis quoq; distantissimis eo migrare sueuerunt. Medicatæ verò huius aquæ hanc causam afferunt, quod vniuersa illa regio, quam dicta fluenta pererrant, radicis Sarsaparillæ, cuius virtus, contra dictam luem notissima est, feracissima sit.

Bilcanora locus montanus est, pro vulgi opinione in omni Peru eminentissimus, cuius editiora spatia niue constrata alibi sunt, alibi carbo-

carbone atriora comparent. Ex huius diuersis principijs duo diuersi fluuij emittuntur, qui aliquo vsque progressi, grandiores fiunt: adhuc paulo longius euagati, in flumina abeunt maxima. Eorum vnus in Collao, & hinc in lacū insignem Titiacacca: alter verò in d' Andes, Yucay dictum profluit: vbi hic cum fluminibus alijs confusus fluctuum magna exagitatione in mare boreale se effundit. Quo loco fluuius hic primum ex rupibus & scopulis Bilcanora elabitur, eius aqua lixiuij colore aut cineris tincta, quoquo versum fumū seu halitum combustæ rei cuiusdam expirat, vsq; dum fluminum imbibitorum qualitate, fuligo, ipsi natiua, mitigetur & sopiatur. In Hispania noua aquas nobis videre contigit, atramento fuso similes, sed ad cæruleum moderatè declinantes. Et in Peru fluuius est totus sanguinolentus: vnde fluuius quoq; ruber aut sanguineus dicitur.

Cap. XVIII.

De Fluminibus.

INTER omnia, cum vniuersæ Indiæ, tum vniuersi orbis flumina nullum celebrius Marannono aut Amazonio, de quo in lib. I. nonnihil pertractauimus, reperitur. In hoc diuersis temporibus Hispani nouas terras quæsituri nauigarunt, quas etiam opulentissimas attigerunt: qualis inter cæteras & regio El Dorado, id est, aurea, aliàs Payititi dicta extitit. In hos fines Adelantado Iuan de Salinas illustres quidem exercitus eduxit: sed memorabile admodum nihil præstitit. Fluuius hic vt præter omnem fidem vastissimus est: ita, quod fretum habet, omnium in vniuerso orbe periculosissimum & funestissimum est. Situs eius intra duos elatissimos seu præruptissimos scopulos est: & vnda desuper ceu ex ipso cælo in profundissimam abyssum tam horrendo præcipitio, & fremitu immanissimo deuoluitur, vt rapidissimo illo spumescentis aquæ vortice naues transituras vniuersim & simpliciter absorptum iri nulli non videri possit. Nihilominus tamen insatiata hominum cupido, spretis & contemptis omnibus periculis, hoc fretum peruadere ausa est. Nam celeberrimam illam terram Dorado adeundi studium, hæc omnia viliora mortalium animis præstituit. Itaque veriti non sunt per hoc præcipitium fluminis raptu se demittere, ita vt mordicus arreptis & præhensis suis Canois, velut agglutinati adhærescerent. Et licet in stupendo isto præcipitio funditus quidem demergerentur: nihilominus tamen tum vi, tum miro ingenio eluctari, & in auram se proferre meditati sunt. Et vt verbo dicam, ex traiecto per hoc fretum vniuerso exercitu, vix pauci mersi perierunt: quod stupenda admiratione nunquam non est dignissimum. Sed & hoc admiratione multò dignius esse videtur, quod post per

P idem

idem præcipitium aſcendentes, nihil quicquam vel commeatus, vel pulueris pyrii, quæ ſecum rapuerant, perdiderunt. Nam laboribus infandis, & periculis funeſtis per rupis ſublime non alio modo ſubrepere poterant, quam, vt pugionibus ſuis, in cautis poros defixis, innixi conſcenderent.

Præfectus Pedro de Orſua ſecundum exercitum huic flumini impoſuit. At vbi intereà fatis conceſſiſſet, ſeditione inter milites & cæteros capitaneos ſuſcitata, per bracchium quoddam huius fluminis in mare boreale ſeceſſum & declinatum eſt. Cui nauigationi, poſt aliquod tempus quidam Ieſuita, cum laicus eſſet, ſe interfuiſſe, mi hi iuratò affirmabat. Percenſebat idem, huius fluuij tractum ad centena vſque milliaria extendi. Nam quo loco in mare exturbatur, aut ſub ipſa linea, aut ab ea non procul eſſe, teſtabatur. Os verò eiuſdem ſeptuaginta milliarium eſſe. Quod fieri nullo modo poſſe videbitur: niſi latitudo eius ipſum mare mediterraneum exuperare ſtatuatur. Contrà alij, fauces eius non vltra 25. aut 30. milliaria latas eſſe profitentur.

A fluuio hoc ſecundus eſt El Rio de la Plata, id eſt, argenteus ſeu Paraguay vulgatè nuncupatus. Hic è montanis Peruenſibus in mare illabitur, ſub gradu auſtrali 35. Idem, vt fama eſt, Nili more ſua incrementa habet, quamuis vberiora. Nam quoties exundat, ex campis, quos tribus integris menſibus obducit, meros lacus aut maria efficit. Quo tempore elapſo, intra alueum ſe recipit. Iſte nauigia quoque grandia ſuſtinet. Sed & alii ibidem fluuij memorabiles ſunt: qui etſi non vſque adeò magni ſint, Europæis tamen non cedunt, & nonnullibi maiores illis habentur, vt qui Madalena apud S. Martham, Rio grande, Aluarodo in noua Hiſpania nominari ſolēt. In parte auſtrali iuxta montana Peruenſia fluuij plerumque non magni ſunt: nec ſui curſus tam metam amplam habent. Attamen, quia de montibus deruunt, præcipites ſunt, & euidenti periculo nauigantibus ſubmerſionis facilitatem ſpondent. Æſtuante nimium aëre, fluctuationibus increſcunt. Nos aliquando in huius fluuij littoribus 27. milliaribus denauigantes, traiectum ſecurum nuſquam impetrare potuimus. Indis autē huius tranſmittendi multæ artes ſunt. Nonnullis in locis funes per flumen traijciunt, quos vtroque in littore deligant aut firmant. Extenſo fune corbem ſuſpendunt, in quem traiecturus conſidens, à ſtantibus in littore attrahitur. Alibi verò Indus Balſæ iuncæ inequitans, eum qui tranſuehi vult, poſt ſe collocat, & feſtuca vndam frangens, vnum hoc pacto poſt alterum traijcit. Nonnullibi ſtruem quandam ex aridis cucurbitis concinnant, quibus tranſiturum peruehunt. Eodem vehiculo & bona ſeu merces traijciunt. finita opera Balſas cucurbitinas humeris imponunt, & flumen ipſi membrorum incitatione tranant: id quod frequenter in flumine Peruano Santa fieri vidimus. Per flu-

men nouæ Hiſpaniæ Aluarado, aſſeribus impoſiti tranſuecti ſumus. Illos deinde Indi humeris imponentes per flumen pedant. Solo deficiente, reliquum natando exuperant. Qui huiuſmodi nauigandi artem non vidit antè, is haud parum horreſcit. Indi tamen ſuæ artis peritiſſimi ſunt. Nec pontem vllum alium quōdam, quam ex iuncis ſartum, nouerant. Nunc verò Gubernatorum nonnulli paſſim pontes extruxerunt, multò tamen pauciores, quam vſus poſcat. Nam ob defectum horum ſubinde multi homines in vndis ſubmerguntur: cum tamen ipſiſſima hæc terra tam grandem auri vim miniſtret, vt ea non in Hiſpania ſola, ſed paſſim in alijs quamplurimis prouincijs integra palatia extrui poſſint. Ex fluminibus, è montanis deciduis, Indi frequentes & ſatis magnos riuos deriuant, ad campeſtrium & conuallium ariditatem irrigandam, quos tanta dexteritate & induſtria producunt, vt nec in Murcia aut Milano melior ratio ſciatur. Et hæ diuitiæ ſunt omnium maximæ, quas Peruanæ planities, & cætera Indiæ loca ſimilia habent.

Cap. XIX.

De terræ Indicæ natura proprietateque in genere.

NATVRA ipſius terræ Indicæ (quoniam hoc tertium & vltimum Elementum eſt, de quo nobis tractationem ſuperius impoſuimus) magna ex parte illorum repetitione, quę ſuperius de Zona torrida dicta ſunt, planius intelligi poterit: quoniā maxima pars Indiæ ſub dicta plaga ſita eſt. Quę, vt expreſſius intelligātur, ſciendum eſt, nos tres diuerſas regiones terráſve, per quas profecti ſumus, deſignaſſe. Alia enim humilis: alia edita: tertia, his interiecta, bona feraxque eſt. Humilior tota ſecundum littora Indica exporrigitur, plerumque humida & feruida, ob id admodum inſalubris, & inculta, etſi quondam inſignia oppida ibidem floruiſſe Annales Peruani & Nouæ Hiſpaniæ atteſtentur. Nam in eodem ſolo tum nati, tum educati, quondam illic percommodè agere poterant, piſcationibus maritimis, & agrorum cultura victum quærentes. Hi inopia pluuiarum diutius continuante, ex fluminibus riuulos campis inſinuabant. Nam iuxta littora pluuiæ rariſſimæ ſunt: alicubi omnino nullæ. Humilioris huius terræ fines quidem ampli & porrecti ſunt, ſed propter arenam tamen, vbiuis cumulatiſſimè congeſtam, inculti & ſteriles. Nam ex ſabulo integri illic montes viſuntur. Sed & loca econtrà quamplurima nimiopere lacuſtria & vliginoſa exiſtunt: cum è cælo delapſa aqua, nonnullibi peruadere omnino nequeat, ſed intra ſe ipſam collecta & coacta, neceſſariò ſtagna faciat. Cui quidem malo nullo remedio

obuiam iri potest, cum littorum Indicorum pars maxima ita se habeat, cum primis verò illa, quæ sunt ad mare australe.

Nostra ætate humilium littoralium locorum incolæ tanta ruina decreuêre, vt ex triginta vix vnus reliquus manserit. Et qui in viuis reliqui sunt, hi certò sibi persuasum habent, vniuersos illos terminos breui temporis decursu desolatum iri. Et huius præsagii causæ quoq; à nonnullis adducuntur. Alii enim interitus causam illis imputant, qui iugo assiduè nouo & intolerabili Indos conficiũt. Nonnulli ciborum potuumque, quibus ab Hispanorum ritibus & moribus acceptatis vtuntur, commutationem accusant. Quidam crebræ ebrietati eorum, & patratis excessibus, momentum imputant: qua in sententia & nos perstamus, inordinatam nimirum & intempestiuam viuendi rationem causæ illius vim magnam præstare. In humiliore isto tractu, vniuersim insalubri, & ad habitandum inidoneo, loca sunt quidem nonnulla temperata & fertilia, comprimis autem in planis Peru campis, vbi valles passim frigidiusculæ & feraces inueniuntur. Littoralium verò locorum habitatores maxima ex parte victum quærunt, opera mercenaria nauigando in Hispaniam. Is enim vitæ illorũ status præcipuus est. Quæ in littoralibus populosiores vrbes sint, hæ ferè numerantur: In Peru est Lima, Truxillo, Panama & Carthagena. In terra firma est Santo Domingo, Puerto Rico, & Hauana insularis. Sed & vici nonnulli celebriores sunt, vt Vera Crux in noua Hispania, Yca, Arica, & alij in Peru plures, quibus plerumque portus vicini sunt.

Altera verò terra admodum alta & edita, plerumque frigida & sicca est, sicut montana solent. Hæc nec amœnitate nec fertilitate laudata est. Sola aëris salubritate priore melior, homines ad sedes ibi firmandas allicit. Tum pecorum tum pascuorum proma largissima est: quibus incolæ potissimum victum parant. Nam pecoribus magna commercia instituunt versus maritima. Sed & diuites metallorum fodinæ præcipuè in causa sunt, quod hæc pars præ altera habitatior sit: quandoquidem notum est auro argentóve omnia allici, omnia retineri. Sunt nõnulla oppida, quæ propter fodinas has tũ ab Hispanis, tum Indis promiscuè habitãtur, vt sunt Potosi & Guantauelica in Peru, ac Cacatecas in noua Hispania. Ipsi alias Indi sparsim in montanis habitant. Fodinis autem plurimi frequenter homines conficiuntur: tum & morbis Epidemicis quamplurimi occumbunt, velut inter reliquos Cocolistæ in noua Hispania. In hac admodum frigida siccaque regione, Dei munera duo insigniora sunt, pascua & aurifodinæ. Vnde hæc terra, si ex reditibus suis exactè æstimetur, duabusque cæteris maritimis terris, vt quarum vna negotiationem in mari institutam, altera vberrimum vini, cuius nullibi tanta copia est, ac in his calidis regionibus, prouentum habet, conferatur: tum nullo dubio hæc vnica duarum cæterarum pretium, aut

ali-

aliquanto exuperabit, aut ad minimum omnino æquabit.

Porrò intra dictas duas terras, præ cæteris celebres, tertia quædam interiacet, quasi media tũ loci situ, tum aëris tẽperie. Humilior enim est illa editissima: elatior autem humiliore. Hæc plurimũ tritici, hordeiq; ac Maijs (quæ fruges in altiore terra non proueniũt) profert. Eadem & pascuis & pecoribus ditissima est. Quin & arborũ, fructuúmque viridium varij generis copia est: & ipsa insuper regio habitatu tam amœna, quàm salubris est. Locorum omniũ maximè exultorum, communis ferè illa ratio est, qualis in noua Hispania, quæ extra cõtrouersiam terrarũ omniũ, quas Sol collustrat, optima est, visitur. Per eam profecturi, ab humilioribus sedibus, semper altius ascendũt. Et licet alicubi quoq; descendatur, meta tamen perexigua est, terraq; littore semper elatior est. Ea situs ratio est, omnium Mexico finitimorum, vsque ad montem igniuomum, quæ terrarum Indicarum optima est. Eodẽ modo & prouinciæ Arequipa, Guamanga, & Cusco habẽt, etsi aliæ aliis meliores sint. Imò, omnis terra edita & montosa est, subiectis vallibus inæqualis. Eadem dicta etiam de Quinto & Santafê intelligantur.

Vt verò corollarium quoddam addamus, summa sapientissimi conditoris hæc prouidentia fuit, quod huius terræ partẽ maximam editam & sublimem positam voluit, vt eo nimirum temperatior & tolerabilior foret. Nam si omnino humilis, pressa planaque, fuisset, propter Zonam torridam, cui subest, non potuisset non esse vrentissima & flagrantissima, maximè, qua parte à mari longius abesset. Sæpissimè quidem nobis locum quẽdam offerri optaueramus, ex quo vniuersum Horizontem prospectare, cælumque & terræ planitiem interstinguere possemus, sicut id in Hispaniæ millenis locis facile fieri potest. Sed in omni tamen India id impetrare nullibi licuit, siue de insulis loquar, siue de terra firma, etsi per illius longitudinem 700. milliaria peregrinati simus. Sed, vt comprehendimus, admodum necesse est, præaltos montes & colles editos ibi poni, ad solis immoderatum feruorem attemperandum tantoperè idoneos.

Quo ergò iam modò dictum est, vniuersa habitabilis India se habet. De quà vt in genere dicamus aliquid, ad supra dictorum confirmationem, firmiter tenendum est, eam esse terram, admodum viridem & graminosam, pascuis abundantissimam, & frugiferis arboribus passim consertissimam. Quæ omnia, contra Aristotelis & veterum aliorum sententiam pugnant euidentissimè. Nam ex Europa in Indiam qui commeant, hi admirari satis nequeunt, terram illam tam amœnam, salubrem, viridem & herbosam existere. Quamuis & hæc ipsa regula suas alicubi exceptiones patiatur: sicut de Peruana prouincia, cuius alia ratio est, deinceps percepturi sumus.

Cap. XX.

De natura & conditione terræ Peru.

E Peru si loquamur, non vniuersam quidem illam terram, quam Americam vocant, & in qua Brasilia, regnum Chile & Granada comprehenduntur, intelligendam volumus, cum eorum nullum vera Peru sit; sed Peru pars ea Indiæ est, quæ versus austrum sita, à regno Quito incipit, quod recta sub linea sitũ, longitudine sua ipsum tropicum attingit, quod spatium in longitudine 600. milliarium censetur: latitudo verò eius non maior est, quam ad Andes quę excurrit, quod interuallum 50. circiter milliarium esse putatur. Quanquam hæc latitudo in aliis plagis, vt in Cachapoyas est, aliquanto maior existat. Isthæc ergò mundi pars, quæ propriè Peru appellatur, vt ante cæteras diligenter æstimetur & magni fiat, omninò dignissima est: idque propter singulares quasdam dotes & proprietates, quas præ cæteris Indiæ locis omnibus sibi peculiares vendicat. Primò enim, omnes dictæ terræ plagæ vnum saltem ventum agnoscunt, sub torrida neutiquam spirantem, sed illius planè aduersarium, nempe austrum & austroeurum. Qui quidem ventus, etsi aliàs omnium insaluberrimus, grauissimus & importunissimus sit; idem ipse tamen nihilominus, quasi omni natiua proprietate exutus, in Peruana prouincia, suauis, familiaris, salubris, mulcebrisque tanta lenitate perspirat, vt huic vni acceptum ferendum sit, quod illa regio ab hominibus excolatur & habitetur. Aliàs enim ea feruidissima, & molestissima, humanæ societatis omninò inops esset. Secundò, in huius tractus littoralibus nec pluit, nec tonat, nec grãdinat, nec ningit, vllo vnquam tempore. Id quod prodigij simile videri queat. Tertiò, paulô à littoribus remotius, tum imbres violentissimi, tum niues copiosissimæ decidunt. Quartò, etsi duo montium series sibi inuicem similes sint, & sub eadem poli constitutione versentur: nihilominus tamen ex illis vnica saltem series, arborum multitudine insignis est, & in eadem pluuiæ per omnem ferè annum gliscunt, aërisque feruor maximus est. Alteri verò ordini omnino contrarium euenit, vt qui aridus, sterilis, frigidus & desertus sit. Et in hoc annus in æstatem & hyemem, in pluuias & frigora diremptus concernitur.

Vt verò quæ iam dicta sunt, intellectui planiora fiant, attendendum diligenter est, Omnem Peru, in tres partes, ceu oblõgas & æquales fascias aut tænias distinctam esse: nimirum in terram planam & æqualem; in montes, & in Andes. Terrarum planæ secundum littora excurrunt. Montes autem sunt conspicuæ eminẽtiæ & colles, suis subiectis vallibus notabiles. Andes verô sunt loca montana editissima & præcipitatissima. Planities latitudine milliarium vt maximè

decem

decem determinatur: etsi alias pauciorum, aliàs, plurium. Montium latitudo plerumque viginti milliarium est: vt & Andium. Longitudo earum ab aquilone in austrum pertendit: latitudo verò ab oriente versus occasum. Non potest non admirationem hominum mentibus instillare huius rei commemoratio, quod in tam leui distantia, vt est 50. milliarium, duo loca, tum sub linea, tum à polo æquis gradibus sita & absita tam contrariæ aduersæque constitutionis sint, vt vnus perpetuis pluuiis & imbribus horridus sit: alter verò nullis vnquam pluuiis rigetur: & tertius, aliquando perpluatur, aliquando minus. In plana terra expressè nunquam pluit, nisi quod aliquando vdor, seu vapor aliquis decidat, quem Garua vocant. Idem in Castilia Mollinam, id est, humidum vaporem, aut nebulā, in guttas aliquando degenerantem & deruentem, nominant. Hoc in tractu nullis tectis ex lateribus aut aliis lapidibus opus est. Nam nulla vnquam tam densa nebula cadit, vt penetrare possit. Ideoq; storeas saltem aliquot superiori ædium contignationi iniiciunt, quas tenuiter terra quasi obiter saltem inspergunt: sub quo munimento abundè satis tuti latent. In Andibus totius ferè anni decursu pluuiæ cadunt, quamuis ibidem plerunque aër lucidior sit, quam in locis aliis. At verò montes, his interiecti, pluuias cum Hispanis easdem habent, nempe à Septembri in Aprilem stillantes. Cæteri menses limpidiores & seren-iores ferè sunt, quibus Sol remotior iis est. Huic autem omnino contrarium euenit, sicut in priori libro demonstrauimus.

Regio montosa, Andes dicta, vt & altera Collina, nihil aliud, quā ductus aut ordines duo separati montium sunt, ad quos constituendos, montes collesque vltra 1000. concurrunt, ita siti positique, vt ex vno semper alij prospici queant. In montanis istis innumeri greges Vicunnarum degunt, animalia damis aut capreis similia. Ibidem & Guanacos siue Pacos dicta animalia oberrant, quæ sunt illæ oues, quas oneribus ferendis & transportādis præficiunt: de quib. suo seorsim loco tractabimus. In Andibus simij quoque & Cercopitheci valdè formosi sunt: vt & frequentes Psittaci. Iisdem in locis herba quoque Coca dicta prouenit, quam Indi propter admirandas operationes maximi æstimant. Infra montes nonnullibi campi patentes subiacent: cuiusmodi loca habitatu in Peru omnium sunt commodissima. Ex horum classe sunt Xauxa, Andaguayalas, & Yucay. In hisce Maiis cum aliis frugibus vbertim prouenit, quanquā in aliis magis minúsve. Vltra Cusco, vbi hoc ante tempus sedes Regia fuerat, duo illi montium ordines aut protractus, de quibus hactenus diximus, aliquanto longius ab se inuicem abscedunt, & in sui medio campū planum, latè extensum pandunt, quæ prouincia Collao dicitur. In plano hoc flumina plurima celebria sunt, vt & ipse lacus Titiacacca, sed & pratis hortisque locus admodum amœnus est.

Iam verò etsi terra hæc plana sit, cum montanis tamen eandem altitu-

altitudinem obtinet, & cum illis æquè intemperata est. Nec frugiferas arbores, nec alia ligna producit. Panis loco radicibus vtuntur, seri ibi aut plantari solitis. Eas Papas indigetant, panem verò inde confectum, Chunno vocant. Quo solo in hac regione vtuntur. In cibum verò alias quoque radices & herbas assumunt, quas quotannis magna sobole serere sueuerunt. Terra hæc admodum salubris, & exculta, adeoq; per omnem Indiam opulentissima est, propter multos pecorum greges, ibidem valde pinguescentium. Nec verò propter solas vaccas, oues, caprasque, quas numerosas illic alunt, sed propter alias quoque pecudes, quas ea terra priuatim producit, vt sunt Guanacos & Pacos, quarum paulò ante meminimus, habitatu eadem commodissima est. Terra eadem numerosas quoque perdices promit. Vltrà Collao, charcas inueniuntur, qui campi admodum calidi & fœcundi sunt. Ibidem deserta quoque & inculta montana sunt, in quibus aurifodinæ tam nobiles sunt, vt meliores in vniuerso terrarum orbe reperiri nequeant.

Cap. XXI.

De causis, facientibus, vt in planis regionibus non pluat.

IAM à nobis aliquoties in præcedentibus affirmatum est, in locis quibusdam, cum primis verò planis & æquatis nec pluere, nec tonare. Itaque haud immerito istorum euentuũ efficientes causæ inquiruntur. Nonnulli, qui profundius rem & ex intimis causarum penetralibus meditati sunt, affirmant, ideò illic nõ pluere, quia materia huius meteori absit. Nam ex littoribus nullos humores aut crassos vapores eleuari aut suscitari aiunt, qui faciendis pluuiis idonei sint: sed tenues nimis halitus esse, qui solùm nebulas seu (vt loquuntur) Garua causari possint: sicut in Europa quoque videmus sæpè copiosas exhalationes ascendere, qui tamen non in pluuias, sed meras nebulas abeant. Hoc vt in Europa aliquoties fit: sic in Peru accidit perpetuo. Cuius hanc causam arbitrantur esse, quoniam Europæa regio admodum sicca, humores crassiores emittat. Siccam autem esse, ex terra sabulosa, cuiusmodi tractus plerique sunt, colligi, tum & ex eò patere certius, quod illic nulli fontes sint, nisi profundius orgiarum 15. aut plurium spatio eruantur. Hoc porrò ad proximum quendam fluuium fieri oportere aiunt, vt ex eo fontium scaturigo alatur. Id quod ipso quoque euentu declaratum sit, cùm aliquãdo ex canali suo flumina alio deriuata sint: Tum enim illicò scatebras eius exaruisse, nec sibi redditas esse prius, quam in canalem pristinum fluuius reductus sit. Quod non pluat, dicunt id à defectu materiæ esse. Efficientiam vero, vt ita dicam, montium altitudini adsignant, quod rectà sub rectitudinem littorum decurrãt, illi & cam-

porum

porum planities à ventis ita tutentur, vt nisi, à mari, nulli ibi perspirare possint. Qui, cum contrarium non habeant, vapores ibi elatos, soli in altum promouere non possunt, sed eosdem in inferiore statione relictos, tantum in nebulas disponunt.

Hanc nostram sententiam autem porrò exemplis confirmemus. In nonnullis tum montibus tū collibus littoralibus, vt & in montanis Arica & Arequipa ideô pluit, quia illa loca nudiora ab editissimis montibus nihil tutelæ accipiunt. Tum & flantibus Aquilonibus aut Brysis ibidem aliquoties pluit: Sicut id anno à partu virgineo 1578. in planis campis Truxillo accidit, vbi copiosissimæ pluuiæ deciderunt: quod ab incolis antè nunquam visum erat. Adde, quod in illis quoque locis plerunque pluat, quæ à Brysis aut aquilonibus attinguntur, sicut in Quayaquil, & illis cōfinibus, in quibus terra altius attollitur, ita vt à montibus satis tutelę non possit habere, sicut vltra Aricam fit. Hæ ergô, vt nonnulli autumant, veræ causæ sunt, cur in planis non pluat. At verò certissimum est, quod à mōtanis in planos campos descendētibus, res ita appareat, quasi nempe duo colles essent, quorum vnus in fastigio clarus & illustris, alter verò pressior, obscurus, & latè extenso cinereo flammeo, quod vniuersum littus obduxisset, similis sit. Et licet non pluat, nebula tamē illa apprimè vtilis est. Nam & gramini incrementum præstat, & fruges producit. Etsi verò vniuersa huius terræ loca, vndarum, ex fluminibus eductarū, magnam copiam habeant: ros tamen & natiua cæli humiditas plus efficaciæ possidet præstatq; : sicut id indubitato signo colligi potest, quoties garuæ seu nebulæ defectus sit. Tum enim agricolarum res laboriosa. Eo enim rore, sola arenosa, admodum aliàs arida & sterilia, non solùm splendidè virescunt, sed pabulum etiam vberrimum nanciscuntur, quo pecora promptè & facilè pinguescūt. Cuius rei singulare documentum ex illo monte captare licet, qui arenosus nuncupatus, ciuitati de los Reyes, id est, Regum, proximè adiacet.

Cap. XXII.

De noua Hispaniæ proprietatibus, vt & de conditione Insularum eius, terrarumq; singularium.

PALMAM noua Hispania vniuersis reliquis terris facilè præripit. Ditissima enim est tum ab equis, tum vaccis, ouibusque, & fructibus, agrisq; : adeò vt regionibus aliis Indiæ longè præferatur: nisi quod Peru à vini copia felicior sit, quod ibi & promptè & vberrimè prouenit: cum & ibi campestria admodū calida sint, & secundum vineas plerunq; scrobes aqua oppletæ existant: ex quib. vites iugiter irrigari sueuerunt. Etsi verò vuarum prouentus in Hispania noua quoque sit: nunquam tamen illæ integrè ita maturescunt,

ex illis vt vinum fieri queat. Huius rei causa est, quia mensibus Iulio & Augusto illic perpetuæ pluuiæ gliscunt, quo alias tempore vuæ omnium maximè excoqui, & ad maturitatem produci solent. Pluuia verò, vt vniuersis notum est, hanc naturæ operationē omninò intercipit. Et si omnino ex vuis vinum in noua Hispania fieret, Lombardico id omnino simile futurum esset, quod vsque adeò acidi & astringentis saporis est, vt, an ex vuis expressum sit, iure dubitari possit.

Laudabiles dictæ insulæ, vt sunt la Espannola, Cuba, Puerto Rico, & his finitimæ aliæ, admodum sunt virides, & tum pratis tum pecoribus cumulatissimè abundant. In illis innumeræ vaccæque porciq; oberrant, quæ ex mansuetis feræ factæ sunt. Harum regionum incolæ massis saccharinis & coriis bouinis commercia agitando sibi victum parant. Apud illos quoq; magna copia Canna fistula seu Cassia prouenit: & non rariore vbertate quoq; Zinziber. Quas merces, nisi quis ipsemet suis oculis nauibus imponi videret; tanta ibidem copia prouenisse nunquam crederet: vt hoc taceamus, quod omnis Europa rebus illis hinc instruatur. Ex iisdem locis ligna quoque præstantissima & pulcherrima efferuntur, cuiusmodi inter cætera, est Ebenum, ad ædificia paranda admodū nobile: Item lignum sanctum, lui venereę extirpandæ apprimè efficax. Quæcunq; aūt in illis finibus sitæ sunt insulæ (earum autem numerus frequentissimus est) ad aspectum omnes sunt amœnissimæ: Nā viridantibus vndiquaq; graminibus ac arboribus pratisq́; variè depictis, toto anno rident, vt in istis locis, quænā hyems sit, internosci minimè possit. Quæ propter quotidianos rores, caloremq́; suauem, à Torrida productos, ita eueniūt.

Porrò etsi hæc terra quidem amplissima & cōmodissima sit: à raris tamen hominibus inhabitatur, quia syluis densissimis & vastisimis, sponte sua prodeuntibus (eas Arcabuci vocant) rigidisima est & asperrima. In planis autem, tum multi lacus, tum cœnosa pasim terra viget. Causa verò præcipua, cur terra hæc admodum inculta sit, hæc est: quod paucisimi nimirum homines euaserunt, cū primò illa ab Hispanis occupata fuisset. Incolæ operis suis plerunq; nigros Æthiopas adhibent: quorum diurna merces quidem grandis statuta est: sed ipsi tamen agriculturæ non admodū idonei sunt. Insulæ nec frumēti nec vini feraces sunt. Magna enim pinguitudo seu luxuries terræ facit, vt frumentum non in spicas abeat, sed in meram herbam fatiscat, & admodum inæqualiter erumpat. Sed nec frugiferas oleas habent. Etsi enim hæ tum folia tum fructus proferant, isti tamen nullo tempore maturescunt. Panem, quo vtuntur, Cacauij indigetant, de quo suo loco agemus. Fluuius, qui insulam permeat, arenas aureas habet: quas nōnulli extrahunt, sed copia minore, cum præparationis periti artifices desint. Si quæ vspiā in India terra est, quæ Hispaniæ aut aliis Europæ regionibus faciem similē habeat: ipsum certè Chile regnum illa est, quòd seriem cæterarū regionum quasi de industria egreditur, & Tor-

& Torridæ ac Tropico Capricorni ſeſe inſinuat. Id natiua dote fertile eſt & frigidiuſculum: tum & frugibus omnifariis fœcundum eſt, ſicut ipſa Hiſpania.

Vini frumentique, vt & paſcuorum largiſſimorum, pecorumque numeroſiſſimorũ feraciſſima eſt. Ipſum eius clima ſalubre, & in calore frigoreque temperatum, æſtate hyemeq; naturali interſtinguitur. Aurum in eo quoque purum effoditur. Et nihilominus tamen à cultoribus ea terra paupercula eſt, quod propter aſsidua & funeſta bella accidit, quæ cum Auraucanis & eorum confœderatis continenter gerunt. Hi autem bellicoſiſsimi, validi, præfractiq; populi ac libertatis ſuæ tenaciſsimi propugnatores ſunt.

Cap. XXIII.

De terra adhuc incognita, & de diei integri diſcrimine, quod eſt inter eos, qui ſunt ad ortum, & illos, qui ad occaſum verſantur.

HAVD leues & irritæ nonnullorum coniecturæ ſunt, quod in tẽperata zona verſus polum Arcticum, magnæ fœcundæque regiones aliquæ lateant, quæ nec dum hodiè repertæ ſint. Nam in eadem zona præter regnum Chile, & fragmẽtum quoddam ad Cabo de Bona Eſperanca exporrectũ, nulla adhuc regio nota eſt: Sicut de his in libro primo differuimus. Quin nec certò cõſtat, an cæteræ duæ zonæ polorum geminorum ab hominibus habitentur, necne. Tum & id abſconditum adhuc eſt, an terra illa, quæ eſt vltra viam ſeu fretum Magellanes, vſq; ſub polum Arcticum excurrat, an minus. Nam ſumma eius altitudo, de qua conſtat, graduum fuit 56. ſicut ſuperius teſtati ſumus. Nec ſciri id præcisè poteſt, quo vſque terra, quæ à Cabo de Mendocino & Californiis abſcedit, ſub polũ Antarcticum extendatur. Porrò nec termini ſeu fines Floridæ noti ſunt, quouſque verſus occaſum euagentur. Haud longum eſt, quod terra noua quædam, quam nouam Mexico appellauerunt, recens inuenta ſit, hominum multitudine confertiſsima, qui eadem cum cæteris Mexicanis lingua vtuntur. Rerum nonnulli gnariſsimi, Philippinas vnà cum aliis Inſulis pluribus ad milliaria 900. exporrigi profitentur, Chinam verò Cauchinchinamque ac Sian cum ſimilibus aliis regionibus quod attinet, eæ Indiæ Orientali annumerantur: quarum deſcriptio ideò nihil ad nos hìc ſpectat, quia de India ſaltẽ occidentali tradere, inſtituimus. In America illa, cuius fines iã omnib. noti ſunt, multorum locorum ſua adhuc deeſt cognitio, ſicut eodẽ modo ora quoq;, intra Peru & Braſiliã ſita, nondũ explorata eſt. De ea enim varia, eademq; diuerſa narrantur. Aliis perſuaſum eſt, terram eam ſubmerſam eſſe, paludũ & cœni pleniſsimã. Nonnulli contrà affirmant,

Regina ibi opulentissima & præclarissima reperiri: vt in quibus Paytiti, de Dorado & Cesares sint. Mira etiam alia ibidem reperiri narrãt. Ex societate nostra quidam haud infimi ordinis, & fidei indubitatæ vir, aliquoties nobis recensuit, quod ibidem magna quædam oppida hominibus habitata inuenerit, vt & vias aliquas patentes & insignes, ceu est via de Salamanca versus Valladolid. Id verò eo tempore factum aiebat, cum Pedro de Orsua & alij in grandi fluuio Amazones aut Marannon nauigassent. Dorado verò, quæ adhuc altius absita erat, cum eam adituri tanto adhuc interuallo distare intellexissent, reliquerunt. Vt in genere hoc hîc dicam, nondum præcise compertum esse, quæ in America loca hominibus vel exculta vel sterilia sint, si duas eius extremas partes excipias, Peru & Brasiliam, & quo loco regio contractior sit, quod est apud fluuium Rio de La plata, & quod ab hoc versus Tucuman excurrit, quod exquisito ambitu Chilen & Charcam concingit.

Haud ita pridem ex scripto quodam, quod nostratium sociorum quispiam in S. Crucis montanis exarauit, intellectum est, intra Peru & Brasiliam magna oppida, viris habitatoribus excultissima reperta esse. Vnde nobis certum factum est, homines quotidiè plures terras tum exploraturos, tum nullo dubio inuenturos esse. Æquo enim modo, ac quod iam repertum constat, reperiri aut detegi potuit: ita & alia porrò hominum industria explorari poterunt, vt nimirum hoc pacto sancti Euangelij vox per vniuersos mundi angulos sonare possit. Nam tum Oriens tum Occidens iam sese mutuò amplectuntur, & rotundo ambitu vniuersum orbis globum præhendunt: siquidem tum Lusitania, tum Castilia, tam diu trãsitum & accessum mutuô sibi molitæ sunt, dum tandem, quod mirum videtur, illum repererunt. Altera illarum ab ortu in Chinam & Iaponiam: altera autem ab occasu ad Philippinas porrigitur. Intra Luzon enim insulam, (quæ Philippinarum primaria est, & in qua ciuitas quoque Manilla sita est) & Macao (insula apud Canton est) maris interuallum 80. aut 100. milliarium interiacet.

Admiratione verò comprimis dignum est, cum duo hęc loca tantillo interstitio distent, quod in vnius diei integri supputatione tantoperè discordent. Qui enim in Macao dies Solis, is in Manilla dies Saturni est, & sic consequenter per totam hebdomadam: vt qui in Macao & China habitant, perpetuò vno die priores sint: vt contra Philippinenses eodem posteriores. Frater Alonso Sanches, de quo supra quoque mentionem fecimus, commemorauit nobis, quod pro sua supputatione die Maij secundo in Macao venerit, & ibidem suas S. Athanasio horas recitare voluerit. Tunc verò incolas festum repertæ S. Crucis celebrasse, quod sua supputatione diem Maij tertium iam agerent. Et sibi redeunti denuo ita accidisse. Hanc ergo dierum diuersitatem quamplurimi admirati, eiusq; alij hanc, alij aliam causam

ſam commenti ſunt. Nos tamen hanc ſupputationem, rectam, veramque & legitimam eſſe, cenſemus. Pro diuerſis enim duorum inſtitutis itineribus, neceſſario conſequitur, vt diuerſum diem eo in loco nanciſcantur, in quo conueniunt. Nam vt hoc planius declaremus, notum eſt, quod ij, qui ab occaſu verſus ortum vela faciunt, de die ſubinde aliquid lucrentur, cum illis quotidiè Sol maturius oriatur. His verò, qui ab ortu in occaſum pertendunt, de die in dies aliquid minuitur & decedit, quoniam Solem quotidiè ſerius orientem habent. Quô enim longius vel ad ortum vel occaſum nauigatur, eo vel maturius vel ſerius dies oriri cernitur. In Peru, quæ Hiſpaniam ſpectat, plus ſex horis integris deperdunt, ita, vt quando in Hiſpania meridies eſt, in Peru dies primum oriatur: & ſi in Hiſpania dieſcit, in Peru iam meridies ſit. Huius rei veritatem in Solis & Lunæ eclipſi certiorem experti ſumus. Luſitani quidem ab occaſu verſus ortum, Hiſpani contrà ab ortu verſus occaſum pertendentes, quo ſibi loco inuicem occurrerunt, quod in Philippinis & Macao factum eſt, duodecim integras horas ſuperfluas habuerunt: Cum totidem cæteri deperdidiſſent. Quæ omnia vno & eodem tempore fiunt. Ita ergò diſcrimen 24. integrarum horarum intercidit, quæ diem integrum conſtituunt.

Ex his iam liquidò conſequi apparet, cauſam, cur, ſi quando hi diem Maij tertium numerent, illi vix dum ſecundum habeant. Pars vnà in vigilia paſchatos ieiunium agit, altera carnes manducat, & feſtum celebrat. Et licet quidem ita inſtituerint rationes ſuas, vt potrò contendentes, nauibus ſuis orbem adhuc ſemel obirent, dierúmque exactiſſimam obſeruationem facerent; tamen in ſupputando tandem dies binos integros prodijſſe animaduerterunt. Sicut enim ſuperius dictum eſt, ij, qui verſus Solis ortum commeant, diem ſubinde nonnihil maturiorem habent. Contrà, qui in occaſum nauigant, diem aliquantô ſeriorem accipiunt, quod Sol tardius ſubinde oriatur. Et vt rem cõcludamus, meridianorum differentia hanc dierũ inæqualitatem omnino efficit. Et prout vel verſus ortum vel verſus occaſum iter inſtituatur, ita Meridiani continuo mutantur, vt res tam promptè minimè ſentiatur: cũ in ea ſupputatione, quæ diei egreſſu inſtituitur, perpetuò maneatur. Adeo, vt neceſſario ſequatur, ſi totus orbis nauigatione obitus ſit, diem vnum deficere.

Cap. XXIV.

De vulcanis, hiatibus igniuomis, & montibus sulphuriuomis.

VANQVAM in multis paſſim locis montes igniuomi & hiatus ſulphuriferi quoque reperiantur, ſicut mons Æthna in Sicilia, & Veſuuius in Italia, iam mons in Soma dictus, noti ſunt: nihilominus tamē, quæ Indicarum regionum & illarum Vulcanorum ſingularia ſunt, diligenter nobis attendenda & cenſenda veniunt. Vulcani itaque plerumque ſunt montes, editiſſimi, & præ cæteris eminentiores: in quorum faſtigijs planities ſunt, quarum in medio os grande, faucium inſtar, hiat, cuius abyſſus ad imum vſque fundum pertenditur, ſpectaculo, vt inſolito, ita horrendiſſimo. Ex hoc ore atra fuligo ructatur: ſicut in India in monte Arequipa cernitur: cuius altitudo ſanè ſtupenda, omniſque ambitus ſale copioſo perſperſus viſitur. Ad hunc conſcendendum, bidui itinere opus eſt. Quod verò de hoc memorabile eſt, is igne magno non admodum conſpicuus fit. Indi autem, cum vocem Euangelij nondum acceptaſſent, in eo ſua ſacrificia fecerunt, & ignes latè ſplendentes ſuccenderunt. Apud pagum, de Los Angelos, id eſt, ad Angelos mons alius quoque, præeminentiſſimus eſt, cuius ambitus milliarium 30. prædicatur. In hoc nihil admodū ſingulare eſt, quam quod nonnullis temporibus, aut ſingulis interdum diebus, fumus quiſpiam teli facie euolet, qui deinde pennæ more dilatatus vaneſcere videtur, dum tandem in atram nubem conuerſus abeat. Fumus autem iſte tum temporis potiſſimum eiaculatur, quoties Sol oritur, & iterum occidit. Sed & nonnullis aliis temporum articulis apparet. Cum fumo illo verò plerumque magna cinerum copia efflatur. Ignis tamen expreſſus egredi ad hunc vſque diem nondum viſus eſt. Incolarum tamen magna trepidatio eſt, metuentium fore, vt aliquando violentus quoque ignis ſubſequatur, qui terram vniuerſam, eius regni omnium optimam partem crematurus incendio ſit. Nonnullis affirmatiſſimum eſt, huius Vulcani cum Tlaxealano, longius diſtante, quandam certam cognationem & familiaritatem exiſtere, qua tonitrubus, fulguribus, flammarum exſplendentijs & aëris accenſionibus ſibi propemodum reſpondeant. Hunc montem nonnulli Hiſpanorum aſcendentes, ſulphureos lapides ſecum attulerūt, quibus tritis pro puluere pyrio deinde vſi ſunt. Recenſuit nobis Cortees, quod laboris ſibi plurimū ſumpſerit ad explorandum, ſi quæ ibi notatu digna eueniant.

Vulcani verò ad Guatimalam adhuc celebriores ſunt, non tantum propter miram magnitudinem, qua ab in Oceano auſtrali quo-

que

que nauigantibus è longinquo conſpicitur: verum etiam propter vim & impetum ſtupendum, quo ignis plurimum eructat. Anno 1586. die Nouembr. 23. ciuitas Guatimala, terræ motu validiore concuſſa, propè vniuerſa decubuit, hominum quamplurimis extinctis. Is ſex integris menſibus, tam interdiu quam noctu ignes confertim eructabat, qui in caſu ſuo ad radices montium in exciſos lapides & cineres vertebantur. Nec dici crediq́ue poteſt, quantum materiæ ex hoc hiatu his ſex menſibus eructatum ſit. Ante id tempus, mons hic ſolum fumos quoſdam efflabat, eoſq́ue non aſſiduos. Et interdum flamma quoque exigua quædam promicabat. Hanc verò hiſtoriam Secretarius quiſpiam Audientiæ (vt vocant) in Guatimala ſcriptam nobis communicauit, cùm in Mexico verſaremur, quo tempore illius efflammatio adhuc conſpicua erat.

Cum in de Los Reyes, id eſt, ciuitate regia ageremus, mons ei vicinus, tantum cinerum cumulum excuſſit, vt per aliquammulta milliaria meri cineres depluerent, adeo vt toto die tenebræ eſſent, nec ſatis commoda luce per plateas incedere liceret. Viſi etiam alibi Vulcani ſunt, qui nec fumos, nec flammas, nec cineres eructarint: quorum tamen fundus perpetuis & inceſſantibus ardoribus conſpicuus erat. Accidit aliquando, vt ſacrificulus quidam auarus, ad horum Vulcanorum vnum approximaret. Videns ergò eos ignes aſſiduis ardoribus non abſumi, ſed conſtantes perdurare, ratus merum id aurum exiſtere, quod tot annis flagrans nunquam deflagret: ideo ſibi cacabos, aliquot parari curauit: quos catenis religatos demittens, aurum illis extracturus erat. Cacabi tamen prius, quàm ignem proximè attingerent, iam dum cremati erant. Etſi verò hoc molimen ſacrificulo non ſucceſſerit: de ſua tamen ſententia vſque adeò dimoueri non potuit, quin ſemper auferendi auri cupiditatem in animo ſuperſtitem aleret.

Cap. XXV.

Quæ cauſa ſit, quod ignes fumiq́ in his Vulcanis tamdiu durent.

NVLLA neceſſitas poſcit, vt de pluribus Vulcanis hoc loco dicamus: cum ex hactenus dictis cæterorum quoq; natura & conditio facilè intelligi queat. Cauſarum verò, cur tum fumus, tum ignis in illis tanta diuturnitate perennent, inquiſitio, omnino neceſſaria videtur. Nec enim humana capere ratio poteſt, vndénam tam copioſa materia fomeſq́ue illis ſuppeditetur, vt eructatio illa tam iugis eſſe queat. Sunt, qui arbitrentur, Vulcanos eam materiam abſumere, quam à natura per proprietatē ſuam intimam & congenitam habeant; perſuaſumq́; omnino habent, eos aliquando

do deflagraturos, omninoq; ſuos fines habituros. Pro cuius rei confirmatione montes nonnullos adducunt, ex quibus lapis leuis eruatur, ædibus extruendis idoneus, qualis eſt Mexicanus: cuius montana olim ignes aluiſſe apparet. qui tamen ideò nunc deflagrarint, quia materia, qua viuerent, defuerit. Lapides autem iſtiuſmodi ignis integros & inconfractos reliquit.

Sed hîc nobis commodè in mentem venit, quod nulla vſpiam ratione fieri poſſit, vt omne illud, quod Vulcani eructarunt, in ipſorum interaneis concluſum eſſe potuerit. Prætereà, montes nonnulli igniuomi ſunt, quorum eructatio non centum ſaltem, verum mille annis & vltra, iugi perpetuoque vigore durauit, qui vel dum hodiè tum fumos, tum flammas, tum cineres confertim eructant. Plinius, naturalis hiſtoriæ ſcriptor diligentiſſimus, vbi tempore quodam attētiſſimè & intimè ſpeculari ſategiſſet, quî fieret, vt huiuſmodi montes aſſiduo arderent: hiatui ſe nimium propinquè offerens, fumorum halituumque immani violentia confectus occubuit: ſicut id Plinius ſecundus, illius patruelis ſcriptis mandatum reliquit. Nos verò contrà illos ita ſtatuimus, quod, ſicut ſub terra loca quædam ſunt, quæ halitus etiam diſtantes ad ſe alliciunt, eoſque in aquam conuertunt, vnde iugis fontium ſcatebra naſcitur: pari quoque ratione locorum nonnullorum ea proprietas viſque ſit, vt calidos aridoſque fumos prolectent, quos deinde in ignes commutent, à quibus tandem generatus cinis & res ſimiles foras excutiantur.

Hæc verò ſe ita habere, ex eo colligi poteſt, quia montes iſtiuſmodi non aſſiduò, ſed interdum, aut fumos aut ignes euomunt, cum ad eos elidendos non perpetuo fomitem ſufficientem habeant. Simile quoque in fontibus euenire videmus, qui per hyemem magnam vndarum copiam, per æſtatem vero pauciorem fundunt: quíque nunc cumulatius, nunc parcius profluunt. Sic montes quoque nonnunquam ignem quamplurimum, interdum pauciſſimum aut omnino nullum eructant. Sunt alij, qui prætēdunt, ignem hunc ex ipſo inferni barathro aſcendere, noſtroque in conſpectu ideo efflagrare, vt eo perterrefacti à peccatis, ignem æternum euitare ſtudeamus. Cum vero inferni, vt Theologi tradunt, ſedes intimum terræ centrum ſit, cuius diameter 2000. milliarium longitudinem habeat: certè concedi nullo modo poteſt, ignem illum ex ipſo centro produci: cum ignis inferni, ſicut S. Baſilius & reliqui Patres docuerunt, ac huius Vulcanij longè diuerſa ratio naturaque ſit: Ille enim non noſtri ignis more lucet, & tamen hoc corporeo multo penetrantius & violentius vrit.

Cap.

Cap. XXVI.

De terræ motibus.

NONNVLLI opinati ſunt, terræ tremorem, à Vulcanis Indicis, qui ibi multi ſint, ſuam originem trahere. Cum verò terræ motus in illis quoque regionibus ſentiantur, vbi Vulcani nulli vſpiam exiſtunt: terræ motus ea ratio vera & genuina concedi minimè poteſt. Attamē ſimilitudinis aliquid & familiaritatis inter ſe habent. Videtur enim calidos vapores, in terræ interaneis concluſos, pręcipuam ignis in Vulcanis materiam eſſe, qua craſſior materia, quam ea, quę ignis & halituum ſpecie eructantur, redolent, aduratur. Quod ſi ergò dicti vapores arctius intra terram concluſi, eruptionis nullum locum inueniunt, tum agitationis impetu terram violenter ſuccutiunt, vt quaſi tremat & nutet: quo etiā modo cernimus, puluerem pyrium ſuccenſum in fodinis ſcopulos & cautes ſolidiſſimas findere & perrumpere. Similiter & caſtanea nux cum fragore quodam diſſilit, ſi carbonibus iniecta torretur. Terræ motus autem omnium maximè contingunt in locis littori vicinis, aut alijs aquis finitimis. In alijs verò regionibus, tam Europæis quàm Indicis, ab Oceano & vndis diſtantioribus, huiuſmodi terræ accidentia admodum infrequentia ſunt: portus autem, & littora, & quæ terræ his finitimæ ſunt, hanc affectionem frequentius ſuſtinent. Cuius quidem rei in Peru euidentiſſimum exemplum proſtat. A Chile vſque in Quito, quod ſpatium 500. milliarium eſt, terræ concuſſiones tam crebræ ſunt, vt vna aliam ſubinde excipiat: etſi aliæ alijs quoque violentiores ſint. In Chile littoralibus tempore quodam terræ tam portentoſa ſuccuſſatio accidit, vt ea toti montes euerterentur, fluuiorumque tranſitus ita intercluderentur, vt latius exundantes lacus facerent. Quin & aliquot vrbes pagoſque ſubuertit, & hominum magnum numerum iugulauit, fecitque, vt mare multorum milliarium ſpatio exundaret, naueſque longè à ſtatione ſua in terram compellerentur, quæ omnia aſpectu horrenda erant. Et ſi rectè meminimus, terræ motum hunc ad 300. milliaria ſecundum littora excurriſſe, fama erat.

Poſt paucos interlapſos annos terræ motus in Arequipa inſecutus eſt, quo vniuerſa propè ciuitas ſubuerſa periit. Anno 1586. die 9. Iulij alius terræ tremor apud ciuitatem Los Reyes, id eſt, Regis accidit, qui, vt Viceregis ex litteris patet, ſecundum littorum longitudinem 170. ſecundum latitudinem verò 50. milliaribus portendit vſque ad ipſa montana media. In eo autem ſingularis Dei miſericordia eluxit, qui homines immani progreſſo ſtrepitu & ſonitu de futuro pe-

riculo præmonuit, vt sibi expeditius cauere possent. Signis inuasuræ commotionis acceptis solent illi desertis ædibus in vias publicas, camposque & hortos, vt sub aperto dio sint, sese recipere, adeò, vt tectum nullum verticibus incumbens habeant. De illo terræ motu narrarunt, etsi quidem omnium maxima & præclarissima ædificia euersa corruerint, vltra 20. tamen homines non occubuisse. Eodem mare quoque exagitatum, iuxta Chilen duorum milliarium spatio exundauit, aquis 14. orgiarum altitudine fluctuantibus. Qua quidem inundatione, omnia quoquo versum ligna è littore abrepta defluxerunt.

Sequente illicò anno alius quoque terræ motus in regno Quito obseruatus est, adeò vt insignes aliquot concussationes sese inuicem exceperint, cuiusmodi malis omnis illa plaga subiecta est. Etsi enim plana Peruensia nec tonitrua nec fulgura sentiant desuper: ex ipsa tamen terra noxæ illis imminent, vt hos quasi iustitiæ diuinæ vindices obseruantes, Deum metuere discant, sicut Psalmus ait: Fecit hæc, vt timeatur. Sed ad propositum nostrum.

Terræ in Oceani littoralibus sitæ, concussioni omnium maximè obnoxiæ sunt. Cuius euentus causæ, quantum quidem æstimare licet, hæ sunt, quia pori & cauernæ terræ, per quas halitus egressuri erant, aqua obturantur. Tum & superficiei humiditas in causa est, quod feruentes vapores humoresque interius conclusi & quasi captiuati maneant: qui si pòst nimiopere incaluerunt, latissimè diducuntur & quasi difflantur. Nonnulli obseruarunt, terræ motus tum potissimum excitari, cum siccum annum frequentes pluuiæ pòst insequuntur: id quod cum sermone priore conuenit. Diligenti etiam obseruatione notatum est, in illis locis, vbi paludes frequentes sunt, terræ motus rariores incidere. Sunt, qui affirment, terræ motum in Mexico ex lacu, in quo fundata ciuitas sit, emergere & suscitari. Verum quidem est, in locis nonnullis à mari longius distantibus terræ motus quoque nonnunquam fieri, sicut in India apud ciuitatem Cachapoyas, & in Italia apud Ferraram accidit. Sed qui apud hanc terræ motus fiunt, à flumine quodam non longè à mari Adriatico suscitantur: vnde à nobis meritò illa inter ciuitates maritimas connumeratur.

In Chuquiauo, aliàs Lapâz, ciuitate Peruana res memoranda accidit, anno 1581. quô derepentè magna pars pagi Angoango, in quo Indorum cõiuratorum & sortilegorum ac Idololatrarum multi habitauerant, corruit, & eorum quamplurimos obtriuit. Quin & terra ipsa non, non secus ac vnda aut cera liquata facta, ad sesquimilliaris spatium procurrit aut profluxit. Eodem terræ motu lacus omnes expleti, & regio vniuersa, terra iniecta oppleta est.

Cap.

Cap. XXVII.

Quo modo terra & mare ſeſe inuicem complectantur.

DE elementis autem dicendi finem facturi, quomodo terra cum aquis vniatur, prius explicabimus. Vtriuſque autem elementi amplexus varij & diuerſiſſimi ſunt. Nonnullis in locis terra ab vndis violentiſſimè ceu ab hoſte alliditur & quatitur: alibi quaſi amico plexu, eadē ab aquis leniter cingitur. Nonnullibi mare magnis tractibus quaſi tentandi cauſa, in penitiorem terram ingreditur. Terra viciſſim alicubi ſuis angulis aut extremitatibus longè in mare extuberat, & eius velut ilia penetrat. Hîc vnum elemētum terminatur, & alteri quaſi ſtationis principium impertit. Illîc, vbi vtraque ſibi inuicem iunguntur, vtriuſque immenſa eſt profunditas: ſicut in mari auſtrali & boreali inſulæ reperiuntur, in quibus fundi demerſio 70. aut 80. orgiarum eſt. Eandem rationem quoque inſularum de Lobos, id eſt, luporum & in littoribus nouæ Hiſpaniæ Cocos dictis, eſſe, à gubernatore edocti ſumus. In magno Oceano nonnullibi ad multa milliaria nulla terra peruiſitur: & tamen duo editiſſima & altiſſimè prominentia faſtigia ſaxea conſpiciuntur, iuxta quę nec vlla terra nec fundus ſentitur.

Quæ autem verè ſit forma aut facies Indiæ, nemini ſatis compertum eſt, quoniam extremi eius fines necdum hodiè cogniti aut explorati ſunt. Quod ſi tamen vtcunque quid fingendum ſit: cordis figuram aliqualiter exprimere videtur. Latiſſima terra Braſilia eſt, vſq; in Peru. Eius terminus ſeu apex fretum eſt Magellanes. Baſis, qua perficitur, eſt terra firma. Hinc paulatim vſque in Floridam expanditur, & ad illa loca, quæ nondum nota ſunt. Quæ de India porrò quis ſcire volet, is eadem ex commentarijs, quæ Hiſpani de ſuis geſtis & inuentis ediderunt, comprimis autem ex peregrinatione, à ſociorum noſtrorum aliquo facta & deſcripta, in qua multa memorabilia leguntur, hauriat. Iam ergò materiam ſeu tractationem de elementis, quibus omnes plagæ & regiones mundi conſtituuntur & ambiuntur, finiamus.

LIBRI TERTII FINIS.

NATVRALIS INDIÆ OCCIDENTALIS HISTORIÆ, LIBER QVRATVS.

Cap. I.

POSTQVAM in antecedente libro de Elementis & corporibus simplicibus, vt & eorum affectionibus, per Indiam peculiariter notis, pertractauimus: nunc deinceps in hoc quarto libro de compositis & mixtis quoque, quantum instituti nostri ratio exposcere videbitur, tradendum esse existimamus. Porro cum rerum quidem mixtarum multa eaque diuersa genera sint: nos in tres ordines vniuersas partiemur: nimirum in Metalla, in stirpes, & in animalia. Metalla autem sunt quasi abditæ in terræ visceribus venæ aut radices, quibus propter variè quoquo versum dispersam sobolem quadamtenus similes sunt. Nam tum maiores tum minores suas propagines ceu ramos & surculos stirpium instar possident. Vnde ipsa quoque metalla non secus ac herbas virere, vigere & augescere nonnullis persuasum est: non quod reuera augescant, & vitam internam habeant (quod solis stirpibus contingit.) Sed quod ad horum similitudinē sub ipsa terra generentur, & cum solis tum cæterotum Planetarum vi & energia augeantur & quasi excrescant. Sicut ergo metallum non nisi planta in terra abdita existit: sic vicissim stirps vel planta nihil aliud est, quàm animal, in loco suo fixum & immotum persistens, vitamque ex eo alimento, quod natura ex terræ sinu ipsi offert, trahens. Animalia tamen plantis nobiliora sunt. Sicut enim illa tum formam tum substantiam perfectiorem & præstantiorem adepta sunt: sic alimento quoq; nobiliore & commodiore omnino indigent.

Qua de causa Natura solers animalibus tum sensum tum motum quoque impertiuit, vt ad cibum suum quærendum se promptius promouere possent. Æquo modo, terram quoque sordidam & sterilem metallis pro alimento esse, nouimus. Terra autem fœcunda, alimentum plantis ministrat. Plantæ vicissim animalibus cibo sunt: vt animalia hominibus. Et ea ratione semper res viliores aut imperfectiores, perfectiorum saluti & conseruationi commodant.

modant. Quod ipſum in ſe perfectum non eſt, perfectiori ſubiacet.

Ex quo diſcurſu iam commodè intelligi queat, aurumque & argentum, & his ſimilia alia (quæ homo turpi auaritia miſerè excæcatus tanti æſtimat) non verum finem, propter quem homo conditus ſit, exiſtere: ſiquidem iſthæc vniuerſa ipſo homine, qui Soli Deo creatori ſuo & architecto ſubiectus eſt, multo inferiora & abiectiora ſunt. Et qui hoc quidem modo res vniuerſas creatas ſecum expendit & trutinat, is vtilitatem inde haud leuem percipiet. At verò qui obiter ſaltem & quaſi per tranſennam eaſdem introſpicit, & quæſtus ſaltem emolumentique cauſa eaſdem rimatur: huic pro Salomonis vaticinio accidet, vt pedes eius laqueis, in quos fatui incurrũt, *Sap. 14.* irretiantur. Ideo & nos quoque hunc de rebus Indicis commentarium propter vnicam iſtam cauſam condendum ſumpſimus, vt à creaturis ſuis Deus hoc pacto celebraretur; & non, vt, quæ de metallis, plantis & animalibus ſcitu neceſſaria eſſent, tantummodo operoſa & affectata explanatione traderemus. Ideò, quid de ſingulis iſtorum in India tum ipſi comperimus, tum à fide dignis aliis narrata accepimus, breuiter ſaltem & tenui filo decurremus.

Cap. II.

De Metallorum in India opulentia.

METALLA à ſapientiſſimo creatore Deo, tum ad Medicinam, tum ad tutelam, tum ad ornatum, tum ad inſtrumenta varia condita ſunt. Quæ omnia illuſtribus adductis exemplis confirmari poſſent. Sed poſtremus metallorum finis omnium certiſſimus & præſtantiſſimus eſt. Non enim ſolum homini id impoſitum eſt, vt quam bruta non minus ſuum ſectari alimentum cogatur; ſed pro ea quoq; ingenij ſolertia, qua à Deo Opt. Max. cælitus donatus eſt, operari debet. Porro vt rationis humanæ acumen artes infinitas comminiſcitur: ſic Deus conditor varias etiam materias produxit, quibus homo in diuerſis artibus exercendis, & ſeipſo ceu expoliendo & illuſtrando vti poſſet. Etſi vero idem Creator diuerſas tum ſpecies tum naturas metallis terræ indiderit aut incluſerit: quæ tamen in vitæ & ſanitatis humanæ commodum collatæ ſunt, omnium primæ habendæ veniunt. Sic alia metalla corporum morbos & vitia perſanant: alia arma pro propulſanda vi externa miniſtrant: alia ad ornatum, habitationem commodiorem & cætera faciunt: alia vaſa & inſtrumenta, ab hominibus temporum decurſu inuenta, ſuppeditant.

Inter omnia vero, quæ natura produxit, metalla, nullum humanis vſibus plus ſeruit, ac pecunia, quæ, vt Philoſophus ait, omnium *Ariſt. 5. Ethic. c. 1.* rerum menſura eſt. Etſi vero pecunia ſeu aurum res in Natura ſim-

plex seu singularis existat, virtute tamen & operatione sua idem est omnia. Aurum enim est cibus, vestitus, domus, currus, equus, & quicquid vspiā homini opus est. Ideò, vt sapiens ait, auro omnia subiecta sunt. Metalla autem, pro medio seu arrha rerum vniuersarum parandarum acquirendarumq; ideo electa & constituta sunt, præ substantiis aliis, quia illa rerum cæterarum omnium solidissima, corruptioni & mutationi minus subiacent. Sed & inter ipsa metalla aurū principem ex durabilitate locum occupauit: & ab hoc argentum: sicut id non solum apud Hebræos, Assyrios, Græcos, Romanos, ac nationes tum Europæ tum Asiæ cæteras quoque videre licet: sed populorum quoque remotissimorum idem sensus est, velut Indorum, qui metalla huiusmodi in templis & palatiis, in Regum, Deorum, & virorum fortium honorem suspenderunt.

Eccles.10.

Etsi barbaræ quædam gentes extiterint, quæ nec aurū nec argentum nouerint, sicut de Floridanis traditur, quod nec saccos nec peras, auro confertas, è littore abstulerint, verum, vt rem nihili vanamque omnino reliquerint. Et de Babitacis Plinius scribit, eos aurum tam grandi odio prosectatos fuisse, vt vniuersum humo defoderint, ne id in vsum hominum veniret. Sed istorum Floridanorum & Babitacorum hodiè magna penuria est: vt contra eorum, qui aurum & argentum insanius venentur, copia certissima. Id, vt ab iis, qui ex India appulerunt, commonefiamus, operæ pretium est. Et quidem Indorum cupiditatem ac auaritiam nostra multò minorem & parciorem esse, nemini non notum est. Quin & iidem auri satagentia, non tanta sacrilegia committunt, etsi cultores Idolorum fuerint: quāta nostrum aliqui, qui Christo nomen dedimus, frequenter patrare sustinemus. Ideoque sapientissimi Dei prouidentia probè ita constitutum esse apparet, vt in locis remotissimis, quorum Respubl. non admodum bonis legibus fruuntur, fodinæ omnium ditissimæ & opulētissimæ reperiantur: quibus nimirum homines velut esca quadam illicerentur ad ea loca accedenda, vt hoc nimirum consortio gentes, veri Dei cultus ignaræ, vera religione imbuerentur, & ad salutem æternam vocarentur. Vt hoc pacto diui Esaiæ prophetia impleretur, dicentis: Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas: longos fac funiculos tuos, & clauos tuos consolida. Ad dextram enim & ad læuam penetrabis: & semen tuum gentes hæreditabit, & ciuitates desertas inhabitabit. Quæ verba, sicut diuus Hieronymus autor est, id sonant, Euangelium nimirum non ab iis solùm, qui simplici zelo ex misericordia id faciunt, prædicatum iri: sed ab iis quoq; spargendum esse, qui rebus Politicis & negotiationibus mundanis studeant. Ita reuera constat, præ cæteris eas oras quoque Indicas, quæ fodinis præstātissimis & ditissimis dotatæ sunt, in Christiana religione omniū primas institutas fuisse. Vnde, Deum sapientissimum pro singulari suo placito omnia optimè disponere liquet.

Plin.lib.6.c.27.

Esa.54.

Et in

Et in hoc casu sapientissima illa sapientissimi viri sententia valet, dicentis: Sicut pater, filiam suam elocaturus, dotis ei plurimum impertit: Sic Deus adoptandæ in gratiam suam huic terræ fodinarum thesauros locupletissimos, metallaque copiosissima, vt cuprum, ferrum, plumbum, stannum, hydrargyrum, aurum & argentum promentes, largissimè donauit. Et ex omnibus quidē Indiæ regnis, Peruano nullum opulentius est. Tanta enim auri, argentique ac hydrargyri ibi abundantia est, vt fodinæ recentes nouæque indies attingātur. Tum & ex conditione soli animaduerti potest, quod multò frequentiores, iam dum repertis, fodinæ inueniendæ adhuc restent. Et vt summatim dicam, omne solum quasi metallis consitum & cumulatissimè conseminatum apparet: Cum nullus in vniuerso orbe tractus metallorum opulentior, quam is vnicus, promus sit.

Cap. III.

De qualitate & conditione terræ metalliferæ: & quod in India non omnia metalla parentur: & de horum apud Indos vsu.

CVR India tantis metallorum thesauris scateat, à Dei voluntate, qua sola sua munera dispensat, id esse suprà diximus. Quod si verò de his Philosophorum more loquamur, verissima illa Philonis sententia est, dicentis: aurum, argentum & metalla naturali principio ortus ex sterilissimis & desertissimis terræ locis progredi maximè, vnde non inepta deductione confici posset, eas terras, quæ temperatiores, frugum, herbarum fructuumque feracissimæ sint, rarò aut nunquam fodinis istiusmodi abundare. In hisce etenim locis, quod solum fruges fructusque, ad hominum sustentationem necessarios proferat, natura eatenus contenta est. Id vt re ipsa verum esse comperimus: ita contraria ratione vicissim inferimus, aurum, argentum, hydrargyrum & metalla similia, in aridis, incultis & sterilibus alias locis, omnium copiosissimè prouenire: vt in quibus montes vastiores, præruptique scopuli, & aër intemperatior gliscant.

Quæcunque ex India occidentali in Hispania hactenus illata Metalla sunt, omnia ex istiusmodi desertis locis eruta fuerūt: quæ tamen terræ, aliàs quidem rigidæ, propter suauem pecuniæ odorem ab hominibus excultissimæ factæ sunt. In India etsi quidem metallorum vniuersim omnium venæ abundent: nullorum tamen maior captura aut venatio instituitur, quā quæ aurum, argentum, & hydrargyrum fouent. Hydrargyro enim opus, in auri argentique disgregatione facienda. Ferrum autem eò ex Hispania Chinaque inferri solet. Olim quidem Indi Cuprum quoq; separare & parare solitabant, quod instrumentis armisq; non ferreis sed cupreis communiter vterentur.

rentur. Iam verò ab Hiſpanorum in Indiam ingreſſu, cupri parum e-ruunt, etſi eius magna paſſim copia proſtet: Sed in pretioſiorib. metallis effodiendis omnem potius operam ſumptumque impendunt.

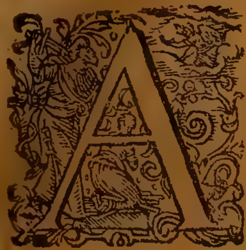
Ex nullo vſpiam documento ſuſpicio captari poteſt, Indos auro, argentóve ac aliis metallis pecuniæ in permutandis mercibus loco vnquam vſos fuiſſe, ſed eadem decori ſaltem ornatusque gratia adhibuiſſe, & tum templis, tum palatiis ac monumētis inſignioribus intuliſſe, in varias tum ex auro tum argento formas, & infiniti generis vaſa confićta. In contraćtibus vēditionis & emptionis, pecunia nulla vtebantur, ſed rem re ſimpliciter permutabant. Idem veteres quoque factitaſſe, Plinius & Homerus tradunt. Indis quinimò res quæpiam peculiares erant, quas auro ac pecunia longè pluris extimabant, quibus pecuniæ vice vtebantur: ſicut is mos adhuc hodiè apud nonnullos viget. In prouincia Mexico, loco pecuniæ fructu Cacao vtuntur, quem emptionis & venditionis arrham habent. Huius vicem in Peru Coca ſupplet, quod folium eſt, Indis maximi æſtimatum. In Paraguay, id eſt, Rio de la plata, ferreis orbibus monetæ loco vtuntur. In S. Cruce, iuxta montana, textum goſſypium pro pecunia habent. Et ſic, vt verbo dicam, rem re mercatores Indici permutant. Et licet mercatus ſeu nundinas alicubi celebriores agitēt, in quas hominum maxima multitudo confluat: pecunia tamen omni vacui veniunt, nec propolas vllos admittunt, cum mercium exquiſite cenſendarum ipſi longè peritiſſimi exiſtant, & ad æquitatis normam ſtipulari dexterrimè poſſint. Hiſpanis autē in has terras delatis, tum & ipſi Indi in commerciis auro argentoque, vti cæperunt: quæ tamen metalla in principio cuſa & ſignata non erant. Sed ſecundum pondus eadem appendebant, ſicut à vetuſtioribus quoque Romanis olim factitatum legimus. Tandem in Mexico & Peru ſignari quoque moneta occæpit. In India occidentali nunquam moneta illa mercantur, quæ aliis metallis, vt cupro, aut ære permixta ſit; Sed puro putoque vel auro vel argento commercia cōfirmant. Cum enim illa terra duorum iſtorum metallorum largitrix cumulatiſſima ſit; non ſuſtinent vſitatā monetam ſuam, quam Billioen vocant, aliis metallis confundi aut permiſceri, ſicut id in Italia & prouinciis aliis fieri conſueuit. Nec ab re eſt, quod in aliquibus Indiæ inſulis, vt Santo Domingo & Puerto Rico, moneta quoq; ex cupro fabrefacta vtantur, quæ Hiſpanica exiſtens, in ſolis tamen iſtis inſulis tantum vſitata eſt, in quibus auri argentíve magna penuria viget. Quæ etſi & ipſæ quidem ſuas fodinas meliores habeant, nemini tamen eadem aut eruendi animus, aut parandi dexteritas eſt. At verò, cum Indi ſaltem aurum, argentum, & hydrargyrum ex ſuis fodinis eruere ſoleant: nos quoque de iſtis tribus ſaltem metallis tractationem eligentes, cæterorum conditionem miſſam faciemus.

Plin. libr. 33. c. 3.

Cap.

Cap. IV.

De auro, quod in India colligitur.

VRVM omni tempore metallis cæteris prælatum, & eorum præstantissimum ab omnibus habitum est, quod omniū solidissimum & corruptioni minimè obnoxium esset. Ignis enim, qui vniuersa depascitur & comminuit, huic suam perfectionem potius confert. Nam in ignem aurum immissum, coloris sui natiuam probitatem omnino retinet. Tum id & metallorū omnium spectatissimum pulcherrimumque est, quod ob id secundum Plinij sententiam Obryzum nominatur. Auri sacra quoque pagina persæpè meminit. Vsus, qui omnia atterit, Plinio attestante, de auri pondere & substantia nihil decidit. Tum id nec rubigine aut vetustate exeditur. Et licet externa specie quidem consistens durumque appareat: leui tamen pressu flectitur, & malleo promptissimè dilatatur, vt res creditu mira sit. Quod qui tundunt, vim eius & naturam hanc compertissimam habēt, quod in omnes partes flectatur, nec frangatur facilè. Has auri virtutes qui attentius considerat, is sensum sacrarum literarum penitius assequetur, quæ aurum amori comparant. Cur verò auri tantum desiderium, & tam anxia operosaque conquisitio sit, aut admiratio, dicere hoc loco quidem nihil attinet. Nam, qua vi aurum maxima præstat, eadem omnibus notissima est: cum rerum omnium, quas mundus cōtinet, optimum & potentissimum censeatur. Sed ad propositum.

Plin. libr. 33. c. 3.
Apoc. 3. & 21.
Cant. 3.
Psalm. 67.
Thren. 4.
3. Reg. 6.

Auri in India tam cumulatus prouentus est, vt, sicut ex historiis noscitur, Ingæ in Peru vasis vel maioribus vel minoribus aureis, vt trullis, pateris, cyathis, lagenis, vrceis & hydriis grandibus minimè contenti essent: Sed & sellas & vehicula integra ex auro fabricari curarent. In templis eorum imagines solidæ ex puro auro stabant. Auri ipsa quoque Mexico promа est, sed copia minore. Qui primi has terras occuparūt, auri diuitias infandas & inæstimabiles adepti sunt. Sed, quod ex istorum conspectu Indi remouerant & abscondiderant, longè vberius erat. Primi isti possessores tot bonis aucti euaserunt, vt ferri loco, caballorum suorum pedibus soleas ex argento puro induerent. Pro vno vini cantharo Indi illis vltra 300. coronatos adnumerauerant, & his similia plurima fecerant. Quæ etsi quidē commenti speciem habere videantur, omnia tamen sunt quam verissima & attestatissima.

Aurum illis in locis tribus ferè modis separatur & conficitur: quos tamen omnes non frequenter vidi egomet. Nam aliud granorum specie in puluere & scopulis inuenitur. Et hoc, auri palas seu fragmenta vocant, quod solidum, nullique alij metallo confusum, ita

legitur. Id nec liquari, nec igne depurari opus habet, sed est ex se purissimum. Ideò autem auri eæ particulæ grana vocantur, quia plerunque seminum melonum aut cucurbitæ molem adæquant. Et hoc

Iob.28. est, quòd Iobus ait: Glebæ illius aurum. Massulæ tamen nonnunquam grandiores quoque inueniuntur: quales mihi videre contigit, aliquot libras omninò appendentes. Et hæc est illa auri perfectio &

Plin.lib.3.c.4. nobilitas, sicut Plinius ait, quod solum ita purum & inadulteratum reperitur. Id quod similiter Metallis aliis non accidit. Omnia etenim cruda sunt, & spumantia, atque vt beneficio ignis depurentur, necesse habent. In India argentum vidimus, velut Escareham. Fragmenta quoque argenti in India conspeximus integra, quæ Papas vocant. Granorum horum aureorum pauca reperiuntur, si ad aurum cæterum conferantur. Aurum è scopulis saxisque dictum, vena seu minera est, ex scopulis saxisque eruta. In fodinis Carumanis iuxta Salinas lapides grandes vidimus, totos auro perfusos. Eorum nonnulli vna parte aurum, altera saxum erant. Istiusmodi aurum in puteis, sæpè, ipsisque fodinis, suas venas non secus ac argentum habentibus, reperitur. Cuius tamen præparatio difficilior est.

De modo id aurum præparandi, quod ex lapidibus eliquatur, Agatarchides libro historiarum quinto de lacu Erythreo seu mari rubro commentatur, sicut id Phocio in sua Bibliotheca meminit. Idem reges olim Ægypti quoque facere sueuerunt. Et quidem, res admiratione digna est, illud, quod memorat, cum iis, quæ de præparatione auri argentíve dicta sunt, ita præcisè conuenire & quadrare. Auri pars maxima ex puluere seu arena ex fluminibus eiecta, aut superfluentibus diutius aquis irrigata, conficitur. Indiæ siquidem flumina huiusce auri admodum feracia sunt. Ex eorum numero est Taius in Hispania; Pactolus in Asia: & Ganges in Orientali India: quæ omnia iam apud vniuersos nota celebrantur. Quod nos quidem aurum in puluere & arena repertum nominamus: id illi ramenta auri vocitant. Et huius è fluminibus extracti, isto tempore copia omnium maxima erat. In fluentis Insulæ Spaniolæ, Cubæ, & Puerto Rico, auri quoque magna vis alitur. Sed id tum propter indigenarum inopiam, tum & separationis difficultatem, inde in Hispaniam exigua copia infertur. Non minor eius quantitas in regno Chile, ac Quito, Granataque noua reperitur. Omnium verò nobilissimum ac pretiosissimum aurum in prouincia Peruensi Carauaya, & in Chile Valdiuia reperitur. Eius enim (vt vocant) Alloij summum est, nonnunquam 23½. Carat, nonnunquam plures appendens. Quin & quod in Veragua est, præstantissimum habetur. Sed & ex Philippinis & China auri quamplurimum in Mexico importatur, leuiores tamen censuræ, probæque. Aurum quoque aliquod argento Cuproque permi-

Plin.lib.3.c.4. xtum reperitur. Et Plinius expressè tradit, nullum vspiam aurum ita exquisitum purumque reperiri, quod argenti nihil sibi commixtum

habeat.

habeat. Aurum quoque, quod argento permixtum est, eo, quod cupri mixturam habeat longè pauciorum carat putatur. Quod verò quintam partem argenti accepit, id pro Plinij sẽtẽtia verũ electrum est: quod ad ignem tum auro tum argento purissimo longè clarius splendet lucetque: licet aurum ex cupro pretiosius sit & præstantius. Quod in sabulo arenisque aurum legitur, tam diu abluitur, dum arena, argillaq; vniuersa separata, aurum propter sui grauitatem in fundum vergat. Sed idem hydrargyro quoque, aut aqua forti disseparatur. Alumen siquidem, ex quo aqua illa confit, separandi à cæteris metallis auri facultatem certissimam sibi connatam habet. Aurum ergò hoc modo segregatum, & in placentas fusione concinnatum, in Hispaniam deinde conuehitur. Illud enim, quod arenis pulueriq; adhuc consertum hæret, ideò ex India afferri non potest, quia incertum est, quo pretio in telonio redimi debeat. Ex singulis enim quinis Marcis regi vna appendenda est: quæ quantitas certè, nisi in depurato auro, præcisè æstimari nunquam potest.

Plinius scriptum reliquit, Hispania nullam vspiam regionem auri feraciorem esse, comprimis verò Gallicia & Lusitania. Quibus tamen omnibus prouinciam Asturie præferri ait, quæ quotannis auri 20000. pondo Romam misit: cuiusmodi quantitas in nulla vspiam prouincia reperiri queat. His & liber Macchabæorum astipulatur, quo dicitur, eos diuitias suas vniuersas ex Hispaniæ auro argentoque collegisse. Hispanicæ verò opulentiæ hodiè Indorum quoque opes accedunt: quod prouida Dei conditoris cura & sapientia ita constitutum est, vt vna terra alteri subsidio veniret, suasque sibi mutuo diuitias conferrent & impertirent. Pretium auri eius, quod ex India in Hispaniam auehitur, numerari aut æstimari minimè potest. Certissimum tamẽ est illud, ea summa, quæ quotannis ex Hispania Romam importata à Plinio dicitur, longè grandius existere. In ea classe, quæ ex terra firma An. 1587. soluerat, qua & nos vehebamur, cistæ auro confertæ duodecim erant: quarum vna quælibet ad minimum quatuor Arroborum pondus continebat. Vnum autem Arrobum libris 25. constat. Ex noua Hispania marcæ auri 1156. auectæ sunt: quæ omnes Regi addictæ erant: excepta ea summa, quam quisque priuatus sibi corraserat, in tabellas publicas non relatam. Et tantum de Auro Indico. Nunc ad argenti considerationem deinceps descendamus.

Lib. 3. c. 4.

1. Macch. 8.

Cap. V.

De Argento, quod India promit.

Iob.28. N Iobi libro ſcriptum legimus hoc modo: Habet argentum venarum ſuarum principia: & auro locus eſt, in quo conflatur. Ferrum de terra tollitur: & lapis ſolutus calore, in æs vertitur. Quibus verbis vir ſanctus naturam proprietatemque quatuor principum metallorum, vt auri, argenti, ferri, cupriq́ue admodum graphicè perſpicueq́ue deſcribit. De locis quidem, quibus aurum naſcatur, præcedenti in capite abundè ſatis diximus; quod nimirum in præruptorum montium ſcopulis & rupibus, infra terram reconditis, inueniatur: vt & in fluminum ſabulo, ijſq́ue arenarum cumulis, quos torrentes ex montibus deturbarunt: ſicut hæc Indorum opinio vulgatiſſima eſt. Ex plebe multis vel dum hodiè perſuaſum eſt, aurum à cataclyſmi tempore in montibus relictum manſiſſe, quod paſſim hodiè in fluentis & locis aliis reperiatur. Sed nos, vt conſtitutum eſt, hoc iam loco de argenti ſaltem venis narrationem inſtituimus.

Primum autem id eſſe ratum apud omnes volumus, quod argentum inter omnia metalla ſecundum locum omnino obtineat, & quod ab auro proximum ſit: quodque durabilitate metalla cætera omnia poſt ſe relinquat; ideò comprimis, quod de ſua ſubſtantia ad ignis violentiam quam minimum deperdat, & tractari in quaſlibet formas commodiſſimè poſſit. Impulſum argentum ſonitus claritate ipſum aurum ſuperat. Tum & colore lucem æmulatur, vt ſonitu penetrantius & ſuauius eſt. Sed & loca certa definitaq́ue ſunt, quibus argentum auro longè præſtantius cenſetur. Veruntamen cum auri minor quantitas ſit, idq́ue multò parciore menſura ab ipſa natura diſpenſetur, iſto veluti argumento auri præſtantia meritò concludi debet: etſi alicubi quoque terræ (ſicut de China narratur) reperiantur, quæ aurum facilius & copioſius, quam argentum, porrigant. In genere tamen argenti copia maior vbiuis reperitur. Porrò autem Indiam Occidentalem, ſapientiſſimus mundi architectus, tam ingentibus & opulẽtis diuitijs, cumulauiſſe videtur, vt vniuerſa illa, quæ tum veteres tum recentes hiſtoriæ de Hiſpanicis argentifodinis prodiderunt, cum huius regionis diuitijs conferri non poſſint. Nam eius fodinæ paſſim in teſquis, ſyluis, montanis, & collibus ſe offerunt. Tum & in planis terræ argentum erutum eſt.

Argentum verò omne duorum generum eſt. Vnum ſeparatum, alterum verò ſuis venis & ductibus cohærens vocatur. Separatum, argentum, fragmenta ſeu portiones eæ dicuntur, quæ ſeparatim in certis locis eruuntur. Ad quarum terminos ſi ſemel deueneris, eius

ibidem

ibidem nihil reliquum inuenias. Continui verò ductus venæque suis propaginibus surculisque tum per longitudinem tum profunditatem, terræ perreptant, non secus ac in arbore rami, maiores minoresq; quoquo versum sese diffundunt & disijciunt. Surculorum horum quocunque loco vnum repereris, ei quam proximè alium quoque coniunctum esse, certò credere possis. Indi effossum argentum præparaturi, illud primò eliquant funduntque hoc modo. Vniuersam massam igni imponunt, vt liquescat: spumam interim eius excutientes. Hoc ingenio argentum, à plumbo, stanno, cupro, rebúsque permixtis alijs omnibus emundant purgantque. Hanc verò in rem singularia quædam instrumenta, ceu fornaculas, extruunt, in quas ventus vbertim irruere queat. Fornacibus verò ligna carbonésque ingerunt. Et hæ in Peru Guairas nuncupari solent. Postquam verò Hispani rerum potiti sunt, cæperunt argentum (quanquam & ipsi eliquationibus adhuc interdum vtantur) adhibito hydrargyro separare: qua arte plus argenti colligunt, quam eliquando fit. Metallũ verò nonnullibi argentiferum offertur, quod nec vi eliquationis, nec beneficio hydrargyri expurgari possit. Et hoc plerunque metallum crudissimum & abiectissimum est, cuiusmodi ibi copia non infrequens offertur. Ex huius maxima mole, argenti paucissimum colligitur: sicut ex huic opposito quamplurimum aufertur.

Admiratione autẽ id omnino dignũ est, quod ex vno metallo vi ignis, ex altero verò vi hydrargyri, citra beneficium ignis argentũ extrahi possit. Sed & hoc mirabile obuenit, quod ex nõnullis metallis, quæ igne extrahenda sunt, argentum vento non factitio, sed omnino naturaliter flante elici postulet: adeo, vt follium nullus in hoc opere vsus sit, cum metallũ ijs inflatis minimè eliquetur. Contra, metalla nõnulla sunt, quæ vento follibus facto promptius fundantur: cuiusmodi illa sunt, quæ ex fodinis in Porco eruuntur. Ex Potosi vero fodinis prompta, follibus adhibitis, minimè liquescunt: sed vento eo opus est, quem requirunt Guairas: quæ fornaculæ sunt, in descensu montium vento ita aduersæ, vt eo afflari queant. In istiusmodi enim focis metalla dissolui solent, quos necessitas vsibus humanis ita promulgauit. Sed & aliæ innumeræ artes, metalla istiusmodi soluendi, distinctis temporibus, excogitatæ sunt: quarum nonnullas in sequentibus trademus. Quæ argentum loca in India promant, præcipua sunt Hispania noua, & Peru. Sed & ex his Peruenses montes nobiliores sunt. Potosienses autem omnium in vniuerso orbe præstantissimi sunt. Ideoque de istis priuatim paulò fusius tractaturi sumus.

Cap. VI.

De Potosi montanis: & de eorum primo inuentore.

ELEBERRIMA Potosi mõtana, in prouincia Charcas regni Peru, versus æquinoctialẽ circulũ ad partem australem, aut iuxta polum Antarcticum sub gradu 21½. ita sita & cõstituta sunt, vt sub Tropico extremos Zonæ torridæ fines attingant. Iste verò tractus admodum frigidus existit: vt qui veterem in Hispania Castiliam, aut Flandriam frigore exuperet. Quamque pro poli ratione meritò temperatior, & aliquantò calidior esse deberet. Hanc verò illius frigiditatem, tum loci alta constitutio, tum ventorum frigidorum & intemperatorum (ibi Tomohaui dictorum) perpetua perflatio causatur. Venti hi rigidissimi & gelidissimi mẽsibus Maio, Iunio, Iulio, & Augusto potissimum dominantur. Tum & natura sua siccissimi & molestissimi, impediunt, quo minus illis locis aut herbæ aut fructus enasci possint. Vnde etiam factum est, vt tum propter cæli summam intemperiem, tum soli omnimodam sterilitatem ibi vigentem, ab hominibus penitus deserta & desolata diu steterit. Nunc verò argenti (quod omnia allicit) virtute eô homines protracti sunt, vt in monte isto oppidum grandissimum & populosissimum condiderint, quod rebus omnibus ad vitam necessarijs, vt fructibus, conseruis, vino præstanti, frugibus, sericis pannis, vestibus & ornatibus alijs, cumulatissimè iam abundat, aliunde tanta copia inuectis illatisque, vt circa oppidum vniuersa ea enata esse, multi credere possent.

Montanæ terræ natiuus color, subrubeus est, tincti tabernaculi aut pyramidati sacchari faciem è longinquo exhibens. Mons ipse admodum præceps, cæteris vicinis omnibus editior est: cuius ascensus difficilimus est, etsi equis in illũ aditus pateat. Fastigium eius acutissimum est. Radix autem milliaris vnius latitudinem habet. A summo montis vertice ad radicem cubiti 1624. in Hispania vacas seu virgæ dictæ, numerantur. Quæ altitudo si ad mensuram Hispanicam referatur, milliaris partem quartam constituet. Ad radices huius montis, alius etiam minor, ab illo ceu enatus, visitur. In hoc olim fodinæ metalli solitarii celebres erãt: cuiusmodi vel dum hodiè adhuc velut in vidulo non venis adhærens, reperitur interdũ. Eæ fodinæ quondam satis opulentæ erãt. Monticulus ipse, Guaina Potosi, id est, minor seu iunior Potosi dicitur. Ad huius montis basim oppidum extructum est, commune tum Hispanis tum Indis diuerticulum, qui ex Potoso eruendarum opum causa illûc confluxerunt. Oppidi huius ambitus duo ferè milliaria habet: & in eo negotiationes omnium in Peru maximæ agitantur.

Huius

Huius montis fodinæ olim ab Ingis (qui ante Hiſpanorum aduentum Peru imperitabant) ideò non terebantur, quia iuxta Potoſi, fodinam illam, quæ ad Porco ſex milliarium, interiectu colebatur, ſubruebant. Cuius rei hanc cauſam arbitror, quod de illa nihil compertum habuerint. Nec fabulæ illi à quoquam addicenda fides eſt, qua perſuadent: quod cum olim fodina illa ſuffodi cæpiſſet, vox quædam eruperit, & foſſores, ne montem, aliorum extraneorum commodis hactenus reſeruatum, vel extremo digito attingerent, admonuerit. Hiſpani, cū iam duodecim annis integris in Peru habitaſſent, montanorum Potoſi opumq; in illis reconditarum ne tantillum quidem notitiæ habuerant. Cuius diuitiæ poſteà ſerioribus annis hoc pacto innotuerunt.

Indus quiſpiam, Cualpa vocatus, ex Chumbibilca, Cuſco regione oriundus, ſecundum ſolis occaſum feras aliquando, verſus montana ſe recipientes, ſectatus erat. Cum vero in aſcenſu progredi poſſet difficilius: arbore quadam, Quina dicta, prehenſa, cum ſe tractim promouere vellet, eandem radicitus euulſerat. Qua re viſa, cum rerum metallicarum peritus eſſet, venam ibi metalliferam inſignem ſubeſſe, ſuſpicatus eſt. Itaque cū eam diligentius rimaretur, confeſtim fragmenta aliquot metallorum inuenit, quæ euulſę arboris impetus eruerat. Iſta tamen, quid eſſent, commodè nondum internoſc poterant, quia color eorū tum à ſole, tum aqua iam obſcurior euaſiſſet. Eiuſdem metalli tamen portiones ſecum aliquot in Porco aſportauit, vt igne adhibito illius genus exploraret. Quo facto, mineram eam nobiliſſimam deprehendit. Itaq; furtim ſe frequenter in montem recipiens, quantum opus eſt, effodit, domique ſubinde liquat & hoc metallo tam diu negotiatur, dum res alij cuidam Indo Guanca dicto, & ex conuallibus Xauxæ ad fines ciuitatis de Los Royes ſitæ oriundo, ſuboleret. Prima autem ſuſpicio Guancæ hinc naſcebatur, quia Gualpa, inuentor, orbes argenteos maiores fundebat, quam ex metallis in illo confinio parari ſolerent. Tum & Gualpa domi ſuæ iam ſplendidius viuere incæperat, qui vitam tamen aliàs paupertinam agere ſolebat. Tandem & à Gualpa fuſa metalla, illis quæ in Porco à Guanca effoſſa erant, longè tractabiliora & generoſiora apparebant. Quibus omnibus ſecum trutinatis, ad ſecretum Gualpæ theſaurum expiſcandum, iam plena Guancæ libido ſurrexerat. Etſi vero viciſſim Gualpa id omni ſtudio ageret, vt hanc rem ſibi ſoli reſeruaret, neque cuiquam vnquam proderet: inſtantibus tamen Guancæ ſollicitationibus obtuſus victuſque tandem, ipſum ſecum in Potoſi montem abduxit, cum integro menſe ſolus mineræ poſſeſſor ante fuiſſet. Conuenit ergo inter binos iſtos, vt Guanca venam peculiarem, à Gualpa & ipſam inuentam, & alteri vicinam, ſectaretur. Ea vena hodiè Diego Centeno dicta, æquè ac altera opulenta, ſed tamen paratu difficilior extiterat. Hoc dimenſu bini iſti Indi integrum

Potoſi

Potosi montem, ceu thesaurum inæstimabilem inter se partiebantur. Progressu verò temporis, cum venam suam Guanca duriorem & intractabiliorem esse sentiret: indignitate rei commotus, venæ; Gualpæ addictæ, omnino socius & particeps esse contendit. Gualpa vero acriter reluctante, cōtentio eorum eô vsque inualuit, vt Guanca rem omnem ad Villaroelem, Hispanum deferret. Is cum continuo in montem Potosi se reciperet, diuitias pręsentes illas palàm spectauit, sicut à Ianacona seu famulo suo edoctus erat. Guanca itaque illico in album relato, venam Centeno Hispanus cum ipso descripsit & diuisit. Describere vero nihil aliud est, quàm spatium quoddam virgis definitum designare, quod iuris autoritate illis appropriatur, qui fodinarum aut inuentores aut suffossores sunt: idq; hac de causa, quia ad iudicem ordinarium rem detulerunt. Ita ergo qui fodinarum domini constituuntur, eas suo libitu tractant: sed ita tamen, vt quintam quamuis partem Regi dependere cogantur.

Prima, vt vocant, Potosi fodinæ registratio facta est die 21. Aprilis Anni 1545. in finibus Porco, per prænominatum Hispanum Villaroelem & Guancam. A quo tempore deinde alia quoque vena detecta est, quæ à Tin dicta, longè ditissima & opulentissima erat. Eius tamen præparatio admodum laboriosa existebat, cum, quæ promeret metalla, silicum more durissima reniterentur. Eiusdem anni die 31. Augusti vena iterum alia Mendieta in album relata est. Et hæ quatuor venæ in Potoso celebriores & opulentiores numerantur. De prima verò inuenta vena narrant, molem eius altitudine hastæ, instar scopuli, è terra eminentis sursum exporrectam stetisse, specie ferè pectinis, cuius altitudo 300. latitudo verò 13. pedum fuerit. Referunt nonnulli, venam hanc à cataclysmi tempore sic denudatam mansisse, duricieq; & soliditate sua, impetuosissimæ vndarum concitationi, fortiter restitisse. Huius venæ metalla tàm proba & nobilia erant, vt ex parte media purum argentum præberent. Quin & vena ad 50. vel 60. orgias in profundum exporrigebatur, dum aliquantum deficere inciperet.

Hoc ergò modo fodinæ Potosiēses detectæ & manifestatæ sunt: quarum sanè diuitias Omnipotens rerum creator pro immēsa sua & inexhausta beneficētia in commodum Hispanorum vsq; ad tēpora Caroli V. Romanorū Imperatoris & Hispaniarū Indiarumq; Regis, reconditas & abstrusas latere clemēter voluit. Repertæ huius tam diuitis & opulentæ in Potosi venæ, cum nuntium in Peru allatum fuisset: Hispanorum quamplurimi, præcipuè verò de La plata accolæ, à Potosi interuallo 18. milliarium distantes, continuò in Potosi irruerunt confertim, vt venam hanc occuparēt & eruerent. Eodem & Indorum multi ex prouincijs diuersis, velut sunt Guairadores in Porco, sese receperunt, ita, vt perexiguo tempore, Potosi oppidum in omni illo regno celeberrimum & populosissimum fieret.

Cap.

Cap. VII.

De diuitiis thesaurisq́ue, ex Potosi fodinis cum olim extractis, tum vel hodiè eodem loco erutis.

SÆPISSIME ambiguus obhæsi, an in vllis veterum historijs, de tam grandibus & insignibus fodinarum diuitijs, quales hoc seculo in Peru eruuntur, quicquam traditum sit. Et certè quidem, si vspiam in vniuerso orbe, opulentissimę fodinæ extiterunt, easdem aut Carthaginenses, aut Romani in Hispania possederunt: vt quæ non Ethnicorum saltem annalibus, sed ipsis quoque sacrarum literarum commentarijs celebratissimæ & præstantissimæ deprædicentur. Sed ex autoribus tamen omnibus, fodinarum nullus tam planam & euidentem mentionem fecit, ac ipse Plinius, qui in naturali historia hæc verba habet: Argentum reperitur in omnibus ferè prouincijs: sed in Hispania pulcherrimum. Id quoque in sterili solo, atque etiam in montibus. Et vbicunque vna inuenta vena est, non procul inuenitur alia. Hoc quidem & in omni ferè materia, vnde metalla Græci videntur dixisse. Mirum adhuc per Hispanias ab Hannibale olim inchoatos puteos durare, sua ab inuentoribus nomina habentes. Ex queis Bebelo appellatur, hodieque qui CCC. pondo Hannibali submministrauit indies. Ad mille quingentos iam passus cauato monte, per quod spatium Aquitani stantes diebus, noctibusque egerunt aquas lucernarum mensura, amnemque faciunt. Hæc ipsissima Plinij verba sunt, adducta à nobis hanc ob causam, quod persuasum habeamus, metalli fodinarum gnaros ex illis magnam sanè voluptatem captaturos, dum intelligant, quo ordine modoque hodie singula aguntur, priscis quoque seculis pariter ea vsitata fuisse. Illarum tamen fodinarum, quas Hannibal in montibus Pirenæis inuenit, quasque deinde Romani vsque ad Plinij tempora (quod interuallum 300. ferè annorum est) possessas eruerunt, opes longè potentissimas fuisse, necesse est. Illarum enim profunditas 1500. passuum, id est, milliarium Hispanicorum duorum erat.

Plinius lib. 33. cap. 6.

In principio tanta earum largitas fuerat, vt, quibus ascripta dominis esset, illis in dies 300. pondo, (pondo autē 12. vncijs constabat) elargiretur. Quæ diuitiæ, etsi immensissimæ quidem æstimationis sint: nostro tamen iudicio cum Potosinis vel in minimo non comparari queunt. Ex libris enim Regijs, in domo (vt vocant) contractionum asseruatis, tum doceri planè, tum fide dignorum hominum testimonio confirmari potest plenissimè, quod à tempore Licentiati, Polo vocati (quod tempus à prima fodinæ inuentione admodum serum erat) singulis septimanis quintarum loco 150000. Pesos, vti ap-

 pellant,

pellant, nonnunquam & 200000. consignati & numerati fuerint. Quæ summa, quotannis millionem vnam cum semisse, ad minimum constituit. Consequenter ergò pro dictæ supputationis modo ex prænominata fodina indies circiter 300000. Pesos proueniunt: ex qua summa regi quintarum vice 6000. Pesos in dies penduntur. Sed, quod ad insignes Petosi diuitias augendas facit, id quoque concurrit, quod supra dicti prouentus ex sola argenti appensione capiantur. Iam verò in Peru nemo quisquam est, qui ignoret, quod iam à bene longo tempore in isto regno argentum, quod signatum esset, à vectigali semper immune manserit: adeo vt ex omni illo argento, quod Potosi profert, vix tertia, aut dimidia pars quintarum loco regi cesserit.

Sed & verba Plinij nobis attendenda sunt, qui testatur, quod in Bebelo ad mille quingentos passus montem excauarint, per quod omne spacium aquas cõtinenter egeri oportuerit: quod impedimentum fodinarum omnium grauissimum esse solet. In Potosi autem etsi mons ad 200. æstados seu orgias excauatus quidem esset, aquas tamen in ista profunditate regurgitantes nullas attigerunt, quod pro maximo beneficio ducẽdum erat. Fodinæ etiam, in Porco notæ, hodiè propter influxam aquam non continuãtur, sed desertæ linquuntur. Nam & solidissimas simul cautes pertũdere, & iugem vndarum illuuiem egerere, res duorum maximorum & molestissimorum laborum est. In summa, ex argenti Potosi eruti, vectigali, Rex quotannis vnam ad minimum millionem colligit: vt de hydrargyro & cæteris bonis obsilescam, ex quorum æstimatione quotannis censum facit vberrimum & ditissimum.

Rerum nonnulli & actorum peritissimi affirmare non dubitant, quod quantum quintarum loco à primo vsq; ad 74. annum (in quibus tamen non omnia ita exquisitè æstimata sunt) ex Potosi collectum, in arcã regiam immissum est, vno numero 76. milliones constituãt: & quod iterum ab anno 74. vsq; in annũ 85. in illas inditũ est, 35. milliones, reddat. Sic ergo omnis summa, ab anno 74. vsq; ad annũ 85. collecta, 111. milliones, Ghcessa Veerde Pesos promit, sicut ex tabulis regijs videre est. Peso autẽ 13. vocatos Regales & eius monetæ partẽ quartam appendit. Et in omni tamen ista summa, eius non meminimus argenti, quod quintarum iure eximitur: aut quod in alias regis cistas alibi conditum: aut quod in vsus quotidianorum commerciorum signatum, sine vectigali liberum teritur. Nam & horũ connumerata summa, quantitatem exprompti argenti immẽsam constitueret. Et hæc supputatio prænominato anno ad Viceregem ita transmissa est. Nostro, quo in Peru morabamur, tempore fodinæ adhuc largiores vigebant. Nam ea, qua anno 87. solueramus, naui, ex Peru & Mexico 11. milliones vehebantur, quæ ex dimidia parte regis erant. Et harum duæ tertiæ in Peru indebantur.

Hæc

Hæc ergò sigillatim ita percensere nobis allubuit, vt ex ijs intelligeretur, quanta potentia summus Deus Hispanorum regem cumulauerit: in cuius vnius capite tot coronæ, tot regna incumberent. Singulari enim Dei prouidentia India Orientalis Occidentali vnita coiuit, vt nimirum hoc pacto eius sceptrum vniuersum mundi ambitum moderaretur, & in vnam quasi communionem populos tam diuersos cogeret.

Cap. VIII.

Quomodo artéve Potosi incolæ metalla effodiant.

OETIVS, quo loco in fodinarum primum inuentorem inuehitur, eleganter hæc verba edidit:

Heu primus quis ille fuit,
Auri qui pondera tecti
Gemmasq; latere volentes
Pretiosa pericula fodit.

Pretiosa autem ideo pericula dicit, quia labores & pericula, quibus metalla, ab hominibus tantoperè æstimata, eruuntur, maxima & præsentanea sunt. Plinius quidem autor est, Italiam metallis copiosissimis opulentissimam fuisse: maiores tamen, vt effoderentur, & in apricum efferrentur, ideo prohibuisse, vt hoc nimirum pacto misellæ plebis ærumnæ minuerentur. Romam vero metalla ex Hispania inferebantur ab Hispanis vectigalibus, qui tributi loco fodinas eruebant. Nunc quæ olim Hispanorum cum Romanis: eadem hodiè Indorum cum Hispanis ratio est. Etsi vero nullo dubio metallorum in Hispania magna vbertas sit: eorum tamē non admodum impensam curam habent. Tum & illa suffodi ideò non est licitum, quia, quæ damna illud institutum consequantur, omniū oculis expositum prostet: comprimis vero hanc ob causam, quoniam ex India diuitiæ multò vberiores aduehuntur, quæ tum sumptu leuiore, tum labore periculoq; longè minore eruuntur.

Potosi montana quatuor primarijs venis insignia sunt, sicut in superioribus dictum est: nimirum diuite, Centeno, Tyri, & Mendieta. Sed vniuersæ hæ in montis parte Orientali constitutæ sunt. Versus occasum, solum venarum similium omninò sterile est. Venæ autem Orientales versus aquilonem & austrum exporriguntur, à polo vno ad alterum extensæ: quæ quo loco diffusissimæ sunt, pedum senorum: quo verò angustissimæ, spithamæ vnius latitudinem habēt. Præter has autem aliæ quoque diuersæ, ex illis, ramorum instar in arbore, enatæ reperiūtur. Vena quælibet definitos suos exporrectus, & quasi distinctas partes habet: quarū singulę priuatim suis possessorib. ac dominis assignātur, secudū quos etiā peculiaria nomina sortiūtur.

Fodina omnium maxima 80. Vacas siue virgas habet: præter quam mensuram iura nemini spatium latius concedunt. Minima quatuor virgis constat. Fodinæ autem indies profundius excauantur. In diuite vena fodinæ 78. numerantur hodiè: quarum profunditas alicubi 180. nõnullibi etiam 200. æstados siue orgiarum est. In Centeno minera fodinæ 24. conspiciuntur, 60. aut 70. orgias plerunque profundæ. Et hæc ferè omnium in Potosi fodinarum ratio est.

Ad terram è profunditate fodinarum facilius & commodius egerendam, excogitarunt Socabones, id est, scrobes seu foramina, quę inferius in latere quodam montis transuersim pertuderunt, vsque ad ipsam mineræ sedem pertingentia. Cum enim venæ, quæ austrum aquilonemque spectant, è supernis deorsum vergant, tum certè ductus eorum vsq; ad radices montis prosequi oportet: quæ profunditas, vt autumant nonnulli, 1200. æstados seu orgias habet. Porrò, etsi quidem fodinarum ea profunditas sit: spatium tamen in circuitu sextuplo maius ambiendum est, priusquam ad ipsam montis basim deueniatur, quam diuitijs ingentibus dotatam, sicut de minerarum omnium principijs notum sit, prædicant. Contrarium tamen ipso euentu & opere experiri est. Nam semper, quô altiores & editiores venæ repertæ sunt, eo ditiores fuerunt. Contrà, quanto profundius mersæ descenderunt, tanto tenuiores & pauperiores factæ sunt. Ad mineras ergo tum labore, tum sumptu periculoq; minore effodiendas, tandem Socabones inuenerunt, per quas tum ingressus tum egressus facilis expeditusque datur. Harum latitudo 8. pedum est: altitudo vero stantis viri mensuram habet paulò maiorem. Hæ obiectis quoque foribus reserantur aut occluduntur. Ex his metalla vniuersim omnia facili labore egerũtur: quorum pars quinta Socabonum dominis appendi aut numerari solet. Olim Socabones nouem extructæ erant: & subinde nouæ adduntur. Harum vna, Feniin dicta, ad venam diuitem procurrẽs, spatio 29. annorum absoluta est. Nam anno 1556. à prima autem inuentione vndecimo incepta, vix dum 11. April. An. 1585. extremam manum sortita est. Socabon ista ad venam diuitem gradibus 35. pertingit. Interuallum à summitate ad imum, id est, ab eo loco, quo Socabon venis vnitur, vsque ad mineræ summam altitudinem, 135. orgiarum est. Quæ omnis profunditas in quærendis mineris perrumpenda est. Socabonis vniuersa meta ab introitu primo ad ipsam vsque mineram, quæ via transuersa dicitur, Hispanicas Vacas seu virgas 250. habet: quo in opere, ita constituendo, anni dicti 29. integri insumpti sunt.

Ex quibus omnibus iam cuilibet videre facile est, qui labores ab operarijs impendantur, priusquam ex interaneis terræ argentum in apricum efferant. Qua quidem in re id quoque comprimis molestum est, quod sub terram quasi in perpetuas tenebras defossi, operas suas conficere cogantur, nec scire possint, qua hora vel dies sit, vel

nox incumbat. Cumque ad penita illa terræ soli nullus vnquam accessus sit: non saltem in istis tenebris quasi consenescendum est, verùm & aura gelida, grauisque, naturæque hominum aduersa, subinde inspiranda offertur. Quo fit, vt, qui recens istis operis adhibentur, vel tractandis vel spectandis, affectu quopiam, nauseæ marinæ simili corripiantur, ita, vt vel nolentes ad vomitum compellantur. Id vel nostro testari exemplo queamus. Qui in fodinis operantur, iugiter ardentib. candelis vtuntur, sed & operas ita inter se partiũtur, vt nonnulli interdum, alij noctu suffossioni vacent: qua vicissitudine etiam quietem somnumque captare sueuerunt. Quæ eruuntur metalla, pleraque durissima sunt, adeo, vt instrumentis ferreis contusa cõminui opus sit. Fracta & comminuta, dorsis imponunt, & in hãc rem paratis scalis ascendentes, foràs efferunt. Scalæ autem tribus ex corio bouino contortis funibus constant: quibus transuersi baculi, graduum specie inseruntur aut suffiguntur, ita, vt duo inuicem occurrentes, commodè sibi cedere queant. Scalarum quælibet 10. orgiarum longitudinem habet. Eius extremis alia subindè connectitur. Ad scalarum latera, nonnullibi scamna ex ligno confecta, ascendentibus quieturis extructa sunt. Cuiuslibet baculi mẽsura duorum Arroborum est. Hoc pondus veste, de pectore religata, gestant: ternique ex ordine sese semper insequuntur. Eorum primus cereum ardentem in pollice deligatum præfert, vt lucem tum sibi tum binis socijs præstet. Sicut enim diximus, cæli nullus fulgor eò penetrat. Scalis manibus correptis, sese sedulo firmant sustinentque, cum ea profunditas immensa horrendaq; sit. Nam orgiarum. 150. interdum altitudinem exsuperant: quæ res vel obiter saltem contuenti horrorem incuteret. Plurimos autem auri cupido ad tam ærumnosas operas incitat. Qua de re Plinius tradens, ita scripsit: Imus in viscera terræ: & in sede manium opes quærimus. Idem in eodem libro ait: Labores in extrahendis metallis Herculeos obeunt aut Gigantæos. Cuniculis per magna spacia actis cauantur montes ad lucernarum lumina. Eadem mensura vigiliarum est, multisque mensibus non cernitur dies. Sidunt rimæ subito, & opprimũt operarios. Et paulò post: Sæpius cædunt fracturas CL. libras ferri terram agentibus, egeruntq; humeris noctibus ac diebus per tenebras proximis tradentes, lucem nouissimi cernunt. Hactenus Plinius. Etsi verò, vt historicus, isthæc tradiderit: nõ ineptè tamen statui possit, eum de his temporibus apprimè verè vaticinatum esse, & futuros euentus nobis quasi digito commonstrasse. Huic & Phocion correspondet: qui ad Agatarchidem scriptis explicat, quam ærumnosos & sisyphios labores Crisij in auro egerendo parandoque sustinere cogantur. Vndè non minus eleganter ab autore ac verè dictum est, aurum argentumque, dum egeratur, multò plus laboris periculique, quàm cum possidetur, voluptatis parere.

Plinius in praeamb. lib. 33. c. 4.

Cap. IX.

De metallorum ſeparatione & præparatione.

MINERÆ, quibus, vt dictum eſt, argentum promitur, plerunq; intra duos ſcopulos, Caſſe nominatos, procurrunt: quorum alter ſubinde ita durus eſt, vt cum quouis ſilice certare queat. Alter verò perpetuò mollior & fragilior exiſtit. Per horum media ſpacia metallum venarum ritu porrigitur, quamuis vbique nec ſimili mole, nec æquo ductu. Aliis enim in locis vena admodum craſſa diueſque profluit, quæ tum Caçilla ſiue Tacana vocatur, quæ argenti quantitatem magnam largitur. Alibi eadem conciſior, minus argenti præbet. Metallum, quod diues dicitur, hiſce in montanis ambræ colorem refert. Aliud verò magis nigricat: vt viciſſim aliud roſæ, aliud cineris ſpeciem coloremque exhibet. Et, vt vno verbo dicam, eius varij diuerſiq; colores ſunt, adeò vt rerum imperitis & ignaris meri lapides videri poſſint. Illud autem à foſſoribus ex puncturis, venulis, ſigniſque aliis commodè internoſcitur, an probum ſit. Quicquid metalli ex fodinis eruitur, id vniuerſum oues Peruanæ (quibus equorum mulorúmve vice vtuntur) ad molas proferunt. Metallum quod pretioſiſſimum eſt, in fornaculis iſtis, quas Guairas vocant, liquatur. Et hoc vt facilius ſoluatur, Indi Sorochen iniiciunt, quod metallum plumboſum & admodum liquabile exiſtit. Spuma liquatione excitata per medium ignem deſcendit. Plumbum verò vnà cum argento ſoluitur, ita, vt argẽtum plumbo incumbat aut innatet tamdiu, dum ſenſim magis magisque depuretur. Ex metalli Quintali, vi eliquationis nonnunquam 30. aut 40. interdum & 50. Peſos argenti eliciunt. Maſſa nobis quædam aliquando metalli donata eſt, ex cuius ſingulis Quintalibus 200. aut 250. Peſos eliquando extraximus. Quæ ſumma Hiſpanicas libras 100. conſtituit. Huiuſmodi verò fœcunda metalla, aut nunquam aut rariſſimè inuenire licet: crediq; , quæ diximus, difficilimè poſſent, niſi ipſiſſima experiẽtia eorum fidem ſtabiliret. Metalla tamen illa infrequentia ſunt. Quæ metalla viliora aut pauperiora ſunt, eorum Quintale quoduis, duos, ternóſve, nonnunquã quinos ac ſenos Peſos elargitur. Quodque tale eſt, plerunque duriſſimum ac ſicciſſimum, plumbi quam minimum admixtum habet. Qua de cauſa ad ignem non æquè facilè liqueſcit. Sed & propter hoc ipſum in Potoſi vilioris iſtiuſmodi metalli copioſiſſimæ ſtrues congeſtæ, ceu inutiles & reiectitiæ abiiciebantur: dum hydrargyri tandem vi vſu cognita, paulatim & illud ipſum diſſolui cæpit. Qua arte cenſus maximus & opulentiſſimus factus eſt. Hydrargyrum enim ipſum argẽtum depurat emundatq; , ac incognita quadam abditaq; ratione ad ſolutionẽ ſicciſſimorum iſtiuſmodi metallorũ momenti quam-

quamplurimum confert. Tum & ad horum, quàm præstantiorum metallorum eliquationem hydrargyri minus insumitur. Quo enim metalla meliora, eo hydrargyri plus absumunt vorantque. Et hoc seculo vniuersum propè argentum, quod in Potosi, fodinisque Cacatecas, locisque nouæ Hispaniæ aliis effoditur, hydrargyri ope depuratur.

Olim in montanorum Potosi descensu, & in fastigij ambitu vltra 6000. Guairas, id est, fornaculas, fundendo argēto extructas, & facularum aut cereorum modo de longo flagrantes numerare licebat. Quas qui de nocte è longinquo micare viderat, spectaculo non iniucundo afficiebatur. Hodiè nō vltra 2000. Guairas superstites nouimus. Fusionis siquidem ars nimiopere inuiluit, hydrargyro principatum sibi tam splendidum vindicante. Cæterum, cū natura visq; hydrargyri admirabilis sit, omninoque digna, quæ attentius consideretur in argenti depuratione: ideò deinceps de eius vsu & minera, quo pacto paretur, nonnihil trademus.

Cap. X.

De hydrargyri admirandis virtutibus & operationibus.

HYDRARGYRVM, quod & argentum viuum dicitur, quia viuam argenti speciem refert, & quouis impetu ab vno loco in alium facilè mouetur, præ omnibus metallis priuatam quandam miramque naturam accepit. Primò enim, etsi reuera distinctum separatumque metallum sit, aliorum more tamen non consistit & durum est, sed liquatura potius quædam est, quocunque mobilis & meabilis. Nec vt argentum aurúmve, quod & ipsum ignis calore solutum liquor fit, quoquo versum fusilis: Sed hydrargyrum non aliena vi, verùm propria congenitaque id omnino præstat. Quod etsi liquoris substantiā acceperit, cæteris tamen omnibus & singulis metallis grauius & ponderosius existit, adeò, vt metalla vniuersa illi innatent, ac propter leuitatem minorem in fundum non decidant. In ollam quandam argento viuo refertam, duas ferri libras aliquando iniici spectauimus: quod suberis in aqua fluctuantis modo, obnatabat. Plinius tamen hìc exceptione vtitur, affirmatque, vnum aurum in hydrargyro fundum petere, cum cætera metalla omnia in sublimi natent. Cuius rei nos tamen experimentum nullum fecimus: & ob id Plinio obloqui piaculum ducimus. Nam & hoc verum nouimus, quod hydrargyrum secreto naturæ instinctu ac sympathia aurū amplectatur, & in suum quasi sinum recipiat. Quæ eius virtus ferè primaria est, vt miro quodam consensu auro adhærescat, & illud promptè penetret. Hydrargyrum, si vicinum sibi aurum vel tantillum præsensit, ad id se continuò mouet; nec hoc tantùm, sed ei se adeò con-

Plin. libr. 33. c. 6.

sertè

ſertè implicat permiſcetque, vt eo plexu nudatum aurum, metalla alia, quibus permixtum erat, deponat & quaſi excutiat. Hac de cauſa etiam, qui ſe ab hydrargyri malignitate tueri volunt, auro vtuntur.

Nonnullorum hominum, morti mancipandorum, auribus argentum viuum inditum meminimus. Contra quod malum præſentius & generoſius remediũ nullum inueniri licuit, quã vt eorundem auribus maſſula auri inſereretur; quo factum eſt, vt eius vi hydrargyrum rurſus ex aurium cauernis extraheretur. Cuius ſignum in auro quoque euidens patebat. In extracto enim tandem auro, hydrargyrum vniuerſum adhæreſcere viſum eſt. Cum in Madrid animi gratia aliquando prodeambularemus, vt præclarum illud opus, quod Iacome de Trenæo, inſignis ex Milano artifex, apud S. Laurentium in Eſcurial, ſtruebat, conſpicaremur: accidit, vt eodem tempore partes quaſdam, ex Bronſo ſiue metallis factæ tabulæ ope hydrargyri inauraſſet. Huius verò vapor ſeu fumus, cum certiſſimæ malignitatis ſit: nonnullorum indicio cognoueramus, eos, qui circa opus illud tractandum verſarentur, contra vim illam argenti viui venenatam aureum, vt vocant, Dobbloen, prius in ſcobem exactè tritum, voraſſe: quod aurum in ventriculo obhæreſcens, omnem hydrargyri ſubſtantiam, tum auribus, tum oculis, ac naribus aut ore hauſtam, ad ſe prolectet & attrahat. Hanc enim vnam hauſti hydrargyri præſeruatiuam exiſtere: ita, vt quicquid illius in ventriculo ab auro attractum ſit: cum eodem citra noxam per ſeceſſum iterum egeratur. Quæ res ſanè admiratione non indigna videtur.

Porrò autem, ſi hydrargyrum ſua vi aurum depurauit, & permixta illi cætera, metalla diſgregauit: tum idipſum tandem ad ignem ab auro, ceu amico ſuo quoq; ſeparatur, quod deinde purum & omnino impermixtum remanet. Plinius affirmat, hydrargyrum arte quadam ab auro ſeparari ſolere. Sed eam his noſtris ſeculis in vſu eſſe, nõ meminimus. Tum & ipſos veteres hanc auri per hydrargyrum purandi notitiam habuiſſe, non arbitramur: quæ tamen ars hodie nobis vulgatiſſima ſimul & vtiliſſima eſt. Plinius quidem expreſſis verbis teſtatur, hydrargyrum metallorum nullum, præter aurum, amplecti. Etſi verò geminorum iſtorum magna & admiranda familiaritas ſit: compertum tamen nobis eſt, deficiente aut abſente auro hydrargyrum quoque ad argentum moueri, & illud firmius amplecti, etſi non æquè promptè ac aurum. Quin imò idem argentum quoque à terra, cupro aut plumbo, quibus connatum adhæret, citra omnem ignis operam ſegregat depuratque: quo tamen iterum opus eſt, ſi ab hydrargyro argentum rurſus vindicandum & extergendum venit: de quo deinceps dicemus.

Plin. libr. 33. c. 6.

Præter aurum verò ac argentum, metalla cætera hydrargyrum nihil curat: ſed ſi eadem ſua præſentia penetrauit, quaſique perforauit, tum

uit, tum suo impetu defluit, & recedit, merita hominum admiratione. Hydrargyrum plerunque vasis, aut testis, aut pellibus animalium asseruatur. Nam cætera vasa omnia, siue ex ære aut ferro parata sint, exedit pertunditque. Qua de causa id à Plinio, rerum omnium venenum appellatur: quod omnia conficiat, consumat & deuoret. In sepulturis nonnullis argentum viuum inuentum est, quod cadauera integra absumpserat. Idem in nonnullorum quoque hominum pecudumque cerebris ac medullis repertum scimus: quod halitus specie naribus aut ore attractum primò, deinde ossa & medullas vniuersas peruaserat. Tam maligni itaq; metalli tractatio suo periculo non caret. Sed illius & hæc peculiaris proprietas est, quod fusum aut concussum in guttas sæpè infinitas disseparetur. Quæ etsi minutissimæ sint, nulla tamen earum perit facilè, sed vniuersæ continuo sese recolligũt, & in vnam quasi societatem expeditissimè se deuinciunt. Vt eius duratione velut æterna putata, nihil ferè vspiam occurrere videatur, à quo possit destrui & aboleri: vnde à Plinio quoque Liquor æternus appellatur.

Præter hanc autem dotem, vim & facultatem quoque aliam sortitum est. Nam, etsi quidem hydrargyri ope aurum à cupro & metallis aliis separetur: vicissim tamen ad eadem vnienda & conglutinanda, ipso omnino opus est: cum ad deaurandum id vnum commodum sit. Natura porrò eius vel ex hoc mirabilis censenda est, quod, etsi quidem rerum omnium, quas mundus continet, grauissimum ac ponderosissimum sit, leui tamen momento in substantiam volacissimam leuissimamque conuerti possit, si nimirum in fumum abeat. Quem si omnino disparuisse censeas: iam iterum desubito illum in substantiam grauissimam conuersum esse, cum stupore videas. Quamprimum enim fumus iste, altius elatus in densum quoddam & durum corpus impegerit, aut aërem frigidum attigerit, ex alto cõtinuo specie formaque hydrargyri iterum decidit. Delapsum si iterum igni imponas, fumi illico specie vanescet; qui superius coactus, statim recidet, & hydrargyrum vetus reddet. Quæ sanè mutatio ac metamorphosis, rei grauissimæ in leuissimam, & vice versa, profunda admiratione omnino videtur dignissima. Propter quam stupendam metallorum naturam, sapiẽtissimus eorum creator meritò colendus & celebrandus est, qui cuilibet rei à se conditæ, priuatas suas vires & proprietates, quibus impulsæ pro semel instituto ordine citra moram & perplexationem omnem suo architecto parent, indidit & complantauit.

Cap. XI.

Quo loco argentum viuum effodiatur: & quod haud ita pridem huius metalli fodina opulentißima in Guancauilca retecta sit.

EPERITVR hydrargyrum in certo quodam lapidis genere, ex quo etiam Vermellioen siue Cinnabaris, priscis minium dicta, conficitur: Nam & hodiè imagines, ope hydrargyri in vitra crystallina depictæ, miniatæ appellantur. Minium seu Cinnabaris magno apud veteres in pretio fuit: adeò, vt colorem illum Sacratæ esse religionis affirmarint. Huius etiam Plinius meminit, dum ait, Romanos Iouis ipsius simulachri faciē diebus festis, triumphantumq; corpora minio illeuisse. Tum & in Æthiopia, nō simulachrorum saltem, sed & procerum facies totas illo colore tingi solitas fuisse testatur. Idem insuper tradit, Cinnabarin, quæ ex sola Hispania, fodinarum istiusmodi proma largissima, afferebatur, Romæ in tāta fuisse autoritate, vt publico interdicto nō liceret id in Hispania excoqui ac perfici: Sed, ne ibi fors distraheretur, venam signatam, vt extracta erat, Romam mittendam fuisse, vt ibi lauaretur & pararetur. Huius quotānis ex Hispaniæ Andalusia ad dena millia ferè pondo Romam vehebantur: quā magni thesauri loco asseruauerunt. Et hæc ex prænominato autore adducere nobis volupe fuit, vt ex istis lector, quæ in Peru quoque hodiè fiant, facilius æstimare queat.

Plin. libr. 33 c. 7.

Narrant, Ingas in Peru reges, & loci eiusdem incolas, longo tempore in fodinis istis occupatos fuisse, etsi, quę hydrargyri vis & natura esset, compertum non haberent: Ex minera siquidem ista nihil aliud, quam minium aut Cinnabarin (patria lingua Limpi vocant) quærebant, quam ad easdem ferè res, sicut de Romanis & Ægyptiis percensuimus, adhibuerunt, nimirum vt simulachrorum facies illa tingerent. Quod idem Indi quoque faciebant, in prælium egressuri. Sed nec hodiè vsus eius exoleuit. Festorū enim ac ludorum tempore minium vsurpant, quod Embixarse appellant. Persuasum autem habēt, facies suas, hoc modo embixatas aut delibutas, hostibus maiori terrori & consternationi futuras. Hoc fine in montanis Guancauilcæ, in Peru iuxta ciuitatem Guamanga sitis, fodinarum inusitatū quendam modum instituerunt, ex quibus hoc æs eruebant: quarum ea constitutio & ratio est, vt, si quis hoc tempore in vnam illarum Socabonum aut specuum ingrediatur, viam relegere & inde se rursus extricare haud facilè possit. Cæterum, ipsum hydrargyrum, cuius sedes naturalis cinnabaris est, nō magni æstimabant, nec rem talem in natura esse, primitus compertum habebant. Nec ea Indorum tantum, verum & ipsorum Hispanorum ignorantia erat, vt longo tempore

diuitiarum ſuarum nullam notitiam haberent,dum tandem Peruani regni habenas Licentiatus Caſtro moderari cæpiſſet.

Cæterum hydrargyri fodinæ anno ſalutis noſtræ 66. & 67. primũ, ac hoc fere modo inuentæ ſunt. Quidam Henricus Garcees,natione Luſitanus,vir peritiſſimus,Indici huius Limpi,quo facies ſuas pingebant,particulam fortè quandam nactus erat. Quam cum longa attentaq; inſpectione conſideraſſet, eam idipſum, quod Hiſpani Cinnabarin nominent,eſſe,liquido animaduertit. Ex quo collegit, eius originem neceſſariò ex illo metallo pendere, ex quo hydrargyrũ paretur. Inſtituta ergo in ipſas fodinas profectione, cũ exquiſitiore examine omnia probaſſet,rem ipſam,vt animus præſagiuerat, conſtitutam deprehendit. Hoc ergò ingenio, cum fodinam Palcas in finibus Guamangæ detexiſſet: ad eam multi cõfertim homines migrarunt, qui hydrargyrum pararent, & in Mexico, vbi argentum hydrargyro ſubinde conficitur, importárent. Hoc itaque opificio multi paſſim breui tempore ditiſſimi facti ſunt. Circa Guancauillæ fodinas multi tum Hiſpani tũ Indi conſederunt, qui ſolius hydrargyri parandi cauſa eò migrarunt,quod illic copioſiſſimè prouenit.Fodinarum tamen omnium,Amador Cabrera ſeu de Los Santos vocata, opulentiſſima exiſtit. Hæc autem nihil aliud, quam rupis ſeu cautes ſolidiſſima & duriſſima, hydrargyro quoquouerſum perfuſa eſt,tantæ molis, vt in longitudine 80. in latitudine verò 40. Vacas ſeu virgas Hiſpanicas occuparit. Hæc forma quadrilatera effoſſa, 70. æſtados ſeu Orgiarum profunditatem habet. Eius autem amplitudo tanta eſt, vt vno tempore 300. viros vna operantes, capiat. Minera hæc ab Indo quodam ex Amador de Cabrera oriundo,inuenta eſt: qui Maunicopa dictus, patriam Açoriam pagum habuerat. Amador itaq; ſuo nomini hanc fodinam inſcribi contendebat. Quod ægrius ferens Fiſcalis, litis actionem illi intenderat. Decreto tamen facto pronunciatum eſt, vt Amador inuentor, illius commodis omnino frueretur. Quam ergo is fodinam iure obtinuerat, eandem tandem 250000. ducatis vendidit. Poſteà, cum ſe in vendendo,dolo circumuentum prætenderet, contractu retractato, rem ad iudicem denuo detulit,fodinam eam 500000.Ducatis æſtimans: cum & nõnullis aliis videretur, eam millione vna minus vendi nullatenus debere.Adeò præter hominum fidem eſt,in fodinis iſtis tantas diuitias latere ſepultas.

Don Franciſco de Tolledo in Peru regnante, quidam Pedro Fernandes de Vellaſco,qui in Mexico aliquando egerat, prodiit, qui ibidem argentum vi hydrargyri ſegregari viderat. Is experimentũ ſimile facturus,cũ ſucceſſum felicem, votiſq; reſpondentem aſſequeretur: cæptum eſt in Potoſi quoq; An.1571. per hydrargyrum argentũ extrahi,quod eò ex Guancauilca importabatur. Quod inuẽtum quidem tum temporis admodum tempeſtiuum optatumque inciderat. Ex metallis enim, quæ vt nihili, in magnas & editiſſimas ſtrues con-

gesserant, ingens argenti vis extrahebatur. Nam, vt dictum est, hydrargyri opera illud quoque argentum promptissimè elici potest, quod in metallis etiam durissimis, nullaque ignis vi liquabilibus, conditum latet. Catholicus Hispaniarum Rex ex argenti viui fodinis ad minimum 400000. Pesos (quorum singuli 14. Regalibus aliquantò minores sunt) colligit quotannis, licet impensæ omnium maximæ fiant, & venæ non omni tempore æqualiter fœcundæ sint: vt id hîc taceam, quod ex metallorum præparatione in Potosi facta, accessorium exigitur, quod sanè summæ non temnendæ est. Hac ex Guancauilcæ fodina singulis in se collatis annis ad minimum 3000. Quintalia hydrargyri eruuntur & egeruntur.

Cap. XII.

Qua arte & industria hydrargyrum extrahatur, eoq; argentum deinde paretur.

IAm verò deinceps, quo modo hydrargyrum eliciatur, & eodem deinde argentum ipsum conficiatur, mentionem aliquam faciamus. Lapis itaque seu metallum, quo hydrargyrum conditum latet, probè tusus & comminutus in ollam inditur: quæ obturata deinde igni apponitur. Eo ergo modo vi ignis à lapide hydrargyrum quasi diuortium facit, & separatur, ac calore in sublime elatum, cum densiori & solidiori corpori occurrerit, auramque frigidiorem senserit, illicò quasi destillat & deorsum ruit. Eo pacto prolecto hydrargyro, olla, quæ iam refrixit probè, reseratur. Nam si ex calente adhuc olla hydrargyri fumus expirãs hominem vel leuiter afflauerit: tum aut illicò periturus idem, aut ad minimum dẽtes suos perditurus sit.

Cæterum, cum ad metallorum solutionem ligni infinita copia opus esset: pro compendio huius faciendo fossorum quidam Rodrigo le Tores, opportunè admodum herbam quandam seu fœnum substituit, quæ in montanis Peruensibus vberrimè proueniens Icho vocatur, & sparto (vnde corbes ficuum confici solent) quadantenus simile est. Hoc fœno ignis alimentũ continuãt. Mira tamen huiusce herbæ vis, quam in eliquãdo præstat singulariter, omninò attendenda venit. Nam & de auro Plinius simile quid narrat, quod flamma ex stramine suscitata liquetur, cum tamen carbonibus ex optimo ligno succensis non soluatur. Solutum porrò eliquatumque hydrargyrum coriaceo sacco (nam solo corio asseruari potest) inditur, & in Magasynum siue munitionum Regiarum domos infertur. Hinc nauibus in Aricam, & porrò ouibus impositum in Potosi deportatur. Eo loco, integro vnius anni decursu 6000. aut 7000. hydrargyri Quintalia pro parandis metallis impenduntur absumunturque, vt eius

eius quantitatem illam taceam, quæ ex ſordibus, quæ ablutionis primæ metallorum matrix aut ſedimentum ſunt, indies inſuper colligitur. Sordes huiuſmodi collectæ in fornacibus vruntur, vt, quod argenti viui retinuerunt, proliciatur & extrahatur. In terminis Potoſi & Tarapaiæ fornacum harum circiter 50. ſunt. Metallorum, quotannis paratorum quantitas, pro peritiſſimorum hominum ſupputatione 300000. Quintalia conſtituit. Ex ſordibus verò ac matrice ad minimum 2000. Quintalia hydrargyri excipiuntur.

Ex quibus omnibus videre licet, qualitates metallorum inter ſe admodum diuerſas & diſſentaneas exiſtere. Metalla ſiquidem nonnulla cum leui hydrargyri impenſa, argenti plurimum fundunt. Alia argenti ſimul multum largiuntur, & hydrargyri non minus abſumunt. Contrà, quæ parcius dant, minus requirunt. Penituſque, vt metalla ſe habent; ita metallarij negotij vel proba vel improba ſors, lucrumque aut iactura ſequi ſolet. Illud interim, vt vulgatiſſimum, ita certiſſimum eſt, quò metalla ditiora ſunt, eò plus hydrargyri requirere, & ſic vice verſa. Metalla in principio pilis mortariiſque hanc in rem paratis, minutiſſimè tunduntur. Poſteà cribris, ex filis cupreis intortis, tranſcolantur. Quibus ſi probè & induſtriè confecta ſint, horarum 24. ſpatio 30. ad minimum Quintalia tranſmitti poſſunt. Hoc modo colo metalla excreta, in amplum patentemque cacabum conijciuntur, ita, vt ſingulis 50. Quintalibus metalli, 50. Quintalia ſalis addantur. Quod hoc fine coadijcitur, vt pinguitudinem læuigati metalli natiuam abſumat & exedat; & ſic argentum ab hydrargyro facilius implicetur præhendaturque. Hoc facto, hydrargyrum per pannum canabinum exprimunt, vt roris aut ſudoris ſpecie in metalla fundatur. Interim metalla ſudibus probè ſubagitant, vt cum hydrargyro portiones ſingulæ exactè permiſceantur. Ante hanc artem inuentam, hydrargyrum cum metallo iugi ſubagitatione quaſi pinſebatur, ex qua mixtura deinde pilas grandiores, non ſecus ac ex argilla concinnabant, quas diebus aliquot relictas, obiter exiccabant. Eaſdem poſteà iterum pinſebant. Et hanc ſubactionem tot vicibus iterabant, dum hydrargyrum cum argento probè exquiſiteque commixtum cenſerent. Qua præparatione dies nonnunquam 20. ad minimum verò nouem conficiebantur. Hi poſteà à nonnullis edocti ſunt, quod maximam laborum partem adhibitus ignis illis demere poſſit: cum hydrargyrum, ipſum argentum facillimè amplexetur & arripiat. A quo deinde tempore fornaces extrui cæperunt, quibus cacabos, ſalem ac hydrargyrum mixta continentes, imponebant, & illa permiſcebant. Cacabis iſtis ignis ſubditur, dum die quinto ſextóve, argentum cum hydrargyro integrè vniatur & quaſi incorporetur. Si ergò appareat, hydrargyrum ſuo officio defunctum eſſe, & cum argento exquiſitiſſimè coiuiſſe, nec eius quicquam reliquum feciſſe, verum vniuerſum, ſpongiæ more, imbibiſſe, & terram inſu-

per, plumbúmve aut cuprum, quæ argento permixta erant, integrè ſeparata eſſe: tum vaſis orificium reſerant, mixturamque eximunt, argentumque ab hydrargyro purè præciſeque ſeparant. Id hoc vero modo faciunt.

Miſcellam omnem in modium aqua plenum conijciunt, paruáque mola adhibita metallum conuertunt aut ſubigunt, non ſecus ac ſinapi moli terique ſolet. Qua commotione argilla ſordeſque à metallo defluunt cum ipſa aqua, argentumque ac hydrargyrum propter innatam grauitatem in vaſis fundum ſubſidit. Et hoc, quod in fundo remanet, arenæ ſpeciem exhibet: quod exemptum denuo lauant, vſque dum ſordibus vniuerſis excuſſis, argentum cum hydrargyro ſolitaria & pura remaneant. Caueri interim tam operoſe non poteſt, quin cum argilla, argenti etiam ac hydrargyri nonnihil effluat, quod ipſi Relaues vocitant. Sed elapſum illud, poſteà diligenter requirunt & recolligunt. Iam ergò argentoque ac hydrargyro ita exquiſitè depuratis, vt ſplendeſcere incipiant: tum vtraq; in pannum conijciunt, & fortiter exprimunt. Qua preſſura, quicquid hydrargyri cum argento non exactè vnitum erat, ſecedit & perfluit vniuerſum. Quod verò relinquitur, compreſſæ pilæ ſpeciem refert, non ſecus, quàm qualem maſſam, expreſſæ amygdalæ relinquunt. Pilæ ergo huius reſiduæ probè expreſſæ, ſexta tantum pars argentum verum eſt: cæreræ quinæ merum hydrargyrum ſunt. Vt, ſi exempli gratia, vnius pilæ quantitas librarum 60. ſit; tum ex his decem ſaltem argentum, quinquaginta reſiduæ libræ verò vniuerſæ hydrargyrum ſunt.

Porrò autem vt ab argento ipſum quoque hydrargyrum ſeparent, maſſam coactam in validum ignem dant, vaſque operculo fictili probè obturant. Opercula autem iſta Ruanicarum vittarum ſimilitudinem habent. Succenſo itaque igne, hydrargyrum in fumum fatiſcit, qui caloris & leuitatis vi elatus, ſi in vittas illas fictiles impegit, illicò cogitur, & craſſeſcit, non ſecus ac vapores ex aqua feruente elati, in operculo ollæ gutteſcunt. Hoc itaque modo condenſatum hydrargyrum, per canalem, huic rei deſtinatum, non aliter ac per alembicum defluit ac deſtillat. Sic quicquid hydrargyri metallorum fuſioni impenſum eſt, recuperatur, argentúmque priſtino ſuo colore fulgens adhuc, remanet purum ſimpléxque, ſed quinta ſui parte minutum. Id verò admodum rarum & ſpongioſum eſt, vt non conſpicatis anteà, neſcio quid ſpeciei exhibeat.

Ex binis harum pilarum, paſtillum ſeu quadram vnam fingunt, 65. aut 66. libras plerumque pendentem. Et hæ deinde, vt probentur, quintentur, & ſignentur, ad loca conſtituta deferuntur. Quod argentum hac per hydrargyrum induſtria prolectum eſt, id tantæ probitatis & puritatis eſt, vt nunquam 2380. Alloys leuius ſit: tantæque

plerum-

plerumque nobilitatis & præstantiæ est, vt aurifices, qui id tractaturi sunt, mixtura facta aliquot Alloys illud minuere cogantur. Idem & in cudendo eo, atque in monetam conferendo factu quoq; opus est. Has omnes ærumnas torturasque (vt ita dicere liceat) argentum sustinere cogitur, dum probum purumque euadat: quod primò attentius inspectum, massa seu pasta rudis est, ex qua argentum molitur, cernitur, pinsitur, fermentatur, & tandem excoquitur. Tum & lauatur idem, & siccatur, & iterum abluitur, coquiturque ac recoquitur, pilo subditur, cribro inditur, fornacesque, & orcas, & haustra, tandemque ipsum ignem aquamque experitur. Quæ omnia sigillatim minutimque ideo afferre in medium voluimus, vt ex his consideratis in animos nostros ea reducerentur, quæ de iustificatione hominum sacra Scriptura prodidit, dum inquit: Colabit eos, & purgabit quasi argentum. Quo sensu alio quoque loco dicitur: Sicut argentum purgatum terra, purgatum septuplum. Nam reuera septies quasi torquetur, dum purum finumque euadat. Talis ad vnguem Saluatoris quoque nostri doctrina existit, quæ animabus piis, claritatis diuinæ radiis omnino illustrandis, offertur & prædicatur. Eccles.2. Psalm.11. Malach.3.

Cap. XIII.

De structuris aut machinis, quibus æs tunditur ac molitur: & quâ probitas argenti arte censeatur.

TRACTATIO, de argẽto & hydrargyro suscepta, priusquam extremam manum impetret, duabus adhuc partibus amplificari & extendi debere, omnino videtur: quarum vna in machinis aut molis, altera in metallorum probatione versabitur. Metalla itaque, vt argentum viuum admittant, ingenijs ac structuris diuersissimis moluntur & quasi pinsuntur. Molarem autem nonnullæ, asinariarum instar, aguntur ab equis: aliæ vero aquarum impetu mouentur. Vtriusque generis magna passim multitudo reperitur. Cum vero istis in locis crebra vndarum inopia sit, nec alia, quàm pluuialis, huic operi adhiberi queat; ideo molarum harum tribus saltem in anno mensibus vsus est, nempe, in Decembri, Ianuario, & Februario. Iisdem ergo in finibus, quibus molæ statutæ sunt, lacus seu fossæ amplissimæ factæ sunt, quarum ambitus 1700. profunditas vero 7. Vacas seu virgas Hispanicas habet. Molis itaque si ad metalla opus sit, tum fores, quæ fossarum labris obditæ sunt, recluduntur, & effluxuræ aquæ via panditur. Diebus vero Dominicis aut alijs festis, eædem rursus obserantur. Si à pluuijs, toto anno continenter delapsis, lacus turgidi pleniq; sunt: tum molarum vsus 6. vel 7. mensium esse potest. Hinc factum est, vt Potosini Deo de argento & pluuioso anno

anno ſupplicent: ſicut alijs in locis frumentum fœcundumque annum votis ſuis erogant.

Similia ingenia ſeu ſtructuræ in Tarapaia quoque reperiuntur, quæ vallis trium aut quatuor milliarium interuallo à Potoſi diſtans, fluuium inſignem accepit. Nonnullis in locis molæ ſunt, quæ 12. aut 14. pilis inſignes ſunt. Metallum in mortarijs, diurna nocturnaque cōtinuatione tunditur. Hinc ad loca cribratoria effertur. In margine lacus Petoſini molæ 48. viſuntur, quarum quælibet piſtilla 8. 10. aut 12. adhibet. Præter has quatuor etiam in parte, Tanaconnunno ſpectante, ſolemnes ſunt. In valle Tarapaia 22. numerantur. Iuxta Potoſin inſuper molæ quoque aſinariæ 30. conſpiciuntur: vt aliquammultas hîc taceam, quæ extra Potoſin ſunt. Tantum, tum operæ tum ſumptus ad occupandum argentum impenſum eſt.

Argentum vt par eſt, præparatum, Guardinorum alicui (quorum à rege multi conſtituti ſunt) probandum offertur. Is cuiuſlibet placētæ Alloyn ſumit, & ſingulas ex ordine ſuo numero deſignat. Nam cum ſimul vnoque tempore multi paſtilli probentur, de quolibet portiuncula ſaltem deraditur aut præciditur, quam Guardinus exquiſitiſſimè ponderat. Singulas poſteà portiunculas ſingulis ollis ex aduſto cinere & pulnerato oſſe concinnatis, & Carpopellis dictis, inijcit. Quo facto, ollas omnes & ſingulas ex ordine in fornacem diſponit, ſuccenſoque igne, metalli fragmenta diſſoluit liquatque. In his, quicquid plumbi eſt, fumo euolat & diſparet. Cuprum verò & ſtannum abſumuntur. Ipſum autem argentum ſolum purum remanet, candenti carboni perſimile. Hoc de argento id cognitu mirum certè eſt, quod nec liquatum profundatur. Etſi enim ollam penitus euertas, eius tamen ne vna quidem guttula profluet, ſed vniuerſum ollæ lateribus firmiter adhæreſcet.

Cæterum, argenti exploratores, eius primum colorem attendūt, ſi liquatum eſt. Poſtea ollulas fornace rurſus eximunt, exactiſſimáque trutina quamlibet portionem ſeorſim examinant, & quantum ei deceſſerit, expendunt. Quod Alloy probæ eſt, hoc non multum perdidit. Quod autem vilioris cenſuræ eſt, hoc plurimo minutum eſt. Porro, quantū quidem de quolibet deceſſerit, id in paſtillo annotant deſcribuntque. Ponderum, quibus vtuntur, tanta exilitas eſt, vt digitis ægrè apprehendi poſſint. Itaque forpiculis gemmarijs ea tollunt ponuntque. Sed & ad facem aut cereum accenſum ponderationes iſtæ fiunt, ne vel ventulus aut aura admiſſa bilancem motet, euertátque. Et ſecundum minutiſſima hæc pondera pretium integri paſtilli taxatur. Ad quam certè rem accurata diligentia longoque vſu firmata experientia opus eſt. Harum verò rerum ſacra Scriptura paſſim multoties mentionem facit, vt nos commonefaciat, quod miris nos quoque Deus tentationibus probet, animarumque noſtrarum ſtatus dignitatis diuerſiſſimæ exiſtat. Quo ſenſu ipſe quoque Ieremias

mias Propheta Excoctor vocatur, qui homines secundum opera sua expendat probetque.

Hæcce verò, quæ hactenus de argento, ære, & horum fodinis explicatius dicta sunt, æquus Lector boni consulat. Nunc enim & de alijs propositis partibus, vt de plantis & animalibus, dicendi tractandiq; necessitas nobis incumbit.

Cap. XIV.

De Esmeraultis & Smaragdis.

RÆTER rei ordinisq; dignitatem minime id esse videtur, vt principio de Smaragdis ordiamur: cum illi, quam aurum argentumq;, de quibus hactenus tractatum est, pretij non vilioris sint: & vt cætera metalla, ipsi quoq; suis ex fodinis eruantur, sicut id Plinius explicitè testatur. Olim quidem, vt dictus autor astipulatur, Smaragdi magna autoritas ac pretiũ fuit: cum ab Adamãte & vnionibus gemma tertia numeraretur. Hodiè verò propter summam gemmarũ copiam, quam India gignit, nec Smaragdi, nec perlatum admodum magna autoritas est. Adamantis sua quidem dignitas & prærogatiua adhuc viget. Ab hoc secundi sunt flagrantes Rubini. Qui & ipsi tamen pro copia aut inopia sua æstimari solent: cum rara vniuersis hominibus ferè cara eueniant, & vulgaria, etiamsi pretiosiora, plerisque sordescant. *Plin. lib. 37. c. 5.*

Historia, quæ de Hispano quodã narratur, iam passim omnium ore teritur. Is, cũ Smaragdi ex India primò efferrẽtur, Gemmario cuidam in Italia insignis magnitudinis Smaragdum obtulerat, & pretium eiusdem percõtabatur. Gemmarius lapide viso, cum animum ad eius magnitudinem aduertisset, cẽtenis Ducatis illum æstimauit. Pretio hoc audito, Hispanus Italo Smaragdũ adhuc maiorem alium exhibuit: quem Italus 300. Ducatis censuerat. Id audiens Hispanus, Gemmarium suas secum ad ædes abducit, & Smaragdorum confertam illi cistulam promit proditq;. Quibus tanta copia visis, Italus ad Hispanũ versus: Sennor, ait, hæc gemma pretium vnius Ducati non superat. Itidem & in Hispania Indiaq; sic factum est, vt propter admirandam copiam gemmæ etiam nobilissimæ vilescerent.

Smaragdi virtutes Plinius enarrans, eum visui confortando & acuendo apprimè vtilem esse, affirmat. Quod etsi quidẽ verissimum sit: ipsa tamen gemma propter miram copiam hodiè non magni fit. Regulis quidem Mexicanis eadẽ magno in pretio fuit. Nasum enim perforantes, Smaragdum insignẽ illi inserebant, quem ornatus maioris causa publicè ostentabant. sed & simulachrorum aut Idolorum suorum vultibus Smaragdos immittebant. Smaragdorum prouentus hodiè omnium felicissimus in regno Granadæ, & in regno Peru iuxta Mantam & Puerto Ricco, aut in vetustis portibus est. Quin & *Lib. 37. c. 5.*

locus quiſpiam in ea terra, à Smaragdorum ſumma vbertate denominatus eſt: quem tamen vel dum hodiè nondum ab Hiſpanis occupari licuit. Smaragdi in ſaxis, vt & Cryſtalli conditi latent. Nos ſaxum quoddam vidimus, quod venæ aut mineræ ſpeciem forinſecus exhibuerat quidem, ſed paulatim tamen nitidius & flammantius euaſerat. Eius nonnullæ partes ex dimidio albicabant, virebántque: aliæ ſolum candebant: cæteræ ex pallore virebant. Smaragdos vidimus noſmet, iuglandem nucem æquantes, aut hâc paulò grandiores. Non tamen recordamur, noſtro tempore Smaragdum vllum in lucem prolatum fuiſſe, qui illum, in Clenodio Genuenſi defixum, æquauerit. Qui certè iure merito ab ijs maximi æſtimandus, nec pro Reliquiis (vt vocant) ducendus eſt: cum tantæ magnitudinis nullus vſpiam repertus, hodiè notus ſit. De Smaragdo quodam Theophraſtus tradit, à Babyloniæ Rege, Ægyptio muneri dato, qui 4. cubitorum longitudinem, & trium latitudinem habuerit. Commemorat idem autor, in templo Iouis obeliſcũ ex quatuor Smaragdis, 40. cubitorum longitudine, latitudine verò in vna parte quatuor, in altera duorum fuiſſe. Seipſum quoque in Tyro Herculis templo ſtantem pilam è Smaragdo conſpexiſſe. Nobis tamen cum Plinio id perſuaſum eſt, lapidem illum viridem quidem fuiſſe, non verum Smaragdũ, ſed Smaragdi æmulum: qui falſo eo nomine indigetatus fuerit. Sunt, qui affirmare nihil dubitẽt, in templo cathedrali Corduano multas pilas ex mero Smaragdo extructas ſtetiſſe. Qua naui nos ex Indiâ Anno 87. ſoluimus. in ea ciſtæ duæ Smaragdis plenæ inerant, quarum vtraque 4. ad minimum Arroborum pondus habebat. Ex quibus, quod India huius gemmæ feraciſſima ſit, facile cuiuis colligere licet. Sacra pagina Smaragdum ceu gemmã pretioſiſſimam ap- *Exod. 29. 39.* *Apoc. 21.*
primè commendat, vt qui inter gemmas ſummi pontificis quoque cõnumeretur: & ad muros cæleſtis Hieroſolymæ ſtruẽdos cõcurrat.

Cap. XV.

De Vnionibus, ſeu Margaritis.

VM de pretioſis multis, ex India efferri ſolitis, hactenus pertractauerimus: propter argumenti ſimilitudinem nunc quoq; de vnionibus, quos veteres margaritas vocauerunt, deinceps quid agamus. Tantæ autem olim autoritatis & æſtimationis margaritæ fuerant, vt ſolis à regibus, aut regio ſanguine ortis, geſtarentur. Hodiè verò tam vulgares ac communes factæ ſunt, vt atra quoq; & fœda Indorum mancipia, fœminæ, ex margaritis conſertas corollas geſtent. Hæ è piſcium conchis eruuntur. Mihi ipſi hoc accidiſſe memini, vt, cum aliquãdo Oſtrea eſitarem, margaritas in conchis reperirem. Teſtæ ſeu conchæ iridis intus colorem oſtendunt, ex

quibus

quibus nonnullis locis cochlearia, Nicar dicta, conficiuntur. Margaritæ ipsæ tum colore tum magnitudine variæ sunt: secūdum quæ, pretio quoque maiori minorívе veneunt. Nonnullæ Aue Maria vocantur, quod minutorum coralliorum instar sint. Crassiores autem & grandiores, Pater noster vocantur. In vna concha duæ sæpè margaritæ depræhenduntur, tum specie, tum magnitudine, tum colore sibi omnino similes: quales, attestãte Plinio, ideò à Romanis vniones dicũtur. Quæ geminę in vna concha sibi per omnia similes margaritę inueniũtur, in pretio magno haberi solent, & plerunq; aut annulis aut Clenodiis inseruntur. Par vnionum vnum persæpè multis Ducatorum millibus æstimatũ nos vidimus. Quæ tamẽ geminis Cleopatrę illis margaritis nondum nobilitate correspõdebant, quarũ vnam fatua procaxq; regina aceto solutam abligurierat, postquam cũ Marco Antonio, se vna cœna centies sestertiûm cõsumpturam, sponsionem fecisset. Alteram margaritã, in quam ipsam quoq; iam manus iniecerat Cleopatra, aiunt dissectã vtrisq; auribus Veneris Romæ in Pantheo appẽsam esse. Quin & de Clodio Tragœdi Æsopi filio monumentis traditum est, eum in dapsili quodam conuiuio inter cætera fercula, conuiuis singulis, singulos vniones pretiosos aceto solutos ad gustãdum exhibuisse, vt conuiuij gloriam ampliorem præstaret. Quæ etsi nobis hodiè ridiculosa admodum videantur: his tamen nihilo sapientius illi agunt, qui hodiè non saltem pileos, vittas, coronásque, sed & ocreas, Chapinos, & sordidos (vt vulgatissimæ quoq; Hispanorũ fœminæ solent) calceos contrusis margaritis obserunt & exornant. Vniones diuersa quidẽ Indiæ loca promunt. Sed pars eorũ maxima in Oceano australi iuxta Panâmam legitur: quo loco eæ insulæ sunt, quæ à margaritis nomen sibi vendicarunt. Qui in boreali mari iuxta fluuium de La Hacha, id est, de face, reperiuntur: illi tum propter præstantiam, tum magnitudinem omnium pretiosissimi existimantur. Illo enim loco continenter hoc negotium tractant: & ex trahendis margaritis vrinatoribus grandia sæpè pericula incumbunt. Ad Ostreorum enim venationem capturamque vberiorem faciendam, sex nonnunquam aut nouem, interdum & duodecim orgiis infra aquam se mergunt, vt eadem ex saxis, & scopulorum hiatibus, quibus plerumque adhærent, auellant. Arreptis & collectis nonnullis Ostreis, in auram se recipiunt, & prædam in Canoas suas effundunt. Vices has subinde frequenterque repetunt. Domum deinde reuersi, conchas aperiunt, latentemque thesaurum promunt. Illic loci vnda marina quidem admodum gelida, adeóq; toleratu grauissima existit. Longè tamẽ is labor grauior: quod ad horæ quadrantem, imò nonnunquam ad integram eius partẽ dimidiam sub aquis se continere coguntur, vt aliquã saltem concharũ capturã faciant. Hi vrinatores, vt eò diutius cohibere animam possint, parcissimè edũt, nec quicquã pręter cibos aridos siccosq;. Tũ & Veneri parcius studẽt.

Plin. libr. 9. c. 35.

Ibid.

Margaritæ diuersis omnino artibus modisque præparantur perforanturque, vt filis traiectis colligentur. Harum passim omnibus in locis iam summa copia. Anno salutis nostræ 87. ex scheda quadam consignatoria visa intelleximus, Regi Hispanorum ex India, vna vice 18. margaritarum marcas, & tres integras insuper arcas plenas afferri. Pro priuatis verò hominibus aduehebantur 1264. marcæ, cū septem refertis ollis grandibus: quæ omnes nec censebantur, nec ponderabantur. Et hæc ante secula nostra, mera fabulamenta & nugæ maioribus nostris habita fuissent.

Cap. XVI.

De Pane & Maijs Indico.

IAM porrò ad stirpes seu plantas diuertemus. Principio autem de ijs acturi sumus, quæ huic terræ vernaculæ sunt. Deinde eas quoque attingemus, quas eadem cum Europa communes habet. Cum verò plantæ in initio ad hominis sustentationem conditæ sint: Panis autem ex cibis omnibus primum & solidum alimentum existat: non inconueniens futurum arbitramur, vt de pane, quo Indi, vtuntur, primitus sermonem instituamus. Panem in Peru Tantam; in aliis locis aliter appellant. Sed quoad substantiā & qualitates eius: is à nostro pane diuersus est. Nullatenus enim nobis compertum est, quod aut tritico, aut hordeo, aut milio, auenáve, aut granis aliis quoque, Europæis familiaribus, vtantur: sed granorum radicúmque peculiare quoddam genus habent, comprimis Maijs dictum, quod iure merito tractationis principium sibi vēdicat. Fructus isthic in Cassilia, triticum Indicum: in Italia frumentum Turcicum appellatur. Sicut autem in veteri orbe, nimirum in Europa, Asia, & Africa ex frugibus vniuersis tritico frumentoque nihil vulgatius extitit: ita pariter in nouo orbe frugum omnium Maijs communissima tum fuit, tum adhuc est, quæ in omnibus Indiæ Occidentalis locis in Peru, in noua Hispania, in nouo Regno in Guatimala, in Chile, & vniuersa terra firma copiose reperitur. Sed in insulis tamen, Cuba, Espannola, Iamaica, S. Iuan, Maijs in vsu vnquam fuisse, nemo quisquam nouit: cum vel dum hodiè magna ex parte Vaca & Caçaui vtantur, de quibus deinceps nonnulla dicemus. Maijs autem frumento nostro viribus & alimentositate aliquantò inferius esse, nobis persuasum est. Crassius enim & durius illo est, & sanguinem copiosum gignit. Hoc qui primùm vescuntur, aut id copiosius ingerunt, illi frequentibus abscessibus & scabie fatigantur. Ex arundine Maijs emergit. Arundinum autem quæuis quasi quandam botryn emittit, in qua grana figuntur. Grana, etsi quidem crassiuscula sint, abundantissimè tamen proueniunt: cum vno corymbo grana nonnunquam

quam 700.cohæreant.Sationis aut plantationis modus is eſt,vt digitis in ſolum defigantur, nec noſtri frumenti more plenis manipulis excutiantur & diſpergantur. Sed & ipſius Maijs, vt noſtri fumenti quoque, ſuæ ſunt differentiæ. Alterum enim craſſius eſt: alterum ſubtilius & aridius, quod Morochen appellãt. Ex foliis & virentibus arundinibus pabulum lætiſſimum equi capiunt. Reſiccata planta, fœni aut ſtraminis vice quoque defungitur. Grana Maijs, equis muliſque multò ſalubriora ſunt ipſo hordeo. Hiſce in locis pecora prius aquatum ducuntur, quàm Maijs guſtent. Nam ſi iam ab ingeſto Maijs animalia potent, promptè intumeſcunt, & tuſſire incipiunt. Idem damnum triticum quoque præſtat.

Maijs Indis pro pane eſt,quo plerumque cocto veſcuntur. Grana adhuc integra & calentia, Mote vocitantur. Æquo modo Chinenſes & Iaponenſes, oryza in aqua decocta, aut interdum toſta frixaque veſcuntur. Ex Maijs nonnullum rotundum craſſumque eſt, vt quod è Lucanis tollitur,quod ſub cineribus toſtum,Hiſpani in deliciis habent. Saporem id palato longè ſuauiorem gratioremque quàm toſta piſa, offert. Quod ſi impenſis non parcant,Majis molis frangunt,& ex farina aquis ſubacta placentas fingunt,quas,vbi igni impoſuerunt, feruidas deinde menſis inferunt. Hoc genus panis nonnullibi Arepas vocatur. Ex eadem maſſa liba ſingulari arte ita conficiunt, vt diutius durent. Et hæc in delitiis ſunt ac cupediis. Sed & artocreas ſingulari forma excogitarunt, cuius maſſa floribus & ſaccharo ſubigitur. E Maijs non ſolos panes, ſed & vinum conficiunt. Ex eo ſiquidem potus quoddam genus parant, quo longe facilius inebriantur, quam poto vino natiuo. Hic ex Maijs confectus potus,qui in Peru Açua per omnẽ ferè aliàs Indiam Chicha vocatur, diuerſis modis fit.Fortiſſimus,cereuiſiæ modo hac ferè arte paratur. Grana Maijs in aqua macerant,dum germinent. Ea deinde arte ſingulari torrent. Ex his confectus potus tam validus euadit,vt bibentes facilè proſternat. Hic in Peru Sora nuncupatur:cuius hauſtus legibus interdictus eſt,propter ea, quæ ſecum trahit, damna. Ad inſaniam enim inebriat.Sed Indi,legibus excuſſis,non niſi hoc ebrij ſuas choreas ducunt,& tum dies tum noctes integras perpotant.

Huiuſmodi ex maceratis granis, conficiendi potus ratio,priſcis quoque temporibus (teſtante Plinio) tum Hiſpanis, tum Gallis, nationibuſque cæteris familiaris & vſitata fuit:ſicut & noſtro tempore in Belgio ex hordeo cereuiſia optima conficitur. Indi porro Açuam ſeu Chicham ſuam alia quoque arte parant.Maijs maſticant,& ex eo fermentum faciunt. Quod hoc modo manſum eſt, in potum excoquunt. Indis perſuaſum eſt, ad aciditatem manſo Maijs maiorem conciliandam opus eſſe, vt à rugoſis & ſordidis vetulis maſticetur: quod audientibus non leuem nauſeam incutere queat. Indi tamen iſthæc non admodum curant, ſed potum confertim ingerunt. Toſti

Plin. lib. 14. c. 22.

Maiis, omnium saluberrimus vsus existit, vt quo quamminimum corpus turbetur. Idem tum Indi primarij, tum & Hispani medicinæ loco vsurpant. Nam & renibus id conferre, & non vrinam nimiam prolicere, vsu edocti sunt: quod vitium Indis alias admodum familiare est, quia prædicto potu Chicha plerunq; vtuntur. Tenerum adhuc & in aristis conclusum Maiis, tum Indi tum Hispani pro delitiis esitant: aut idem torrent, aut cum lacte decoquunt. Capsulis seu folliculis Maiis, admodũ pinguibus & oleosis, butyri & olei loco vtuntur. Sic ergò Maiis probum pabulum pecoribus: & hominibus panem, vinumq; & oleum ministrat. Qua causa quoque ViceRex Don Francisco de Tolledo dicere solebat, Peruanos, quibus ditescerent & alerentur, duas potissimum habere res: nimirũ Maiis, & pecora. Nam harum duarum rerum vsus ipsis ad infinita est. Quomodo verò & quando Maiis primum in Indiam importatum sit, quaque de causa Italis frumentum Turcicum appellitetur: quærere nobis, quam expedire procliuius est. De hoc siquidem frumẽto veteres ne tantillum quidem tradidisse, animaduertimus. Milium verò, quod Plinius integro decennio citius, quam ista commentaretur, ex India in Italiam importatum scribit, nulla cum Maiis specie conuenit. Nam illud ait esse granum, in arundine, foliis stipata ac in cacumine filamẽtosa nascens. Plantam eam admodum fœcundam esse, addit. Quæ certè omnia milio accommodari nõ possunt. Vt corollarium addamus, ex his iam probè intelligimus, rerum vniuersarum conditorem suas peculiares cuilibet terræ dotes contulisse, quibus frueretur ad vitæ maiorem felicitatem. Sic nobis frumẽtum & triticum, Indis verò Maiis largitus est: quod, postquã & hominibus & pecoribus largissimum alimentum præbeat, cũ frumento nostro conferri non iniquè possit.

Cap. XVII.

De Yuca, Caçaui, Papas, Chunnos, & Oryza.

IN nonnullis Indiæ locis pane vtuntur, quem Caçaui vocant. Is, ex radice quadã Yuca dicta, cõfit. Hæc grandis crassaq; est, quam minutim concidunt, & limant. Posteà succũ exprimunt. Quod reliquum fit, parmæ latiori simile est, Adaigam Hispanicã, qua equites vtuntur, quadamtenus exprimẽs. Siccatam hanc radicem panis loco esitãt. Etsi verò ex se insipida sit; nihilominus tamen salubris, alimentum commodum corporibus præstat. Quo tempore in Espannola versarer: bulimiæ præsentaneum eam remedium esse, cõperimus. Tutus itaq; illius esus, si caueatur immoderata eiusdẽ ingestio. Qui Caçaui esuri sunt, cũ durũ & asperũ existat, prius emollire coguntur. Nã vel aquæ vel alij iusculo iniectũ, promptè mollescit, & tumescit. Si in lacte aut hydromelite maceretur, liquorẽ nõ imbibit,

velut is panis facit, qui ex frumento confectus est. Quin & edulium quoddam ex Caçaui, cum floribus Xauxau, istis in finibus magni æstimatis, conficiunt. Cuius tamen loco nobis panis vel siccissimus gratior esu esset. Succum siue liquorem, ex radice Yuca pressum, venenum præsentaneum esse, admodum mirabile est. Quem, qui sorbet, nullo dubio morietur, cum tamen panis, eo succo liberatus, homini salutaris & commodus sit. Sed Yucæ quoque genus aliud est, quod succo isto venenoso caret. Hæc cum rebus omnibus pro cibo elixari assaríve solet: gustatu certè non insuauis. Caçaui longæ durationis est, & bis cocti panis vice in nauigationibus adhibetur. Cibus hic in insulas, Sant Domingo, Cubam, Puerto Rico, Iamaicam, & cæteras nonnullas finitimas admodum studiosè infertur, ideò, quod in dictis locis nec frumenti nec Maiis prouetus sit. Et licet serantur quidem illîc: ad frugem tamen non veniunt. Frumenti semina, si in terram cōdantur, emergunt quidem, sed admodum inæqualiter. Nam in vno eodemque subinde agro fruges, hîc semimaturas, illîc aridas, nonnullibi primum ex solo erumpentes, alicubi aristis euectas, istic depressas, has virentes, illas liuescentes & flaccidas videas. Et licet quidem, qui solum colerent pararentque, eò periti agricolæ inducti fuerint: omnem tamen operam, suam isti, propter miram & imperceptibilem soli naturam temperiemq;, frustrà impenderunt. Quæ verò ex Hispania aut Canaria farina infertur: ea ab Oceano tantoperè humida & madida redditur: vt panes, ex ea confecti, omni sapore destituantur. Cum ibidem missæ fierent, hostia, manibus prehensa, vsque adeò humescebat, vt madidæ papyro similis fieret. Cuius effectus immoderata eius loci tum humiditas tū caliditas causa existit. Huic verò aduersa dispositio aëris, frigida nimirum & sicca, in montanis Peruensibus, & prouincia Collao, quæ vniuersum propè regnū ambit, dominatur. Eousque enim duæ istæ regiones frigidæ siccæque existunt, vt propter intemperiei excessum, solum nec frumenti nec Maiis ferax sit. Frugum ergò loco in dictis locis radice quadam Papas vocata, vtuntur, ollarum fictilium magnitudinem habente, & foliis ferè orba. Euulsam radicem, solique expositam, siccant: siccatam in partes diffringunt, ex quibus deinde edulium, Chunno nuncupatum, admodum diu durans, conficiunt. Hoc Chunno aliqui ingentem quæstum faciunt, in Potosin peregrè illato inuectoq;. Papas verò adhuc viridis interdum quoque vel cocta vel assata manducatur. Sed & aliud Papas genus in calidioribus fundis plantatur, ex quo fercula, Locro appellata, parant. Et hæ omnes radices ipsis panis vicem supplent. Quarum prouetus si quo anno felicior aut vberior sit, oppidò sibi gratulantur. Planta tamen, cum adhuc emergens est, à frigore pruinaq; nonnunquam grauiter percutitur. Vt enim diximus, frigus illarum regionum intensum admodum est. Maiis autem ex conuallibus & littoralibus oceani in hæc plerunq; loca conuehitur,

in qui-

in quibus propter ſiccitatem & frigiditatem natiuam facilius aſſeruatur, vt deinde melior ex eo panis fiat.

In cæteris Indiæ locis, velut in inſulis Philippinis, panis loco Oryzam habent, tum illic tum in China copioſiſſimè naſcentem, & alimentum veſcentibus probum ſolidumque præſtantem. Coctam eam, cum ſuo iure in patinam effundunt, & ſic cum cæteris eſcis permiſcent. Nonnullis in locis ex Oryza potũ, ſicut in Belgio Zythum, & in Peru Açuam faciunt. Oryzæ vſus vniuerſis propè nationibus, non minus quam frumentum aut Maiis, familiaris eſt. Nam vt de China, Iaponia, Philippina, & maxima Indiæ Orientalis parte hîc ſileam: Oryza certè tum per Africam tum Æthiopiam vniuerſam, cibus vſitatiſſimus adhibetur. Oryza ſolo gaudet humidiore, & quaſi vliginoſo. Europæis, Peruanis, & Mexicanis, qui panes ex frumento habent, Oryza obſonij vice eſitatur aut lacte aut aqua decocta. Omnium optima ex Philippinis & China affertur. Et hæc de pane, Indis familiari.

Cap. XVIII.

De diuerſis in India naſcentibus radicibus.

IN pleriſque paſſim terræ partibus, tum plantarum, tum fructuũ generis promiſcuè vniuerſi ſumma quidem vbertas & opulentia eſt. In nouo tamen orbe, ſicut hæc omnia feliciora proueniunt: Sic radicum quoque eſilium, quam in aliis locis, copia multò ditior prouenit. Sicut enim alibi, raphani, rapa, Carotæ, Cichoreæ, Cæpæ, allia frequentes radices ſunt: ſic hæc omnia in illis noui orbis regionibus copia infinita promuntur. Quas verò radices, præter Papas, iam in memoria habemus inſigniores, ſunt, Ocas, Yanocas, Camotes, Batates, Xiquimas, Yuca, Cochucho, Caui, Totora, Mani, & innumeræ infinitæque aliæ, quas in præſenti memoria non omnes ſuggerit. Nonnullarum quidem ſpecies, vt inter cæteras Batates, quæ cibum ſuauiſſimum præbent, in Europam aliquando ſerendæ illatæ ſunt. Sed viciſſim & ex Europa in Indiam nonnullæ importatæ ſunt, vt periculum fieret, quónam in ſolo lætius & fœcundius emergerent. Sed in India omnia melius enata ſunt. Cuius rei hæc cauſa eſſe videtur, quod Indici aëris tẽperatura Europæo æquior & blandior exiſtat. Nec in ipſa quoque Hiſpania tum cæpe tum allia vberius quam in Peru ſuccreſcunt. Raporum ſolum tam ferax eſt, vt ea in viis quoque publicis ſponte proueniant. Et à fide digniſſimis narratum accepimus, Indos, cum in locis nonnullis agros frugibus conſituri eſſent, propter ingentem raporum propaginem, vbiuis maximo numero contruſam, prohibitos, ab inſtituto ſuo diſcedere coactos fuiſſe. Raphani frequentes, bracchij humani craſſitudine proueniunt:

ueniunt: & tamen ſubſtantiæ teneræ, ſaporis ſuauis guſtantur. Hi pro vulgari cibo ſunt, vt & Camotes, qui toſti, piſorum loco eſitantur. Aliæ plantæ cupidiariæ ſunt, vt exilis & dulcis radicula Cochucho: quam nonnulli condiunt aſſeruantque. Radicum nonnullæ vim refrigeratoriā præſtant, vt Xiquima, admodum frigida & humida. Hæc per æſtatem meſſis tempore ad ſitim compeſcendam & ſanguinem feruentem perfrigerandum manditur. Nulla tamen Papas & Ocas alimentoſior eſt. Ex omnibus Europæis radicibus Indi allium eligunt: quo ventriculum fouent & reficiunt, ex rebus crudis durisque, vt è terra enatæ ſunt, continenter eſitatis, prefrigeratum & corruptum.

Cap. XIX.

De diuerſis viridium herbarum piſorumq́ generibus: vt & de Cucumeribus, pineis, fructu pomoue ex Chile, & prunis.

DE plantis hucuſque à nobis tractatum eſt. Iam meritò de fruticibus deinde dicemus, qui arbuſta Latinis dicuntur, ideò, quod ad iuſtam arborum magnitudinem non perueniant. Horum genus quoddam in India, guſtatum, ſaporem admodum ſuauem linguę indit. Qui primi Hiſpanorum has terras adierunt, multis rebus Indicis Hiſpanica nomina impoſuerūt, prout quoduis cum hoc aut illo ſpeciem quandam & ſimilitudinem habere videretur. Ex hac claſſe ſunt pineæ, Cucumeres, prunaque: qui tamen fructus hîc longè diuerſi, nec cum illis iidem cenſendi ſunt. Nam & faciem formamque ab Hiſpanicis diſcrepantem præferunt. Pineæ nuces aſpectu quidem externo & magnitudine Hiſpanicas æquant: interior tamen conſtitutio & ſubſtantia longè alia eſt. Non enim putaminibus interſeptæ diremptæq; ſunt, ſed quicquid habent, pomum eſt, eſui vniuerſum aptum. Cortice detracto, fructus ſuauem pretioſumque halitum fundit. Is eſitatus languentem ſtomachi appetentiam acuit, & guſtum dulcem ſimul acremque offert. Eſitandæ in lamellas ſeu orbiculos diſcinduntur, qui deinde ſale & aqua macerantur. Sunt, qui dicant, fructum gignendæ choleræ opificem, ac ob id inſalubrem exiſtere cibum. Cuius tamen veritas, nondum ſtabilita, in ambiguo nutat. Nam ipſo effectu nihil adhuc iſtiuſmodi deprehenſum ſcimus. Naſcitur in arundine, quæ è multis foliis, liliorum more, media emergit ſurgitque. Quin eadem & lilij altitudinem aſſequitur, paulò tamen eo craſſior. In arundinis culmine poma erumpunt. Loco gaudent calido & humente. Optima omnium in ſupra dictis inſulis proueniunt. In Peru non prodeunt:

ſed ex Andes illuc inferuntur, nec ſapidi, nec plenè maturi. Carolo V. Cæſari pomorum horum vnum aliquando munere datum eſt. Is quidem halitum odoremque illius fragrātem collaudauit: fructum tamen, quid ſaperet, guſtare noluit. Ex pomis his in noua Hiſpania conſeruas pretioſiſſimas paratas inuenimus.

Fructus, quem Cucumerem indigetant, non in arbore naſcitur: Sed in hortis plantatur, vnoque anno debitam ſuam perfectionem ſubinde aſſequitur. Hoc verò ab Hiſpanis nomine vocati fuerunt, quod tum longitudine, tum rotunditate Hiſpanicos æmularentur: cum tamen in cæteris plurimis euarient. Primò enim, colore non vireſcunt, ſed aut albicant, aut flauent. Tum nec aculeis rugiſque horrent, verum glabri leueſque exiſtunt. Porrò autem, maturorum quoque guſtus ſuauior eſt & delectabilior, cum ſapore pineas quoque nuces anteuertant. Recentes ſucculenti ſunt, & in ſtomacho facilè coquuntur, digerunturq́;, æſtuantibus corporibus apprimè vtiles. In cibum venturi, cortice nudantur: quo pacto parati, iam eſiles ſunt. In locis fundiſque temperatis lætius proueniunt, continentique irrigatione gaudent. Porrò etſi quidem omnes in genere Cucumeres nuncupentur, nonnulli tamen figuræ exquiſitè rotundæ: alij verò ita conſtitutæ ſunt, vt cucumerum ne quidem in minimo ſimiles exiſtant. Nec nos vllo recordari niſu poſſumus, quod plantam huic ſimilem aut in noua Hiſpania aut in Inſulis vſquam conſpexerimus, præterquam in planiciebus Peruenſibus.

Frutilla, in Chile naſcens, ceraſorum ferè ſaporem offert: à quibus tamen multis modis differt. Nec enim arbor, ſed planta eſt, è terra in altum ſurgens; ex qua dictus fructus dependet, colore morum exprimens, adhuc albidum, nec dum ſatis maturum. Sed tamen hoc grandius eſt: & in Chile campeſtribus ſponte ſua prouenit. Sed mihi quo loco plantam videre datum eſt, ibi ex teneris ſurculis, in terram defixis, plantatur, & herbarum hortenſium modo ſuccreſcit.

Fructus, quem pruna dicunt, noſtratium ſimilitudine prunorum, in arbore naſcitur. Huius genera varia & diuerſa ſunt. Nicaragua nonnulla vocantur, admodum rubentia & exilia. Pulpa, quæ circa lapidem, pauca modicæque molis eſt: etſi ſaporis haud iniucundi, imò ipſis ceraſis gratioris & ſuauioris exiſtat. Cibus ſalubris habetur adeò, vt ægris quoque, ad ſuſcitandum appetitum frequentius offeratur. Huic ſimiles fructus alij quoque, ſed grandiores, in India promuntur, qui tamen craſſi durique alimenti, & ſaporis non valdè grati ſunt. In his mediis bina ternáve grana aut ſemina plerunque incluſa latent.

Sed iam ad plantas hortenſes pergamus. Indis enim etſi fructus quàm plurimi paſſim ſpontè proueniant: agros tamen inſuper peculiares iuxtà fruges diſponunt, in quibus peculiare quoddam herbarum genus, nobis hactenus indictum, ſerunt plantantque. Herbas

has

has Frisoles & Palares nuncupant, quas eo ferè loco censuq; habent, quo nos pisa, lentes, fabasque. Ante Hispanorum ingressum, pisa Europæis similia, nulla habuerunt. Nunc cum ab his semel illata sint, vberrimè proueniunt, tantaque fœcunditate & fœnore, vt agri in India reperiantur, hoc fructu ferendo ipsis Hispanicis longè feliciores. Quod & de Melonibus æquè affirmari potest; in Valle Peruana Yca tanta felicitate pronascentibus, vt radix caudicis truncíve crassitudinem assequatur, & viua aliquot annis in solo vigeat. Hæc quotannis Melones profert; cuius luxuries non secus ac cæterarum arborũ amputatur: quam rem in Hispania nunquam vidimus.

Porro autem & Calabassi seu cucurbitæ in India ad miraculum vsque augescunt, quæ in hac sola prouincia nascuntur, & Capallos nuncupantur. Quadragesimarum tempore coqui, & cæterorum ciborum more esitari solent. Cucurbitarũ autem species propè infinitę sunt. Quædã immensa mole monstrosæ sunt: quæ dissectæ & resiccatæ excauantur, & ex iis deinde varia vasa, ad omnia ea, quæ mensæ necessaria sunt, recondenda idonea, effinguntur. Ex minoribus cucurbitis pocula aut pateras ingeniosa industria cælatas, concinnant.

Postquam verò hactenus de minutioribus plantis à nobis pertractatum sit: iam deinceps de procerioribus & maioribus sermonem faciamus. Sed prius, quam ordiamur, mentio facienda fructus Axi est, qui in priorum classem omnino referri debet.

Cap. XX.

De Axi, seu Pipere Indico.

IN India Occidentali nunquam prouenerant antè aromata, quæ species dicunt, vt sunt, Piper, Caryophylli, Canella, Nuces muschatæ, & Zinziber. Quanquã nostræ societatis quidam, qui varias longinquasque terras perlustrauit, nobis percensuerit, quod in nonnullis Insulæ Iamaicæ syluis, arbores, piper ferentes, conspexerit. Zinziber ad Indos primùm in Insulam Hispaniolam illatum erat. Vbi semel plantatum tanto illicò fœnore succreuit, vt eius in aliquibus locis extirpandi iam necessitas sit. Anno nati Christi ex India in Seuiliam 22053. Quintalia Zinziberis importata sunt. Quod verò aroma summa Dei largitate Indis solitarium enascebatur, hoc erat, quod in Castilia piper Indicum, nominabant. Id verò in India, ab insula illa omnium primò occupata, Axi vocabatur. In Cusco, Veho: in Mexico Chili appellatur. Quod aroma, cum iam passim omnibus notum sit; prolixiori eius enarrationi hîc supersedebimus. De eo tamen id noscendum est, Indis veteribus in magno pretio fuisse; vt quo ad multas res opus esset. Loca rigida & gelida,

ceu montana Peruensia sunt, horret. In vallibus aut campis calidioribus læte germinat, crebræ irrigationis amans. Axi diuersis coloribus reperitur. Nam & viride, & rubrum, & croceum est. Nonnullum acrius est, quale Caribbe vocatum: id vehementer exurit & mordicat. Aliud itidem gustatu lenius & moderatius. Sed & genus quoddam dulcissimum existit, quod è manibus vellunt eduntque. Præter hæc quoddam aliud exilius est, quod moschum fragrat, & gustatum admodum sapidum obuenit. Fibræ & grana, linguam vrunt & vellicant: quod substantia tamen reliqua non præstat. Axi, tum viride, tum resiccatum, tum pistum, tum decoctum in cibum datur. Et, vt verbo dicam, ex omnibus aromatibus condimentum Indis præstat suauissimum. Huius moderatus vsus, ventriculi coctionem firmat. Immoderatius ingestum nocet. Nam cum naturæ facultatisque feruidæ, humidæ & penetrantis sit: non saltem inflammatione iuuenum corpora pertentat, sed & animos ad libidinē & impudicitiam irritat. Etsi verò hæc eius temperies natiua omnibus in tantum nota & percognita sit, vt vrere à nemine non dicatur: non desunt tamen, qui statuant, aroma axi nequaquam feruidum seu vrens, sed admodum temperatum existere. Cuius tamen suæ assertionis fidem haud facilem statuent. Nam manifesto sensu mordicatque, vritque. Qui qualitatis excessus vt in eo corrigatur attempereturq;, salem addere solent, quo, cum vtriusque naturæ seu qualitates contrariæ sint, ad quandam quasi symmetriam Axi reducitur. Pro cibo Tomates quoque habent. Hæc grana sunt recentia & viridia, quæ cruda esitari solent. Ex ijs tamen plerumque condimenta parantur. Supradictum piper, in omnibus ferè insulis, vt in noua Hispania, & Peru omnique reperta terra, largè prouenit. Sicut enim ad panis vices sufficiendas Maijs primarium est: sic quoque ad embammata & condimenta paranda omnium aromatum Axi commodissimum existit.

Cap. XXI.

De Platano.

ED iam ad Plantas grandiores diuertimus, arboribus connumerandas. Principium autem à Platani consideratione statuemus: quo nomine passim ab omnibus vulgariter appellatur. Nos verò diutina grauique dubitatione nutauimus, an Platanus, quam prisci tanto in honore habuerunt, cum hac Indica, specie eadem sit vel fuerit. Postquam verò tum huius faciem nobis propius contueri, tum illius descriptionem exquisitius conferre licuit: quanta vtriusque differentia sit, facili iudicio æstimare potuimus. Quod verò hoc nomen Hispani arbori isti imposuerint: hæc ipsis causa fuerat, quod inter vtramque Platanum quandam similitudinem deprę-

hendissent: sicut de prunis, pinis, amygdalis, cucumeribus & cucurbitis dictum est. Nam & vtriusque arboris foliorum facies quadantenus sibi similes existebant. Indica siquidem Platanus folia latissima & amplissima habet. Sed & propter insignem patorem priscorum quoque Platanus laudata est. Arbor hæc assiduas aquas postulat. Id quod cum sacra quoque Scriptura conuenit, dicente; Quasi Platanus exaltata sum iuxta aquam, &c. Si verò exquisitè accurateque inter se vtræq; conferantur, ramulis omnino distare videbuntur, sicut ouum (quod prouerbij vice terunt) distat à castanea. Primò enim veterum Platanus fructum nullum edit. Aut si vnquam edidit, eum veteres non obseruarunt propter exiguitatem. Vnam ex illa vmbram quærebant; quam patore & diffusione sua copiosam suppeditabat, vt sub ea, ceu solido tecto à solis radijs tuti essent. Fructus autem apud Indos vnica causa est, propter quam ipsis tantopere grata existit. Nam eum oppidò suauem & gratum promit. Ad vmbram verò faciendam nihil conducit, cum sub ea vix sedere integrum sit. Tum & priscorum Platanus, ex crassissimo caudice ramos tam diffusos & spaciosos emittebat, vt (testante Plinio) Licinius Mutianus, ter consul, & prouinciæ legatus, sub vna cum duodeuicesimo comite commodè epulatum se esse gloriatus sit. Sed & Caius Caligula Princeps cum quindecim conuiuis super ramorum tabulata splendidè lauteque cœnatus legitur. Contrà Platanus Indica, nec caudice nec ramis insignis est. His & illud accedit, priscorum Platanum in Italia & Hispania enatã, primum ex Asia in Græciam, hinc demum verò in Italiam Hispaniámque importatam fuisse. Indica verò Platanus nec in Italia nec Hispania emergit, etsi quidem illic plantetur excolaturque: sicut vnam in aula regia apud Seuiliam vidimus, nulla arte curaque produci potuisse. Foliorum ergò par facies non digna fuisse causa videtur, propter quam Indicã hoc nomine insigniuerint. Veterũ etenim Platani folia vitium aut fici folijs similia erant, monstrante Plinio. Indicæ verò Platani folia tam vasta & grandia sunt, vt à vertice ad viri pedes vsque suspensa propendeant. Cæterum, etsi quidem nostra Platanus cum vetusta eadem specie non cõtineatur, propter singulares tamen vtilitates facultatesque quas præstat, merito nobis colenda videtur. Cretura primùm, è terra surculum emittit: ex quo diuersi pòst rami erumpunt: quorum quilibet (nisi quod inferius quasi cognati colligatiq; sint) peculiarem arbusculam constituit. Folia eius læuia & virentia, magnitudinem suprà dictam habent. Vbi sesqui orgiæ altitudine succreuit, tum ramulos densissimos profundit, quorum vno numero nonnunquam trecentos videre liceat, singulos palmo vel maiores vel minores, digitorum ternorum crassitudinem ferè habentes; quorum tamen non infrequẽs differentia est. Cortex à fructu leui nisu separatur. Detracto eo, ille esitatus, salubris admodum, & nec calore nec frigore excedens. Fasci-

Ecclef. 24. Plin. lib. 12. c. 1. Lib. 12. c. 16.

culi dicti, virentes adhuc, in magnas ollas aut cellas reconditi suspenduntur, dum maturescant. Quam in rem herbam quandam illis addunt, quæ maturationem accelerat. Maturitatem tamen in arbore adepti, saporis multò suauioris sunt, fragrātiam pomorum fundentes. Horum per omne anni tempus prompta copia est. Ex partibus enim inferioribus semper noui ramusculi erumpūt: ita, vt vno stemmate fructificare cessante, alter subinde nouos fœtus edat. Sic ergò omni tempore maturos simul & semimaturos fructus ex illis carpere licet. Qui ramus semel fructus edidit: hunc præcidunt deijciuntq;, stipite seu trunco illæso, qui nouis ramis subinde repullulat. Et hæc vicissitudo toto anno notatur. Arbor hæc solo gaudet feruido simul humidóque. Et vt feracior fœcundiorque sit, radices eius adiecto fimo frequenter aluntur reficiunturque. Ab hac demptus fructus, omnium in omni India vsitatissimus editur, qui nationibus propè singulis in cibum venit: etsi sint, qui dicant, eum primò ex Æthiopia illuc importatum fuisse. Nigritæ vel Morini eo, panis loco vtuntur; ac ex eodem potus suos conficiunt. Fructus crudus, cæterorum more, ex manu arroditur. Sed & tostus, è culinis pro edulio promitur. Quin & in conseruas assumitur: qua ratione admodum salutaris euadit.

Sed & Platanos alias in India reperiri scimus, teneras, exiles, candentesque, quas in Insula Hispaniola, Dominicos vocant. Præter quas & alibi nonnullæ crassiores, solidiores, rubentesq; proueniunt. Sed hæ in Peru non durant. Ex Andes eò, & in Mexico ex Cuernauaca & campestribus alijs infertur. Quod si Platanus succendendis focis idonea esset, certè arborum omnium commodissima & vtilissima futura videtur. Sed nec caudex, nec rami, nec folia ad alendum ignem quoquam modo apta sunt. Et ob id multò minus pro extruendis ædibus faciunt. Tota siquidem arbor caua, intus & inanis est. Folia pingendis literis seruiunt, quibus papyri inopia est. Nam latitudine sua folium papyri quoque æquant: longitudine verò id quadruplo superant. Don Alonso d' Erzilla, cum suam Araucanam in Chile conderet, papyro destitutus alia, ipsemet hæc folia assumpsit & vsurpauit: sicut id publicè testatus est.

Cap. XXII.

De Cacao & Coca.

PLATANVS quidem, etsi ad plura cōmodior & quæstuosior sit: ipsi tamen Cacao arbor in Mexico, & Coca in Peru longè præfertur. Arbores hæ multarum superstitionum seruæ sunt. Cacao fructus minor amygdala, at ea crassior & asperior est. Tostus probum saporem fundit. Hic tum Indis, tum Hispanis in maximo

ximo pretio est, adeò vt pro merce præstantissima habeatur, qua in noua Hispania mercatores negotientur. Cum enim siccus & consistens sit, durabilior fit. Hoc integræ naues plenæ ex Guatimala afferuntur. Anno 97. ad portum Guatulco, in noua Hispania situm, fructus huius vltra 100000. onera à quodam Capitaneo Anglico combusta sunt. Cacao etiam pro moneta facit. Hæc enim res quinque, alia 30. & iterum alia citra inficiationem 100. Cacao emitur. Tum & stipis seu Eleemosynæ loco Cacao pauperioribus distribuunt. Potus ex hoc fructu paratus Chocolate nuncupatur. Ridendi videntur, qui hunc in tanto pretio habent: cum, qui præparationem eius non viderunt aliquoties, citra horrorem & nauseam illum gustare non possint. Ipsi tamen nihilominus, nobiliores viros, per eorum territoria proficiscentes, honorario hoc potu donare solent, ceu præstantia quædam singularis esset. Tum Indi, tum Hispani, Hispanicæque fœminæ, quæ diutius in India egerunt, sine hoc Chocolate vitam nullā suauem ducunt. Potum hunc singulari quadam temperatura ita parant, vt calidior sit; qua causa ei quoque multum aromatum indunt, præcipuè Chilos. Quin & ex eodem pastam ac placentas coquunt, quas tussi, pectori, & ventriculo commodas esse, iactant. Vtut autem hæc sint: certissimum sanè est, nisi quis à teneris ad hunc potum assuefactus sit, eius nullo desiderio facilè capi. Arbor, quæ fructum fert, proceritatis moderatæ est, valdè speciosa, in cuius fastigio corona ex ramulis intorta emicat. Hæc substantiæ tam mollis ac teneræ est, vt semper propinqua firmiore arbore quasi suffulciri postulet, ne solis ardore nimiopere vsta tabescat. Collateralis hæc arbor Cacao Mater appellari solet. Agri & fundi, in quibus plantantur, Cacaotalen nuncupantur. Regio, qua fructus hîc copiosius prouenit, Guatimala est. In Peru non enascitur: vbi illius loco Cocam habent. Hac tantas superstitiones exercent, vt alicubi res omnis merito anilis & fabulosa videri debeat. Ex negotiatione Cocæ, quotannis vltra dimidiam Millionem Pesos redundat aut colligitur. Nam ab anno 90. vsque ad 95. plus millenis corbibus, hoc fructu plenis absumpti sunt. Anno 83. 100000. corbes impensi fuerunt. Pro quolibet Corbe, in Cusco à 2½. ad 3. Pesos in Petosi. 4. & 6. Tomynen, nonnunquam etiam 5. solidi Pesos pendendi sunt. Omnium propè mercium permutatio his fructibus fit: quorum nemo non est auidissimus. Coca autem foliolum exile est, ex arbore, erecti viri proceritatem habente, enascens. Ea in regionibus admodum feruidis seritur plantaturque. Folia eius singulis quaternis mensibus reuirescunt aut renouantur, quæ illic Tresmitas vocant. Hæc magna diligentia auelli postulant, cum admodum fragilia sint. Sed & decerpta lenius tractanda sunt, ne frangantur. Ordinata serie hæc in oblongos & angustos corbes disponuntur: quos deinde ouibus suis imponunt, quæ vno comitatu persæpe 3000. aut 4000. corbes baiulant: tanti greges vno numero agun-

aguntur. Copia huius fructus maxima ex Andes, & illis campestribus, quæ perpetuis solibus vruntur, & pluuiis potissima anni parte irrigãtur, exportatur. In hoc fructu plantando, temporis Indi quamplurimum insumunt. Plurimis etiam, qui ex frigidis montibus ad harum arborum culturam conducuntur, vita impendenda est. Qua causa à multis doctis & prudentibus viris diu multumque dissentientibus sententijs quæsitum est, an conducibile sit, omnes in vniuersum Chacaras seu agros Coca ferentes, excindi & extirpari. Agri tamen ad hunc vsque diem immoti durant: cum, vt diximus fructus apud omnes Indos in magno pretio sit. Ingarum seculo, è plebe nullus citra aut Ingarum aut Gubernatorũ ordinariorum permissum, Coca vti audebat. Id ori inditum mandunt, & mansu expressum succum cum substantia reliqua deglutiunt: se ex eo efficaciter roborari & recreari attestantes. Non desunt, qui arbitrentur, hoc roborationis effatum merum somnium ac figmentum esse. Nobis tamen ex iusta causa videtur diuersum. Nam eos inde oppidò refici & roborari, longè euidentius ipso effectu constat, quam vt in dubium vocari debeat. Quod si enim Indorum quispiam huius Cocas vnum saltem manipulum gustârit: eo die certè duplum iter conficere potest, à cæteris tamen cibis in solidum non abstinens. Tusum & comminutum Coca, Indi cum ossibus in puluerem læuigatis, aut, vt aiunt, calce permiscent: quod remedium sibi ad plurima conferẽs esse, persuasum habent. Folia quoque illis pro pecunia sunt: quibus omnia, quæ postulant, permutant redimuntque. Quæ omnia quidem suo in loco statuque vigere possent: si cultura arborum non cum tot hominum cæde & interitu perficeretur. Ingæ, Coca epuli regij vice vescuntur. Hoc sua quoque sacrificia peragebant, & in Idolorum honorem cultumque eius quamplurimum cremabant.

Cap. XXIII.

De Manguey, Tunal, Greyn, siue Cochinillie, Anil, siue Indigo, Algodon siue Catoen.

MIRIFICA ea arbor, de qua noui Scriptores, siue (vt in India vocantur) Chapetones, tot miracula condunt, ante omnia nobis describenda offertur. Ex ea enim parantur, aquæ, vina, oleum, acetum, mel, syrupi, fila, acus, & res aliæ infinitæ. Ea patria voce Manguey dicitur. Nouæ Hispaniæ incolæ huic arbori quamplurimum tribuunt: quarum plerumque vnam domibus suis, ad vitæ sustentationem, consitam & applantatam colunt. In campis quoque, vbicunque seruntur, coluntur que, proueniunt. Folia earum lata & crassa sunt, versus extremitatem acuminata. Hoc extremo, acus vice, ad pannos consuendos vtuntur. Apicem enim ex

folio

folio extrahunt aut euellunt: quem extractum continuò quoque pilus seu filamentum consequitur, quo veri fili loco vtuntur. Caudicem arboris, adhuc teneræ, incidunt, & cauum foramen relinquunt. Ex hoc deinde liquor aquæ specie extillat, valdè dulcis & refectorius, quem potant. Idem liquor si decoquatur, vini saporem acquirit. Hoc sepositū aliquantisper, acescit. Apud ignē si decoquatur & depuretur, mel fit. Ex dimidio si saltē coquatur, syrupi consistentiam accipit. Vt sapor eius suauis est: sic ipse syrupus salubris existit, & meo arbitrio salubrior syrupo ex vuis parata. Eo quo diximus modo, ista omnia parantur, ex vno liquore: qui ex arbore tanta copia profluit extillatque, vt aliquot mensuræ integræ vno die colligantur aut excipiantur. Arbor eadem in Peru quoque prouenit: sed in Peru multò maiore diligentia excolitur. Ad fouendos ignes admodum accommodata est, cum fungi præparati more ignes alat, diutius viuentes.

Tunal, & ipsa celebris in noua Hispania arbor est, modò arboris nomine appellanda sit. Facies enim seu species eius cæterarum arborum omniū nulli similis existit. Primò enim foliū prodit vnicum. Ex hoc iterum aliud enascitur, & sic consequēter. Folijs supremis emergētibus, inferiora grandescunt & crassescunt, ita, vt foliorum ferè naturam formamq; exuant, & ramorum speciem induāt, dum spinosa, aspera & deformia fiūt. Vnde in locis nōnullis quoq; Cardi appellantur. Cardi quoq; seu Tunales syluestres reperiūtur, fructum nullum protrudētes: aut si eos egerant quidem, meræ tamen spinæ horrentes sunt. Tunales quoq; alij inueniuntur, fructus bonos promentes: qui magni quoq; in India æstimātur. Hi Tunas vocari solent. Fructus hic ceraso Halicacabi grandior est, æquè læuis. Cortex, quo crasso integitur, demptus intus nucleum seu pomum, ficus instar, prodit. Id saporis non insuauis est, maximè quod albicat. Hoc enim præter saporis suauitatem, iucundum quoq; odorem spirat. Rubra poma nō æquè sapida sunt. Præter hos Tinales quoq; nōnullibi alij emergūt, qui etsi quidem similes cum prioribus fructus non ferant, longè tamen præstātiores habētur, & cura maiore excoluntur. Nam etsi quidem Tunas nullas gignāt: sub folijs tamē fructum alium, Greyn, dictum fouent eduntq;, si probè excolātur. Greyn autem vermiculi sunt, folijs ipsis adhærescentes, tenuiq; pellicula obducti. Horum legendorum Indi admodum periti & gnari sunt. Et hæc celebratissima illa Indiæ Cochinillia est, qua Greyne colorantur. Hanc si vendituri sunt, prius siccant: siccatam in Hispaniam importāt, vbi magno venduntur. Vnum enim Arrobe huius Cochinilliæ siue Greyn multis Ducatis venit. Classe ista, quæ Anno 87. in Hispaniam appulit, Arrobe Greyn 5677. aduehebātur, quæ ad monetam relata, 283750. Pesos, siue Regales octonorum constituebant. Census ex ijs similis ferè quotannis fit. Tunales locis temperatis, ad humiditatem & frigiditatem nonnihil inclinantibus gaudent. Iam verò à longo tempore incrementum fe-

lix non habuerunt. Horum etsi nonnullos quoq; in Hispania viderimus, ad omnia tamen inutiles & inidonei fuerunt.

Ex qua planta Annil siue Indigo conficitur, etsi ex arborum cęsu non sit: tamē quia mercis specie cum Creyn siue Cochinillia diuenditur, & in noua Hispania magna copia enascitur, de ea quoque nobis nonnulla dicēda videntur. Huius suprà dicta nauigatione, quantitas, 25263. Arroborum, qui totidem Pesos siue Regales octonorum faciunt, aduecta erat. Algodon, Catoen siue gossypium in arbusculis tam magnis quam minoribus nascitur, in folliculis scilicet marsupijs similibus: quos si diffringas, intus latentem lanam inuenies. Hæc carpta, neta, & in fila redacta, texitur: quæ tela deinde pretiosis vestibus pannisque conficiendis impenditur. Copiose prouenit in locis feruidis, comprimis iuxta littora Peruēsia, & in noua Hispania, in insulis Philippinis, in China, in prouincia Tucumana, in S. Crucis montanis, in Paraguay, quæ in finibus Rio de La Plata sita est. Gossypio Indicæ mulieres pro lino & lana vtuntur, ad vestes parandas. Præterito anno gossypium 64. Arroborum quātitate ex insula S. Domingo auecta est. Quibus in Indiæ locis gossypium nascitur, eo tum viri, tum fœminę vestiuntur. Sed & mappas, & vtēsilia cætera ex illo conficiunt, vt & vela pro nauibus. Gossypium aliud densum crassumq; est, aliud molle & tractabile. Coloribus varijs tinguntur panni, qui in vsus multiplices accommodantur. Huius vicem apud Europæos lana complet.

Cap. XXIV.

De Mameyen, Guayauos & Paltos.

DE plantis, quorum fructibus Indi plerumque negotiantur, & vēditis illis victum præcipuè parāt, in præcedentibus capitibus à nobis dissertum est. Enumerādi nunc illi restāt, qui esiles pro cibo sunt. Inter hos primi Mameyen, maximi apud vniuersos æstimātur. Magnitudine Melocotones seu Persica æquántve superántve. Intus nucleo vno ac altero stipantur. Fructus hic aliquāto durior, species alias dulces, alias acidas sortitur, cortice solidiore vestitus: qui saccharo cōditus, conditis cotoneis aut Marmelladæ similis existit. Cibus is est sapidus approbè, sed conditū multò suauius. In Insulis potissimum enascūtur. In Peru nullas vidimus. Arboris sua proceritas est, externa facie spectatu non iniucundæ.

Guayanos alia arbor gignit fructus non vsquequaq; optimos. Ea granis duris, minora poma æquantibus, vndique prægnans est. Fructus, nec in Insulis, nec terra firma laudatus. Nam & fœtere simul, & insalubris esse perhibetur. In Sant Domingo & finitimis Insulis toti montes Guayanos ferunt. Hispani iuratò affirmāt, cum primum ea

loca

loca occupaſſent, arbores illas nōdum regionibus ijs familiares fuiſſe. Quo itaque principio emerſerint, incertum eſt. Breui tempore in numeroſam ſobolē excreuere. Nec enim, quę grana legant vorentq́;, animalia illic vlla habitant. Facies in Peru huius arboris diuerſa eſt. Nec fructus, vt alibi, rotundus & albus viſitur. Odorem aduerſum tetrumq́; nullum fundit; & ſaporis iuxta blandi & amici eſt. Guayanorum nōnullarum fructus tam boni ſunt, vt cum optimis quibuſuis Hiſpanicis certare, auſint. Ex horum claſſe Matos ſunt, & parui albicanteſq̀ue Guay nauilli; qui facile coquuntur, & ventriculo grati ſunt, quia naturæ frigidiuſculæ, & ſubſtantiæ conſiſtentioris. Ex aduerſo horum Paltos calidiores & teneriores ſeu molliores ſunt. Palto autem arbor grandis & ſpecioſa, multíſq; ramulis inſignis exiſtit. Fructus, ſi probè maturuit, pyra maiuſcula referunt. Intus lapis ſatis grandis occulitur. Fructus reliquum admodum dulce eſt. Qui ſi exactè maturuit, butyrum tum liquiditate tum ſapore æmulatur. In Peru Paltos grandiores ſunt, putamine duriuſculo inducti, quod totum detrahitur. Pars tamen eorum maxima in Mexico parua eſt, & tenui cortice velantur, qui pomorum more abraditur. Fructus ipſe ſalubris, aliquantò calidior guſtatur. Melocotones ſeu pyra Indica ſunt, Mameyen, Guayanen, & Palten. Sed nos his miſſis, Europæos præferimus: etſi ſint, qui propter aſſuetudinem aut affectus priuatos Indicos eligant. Certum interim eſt, eos, qui fructus hos nunquam guſtarunt anteà, ſaporis blandimentis ad ipſos eſitandos tardè illectum iri. Nam & de his ſcribendi iam dum ſatietas nobis oborta eſt. Sepes ergò claudamus: cum omnium rerum plena tractatio nobis nec inſtituta, nec præſtitu facilis ſit.

Cap. XXV.

De Chicoçapotes, Annonas & Cepolies.

QVIDAM, qui rebus Indicis nimioperè deprædicandis vnicè ſtudent, prætenderunt, fructum eſſe quendam Cotoneis non abſimilem: & item alium, inſtar Mangiar Blanco, quod in Hiſpania in artocreâs indūt. Cotonea verò mala, ſiue Mermelada (niſi nos opinio fallit) ex eo fructu erant, quem Capotes, ſiue Chicoçapotes nominant, guſtatu admodum dulcem. Colore condita citonia aut Mermelladas non inuenuſtè exprimit. Hunc fructum nonnulli Cariollos (ſic Hiſpanorum poſteros vocāt, in India prognatos) Hiſpanicis omnibus præſtare affirmāt. Quod nobis tamē haud quaquam veriſimile fit. Sed de hac re nullā nobis litē dari volumus. Chicoçapotes in locis feruidis nouæ Hiſpaniæ proueniūt. Faciem cū Capotes ferè eandem habent, quos in terra firma enatos conſpeximus. Sed in Peru tamen nos fructum ſimilem vidiſſe, non meminimus.

Mangier blanco est Annona siue Guanauana, in terra firma enascens. Annona autem pyri magnitudine est, oblongior, & nonnihil hians. Eius interanea, butyri modo mollia, bonum saporem gustantibus dant, sed leuiorem Mangier blanco. Illi ergò præferendum hoc minimè videtur. Sapor aliàs ex se suauis est, & pro nonnullorum opinione, fructus hîc Indiæ optimus habendus. Intus grana nigricantia quamplurima clauduntur. Huius generis fructum optimum in noua Hispania gustauimus: vbi & capolies, cerasis similes reperiũtur. Cerasis quoque similes lapillos fouent, etsi carne ampliore sint. Gustus subdulcis. Capolies, præterquam hîc, alibi nullos vidimus.

Cap. XXVI.

De diuersi generis fructibus, vt Cocos, Amandelen fructu ex Andes, & Amandelen ex Cachapoyas.

HAVD quoquam pacto fieri potest, vt omnes simul in hoc libro tum arbores tum fructus Indici enumerentur: cum magna eorum pars nobis incognita sit, & ex congnitis multi nobis in mẽtem non veniant. Fructus in India crassus quidam Lucumas dicitur: quem nihil aliud quam lignum esse dissimulatum aiunt. Pacayes, siue Guauas, & Hobos, multi pro nuce iuglande habuerunt. Sæpius transplantatas, nuces Hispanicis similes gignere aiunt. Veluti verò genus eorum syluestre est: ita, quas nuces protrudunt, esui ferè ineptæ sunt. Hoc loco iterum beneficentiæ & prouidentiæ diuinæ memores nos esse, æquum puto; qua Deus creator diuersis terræ partibus tam varia arborumque & fructuum genera distribuit, vniuersa in hominum, terram habitantium, salutem & sustentationem cedentia. Vbi hoc comprimis admirabile videtur, quod nunc tandem, tam in sapore, quàm natiuis proprietatibus tantoperè differentes res inueniantur, quæ ante reuelatas Indias ne in minimo quidem vspiam cognitæ fuerunt: & de quibus nec Plinius, nec Dioscorides, nec Theophrastus, nec quisquã alius literarum monumentis quicquam vnquam tradiderunt. Nostro vero seculo non defuerunt, qui de Indicis plantis, herbis, radicibus, & singularum operationibus medelisque, planè, eleganter copioseque scripserint. Quos, qui plura desiderat, ex ordine singulos euoluat. Nobis enim rerum harum quædam quasi summaria enumeratio saltem instituta est.

Palmam Indicam, cum miras & memorabiles proprietates habeat, hoc loco neutiquam silẽtio præterire possumus. Quam tamen non genuino & proprio, sed saltem Analogico vocabulo ita appellamus, quum palmæ instar procera & crassa arbor sit: quæ quo altius exurgit, eò ramos patentius fundat exeratque. Palmæ hæ siue Cocos, fructum

fructum quendam emittunt, & ipsum arboris nomine Coco vocatum, ex quo pocula, contra veneni haustus & lienis distentionem conficiũtur. Interanea huius fructus, si maturuerunt & siccata sunt, gustatu castaneæ saporem præbẽt. Sed si Cocos adhuc tener & mollis ab arbore pendeat, interius illud lactis substantiam refert: quod pro nectare, feruidis anni temporibus gliscentibus potant. Apprimè enim perfrigerat. Arborem hanc in Sant Ian de Puerto Rico & Indiæ nonnullis locis alijs vidimus; & vnà intelleximus, eam singulis mensibus, nouos ramulos, fructu prægnantes protrudere: ita, vt singulis annis duodecies parturiat: quod huic simile videri queat, de quo in Apocalypsi Ioannis traditum legimus. Incolarum verbis ipsa quoque rei apparentia astipulabatur. Cuilibet etenim à nobis viso ramo sua peculiaris facies erat: cum hìc incrementũ perfectum iam attigisset, ille vix ad medietatem excreuisset; cæteri autem vix dum protuberarent & erumperent. Coco fructus parui Melonis magnitudine erat. Sed & alia illis species Coquillo dicitur, quæ fructum suauiorem gignit. Ea in Chile nascitur. Nuce iuglande & minor & rotundior est. Tertium quoque genus habent, cuius interiora non continua & vnius substantiæ sunt; sed carnis loco granorũ amygdalis similium definitum numerum fouent, quæ, vt in punico malo, suo ordine intus locata iacent. Amygdalæ hæ triplicem Hispanicarum quantitatem habent: saporis tamen durioris, humentioris & oleosioris sunt. Inter ciborum delitias numerantur, non secus ac panis Martius, ex amygdalis & rebus alijs concinnatus. Fructus isti, amygdalæ ex Andes nominantur, quod eo loco vberrimè proueniant. Earum tanta soliditas & durities est, vt ad eximendum nucleum vix incussis lapidibus diffringi possint. Nulli nisi experto verisimile fieri queat, arborem istam, si pro sua mole consideretur, tanta amygdalarum copia prægnantem esse posse. Amygdalæ in vniuersum omnes, cum his ex Cachapoyas lectis bonitate conferri non possunt. Quas ideò amygdalas indigetamus, cum vocabulum aliud idoneum nobis non præsens sit. Et nostro iudicio quidem, hoc fructu nullus in omni India, aut suauior, aut delectabilior, aut salubrior vspiam reperiri queat. Tum & Medicus quidam primi ordinis apertè testatur, nec in Hispania, nec India, propter eximias dotes quenquam vspiam fructum cum hoc conferri posse. Andesianis quidem, de quibus antè dictum est, eæ minores: Hispanicis tamen maiores existunt. Gustatæ & mansæ molles sunt succulentæque ac butyri æmulæ saporem dulcissimum præbent. In proceris admodum arboribus, vndiquaque ramosis, proueniunt. Porrò, vt hominibus hic fructus gratissimus obuenit: sic natura quoque eundem inducto cortice probè munitum voluit. Cortex is maior & spinosior est castanearum. Qui si inaruit, facilè panditur, vt fructus auferatur. Cercopithecos aiunt huic fructui auidè insidiari, quos Cachapoyas re-

gio (in qua sola quoque hanc arborem reperiri putamus) copiosos alit. Hunc fructū exempturi Cercopitheci, vt digitos non vulnerent, ipsum ex arbore in subiecta saxa deturbant, vt eo casu cortex frangatur & secedat.

Cap. XXVII.

De diuerso genere Florum, & nonnullis arboribus, solos flores gignentibus: & quomodo Indi his vtantur.

OVÆ Hispaniæ Indi, florum pulchritudine, suauius, vlla totius orbis natione afficiuntur. Ex floribus varij generis serta & corollas texentes aut innectentes, eas Suchiles vocant, quas tanta solertia concinnare norunt, vt amœnius & venustius, nihil reperiri queat. Suchiles huiusmodi primoribus & peregrinis hospitibus honorario offerre solent. Cum per eos fines aliquando iter faceremus, tanto sertorum istiusmodi numero nos impertiebant, vt omnium asseruandorum nobis spatium non sufficeret. In hæc flores Hispanicos omnium splendidissimos conferunt, quos India nihilo infelicius Hispania profert. Huius generis sunt, Angiers, Rosæ, lilia, Iasmini, violæ & si qui similes ex Hispania eo illati sunt. Tempore quodam fortuito accidit, vt rosæ frutex exureretur. Is ab eo rosarum multo maiorem numerum gignebat. Hoc itaque casu edocti, rosarum frutices, luxurie sua liberare, eosque tempestiua amputatione vegetare cæperunt. Iam rosis omnia passim plena sunt. Præter rosas ex Hispania importatas, species earum plurimæ aliæ quoque connascuntur, quarum singula nomina nobis iam in promptu non sunt. Aliæ tamen earum rubeæ, aliæ croceæ, nonnullæ cæruleæ, quædam candidæ, visuntur: quas cristarum specie capitibus suis gestant.

In horum florum nōnullis præter coloris amœnitatem nihil laudatur. Nam odorem aut tetrum aut fortem habent. Etsi non desint, qui halitum quoque fundant suauissimum & fragrantissimum. Ex censu horum sunt, qui Floribondio dicti, nascuntur ex arbore quadam, præter flores fructus nequicquam gignente. Flores hi, liliis maiores, campanularum forma emergunt, albicantes, & intus liliorum specie, filamentis distincti. Arbor hæc, toto anno floret, nec ornatu suo vnquam spoliata visitur. Eius odor mirabilis, maximè sub gelidam auroram: cuius documentum in viridariis Regiis captari licet. Huius enim genus quoddam ViceRex Don Francisco de Tolledo, Regi Philippo plantandum transmisit. Indis nouæ Hispaniæ flos alius quoque singulari in pretio est, quem

Iolo

Iolo ſuchil, id eſt, florem Cordialem, vocant. Nam & figura & magnitudine cor præſentat. Similes flores alia etiã quæpiam arbor parturit, alius fructus non conſcia: quorum odor, noſtro iudicio, fortior eſt, quàm vt commendabilis ſit. Quamuis nonnullis approbè fragrare videatur.

Flos, à Sole, cuius & faciem refert, & motum imitatur, dictus, peculiarem & ipſe naturam habet. Præter hos ſunt, quos Angiers Indicos, appellant. Hi holoſericum tactu referunt, Solo aſpectu amabiles, odore omni deſtituti. Inodori quoque alij flores ſunt, qui manſi ſaporem maluæ pumilæ reddunt.

Granadilla flos, præ cæteris deſcribi dignus eſt. Nam in eo Paſſionem Saluatoris noſtri deſignari aiunt: traduntque reperiri inibi, clauos, columnam, flagellũ, ſpineam coronam, & vulnera: quæ omnia diſtinctè ſpectatoribus demonſtrant. Odore tamen non inſigni pollet. Ex hoc qui fructus emergit, Granadilla quoque dicitur, quam aut edere, aut bibere, imò verius ſorbere licet. Sapor eius dulcis: vis refrigeratoria. Sunt, qui nimis dulcem prædicent. In ſpectaculis ſuis ludiſque, non niſi floribus conſpicui comparent: qui mos etiam Regulis & magnatibus ſolennis eſt. Vnde factum, vt proaui eorum plerunque manibus flores geſtantes, depicti videantur, quo modo noſtrarum imaginum manibus chirothecæ inſertę appinguntur. Tantum de floribus.

Albahaca, etſi non flos, ſed herba ſit; eam tamen nihilominus voluptatis odoriſq; gratia in hortis cum cæteris floribus excolunt. Cuius tantam frequentiam educauere quidem, vt iam pro triuiali herba habeatur.

Cap. XXVIII.

De Balſamo.

HERBAS ac plantas Deus Opt. Max. non ad corpus hominis ſaltem alẽdum fouendumq;, ſed ad idem quoque ſanandum & ornandum condidit. De his, quæ ad ſuſtentandum hominem faciunt, in præcedentibus capitibus diſſertum eſt. Quæ verò ad medendum idoneæ ſunt, eas deinceps aggrediemur. Etſi verò omnes in vniuerſum notæ herbæ ſanando homini conducant: pro remediis tamẽ, quæ porrò dicemus, plus omnino facere videntur. Huius cenſus ſunt, Liquores, Olea, Gummata, & reſinæ, quæ à nonnullis plantis funduntur. Quæ vel ipſa ſpecie, quem vſu præſtent, illicò innuunt. Ex omnibus autem nobiliſſimum Balſamum eſt, propter vim diuinam & admirandam, quam in ſanandis vulneribus, exerit. Taceo quod rerum omnium fragrantiſſimum exiſtat. Quod ex India Occidentali effertur Balſamum, verum ac genuinum nõ eſt cum

illo,

illo, quod ex Alexandria aut Alcayro aduehitur, cũ prisco illo Iudææ Balsamo idem: quem thesaurum, vt Plinius ait, terra ea præ cæteris omnibus orbis regionibus peculiarem habuit: vsque dum Cæsar Vespasianus & Titus eandem plantã quoq; Romam intulissent. Occidentalis autem Indiæ Balsamum, cum illo Iudææ idem non esse, ex eo primò colligi potest, quod arbores, quibus vtraque funduntur, inter se diuersæ sint. Palæstinæ enim arbuscula erat, viti similis, qualem se vidisse Plinius narrat. Et qui nostro seculo in Orientalibus terris eandem visam descripserunt, idem affirmant. Locum, quo Balsamum extillaret, sacra pagina Engaddi, propter similitudinem, quam arbuscula dicta cũ vite habet, appellat. Quæ verò in India Balsamum fundit arbor, mali punicæ magnitudine est, nec cum vite vlla parte conuenit. Apud Strabonem quidem legimus, arbores Balsamiferas, veterum seculo magnitudine mali punicæ repertas fuisse. Sed id hoc loco non excutimus. Certissimum tamen est, prisci Balsami operationes omnes admirandas extitisse, tum quoad odorem, tum quoad vim sanatoriam, ad colorem, ipsamq; substantiam. De hoc Balsamo quicquid proditum est: illud omne quadamtenus in Indico quoq; reperitur. Et sicut veterum Balsamum ex inciso & vulnerato arboris cortice extrahebatur: ita Indicum quoque, nisi quod copiosius extillet altero.

Plin. libr. 12. c. 26.

Cant. 1.

Strab. libr. 16. Geograph.

Plin. libr. 12. c. 26.

Huius quoddam genus limpidum & pellucidum est, quod Opobalsamum vocant. Id nihil aliud, quàm pura extillans lachryma, existit. Ab hoc genus quoddam imperfectius est, quod ex ligno, corticibus & foliis aut expressionis aut ignis vi prolicitur, quod Xylobalsamum appellatur. Hæc omnia genera & Indis nota sunt. Nam & purum sponte sua ex arbore profluit: & ex lignis foliisque ac corticibus vel exprimitur vel excoquitur. Sed & adulterandi huius artes habent, vt quantitas augeatur. Balsamum maximi æstimatur. Cui si Smaragdi & vniones iungerentur, pro re diuina haberi posset. Balsamum ex noua Hispania, præcipuè ex prouincia Guatimala, Chiapa & finitimis aliis locis, in quibus copiosè colligitur, in Hispaniam infertur. Optimum & valentissimum ex Insulis Tolu, iuxta terram firmam non procul à Cartagena sitis quæritur, sed id candidum est, quod rubeo semper nobilius cẽsetur. Primas autem Plinius rubeo, secundas candido, tertias viridi, & quartas nigro cedit. Contrà Strabo candidum cæteris præfert: cum quo & nos facimus.

Lib. 12. c. 26.

De Balsamo Indico accuratè & eleganter tradit Monardus parte prima & secunda, de Cartagena & Tolu. Ex nullis signis augurari potuimus, ante Hispanos Balsamũ Indis in pretio & honore fuisse. Nec enim suis ipsum necessitatibus adhibebant. Quamuis Monardus contrà testetur, Balsamo Indos sua vulnera sanasse, & hanc artem Hispanos ipsorum documento edoctos esse.

Cap.

Cap. XXIX.

De Liquidambra, & cæteris oleis, Gummatisq́; ac mercibus aliis ſiccis, ab Indis acceptis.

BALSAMO proximæ cenſuræ Liquidambra eſt, quæ & ipſa ſuccus medicinalis fragrantiſſimus exiſtit, ex ſeipſo tandem paſtilli more ſicceſcens. Eius natiua temperies calida eſt, ad ſuffitus præſtantiſſima. Vulneribus & alijs affectibus ſanandis adhibetur, ſicut id ex Monardo videre licet, qui in primo ſuo libro, de iſto liquore ac alijs iuxta medicinis, ex India promptis, copioſe tradidit. Liquidambra quoque affertur ex noua Hiſpania, quæ regio citra controuerſiā, propter gummata & ſuccos, vbertim ex arboribus fluentes, cæteris nobilior eſt. Eadem & odoramentis, & rebus alijs medicis admodum inſignis eſt: ex quarum claſſe & Anime eſt, quæ magna copia inde exportatur.

Copal & Suchicopal, altera Styracis & thuris genera, tū alijs virtutibus, tum maximè ſuaui odoratu placent. Eiuſdem generis ſunt Tacamahaca & Caranna, quæ vim medicatricem ſingularem poſſident. Inde & oleum, Aueto dictum, effertur, quod tum Medicis tum pictoribus in vſu eſt. Illi in Emplaſtra conferunt: hi pro fernice habēt, ad picturarum præparationem. Eadem quoq; Cannam Fiſtolam, vt vocant, largitur, quæ in Hiſpaniola inſula copioſe creſcit. Eius arbor grādis & procera, Cannam, medulla intus farctam, fructus loco progignit. Claſſe ea, qua ex Domingo ſolueramus, vltra 48. Quintalia Caſſiæ fiſtularis: & ſalſæ pariliæ, quinquaginta Quintalia vehebantur. Huius maxima quoque copia in Peru, & terra Guaiaquil, ſub linea æquinoctiali, admodum præſtātis reperitur. Illuc ſe infiniti homines ſanitatis acquirendæ cauſa ingerunt: quibus id perſuaſum eſt, quod ſaltem potata aqua illius loci, conualituri ſint. Nam per huius radicis numeroſam ſobolem vnda illa perfluit, ſicut ſuprà recenſuimus. Et vt cōmodius aut largius ſudare poſſint, multis ſe veſtimentis operiunt: quas ea aliàs terra non exigeret.

Guaiacan lignum, aliàs Sanctum vel Indicum vocatum, in prædictis inſulis paſſim magna copia creſcit, ferri pondus habēs. In aquam illud coniectum, fundum petit. In prædicta claſſe, ligni huius 350. Quintalia aduecta ſunt: cum, ſi probè diuendi licuiſſet, eodem labore illius 20000. aut 100000. Quintalia afferri facilè potuiſſent. Ligni Braſiliani, quod flāmei coloris eſt, & tincturis faciēdis adhibetur, 134. Quintalia apportabātur. Præter hactenus dicta India quoq; infinita alia, tū ligna, tū gummata, tū olea promit, quę ſingula cōmemorare, nec viriū noſtrarū nec inſtituti eſt. Id tamē minimè ſicco pede tranſiliendū eſt, quod ſub Ingis, Regibus in Cuſco, tēpore Regum Mexicanorum multi præſtantes & peritiſſimi viri vixerint, qui ſimplicium

(vt vocant) ope plurimos, eosdemque grauissimos affectus persanarint. Nam vires facultatesque tum herbarum, tum radicum, lignorumque, ibidem natorum, apprimè calluerant, quæ veteribus Europæis in solidum ignota & incomperta fuerant. Simplicium istorum terra ea innumera fert, velut inter cætera est radix Mechoacan, Pinioën siue nuces Pineæ ex Puna, Confectiones ex Quanuco, Olea ex Higuerilla, & huius generis alia: quæ si rectè conficiantur præparenturq;, & tempore cōmodo adhibeantur, non minores & infirmiores effectus edunt ipsis Oleis, ex Orientalibus terris allatis: quod ex his, quæ Monardus prima ac secunda suorum librorũ parte tradidit, intelligi potest. Ibi enim prolixissime de Tabaco & Peto, quæ venenorum præsentanea remedia inuenta sunt, pertractat.

Tabaco autem arbuscula est, etsi vulgatæ quidem notitiæ, non tamen temnendæ virtutis aut operationis. Quæ in hac, quam in aliis, non ignauior est aut remissior. Deus, enim cum pro inexhausta sua clementia dona dispensasset: vt res vel minima inutilis esset, non passus est. Idem voluit, hominem istis cognitis ad suum cōmodum & salutem vti.

De plantis, liquoribus & aliis rebus Medicis, Regis iussu præclarum opus Doctor Francisco Hernandes condidit, in quo vniuersæ plantæ ad viuum expressæ describuntur, numero 1200. comprehensæ. In hoc opus aiunt vltra 60000. Ducatos impensos fuisse: cuius compendium Doctor Nardos Antonios, Medicus Italicus magna diligentia concinnauit: quô eos, qui de plantis Indicis plura scire desiderant, missos volumus.

Cap. XXX.

De grandioribus Indiæ arboribus, vt de Cedro, Ceiuas, & proceris aliis.

Sicvt abinitio conditi mundi, iussu omnipotentis creatoris terra arbores & plantas mira varietate produxit: sic nulla vbiuis terra est, quæ non aliquid fructus proferat: etsi aliæ partes aliis minus. Namque præter eas tum plantas, tum arbores, quæ hominum opera quasi producit, & in varias terras transplantat, infinitæ aliæ existunt, quæ solius naturæ instinctu motuque prodeunt. Et harum in nouo orbe, quam Indiam vocamus, multò plura & spectatiora genera sunt, quam in orbe veteri, puta Asia, Africa & Europa. Cuius rei hanc causam attexunt, quod India, temperaturæ calidæ & humidæ sit, sicut in secundo libro à nobis contra veteres demonstratum est. Qua temperie, Indiæ solum quasi vberrimè vegetatum, innumeras tum domi tum foris plantas luxurioso partu producit, adeò, vt propter frequentia fruteta, arborumque numerosam

vbique

vbique sobolem, tam in planis quā montanis emergentem, per maximam Indicæ terræ partem transitus cōmodus nullus pateat. Quos in locis nonnullis, maximis moliminibus machinari oportuit: vt ad quæ commeatione omnino opus fuerat. Ibi securibus detruncandæ arbores, frutices euellēdi, & retæ ignibus exurendæ omnino fuerunt: cum in principio viarum passim omnium tanta asperitas & intricatio extitisset, vt (sicut à maiorib. rem expertis accepimus) in vno milliari conficiendo persæpè sex integris diebus impendendis opus fuerit. Ex sociorum nostrorū quodam fide digno viro accepimus, cum in montanis aliquando exorbitasset, quod vepribus & dumis, syluisque continuis ita inuolutus & intricatus hæserit, vt in illis transsultandis, perrependis & perrumpēdis dies quindecim integros insumpserit, ærumnis & angustiis sanè infandis. Iam enim sibi arbores editissimas ascendendas fuisse, vt aliquem commodiorem transitum dispiceret: iam vi dumeta perfringenda & perrumpenda, vt ex maioribus difficultatibus eluctaretur, attestato iurabat. Quod ab ipso exantlatum iter, cum admiratione dignissimū sit: ideò eius descriptionem singulari libro in vulgus dedimus: quo Lectorem hinc amandamus. Quod si quis incredulus octodecim saltem illa milliaria, quę à Nombre de Dios vsque in Panamam excurrunt, emetiatur, is porrò de hac re dubitandi omnem animum abiiciet. Eo loco nunquam hyems gliscit: Sed perpetuis imbribus terra madidissima est; vt necesse sit, ex hac summa humoris abundantia, tum in montibus frutices arboresque infinitas, tum in planis gramina & herbas innumeras produci & quasi protrudi.

Porrò verò quod cuiusque arboris aut fruticis in syluosis istis locis nomen aut genus sit, id à nullo exquisitè vel sciri vel dici potest. Cedrus, arbor olim præstantissima habita, isto loco tam frequens nascitur, vt ex ea tum ædes, tum naues magno numero extruantur. Huius autem distinctæ species sunt. Alia enim colore alba, alia rosea & fragrans est. Harum copia summa in Andes, in terræ firmæ montanis, in insulis Nicaragua & noua Hispania, Lauros quoque regio edit, venustas admodum & editas; vt & ingentem syluam palmarum, çeyuasque, ex quibus Indi suas Canoas fingunt & excauant. Ex Hauana & insula Cuba (locis syluosissimis) pretiosissima ligna in Hispaniam vehuntur, cuius generis sunt, Ebanos, Caouana, Granadillo, Cedrus, & similia, quæ omnia à nobis enumerari non possunt. In noua Hispania quoque grandes pini surgunt, etsi æquam cum Hispanis crassitiem non habeant, & poma vacua nucibus sint. Quercuum ex Guayaquil singularis præstantia est; quæ si rectè seruentur, durationis longissimæ sunt. Cannæ quoque seu arundines editissimæ enascuntur: quarum quodlibet interseptum Bottigiæ seu mensuræ Hispanicæ capax est. Eæ structuris ædium etiam adhibentur.

Lignum de Mangles, ex quo malos nauium condunt, & antennas, ferri duritiem æmulatur. Molle, arbor eſt, multis virtutibus dotata. Vuæ genus quoddam producit, vnde Indi vinum premunt. In Mexico vocatur arbor ex Peru, quod hinc primum aliò tranſlata ſit. In noua Hiſpania lætius tamen, quam in Peru emergit. Arborum innumeræ aliæ quoque ſpecies ibidem naſcuntur, quarum multitudo comprehendi nequit. Et iſtiuſmodi arbores plerumque vaſtæ & monſtroſæ magnitudinis ſunt. In Tlacochavia, tribus à Guaxaca in noua Hiſpania milliaribus diſtante, à nobis ſponſio de cuiuſdam arboris craſſitudine facta aliquando erat. Iſtius cauitatis 9. ambitus exterioris prope radicem 16. paulò altius vero 12. orgiarum meta erat. Arbor hæc cælitus à fulmine per mediam medullam tacta dicitur. Quam inſignis iſtius cauitatis cauſam aſſerunt. Ante percuſſionem 1000. hominibus tutam vmbram præſtare potuit. Sub ea enim Indi ſubinde congregabantur, ludos & choreas ſuetas ibi agitantes. Nec dum ramis ac folijs omnino orba eſt. Hæc tamen graciliora & tabidiora profert. Cuius generis ſit, nemo eſt, qui compertum habeat. Cedrum tamen nõnulli autumant. Qui, quæ de hac arbore diximus, fabuloſa iudicat: is Plinium de Platano & Licia legat: quarum cauernam 81. pedes habuiſſe, teſtatur. Quæ ſpecies ædium aut antri potius, quàm arboris videatur. Ramos autem ait, integrã ſyluam adumbraſſe: & vmbram vniuerſum campum obſcuraſſe. Hæc qui audit, deinceps textorem illũm mirari deſinet, quem in Caſtanea arbore habitaſſe & operatum eſſe fama eſt. Nec pro fabula habebit illam arborem, in quam octo iunctim equites cum equis ingreſſi, intus ſe conuertentes, inimpeditè rurſus egredi potuerunt, nemine alteri cedente. In prodigioſis & vaſtiſſimis illiuſmodi arboribus Indi pleraſq; ſuas ſuperſtitiones agitare ſolebant: quod idem ab Ethnicis prioribus quoq; factitatum eſſe, ſcriptorum monumentis notum eſt.

Plin. lib. 12. c. 1.

Cap. XXXI.

De Plantis & arboribus frugiferis, ex Hiſpania in Jndiam delatis.

VO ad plantas, Indi permutationem Hiſpanis multò meliorem fecerũt. Nam, quæ ex India in Hiſpaniam illatæ ſunt, ægrè emergũt, & numero rariſſimo. Contra ex Hiſpania Indis communicatæ, & numeroſè & lætè erumpunt multiplicanturque. Quod ſi huius euentus cauſam quiſpiam à nobis ſciſcitetur: certè, an vis hæc ipſis plantis, an ſoli aſcribenda ſit, ambigimus. Hoc ratum: In India omnia illa fœcundius & vberius enaſci, quæ probè etiam in Hiſpania proueniunt. Contra, ſunt quædam, quæ in Hiſpania meliora exiſtunt. Triticum, hordeum, hortenſiles herbæ, piſa, lactuca, braſſi-

brassica, raphanus, cæpæ, porrum, petroselinum, rapa, radiculæ, spinachia, spicanardus, & pultiferi fructus, pisa, lentes, fabæ, similesque culinis seruientes plantæ; hæ vniuersæ ibi quotannis educātur. Nam qui ex Hispania eo commigrarunt, harum semina secum vnà attulerunt, quæ terra ea, omnia amplexata est. Certum tamen est, alia alijs fœcundius pronasci. Ex arboribus, in India frequentiores existunt fructus Aurantia, Limones, Citri, & similes. Nonnullis in locis integræ syluæ sunt arborum, aurantia ferentium: quod nobis ingenti admirationi fuit. Cumque aliquando, quis tam numerosam aurantiorum syluam plantasset, quæsissemus: responsum est, eam fortuitò suaque sponte enatam esse. Poma enim matura, ex arbore decidisse: quæ cum sic sparsim iacentia putruissent, semina quoquo versum in terram irrepsisse, & successu temporis ingentis syluæ principium dedisse. Fructus hic per omnem Indiam notus & familiaris est. Nec enim quoquam nos pertigisse meminimus, vbi pomorum horum inopia esset. Terra siquidē omnis calida & humida est, qualem hic fructus postulat. Non in montanis, sed in solis campestribus & littoralibus proueniunt. Quæ in Insulis condiuntur aurantia, tum cæteris Indicis omnibus, tum in his locis alijs gustatis meliora multò sunt.

Persicorum genera omnia, vt Melocotones, Albercoken, & similes fructus, in noua Hispania & Peru vberrimè quoque proueniunt. Excipio tamen Ducasnos, qui è Persicorum genere sunt. Hi ægrè ibi, vt & in insulis, enascuntur. Poma, pyra, facilè: cerasa non æquè. Ficuum summa vbertas, comprimis in Peru: vt vicissim Cotoneorum in noua Hispania. Horum pro vno Regali 50. nos seligere permittebant. Mala punica & ipsa copiosa sunt: at saltem dulcia. Acida non germinant aut fœtificant. Melones optimi tum in terræ firmæ nonnullis locis, tum in Peru redduntur. Cerasis tamen, vt diximus, solum illud non fauet. Aliàs, quod ad delitias, nihil desideratur. Fructus nonnulli, corticibus vestiti, ipsis adhuc desunt: vt glandes, castaneæ: quorum nos vllibi vidisse aliquos non meminimus. Amygdalæ quoque, sed rariores, reperiuntur. Has tamen, vt & nuces, & auellanas, pro opulentioribus, nauibus inuehunt. An sorba, Mespila, & fructus similes viderimus illic: nec hoc ipsum meminimus. Pro quibus tamen omnibus alios longe sapidiores & delicatiores nacti sumus.

Cap. XXXII.

De vuis, vitibus, oleis, moris, & cannis saccharinis.

ED iam de præstantibus & vtilibus alijs plantis, ex Hispania in Indiam tralatis, pergamus dicere. Vtiles autem eas vocamus, quæ non domi solum nobis pro alimento sunt, sed foris etiam quæstum parant. Ex his primaria vitis est, quæ promit vinum, acetum, vuas, omphacinum, syruposque. Inter hæc optimum vinum. Nec in insulis, nec in firma terra, vuæ aut vinum nascitur. In noua Hispania vineæ quidem vuas produnt, sed ad vinum fundendum ineptas, vt quæ nunquam maturescant probè. Mensibus etenim Iulio & Augusto, ibi frequentiores pluuiæ gliscunt. Ita tamen pleræque maturescunt, vt edendo sint. Vinum ergo ea loca ex Hispania aut Canaria accipiūt. Et hæc vniuersæ propè Indiæ sors: nisi quod in Peru & Chile approbum vinum nascatur: quod subinde generosius fit. Nam iam tādem vitium colendarum artem addiscunt: quæ magni thesauri loco ipsis est. Vineæ autem plerumque in conuallibus Peruanis visuntur: iuxta quas, fossas aqua colligendæ gratia excauarūt: ex quibus vites subinde irrigant. Nam, vt diximus, tam in planis, quam mōtanis illis nisi statis tēporibus, nunquā pluit. Nonnullibi vites nec pluuiali, nec collectitia aqua irrorātur: & vuarum tamen nihilominus feracissimæ sunt. Id fit in valle Yca, & in montanis Villacuri: vbi in solo arido & sabuloso campi reperiuntur, toto anno, admodum virentes vernantesque, etsi illic nec pluuiæ sentiantur, nec paludes videantur, nec terra vlla ab hominibus arte irrigetur. Causam vero huius rei arbitramur hanc esse, quod terra illa, rara & spongiosa, riuos ex montibus delabentes, insensili attractu imbibat: aut quod madorem aliquem, vt nonnulli censent, imperceptibili modo ex mari hauriat & alliciat. Ex quibus intelligi potest, aquam non (vt Philosophi contendunt) sterilem & infœcundam esse. Vites bonitate hactenus adeo increuerunt: vt sexies plus decimarum reddant iam quàm ante annos viginti.

Loca vino ferendo iam celeberrima sunt, Victor in Arequipa: Yca in ditione Limæ: Caracato, in territorio Chuquiano. Ex his locis vina in Potosi, Cusco, & alia plura, negotiationis specie transuehūtur. Et licet vini multum in India proueniat, vna tamē Bottigia siue Arrobe minus 5. vel 6. Ducatis non venit. Quod verò Hispanicum est, id 10. aut 12. Ducatis redimitur. In regno Chile, æquè bonum, ac in Hispania vinum fit. Vtriusque enim loci vna temperies à cælo est. Illud tamen si in Peru inferatur, perit. Vuæ nonnullibi quidem proueniunt, vbi vinum non fit. Sic toto anni decursu in ciuitate Cusco

vuas

Vuas inuenire licet. Rei cauſa iam explanata eſt, nimirum, quod valles in circuitu poſitæ diuerſis menſibus fructus edant. Vtrum verò hoc diuerſis amputationum temporibus, aut peculiari terrę proprietati cuipiam aſcribēdum ſit, ambigo. Hoc interim admodum compertum eſt, diuerſas valles integro anno fructus promere.

Hæc etſi mira videantur: id tamen admiratione multò dignius eſt, quod in Peru arbores reperiantur, vno ſemeſtri ex hoc latere ſeu parte, altero ex alia fructus protrudentes & gignentes. In Mala 13. milliarium interuallo à ciuitate de Los Reyes, ficus eſt, quæ parte dimidia, qua auſtrum ſpectat, frondet, & fructus fert, hoc ipſo anni tempore, quo in montanis æſtas viget: altera verò contrario aut oppoſito omnino anni tempore, cum in planis terræ (quæ ſpectat) æſtas eſt. Diuerſitatis autem huius cauſa, diuerſum aëris temperamentum eſt, vel ab hoc vel illo latere arborem afflantis & percutientis. Vino illic operoſe negotiantur: quod tamen ex finibus ſuis non efferunt. Sericum verò, quod in noua Hiſpania paratur, tum in extera regna, tum in Peru traijcitur. Prima Indorum ætas ſerico caruit. Nam mori in Indiam primum ex Hiſpania illatæ fuerunt: quæ tamen lætum illic nunc incrementum habent, comprimis autem in prouincia Misteca, vbi & bombyces aluntur, & ſericum laudabile fit. Veſtes ibi texunt, tum ſericas, tum Damaſcenas, tum Sarranas: minimè holoſericas. Commercia, quæ ſaccharo fiunt, frequentiſſima ſunt. Eius enim tum illìc plurimum abſumitur, tum copioſe aliò exportatur. In inſulis Peruque, ac alijs locis artificio peculiari ſaccharum effingunt: quo deinde ampliſſimæ negotiationes inſtituuntur. Has in Naſca quotannis 30000. Peſos ſeu Regales octonorum fiſco fundere, fama eſt. Quæ in Chicama apud Truxillo agitantur, cenſus & ipſæ ampliſſimi ſunt. Noua inſuper Hiſpania pendebat nihilo minus, quam India de conſeruis & ſaccharo. Toties iam dicta claſſe, ex Inſula S. Domingo 898. ciſtæ ſaccharo confertæ (quarum meo iudicio quæuis, 8. Arroborum pondus habebat) aduehebantur. In hac inſula dicta, commercia ſacchari omnium ampliſſima fiunt.

Oleæ porro etiam in India, comprimis in Mexico Peruque naſcuntur: ſed quibus oleum exprimant, nec molas nec præla vlla parata habent. Fructum ipſum libentius eſitant. Quem ob id exquiſitius matureſcere permittūt. Multis perſuaſum eſt, expreſſionem olei plus ſumptus quam lucri habere. De oleo autem quantum neceſſe habent, tantum ex Hiſpania ad illos infertur. Sed iam tandem materiem de plantis abrumpamus: & porrò de animalibus & pecoribus narrationem continuemus.

Cap.

Cap. XXXIII.

De pecudibus Indicis, tam magnis, quam minoribus.

NIMALIVM India tria genera alit. Vnum ab Hispanis in Indiam illatum. Alterum Hispanicis simile. Tertium soli Indiæ proprium & natiuum est. Ex prima classe sunt, oues, vaccæ, capræ, sues, equi, asini, canes, feles, & his similes: quæ iam in ipsa quoque India propagantur. Pecudes admodum multiplicantur. Nam pro ipsis pascua lætissima simul & vberrima sunt, adeò, vt quid depastum sit, censeri non possit. Hæc vbiuis in Peru publica & communia sunt. Hæc causa est, quod tam ęquum pretium carnium, lactis, caseorum & lanæ. Hanc Indi, diu quidem contemptam, nunc à pannificio introducto, diligentius asseruant. Quod in magnum pauperum vsum cessit. Panni enim Castiliani, qui ante soli introferebantur, pretio nimis magno venibant. Panno nunc mercaturæ ingētes exercentur, maximè in noua Hispania. Hi tamen Hispanicis viliores existunt: aut quia lana Indica crassior: aut quia parandi industria deest. Hic è plebecula quoque nonnulli 70. aut 100. pecudes possident: qui apud Europæos diuites admodum haberentur. Secus apud Indos. In multis, imò præcipuis Indiæ locis, pro minoribus pecudibus pascua non admodum bona sunt: quod tum herbæ, tum gramina, propter soli luxuriem altius æquo excrescant. Illa enim non tam promptè ac maiora animalia demetere possunt.

Vaccarum boumque hic mira copia. Eaque duûm generum. Aliud Cicur, & obesum, quod in pascuis ordinarijs apud Chaocas, & in prouincijs regni Peru, nec minus in omni noua Hispania, iugiter agit. Hoc non secus, ac in Hispania quæstum faciunt, vendendis caseis, butyro, vitulis. Mactatorum etiam carnes vendunt. Boues terram vertunt. Genus alterum ferinū est, nemini priuatim addictum. Hoc capientis fit. Ratio hæc tum taurorum tum vaccarum eadem est. Ista enim pecora iugi propagatione in tantum multiplicata sunt, vt millenario persæpè numero in montanis diuagentur. Horum saltem coria Indis petuntur. Venationes agunt eorum, serui æquè ac liberti. Secures missiles manibus librātes, vaccas aut tauros insequuntur. Quot ferire eorum possunt, prosternunt, & excoriant. Carnem sub dio linquunt. Ea dein putrescit: cum, qui auferat, nemo sit. Ea enim carnis vbiuis copia & abundantia, vt ex ea passim putrescente aura subinde grauiter afficiatur. Commercia coriacea in noua Hispania omnium celeberrima agitātur. Tergorum enim innumerus numerus in Hispaniam effertur. Anno 87. ex Sant Domingo 35444. corijs bouinis vaccinisque naues onerabantur. Ex noua Hispania autē 60350. iungebantur: quæ pretio æstimata, 96532. Pesos siue Regales octono-

octonorum reddunt. Merces has qui in Seuiliæ littoribus expositas lustrat, eo spectaculo in stuporem datur.

Sed quæstui singulari etiam capræ sunt. Præter enim hœdorum & lactis vsuram, seuo lucri multum paratur, quod candelis tum pauperiores tum opulentiores adhibent. Nam & id præter abundantiam miram oleo vilius aut minoris venit. Ex capris nullum colligũt, aut vsurpant. Ex corijs calceos, ocreas, & coriacea alia concinnant. Quæ tamen cum corijs Hispanicis conferri non possunt. Indici equi æquè generosi ac Castiliani, tum ad metam, tum peregrè agendi. Et hodiè pleraque itinera etiam vulgarium, equis conficiuntur. Mulis, ad gestanda tantum onera vtuntur. Idem & in terra firma fieri solet. Asinorum non æqua cum equis abundantia: vt quibus pauci quoque labores obeantur. Cameli, quales in Peru spectauimus, ex Canaria illati sunt, numero non amplo. Canum in Hispaniola insula incredibilis turba. Hi admodum grandes & rabidi, damnis varijs insulam peruagantur. Gregratim in pecudes irruentes, eas lacerant, discerpuntque. Horum vnius interfector, certa mercede donatur: vt in Hispania luporum. In initio India Canes nullos nouerat, præter genus quoddam pumilum, quod patria voce Alco nominabant. Iam propter similitudinem, canes, ab ipsis Hispanis illati grandiores, hoc nomen quoque obtinent. Pumilos hos canes Indi tantoperè amant, vt sibi demant, illis quod obijciant. Peregrinantes, eosdem aut dorso aut sinu receptos secum ferunt. Ægri, non secus ac congerrones aut consolatores eosdem secum habẽt: conuersatione ipsorum dolores sibi minui credentes.

Cap. XXXIV.

De animalibus nonnullis, Europæis similibus, quæ in India Hispani offenderunt: & quomodo illa in has oras ingressa sint.

RATVM constitutumque est, prædicta omnia animalia ab Hispanis in Indiam illata esse: quorum similia primò apertis & inuentis illis terris, nusquam comparuerũt. Id annorum spatium millenorum ne dum est. Præterquam enim quod testibus viuis ea res confirmari possit: idem vel ex hoc euidentissimum est, quod Indi peculiaria & priuata nulla nomina norint, quibus hæc animalia indigetent. Sed vocibus meris Hispanicis vtuntur, iisque corruptis. Cum enim ignota ea animalia nunquam anteà vidissent: necessariò vulgata nomina retinuerunt, cum fingere recentia difficulter possent. Quo argumento iam nobis scire facile est, quæ animalia Indiæ natiua, quæque illatitia sint. Quæ enim peregrina acce-

perunt: peregrinis quoque vocibus appellabant. Et hæ meræ Hiſpanicæ ſunt. Sed & in India reperta animalia ſunt, ab Hiſpanis neutiquam introducta quidem, ſed tamen cum Europæis ſimilia. Huius generis ſunt, Leones, Tigres, Vrſi, Apri, Vulpes, & feræ aliæ à nobis libro primo recenſitæ, vbi ſimul contendimus, credi nec poſſe nec debere, feras illas per amplum Oceanum in has terras traiectas eſſe, cum res iſta vel primo auditu admodum ridiculoſa appareat. Sed ibidem & id confecimus, fieri minimè potuiſſe, vt tranſnatando Oceanum ad loca iſta peruenerint. Vnde tandem concluſimus, per ea omnino loca, iſthæc animalia in has oras ingreſſa eſſe, quibus extremitates terrarum quadantenus iungerentur aut cohærerent. Ab eo deinde, congreſſu mutuo genus ſuum propagaſſe. Nam, ſi ſacris literis ſua ſarta debet eſſe autoritas, tum ſtatutum erit, omnia in vniuerſum animalia, quæ vitam ſeruarunt, in arca Nohæ concluſa fuiſſe. Ex quibus ſolis poſteà dimiſſis, animantum genus vniuerſum propagatum ſit.

Quos in India ſpectauimus Leones, non æquè fului aut iubati ſunt, ac Europæi pinguntur: ſed color eorum ſubcineritius eſt: & animum non habent vſq; adeò ferocem. Horum venationē inſtituētes Indi, eos vndiquaq; gregatim cingũt ambiuntq;: ac vel exturbatis lapidibus conficiunt; vel fuſtibus & ſudibus obtundunt. Hi Leones arbores quoq; inſiliunt: vbi ab Indis vel haſtis, vel arcubus, vel ſclopetis deijciũtur. Leonibus tigres Indi multò ferociores & immaniores exiſtimant: quorum inſultus quoq; periculoſiores, & curſus pernicio-res exiſtũt. Cute variegata ſunt, prout apud Zographos traditum ſcimus. Sæpius cōmemorari pro veriſſimo audiuimus, Tigres Indorũ veſtigia accuratiſſimè internoſcere; cum tamen Hiſpanorũ nulli vim faciant. Imò, quod grauius, addi meminimus, ex medijs Hiſpanis Indum quendam à Tigre correptum & abductum eſſe. Vrſi, in Cuſco Olroncos dicti, noſtris non diſſimiles ſunt, in antris ſpeluncisſque & ipſi agentes. De aluearijs apum Indis nihil conſtat. Faui enim aut ſupra arbores, aut ſubtus terram cōduntur. Horum quos in prouincia Chaocas, ibi Lechiguanas dictos vidimus, colore cineritio ſunt, ſubſtantia nō admodum liquida, ſtramini potius congeſto, quam melli ſimiles. Apes ipſas aiunt muſcarum molem non excedere, & ſubtus terram ſtabulari. Harum mel acidulum & ſubnigricans eſt. Alijs in locis mel fauiq; multò præſtãtiores reperiuntur, vt in prouincijs Tucaman, Chile, & Cartagena. De apris, parum eſt, quod dicemus. Nam vix pauca quædam ab alijs accepimus, qui viderunt raros. Vulpium & ferarum cæterarum noxiarũ maior copia eſt, quam quæ pro opinionibus faciat. Præter has noxias & infeſtas, feræ in India aliæ quoq; noſcũtur, ab Hiſpanis illatæ. Præcipuè cerui ſunt, qui in montanis totis gregibus vagantur. Maxima tamen eorum pars ſine cornubus eſt. Nam alios non vidimus. Ex cornutis ſunt, Tragelaphi.

Hæc porrò vniuersa animalia propter natiuam pernicitatem & leuitatem, qua quocunq; profugiunt, ex vno orbe in alium migrasse, non saltem credimus, sed & pro immota veritate asserimus. In maioribus siquidem insulis, quæ à terra firma longius absunt, sicut exquisitissima indagine comperimus, eorum nihil vspiam cernitur aut obseruatur.

Cap. XXXV.

De auibus Indicis: & quo modo istæ in Indiam deuenerint.

QVÆ paulò antè de quadrupedibus cõmemorata sunt: eadem de auibus multò facilius credi possunt, cõprimis illis, quę cum Hispanicis vno genere concurrunt, vt sunt perdices, turtures, turtures coronarij, coturnices, accipitres, quæ aues in magno pretio sunt. Huius generis ex noua Hispania & Peru, nonnullæ magnatibus Hispaniarum donariò aliquando missitatæ sunt, vt & ardearum & aquilarum distinctæ species. Et has quidem aues volatus tum pernicitate tũ diuturnitate in nouas terras migrasse, longè facilius credi possit, quàm de quadrupedibus, vt Leonibus, Tigribus, Vrsis, & similibus. Sed & Psittacorum volatus pertinax: quorũ copia in India frequens, cum primis in Andes, in Insulis Puerto Rico, & S. Domingo. Plenis turmis ibi volitant, vt columbæ. Auibus sua via semper & vbiuis patet: quam vibratis alis moliuntur, quocunque se incitantes, quocunque impetum vrgentes. Vnde mare quoque volatu transmittere, ipsis non admodum difficile fuit. Vel Plinij siquidem testimonio certissimum est, auium plurimas ipsum mare transuolare, & nouas sedes quærere. Et licet à nemine quidem traditum legamus, aues ipsum quoque vastum Oceanum transmittere: nobis tamen idem non vsqueadeò impossibile videtur. Nam rerum maritimarum peritissimi quidam attestatò confirmãt, quod nonnullas volucrum à terra 200. milliarium spatio volitantes aliquoties cõnspexerint. Sed & ipse Aristoteles tradidit, sub aquis aues istiusmodi commodè aliquandiu degere posse, cũ respirationis minimè validæ sint: cui simile quid in istius maritimis auibus videre licet, quę se infra vndas mergentes, longo tempore non emergunt. Ex his ergò non ineptè stabiliri nostra sententia potest, quod volucres & animalia volatilia, quæ nunc in insulis Indiæ & terra firma reperiuntur, volatu suo ipsum Oceanũ permearint, & nonnullibi in insulis minoribus, aut ipsius maris scopulis quieuerint. Quin &, astipulante Plinio, in aquas fessæ se demittentes, & his aliquandiu innatantes, viæ reliquum commodè conficere potuerunt.

Lib. 10. c. 33.

Volucres, quæ in insulis, terrestribus animalibus omnino orbis, reperiuntur, citra cõtrouersiam hoc quidem modo, nouum orbem

inuaſerunt. Cæteræ verò, quæ ad volatum propter pondus ineptiores erant, ea omnino via, qua quadrupedes, terras iſtas ingreſſæ ſunt. Nam & in India aues terreſtres grauiores reperiuntur, vt ſunt Struthiocameli in Peru, naues oneratas plerumque perterrefacientes. De Gallinis mirandum meritò eſt, quas ea terra vel ante Hiſpanorum ingreſſum iam aluerat. Quod vel ex eo quoque ſuſpicari licet, quia nominibus Indicis appellantur. Ipſis enim gallina Gualpa dicitur. Prouerbium vetus, quo Gallinam hominē quadratum, inſipidum & inconditum vocamus, ipſis Indis etiam in vſu eſt. Qui Salomonis inſulas detexerunt, gallinas illic noſtris omnino ſimiles repertas eſſe, affirmant. Sed par credi eſt, primos inſularum illarum occupatores has gallinas, ceu animal cicur & admodum vtile, intuliſſe: ſicut & hodiè Indos peregrinantes gallinas ſubinde ſecum portare conſpicimus. Indicorū animalium plurima Europæis ſimilia, ſunt ibi ab Hiſpanis reperta: quæ ſingula tamen in ſpecie enumerare præter inſtitutum noſtrum eſt.

Cap. XXXVI.

De animalibus montanis.

DE prima quidem Indicorum animalium, quorum genera veteri orbi ignota ſunt, origine ac progenie commentari, difficile admodum atque laborioſum eſt. Quod ſi enim à Deo in iſtis locis (vt autumant quidam) creata ſunt: tum fruſtraneum ſanè eſt, vt eadem ex arca Nohæ deducamus. Sed & nulla omnino receſſitas fuiſſet, animalium omne genus in arcam condi, ſeruarique, ſi à diluuio Deus noua omnino conditurus fuit. Nec id inſuper verum perſiſteret, ſex dierum ſpatio Deum omnem mundum, & quæ in eo ſunt, perfeciſſe & abſoluiſſe: cum poſtea noua quædam animalium creatio ſubſecuta fuerit. Iam ſi animalia hæc in arca Nohæ aſſeruata dicamus, tum concedendum quoq; erit, eodem omnino modo, quo cætera animalia ex veteri orbe in nouum migrarunt, hæc quoque, quæ veteri orbi omnino incognita ſunt, ingreſſa eſſe. Quod ſi detur quidem: iam non iniuſtè quærimus, quî factum ſit, vt ex iſto genere nobis nihil relinqueretur, ſed vniuerſum in peregrinas terras concederet? Quæ ſanè quæſtio animum noſtrum diu multumque torſit ac fatigauit. Exempli gratia: Oues Peruanæ, & quæ animalia Pacos aut Guanacos vocantur, in nulla alia vſpiam orbis parte reperiuntur. Hæc, quæri poſſit, quis in Peru importarit? quî eo venerint? Nam ne veſtigium ipſorum in vniuerſo alio orbe vnquam vſquam obſeruatum eſt. Ergo, ſi à nullo alio loco illuc migrarunt, quærimus ſanè, an ibidem ipſa creata ſint, & genus ſuum produxerint. An enim Deus à diluuio nouas animalium creaturas archi-

tecta-

tectatus dicetur? Porrò, quę de Panacos aut Pacos diximus, eadem similiter de infinitis quoq; alijs tum volatilibus, tum quadrupedibus, intelligenda sunt, quæ in veteri hoc orbe, nec de nomine, nec de specie cognita sunt, & de quibus, nec Latini, nec Græci, nec nationes aliæ vllę mentionem ne quidem minimam vnquam fecerunt. His responderi posset hoc modo. Etsi quidem animalia vniuersim omnia ex arca prodierint: attamē tum propter prouidentiam diuinam, tum insitam cuilibet naturam proprietatemque non diuisa & disgregata quoquo versum eruperūt, ita, vt in diuersissimas terras vnumquodlibet se receperit. Posset & hoc ab aliquibus ad rem cōferri: quod, quę nobis iam cognita, Indis autem ignota sunt, tanti temporis diuturnitate interierint, sicut ea sors aliarum quoq; plurimarū rerum esse, obseruatur. Sic verò sors ea Indiæ minime propria erit, verum cum ipsa vniuerso orbi, tum Europæ, tum Asiæ, tum Africæ communis omnino existet. Ex historijs enim constat, vel in harum nonnullis quoque animalia degere, quæ in terris alijs minimè reperiantur: aut si fors reperiantur, aliunde eò importata esse omnino: isto nihilominus concesso, quod ex Arca omnia primitus prodierint. Sed proposito exemplo rem clariorem reddamus. Elephanti soli Indiæ Orientali vernaculi fuerunt. Hinc in oras alias illati. Eadem Peruanorum quoque animalium, & cæterorum omnium, nullibi alias repertorum, ratio esse potuit. Considerandum autem hic etiam est, an hæc animalia à Natura aut Deo ita creata sint, vt à nostris discrepent: aut an diuersitas hæc fortuita seu accidentalis tantum sit, ita, vt animalia hæc rerum aliarum occasione formam diuersam acceperint, sicut hæc eadem in hominibus quoque accidere videmus, quorum aliqui atri, alij albi, quidam Gigantes, nonnulli pigmæi existunt. Simile in animalibus quoque, comprimis in simijs & cercopithecis euenit: quorum hi caudis donati, illi orbi sunt. Ex ouibus etiam quædam glabræ, quædam villosæ: quædam duriores & robustiores, cum collo promisso, ceu Peruanæ: quædam minores & infirmiores, cum collo breui, vt sunt Castilianæ.

Sed fatendum omnino est, eum, qui genera animalium Indicorum cum Europæis per accidentia sola differre probaturus sit, laborem Herculeum suis humeris omnino impositurum esse. Nam si secundum intimas proprietates animalia illa censebimus, tantopere eadem inter se distare videbimus, quantopere ouum (vt aiunt) à castanea diuersum est.

Cap. XXXVII.

De auibus Indiæ propriis.

AVIUM, Indiæ propriarum, mentio omnino aliqua facienda est. Ex China aues feruntur, pedibus carentes: corpore vniuerso admodum plumoso. Terram nunquam attingũt: sed pinnula quadam, quam habent, quieturæ ex arborum ramis dependent, & captatis muscis aut insectis alijs viuunt. Auiculas Peru habet, Tomineios, vsque adeo exiles, vt eas vel apes vel muscas aliquoties arbitraremur. Veræ tamen aues sunt. Contrà, Condores tam grandes & robusti sunt, vt non ouem saltem lacerent vorentq́;, sed nonnunquam & vitulum. Auras autem (nonnullis gallinæ habitæ) ex coruorum genere sunt, admodum pondere leues. Acutissimi visus sunt, purgandis in vrbibus plateis vtiles. Nullum enim morticinum relinquunt. Noctu in arboribus aut rupibus quiescunt: manè vrbes aduolant, prædam venantes. Pulli harum pennis albis (vt de coruis quoque narrant) primum nascuntur: quæ deinde nigrescunt.

Guaca Mayas, aues Psittacis maiores sunt, plumarum mira varietate amabiles. In noua Hispania alia frequentissima auis, pennas supra modum speciosas & subtiles ostẽtat, quibus similes Europa non vidit. Id ex imagunculis illis videre est, quas subtili ingenio manuq́; ex pennis istiusmodi ad miraculum spectabiles effingunt. Persuaderi multis non posset, ex pennis opera tam artificiosa strui posse. Distinctis enim partibus diuersi pennarum colores tam cõcinnè iunguntur aptanturque, vt penicillo imaginem pictam deierares. Quin nec penicillo quidem tam subtile opus, tam graphicè exprimi queat. Imagunculas has si ex latere aspicias, tanta amœnitate relucent, vt spectaculum iucundissimum exhibeant. Inter Indos sunt artifices, qui pennis huiusmodi viuas hominum imagines tanta solertia reddant, vt ne penicilli quidem opera exprimi queant exquisitius. Qua arte, pictoribus Hispanicis ne latum quidem vnguem cedunt. Hispaniarum Principi, Don Philippo à pictore suo tres huiusmodi ex pennis fabrefactæ imagines aliquando traditæ dono sunt. Has ipsius excellentia patri Philippo dono transmisit: qui inspectis illis, se nunquam in tam parua imagine plura contineri vidisse, affirmauit. Papa Sixtus V. huiusmodi tabulam, in qua sanctus Franciscus depictus erat, gestiente animo accepit. Audiens autem ab astantibus, hoc opus ab Indis ex meris pennis ita concinnatum esse: digitis iniectis, rem ita se habere expertus, miraculi id instar esse testatus est. Pennatæ huiusmodi imagines omnium artificiosissimæ in prouinciæ Mechoacan oppido Pascaco parantur. Eas autem ita effingunt.

Volsel-

Volſellis pennulas prehendentes ex mortuis auibus euellunt. Eas tenuiſſimo glutino iungunt celeritate promptiſſima. Vnde demuntur pennæ, aues in Peru Tomeneios dicuntur, aſpectu ſpecioſiſſimæ. Ex his præter imagines, alia quoque ornamenta pro decorandis regibus, primatibus, templis Idoliſq;, faciunt. Sed & aliæ grandiores aues ſunt, æquè pulchras & ſubtiles pennas habētes, ex quibus criſtas ſibi nitidas parant, quas in bellum ituri vſurpant. Has auro argentoque innectunt, & magni æſtimant. Nec hodiè quidem iſtarum auium penuria eſt. Verum Indorum nec par induſtria hodiè, nec æqua ſuperbia eſt, ac olim fuit.

India turpes & monſtroſas quoque nonnullas aues alit, quarum pręter excrementa nullus eſt vſus. In nonnullis inſulis, Peruanis littoribus vicinis, è longinquo nonnullibi montes prominent, ita niuei & candentes, vt ſpectātibus eminus niue obducti, aut albicante terra conſtrati credantur. Ad quos ſi accedatur, mera ibi excrementa videntur, ab auibus marinis, illic continenter degentibus, ibi depoſita. Hęc nōnullis locis erectæ haſtæ altitudine congeſta ſunt, quod haud paucis fabuloſum videri queat. Ad fimum hunc auferēdum ſcaphis inſulas adeunt. Eo deinde terram ſtercorant, inde feraciſſimam euadentem. Fimum Guano vocant; vnde locus quoque Lunaguana denominatus eſt. Illum in valles Peruanas conuehunt. Nam ad reficiendos agros fimus nullus pinguior. Ibidem, quæ cotonea, punica, & poma alia naſcuntur, cæteris, virtutibus longè præſtant. Cauſam ei aquæ imputant, qua hæ arbores rigantur, per terram nimirum, hoc fimo conditam, diffluenti. Indicarum ergò auium, non ſolum carnes pro alimento, cantus pro oblectamento, pennas pro ornamento: ſed excrementa quoque pro terræ condimento facere, ex his abundè perſpicimus. Quæ vniuerſa à ſapientiſſimo rerum conditore in humanos vſus ac commoditates iſta, diſpoſita eſſe, non eſt vt quiſquam dubitet. Pro qua immenſa beneficentia gratiæ ipſi ſint in æternum.

Cap. XXXVIII.

De animalibus montanis.

PRÆTER ſuperius commemorata animalia, in montanis agentia, alia quoque ſunt, aliunde forſan eò importata: vt ſunt Saynos. Apri forma ſunt, vmbilicum in dorſo gerentes. Horum in montibus integri greges. Feroces admodū & frendentes, nulli homini cedunt, ſed obuios inuadentes, quantum poſſunt, lædunt. Irritati ſetas, vt nouacula acutas, arrigunt, quibus inſectatores ſuos ſauciant periculoſiſſimè, niſi ictus declinent. Horum captandorum & interimendorum hanc artem aut dolum habent. Saynis ſe quis ſpectandum offert. Viſum illi rapidè inſectantur. Tum venator

nator in proximam arborem ſuſſilit, & ad pugnā ſe inſtruit. Interim Sayni arboris radicem mordicus infeſtantes rodenteſque, laborant, vt eam decutiant ſternantque. Qui in arbore eſt, ſparis aut miſſilibus extortis, eorum, quot vult, conficit. Victor prædam occupat. Caro eorum eſu commodiſſima eſt. Priuſquam tamen in cibum detur, vmbilici tumore in tergo prominente, præſecto abiectoq; opus eſt. Ni fiat, vno die caro putreſcet ac corrumpetur. His, in montanis alia quoque ſimilia animalia agunt. Hæc Guadatinayas vocantur. Nobis ſic perſuaſum eſt, ante Hiſpanorū in Indiam ingreſſum iam dum apros illic fuiſſe, Europæis ſimiles. Nam in Hiſtoria occupatæ Inſulæ Salomonis traditur, inibi gallinas & porcos Hiſpanicos repertos fuiſſe. Hoc genus in India vberrimè multiplicatur. Nōnullis in locis horum caro recens, nec ſalita editur, & cibus non minus carne ouilla ſalubris cenſetur. Idem in Cartagena. Aprorum alicubi tanta feritas & immanitas eſt, vt non pro domeſticis, ſed meris agreſtibus habeantur: ſicut id in nouæ Hiſpaniæ montanis vidimus, quo ſe alia quoq; manſueta animalia receperunt. In dicta prouincia, Maiis ſaginantur: quo oppidò pingueſcunt. Plurimos alunt, ſolius pinguedinis ſpe, qua Hiſpani loco olei vtuntur. Ex porcis alicubi pernæ optimæ tolluntur, velut in Toluca nouæ Hiſpaniæ, & in Paria Peruenſi. Fatemur quidem Saynos porcis aliis ſimiles eſſe: ſed iuxtà minores.

Terra illa quoque alces producit, bobus minoribus ſimiles. Hæ, ſi cornua illis erumpunt, mulos humiliores æquant. Harum corium laudatur. Ex quo thoraces, & veſtes alias ſarciunt, ad telorum ictus impenetrabiles. Alces, velut ab externis iniuriis corium defendit, ſic Armadillos animal cruſtæ ſeu ſquamæ thoracis ferrei inſtar tuentur. Animalcula minuta ſunt, in montibus errantia. Armadillos ideò dicta, quod ſub ſcutis ſuis, ceu armis ſolidis, tuta lateant. Carnes horū guſtauimus: ſaporem magnoperè nō commendauimus. His Yguanas ſapidiores & gratiores, Hiſpanicis lacertis obiter ſimiles. In aquis degunt: & arbores, in aquas propendentes, ſubinde aſcendentes, inde ſe rurſus deturbant. Admotis ſcaphis ſuo modo captantur. Aliud genus animalis Chinchillas eſt, vt & Hardillas, quorum pellis admodum mollis, pro pectoris & ventriculi fouendi tegumento vſurpatur. Apprimè enim calefacit. Ex his quoq; tegetes conſiunt. Frequens id animal in Peru montanis: vbi quoque aliud quoddam, Cuy admodum vulgare viſitur. Hoc Indi pro cibo delicato habent. Olim ſacrificiis ſuis adhibuerant. Cuniculos iuniores æquant, & in foueis terræ degunt. Color aliis cinereus, aliis candidus, nonnullis varius. Aliud iterum genus Viſachas eſt. Hoc lepori ſimile, ſed maius. Cuniculos regnum Quito profert. Sed meliores Hiſpania intulit. Præter dicta familiare ibidem aliud quoque animal eſt, quod propter ignauiam Perico ligero, id eſt, canis leuis aut agilis, ironicè vocatur. Ex vtroq; pede primore tres digitos ſeu vngues emittit. Facie cum ſimiis

conuenit. Admodum vocale aut clamosum, in arboribus degit, & victum captatis formicis parat.

Cap. XXXIX.

De Cercopithecis & Simiis Indicis.

CERCOPITHECORVM passim in omnibus insularũ montanis, in terra firma, & in Andes copiosus numerus visitur. Ex genere sunt Simiorum, etsi cum his non cõueniant in omnibus. Alijs cauda promissior: nonnulli nigricãt: quibusdam color cinereus, cęsius, varius. Mira eorum agilitas & prudẽtia. Ob quam rationis alicuius participes videri queant. In arborũ ramis sedent, velut auium cantus æmulaturi. Cum aliquando in Capirâ à Nombre de Dios versus Panamam iter faceremus, Cercopithecum ab vna arbore in alteram latè transilientem cõspicati, hanc eius industriã satis admirari non potuimus. Caudis se ramo implicãt, & se, quo volunt, ita ceu eiaculantur. Quod si saltus interuallum longius sit, quam vt pręsumptũ locum attingere, queãt: miro & ingenioso compendio hoc vtuntur. Caudis se cõnectunt, vt catenæ more cohæreant. Hoc modo se promouent, prioribus semper à posteriorib. adiutis ac quasi firmatis. In saltu medio, ramum quempiam corripiunt, quem firmius tenent, vt dictum est. Quę agilitas eorum meritò suspicienda. Tantæ docilitatis sunt, vt de omnibus diligẽti cura, institui queãt. Ob quam rationis affinitatem non pro brutis, sed pro hominibus non ineptè haberi possint. Cartagenæ in palatio Gubernatoris Cercopithecum vidimus, quem pro vino ex xenodochio afferendo emittere solebãt. Hic vna manu Cantharum, altera vini pretium gerebat. Ex cuius manibus pecuniam extorquere nullus poterat, nisi Cantharo prius vinum cõditum accepisset. Sannis à pueris in platea obuijs lusus aut exagitatus, posito cantharo, lapillos prehendit, & in sannatores eos extorsit. Ita via munita, domum abijt. Etsi verò Cercopitheci sua natura vini auidissimi sint, citra tamen permissum domini cantharum nunquam aperiebat. De eodem id quoq; narrarunt nobis, quod fœminis, quæ facies fuco delibutas habebant, & flammea detraxerit, & easdem pugnis probè contuderit. Quod si verum fateri fas est, nostro iudicio certè nullum vspiam animal est, quod gestibus suis & actionibus propius cum homine conueniat, quam hoc vnicum. De quo tot nobis mirabilia à diuersis enarrata sunt, vt omnia huic tractationi credere nullo modo ausimus: ne pro historia fumos aut fabulas vendere incredulis videamur. Interim vnicus eorum creator laudandus & colẽdus, qui huiusmodi animalia in oblectationem & risum hominũ condidit. Nonnulli asserunt, ex India Occidentali Cercopithecos Salomoni transmissos fuisse. Sed nobis is error videtur: & pro Occidentali, India Orientalem potius legendam arbitramur.

Cap. XL.

De Vicunnas & Taraguas in Peru.

X rebus præstantissimis, quas Peru habet, Vicunnas sunt, & Oues. Vicunnas feriores sunt: oues mansuetæ. Sunt, quibus persuasum est, de his etiam Aristotelem, Plinium, ac cæteros autores tradidisse, quo loco de capreis egerunt, cum quibus propter agilitatem & montium amorem facilè conferri possint. Sed hęc animalia ex caprarum genere, neutiquam sunt. Nec enim Vicunnas cornua caprarum more habent, quas suis Aristoteles assignat. Multò minus capræ sunt Orientales, ex quibus lapis Bezoar demitur. Aut si omnino huius generis censendæ forent: illarum diffusum genus, ceu canum, omnino esse oporteat. Æqua ratione Vicunnas Peruenses nō id animal sunt, quod in noua Hispania Bezoar promit. Hoc enim ex ceruorum genere est, cui simile nostro iudicio non in vniuerso orbe reperiatur, nisi in Peru ac Chile finitimis. Vicunnas capris maiores, vitulis minores, colore leonino, sed splendentiore sunt. Cornua non habent, vt in capris & ceruis sunt. Montanorum loca gelidissima colunt, Punas dicta. Eas nec glacies, nec niues lædunt: imo potius firmat reficiuntque. Gregatim oberrant, & miræ celeritatis sunt. Peregrinantibus tum hominibus tum pecoribus occurrentes, festinò in fugam se dant, cum sint timidissimæ. Fugientes pullos suos ante se agunt. Hæ an genus suum propagent, nulli scitum est. Qua causa Ingæ Reges mandato cauerunt, ne figerentur, aut quouis modo ferirentur: nisi id iussu priuato diebus liceret festis. Multi queruntur, Hispanos in Indiam ingressos, venationibus crebris harum numerum nimium confecisse: vnde iam pauciores sint. Venatibus operam daturi, vno numero 3000. aut 4000. viri congrediuntur: qui montis partem insignem ambientes, ex omnibus locis in vnum pecudes compellunt coguntque. Ex harum medio posteà 300. aut 400. quantum volunt, seligunt: cæteras, comprimis fœmellas, procreandæ sobolis gratia dimittunt. Eas tondere quoque sueuerunt: Ex lana pallia & tegetes texentes, quæ magni æstimantur. Lana siquidem serici æmula, durationis longæ est. Colorem natiuum seruat: tinctura non variatur. Vestes huiusmodi in calidis aëris cōstitutionibus perfrigerāt, & renum comprimis ardorem mulcent. Sed & alio modo adhibentur, nimirum in lectis. Haud pauci lana, in genere pro totius corporis sanitate firmanda vtuntur: cuius vires non inualidas experiuntur. Ex hac confectas tegetes, podagricos dolores mulcere aut arcere affirmant.

Vicunnas caro proba non est: etsi hanc Indi edant, fumoque indurent.

durent. Quam verò vim medicatoriam habeat, nostris peregrinationibus didicimus. Nam cum aliquando per montana Peruensia profecti, vesperi in Tambo seu hospitio diuertissemus, dolor inæstimabilis oculos nostros inuasit, tanta crudelitate, vt oculos nobis elisum iri omnino videretur. Quo morbo ij ferè corripi solent, qui per assiduas niues iter faciunt, nec præter has oculis quicquam dispiciunt. Nobis ergò cum intenso dolore acriter luctantibus, fœmina quædam Indica cubile ingreditur, de carne Vicunnas, recens captæ (nam vel dum cruor emanabat) aliquid promens, iubénsque, vt oculis imponeremus. Quo facto, oculorum ægritudo quasi in momento desæuijt, & nos in tutum illicò restituit. Præter supra dictam venatus rationem, Vicunnas alia quoque arte captant. Eas in locum tam angustum cogunt, vt emissis glandibus assequi queant. Ex lineis funiculis plumbi glandem seu massam religant. His excussis, animalium pedes inuoluunt, innectuntque, ne quò fuga prosilire queant. Hoc modo, quot volunt, captant. Præcipuum, quod habent hæc animalia, Bezoar lapis est, in ipsis conditus: de quo infrà.

Sed & aliud animalis genus Taraguas vocant, ferum & ipsum, at pernicitatis maioris, & corporis grandioris. Color adustior: aures propendulæ. Non, vt Vicunuas, gregatim errant: sed singulis pascua solitaria: idque in locis editioribus. Ex ipsis his quoque Bezoar eruitur, cæteris tum magnitudine tum virtutibus præstantior.

Cap. XLI.

De Pacos, Guanacos & ouibus Peruanis.

PERVANIS nulla res maiori aut vberiori quæstui est, quam pecudes, comprimis oues, ipsis Ilama dictæ. Quibus, vt verè dicam, nihil vnquam vtilius esse possit. Vt alantur, sumptu nullo opus est. Et tum cibos tum vestes incolæ ex hac pecude accipiunt: velut Europæi ab ouibus suis. Præter has commoditates Indi hanc quoque sentiunt, quod ouibus omnia necessaria ipsis apportantur. Quæ tamen vt equi nec sufferrantur, nec frenis incinguntur. His nec auena obijcienda. Nam gramine satiantur. Videre tamē hinc est, voluisse Deum Indis hoc animal & pro oue simul & equo seruire. Cumque populus magna parte paupertinus esset, suffecto copioso gramine penuriam hanc Deus ipsis demptam voluit. Ilamas autem duorū sunt generum: Vnum, Pacos, laniferum: alterum lana carens, sed gestandis sarcinis & oneribus aptius. Europæis ouibus maiores: minores vitulis sunt, collo oblongo, & Camelorum modo porrecto. Quod natura ita statuit, vt erectiori corpori proceritas colli re-

ſponderet. In colore variant. Nam reperiuntur albæ, nigræ, cæſiæ, variegatæ. Indis Mocomoro dicuntur. Incolæ loci, in ſacrificiis olim faciendis, colorem diligenter attendebant: quem anni temporibus & votorum generibus reſpondere oportuerat. Pecudis caro eſilis quidem: ſed durior & tenacior. Agni in cibum delicatiores. Sed horum paucos mactant. Earum vſus eſt, vt lanam, pannis aptam, promant, & onera portent. Lanam detonſam Indi parant, & ex ea pannos texunt, quibus veſtiantur. Sed hi craſſiores ſunt: quos Hauaſca nominant. Subtiliores & pretioſiores, Cumbi appellantur. Ex his mappas, tegeteſque & ſimilia texunt; quæ tum durabiliora ſunt, tum ſplendidiora ſerici modo micant. Texturæ peculiarem modum adhibent: Et Ingæ ad præſtātiſſimos pannos faciēdos opifices ingenioſiſſimos olim adhibebant. Textores artificioſiſſimi in prouincia Capachica, apud latum Titicacæ fluuium habitabant.

Cumbi diſcretis coloribus, ex herbis paratis, & tingendis pannis admodum idoneis, imbuuntur. Hos pannos tum viri, tum fœminæ, in montanis habitantes iam parare didicerunt. Inſtrumenta textoria quilibet domi ſuæ propria habet. Vnde pannis emptis nemo opus habet. Occiſæ animalis carnes in fumo exiccāt. Ita paratæ diu ſeruātur. Portādarum (vt diximus) ſarcinarum cauſa hoc quoq; animal alunt. Vnoq; grege nōnunquam 400. interdum 1000. pluresq; aguntur. Onera quæ gerunt, ſunt, Vina, Coca, Maijs, Chunno, Hydrargyrum, & merces ſimiles, generis promiſcuè vniuerſi. His oneratæ pecudes, paucis cuſtodibus aguntur. Sed & Barras ſiue quadras argēteas ex Potoſi in Aricam baiulant, quod interuallum 70. milliarium eſt. Has olim vſque in Arequipam importabant, quod iter leucarum eſt 150. Hoc perſæpè admirati fuimus, oues has interdum 2000. Barras (quæ ad minimum 300000. Ducatis cenſeri poſſunt) per tantum locorum interuallum progeſtare, nullo comitatu aut ſatellitio ſtipatas. Nam præter pauculos Indos, qui viam præirent, & onera moderarentur, præſidij nihil habebant: adeò, vt diuitijs iſtis vix vnus Hiſpanus præſes congrederetur. Noctu ſub dio quieſcunt, ſolis modò dictis vigilibus cuſtoditæ. Et tamen ne ſemel argenti vel minimum detrimenti fit: vſque adeò ſecuræ in Peru viæ ſunt. Onus cuiuſlibet ouis quatuor aut 6. ferè Arroborum eſt. Quod ſi lōginquum iter futurum eſt, de die vltra 4. milliaria non conficiunt. Pecudū actoribus peculiaria loca cognita ſunt, quibus illæ commodius habeant. Ibi & paſcua & aquas vicinas eſſe oportet. Ipſi deoneratis ouibus, ſua tentoria ſurrigunt, ignes ſuccendunt, & pro viæ moleſtijs leuandis, largius coquunt ac lautius epulātur. Nam præter hoc viam admodum tædioſam habituri ſint. Si iter vnius ſaltem diei ſit futurum, pecudes onus octo pluriúmve arroborum geſtare poſſunt, diurnū iter octo decémve milliarium emetientes.

Vniuerſum hoc pecudis genus locis frigidis gaudet, in quibus probè

probè augeſcit & ſaginatur. In campeſtribus æſtu facilè tabeſcit & emoritur. Tum pruinis tum glacie perſæpè horridæ oues incedunt; & tamen optimè ſaniſſimeque habent. Lanæ quæ breuioris ſunt, vultum amabilem admodũ & iucundum habent; quæ nonnunquam in media via reſtitantes, erecto collo actores ſuos & alios quaſi admirabundæ longo tempore aſpiciunt aut intuentur, nullo interim vel metus vel gaudij ſigno edito. Quæ res multis riſum excutere poſſit. Facilè tamen terrentur & in pauorem dantur, adeò vt rapida feſtinatione altiſſimos ſæpè ſcopulos aſcendant. Quod ſi accidit, ne cum ipſis profugis argentum quoque pereat, ſclopetis ex edito præcipitandæ & decutiendæ ſint. Pacos quin etiam vſq; adeò ira incandeſcunt interdum, vt cum onere in terram procumbentes, ab iſto loco abigi non poſſint, etſi fuſtibus fruſtillatim comminuantur. Hinc in Peru de iis, qui nullorum monitis aut iuſſis parere volunt, natum hoc prouerbium eſt; Hic impacatus eſt, id eſt, Pacos æmulatur. Quo dicterio, reo contumaciam exprobrant. Ergò ſi quæ fors iratior ita procubuit, tum cuſtodes eius ſuſcitandæ remedium nullum habent aliud, quàm vt iuxta Pacos conſideant, illis abblandiantur, & quocunuis verborum lenocinio deliniant, dum ſponte ſua reſurgant. Quibus blandimentis ternæ interdum horæ conficiuntur. Vitio quodã, ſcabiei ſimili infeſtari ſolent, ex quo perſæpè moriuntur. Id Carache vocant. Contra hoc veteres id remedij excogitarunt, vt ægrotas viuas humo tumulent, ne malum ſerpat longius etiam ad alias. Is enim morbus contagioſus eſt. Harum ouium, qui binas habet, nõ inopulentus ſibi videri ſolet. Vna plerunq; 6.7. vel pluribus argenti puri Peſis venditur. Quod tamen pretium pro loci & temporis ratione vel minuitur vel augetur.

Cap. XLII.

De Bezoar lapide.

IN omnibus animalibus, quæ Peru peculiaria habet, Bezoar lapis inuenitur, de quo nõnulli autores noſtro tempore integros libros condiderunt. Quos legant, qui tractationem perfectiorem requirunt. Noſtro inſtituto ſatis eſt factum, ſi, vbi lapis iſte inueniatur, ſaltem indicauerimus. Conditur autem in vẽtriculo antedictorum animalium: aliàs vnus, ſæpè bini, interdum terni, nonnunquam & quaterni. Differunt forma, magnitudine, colore. Alij auellanis minores ſunt: alij nucem iuglandẽ æquant. Hi oui columbini, illi gallinacei magnitudine viſuntur. Vidimus, qui pomum aurantium æquarint. Formam alij exquiſitè rotundam, alij oualem, alij latam compreſſamque, alij aliam exprimunt. Coloris ſunt nigri, cæſij, albi, ſubfului, ſubaurei. In prouincia Xauxa & finitimis Peru aliis,

in diuersi generis animalibus, tam feris, quam cicuribus illi reperiuntur. Ex quibus sunt Guanacos, Pacos, Vicunnas, & Taraguas. His caprarum quoddam genus adiungunt, quas Cipris vocant. De cæteris autem animalibus abundè tractauimus. Guanacos seu oues terræ illius, vt & Pacos, lapides plerumque gestant omnium minimos, colore nigros, quorum nec pretium magnum, nec vis peculiaris medica est. Apud Vicunnas lapides reperiuntur grandiores, vel cæsij vel cādidi, vel subfului. Hi prioribus præstantiores habētur. Optimi ex Taraguas eruuntur, quorū aliqui admodum magni, colorem ex albo cinerescentem habent. Tum & cortices huius crassiores sunt. Hi maribus æquè ac fœminis familiares sunt. Quæcunque verò animalia hunc lapidem fouent, plerumque sub niue aut super Punas pascua carpunt.

Memorant Indi à maioribus suis se accepisse, in prouincia Xauxa, & alijs Peruanis locis tum herbas multas, tum venenata plurima animalia degere, quæ aquas vnde potent, & gramina, quæ carpant, contagio suo inficere soleant. Contrà verò herba quoque à natura singularis quæpiam ibi producta est, quæ arcendorum venenorum vim maximam præstat. Hanc herbam solius naturæ solertia & instinctu tum Vicunnas tum cætera animalia apprimè nouerunt: quam auidè quoque mandunt & esitant, vt eius ope contra pascuorum & vndarum virulentiam probè muniantur. Ex ista esitata nobili planta, animalibus Bezoar in ventriculis subnascitur: qui dotem quoque natiuam proinde retinet, vt tum venena omnia arceat, tum effectus alios mirandos edat. Hæc veterum Indorum sententia cum
Lib. 10. c. 27. Plinio quoque facit, qui de feris capris tradit, quod venena nulla noxa aut damno suo depascantur. Nos verò Indorum opinione de primæuo Bezoartici lapidis ortu firmati, porrò ex ipsis quæsiuimus, quî nam fieret, vt, quæ ex Hispania pecudes, ceu capræ, oues, vaccæque venissent, quæque in eadem pascua agerentur, eundem cum Indicis lapidem æqua sorte non nanciscerentur? Qui tum mihi respoderunt, non se credere, pecudes Hispanicas quoque de ista herba depasci. Cæterum lapides hos in regno nouæ Hispaniæ cerui quoque promunt, quo tamen loco nec Vicunnas, nec Pacos, siue Taraguas vspiam reperire liceat.

Bezoar lapidis vis princeps est ista, vt venenis & morbis venenatis aduersetur. Etsi de his diuersorum diuersæ sententiæ ferantur. Multi eum pro miraculo habent. Virtus tamen eius, tempestiuè adhibiti, neutiquam temnenda est. In morbo illo Epidemio, per Tauardetten siue Tauardillam passim grassante, auxilij Bezoar lapides plurimum tulêre: non æquè autem in Hispania, Italia, nec adeo in ipsa Peru. Vsus illorum præcipuus, in pectoris oppressionibus, febribus pestilentibus, & alijs contagijs. Triti aut læuigati cum aquis stillatitijs, vino aut aceto, prout morbi natura postulat, & medico visum

ſum eſt, bibuntur. Ipſi ex ſe nullo ſapore donati ſunt, ſicut Rhazes Arabs teſtatur. Probationes quorumdam memorabiles, faciunt, vt huic lapidi meritò inſignes virtutes aſcribantur. Bezoar, qui ex India Orientali oliuæ colore afferuntur, præſtantiſſimi ſunt. Ab his ſecundi Peruani. Tertij, ex noua Hiſpania. Poſtquam huius lapidis pretium augeri cæpit, aiunt Indos arte hunc lapidem effinxiſſe. Non deſunt, qui rentur, lapides hos æquo aut ſolito maiores, neceſſario adulterinos eſſe. Sed horum error manifeſtus eſt. Reperiuntur enim, qui grandiores ſunt, optimi: & econtra minores, nauci & inefficaces. Probatio tamen falſitatis index eſt. Lapides hi ſæpè ramentis ferreis, aut aciculis, nonnunquam & lignorum fragmentis obuoluti ſunt, ita, vt in diffractis illis intus hæc conſpiciantur. Qui ob id improbi non habendi ſunt. Iſta enim cum gramine ſimul animalcula ingerunt: quibus in ventriculo reſtitantibus lapis deinde ſenſim annaſcitur. In Peru binos vidimus lapides, qui nuculis pineis ceu fundamento adhæreſcebant. Id ſpectaculum multis admirationi fuit, qui Pineas nuces antè non viderant. Tantum de lapide Bezoar.

Cæterum ex India lapides quoque alij medicabiles, pro lienis obſtructionibus, & matricis torminibus ac hæmorrhagia, & lactis cõcretione in mulieribus afferuntur. Sunt & alij pro corde roborando. Quæ tamen omnia cum extra claſſem animalium ſint, hoc loco non attingemus. Id ſaltem hic repetitum volumus, hæc omnia, de quibus hactenus pertractauimus, ad hunc vnum finem referenda eſſe, vt nobis inſtitutioni ſint, quod Deus, ſapientiſſimus rerum omnium conditor, vniuerſis orbis partibus dona, ſecreta & miracula ſua, cumulatiſſimè contulerit. Cui laus & gloria & honor, in ſecula ſeculorum,

AMEN.

LIBRI QVARTI FINIS.

NATV-

NATVRALIS ET MORALIS INDIÆ OCCIDENTALIS, LIBER QVINTVS.

Cap. I.

Diaboli arrogantiam causam Idolatriæ & superstitionis esse.

AM fastuosa & violenta Sathanæ superbia ac arrogantia semper ab initio fuit, vt pro Deo & numine semper haberi colique postularit, honorem illum, qui soli æterno Deo debetur, sibi proteruè vẽdicans & ascribens. Hunc cultum autẽ apud eos sibi struere annititur præcipuè, quib. sacro sancti Euangelij clarissima lux nõdum apparuit. De scelerata huius præuaricatoris tyrannide ita apud Iobum legimus, quod oculi eius sublime videant, & inter vniuersos filios superbiæ Rex sit. Perditissima hæc & malitiosissima temeritas eius, qua thronum suum Dei maiestati allocare audet, clarissimè & planissimè in sacra scriptura nobis depingitur, vbi Propheta inquit: Dicebas in corde tuo; In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum: sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonis. Ascendam super altitudinem nubium, Similis ero altissimo. Itidem apud Prophetam Ezechielem legimus: Eò quod eleuatum est cor tuum, & dixisti, DEVS ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris, & dedisti cor tuum, quasi cor Dei, &c. Sacrilega hæc cupiditas, vt Deus fiat, vel dum in penitissimis medullis Sathanæ gliscit vigetq;. Nam etsi quidem potenti manu, sua sanctitate penitus exutus, & à Deo ad infernum vsque humiliatus & deturbatus sit, sicut apud citatũ Prophetam legere est: Præfractam tamen suam arrogantiam nedum omnino posuit, sed quacunque occasione potest, vetera vulnera vlcisci satagit, & velut rabidus canis, gladiũ, quo sauciatus est, morsibus impetit roditque. Nam qui Deum oderunt, eos superbia pertinaces tenet, sicut in Psalmis scriptum est. Hinc porro & cupiditas illa pullulat, quam hostis Dei in principio habuit, vt nimirum ab hominibus pro Deo ipso coli adorariq; velit. Quam in rem obtinendam infinitis superstitionibus hominũ securas mentes hactenus miserè excæcauit, tantaque sub iugum suum tyrannide mundi

Marginal notes: Iob.41.v.vlt. — Esa.14.v.13. & 14. — Ezech.28. v.2. — Psalm.37.

mundi partem ferè maximam dedit, vt Deo ex electo ſuo populo Iſraël vix angulus aliquis ſuperſtes manſerit. Poſteà verò, cum victorioſa Euangelij voce peſſundatus arma nefaria perdidiſſet, & regnis ſuis præcipuis, quæ violenter occupata, diu tenuerat, expulſus eſſet: tum in abiectiſſimas terras & loca Barbaricis hominibus pleniſſima furtim irrepens, cæpit omnes vias modoſque comminiſci, quibus mendacia ſua & Idololatriam poſtliminiò obtruderet, iam in ſancta Eccleſia, à Chriſto ex omnibus fidelibus collecta & conſtituta, turpiter exactam & exploſam. Cum ergò, vt dictum eſt, ex præcipuis mundi partibus ſe iam turpiter relegatum ſentiret: callidus perplexator mundi alteram partem inuaſit & occupauit. Quæ etſi repurgatâ, nobilitate inferior ſit: tamen & latitudine & longitudine eadem longè maior exiſtit.

Quibus verò ex cauſis tanto niſu & tot technis in diſſeminanda illic idololatria ſua laborauerit Sathanas, id non obſcurum eſt. Duos enim præcipuè impulſus habuit. Primus innata illius ſuperbia eſt. Nam ſacrilega impudentia vel ab ipſo Chriſto, Dei filio, poſtulare auſus eſt, vt is ante ſe procideret & adoraret. Ad quam inauditam arrogantiam, quis pius non exhorreſceret? Ideò non mirum eſt, ſi idem impudens impoſtor, à ſimplici quoque popello, vt adoraretur, poſcere ſuſtinuit. Alter impulſus, quo ad condendas ſuperſtitiones actus eſt, hic eſt, quod irreconciliabili odio aduerſus genus vniuerſum humanum æſtuet. Nam, vt ipſe ſaluator noſter teſtatur, Sathanas ab initio homicida eſt; quæ malitiæ eius compendiaria deſignatio eſt. Cui cum compertum ſit, hominum hanc infirmitatem eſſe, vt facili perſuaſione ad defectionem à Deo, & Idolorum creaturarumque adorationem compelli poſſint: ideò ad excitādas in ipſorum animis Idolomanias machinator indefeſſus eſt, vt hoc pacto Deum homini infenſum & iratū reddat. Superſtitionibus enim & Idololatria duo grauiſſima peccata, quæ Deus ex animo odit, cōmittuntur. Primum eſt, quod Idololatræ à Deo creatore ſuo turpiter deficiunt: ſicut ſcriptum eſt: Deſeruiſtis me creatorem veſtrum. Alterum eſt, quod eo cultu homines ſe rei multò viliori & abiectiori, quam ipſi ſunt, ſubijciunt: ſiquidem omnes creaturæ, homine inferiores ſunt. At licet ſecundum perfectionem ſuam, quam ſub angeli forma habebat, ipſe olim Lucifer homine multò ſanctior & nobilior fuerit: iam tamen poſtquam à perfectione ſua degener factus eſt, homine infinitis modis abiectior eſt, adeò, vt cum eo, ne quidem vlla parte conferri poſſit. Homo enim vitæ æternæ hæres eſt: ad quam lucifugæ illi ne quidem aſpirare licet. Ita ergò idololatriâ honor & gloria Dei multis modis euertuntur: ipſiq; homines de ſalute ſua decipiuntur: diabolo interim ſuperbia, odio, ambitione & liuore crepante.

Cap. II.

Quam variæ olim Indorum superstitiones fuerint.

Sap. 14.

IDOLORVM cultura, vt spiritu Dei actus sapiens testatur, omnis mali causa est, & initium & finis. Hinc iuratus ille humani generis hostis tot & tam diuersas idolomanias humanis cordibus instillauit ac infudit. Nam qui superstitionum omnia genera excogitata in medium afferre velit, næ is infinitum opus omnino aggredererur, suis viribus longe maius. Veruntamen, si in generalia quædam capita conferantur, illarum genera præcipuè duo erunt. Vnum earum rerum est, quæ à natura verè existunt. Alterum est hominum figmentis excogitatarum. Primum genus in duo diuiditur. Nam aut, quæ generalia, vulgata & passim nota sunt, adorantur, vt Sol, Luna, Ignis, Terra & cætera Elemēta: aut res etiam singulares, vt flumina, fontes, arbores, montes, quorum cultus specialis est. Huiusmodi superstitio in Peru nimiopere viguit, quam Guala dixerunt. Alterum genus, quod rerum imaginariarum est, suas & ipsum differentias habet. Alia enim ab arte & ingenio hominum sunt, vt idola lignea, saxea, aurea, quæ aut Mercurij aut Palladis, aut similium nomina acceperunt, qui tamen nisi sculpti aut picti in rerum natura nusquam extiterunt. Alia eorum sunt, quæ aliquid fuerunt, & adhuc sunt, nec id tamen, quod superstitiosus adoratione sua indicat, cuiusmodi sunt mortui, & res similes, quas homo ex mera vanitate adorat. Ac ex his iam liquere arbitror, quot genera superstitiosorum cultuum Ethnici habuerint: de quibus deinceps ordine pertractaturi sumus.

Cap. III.

Indos veri Dei quandam notitiam habuisse.

ETSI tenebræ quidem incredulitatis, animos mentesque gentis Indicæ miserè obscurarint: ipso tamen naturalis rationis lumine cognouerunt, supremum aliquod numen, & rerum vniuersarum creatorem aliquem existere. Hunc Peruani Viracocha nominarunt. Aliàs ipsi nomina quoque sublimiora indiderunt, vt Pachacamack siue Pachayachachik, id est, Creator cæli & terræ. Item, Vsapu, hoc est, mirabilis, & si quæ alia nomina Dei sint honoraria. In cælum oculos erigentes, Deum honorant adorantque: quam consuetudinem Mexicani & Chinenses adhuc seruant. His
Act. 17. non absimile illud est, quod in actis Apostolorum de diuo Paulo legimus, qui Athenis aram inuenit, Ignoto Deo inscriptam. Vnde ad popu-

populum concionandi occaſione ſumpta dixit: Hoc, quod ignorantes colitis, annuncio vobis. Idem hodiè faciunt, qui ſanctum Christi Euangelium Indis annunciant. Credere autē non admodum difficile eſt Indis, quod Princeps aliquis Deus & rerum omnium Dominus exiſtat, & quod is Chriſtianorum Deus reuera ſit. Et hāc quidem notitiam de Deo etſi quidem gentes diu aluerint in India, in parato tamen ne vocabulum vllum habuerunt, quo Dei proprietatem definirent. Et ſi vniuerſa Indicæ linguæ nomina euoluamus, ex omnibus tamen ne vnicum inueniemus, quod Deo genuinū ſit æquè, ac apud Latinos eſt Deus, apud Græcos θεός, apud Hebræos El, apud Arabes, Ala. Idque tam in Cuſco, quàm Mexico. Ideoque hodiè Hiſpanicum vocabulum Dios imitantur, illud definiunt ac explicant per proprietates Indicorum idiomatum, quorum frequentia & varia ſunt.

Ex quo colligi poteſt, quàm leuem & ſuperficiariam Dei cognitionem habuerint, cum illum ne nominare quidem, niſi vocabulis noſtris nôrint: etſi de eo aliquātum verbis diſcurrere interdum poſſent. In Peru etiam ditiſſimum & ſpecioſiſſimum templum condiderant, quod Pachamack nominabant, & ipſum pro re in regno iſto omniū ſacerrima colebant. Pachamack verò ipſis idem deſignat, quòd nobis Creator. Et tamē nihilominus vanis & irritis ſuperſtitionibus in iſto templo diffluebāt, Deiq; creatoris loco fœdam Cacodæmonis imaginem adorabant. Suo quoque Viracochæ ibidem victimas offerebant, locumq; iſtum ex domibus precatoriis Regum Ingarum ſupremum & ſacerrimum æſtimabāt. Quin & Hiſpanos Viracochas ideò nominabant, quòd eos pro Dei filiis haberēt; æquo modo ac alij Paulum ac Barnabam pro diis olim colebāt, & hunc Iouem, illū Mercurium nominabant, in quorum honorem, iam etiā ſacrificia adornaturi erant. Idem Barbari quoq; in Malta factitabant, cum ſerpentem diuo Paulo noxium non eſſe aduerterent; quem ob id Deum eſſe exclamabāt. Porrò, vt in nullo dubio eſt, quin ſupremus aliquis dominus ac Rex cælorum atque terrarum exiſtat, ſicut id vel gētes, etſi ſuperſtitioſæ & Idololatræ, in cordibus ſuis agnouerunt, velut id apud Platonem, Ariſtotelem, Aſclepium, Homerum & Virgilium videre licet: ſic concionatoribus Indicis in principio difficile admodum non fuit, vt Deum aliquem eſſe, Indis perſuaderent, etſi nationes quidem omnes, ad quas verbum edebatur, Barbaræ ac pecuinæ eſſent. Sed in id magnus labor impendendus erat, vt docerentur & cōfirmarentur, Deum ſaltem vnicū eſſe, ſine cuius vnius voluntate cætera vniuerſa nihil quicq̄ eſſent, nihil agere ac moliri poſſent, nec in ſeipſis quidem conſiſtere poſſent, vllo modo, niſi à primo creatore ſuo Deo diuina benedictione vegetarētur & firmarētur. Hæc ipſis ſeriò & indeſinenter inculcanda, & cōtrariæ opiniones efficaciter diluendę erant, dum vnū Deum adorarent tandē, ac aliis fictitiis diis nuntium mitterent, nec eos in poſterū ſuis neceſſitatibus & votis auxiliares ſollicitarent.

Cap. IV.

De primo superstitionis genere, quod fiebat rebus naturaliter existentibus.

POST Viracocham, id est, summum Deum gentes Solem præcipuè veneratæ sunt & adorauerunt. Ab hoc etiam res alias, cælis & elementis cognatas, vt Lunam, Venerem, Mare & Terram. Post Viracocham & Solem Ingæ, tertium Guaca siue cultum Tonitrui præstabant, cui tria nomina indebant, Chuquilla, Caruilla, & Intillapa, tonitrumque virum esse fingebant, qui in cælo staret instructus funda, & cuius in manibus ac potestate essent, pluuiæ, grandines, fulgura & tonitrua, quæ omnia pro nutu & arbitrio suo moderaretur. Et hæc superstitio, omnium in Peru Indorum, animos occupauerat, adeò, vt Tonitrui frequenter sacra facerent. In Cusco Metropoli sacrificijs in Solis honorem datis, mactati infantes quoque offerebantur. Tria hæc fictitia numina, Viracocha, Sol & Tonitrus à diuersis diuersimodè (vt Polus commentatur, qui se rem suis oculis vidisse ait) colebantur. Adoraturi, rem quampiam Chirothecæ similem, manibus tenentes, in altum porrigebant. Sed & Terram adorabant, Pathamamam ipsis vocatam, sicut olim veteres Deam Tellurem quoque venerati sunt. Mare verò Mamacocham appellabant, quod veteres sub Thetidis aut Neptuni nomine complexi sunt. Porrò autem & Iridem, quam cum duobus exporrectis anguibus Ingæ pro insignibus habebant, venerati sunt. Ex stellis Colca, quem nos Cabrillas siue Capellam vocamus, inuocârant. Et stellis quidem alijs hoc, alijs aliud munus iniungebant: quæ deinde singulæ à singulis adorabantur, prout cuiusuis necessitas poscebat. Ouium pastores stellam Vrcuchillay adorabant, quam arietem varijs coloribus interstinctum fingebant, cuius hæc vnica esset cura, vt custodiret pecora. Hāc putāt id astrum fuisse, quod Astrologi Lyram nuncupant. Præter has duas etiā alias inuocabant, Catuchillay & Vrcuchillay vocatas. Prætendebantq; alteram ouem, alteram agnum esse. Sunt qui stellam aliā Machacuay venerarentur, serpētibus imperantem: à quibus hoc pacto se tutos fore persuasum habent. Iterū aliam stellam Chuquichinchay, id est, tigrem vocatam adorāt, quam tigribus, vrsis ac leonibus imperantem faciunt. Nullum vspiam animal, tam quadrupes quā volatile in terra existere credebant, cuius idea ac simulachrum in cælo nō splenderet, vnde simile in terris suam generationem & accretionem seu multiplicationem acciperet. Itaq; cum diuersissimis stellis ipsis res erat, quas Chacana, Topatatca, Mamana, Mirco, Miquiquiray & aliter nominabant: adeoq; cum Platone, vbi de Idæis tradit, apprimè cōsentiebant. Mexicani post supremū Deum & creatorem, Solem adorant. Hi Ferdinādum Cortês (sicut ipsemet

scripto

ſcripto ad Imp. Carolum V. edito recenſet) Solis filium nominarunt, propter potentiã & miram agilitatem, quâ vniuerſam terrã ſimul inuaſiſſet & occupaſſet. Nihilominus tamẽ Idolũ Vitzliputzli omniũ deuotiſſimè venerantur, quem totius mundi ſummum dominum habent, vt qui vniuerſa cõdiderit pariter, & eadem perpetuò ſumma prouidẽtia ſuſtentet & gubernet. Cuius in honorẽ cultumq; templũ in Mexico auguſtiſſimum extructũ erat. Illius magnitudo, eminẽtia, pulchritudo & præſtãtia cum opere quouis certare poterat: ſicut rudera, vel dum hodie in ciuitate Mexico conſpicua, id apertè teſtãtur.

Mexicanorum idolomania longè tetrior erat Ingarũ, ſicut deinceps clarius tradetur. Ea rerum merè erat fictitiarum, nõ ex ſe naturaliter ſubſiſtentiũ. Iſtis peculiares operationes aſſignabant, vt pluuias, pecora, bella, rerumq; generationem & multiplicationem. quo fine Græci quoq; ac Latini quõdam Phœbum, Mercurium, Iouẽ, Mineruam ac Martẽ colebant. Hæc ergò ſi quis accuratius inter ſeſe cõferat, is pol videbit, eodẽ planè modo Sathanam Indos excæcaſſe ac demẽtaſſe, quo olim Græcos, Lat. & gentes cæteras priſcas in fœdas ſuperſtitiones præcipitauit. His enim callidus veterator perſuadet, Creaturas, vt Solem, Lunam, ſtellas, Elementaq;, vim potentem & inſignem habere, qua hominibus vel noceant, vel proſint. Verum elementa in vſus & ſeruitia hominũ primo condita ſunt. Quibus ſe tamẽ homines cum non accõmodare poſſent, altera parte Deo ſapientiores eſſe voluerunt; altera verò creaturis ſe lõgè vilioribus & contemptiorib. abiecerunt. Opera ſiquidẽ creatoris venerationis cultu proſequẽtes, Creatorẽ ipſum ſupinè præterierunt & neglexerũt, ſicut id vir ſapiens oppido perſpicuè explanauit, dũ dixit: Vani ſunt omnes homines, in *Sap. 13.*
« quibus non ſubeſt ſcientia Dei, & de his, quæ videntur bona, non po-
« tuerunt intelligere eum, qui eſt, neq; operibus attendentes, agnoue-
« runt, quis eſſet artifex. Sed aut ignẽ, aut ſpiritum, aut citatum aërem,
« aut gyrum ſtellarum, aut nimiam aquam, aut Solem, & Lunam, re-
« ctores orbis terrarum Deos putauerunt. Quorum etſi ſpecie delecta-
« ti, Deos putauerunt: ſciant, quantò dominator eorum his ſpecioſior
« eſt. Speciei enim generator hæc omnia conſtituit. Aut ſi virtutem &
« opera eorum mirati ſunt: intelligant ab illis, quoniam, qui hæc fecit,
« fortior eſt illis. A magnitudine enim ſpeciei & creaturæ cognoſcibili-
« ter poterit creator horum videri, &c.

Hæc ipſiſſima verba libri ſapientiæ ſunt; quæ efficaciſſima nobis argumenta & pondera contra idololatras, qui maiori cultu creaturas quã ipſum creatorem (ſicut D. Apoſtolus ipſis exprobrat) venerãtur, *Rom. 1.* ſubminiſtrant. Sed cum hæc vniuerſa concionibus, ad Indos habitis, & contra ſuperſtitionem eorum ſcriptis, abundè ſatis explanentur: noſtrumq; inſtitutum in hac materia non verſetur: ideò longiorem rei deductionem hoc loco ſuperuacaneam exiſtimamus. Hoc ſaltem velut obiter & ſummatim indicatum voluimus, quod ſummi

creatoris & fictitiorũ Idolorũ inuocandorũ Indi Græciq; vbiq; eundẽ omnino modum tenuerint. Indi tamen præ Græcis Viracocham quoq;, ac Solem, stellasq; & cæteros Guacas venerati sunt. Iidẽ complosis manibus, labijsq; vibratis tacitum murmur edebant, quolibet priuatim id, quo maximè egeret, erogante. His & sacrificia addebãt. Etsi verò voces, quibus Ticciuiracocham, cui vni omnẽ potentiam & rerum moderationem assignarant, alloquebantur, variæ & discrepantes essent: cætera tamen omnia Idola, velut particularia, à quouis domi suæ seorsim & condebantur & colebantur, vt velut interpellatores apud Magnum Ticciuiracochã intercederẽt. Hæc Idololatrias genera, quæ manuum exporrectibus, exosculationibus, & gestibus alijs perficiebãtur, à diuo Iobo præcisè tacta sunt, dicente: Si vidi So-
Iob.31.
» lem, cum fulgeret: & Lunam incedentem clarè? Et lætatum est cor
» meum in abscondito, & osculatus sum manũ meam, ore meo? Quæ
» est iniquitas maxima, & negatio contra Deum altissimum.

Cap. V.

De superstitionibus in rebus singularibus commissis.

ETSI diaboli seductio ista, qua Indos ad Solis, Lunæ, stellarum, terræ, marisq; ac cęterorũ generalium adorationem pepulit, satis grãdis & nefaria esset: his tamen patratis non contentus, superstitiones etiã plures inuexit, ita, vt res quoq; viliores & contemptiores, nonnunquam etiã ipso aspectu horrendas ac fœdissimas homines insani venerari occiperent. Quæ simplicis istius Barbaræq; gentis leuitas ijs excusabilis quidẽ videri posset, qui recordãtur, ipsos quoque mundi sapientes Philosophosq;, qui (vt Apostolus testatur)
Rom.1.
„ Deum esse apprimè norãt, in cogitationibus suis vanos factos fuisse,
„ & digno honore Deum vnum verumq; nõ coluisse. Cum se sapien-
„ tes putarent, stulti facti sunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis
„ Dei in similitudinẽ imaginis corruptibilis, hominis, & volucrum, &
„ quadrupedum, & serpẽtum. Enimuerò nimis quàm verè notum est, quod Ægyptij Canem, Osiridem, Vaccam Isidem, Arietem Amon: Romani verò Deam Febrim: Tarpeiani anserẽ, Athenienses Gallinaceum coruumq;, & res similes putidas, quibus omnes Ethnicorum libri confarcti visuntur, quasi diuino cultu venerati sint. Imo eo vsq; insaniæ tandẽ coniecti homines fuerunt, vt vel supremi vniusq; veri Dei legibus quasi dedita opera recalcitrarẽt & malitiosè aduersarentur: sicut id Athanasius contra Idololatras perspicuè docuit. Peruani verò insuper etiam fluuios, & fontes, rimasq; saxorum, rupes grãdiores, mõtes, horumq; fastigia, Apachitas vocata, adorauerunt. Quam suam religionẽ comprimis etiam sanam existimauerunt. Et vt compendio dicam, res naturales promiscuè vniuersas, quæ singulare quid habebant, venerati sunt, affirmantes, in ijs quid diuinum esse.

Apud

Apud Caxamalcam in Nasca, strues arenarum nobis maxima quæpiam commõstrata est, quam rem diuinissimam arbitrati sunt, & coluerunt olim. Cum verò rogaremus, ecquídnam ibi diuini esset: responderunt, grande miraculum esse, montem illum ex mero sabulo in tantam altitudinem surrexisse, cum tamen in omni eius ambitu montes ex puris saxis surrigerētur. In ciuitate de Los Reyes tempore quodam campanam fundebamus. Sed ligno deficiente, arborem quandam detruncabamus, quam propter magnitudinē suam & ætatem Indi diu adorauerant. Ita, quidquid insolens rarumque erat, etsi fœdum interdum monstrosumque appareret, cultu diuino venerati sunt, existimantes, quia quid singulare haberet, diuinitatis omnino alicuius particeps esse. Et hunc honorem præstabant lapidibus, Metallis, radicibus, & terræ fructibus, quos Papas nominabant. Horum, qui formæ aut speciei peregrinæ erant, eosdem tum adorabant, tum deosculabantur, & Ilallakuas vocabant. Quinimo bruta quoque, vt Vrsos, Leones, Tygres & Serpentes, ne ipsis damnum darent, venerabantur. Aliquò profecturi, tum aut veteres calceos, aut plumas, aut mansam Cocam (cuius magna ibi copia est) in viarum diuaricationibus, vel in montanis, ac eorum fastigijs, quæ Apachitas nominant, dispergebant. Illis fors destituti, ad minimum tamen biuiis lapidem imponebant, qui instar sacrificij esset, iuxtaq; de itineris felicitate & incolumitate vota faciebant: quorum tunc pro somnio suo compotes quoque reddebantur. Et hæc in concilio quodam prouinciali Peruana ita enarrata fuerunt. Sacrificiorum huiusmodi in vijs integræ persæpè strues positæ reperiuntur. In hanc superstitionis insaniam vetus detortum prouerbium esto: Sicut qui mittit lapidem in aceruum Mercuij: ita qui tribuit insipienti honorem. Sicut enim Mercurius lapidum vim non sentit: sic insipiens non attendit aut curat beneficia sibi præstita.

Con. Limens. 2.p.2.c.99.

Prouerb.26.

Mirum est id sacrificium, quod instituunt in superciliorum depilationibus. Illa enim crinibus nudant. Euulsos crines nõnunquam Soli, interdum montibus seu Apalchitis, aliquando etiam ventis, ac rebus alijs, quas metuunt, sacrificio offerunt. Hac in cæcitate tam enormi Indi quondam obdurucrant: Et simili vel nostro tempore plures percussi existunt, qui Sathanæ filij ad quasuis nugas & fabulamenta credenda præcipitantur, sicut huius in quadam Epistola D. Hieronymus meminit. Diuini verbi præcones autem, qui Indos de rebus salutem æternam concernentibus instituturi sunt, laboris in id multum conferre debent, vt eos à tam crassis & fœdis erroribus, æternam damnationem secum trahentibus, fideliter abducant, & de via vera rectaque efficaciter commonefaciant. Verum quidem est, ex rebus creatis corporeis omnibus, nullũ Sole efficacius & speciosius aut præstantius existere. Qua causa etiam ab vniuersis gentibus præ cæteris adorabatur. Et tamen Capitaneus quidam nobis recensuit,

ſuit, quod ab eius adoratione Indos leui perſuaſione auocarit aliquando, vt illum deinceps non pro Numine aut Deo, ſed Dei ſaltem creatura habuerint. Id hoc modo contigiſſe narrabat. Capitaneus aliquando Caçiquen ſiue loci primatem rogauerat, vt curſorem Indum aliquem conduceret, qui literas ſuas feſtinò aliquô proferret. Gratificatus petitioni illico Caçique eſt. Ex hoc ergò Capitaneus his verbis percontatus eſt: Quis iſte dominus ac primas Indiæ eſt, qui tanta celeritate curſorem ferendis literis præſtituit. Ego ſum, reſpondit Caçique. Nam cui id equidem mandati dedi, nihil quicquã aliud agit, quam vt mihi morem præſtet. Optimè, reſpondit Capitaneus. Et omnino eadem Solis quoque, nobis vniuerſis conſpicui, ac ipſius Dei creatoris eſt ratio. Sol enim non niſi miniſter eſt ſui creatoris, cuius vnius iuſſu tanta rapiditate voluitur & rotatur, vt lucem omnibus terris præbeat, nunquam fatigabilis, nunquam viæ pertæſus. Ex quibus, inquit Capitaneus, iam intelligere poteſtis, quæ hæc inſania aut fatuitas ſit, quod Soli eam laudem honoremque aſſignetis, qui vni eius & rerum omnium creatori debetur. Hic Capitanei ſermo Caçique apprimè probabatur, adeo vt cum aſtantibus omnibus diceret, ita reuera rem ſe habere, & de hac inſtitutione Capitaneo gratias ageret. Sed & de Ingarum quodam viro prudente & ſagace affirmant, eum dixiſſe aliquando, Solem aut Deum eſſe, aut eſſe poſſe, ſibi verum non apparere. Deum enim potentem eſſe dominum, qui magna manſuetudine & lenitate opera ſua faciat. Contrà autem, Solem nunquam quieſcere, ſed moueri aſſiduo. Quaſi dicturus fuiſſet, Rem tam irrequietam, Deum eſſe nullo modo poſſe. Qua opinione non intempeſtiuus fuit.

Indis ſi quis recenſet, quàm miſerè à Sathana ſeducti & excæcati fuerint, & eos ſimul de recta via erudit: id & cum gratiis agnoſcunt, & in veritate ſe erudiri placidiſſimè ferunt.

Cap. VI.

De alio ſuperſtitionis genere, quod in defunctis admittunt.

Sed & defunctos illos, quos viuos præ cæteris amauerant, gentes adorationis cultu veneratæ erant. Quod ipſum, ſapiente atteſtante, primum fœdæ ſuperſtitionis initium fuit. Inquit enim: Propter hoc & in idolis
Sap.14.v.11. „ nationum non erit reſpectus: quoniam creaturæ Dei
„ in odium factæ ſunt, & in tẽtationem animabus ho-
„ minum, & in muſcipulam pedibus inſipientium. Initium enim for-
„ nicationis eſt exquiſitio Idolorum: & adinuentio illorum, corruptio
„ vitæ eſt. Neque enim erant ab initio: neque erunt in perpetuum. Su-
„ peruacuitas enim hominum hæc adinuenit in orbem terrarum, &
ideo

ideò breuis illorum finis est inuentus. Acerbo enim luctu dolens pa- «
ter, citò sibi filij rapti fecit imaginem: & illum, qui tunc quasi homo «
mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cæpit, & constituit in- «
ter seruos suos sacra ac sacrificia, deinde interueniente tempore, con- «
ualescente iniqua consuetudine, hic error tanquam lex constitutus «
est, & tyrannorum imperio colebantur figmenta. Et hos, quos in pa- «
làm homines honorare non poterant, propter hoc quod longè es- «
sent, è longinquo figura eorum allata, euidentem imaginem Regis, «
quem honorare volebant, fecerunt, vt illum qui aberat, tanquam «
præsentem colerent sua solicitudine. Prouexit autem ad horum cul- «
turam & hos, qui ignorabant, artificis eximia diligentia. Ille enim «
volens plus placere illi, qui se assumpsit, elaborauit arte sua, vt simili- «
tudinem in melius figuraret. Multitudo autem hominum, abducta «
per speciem operis, eum, qui ante tempus tanquā homo honoratus «
fuerat, nunc Deum æstimauerūt. Et hæc fuit vitæ humanæ deceptio: «
quoniam aut affectui, aut regibus deseruiētes homines, incommu- «
nicabile nomen lapidibus & lignis imposuerunt. Hæc ad verbum ex «
libro Sapientiæ, diligenter ab omnibus expetenda, hactenus à nobis descripta sunt. Cęterū, si quis diligentius rem ipsam trutinet, is reipsā, defunctorum imagines omnino causam & principiū fornicationis (vt sapiens loquitur) extitisse comperiet. De creaturarū autē, vt Solis, Lunæ, aut aliorum cælestium corporum, quorum apud Prophetas passim mētio fit, adoratione, non satis constat, quo præcisè tempore cæperit. Hoc saltē notum est, quod in Solis, Lunæ ac Terræ honorem idola condita & erecta fuerint. Sed ad Indos nostros iam reuertamur: quorum superstitio (vt S. Scriptura loquitur) ad extremum venit. Hi in principio Regum ac dominorū suorum cadauera asseruare satagentes, eadem citra corruptionē vltra 200. annos custodiuerunt. Et hoc modo, singuli Ingarum Regum in Cusco, suis sacellis conditi, asseruabātur. Ex quorum tamen numero Vicerex, Marchio de Cannette, tria vel quatuor cadauera auferens, superstitionis tollēdæ & excindendæ gratia, eadem in ciuitatem de Los Reyes transferri curauit. Plurimis autem ingenti id admirationi fuit, quod cadauera ista, iam à tam multis annis aut seculis nullam putredinē aut corruptionem subijssent. Solebat autem quilibet Ingarum sacello illi, in quod condendus erat, vniuersa sua bona, reditusq; ac thesauros legare, & in sacelli ministerium seruos ac famulas ordinare. Vni defuncto, qui Rex successor fiebat, antecessoris sui bona non attingebat, sed pro se suisq; noua subinde bona colligebat. Indi verò defunctorum cadaueribus non contenti: idolum seu statuam insuper, quam adorarent, faciebant. Et Regum quilibet, vel dum in viuis agens, lapideam sibi excindi statuam curabat, quam Guaoiqui, id est, Fratrem appellabat: cui erectæ, rege adhuc viuente tantum honoris & venerationis assiduò impendebatur, quantum Regi ipsi, cuius Idolum esset. Easdem

ſtatuas, in bellum egredientes, ſecum efferebant: eaſdem in proceſſionibus quoque circumferebant. His dies feſti & ſacrificia fiebant ab Indis, hoc cultu commodas pluuias & rerum felix incrementum ſibi pollicentibus. Statuarum verò harum in regno Cuſco quam plurimæ colebantur: quarum partem maximam Licentiatus Polus demòlitus abrogaſſe dicitur. Is enim Sacellum Ingarum Roca, quod quaſi Caput in Hanon Cuſco erat, euertit ac vaſtauit.

Cap. VII.

De alio quodam ſuperſtitionis genere, defunctos attinente.

INDI, qui in Peru habitant, animas hominum immortales eſſe, ac pios vitam æternam, impios autem æternam damnationem manere, credunt. Ideoque ad huius articuli fidē accipiendā adduci facilè poſsūt. Corpora verò vnà cū ipſis animab. aliquādo reſurrectura eſſe, omnino ignorabāt. Ideo diuturno admodum tempore aſſeruandorum corporum, tantam curam gerebant. Poſteri ſuos defunctos veſtibus induere ſolebant, & iiſdem iugiter ſacrificia præſtabant. Id Ingis potiſſimum fiebat. Horum, ſi quis aliquando terræ mandabatur, maximus tum coniugum tum ſeruorum numerus defunctos pari fato comitabantur, vt his in altera vita à miniſterijs eſſent. Ingis diem obeuntibus, vniuerſæ eorum coniuges, ac officiarij, ſeruique & famuli vnà occidebantur, vt ſuetis officijs etiam in altera vita Regi ſuo defungerentur. Cum Guanacapa (is Atagualpæ parens erat, quo regnante Hiſpani primùm in Peru ingreſſi ſunt) fatis ceſſiſſet, eius cauſa vltra 1000. promiſcuæ ætatis ac conditionis homines, vnà occidebantur, qui ipſi ſatellites ac miniſtri in ſeculo futuro ſeruirent. Priuſquam cæduntur, potionis quodam genere ebrij redduntur, vt quaſi cantillando emoriantur. Qui hoc genere mortis obeunt, ſortem ſibi longè feliciſſimam obtingere perſuaſum habent. Nonnulli liberos quoque ſuos mactant, quorum deinde cruore defunctos illinunt, maculam ſeu lineam ab vna aure ad alteram per tranſuerſam faciem ducentes. Sed & alijs quondam Nationibus barbaris deteſtandus iſte tum viros tum fœminas mactandi mos ſolennis fuit: vnum hunc ob finem inſtitutus, vt comites, miniſtri ac famuli in altera vita illi præſto eſſent, qui viui ipſis chariores fuiſſent. Quam conſuetudinem plurimi vel dum tenent, quæque, vt Polus ſcriptum reliquit, per vniuerſam propè Indiam vſitata admodum & familiaris fuit. Præterea, reuerendus quoque vir Beda, commemorat, Anglos etiam priuſquam Chriſto nomen dediſſent, eundem hunc ritum familiarem habuiſſe, mactatis hominibus defunctos demerendi, vt ſua nimirum miniſteria neceſſaria in altero ſeculo parata haberent.

De

De Lusitano quodam cui aliquando teli iactu oculus elisus erat, rem ridiculam narrãt. Is, vbi cum defuncto hero suo mactandus esset, prætendit, monoculum se in altero seculo domini sui apud alios existimationem non admodum aucturum & asserturum, sed ei potius dedecori futurum esse. Sibi ergo consultum videri, vt pro se alius, qui binis oculis nitẽtem faciẽ haberet, in domini ministeria mitteretur. Quod consilium cum & ipsis Barbaris illico salutare visum fuisset, dimisso Lusitano mactandum alium elegerunt, qui vtrisq; oculis sanus esset. Cæterum præter hanc superstitionem, qua defunctorum gratia viuos homines mactabant (id quod primatibus tantum contingit) alia quædam generalior & inculpatior apud eosdem inualuit, vt in defunctorum tumulos tum cibos tum potus collocarent, quibus eos victitare & sustentari persuasum habent. Eadem consuetudo, testante diuo Augustino, etiam apud antiquos vsitata fuerat: quam nonnullorum Indi præfractè etiam hodiè tenent: qui defunctos tumulis furtim iterum eximunt, & eosdem aut in specus montanos, aut domos proprias recondunt. Quinimo mortuis quoque argentum in os manusque ac sinus imponunt, ac duplici veste cadauera induunt: siquidem persuasum habent, defunctorum animas passim oberrare, & varias affectiones, frigoris, inediæ, sitisque ac dolorum perpeti. Qua causa etiam quotannis vigilias & supplicationes ordinarias instituunt: & defunctis tum cibos, tum potus, ac vestes necessarias subinde conferunt. Hinc etiam factum est, vt præsules in Synodis habitis, serio sacerdotibus mandârint, ne aliud Indis, suis concionibus proponerent, quam quod ea sacrifica, quæ sepulchris imponerentur, non pro animabus, sed pro solis pauperibus aut ministris facerent: quod itidem solus Deus animas in altero seculo sustẽtet, & quod nullo corporeo cibo potúve ibi opus habeant. Quibus in momentis plurimum situm est, vt de ijs probè informentur, ne rerum illarum consuetudine in Ethnicismum reuoluantur, sicut id è multorum exemplis videre est.

August. in Epist. 64.

Cap. VIII.

Quibus ceremoniis Mexicani ac gentes nonnullæ cæteræ erga defunctos vtantur.

POSTQVAM de Peruensium ac aliorum consuetudine, suos mortuos tractandi nonnihil recensuimus: iam quoque deinceps, quam pomposa superstitione Mexicani mortuos humare assueuerint, nonnihil commemorabimus. Hi peculiares sacerdotes alebãt, qui defunctis tum sepulturam, tum Exequias accurabant. Mortui autem in fundis proprijs iuxta domos suas sepeliebantur. Nonnullos in montanis humabant, & sua ibidem sacrificia præ-

ſtabant. Alij defunctorum cadauera exurebant, cineresque collectos in templum condebant. Omnes verò in vniuerſum cum ſuis veſtimentis, ornatibus ac clenodijs tumulis ſubdebantur. Combuſtorum verò cinis cum ornamentis omnibus in ollas inditus conferebatur: ad quas deinde exequiæ, reſponſorum modo fiebant, cadaueribus interim in ſublime aliquoties elatis. Rituum huiuſmodi plurimos agitabant. In tumulis tum comedebant, tũ perpotabant. Quod ſi defunctus opulentior ac honoratior eſſet, quicunque in ſepeliendo eo nonnihil operæ impendiſſent, hi veſtibus donabantur. Mortuus autem, primo in cubiculum quoddam exporrectus locabatur. Ad hunc deinde omnes ex omnibus locis cognati amicique ingreſſi, donaria conferebant, extinctumque non ſecus ac viuum alloquebantur & ſalutabant. Regibus verò aut magnatibus defunctis ſclaui offerebantur, qui in futuri ſeculi miniſteria cæſi cum domino ſuo tumulabantur. Sed & horum ordinarij ſacerdotes ſimul occidebantur. Suus enim cuilibet domino domi ſacrificus eſt, qui ceremonias & ritus ſuetos peragat. Sed & aularum magiſtri, & pincernæ, & Eunuchi, qui dominis frequentius à miniſterijs erant, eadem ſorte conficiebantur: vt & interdum horum qui fratres erant. Et hæc omnia maioris pompę gratia fiebant. Et, vt compendio dicam, quoſcunque viui domi aluerant, hi cum defunctis mori cogebantur, vt eaſdem dominis ſuis in altero quoque ſeculo operas præſtarent, ne qua fors re aut commoditate illi ibidem deſtituerentur. Eodem fine etiam vnà cum defunctis tot theſauros, auri, argentíue, ac gemmarum, & armillarum, vno tumulo conſepeliebant. Eadem ſimiliter etiam fiebant, dominis in pyra crematis: quorum dein cinis magna & illuſtri ſolennitate defodiebatur. Exequiarum tempus dierum decem ſpatio durabat, quibus omnia lugebant, & threnis perſonabant. Mortuos ipſi ſacerdotes efferebant, & ceremonias eas peragebant, quas quiſque poſtulaſſet. Nam horum modi infiniti erant. Bellorum duces defuncti, ſuis trophæis ornabantur, quæ cadaueri præferebantur vſque ad locum ſepulturæ deſtinatum. Proceſſum autem ſacerdotes ac ſacrifici condecorabant, veſtibus ac ornamentis peculiaribus amiciti. Horum nonnulli thura adolebant; aliqui cantabant, hi lamentabile quidpiam fiſtulis inflatis edebant: nonnulli tympana lugubria pulſabant: quem ſtrepitum deinde cognati & amici clamoribus & eiulatibus additis augebant. Qui rei ſacræ præerat ſacerdos, imagine quadam, quæ defunctum exprimebat, cinctus erat. Cremando in locum pyræ perducto, eius vniuerſa inſignia ex ſerie in terram ſuffigebantur, quæ aridiſſimis lignis ſubinde iniectis, vnà cum defuncto poſtea exurebantur. Quo facto, ſacerdotum quidam Cacodæmonis veſte, quæ quoquo verſum foraminibus & oculis ſpecularibus conſpicua erat, indutus prodibat, manibus baculum gerens, quo ſuperciliosè quaſi cum indignatione quadam cineres ſubigens,

gens,

gens, aſpectu horrido aſtantibus vniuerſis timorem quendam incutiebat. Sed idem nonnunquam alia quoque veſte amicitus prodibat, prout defuncti ratio aut conditio poſcere videbatur. Sed hæc hactenus de ſuperſtitioſis Indorum exequijs dicta ſufficiant. Iam autem ad propoſitum noſtrum reuertamur.

Cap. IX.

De quarto & poſtremo ſuperſtitionis genere, quod Indi comprimis Mexicani, imaginibus & ſtatuis cultis committebant.

Tsi prænominatis ſuperſtitionibus, quibus Dei creaturæ adorantur & coluntur, Deum creatorem grauiſſimè offendi certiſſimum ſit: comprimis tamen eam abominationem ſpiritus Sanctus, perfectè execratur, qua imagines ac Idola, ex lapidibus, ligníſve ac ære ab ipſis hominibus condita & facta, nec quicquam præter nudam vmbram habentia, venerationis cultu homines proſequuntur. Hoc qui faciunt, à Sapiente infelices nominantur, dum inquit: iuſtè infelices haberi, & inter mortuos ſpes Sap.13.v.10.
illorum eſſe, qui appellauerunt Deos opera manuum hominum, au- "
rum & argentum, artis inuentionem, & ſimilitudines animali- "
um, aut lapidem inutilem, opus manus iniquæ. Eodem modo Pro- "
phetæ quoque Eſaias, Ieremias, Baruch, & Dauid, contra hanc inſa- Eſai.44.
niam & fœdam ſuperſtitionem prolixè & neruosè ad gentes con- Hierem.10. Baruch.6.
cionati ſunt. Qui Scripturæ loci ob id illis diligenter excutiendi ſunt, Pſal.113.
qui cum fructu abominabiles hos errores refutare ſatagunt. Nam eo ferè omnes reſpiciunt, quô Propheta Oſeas attendens, eleganter & Oſeæ 8.v.4.
breuiter ita concludit: Aurum & argentum ſuum fecerunt ſibi ido- "
la, vt interirent. Porrectus eſt vitulus tuus Samaria: quia ex Iſraël & "
ipſe eſt: artifex fecit illum, & non eſt DEVS, quoniam in aranearum "
telas erit vitulus Samariæ. Statuis quidem & idolis faciendis Indi o- "
peroſè ſemper ſtuduerunt: quæ ex diuerſis materijs vario opere ac artificio extruebant. His diuinum cultum præſtantes, Guacas nomen indiderunt. Iſthæc verò idola plerumque aſpectus truculenti & horrendi erant: quibus ſanè Cacodæmonem, cuius in honorem exſculpebantur, ſingulariter oblectatum fuiſſe, haud diffidimus. Et multoties factum eſſe ſcimus, vt Cacodæmon ex iſtis idolis reſpõſa quærentibus hominibus dederit. Sacerdotes ac miniſtri illorum ad oracula animum applicabant: quæ tamen omnia, vt Sathanas ipſe pater mendaciorum & homicidij eſt, lubrica, fallacia, & doloſa edebantur. In prouincijs nouæ Hiſpaniæ, Mexico Tezcuco, Tlaſcâla, Cholula, & finitimis alijs iſtius regni locis, cultus huiuſmodi Idolorum

frequentiſſimus erat; adeò, vt commentarius noſter libri metam exceſſurus ſit, ſi de ſingulis ſuperſtitionibus ſigillatim narrationem inſtituere velimus. At tamen fors haud iniucundum erit, de iis aliquid ſaltem obiter quaſi delibare.

Primarium Mexicanorum idolum, vt diximus, Vitzlipuzli erat, ex ligno cælatum forma viri, in ſella, quæ ſupra arceram ſeu lecticam fundabatur, conſidentis. Ex huius vtriſque lateribus, baculus, colubrino capite præeminens, porrigebatur. Per ſellam autem, ſignificabatur, eum eo geſtu in cælo reſidere. Idoli præputium vndiquaque liueſcebat. Per tranſuerſum naſum liuida macula ab vna aure vſque ad alteram ducta erat. Caput eius criſta pretioſiſſima, roſtro auium ſimili, tegebatur. Huius apex aut extremitas leuigato auro obducta erat. Ipſum idolum læua manu rotundam candentemque parmam, quinque albis pennis in crucis morem decuſſatis, gerebat: ex cuius ſummitate palmæ ramulus ex auro factus, prominebat. In latere eius quatuor tela conſpicua erant, quæ Mexicani ipſi cælitus miſſa prætendunt, vt iis facinora illa, de quibus ſuo loco dicemus, deſignaret. Ad dextram fulcrum quoddam, anguis forma ſtatutum erat, granis ac ſtriis cæruleis vndiquaque exſculptum. Omnibus & ſingulis his ornamentis, quorum adhuc multò plura erant, ſuæ peculiares interpretationes conueniebant, quæ apud Mexicanos tales erant. Vitzliputzli nomen idem eſt, ac inuerſa, & cōſpectu pulchra criſta ſeu penna. De tēpli verò inſigni ornatu, ac ſacrificiis, ieiuniis, & ceremoniis, idolo exhibitis, in ſequentibus mentio fiet. Dictum idolum in aram editiorem locatum, pannis integebatur, & inſuper ornamētis variis, ex auro, pennisque, ac pennatis clypeis, opera exquiſitiſſima & ingenioſiſſima fabrefactis, cingebatur. Cuius quidem veneratio vt eſſet illuſtrior, ante eius faciem perpetuò Gordiin ſuſpēdebatur. Iuxta huius ſacellum, aliud quoque aditum, non vſqueadeò excultum erat. Hoc aliud idolum Tlaloc vocatum condebatur, quod Vitzliputzli ſemper proximum ſtatuebatur, vt quod eiuſdem cum illo potentiæ particeps eſſet. Præter hæc etiam tertium quoddam idolum colebatur apud Mexicanos, quod remittendis peccatis deſtinabatur. Hoc Tezcathlipuca vocabatur. Id ex nitente nigro ſaxo exculptum, veſtibus pretioſis habitu Mexicanorum ſartis tegebatur. Aures eius aureis, labra verò inferiora argenteis annulis tranſmiſſis, cōſpicua erant. His interdum virides, nonnunquam cæruleæ pennæ, externa facie Smaragdos aut eranos referentes, inſerebantur. Capilli pars inferior filo aureo innexa erat: in cuius extremitate auris aurea, fumo quodā volitante (is autem idea precum, à peccatoribus fuſarum, ac ab idolo exaudiendarum erat) inſignis, figebatur. Intra verò aures geminas Clenodiorum magna vis cōſpiciebatur. Ex collo etiam clenodium, totum pectus anterius integens, ſuſpenſum erat. Bracchiis vtriſque aureas armillas gerebat: at vmbilico, nobiliſſimam ſtellam, virentem

oſtende-

ostendebat. Læua speculum, ex nitidissimis pennis tum viridibus, tum cyaneis & flauis, concinnatum, prætendebat. Pennæ verò ex lance tota aurea, adeò polita & splendēte, vt radios suos quoquo versum diffunderet, emittebantur. Hoc speculo, idolum, quicquid in toto orbe esset vel fieret, quasi præsenter videre, innuebant. Nomen speculi Itlacheaia, erat. Dextra, quatuor tela idolum librabat; quæ pœnas referebant, quas improbis immitteret. Æquo terrori Indis nullum Idolum præter hoc erat. Quod admodum metuebant, ne facinora patrata in propatulum ferret. Festis illis diebus, quæ singulis quaternis annis instituuntur, peccatorum remissio publicè denunciatur eo modo, quo deinceps dicturi sumus. Idem hoc idolum rtiam pro Deo ac domino habebatur, siccitatis, inediæ ac famis, steeilitatis, & pestis. Quod ob id alia quoque specie effingebant, in solio insigni considens, & purpureo prætenso velo (Gardyn vocant) in quo hominum defunctorum crania & ossa depicta erant, recinctum. Sinistrâ scutum rotundum, quinque pennis ex gossypio formatis, conspicuum, exerebat. Dextrà verò telum missile librabat. Hoc bracchium, non secus ac iam iam feriturum, compositum erat. In scuto orbico quatuor tela defixa erant. Coloribus vniuersum corpus delibutum visebatur. At caput Coturnicum plumis omne intectum erat.

Non procul à Mexico, apud Cholulā, quę Resp. peculiaris est, idolū quoddā mercatoribus destinatū venerantur, quod Quetzaâlcoalt nuncupāt. Hoc in edito quodam templi loco surrectum, vndiquaq; in circuitu auro, argentoq́;, ac gemmis, & pennis pulcherrimis, vt & pannis vario colore tinctis, succinctū erat, corpore reliquo viri quidē imaginem exhibens, sed vultu ac facie volucri simili, rostrū rubrum promittebat, & in capitis vertice cristam proferebat. In eius ore series dentium maiusculorum conspiciebatur: & ex faucibus lingua exerta eminebat. Capite papyraceum pileum oblōgum & acuminatum, coloribusq; variatum gestabat. Crura verò auro inducta micabant. Huiusmodi ornamenta idoli innumera erant, omnia peculiarem suam significationem habentia. Hoc idolum adorabant, qui opes ac diuitias efflagitarent, non secus ac veteres gentes Barbaræ Mammona aut Plutona venerabantur. Vox ea, qua Choluani suum idolum insigniebant, cum re ipsa apprimè quadrabat, etsi sensum eius propriū nec ipsimet intelligerent. Quetzaalcoalt etenim idem est, ac serpens, pulcherrimis & pretiosissimis pennis exornatus. Barbari verò huiusmodi statuis masculis necdum contenti, insuper fœmineas quoque imagines colendas fingebant, sicut idem olim quoq; apud gentes tam Gręcas quàm Latinas solenne fuisse, ex fabulis poëtarum & historicorum monumentis cognoscimus. Dearum, quas venerabantur, præcipue erat Tozi, id est, Auia, quæ, attestantibus Mexicanis annalibus, Regis Culguacan filia fuit, Vitzliputzli iussu ac mandato

viua

viua excoriata, qui eam ſibi hoc pacto in ſororem aſſumeret aut adoptaret. A quo deinde tempore alij quoque homines pro ſacrificijs mactari & excoriari cæperunt. His mactatorum corijs viui pòſt induebantur, ita ſe Deo ſuo placituros exiſtimantes. Ex mactatis etiam corda euellebant: quod à Deo ſuo ita edocti erant, qui eorum, quos in Tula puniebat, corda euulſerat: ſicut ſuo loco dicemus. Vni Dearum harum filius erat, nobilis admodum venator, quem in Tlaſcala poſteà dijs annumerarunt. Tlaſcalanorũ ope Hiſpani primò Mexico occupauerant olim, cùm acerbis odijs mutuò flagrarent. Prouincia Tlaſcala ſitu commodiſſima, & venatibus aptiſſima erat. His & ipſi incolæ admodum dediti, Deum ſuum ſpecie ſingulari condebant, de qua longius commentari fruſtraneum arbitramur.

Feſti, quod agebãt, ſolennitas hoc ferè modo fiebat. Aurora prodeunte, tubam inflabant. Ad huius ſonitum paſſim multi confluebant, tela, arcus, retia, & his alia venationibus idonea ſimilia portantes. Poſteà arrepto idolo ſuo, ex ordine procedentes, verſus montem quendam commeabant, turba plurima ponè conſequente. In montis faſtigio Prieel ſeu tabernaculum quoddam, ex virentibus frondibus contextum ſtabat: in cuius medio ara, concinnè & eleganter erecta, ſpectabatur. In hanc Idolum ſuum collocabant: circa quod cornubus, lituis, tibijs & tympanis continenter perſonabant. Cæteri, vniuerſam montis baſin coniectis lignis obuallabant, quibus vndiquaque accenſis, omnis generis feras, vt Lepores, Cuniculos, Vulpes, Lupos & ſimiles è latibulis excibant. Quæ ignis ſplendore perterrefactæ, vno impetu vniuerſæ ad montis faſtigium profugiebant. Has ergò à tergo venatores magno clamore edito inſectantes, impulſis tympanis inflatiſq; tibijs, quaſi ad ipſos ſui idoli pedes agebant. Porrò autẽ cedendi nullo loco relicto, inſectatione continua feras in eas anguſtias agebant, vt ex editioribus locis illarum pars aliqua in mediam turbam, pars alia in ipſam aram deſiliret & præcipitaretur. Quo ſpectaculo admodum iucundè afficiebantur. Ex illis ergò captatis, aliquammultas idolo ſuo ſacrificabant: quibus non ſecus, ac ipſis hominibus, corda euellere & offerre ſolebant. Iis peractis, & retibus collectis, cum idolo ſuo eadem proceſſione, qua exierant, domum reuertebantur: quod tibijs & tympanis comitibus, ſingulari ritu in templum ouantes reponebant. Ferarum autem carnes coquentes, publicum deinde epulum ſeu conuiuium adornabant. Lautè conuiuati, ad idolum redibant, ad cuius conſpectum choreas & varios ludos agitabant. Præter dictos Deos deaſque, diuos alios quoque magno numero venerabantur. Nam hi Mexicanis, quorum ſuperſtitio omnium maxima erat, ſubditi fuerant.

Cap.

Cap. X.

De peculiari quodam superstitionis alio genere, Mexicanis familiari.

SVPERIVS à nobis commemoratum fuit, in more apud Ingas Reges Peruanos, ac consuetudine fuisse, vt suas sibi imagines conderēt, Guaoiquies vocatas, quas subditi non minore cultu ac ipsos Reges venerarentur. Hos Mexicani adeo obstinatè æmulabantur, vt ipsis etiam superiores fierent. Nam ex viuis hominibus Deos constituebant, eo modo, quo iam dicemus. Mancipium quoddam seu sclauum, è medio numero eligebant. Ei priusquam mactaretur, Dei nomen indebant illius, in cuius honorem mactandus seruabatur. Quin & huius habitu consueto sclauum induebant: vt hoc pacto omnibus, quis futurus esset, repræsentaretur. Interim dum hæc fierent (quod tempus mensium plerumque sex, pluriúmve ac pauciorum erat) sclauus nullis honoribus non cumulabatur, nec minus, ipso Deo excultus, delitiis omnibus tū cibi tum potus ministratis largiter saginabatur. Eo per plateas commeante, agminatim populus confluebat, vt ipsum adoraret, & largas Eleemosynas impertiret. Qnin & ægros infantes, vt ipsos sanaret & bene ominaretur, apportabant. Eidem quicquid libebat, patrare licebat. At ne quo fors aufugeret, duodecim viris assiduo stipatus incedebat. Porrò autem, vt nihil, quod ad venerationem cultumque eius faceret, omitteretur, ambulans nonnunquam fistulam inflabat, vt eo signo vndecunq; populos, à quibus adoraretur, exciret & eliceret. Tādem vero abundè saginato ipso, cum dies festi appropinquasset, correptū eum medium dissecabant, & exenteratum comedētes, id solenni pro sacrificio habebant & venditabant. Hæc qui seriò apud animum suum euoluit, is abundè satis intelligit, quàm miserè miseros istos homines Sathanas suo imperio subiugarit, dum perditis tot cum corporibus, ipsis etiam animabus, quasi ludos & festa egit, & horrenda ista tyrannide insuper ipsas gentes veluti supina nare subsannarit.

Sed cum hactenus de Indorum fœdis superstitionibus abundè pertractauerimus: iam deinceps, de eorum cultibus, sacrificiis, templis, & quæ his similia sunt, nonnihil quoque dicere pergamus.

Cap. XI.

Quomodo Sathanas, tum sacrificiis, tum religionibus & sacramentis institutis, Deum æmulatus sit.

NTEQVAM in materia præposita pergamus, rem prius attingemus consideratione attenta dignissimã, qua nempe audacia Sathanas ipsi quoque Deo bellum mouerit, in rebus illis, quæ ad salutem humano generi conciliandam primò & vnicè institutæ fuerunt. Ab illis etenim bonis diabolus homines submoturus, & in suum honorem cum mortalium æterna damnatione, omnia conuersurus fuerat. Sicut enim ab æterno & immortali Deo, tum Sacrificia, tum Sacerdotes, ac Sacramenta, & religiones, & Prophetæ ideò ordinata & constituta primitus sunt, vt istis omnibus & singulis pro vna omnium hominum communione sancienda, & diuino suo cultu illustrando & continuando vteretur: sic ad Dei illicò exemplum, flagitioso liuore instigatus Sathanas & ipse tum sacrificia, tum sacerdotes ac mystas, tum sacramenta & certum populum sibi constituit, vt ex ijs omnibus ceu in vnam massam coactis, infinitas superstitionum varietates excluderet. Et quidem, quam technis ingeniosis ista singula condiderit, narratu sanè vtile esset: nisi accuratior omnium deductio contra instituti nostri consilium pugnaret. Hoc tamen in genere sciẽdum est, Sathanam, qui, testante Euangelio, princeps & pater mendaciorum est, id omni tẽpore omni nisu ac molimine serio agitasse, vt proteruo sacrilegio Deo debitum honorem sibi appropriaret, & cimmerijs tenebris, clarissimam salutis nostræ lucem offuscaret. Æqua ratione Ægyptii Magi quoque, sui præceptoris Diaboli instinctu nutuque Moysis ac Aaronis miracula eludere ausi sunt. Similiter & in Iudicum libro legimus de Micha, idoli vani cultore, qui vestes in Dei tabernaculo solum induendas, ante idolum factum induit. Sic, quicquid dicant alij, à Domino & seruatore nostro Iesu Christo propè nihil vspiam in Euangelio suo constitutum & ordinatum est, quod Sathanas varijs modis æmulari, & in superstitiones gentiles conuertere non annisus sit. Id quod ex deinceps dicendorum attentione clarius & manifestius elucebit.

Exod. 7. Iud. 17.

Cap. XII.

De Templis, in India repertis.

ED de Templis exordium ducamus. Vt verò Summus & æternus Deus, rerum vniuersarum conditor, singulari mandato domum, qua nomen ipsius præcipuè sanctificaretur, & requisiti cultus præstarentur, sibi extrui voluit: Sic quoque infestus Sathanas blando

blando inspiratu incredulos eò insaniæ præcipitauit, vt ipsi templa pretiosissima extruxerint, & cultus admodum religiosos condiderint. Nam in Peruano regno nulla ferè prouincia erat, quæ non peculiare Guaca seu templum ac delubrum haberet: Præter quæ tamen insuper alia quoque Generalia pro solis Ingis regibus solemnia erant. Ex his duo primaria & pretiosiora colebantur: quorum primum, Pachacama dictum, quatuor à Lima milliaribus distabat, cuius ruinæ ac fundamenta, vel dum hodie adhuc spectanda, de eius magnitudine testari queant. Hoc ex templo Franciscus Piçarro, & ipsius commilitones ingentes & infandas diuitias vasorum tum aureorum, tum argenteorum acceperunt, cum Ingam Ataguälpam captiuassent. Et verissimum est, in hoc templo Sathanam ex loco suo, visibili specie responsa quærentibus subinde dedisse. Quod & per cæterã Indiam passim tam diu fecit, dum illis oris sanctissima Euãgelij lux tandem effulsisset, & S. Crucis signum in terrorem luridi hostis erectũ esset. Hoc enim facto, perplexator vniuersus obmutuit illicò, sicut id Plutarchus, eo loco, quo quærit, cur cessârit Pythias fundere oracula, oppidò testatur. Sed & Iustinus Martyr, de silentio isto, quod Saluator Iesus Christus diabolis, ex statuis & idolis responsa dãtibus, imposuerit, accuratè & prolixè disserit. Hæc enim ita futura, in sacris literis diu anteà prædicta fuerant.

Modum verò ac rationem, ex Idolis necessaria percontandi, luridus Sathanas hanc ferè instituit, vt sub noctem præcipuè à ministris ac sacerdotibus consulerentur: Quod hoc gestu perficiebatur. Retrò & conuersi idolum accedẽtes, corpus ita inflectebant, vt caput quasi resolutum propenderet antrorsum. Hoc habitu miras, fœdas & inconditas gesticulationes edèntes, qua de re opus erat, quærebant. Responsum autem non nisi per altos clamores & tibiarum strepitus horrendos accipiebant, ita plerumque compositum, vt aduersa & infelicissima quæuis portenderet. Sed hæ iam illusiones magna ex parte, illustri Saluatoris nostri potentia detectæ, euanuerunt. Alterum in Peru templum, priore multò augustius & sanctius habebatur. Illud olim in ciuitatis Cusco eo loco positum erat, quo nunc cœnobium S. Dominici erectum visitur. Inter eius rudera cætera, columnam, adhuc saluã & inconfractam videre licet, ex qua de templi magnitudine, præstantia, & eminentia certissima documenta desumi possunt liquidissima. Delubrũ hoc Romanorũ Pãtheo, Deorũ omniũ domicilio, quadamtenus simile erat. In hoc templum Ingę, ex omnibus regionib. deuictis collecta idola, singula peculiari loco statuebant & condebant, vt cuilibet suus à natione addicta honor cultusq; præstari posset. Quam in rem sumptus certè impendebãtur profusissimi: cum persuasum esset vniuersis, ab ijs se omnino populis tutos securosque fore, quorum Deos in templis suis asseruarent & colerent. Ipso hoc quoque templo Punchao asseruabatur, qui

Solis faciem gerens, auroque ac pretiosissimis gemmis pulcherrimè ornatus, faciem orienti Soli obuertebat. Sole ergo emergente, & radijs suis rectà in idolum, ex nitidissimis metallis factum, impingente, tantus splendor & lumen quoquo versum fundebatur, vt nouus omnino Sol prodiisse videretur. Ingæ hoc Idolum pro Deo suo venerabantur, vt & aliud Pachayachachic vocatum, quod creatorem cæli credebant. Pro vero narrant, in templi huius direptione militum quendam pretiosissimam hanc laminam prædatum, cum posteà aleæ pertinacius indulsisset, eandem vniuersam vna nocte perdidisse. Ex qua re enatum prouerbium, posteà in decoctores & aleatores torqueri solitum est, Hic Solem perdidit, priusquam ortus fuit.

Cap. XIII.

De insigni templo, apud Mexicanos conspicuo.

SVPERSTITIONIS Ingarum cum Mexicanorũ collatione instituta, horũ multò fœdior & abominabilior apparitura est: idq; non tam propter ipsum templum, quod Hispani olim Cu (vocabulo ab Insula S. Domingo siue Cuba mutuato) vocitabant, quàm propter res plures alias nec Hispanicæ linguæ, nec ipsi in alijs locis Indicæ notas, vt sunt, Maijs, Chicha, Vaquiano, Chapeton, & similes. In Mexico, Cu sacerrimum Vitzliputzli templum erat, cuius ambitus exterior diffusissimus, intus aream latissimam pandebat. Hoc ex ingentibus saxis, anguium modo consertis extructum erat: qua causa etiam ipse locus, Coate Pantli, id est, anguibus circumdatus nuncupabatur. Summitates siue fastigia, aditorum, quibus Idola condebantur, ex innexis & contortis lapidibus nigris, carbonum instar, extructa erant, visu aut spectatu non iniucunda. Templi circuitus colore albo & rubro depictus, spectaculum & ipse amœnum præbuit. In fastigiis dictis pinnæ affabrè factæ prominebant: in quarum angulis, duo ex lapidibus excisi sedentes Indi spectabantur, lucernas manibus prætēdentes, ex quibus duo veluti crispata bracchia exporrigebantur. Ambitus interior multis cellis seu cubilibus, pro religionis socijs conditis, interstinctus erat: supra quæ, plura alia editiora posita, Sacerdotibus siue Papis (ita sacerdotes summos vocabant) Idolo seruientibus addicta conspiciebantur. Area exterior patore tam magno effundebatur, vt vniuersi Regni conuentibus & ludis ordinarijs agendis sufficeret. In hac nonnunquam 8000. vel 10000. homines conueniebant, nemine quoquam alij obstante, aut impedimentum faciente. Et hoc haud paucis præter veritatis fidem esse videri posset. Quatuor foribus templum accessum erat, quarum aliæ ab ortu, aliæ ab occasu, aliæ à meridie, aliæ à septentrione spectabantur. Ex quauis autem ianua, via peculiaris, duorum triúmve

triúmve milliarium ſpatio, lapidibus concinnè conſtrata proſpici poteſt, ita, vt in medio lacu, ſuper quē ciuitas Mexico poſita eſt, quatuor latę viæ, crucis in morem coëant & iungantur: quod ornamentum ciuitatis ſingulare eſt. Supra quatuor ianuas, quatuor ſtatuæ locatæ erant, quarum quælibet faciem viæ ſibi oppoſitæ aduertebat. In templi huius turrem triginta anabathræ aſſurgebant, quarū ſingulæ 30. orgyarum altitudinem habebant. Hæ verò media quadam platea intercurrente dirimebantur. Scalarum ſummitates, circuitus ſupernè latus excipiebat, planuſque ex mero cæmento ſtratus. In huius ambulacri medio ædificium ex arboribus admodum proceris ita extructum ſtabat, vt à ſe inuicem arbores Orgyæ vnius interuallo diſtarent. Arbores hæ admodum craſſæ & argilla vndiquaque oblitæ aut inductæ erant: ita, vt ab vna arbore ad aliam perpetuæ perticæ defixæ à ſummo ad imum porrigerentur, ex quarum ſingulis ad minimum 20. Capita ſeu Crania humana dependerent. Et hæ craniorum ſeries, vt diximus, à ſummo ad imum ab vno termino ad alium ita ſedulò ducebantur & collocabantur, vt aſpectu res horrenda eſſet. Hęc autem capita illorū erant, quos ante id tempus in faciendis ſacris mactaſſent. Cæſorū etenim hominū carnibus abſumptis & deuoratis, capita deinde ſacerdotib. offerebantur: qui eadē reliquis prioribus pro more addebant aut appendebant, tam diu ibi manſura, dum ſponte deciderent. Quod ſi locorum quis vacuus fortè fiebat, iam de eo ſupplendo admodum curioſi, nouam victimam ſubinde meditabantur. In euectiore templi parte duo veluti ſacella erant, geminis idolis deſtinata, nempe Vitzliputzli, & eius ſocio Tlaloc. Hæc ſacella duo imaginibus operoſè exculpta, in tantam euecta altitudinem erant, vt gradus 120. prius conſcendendi eſſent, quam in ea ingreſſus daretur. Ante ſacella hæc area patens 40. pedum vt in longitudine ſic latitudine quoque forma quadrata pandebatur: in cuius medio lapis quidam, forma viridis pyranidis, quinque ſpithamarum altitudinem habens ſurrectus ſtabat, in quo homines mactari ſolebant. In quem, ſi ſupinus homo illidebatur, ei dictum factum ſpina dorſi vniuerſim crepabat & diffringebatur. Hoc facto inciſis abdomine & pectore, cor ei palpitans euellebatur, vt deinceps dicetur.

Præter hoc alia quoque in Mexico octo nouemque templa erant, ſibi inuicem velut in ambitu contigua, in quorum medio area lata relinquebatur. Cellæ verò & in his ſuæ ſingulis propriæ erant. Fores partim Solis ortum, partim eius occaſum, partim meridiem, partim ſeptentrionem ſpectabāt, omnes turriculis primis pulcherrimis intectæ, & variorum colorum viuis imagunculis exornatæ. Hæc peculiaribus idolis ſacrata erāt. A templo Vitzliputzli proximum erat delubrum Tetzcatlipucâ. Id numen pœnitentiæ & probitatis colebatur, cuius templum admodum editum ſurgebat: vt ad cuius ingreſſum 80. gradus paterent. Altitudine hac cōſcenſa, in aream, 120. pedes

 latam,

latam, deueniebatur: in cuius latere conclaue quoddam, varij coloris pannis pretiosis tectum visebatur: cuius porta humilis velo assiduò recingebatur, nulli nisi sacerdotibus accessa. Ipsum alioquin templum varij generis, ac coloris icunculis seu imaginibus approbè exornatum, spectatu amœnissimum erat. Hæc siquidem templa gemina, instar Cathedralium erant, tam spatiosa & in ambitu magna, vt & collegijs scholisque, & sacerdotum habitationibus sufficerent.

Ex hactenus commemoratis iam nemo non intelligit, quàm miserè Sathanas, omni fastu ac ambitione ebrius, gentes cæcas & superstitiosas dementarit, & eò compulerit, vt tum amplissimis opum sumptibus, tum crudelibus corporum propriorum impendijs, ipsi, tot laboribus & ceremonijs deseruiuerint. Quod omne tamen hoc vnico fine satagebat, vt cum animabus ipsa quoq; Indorum corpora in exitium æternum præcipitaret. Indi interim somniabāt, potentissimos & robustissimos se Deos habere, quorum cultibus & venerationi iure meritò tam religiosè vacarent.

Cap. XIV.

De Sacerdotibus & eorum officiis.

INTER omnes totius orbis nationes ac populos semper extitere aliqui, q aut vero veri Dei cultu, aut fictitijs idolorū ministeriis facilè caperentur. Et hi Deorū, quos venerantur, voluntatē, populis enunciare solebāt. Iam vt Deus Opt. Max. suæ ecclesię sanctos ministros præfecit, qui cultib. & ceremonijs, ab ipso mandatis, sedulo vacarent: sic ad eius æmulationem Sathanas quoq; ministros sibi constituit & ordinauit, quorum aliquos summos sacerdotes, alios Acoluthos, nonnullos Leuitas confirmaret. Et admiratione, imò detestatione omni dignum est, quod horridus cacodæmon tanto sacrilegio, tum meritum Christi, tum cultus eius sacra officia, sibi quæque ascribere ausis sit. Nam summum ex sacerdotibus Mexicani olim Papam vocitabant, quod vel hodiè ex ipsorum gestis & annalibus videre est. Sacerdotes Idoli Vitzliputzli ordinata serie secundū generationes quasi hæreditario sibi inuicem succedebant. Aliorum verò Idolorum ministri sorte & arbitrio eligebantur, nisi si qui fortè à teneris huic vel illi templo oblati & consecrati sint. Summa ministerij hæc ferè erat, vt idolis thure cremato suffirent. Id quater de die faciēdum erat: aurora prodeunte: sub meridiem: vesperi sub solis occasum: sub noctem tandem mediam, quo tempore sacerdotes vniuersi surgentes cum campanis carerent, tubis & lituis signum clarum inflatis edebant, aliquandiu sonitum lugubrem fingentes. Hoc strepitu finito, veste candida quidam prodibat, altera manu thuribulum, carbonibus ignitis (quos ex vase quodam iuxta

altare

altare assiduò ardente arripiebat) refertum, altera verò sacculum thure plenum gestans. Ex quo grana multa carbonibus inijciens ad Idolum propius accedebat, & cum veneratione quadam ante ipsum, suffitum faciebat. Hoc præstito, linteum arripiens, tum aram tum vela eius exquisitè tergebat. Sacrificio peracto ad reliquos collegas in area stantes pergebant, & peccata sua seria pœnitentia expiaturus, flagris seipsum tam diu cædebat, dum è corpore stillatim sanguis emanaret. De quo plenius eo loco percensebimus, quo dicturi sumus, quo modo Sathanas suos cultores pœnitentiam agere instituerit. Ab hac nocturna missa nemini emanere licebat: solique sacerdotes sacra peragere cogebantur, prout ordo quemque & series vocabat. Diebus festis ad populos conciones habebant. Sed & reditus suos peculiares, & oblatorum magnum numerum habebant. De sacerdotum vnctione posteà tractabitur. Sacerdotes Peruani, ex Idolorum suorum bonis patriis seu hæreditariis Chacaras vocatis, sustentabantur: quibus census quotannis amplissimus redibat.

Cap. XV.

De monasteriis virginalibus, in culturam sui à Sathana fundatis.

SICVT in Romana ecclesia diuersi religiosorum ordines existunt: ita pariter Sathanas, mendacij pater, in his locis ita constitutū voluit, vt ministri ipsius duram, religiosam & dolorosam vitam agerent. In Peru virginum puellarumque tam numerosa cœnobia erant, vt in omnibus passim angulis prouinciarum plurima conspicerentur. Virginum aliæ annosiores erant, quæ iuniores in necessariis instituebant. Has Mamacōnas vocabant. Cæteræ iuniores, aliquandiu ad ministeria Idolorum aut Ingarum educabantur. Et hoc monasterium Acllaguaci, id est, domus selectarum appellabant. Cuilibet monasterio suus Vicarius aut Gubernator, Appopnâca dictus, præstituebatur. Huic, quas videbatur, eligendi potestas & arbitrium erat, cuiuscunque illæ vel ordinis vel status ac conditionis essent, modò annos octo completos nedum attigissent, & cœnobiis idoneæ esse possent. Quæ in cœnobium puella assumeretur, ad Mamacōnas ducta, de variis tum ad cultum Idolorum, tum ad ceremonias, tum ad vitæ castitatem pertinentibus erudiebatur. Annos quatuordecim assecutæ, cœnobiis rursum eximebantur, & in Guacas seu domos precatorias abstrudebantur, vbi disciplina dura & accurata coërcebantur. In his perpetua castitas vouenda erat. Harum ergò nonnullæ Sacrificiis ordinariis, à solis virginibus præstandis: quædam extraordinariis, vt sanitatis impetrationi, si Ingarum quis aut obiisset, aut in bellum aduersus hostes egressus esset, adhibe-

hibebantur. Earum quoque nonnullæ pro Ingarum, & horum cognatorum Ducumq; coniugibus ac concubinis educabantur. Quarum si quam Ingæ alicui dono dabant, munus præstantissimum obtulisse videbātur. Et hæc distributio in anno semel fiebat. Pro harum virginum sustentatione, quarum frequentissima multitudo erat, peculiares reditus ordinabantur, quibus viuerent. Si quam ex puellarum medio numero Appopnâca in cœnobiū selegisset, ne ipsis quidem puellæ parentibus aduersari aut abnuere licebat. Quinimo filias suas istis ordinibus parentes plurimi vltro offerebant, eas hoc pacto, Ingis copulatum iri sperantes. Si quæ à Mamacônis siue Acclis, virginitatem temerasse deprehendebatur, ea aut viua sub terrā defodiebatur, aut alio supplicij acerbissimi genere plectebatur. In Mexico Sathanas sibi quoque Moniales parturiuerat: quarum tamen professio vnius saltem anni erat. Harum isthæc ratio erat. In patente illa area, de qua superius diximus, duæ ædes sibi ex aduerso positæ stabant; quarum vna virorum, altera fœminarum erat. In æde virginum, puellæ 12. annorum alebantur, vsque dum annum ætatis 13. attingerent. Et hæ filiæ pœnitentiæ aut castitatis dicebantur, idolorum cultibus præstandis præfectæ. Harum munus erat, templum aqua conspergere & verrere, & mane tum Idolo tum eius ministris, cibos, ex oblationibus & Eleemosynis collectis paratos, offerre. Cibi verò, qui idolo apponebantur, paruæ placentæ erant, manuum aut pedum, vel rerum aliarum specie formaque confectæ. Præter verò placentulas istas panem commistum alium quoque pinsebant: quem singulis diebus Idolo obiectum, Sacerdotes posteà vorabant, sicut simile quid de Baal apud Prophetam Danielem legimus. Virgunculis his primo capilli tondebantur, quos deinde ad definitum quoddam tempus renasci permittebant. Eædem, sub noctis medium quoque non secus ac viri ad missæ celebrationem (quæ in æde ista continuo peragebatur) surgere cogebantur. Illis & Abbatissæ ordinariæ erant, quæ quaslibet ad officij sui opera compellebant. Pannos etiam & cortinas pretiosissimas vario genere texere addiscebant, quibus idola & templa præuelabantur. Habitus earum candidus erat: nec quoquam colore alio vestiri audebant. Noctu pœnitentiam agentes, flagris se incutiebant, & aurium summam partem sauciabant. Cruore ex vulneribus manante faciem ac genas tingebant: ad quas iterum emaculandas, in cellis suis vasa aqua plena asseruabant. Vitam omni modestia & castitate commendabilem agebant. Si quæ secus vel in minimo facere deprehendebatur, nulla exceptione morti dedebatur, vt quæ Dei domum libidine fœda conspurcasset. Commissi autem piaculi suspicionem captabant, quoties aut glirem discursantem, aut vespertilionem volantem, aut Idoli velum arrosum conspicarentur. Arbitrabantur enim, nec glirem nec vespertilionem, tantum arrodendorum velorum facinus patraturos

Dan. 14.

fuisse.

fuisse, nisi Deus, flagitio admisso irritatus, hanc ipsis potestatem indulsisset. Itaque exquisita indagine omnia explorabant. Rea deprehensa, illicò supplicio afficiebatur. In hæc cœnobia nullæ virgines admittebantur, nisi ex sex illis ditionibus, in hanc rem selectis, oriundæ essent. Hæ, veluti dictum est, vnius saltem anni spatio, quo in Idoli ministerium à parentibus deuouebantur, in cœnobio isto morabantur. Eo exacto, ad parentes, si luberet, redibant, & nubebant.

Porrò, quæ hactenus de virginibus cœnobialibus Peruanis enumerauimus, iis ferè similia sunt, quę de virginibus Vestalibus Romanis ab historicis tradita legimus. Sed cur diabolo volupe fuerit, vt etiam à puris, castis & illibatis hominibus, singularibus ministeriis coleretur, sciendum est, isthæc omnia non eo animo facta esse, quasi is castitate & innocente vita delectaretur, cum fœdus & spurcus spiritus à natura sit: verum hāc potius ob causam, vt in vniuersis Dei honorem prædaretur, & per proteruiam æmularetur: cum prima & præcipua hæc summi Dei voluntas sit, vt in perfecta & consummata castitate & sanctitate ipsum colamus & veneremur.

Cap. XVI.

De aliis monasteriis religiosis, quibus Sathanas adserendas & propagandas horrendas superstitiones vtitur.

EX literis illis, quas nostræ societatis quidam ex Iapan misit, satis abundè notum est, in locis illis maximum Religiosorum (quos Bonsos vocant) numerum existere. Ex ijsdem etiam, quàm miras & inauditas superstitiones agant, quamq; putida mendacia euomant, clarissimè constat. Itaq; de his nos quoq; hîc breuiter aliquid dicemus. Qui in China Patres egerunt, Bonsos siue Religiosos diuersis ordinibus discretos esse, recensent. Nonnulli enim vestibus vittisq; candidis vtuntur: alij atris; Et hi nec vittas nec crines habēt, nec admodum magni fiunt, cum non minus quàm vulgata populi fex à Mandarynis seu magistratu sontes plectātur. Nec pisces, nec carnes, nec quicquā aliud, quod vitam habuit, gustant, Sola oryza & herbis pascendi. Furtim tamen & in abscondito nihil non, quod suaue sit, comedunt, & populo promiscuo multo nequiores sunt. Religiosi aulici, in Paquin habitantes, maximæ apud omnes æstimationis sunt. Mandaryni persæpè in dictorum monachorum Varellas siue conuentus animi gratia se conferunt: à quibus raro non probè appoti dimittuntur. Monasteria frequenter extra vrbem sunt. Intra vrbem sunt Templa ac delubra. In China nec tēplis nec Idolis multum tribuunt. Hæc enim omnia Mandaryni in risum ludumq; conuertunt, affirmātes, præter officium & potestatem Mandarynorum nullam aliam vitam aut Paradysum: præter sontium verò carceres &

supplicia, nullum infernū restare. Iidem etiam prætendunt, cultus Idolorum vniuersos ideò saltem excogitatos esse, vt hoc q. freno populi ferocia coërceretur, quod ipsum Ethnicus quoque philosophus statuisse legitur. Hoc quoque velo ipse Aaron vtebatur, cum insanienti populo aureum vitulum extruxisset. Chinensium mos est, vt in nauium puppis sacello, quod plerunque superimponunt, discinctam quandam virginem aut fœminam factitiam in sellam collocent. ante quam duo Chinenses, specie angelorum in pedes consederunt, superius verò Candela seu lumen, noctibus ac diebus iugiter ardens, suspensum est. Quoties ergò vela demissuri sunt, multis ritibus & ceremoniis idolo isti sacrificant, tùm tympana tùm campanas simul impellentes, & telis igniuomis aërem percutientes. Sed de Religiosis pergamus dicere. Ex nullis odorari vestigiis possumus, vspiam in Peru peculiarem aliquam domum extitisse, in qua Religiosi congregati vixerint. Cæterorum verò sacerdotum ac Magorum numerus propè infinitus fuerat. Mexicanis consuetudo peculiaris quædam haud dubio ab ipso Sathana introducta, solennis fuit. Nam intra magni templi, de quo antè diximus terminos duo monasteria erant, quorum hoc (vt iam comprehendimus) virginibus, illud viris, annos 18. aut 20. natis cōsecratum habitabatur. Hi Religiosi vocabantur: qui monachorum more radebantur quidem, sed pilos aliquātò longiores, & ad aures vsque promissos alebant. Capillos autem per directum verticem transuersorum quatuor digitorū latitudine tam promissos enasci permittebant, vt q. cæsaries propendens, dorsum integeret, quos etiam flocci more torquebant aut innectebant. Hi iuuenes, qui suas Idolo Vitzliputzli operas vouerant, in paupertate & castitate summa vitam trahentes, Leuitico officio fungebātur, templique sacerdotibus primariis subseruiebant, thuribula & cereos accurando, vestes sacras custodiendo, loca sacratiora purgando, & ligna congerendo, vt loco lampadis perpetuus ignis ante Idoli faciem arderet. Præter iuuenum horum certum numerum, pueri quoque quamplurimi velut horum simiæ alebantur, quorum opellæ & officia varia erāt, sertis & herbis, ac rosis aut iuncis templum ornandi; aquas loturis sacerdotibus ministrandi: nouaculas ad sacificia necessarias acuendi: eos, qui stipem rogaturi essent, comitandi: & tandem ipsas victimas ad aras procurandi. Singulis his Religiosis sui priores attendebant, vt castè & innocēter vbiuis segererēt. In locum fortè aliquem, quo fœminæ essent, ingressi, capitibus pronis nutabant, & oculos in terram defigebāt, aspectum earum minimè ferentes. Vestes eorum retium instar textæ erant. Conuentuales autem pueri Eleemosynæ rogandæ causa in ciuitatem quotidiè mittebantur, quaterni quaternis, aut seni senis semper iuncti. Horum incessus admodum religionis & deuotionis plenus erat. Quod si diutius oberrando stipis nihil impetrassent, licentia data in agros irruebant, &

Arist. 12. s. Metaphys.

fru-

frumenti tantum, quantum necesse esset, vellebant, nemine contrà hiscente, aut eosdem loco eijciente. Nec enim vllos, quibus fruerentur, reditus alios habebant præter Eleemosynas. Horum numerus quinquagenarū nunquam excedebat. Pœnitētiam acturi de media nocte surgūt, & tubis lituisq; inflatis populos ad preces excitant. Certo & ordinario numero Idolo seruiunt: & ligna, ne ignis emoriatur, tempestiuè inijciunt: & thuribulū, quo sacerdos suffitum Idolo ciet, necessariis instruunt. Dicti pueri suis maioribus in omnibus promiscuè obedientissimè parebant. Sacrificio à sacerdote peracto, pueri in locum priuatū abscedebāt, & acutissimis ferreis instrumentis malas sibi findebant: extillantemq; sanguinem temporibus illinebant. Eo facto in alio loco parata aqua cruorem eluebant. Quin & capita sua, sacerdotum more bitumine perfundebant. Vestes ex cannabe crassa textas gerebant. Hac seria contritione, cum summa inedia, castitate & tolerantia, vniuersum annum exigebant: adeò vt stupendum sit, vanam vanæ religionis imaginationem apud istos pueros potuisse tantum, vt tam constantia virili pro ordinis sui instituto istis fœdis Sathanæ abominationibus operari voluerint, cum verum & vnum Deum, nemo nostrum vel dimidia quidem religionis seueritate, colere sustineat. Sed isthæc superstitio præcipuè illis admonitioni & exemplo sit, qui vel ad quamcumuis suorum peccatorū superficiariam condolentiā illicò insolescunt, & vitæ confidentioris sordibus se de nouo illicò repolluunt. Hæc autem Indorum superstitiosa pœnitentia ideo ipsis toleratu facilior obueniebat, quia non assiduo duraret, sed vnius anni curriculo finiretur.

Cap. XVII.

De graui alia pœnitentia Jndorum, instinctu Sathanæ ipsis monstrata.

AD hunc iam locum deuoluti, operæ facturi pretium sumus, si execrandam Sathanæ ambitionem & fastum adhuc clarius in propatulum efferamus: vt eo propius conspecto, natiuam nostrā socordiam mittentes, ad serium & purum Dei immortalis cultum alacriores & religiosiores exurgamus. Indi dicti tanta tyrannide & cæcitate à Sathana percussi sunt, vt & Prophetis Baalicis in omnibus similes euaserint, qui se ipsos cædebant sauciabántque: & simul immanitatem eorum æmulati sint, qui Beel-phegor filios filiasque suas pro sacrificiis mactabant, & eosdem per ignes ire iubebant, sicut de istis S. pagina apertè testatur. Sathanas verò per hæc id assiduè molitus est, vt cum perditione generis humani cultum suum latius propagaret. Paulo ante hæc recensuimus, quo pacto sacerdotes & religiosi de media nocte suo idolo fumigatum exurrexerint. Id iam pertexendum. Suffitu peracto, sacerdotum primas

3. Reg. 18. Psal. 105. Num. 25. 4. Reg. 21.

siue superintendens in latam aream secedebat, in qua ex ordine multa scamna seu sellæ positæ conspiciebantur. In harum vna considens ille, Puya ex Mangey, id est, framea ferrea pedem iuxta digitos transfigebat, vt cruor confertim ex plaga emanaret. Eo tempora illinebat partim: partim frameam vniuersam tingebat: quam ita cruentam in globos ex stramine confectos defigebat, vt pœnitentia, quam pro populo vniuerso fecisset, eius conspectu omnibus nota fieret. Posteà ex lacunæ cuiusdam, in hunc vsum fabrefactæ & Ezapan, id est, aqua sanguinis dictæ, aspergine cruorē capitis eluebat. In tēplo huiusmodi framearum magnus passim numerus offendebatur: cum singulæ singulis vicibus tantum seruirent, & subinde recentes adhiberentur. Præterea ieiuniis quoque corpora castigabant, ita, vt quinque decémve diebus continuis persæpè nihil gustarent alimenti, si festa primaria agerentur. Hæc verò quatuor anni temporum primariorum similia erant. Castitatis tam pertinaces amatores erant, vt plurimi, ne carnis tentationibus succumberent, sibiipsis genitalia finderent, & infinitis artibus quæsitis generandi seu coëundi potentiam destruerent; saltem, vt hoc pacto Deos suos propitios & pacatos seruarent. Sed & à vino, Veneris incitabulo, in solidum abstinebant, & somno parcissimo vtebantur, cum noctis partem maximam suis superstitionibus impenderent: & tandem dolores ac cruciatus infinitos sibimet studio ac amore diaboli creabant. Hæc verò vniuersa eo animo & fine patrabantur, vt pro pœnitentiarijs religiosissimis, & ieiunatoribus strenuis ab omnibus haberentur. Flagris se plerumq; nodosis cædebant. Eo verò die festo, quod in honorem Idoli Tezcatlipucæ (is Deus pœnitentiæ erat) celebrabatur, non sacerdotes solum, sed ipse quoque populus certatim flagellabatur. Flagella autem ex funibus recentibus, vlnæ maioris longitudinem habētibus, & ex cannabe tortis constabant. Funium extremitates nodis exasperatæ erāt, quibus scapulas & dorsum percutiebant. Ad huic festo solemnitatem maiorem conciliandam sacerdotes diebus quinq; ieiunabant, de die semel tantum cibum gustantes, & à coniugibus suis se dissepa-rantes. His verò quinis diebus ne latum quidem pedem ex templo efferebant, sicut hæc omnia ex Iesuitarum literis ex India missis, prolixius intelligi possunt. In Peru, cum festum Ytu, admodum solenne, appropinquaret, populus vniuersus duobus ad minimum diebus ieiunio se macerabat, eo interuallo à coniugibus penitus amotus. Nec quicquam, quod cum Sale aut Axi decoctum erat, interim edebant, nec Chicao potabant. Vt peccata quædam definita expiarent, vrticis se nonnunquam feriebant; nonnunquam saxis sese inuicem contundebant, tamdiu, dum in cuiuslibet dorso constitutus plagarum numerus emineret. Nonnullis in locis impulsu cacodæmonis excæcatæ huius gentis aliqui in deserta & eremias profugiētes, ibi vitam acerbam & duram longo tempore agebant. Interdum pro victimis

seipsos

ſeipſos offerebant, ex abrupto ſaxo ſe deijcientes, & in mille fruſta comminuentes. Quæ hactenus commemorauimus, nihil aliud niſi laquei Sathanæ ſunt, qui nihil in votis magis optatiſque vnquam habuit, quàm vt vniuerſum genus humanum in æternum ſecum exitium pertraheret ac præcipitaret.

Cap. XVIII.

Cuiuſmodi victimas Indi diabolo obtulerint.

PROFESSVS Deique ac hominis hoſtis, in omnibus ſacrificiis iſtis, ad quæ varia & diuerſa miſeros homines inſtitutos compulit, frendentis ſui odii radios vbique effulgere fecit. Sicut enim iſta religionis mira proprietas eſt, vt ad culturam & venerationem Dei homines adhibeantur: ſic pariter mēdacij pater conſtituit, vt ſibi velut rerum omnium auctori ac domino, Dei creatura ipſa pro victima offerretur. Primæ omnium oblationes, quas exhibuêre homines, ſimplices rudeſque fuerant. Cain pro ſacrificio fructus terræ: Abelus verò è grege ſuo pecudem pinguem offerebat. Idem poſteà ſecuti ſunt Noha, Abraham, & Patriarchæ, vſque dum ſurgens Moyſes, peculiarem de ceremoniis librum Leuitis condidit, quo multa eáque diuerſa ſacrificia, cum ceremoniis quampluri mis populo Iſraëlitico deſtinauit. Hoc ergò exemplo illectus Cacozelus Sathanas, ad quæcunque ſacrificia ſibi quoque offerenda, fatuas gentes illicò compulit. Illiſdem etiam plurimas leges, ceremonias, rituſque præſcripſit, non ſecus, ac veteris à Deo latæ legis fidiſſimus æmulus eſſet. Vnde ſimiles ab eo in reb. quamplurimis ceremonias ſeruatas videmus. Cæterum, omnia ſacrificia, quæ increduli Sathanæ offerebant, in tria cōferri genera commodè poſſunt. Primum rerum eſt, anima carentium: Alterum animalium eſt: Tertium, ipſorum hominum. In Peru Cocam offerebant, herbam magni æſtimatam. Sacra etiam faciebant oblato Mays, picturatis pennis, Chaquira ſiue Mollo, alga marina, nonnunquam & auro, argentoque ac ex his imaginibus animalium confectis: pannis item pulcherrimis ex Cumbi, fragrantibus & cælatis lignis: ordinariè verò adipe, & ſeuo. Omnium horum ſacrificiorum finis erat, vt commoda tempeſtas, felix plantarum incremētum, optata ſanitas, & periculorum vacantia impetrarentur. Secundum ſacrificiorum genus Cuies dicebatur, ab animalibus hoc nomine vocatis, & plerumque offerri ſolitis. Hęc buſonum facie erant, ab Indis in cibum optari ſolitis. In caſu, viros primates concernente, Oues ſeu Pacos, tam lanigeræ, quàm depiles, ſacrificiis offerebant: vbi ad numerum earum, & colorem, & oblationis tempus admodum curioſè attendebant, & ceremoniis variis vtebantur. Æthiopes albi, Alquible vocati, pecora vel maiora vel mi-

nora ſacrificaturi, hos ritus ſeruabant. Pecudem, dextro bracchio impoſitam, ſoli obuertebant, & pro colore eius mactandæ, diſcreta verba obmurmurabant. Nam ſi colore vario eſſet, verba ad Chuquillam ſiue tonitru fundebantur, vt nulla aquarum ſeu pluuiarum inopia emergeret. Si verò candida & glabra exiſteret, aliis diſtinctis verbis ſoli offerebatur. Vt eo anno is ſerenus luceret, & rerũ omnium incrementum vegetaret. Si Guanaco ſiue Cæſia eſſet, ſacrificium id Viracochæ in honorem fiebat. Singulis diebus in Cuſco huiuſmodi cum ceremoniis ſoli ouis non admodum villoſa offerebatur, quæ cum rubea Camiſia cremabatur. Quibus ſic vnâ ardentibus corbes aliquot Caca pleni iniiciebantur, quod Villacaronca appellabant. Ad hæc ſacrificia peragenda tum populos tum pecudes peculiares ſecernebant, vni huic rei ſeruientes. Quin imò & volucres offerebant, qui tamen mos apud Peruanos non æquè ac Mexicanos, qui coturnices plerumque ſacrificabant, frequens erat. Porrò, Peruani in Puna, id eſt, in locis deſertis vaſtiſque ſacrificabant, quoties bellum meditabantur, vt Deorum ibi impetratis ſuppetiis adiuti, hoſtium vim cõmodius obterere poſſent. Et hæc ſacrificia Cuſcouicça ſiue Conteuicça, aut Huallauicça, vel Sopauicça nuncupabantur. Hæc his ritibus fiebant. Ex deſertis varij generis aues captantes, ſpinea & aſpera ligna plurima Ganlli vocata, comportabant. His accenſis vniuerſas aues imponebãt: quam coniunctionem Quico appellabant. Poſteà tum rotundos tum angulares lapides, depictis tum anguibus, tum leonibus ac bufonibus tigribuſque ornatos arripiẽtes, Vſachum, id eſt, victoriam nobis largire, & his ſimilia alia verba, edebant; quibus hoc vnum dicturi erant, Guacas noſtræ efficacia ac vis, hoſtibus noſtris nihil fortunati, ſed aduerſa omnia, imò ipſum interitum accieat. Finitis iſtis, oues nonnullas, in caueis aliquot diebus fame maceratas & exhauſtas, quas Vrcu nominabant, promebant. Has dum mactabant, hæc verba pronunciabant: Non ſecus ac horum animalium corda deficiunt & langueſcunt: ſic Dij noſtri hoſtium noſtrorũ robur & potentiam confringant & proterant. Quod ſi carnis adhuc aliquid harum ouium cordibus adhæreſcere viderẽt, quæ inedia & fame non abſumpta eſſet: pro augurio non fauſto ſed ominoſo habebant. Nigros quoque Canes, Apurucos occiſos nonnunquam offerebant, quos deinde in camporum plana abiiciebant. Tandem ab his demptas carnes peculiaris quidam populus cum ſingulari ritu vorabat. Aliquando etiam pro Inga ſacrificabant, vt veneno nullo conficeretur. Hoc facturi, à ſummo mane ad concubiam vſque noctem ieiunabant. Inde tum cibo tum potu ſe confertim ingurgitabant. Et hoc ſacrificium, quia contra Dei hoſtes fiebat, omnium ſacerrimũ erat. Etſi verò tũ hęc tum alia huiuſmodi, bellorum longis cõtinuationibus maxima ex parte abolita iam ſint: ſuperſtitionum tamen reliquiæ quædam vel dum in nonnullorum

Indo-

Indorum cordibus gliſcunt, ita, vt obortis fors, inter dominos, quos Caçiques vocant, aut ciuitates Pagoſque diſcordiis aut diſſidiis, algas, Mollo dictas, in riuis ſacrificent, dicantque, eos maris filios eſſe, mare verò vniuerſorum fluminum matrem exiſtere. Pro colorum varietate, algis varia nomina imponuntur. Qua cauſa etiam diuerſis vſibus adhibentur. Algæ vniuerſis ferè ſacrificiis inferuntur. Homines etiam reperiuntur, vel hodiè, qui tritam algam inani ſuperſtitione ducti cum ſua Chica (Potus genus eſt) perfundant commiſceántque. Fuerunt etiam Indi, qui in hoc conducebantur, vt profluentis, riuiſque & canalibus, ciuitates, pagos, & oppida ac Charcos ſiue agros permeantibus, ſacrificia facerent: quæ ſationis tempore præcipuè fiebant, ne flumina deficerent, aut terram rigare deſinerent. Pro ſacrificiis his obeundis Harioli ſeu magi ſortes mittebant. Quo facto, à communione plebis omnia ea, quæ ſacrificio offerenda erant, colligebantur, & ei, qui laborem hunc præſtaturus erat, offerebantur. Horum ſacrificiorum tempus, initium hyemis erat, quo flumina aliàs ex ſe augeſcere & exundare ſueuerunt: quem tamẽ effectum cæcæ gentes ſuis oblationibus aſſignabant. Fluminibus & riuis deſertorum locorum nihil ſacrificij offerebant. Priſca verò illa, ſcatebris, riuis & fluminibus, oppida agroſque alluentibus ſacrificandi conſuetudo, vel dum hodie apud nonnullorum animos viget. Fontes tamen & flumina deſertorum non omnimodo aſpernantur: ſed ſi quo fors loco duo flumina ſibi aut occurrunt, aut inuicem permiſcentur, ibi ſingulari deuotione eadem venerantur, & hauſtis vndis ſe lauant, ad nonnullorum morborum ſanationem impetrandam. Ante lotionem tamen farina ex Maijs & rebus aliis ſe illinunt, & ritus peculiares edunt: quod ipſum quoque ſimiliter in balneis præſtant.

Cap. XIX.

Quibus ritibus Indi homines ſacrificent.

EX rebus omnium nocentiſſimis & flagitioſiſſimis, ad quarum patrationem Sathanas, infelix Indorum genus illexit, crudeliſſima certè & immaniſſima fuit mactatio hominum, quos ad ſui ſimilitudinem rerum vniuerſarum conditor Deus initio creauit, vt eius maieſtate & præſtantia præ animalibus cæteris perfruerentur. Multis populis is mos fuit, vt, qui è ſeruis dominis ſuis operas omnium fidiſſimas præſtitiſſent, iiſque chariſſimi fuiſſent, cum defunctis heris occiderentur, quo ſimiles illis operas in ſeculo etiam altero præſtarent: velut ſuperius prolixius dictum eſt. Peruani autem cum fidis ſeruis ac miniſtris, proprios quoque liberos, à quatuor

tuor ad decem annos natos, sacrificij loco mactatos offerebãt: quod Ingarum plerunque in gratiam fiebat, quoties aut peius haberent, aut in bellum ituri essent. Si Ingæ nouo nodo filamẽtoso (id signum regiæ est potestatis, nõ secus ac apud nos sceptrum ac corona (offerretur, liberorum ab annis 4. ad 10. vsq;, ducentos circiter vnà mactabant, quod spectaculum horrendissimũ erat. Sacrificandi illi, primò fœdè iugulabantur, quorũ deinde corpora truci aspectu & ritu terra obruebantur. Solebãt aliis temporibus liberos decollare, & ipsorum cruore faciem propriam polluere. Nonnunquam & virgines sacrificabant, ex iis, quas ex monasteriis ad Ingam deduci solitas superius recensuimus. Quorum sacrificiorum impostura nocentissima simul & crudelissima extabat. Quoties enim vel ex primoribus, vel inferioribus ac priuatis etiã viris quis ægrius habens, à mago suo intelligebat, fatum sibi ineluctabile omninò impendere: tum suos illicò filios ac filias Viracochæ immolabat, ac precabatur, vt hac victima contentus, patrem cæsorum superstitem seruaret. Huiusmodi immanitatis sacra quoque scriptura meminit, dum ait, Regem Moab primogenitum filium suum super muros in ipso populi Israëlitici conspectu immolasse; quo facto horrendo illi eò vsque incanduerint, vt deserto sacrilego loco ad terras suas reuersi sint. Quin & in sacris legimus, sacrificia huiusmodi quoque apud nationes Barbaras, vt Cananæos, Iubusitas & cæteras, solemnes fuisse, sicut de his liber sapientiæ expresse testatur, dum inquit: Et non suffecerat, errasse eos circa Dei scientiam, sed & in magno viuentes inscientiæ bello, tot & tam magna mala pacem appellant. Aut enim filios suos sacrificantes, aut obscura sacrificia facientes, aut insaniæ plenas vigilias habentes, neque vitam, neque nuptias mundas nunc custodiunt, sed & alius alium per inuidiam occidit, aut adulterans contristat, & omnia commista sunt, sanguis, homicidium, furtum & fictio, corruptio & infidelitas, turbatio & periurium, tumultus bonorum, Dei immemoratio, animarum inquinatio, natiuitatis immutatio, nuptiarũ inconstantia, inordinatio, Mœchiæ & impudicitiæ. Infandorum enim idolorum cultura omnis mali causa est, & initium, & finis. Hæc tanta sapiens de ista gente. Sed & propheta Regius Dauid acerbè conqueritur, quod filij Israël à Barbaris istis hæc flagitia tam auidè hauserint, vt filios ac filias proprias Dæmoni immolârint: cuiusmodi tamen victimas Deus nec vnquam postulârit, nec probârit, vt qui vitæ non destructor sed dator sit, & in hominum vsus vniuersa alia condiderit. Vnde Deo minimè res grata præstatur, si in culturam eius homo hominem iugulat ac offert. Et licet Iehoua quidem exquisitam illam Abrahæ obedientiam in vnico immolando filio Isaac, apprimè collaudârit: vt tamen ipsum factum Abraham designaret, non permisit. Ex quibus iam sole clarius execranda Sathanæ præuaricatio elucet, qui Deum æmulaturus, se non saltem adorari patitur, verùm etiam

Sap. 14. v. 22. & seqq.

etiam hominum immolationibus, & innocentis sanguinis tot profusionibus factis in sinu suo gaudet, & his flagitiis disseminatis tum animas tum hominū corpora in exitium æternum coniicit. Hæc illa rabies & irreconciliabilis inimicitia est: quam aduersus vniuersum genus humanum impostor pessimus alit fouetque.

Cap. XX.

De horrendis hominum immolationibus, apud Mexicanos solennibus.

ETSI Mexicani quidem non æquè ac Peruenses liberos suos immolare sueuerint: (Nam de Mexicanis id à nullo Historico proditum scimus) nihilominus tamen propter cæsorum & mactatorum aliorum hominum infinitam multitudinem, inaudita & enormi sęuitia ac crudelitate non Peruenses solum, sed omnes vniuersi orbis populos ac gentes multis parasangis (quod aiūt) anteuerterunt. Qui quidem populus, quantoperè astutia & tyrānide stygij cacodæmonis excæcatus & infatuatus fuerit, ex iis ritibus pius lector abunde colliget, quos, prout seruarunt, iam ex ordine enarraturi sumus. Primum autem homines, quos immolabant, in bellis captos esse oportebat. Quod si sclaui captiui deessent, solenne suum sacrificium suspendebant. Quare veterum morem aut sensum secuti quidem videntur, qui (vt autores testantur) victimas à victis deducebant, vt & hostias, ab hoste, quasi sacrificium oblatio hostis sit. Nunc tamen id vocabulum in genere omnibus sacrificiis accommodatur. Porrò, ne vllo vnquam tempore captiui deessent, perpetuis inuicem bellis digladiabantur. Hinc fiebat, vt omni studio viui viuos captare laborarent, quo pro sacrificiis hostiæ suppeterent. Hanc ex cæteris causam Moteçuma ad Marchionem de Dale prætendit: Qui cum rogasset, quî fieret, vt, cum tanta potētia auctus plurima sibi regna subiugarit, soli prouinciæ Tlascâlæ edomandæ nō incumberet, cū eius tamē occupatio facilis videretur: responsum à Moteçuma accepit, eius rei causas geminas esse: vnam, quod iuuentus Mexicana perpetuis exercitiis & laboribus viresceret, nec torpore & ignauia perderetur: Alteram, quod captiuorum ac sclauorum, quantis ad sacrificia opus esset, satis inde acciperet. Sacrificiorum hæc norma erat. Mactandi in supremam aream capitum mortuorum (de his superius nonnihil percensuimus) ducebantur: vbi sua serie dispositi, firma custodia diligenter seruabantur. Paulò post sacerdos quidam prodibat, amiculo cinctus, cuius extremitas continuis floccis innexa erat. Is ab editiore tēpli loco descendēs, Imaginem seu idolum, ex farina Maijs cum melle subacta formatū manib. gerebat. Idoli oculi ex viridi corallio: dentes verò ex granis Maijs

constabant. Qua summa verò festinatione sacerdos poterat, per gradus decurrebat. Ibi in media area grandem lapidem, theatri specie positum ascẽdebat, qui Quauxicalli, id est, lapis aquilaris vocabatur. Ex hoc theatro, scalas aliquot ibi vicinas scãsim ascẽdebat: è quib. tamen breui iterum desultans, alias in latere positas exuperabat, firmis manibus suum idolum continuò gestans. Posteà ad locum illum itabat, quo captiui consederant. Horum singulis à summo ad imum idolum apporrigebat, dicẽs: Ecce, hic Deus tuus. Re peracta, in altero latere per gradus quosdam se proripiebat. Iam ergò omnes & singuli, qui pro victimis aderant, ad locum supplicio destinatum se conferebant, & morti præparabant: qui ex ordine quoque singulatim neci dabantur. Immolationis autem forma cõmunissima illa erat, quod mactandorum pectoribus diruptis, cor viuum extraherent. Ipsum cadauer, cruore vndiquaq; madidũ è gradibus templi deturbabatur. Sacrificium verò sex sacerdotes peragebant. Horum binis, mactandi manus, duob. aliis pedes, & quinto collum firmantibus, sextus pectus scissim dirumpebat, & cruẽtis manibus palpitans cor euellebat. Hoc munus qui obibat, Chachalmua, id est, rerum consecratarum minister vocabatur: quod officium omnium dignissimũ, sola hæreditatis successione in alios transferebatur, quo modo his in locis feudis posteri succedũt. Homicidij iste designator pro summo sacerdote ac Papa habebatur: cui pro tẽporis & solennitatis cõditione diuersa nomina indebantur. Pro diuersitate temporis iidem, vt nomen, sic vestes quoq; permutabant. Ab officio, Papæ vel Topilzni nuncupabantur. Vestis illius rubea, fimbriæ vice in extremitate villis appẽdebatur. Capite coronam ex pulcherrimis ac flauescentibus pẽnis textam gerebat. Ex auribus annuli aurei, gemmis ornati dependebant. Labiis versus mentum gemmæ quippiã simile insertũ erat. Sacrifici sex, qui hostiam mactabant, facies manusq; atras & informes ostendebant, quorũ quinq; capillos floccis intorserant, admodũ crispis & intricatis. Medio capite tænia coriacea reuincti spectabãtur. In syncipite scuta exilia papyracea, variis coloribus depicta suffixa gerebãt. Vestes ex filo candido atroque contextæ variabantur. Hoc habitu ipsi cacodæmoni quadamtenus similes, fœdis vultibus, omnibus astantibus terrorem certissimum incutiebant. Sũmus sacerdos, magnum, latum & acutissimum cultrum manibus librabat. Alius monile ligneum, serpentis forma excisum gestabat. Sex hi sacerdotes, Idolum suum prætergrediẽtes, submissa veneratione ingeniculabantur. Lapis, in quem fontes illidebantur, pyramidis formam habebat, & in opposito sacelli Idoli iacebat. Huic tanta acuties erat, vt in illum illisus facili opera totus diffinderetur. His omnibus sacerdotibus ex ordine stantibus, hi qui in bello capti pro victimis seruabantur, magna populi frequentia adducebantur ad eum locum, qui supplicio destinatus erat. Ducebantur verò nudi. Horum qui primus astabat

ſtabat, hinc pedibus, illinc manibus correptus, in acutum lapidem nudus illidebatur. Quo facto, dicto ocyus quintus annulũ ligneum collo innectebat. Summus verò ſacerdos mira agilitate cultro pectus diſcindebat, ex quo palpitans euulſum cor, ita, vt fumabat, ſoli veluti oſtendens obuertebat. A quo iterum conuerſus ad Idolum, viſcus in eius faciem cruentum excutiebat. Ab eo cadauer per gradus ſubiectos deuoluebat, qui ſaxo tam propinqui erant, vt vix binorum pedum interuallum intercederet. Hoc ritu conſequenter & alij mactabantur. Porrò in vnum cumulum congeſtis cadaueribus, domini accedentes, quem quiſque in bello cæperat, auferebant, & ex carnibus coctis lautas epulas domi, & ſplendida conuiuia agitabāt. Hoc modo qui vna vice immolarentur, plerunque 40. aut 50. numerabantur. Nam ad hoſtes viuos capiendos, Mexicani admodum agiles & expediti fuerant. Qui Mexicanis finitimi erant, hi magna ex parte tum eorum mores, tum leges & ſtatuta, tum cultus alios ęmulabantur.

Cap. XXI.

De alio quodam ritu, à Mexicanis in hominum immolatione obſeruato.

INDORVM peculiaris alia quoque ratio diebus feſtis ſacrificandi fuerat, quam Racaxipe Veliztli, id eſt, hominum excoriationem vocabant, ideò, quod vni vel pluribus ſclauis, quos ad id ſelegerant, corium detraherent. Hæc detractio à peculiariter ordinatis & deputatis fiebat. Si quis hoc munus obiiſſet, tum oſtiatim per omnes plateas & fora ciuitatis circuibat, ſaltando & cantillando neſcio quid animi exprimens. Quos prehēdebat, ſi quid erogare ſtipis cogebantur. Tergiuerſantibus pellem cruentam in facies illidebat, vt cruore diffluerent. Hoc ludicrum, quamdiu pellis integra eſſet, durabat. Quo tempore ita paſſim diſcurreret, ſtipis quamplurimum colligebat, quæ idoli cultibus impendebatur. Huius feſti ea ratio erat, vt ſacrificus cum hoſtia ſua ſeu homine mactādo aperta lucta prius decerneret, hoc modo. Sclauo de ſaxo religato, in manus gladium cum ſcuto indebant. Qui, ſi antagoniſtam ſacrificum, æquè armatum proſtrauiſſet, non ſaltem à victimæ ſorte liber euadebat, ſed Ducis inſuper & bellatoris titulum ſortiebatur, quo nomine etiam deinde apud vniuerſos magni fiebat. Quod ſi verò in pugna ſuccumberet, nulla mora ſuper lapide iſto, ex quo reuinctus erat, cædebatur & mactabatur.

Porrò aliud quoq; ſacrificij genus colebant: ad quod ſclauum quēdam ſeligebāt, qui Idolū ipſum repræſentaret, & illud in omnib. viuus exprimeret, hoc pacto. Sacerdotib. ſuis quotannis ſclauū vnū

tradebant incolæ, vt viua idoli imago nunquam deficeret. Prouinciam ergò hāc initurus ſclauus, probè primū lauabatur, & mundabatur. Ita veluti initiato habitum & inſignia Idoli, & ipſum illius nomen quoque conferebant, & integri anni decurſu ſclauum non minus, ac Idolū ipſum deſtinatis cultibus venerabantur. Duodecim miniſtris velut aſſeclis aſſiduò, ne quo aufugeret, ſtipabatur. Si fors aufugiſſet, cuſtodum primarius in eius locum ſufficiebatur, qui Idolum referret, & immolaretur. Sclauo huiuſmodi conclaue templi omnium ornatiſſimum & ſpectatiſſimū locabatur, in quo ageret, & cibum caperet. Et huc ad eum ſubinde ciuitatis primates ingrediebantur, honoris cauſa cibum ei miniſtrātes, & alia officia honoraria deferentes. Animi cauſa fors aliquò per ciuitatem prodeābulaturum primatum magnus ponè numerus inſequebatur. Is quam manibus gerebat, fiſtula nonnunquā cantillabat in plateis, vt ſui præſentis populis aliquod ſignum daret. Ad perceptum ſonitum ex ædibus certatim effluebant tum viri, tum fœminæ, vlnis infantes geſtantes, quos ante pedes eius deponebant, & diuina veneratione per gentē proſequebātur. Idem & populus reliquus præſtabat. Nocte in admodum firmam caueam ferream illū includebant, ne fuga ſecurus eluderet. Et hoc vſque ad feſtæ diei appulſum ſedulo ita cōtinuabant: qua pro victima tandem ſiſtebatur. Hoc & ſimilibus dolis ſathanas fatuas gētes ludos fecerat. Eorum, qui huiuſmodi inſania ab Indis mactari ſolebant, numerus tantus erat, vt tutò pronunciari vix poſſit. Nam pro compertiſſimo narratur, aliquoties vltra 5000. homines mactatos & immolatos fuiſſe. Ad quam infandam crudelitatem confidentius patrādam, Cacodæmon ſuperſtitioſos homines hac ferè aſtutia ineſcabat. Si commodum videbatur, Sathanas ſacerdotibus perſuadebat, vt Regulis ſignificarēt, parum abeſſe, quin dij iam fame & inedia conficerentur & taberent. Facerent ergò, quòd ad rem conferret. His fatui Reges incitati, bellum confeſtim decernebant, & ſubditis ſuis, vt indicto tempore armati confluerent, mandabant. Deos enim ſuos iam victimas & alimenta poſcere. Sed & per feciales miſſos hoſtibus ſuis bellum denunciabant, & denunciationi cauſam addebant. Vbi ergò præſentibus armis vtrinq; cōcurſum eſt, pugna commiſſa nihil aliud moliebātur, quam vt alter alterum viuum prehenderet. Nec tam ſe inuicem cædere & proſternere, quam capere & ligare ſtudebant: vt nimirum viuas pro diis victimas trophæis adducerent. Hoc loco & id ſciendum eſt, Indos nullum quēquam regem creaſſe & coronaſſe, quin is prius aliquod prouinciarū victor factus fuiſſet, & captiuorum plurimos ante ſe ad Deorum ſacrificia egiſſet. Eo pacto in honorem ſacrilegi & teterrimi Sathanæ, ſanguinis humani inæſtimabilem copiam aſſiduò profundebant.

Cap.

Cap. XXII.

Indos crudelitatis & immanitatis suæ tandem saturos, morem & consuetudinem impiam quadantenus mitigasse & abrogasse.

SÆVITIA ergò isthæc, & fundendi sanguinis humani nimia facilitas, nonnullis Indorum tandem, nauseam & abominationem tantam conciuit, vt rem totam immanem & inhumanam esse, vltrò assererent. Quibus tamen Idolorum sacerdotes tot minis illicò & ominationibus obuiabant, vt fœdam consuetudinem non omnino quidem abrogare & è medio tollere auderent: at tamen ex hoc immani iugo tandem liberari vnicè desiderarent. Singulari itaque Dei prouidentia sic constitutum erat, vt, quo tempore Euangelium Iesu Christi ipsis annunciari cæpit, iam fœdæ istius superstitionis quandam nauseam haberent. Concionibus enim aliquot vel ruditer saltem informati dicebant, & doctrinam hanc simul optimam, & Deum ipsum placidissimum esse oportere, qui cultu tam simplice puroque adorari velit. Nouæ Hispaniæ sacerdos quidam recensuit nobis, quod, quo tempore primum in Indiam appulisset, senem quendam Indum rogârit, quî factum sit, vt Indi prædicatum de Christo verbũ tam promptè acceptarint, suæq; veteri opinioni valedixerint, cum tamen nouam & peregrinam doctrinam nondum exactè probassent, aut vllis disputationum momentis compulsi, suam erroneam deprehendissent. Nam ex illis perspicuum esse, quod legem patriam nullis euidentibus causis moti, inconsideranter excussissent. Ad hæc autem respondisse Indum taliter: Optime pater, obsecro, ne tibi persuasum sit, nos de Christo oblatam doctrinam incogitanter & temerario impulsu (vt malè insimulamur) acceptasse. Per viuum enim Deum testor, iuroque, nobis leges, statuta ac mandata, ab Idolis recens quotidiè iniuncta, tanto odio iam dudum ac fastidio fuisse, vt consilium aliquoties obstinatum plerisq; fuerit, legem patriam vltrò citroque eliminandi, & nouam æquiorem sanctioremque adoptandi. Cum ergò vestræ legis doctrina nobis admodum veritati consentanea, adque vitam feliciorem & humaniorem accommodatissima videretur, neque tantam innocentis sanguinis profusionem posceret, sed in omnibus innocens, pura & sancta esset: eam certè cum ingenti desiderio ac gaudio non acceptare non potuimus. Quæ pia pii Indi responsio approbè cum illis quadrat, quæ Hernandus Cortés ad Cæsarem Carolum V. litteris nunciauit: quod nimirum, cum ciuitatem Mexico vi occupasset, & iam apud Cuyoacan moraretur, ex ciuitate Mechoacan Legati ad ipsum venerint, & prouinciarum nomine petierint, vt

ad illos tum Leges & fidei suæ articulos, tum etiam viros, illis clarius & dilucidius explanandis idoneos, mittere dignaretur. Statuisse enim se, abominabilibus patriæ legibus desertis & protritis, Christianorum doctrinæ deinceps astipulari, vt quæ tum ipsi Naturæ, tum summi Dei voluntati apprimè consentanea videretur. Quibus lubens gratificatus Cortês, fecit, vt vel dum hodiè multa Christianorum in noua Hispania agmina sint. Hispani, cum immanes istas innocentium hominum mactationes & dilacerationes vidissent, magno zelo præsumebant illicò, ad laniones & Anthropophagos istos, radicitus extirpandos & excindendos, omnes vires & copias suas impendere. Ad quod primo quouis tempore confectum dandum, hac præcipuè causa inflammabantur. Cum aliquando aperto prælio cum Mexicanis cōflixissent, & in pugna illa 60. circiter aut 70. Hispani capti fuissent: hos vniuersos Mexicani sub Hispanorum ipsorum aspectum crudeli laniena immolauerunt. Alio quoque tempore, in Tezcuco, ad hospitii publici parietes carbone hæc verba descripta inuenerunt: Hoc loco in vinculis fuit, infelix N, cum suis sociis, quos Tezcucani mactatos immolauerunt. Historia porrò & alia admodum memorabilis narratur, plurimorum fide dignorum testimonio confirmata, quam recensebimus: Hispanos nimirum aliquot istiusmodi sacrificio spectatores aliquando astitisse: & inter cæteros vegetum quendam & robustum adolescentem pro victima quoque adductum fuisse. Huic per medium pectus dissecto, pro more cor euulsum, & corpus de theatro deturbatum fuisse. Cum verò eo casu ad astātes Hispanos forte fortuna aduolutus esset, hæc eum clara voce verba edidisse: Caualleros Muerto Mehan, id est, ô equites, isti me iugularunt. Quæ verba Hispanos admodum permouêre. Etsi verò, adolescentem istum vel dum corde exempto locutum esse, præter rei veritatem alicui videri possit: nihilominus tamen & ipse Galenus testis est, accidisse aliquoties, vt victimarum quædam, corde iam extracto & in aras seposito, sese non mouerint solum & spiritum traxerint, verùm etiam altè clamarint, & longo interuallo aliquousque procurrerint. Sed hæc, quomodo cum ipsa rei natura conueniant, disputatione exactiore non expendemus hoc loco, sed ad propositum nostrum, quod seruitutem Barbarorum intolerabilem, ad quam à Stygio Sathana præcipitati fuerint, explicabit, reuertemur. Ex qua consideratione simul maxima & inæstimabilis Dei misericordia, quam patefacta mansueta sua lege, miseris & erroneis istis gentibus cumulatissimè contulit, clarissimè elucebit.

Memorabile.

Gal. libr. 2. de plac. Hippocr. atq. Plat. c. 4.

Cap.

Cap. XXIII.

Sathanam vel ipsa S. Ecclesiæ Dei Sacramenta æmulari ausum fuisse.

SATHANÆ scelerata arrogantia, vt iam aliquoties diximus, & meta & modo caruit. Nam nō superstitionibus solum & sacrificiis, verumetiam ceremoniis Sacramētalibus, quas Saluator Christus in fidelium solatium & refectionem statuit, diuinam sibi autoritatem conciliare ausus est. Comprimis autem sacram Eucharistiam, quem thesaurū pretiosissimum seruamus, distinctis aliquot modis æmulari cæpit, vt nulla re inausa & intentata, dubias hominum mentes perditioni æternæ intricaret: quod hoc ferè modo prestitit. Peruanis mos est, vt primo anni mense, quem Rayme vocant, appellente (is cum Decembri nostro conuenit) festum Capacreyme agitent, quo sacrificijs suis ordinariis multiplices ritus ac ceremonias aliquammultis diebus exhibent. Et hoc tempore nulli peregrino in aula Cuscana morari licebat. Finito festo, aduenis rursus accessus dabatur, vt sacrificiis & ipsi interessent, quib. deinde Sacramenta hoc modo conferebant. Mamaconas Solis, quas superius moniales diximus, ex farina Maijs, cum sanguine alborum arietum eodem die mactatorum massam pinsebant & subigebant, ex qua posteà placentulas, eodem die hostiæ vice offerri solitas, concinnabant. Hoc facto, ex diuersis prouinciis infiniti homines confluebāt, quos in constituto loco sacerdotes ex ordine considere faciebant. Hi verò sacerdotes posteri ex generatione Iluqui Yupangi erant. Considenti vnicuilibet de placentis dictis ministrantes, dicentesque ideò de fragmentis istis se distribuere, vt participantes, illorū medio Ingæ, Peruanorum Regi vnirentur, & fœdere cū eo perpetuo coalescerent. Quin & adhortabantur communicantes, ne quam sinistram & disconuenientem Ingæ mentionem vllibi facerent, sed in rebus ipsi promiscuè omnibus toto pectore fauerent, viuoque eundem amore iugiter prosequerentur: cuius debiti hanc porrectam micam testem iam acciperent. Quæ periurium & violatam fidem quocunque tempore haud cunctanter proditura sit. Placentæ vero istæ magnis ex auro argentoque lancibus præferebantur, quas huic vni vsui paratas habebant. Peregrini verò, vbi fragmentum de placenta acceperunt, Soli de istis beneficiis gratias deuotas fundebant, & tum verbis tum vultibus ingentis gaudij signum edebant, deierantes, quòd omni vitæ suæ tempore nec contra Solem nec Ingam quicquam vel verbis vel opere, iniquè machinaturi sint, sed quod vtrisque in omnibus fidelem operam & obedientiam perpetuo præstare velint. Cuius in rei testimonium indubitatum, micam oblatam quoque in corpus suum

ſuum iam ingerant. Diabolicas has ceremonias æqua ratione menſe quoque decimo repetebant, quem Coyaraime vocabant, in Septembrem noſtrum incidentem. Et hoc eorum feſtum quoque præcipuorum vnum, patria lingua Citua vocabatur. Nec verò ſolum viritim hoc Sacramentum diſtribuebant, ſed placentas iſtas etiam ad omnes Guacas & finitima Idola per omne regnum tranſmittebant. Plurimi eas etiam vltrò acceptum longis viis accedebant: qui domum ad ſuos reuerſi prætendebant, hoc à Sole Sacramentum ſibi traditum eſſe in ſignum & vinculum, vt illum perpetuo honore & cultu venerarentur. Caçique placentas huiuſmodi multas dono accipiebant. Et hic mos ſuperſtitione pleniſſimus vſque ad tempora Ingæ Yupanguy durauerat, qui bono fine pleraſque leges ritusque ac ceremonias abrogans, Numæ Romano quadamtenus ſe ſimilem præbuit. Poſtea tamen ſancta Euangelij vox ſuperſtitiones has omnes in vniuerſum ſuſtulit, & verum viuificumque cibum, qui tum animas tum corpora hominum reficeret, illarum loco ſubſtituit. De his qui plura ſciturit, is, quæ Licentiatus Polus ad Archiepiſcopum ciuitatis de los Reyes Don Ieronymo de Loayſa cōmentatus eſt, euoluat: vbi rerum mirarum & variarum plenum Catalogum, magna diligentia à dicto ſcriptore congeſtum, reperiet.

Cap. XXIV.

Quibus modis Diabolus feſtum corporis Chriſti, quo Sacramenti diſtributio fit, æmulari conatus ſit.

LVRIDVS Dei ac hominum hoſtis Sathanas, princeps omnis faſtus, apud Mexicanos etiam feſtum corporis Chriſti hoc modo imitatus eſt. Feſtum Mexicani omnium maximè ſolenne menſe Maio in honorem Vitzliputzli celebrabant. Biduo antè, virgines illæ, quas monialium ritu in monaſteriis ali ſolitas ſuperius diximus, conueniebant, & magnum numerum Bledos (ſeminis genus eſt) cum toſto Maijs permixti molebant. Farinam hanc cum melle ſubigebant, ex qua deinde maſſa magnum Idolum, ligneo ſimile effingebant: cuius oculos corallio cyaneo & candido, dentes verò granis Maijs inſertis exprimebant, & ipſum inſuper Idolum linteis & velis pulchris exornabant. Hoc facto, & abſoluto, primates confertim accedentes, veſtem pretioſam & pulcherrimam, forma conueniente concinnatam, idolo inijciebant. Hoc idem poſteà in ſellam, cyaneo colore inductam, ac lecticæ impoſitam, vt baiulari poſſet, collocabant. Porrò ipſo feſti die, prius quàm aurora promicaret, dictæ virgines candidis veſtibus & aliis mundis amicitæ, conueniebant. Quo die, ſorores Dei Vitzliputzli illæ vocari incipiebant.

bant. Eædem ſerta ex toſto aut macerato Maijs capitibus, ac ex eadem materia craſſas corollas collis gerebant, ad læuum vſque brachium propendentes. Malæ & vultus earum pigmentis fucati, brachia verò à cubito vſque ad manum pulcherrimis ex pſittacis plumis ornata erant. Hoc habitu ſtantes, lecticam Idoli ſuis humeris imponebant, quam ad locum, quo iuuenes ac adoleſcentes, reticularibus veſtibus induti, & ſimilibus cum puellis ſertis coronati congregatique morabantur, proferebant. Adoleſcentes, viſo idolo venerabundi, accurrebāt cominus, & ſuis humeris lecticam ſuſcipientes, idolum ad gradus templi infimos vſque deportabant, quo loco vniuerſus populus expectabat, ad conſpectum idoli flexo poplite ſeſe demittens, & puluere ex pauimento lecto capita ſua conſpergens. Hoc facto, plebs omnis in vnam proceſſionem ſe conferebat, qua maxima fieri poſſet feſtinatione in montem quendam Chapultepec, à ciuitate Mexico vnius leucæ ſpatio diſtantem procurrens. Ibi conciuncula habita, ſacrificia fiebant. Hinc iterum ſeſe magna celeritate efferentes, in vicinum alium locum Atlacuiauaya vocatum feſtinabant, vbi ſecundam concionem agebant. Sed nec hîc diutius perſiſtentes, contentim ad oppidum quoddam, milliaris vnius interuallo inde diſtans, Cuyoacan vocatum, accelerabant: vnde in Mexico, nulla quiete media vtentes, tandem reuertebantur. Hoc iter, quod ad minimum milliarium quatuor erat, tribus aut ad ſummum quatuor horis confectum dabant, quam proceſſionem Ypayna Vitzliputzli, id eſt, acceleratum iter Vitzliputzli vocare ſolebant. In templi ergò gradus infimos reuerſi, ſellam deponentes, fortibus funibus eam circumligabant, & nonnullis attrahentibus, cæteris verò protrudentibus & impellentibus in templi editiora ipſam prouehebant: quò propter graduum anguſtiam humeris impoſita baiulari non poterat. Interim dum hæc peragerentur, populus omnis, cum ſingulari ſubmiſſione metúque ſpectator aſtabat. Sella hæc in ſuperiora promota, porrò in ſacellum quoddam, huic rei extructum, & roſis exornatiſſimum, condebatur. A quo deinde iuuenes confertim irruentes, fragrantiſſimis floribus loca templi vniuerſa quoquo verſum conſpergebant. Hos deinde excipiebant virgines, prædicto habitu inſignes, ex cubilibus ſuis ſpiras de toſto Maijs & herba Bledos factas efferentes. Has oſſium grandiorum forma piſtas, adoleſcentibus tradebant, qui eas tanta ſtrue ante idolum congerebant, vt locus capiendis non ſuppeteret. Eas ſpiras, oſſa ac carnes Vitzliputzli nuncupabant. His oſſibus ita ſtratis, Seniores, Sacerdoteſque ac Leuitæ & cæteri miniſtri continua ſerie, pro cuiuſque ætate & conditione accedebant, quorum quilibet flammeum diuerſis iiſque pulcherrimis coloribus intertextum, prout cuiuſque officium poſcebat, geſtabat. Quin & horum capita ſertis, & colla corollis ex floribus concinnatis

conſpicua erant. Hos ponè dij Deæque, quos varia forma ac habitu venerabantur, inſequebantur. Hi, cum ante dictas ſpiras & idolum ex ordine reuerenter conſediſſent, multis ceremoniis peractis, eas cantu & ſonis harmonicis quaſi conſecrabant, vt non minus quàm ipſum idolum, veneratione digna colerentur. His peractis, ij qui immolandis hominibus deſtinati erant, progrediebantur, & ſuum munus (vt antè percenſuimus) exequebantur. Semper verò hiſce diebus feſtis, plures, quàm alio tempore, homines mactabantur. Sacrificio finito, omnes tum adoleſcentes tum virgines è templo procedebant, binis vno ordine ſemper iunctis. Continua verò ſerie ſe ita locabāt, vt virginibus adoleſcentes ſemper ex aduerſo ſtarent, qui ſaltando & tripudiando motus corporis ad tympanorum ſonitum decoros in honorem Idoli moderabantur. Modulamini illi omnes primores, ſenioreſque populi certatim reſpondebant, choreas & ipſi in orbem agitantes, ita, vt in medio interius cum virginibus adoleſcentes aſſiduo relinquerentur. Ad hunc ludum ſpectandi animo omnis ciuitas gregatim confluebat. Feſtum verò hoc Idoli Vitzliputzli magna deuotione per omnem prouinciam concelebrandum erat: quo die nemo aliud quicquam præter maſſam illam, ex qua idolum effictum fuerat, guſtare audebat. Quin & is cibus ſub auroræ ſaltem exortum ingerendus erat; nec ante meridiem potus quicquam guſtare licebat. Secus qui faceret, ſacrilegus cenſebatur, & ominoſa, neſcio quæ, ex eo facto prænunciabantur. Ceremoniis exactis, iam cuique quod erat, eſſe licebat. Intereà verò temporis, quo hæc agitabantur, filios omnes domi ab aquæ potu arcebant, ne ea guſtata numinis iram incurrerent, & eius manu fors occiderentur. Tandem verò tum ſacrificiis tum ſaltationibus vniuerſis finitis, ornatum ſuum non ſacerdotes ſolùm deponebant, ſed archipresbyteri etiam, idolum habitu ſueto exutum, confringebant, & cum ſpiris conſecratis in fruſta plurima redigebant, quæ poſteà diſtribuentes, primùm primoribus, ab his deinde vniuerſo populo, maioribus, minoribus, viris ſimul ac fœminis offerebant, non ſecus, ac apud nos in cœnæ Dominicæ adminiſtratione diſtributio fieri ſolet. Fruſtilla hæc oblata communicantes cum tanta deuotione ac trepidatione, accipiebant, vt etiam quaſi intimè pœnitentes nonnunquam lachrymas profunderent. Nec quicquam, perſuaſum habebant aliud, quam quod veram carnem & ipſiſſima ſui idoli oſſa manducarent: quibus, vt veſcerentur, ſe nimis quam indignos profitebantur. Ægris per alios ordinarios partes mittebantur, quas ſacerdotes ſingulari religione impertiebant. Synaxi hac finita, quidam è Senioribus ſurgens, ad populum concionabatur, & clara elataque voce de Legibus & ceremoniis ſuetis verba faciebat. Hæc omnia, quis, obſecro, non admiretur, tanta ſolertia & diligentia à Phlegethontæo Plutone ad cultum ſibi ſtruendum, vniformi cum Chriſtianis ritu inuecta

&in-

& introducta esse. Quæ certè vniuersa liquidissimè demonstrant, nihil vspiam Sathanam vnquam molitum esse aliud, quam vt vni Deo debitum cultum ac honorem præripiens, miseros homines in æternum exitium præcipites daret: vt qui ex naturæ suæ proprietate totus homicida, spurcus, & omnium mendaciorum impudentissimus assertor ac patronus sit.

Cap. XXV.

De confeßionibus & confessariis Indorum.

IDEM sacrilegus mendaciorum pater, in confessionis etiam ritu instituendo, Romanam Ecclesiam ferè in omnibus apprimè æmulatus est. Peruanis siquidem persuasit, quod omnium, quibus torquerentur, ærumnarum ac morborum origo à solo peccato sit. Hinc factum, vt pro ijs expiandis sacrificia plurima conderent & ordinarent. Nec id satis quidem: verum etiam ore ipso peccata sua contrito pectore confitebantur, qui mos per vniuersas prouincias eas latissimè inundauerat. Hunc in finem certi confessionarii creabantur, dignitatum gradibus distincti. Peculiaria quædam & definita peccata sacerdotibus primariis reseruabantur. Confessoribus verò nonnunquam pœnæ graues irrogabantur, ijs comprimis, qui pauperculi quod sacerdoti penderent, non habebant. Sed & mulieres nonnullibi confessionibus audiendis præficiebantur. In prouincia Collasuyo vel dum hodiè mos est, vt pro peccato grauissimo habeatur, si quis vel leuissimum quoddam crimen admissum sacerdotibus (hos Ychuri siue Ychuiri appellant) non reuelet. Hi & sortibus, & quorundam animalium inspectis extis de populi peccatis diuinabant. Dissimulatores suspectos, lapidibus aut saxis dorso incussis, tam diu verberabant, dum plenam omnium patratorum enumerationem elicerent. Eo facto, pœnitentiæ agendæ singulis definitus modus decernebatur. Pro his etiam, diis sacrificia peculiaria offerebantur. Huiusmodi confessiones iterabant, quoties vel liberi, vel parentes, vel Caçique aut morbo aut alio aduerso quodam casu tentarentur. Quod si fieret aliquando, vt Inga languesceret, aut morbo inuaderetur, tum omnes prouinciæ, Collas simul confiteri cogebantur. Confessione manifestata peccata sacerdos minimè reuelare audebat, nisi fors in casibus definitis. Quæ enumerari ab ipsis confessoribus peccata frequentius solebant, hæc erant. Homicidia, extra bellum patrata, furta, adulteria, veneficia, & fascinationes, Idolorum contemptus, festorum profanationes, malæ de Ingis ominationes, & contra hos rebelliones factæ. De internis animi vel cogitationis peccatis nihil angebantur, vsque dum Christiani de his quoque velut nocentibus eosdem instituissent.

Ipſe Inga, non ſacerdotibus, ſed Soli tantum, confitebatur, qui peccata ipſius ad Viracocham deferret, & illorum condonationem ab eodem impetraret. Hoc modo confeſſus Inga, corpus abluebat, firmiter ſua ita abſterſum iri peccata perſuaſum habens. Id hoc modo fiebat. In fluentum proximum ingreſſus, hæc verba edebat: Soli mea peccata confeſſus ſum: Ea fluuius hic excipiens, in vaſtum mare abripiat, vt in æternum non appareant. Simili modo & cæteri confeſſi abluebantur, qui mos etiam Mahumetanis ſolennis dicitur, quem Guadoi appellant: Indi verò Opacuna vocant. Si cui ex filiis quidam fato abriperetur, hunc peccatorem maximum arbitrabantur, dicentes, propter illius peccata grauia euenire, vt filius loco parentis moreretur. Eo, quo paulò antè diximus modo lotus, à gibboſo aut alias à natura mutilo diſtortoque homine, legis iuſſu, vrticis cædebatur. Si quis æger, ſorte magorum & ariolorum, ſibi omnino eſſe moriendum didiciſſet: nulla mora filium licet vnigenitum, obtruncabat, pro ſe mactato filio Deos placatum iri ſperans.

Horum rituum, etſi Chriſtiani partem ſuo aduentu magnam abrogaſſent: nihilominus tamen Indi apud ſe peculiaria quædam confitendi genera furtim diu aluerunt, ex quibus erant, ieiunia, ablutiones, auri argentíque erogationes, montanorum viſitationes, & plagarum dorſo excipiendarum toleratus. Superſtitioſorum huiuſmodi ſacerdotum, qui ægros viſitare ſolebant, in prouincia Chicuito multi adhuc ſupereſſe dicuntur. Maxima tamen Indorum pars ad confeſſionis Papiſticæ normam paulatim iam aſſueſit, quam deuotione religioſa amplectuntur. Quinimò ſingulari quadam Dei prouidentia ita fuiſſe conſtitutum videtur, vt confeſſionum vſus ante aduentum Chriſtianorum iam dum apud eos vigeret: quo ad hunc recipiendum adduci poſſent commodius. Sed hic ſingulare quiddam nobis memorandum eſt, quod apud Iapanos vſitatum fuiſſe, fide digniſſimorum hominum literis confirmatur. In Ocaca, rupium quarundam tantæ eminentiæ ſunt, vt nonnullæ 200. orgyarum altitudinem habeant. Ex harum vna, longè quaſi exertum faſtigium quoddam tranſuerſim prominet aut propendet, ipſo aſpectu tam altum, vt Xamabuxis (religioſi peregrinatores ſunt) horrorem & tremorem vel è longinquo incutiat. Ex hac propendentia trabs ſeu tignum ferreum mira arte ita firmatum exeritur, vt orgyarum quatuor menſurâ procedat. Huius in extremitate quiddam libræ aut ſtateræ ſimile annexum viſitur: cuius bilances ita amplæ ſunt, vt virum immiſſum capiant. Goquis autem (Diaboli ſunt, humana ſpecie velati) cum peregrinatorem quemlibet ſeorſim in harum lancium vnam impoſuit, rotula volubuli trabem cum lancibus foràs promittit ac educit. Xamabuxis ergò, iam intra cælum terrámque ſuſpenſus, propter grauitatem cum ſua lance ita ſubſi-

dit,

dit, vt altera vacua sursum vsque ad trabem subsiliat. Ita constitutum Goquis in rupe stans inclamat, & vt crimina sua, tam verbis & cogitationibus, quam ipso opere commissa confitendo enumeret, adhortatur. Quæ Xamabuxis voce tam clara recensere cogitur, vt ab astantibus omnibus distinctè exaudiri queat: quorum nonnulli ad audita ea rident, alij plorant gemuntque. Ad vnius cuiuslibet peccati confessionem lanx vacua nutat, & se quasi demittit, tādiu, dum peccatorum vniuersorum enumeratione plena facta, vtræque lances in æquilibrio stent. Hoc facto, Goquis trabem retrahit, vt confessore primo dimisso, alius in lancem imponatur facturus post priorem idem. Hanc rem Iaponensium quidam, ad orthodoxam religionem conuersus, ita factam recensuit, & addidit, quod septies religionis ergò peregrinatus ipsemet toties è lancibus illis publicè peccata sua confessus fuerit. Idem quoque confirmauit, si quandoque peccatum vnum dissimulare vellet, quod tunc vacua lanx sese ne tantillum quidem dimisisset. Quin & fieri solere aiebat, vt, si qui aliquoties admoniti non vniuersa patrata confiterentur, à Goquis ex lance excutiantur, eoq; casu in cautium asperitates illisi frustillatim cōminuantur. Loci huius faciem tam horridam & abominabilem esse aiunt, vt illius metu, exquisitissimè sua peccata appensi fateātur, nec eorum vel minimi obliuiscantur. Hunc Sangenotocoro, id est, locum confessionis nuncupant. Ex quo iterum inaudita diaboli sæuitia manifestè colligi potest. Paganismi in Iaponia non minor, ac in prouinciæ Peruensis Collao vigor est.

Cap. XXVI.

De superstitiosis sacerdotum Mexicanorum & aliorum vnctionibus: vt & de eorum Magis.

IN lege Mosaica promulgato mandato Deus singulariter constituerat, qua nimirum ratione Aaron ac sacerdotes reliqui vngendi essent. Sed & in Papatu peculiari chrismate pro sacerdotum vnctionibus vtuntur. In lege Mosaica præter id priuatum aliud fragrantissimū vnguentum quoq; ordinabatur, quod in sola re diuina facienda adhibendū erat. Hæc verò omnia fœdus ille ex inferno erumpēs præstigiator more suo æmulaturus, res tam fœdas & abominabiles molitus est, vt ex iis, de autore primo documenta certissima vel intuitu primo eluceant. Mexicanorū sacerdotū ea vngēdi ratio erat. A capite ad plantam pedū vsq; se inūgebant. Crines verò, qui ex vnguēto prolixiores enascebātur, intortis villis similes equorū iubas religatas repræsentabāt. Capilli hi tēporis diuturnitate tanta vbertate excrescebāt, vt in medios poplites propēderēt, adeò graues & ponderosi, vt gerendis illis haud mediocriter fatigarentur. Nec enim

vllo tempore eos tonderi licebat, nisi aut per ingrauescentem ætatem, aut officiorum, quibus recenter intereà adhibebantur, administrationem peculiari permissu, indulgerent illi quorũ intererat. Crinium hanc luxuriem tæniis xylinis sex digitos latis reuinciebant aut inflectebant. Fumos, quo suffiri solebant, ex fuligine parabant. Illâ enim iam ab antiquo idola oppidò gaudebãt, vt re puriore & sanctiore. Qui sacra faciebant sacerdotes, semper se aut atramento aut fuligine, à vertice ad plantas vsq; prius illinebant, ita vt Æthiopes ad vnguem exprimerent. Et hoc ipsis vngendi genus ordinarium erat, ac q. perpetuum, domi si rem facerent diuinam. At verò in syluas, aut montium crepidines, aut specus obscuros diis sacrificatum ituri, timoris exigendi & sui ipsius animandi causâ vnguentum aliud singulari cum ritu vsurpabant, ex venenatis & nocentissimis animalibus, vt araneis, scorpionibus, salamandris, viperis ac serpẽtibus confectum: quæ venenatissima animalia collegiorum alumni pueri in parato semper habebant, quoties à sacerdotibus in vsus dictos poscerentur. Horum prehendendorum & captãdorum pueri isti tam studiosi erant, vt passim omni industria eadem venarentur, ac de iis copia magna colligẽdis non secus ac pro aris focisque certarent. Nam à teneris ita assuefacti, bestiarum illarum nullo pauore tenebantur.

Vnguentum autem dictum paraturi, collecta hæc animalia in templo ante aras cremabant, dum in puluerem abirent: quem mortario exceptum cum Tabaca seu peto aut Nicotiana (qua herba populus ad cibòrum & crudioris carnis in ventriculo firmandam coctionem, & ad laborum molestias mitigandas vtebatur) permiscebant. Illa enim venenorum vim haud leuiter infringere solet. Hæc dum in mortario agitarentur, pulueri illi insuper viuas araneas, ac scorpiones & salamandras iniiciebant, & denuo congeriem tundebant, exacteque commiscebant. Hoc facto, molitum semẽ quoddam Ololuchqui dictum, quod Indi pro visionibus in somno ciendis potabant, inspergebant. Huius facultas ea est, vt homines insensatos reddat. Cineri huic etiam pilosos atros vermes quosdam, venenatos subigebant; & hæc tandem omnia cum fuligine in vnam massam compingebant: de qua fictilia parua implentes, eadem suis Numinibus proponebant, & hunc eorum cibum diuinum esse affirmabant. Sed & ipsi sacerdotes hoc cibo gustato nonnunquam se ecstaticos faciebant, quo tempore velut exanimes Cacodæmonem videbant, & cum eo colloquebantur. Quicunque sacerdotum hoc linimento perungebantur, pauore & omni consternatione excussa, animum confidentissimum & planè ferinum induebant, adeò vt quadam quasi cum truculentia multos mactare & immolare homines sustinerent. Quin & per noctis tenebras ac nebulas densissimas in antra & spelæa pergebant horridissima, feras etiam immanissimas in syluis grassantes spernentes, nec quicquam aliud persuasum

ha-

habentes,quam quod illiti vnguēti virtutibus omnes in vniuersum feræ,vt leones,tigres,lupique ac serpentes,cessuræ sint. Ad quam vnguenti vim augendam feritas ac immanitas illa, quam tum vultu tum voce ac gestibus edebant,tantum insuper conferebat, vt vel truculentissimum quoduis animal ad eorum occursum expauesceret, & fuga se quoquò versum proriperet. Idem vnguentum ægrotantibus quoque ac infantibus adhibebant ceu rem per omnia sacram ac diuinam.Nam adfectus eorum illo inungentes, opera admiranda edebant.Quod tamen sine dubio vniuersum Tabacæ siueMicocaciæ ac Ololuchqui ascribēdum fuerat: quæ vim admodum digestoriam & doloris mitigatiuā à natura adeptæ sunt. Emplastri modo Tabaca imposita, sola ex se, nullius alterius concursu carnem mortificat: quod venenis acuta & stimulata multò promptius factura sit. Hoc medicamento si ablatum dolorem sentiebant, perfectam se sanitatem illicò adeptos rati, medicinam ad cælos efferebant. Ideóque ad presbyteros hos non secus ac ad oraculum & numen quoddam certatim confluebant,à quorum præstigiis mirificè elusi, quoquò ipsis libitum esset, velut bruta agebantur & pellebantur. Res verò suas præstigiatores hi ita plerunque moderabantur, vt qui pauperiores essent, ipsa egestatis necessitate compulsi, his remediis omninò vti cogerentur. Apud quos sacerdotum auctoritas tanti erat, vt omnia eorum verba pro articulis fidei acceptarent. Agyrtæ illi nunquam non nouas superstitiones condebant, iam thura litando, iam radendo pilos,iam anguium officula è collo suspendendo, iam præcisè statuta hora lauando, iam apud focum de nocte definitas vigilias agendo, iam panem, Idolis oblatum, edendo, & similibus aliis dolis fatuam plebem dementando. Iidem auguriis suis plus nimio attribuebant, tum exta animalium, tum circulos vndarum obseruando. In Peru etiam hi magi præstigias omnem & modum & numerum excedentes, subinde misellæ genti offundebant. Quæ sanè regio hariolis, sortiariis, effascinatoribus, signorum interpretatoribus, & nugatoribus similibus non olim saltem tota scatebat: verum eorum vel dum hodiè etiam reliquiæ quædam passim superstites sunt,furtim tamen & clanculum suos fumos volentibus offundentes,nec vsquā professo nomine suas artes exercentes. De horum præstigiatorum dolis & fraudibus prolixius & quasi per partes in confessionali,à præsulibus Peruanis congesto,agitur.Ingarum venia & permissu genus quoddā Nigromantiæ Indi exercebant,quo se in quamcumuis formā facilè mutarent,& per aëra,quocunque vellent,breui tempore spatiis longissimis ferrentur. Et his qui operam impendebant, futuras res præuidebant, cum dæmonibus colloquebantur, qui ipsis ex lapidibus saxisque aut rebus aliis responsa dabant. Iidem quid in terris aliis fieret; præcisè recensebant. Solebant hi,de rebus fientibus vaticinaturi in domum peculiarem se includere, & confer-
tim

tim ingurgitato potu se ita proluere, vt velut amentes omni ratione & sensu priuarentur. Postero die surgentes, ad ea, quæ quærebantur, respōsa dabant. Sunt, qui affirment, hanc ad rem eos peculiari quodam linimento vti. Commemorant etiam Indi, in quadam prouincia Guarochiri, vt & in alia Coaillo, pagum seu oppidum Manchaî esse, cuius fœminæ quoq; hanc artem approbè calleant. Dicti magi res aut furto ablatas aut incuria perditas, quærentibus produnt. Et horum genus vbiuis locorum fœcundum reperire licet. Anacônas siue Chinæ, quoties Hispanicorum suorum dominorū aut res perditas, aut alias sciscitantur, ad hos sortilegos confugiunt. Sed & Indi, quoties in Hispanicas ciuitates rei aut publicæ aut priuatæ causa cōmeant, tum de euentu anxiè prius percontantur, an vel infirmi futuri, an verò morituri, aut salui & sospites domum redituri, & an, qua causa abeunt eā impetraturi vel perdituri sint. Quib. ita sciscitantibus postquam suos cum Diabolo conuentus in obscuro quodam loco egerunt, magi vel annuunt, vel abnuunt. Et hi consultores Diaboli vocem quidem exaudiunt, sed cum quo loquantur, non vident. Sed ad acciendos & suscitandos Dæmones magi iidem infinitis ceremoniis vtuntur. Quidam ebrij eos consulunt, hoc modo. Herbam quandam, Villca dictam, sumunt: ex qua succum exprimunt. Hunc cum sua Chicha (potus est ipsis familiaris) ; aut cum re alia perfundunt. Eo epoto, velut exanimes ruunt. Ex quibus cui nō perspicuum est, quanta eorum miseria & infelicitas sit, qui omnem suum cultum immundo illi spiritui impendunt, à quo tamen non nisi infinitis modis eluduntur ac turpiter decipiuntur. Ipse quidem rerum euentus docet, ad Euangelij sanam doctrinam acceptandam Indis nihil magis obstare, quàm hoc vnicum, quod cum huiusmodi magis habita cōmercia non tam facile deserant, quorum passim omnes anguli pleni sunt. Quos tamen vigilantissima præsulum cura paulatim excindit & minuit. Horum nonnulli efficaci Dei verbo conuersi, errores & imposturas sacrilegas coram omni Ecclesia propalam confessi sunt, magno multorum commodo & confirmatione. Et hoc ipsum quoque ex literis Iaponensibus ita comperimus.

Cap. XXVII.

De Indorum ceremoniis & ritibus, nostratibus nonnihil cognatis & affinibus.

CEREMONIÆ Indorum quamplurimæ, cum Mosaicæ legis ritibus conueniebant. Habent, quibus etiam cum Mauris & Mahumetistis conueniant. Nonnullis doctrinæ quoque Euangelicæ respondent: ex quibus præcipuè sunt ablutiones, ipsis Opacunæ dictæ: Hoc enim vno fine lauantur, vt à peccatis suis emunden-

dentur. Mexicanis insuper suus quoq; Baptismus in vsu erat. Nam de recens natorum infantum auribus & pudendis portiunculas præsectas offerebant: quibus ceremoniis populi Iudaici circumcisionem quadantenus æmulabantur. Sed omniū maximè hæc in regum aut magnatū filiis obseruabāt, hoc ferè modo. Vt primū in lucem infantes edebantur, eos sacerdotes lauabāt dextris ipsorū gladiolū, sinistris autē parmulam inserentes. Plebeiis liberis masculis instrumenta fabrilia indebant: fœmellis autē, quod ad colum & lintea spectaret. Et hæc ante Idolū quatuor diebus perficiebantur. In cōtractibus matrimonialib. vtrinq; ratis cōsignationib. rem firmabāt: de quibus Licētiatus Polus integrū tractatū edidit. Qui in Mexico matrimonio sese iuncturi erant, hoc modo & ritu ligabātur. Tum sponsus, tum spōsa ante sacerdotem considebant. Quorum prehēsis manibus, sacerdos rogabat, vtrum matrimonij consensum vtrinq; ratum haberēt. His ergò annuentibus, sacerdos ex flammei, quo sponsa caput velabat, & sponsi pallij finibus nodum stringebat, eosq; ita vinctos in sponsi ædes ducebat. In his focus instructus lucebat, quem sponsi cum obiissent, posteà vnà considebant. His ritibus matrimoniū stabilitum erat. In sponsarum castitate deprehendenda sponsi admodum seduli scrutatores erant. Quas si fors pollutas inuenirent, cum magno probro tum parentibus tum cognatis vitium imputabant. Contrà verò si quam pudicitiæ inuiolatæ & intemeratæ deprehenderent, eam maximi faciebant, & parentes donis offundebant, diisque sacra faciebant, & mutuo tum in sponsi tum in sponsæ ædibus, lautis conuiuiis agitatis, dies aliquot hilariter sumebant. Quod si sponso sponsa domum adduceretur, continuo in libellos (vt vocant) inuentarios bona vniuersa, & clenodia, & omnis præsens supellex consignabantur, cuius consignationis copia vtrisque parentibus eo fine offerebatur, vt si fors aliquando inter ipsos non conueniret, diuortio (nam id frequenter fiebat) facto suum quisque quod attulisset, reciperet. Bonis diuisis, alter alterum solutum pronunciabat, & vterque, vti sibi commodum esset, de nouo nubebat. Si quos durante matrimonio liberos progenuissent, tunc vir mares, fœmina filias assumebat, & capitali pœna interdicebatur illis, ne post hac vllo vspiam congressu matrimoniali iungerentur. Id quod strictè ac præcisè seruandum erat. His & similibus ceremoniis, etsi quidem nobiscum quadantenus ipsi conuenire videantur: attamen dum inconuenientia & absurda plurima immiscent, à nostris ritibus absunt lōgissimè. Indi enim plerique his tribus maximis criminibus obnoxij erāt, nimirum, ferocia, impuritate & otio. Vno enim promiscuè furore insaniebāt adeò, vt leui ex causa sese inuicē cæderent & immolarent. Impuri verò & desides in eo erāt, quod sub mentionem suorum Idolorū vbiuis ederent & biberent, & in omnib. leues ac mutabiles, plus fœminarum mollitiem, quā virorum constātiā æmularentur.

Quæ omnia in ipsis Sathanas operabatur, cuius hæ artes sunt propriæ, vt ad peccata & homicidia, & incestas libidines, ac desidem & otiosam vitã homines subinde impellat & præcipitet. Nunc verò postquam sancti Euangelij voce personante ad frugem redierunt, ludicra hæc & ineptias, quibus à Sathana & idolis diu elusi fuerunt, supinè vltro citroque rident, plus se timore, ne diabolus ipsis noceret, quam vero & sincero affectu amoreq; actos, hos olim cultus ministrasse, dicentes. Plurimi Indorum seipsos in hoc deceperant, dum de vna salute & felicitate externa solliciti, æternorum & post hãc vitam capiendorum bonorum nullam curam susceperunt. Nam cum externis bonis cumulatissimè diffluerẽt, superstitionum securitas confertim irrepsit: sicut huius exemplum in Mexicanis & Cuscanis videre licet, qui superstitionũ suarum nullum finem modumque sciebant. Nam harum in Cusco ad minimum trecenta genera distincta numerabantur. Ex regibus Cuscanis Mango Inga Yupangui (superstitionibus asserendis veluti natus) festa & ceremonias & sacrificia tot peperit, vt numerari commodè non potuerint. Simile quoq; Mexicanorum Rex Iscoâlt, in regno quartus, designauit. Cæteræ nationes, vt prouincia Guatimala, cum Insulis Nouæ Hispaniæ, & prouincia Chile, etsi & ipsæ quidem plurimis sacrificiis abundarẽt, non tamen vlla parte conferri poterunt cum Cuscanis & Mexicanis, quibus duobus præcipuè locis Sathanas cum omni sua potentia, vt & Romæ & Hierosolymis, principaliter sibi sedem & solium fixerat. Ex quibus tamen, nunc Dei optimi maximi beneficio procul exactus est, & in loco eius sancta saluatoris nostri IESV Christi Crux regnumque viget ac dominatur.

Cap. XXVIII.

De festis nonnullis Cuscanorum solenníoribus: & quod Sathanas festum sacrosanctæ trinitatis æmulari sategerit.

ANTEQVAM hunc librum, de rebus religionem attinentibus tractantem, finiamus, nonnulla prius de festorum quorundam apud Indos celebriorum solennitatibus addenda videtur. Nam propter multitudinem immensam de singulis dici non potest. Ingæ Peruenses duo festorum genera colebant. Horum alia ordinaria, certis & statis diebus celebrabantur; alia extraordinaria agitabantur, quoties vsus & necessitas peculiariter poscebat. Huc pertinebant, coronationes Regum, rerum magni momenti inceptiones, & temporum quædam obortę difficultates. Festa verò ordinaria quod attinet, sciendum est, quod quolibet mense totius anni peculiare sacrificium ex cẽtum ouibus seu arietibus, quorũ tum colores tum

tum formas diuersas esse oportebat, celebrari sueuerit. Et primo quidẽ mense Rayme (is in nostrũ Decemb. incidebat) festum id agitabatur, quod cæteris vniuersis solennius, ob id Capacrayme, id est, festum celeberrimum appellabatur. Hoc mactatis quamplurimis ouibus agnisque, & ad tornata ac cælata ligna crematis fiebat, cui & aurum ac argentum quoq; conferebant. Iuxta ignem simulachra aliquot, solis & tria insuper alia tonitrus, & solis filios, patrem sc. Filium, & Fratrem, collocabant. Hoc ipso festo nouus Ingas initiari solebat, & Guacas, id est, imagines simul proferebantur, & aures perforabantur. Seniores flagris cædebantur, & eorũ facies vniuersæ cruore polluebantur. Quæ omnia hoc fine scopoq; fiebant, vt his ritibus se nouo regi fideles & morigeros fore testatum facerent. Huic huius mensis diei festo nemini cuiquam peregrinorum ex Cusco interesse licebat. Eo tamen finito, accessus omnibus dabatur, & buccellæ ex placenta, de Maiis & sanguine victimarum mactatarũ pista viritim distribuebantur. Has esitabãt in signum, se nimirum hoc pacto cum rege vniri, & ob id perfectum ipsi morem præstare velle, sicut de his fusius supra dictum est. Hoc verò loco id ante omnia attendendum est, stygium plutona pro cultus sui maiestate cumulanda ipsa quoq; S. Trinitate introducta veteratoriè abuti voluisse. Tribus enim superius dictis solis simulachris hæc nomina Indi indiderant: Apoînti, Churiunti & Intiquaoqui, quod est, Pater & Dominus solis: Filius ipse sol: & Frater solis. Hæc eadẽ nomina trib⁹ simulachris Chuquûlla id est, isti Deo, qui in plaga seu regione aëris, ex qua tonitrua, pluuiæ & nix prodeunt, agere credebatur, quoq; imponebant. In Chuquisaca idolum nobis aliquando monstrabatur, ante quod Indi preces funderent. Id Tangatânga dicebatur. Hoc credebatur Deus, qui in vno trinus, & in trino vnus existeret. Ex quo iterum sacrilega Sathanæ ambitio elucet, qui dolis & mendaciis suis, quicquid vspiam potest, veritati diuinæ surripit, & in superbiæ suæ exatiationẽ malitiosè conuertit. Hæc enim vnica eius assiduo meditatio est, vt Deo similis fieri possit. Mensis secundi Camay dicti festũ hoc ritu fiebat. Cum ipsis sacrificiis colligebãt cineres: quæ in fluentũ vicinũ iunctim proiiciebãt. Ipsi verò quinq; miliariũ spatio proiectamẽta hæc insequentes, fluuiũ cum quadã religione obsecrabant, vt cineres in ipsum mare prouehere dignaretur. Ibi enim suũ Viracochæ munus oblatũ iri. In 3.4.& 5. mense, singulis vicib. cẽtum oues sacrificio offerebãt, quas nigras, varias, & cæsias esse oportebat. His & alia plura congerebãt, q̃, vt lectoris tædium declinemus, hoc loco singulatim percẽsere omittimus. Sexto mense, Hatuncûzqui Aymorai dicto, & cũ Maio nostro cõueniente, rursus centum oues variorum colorum immolabãtur. Quo cum Maijs messis incideret simul, festum aliud quoque Aymorai dictum, peragebatur. Id celebrabatur, postquam cum suis captiuis ex Chacra seu agro rediissent. In hoc precabantur, vt Maiis, quod) Mamacôra patria lingna vocant) diu & vegetè perduraret.

Ex Chacra ſeu rure optimum & ſolidiſſimum Maiis legũt,additiſq; nonnullis ritibus in faſciculum, Perua dictum , id colligant . quem cũ tribus continuis noctibus diſpoſitis excubiis cuſtodiuerunt, panno pretioſo, exquiſitè & operosè texto, Maiis tandem excipiunt, inuoluũtq; & ante Perua procidentes, adorant,dicuntq;,id Maiis ſui & Chacra ſuorũ Matrem exiſtere,ex qua Maiis tum progeneretur, tum nutriatur & vegetetur.Hoc ipſo menſe peculiari alio inſtituto ſacrificio,ex Perua ſciſcitãtur,an futuro anno fœcundum futurũ ſit. Quod ſi ſe fore neget,tum in Chacra ſeu agros idem efferunt , & cum ſingulari ceremonia exurunt. Hoc facto,Perua aliud proferunt,&priores ritus repetunt. Quod ſi Perua annuat , ſatis ſibi adhuc virium eſſe , vt diutius perduret:tum in futurum annum illud reponunt ac reſeruant. Hæc ſuperſtitio vel dum hodiè apud eos viget. Septimo menſe Aucaicuz qui Intiraymi ,qui in noſtrũ Iunium incidit, feſtum fiebat Intiraymi, quo centum Guanacos immolabantur. Et hoc feſtum ſolis appellabatur. Hoc menſe ſimulachrorum magnum numerum ex ligno Quinua dolabant, quæ omnia veſtibus pretioſis induebant , & in eorum honorem choreas Cayo dictas , inſtituebant. Eodem feſto paſſim per vias ac plateas flores diſpergebant, & variis coloribus Indi ſe pingebant : primores verò ex mento laminas aureas ſuſpendebant , & in medio inceſſu altè cantillabant. Id feſtum eo ferè modo celebrabant , quo in Eccleſia Romana feſtum Corporis Chriſti agitari ſolet. Simile enim quid habebat , inſtitutis ſaltationibus,repræſentationibus & cantionibus. Qua cauſa Indorum multi fuerunt , & adhuc ſunt,quibus vel hodie videtur , feſtum Coporis Chriſti multas ſuperſtitiones inuehere. Vnde vel dum hodiè vetus ſuum Intiraymi feſtum continuant. Octauo menſe Châhua Huarqui , centum oues omnes cæſio colore, & Vizcacham referente cremabantur.

Hic menſis cum noſtro Iulio quadrat. Nono menſe Yapaquis, centum iterum oues ſpadicei coloris (quæ prius decollatæ ignibus imponebantur) cum mille Cuies (ne glacies aërue,ac aquæ , aut ſol agris damnum darent) immolabantur.Hic Auguſto conuenit. Decimo menſe Coyaraymi centum candidæ oues villoſæ cremabãtur. Hoc eodem mẽſe,Septemb.noſtro reſpondente,feſtum quoq; Situa hoc ritu fiebat. Primo menſis die,ante Lunæ exortũ magnis clamoribus editis concurrebant,&facibus,quas manib.ardentes gerebant, ſeſe inuicem contũdebant ,dicentes,exeat malũ,exeat.Id Panconcos appellabant.Hoc ludicro finito,ex fonte publico tum lauabãtur,tum ex ordine potabant.Eodem hoc menſe Mamocânas ſuperius dictæ magnum placentularum cum victimarum ſanguine piſtarũ numerum ſoli offerebant:de quibus deinde fragmẽta peregrinis diſtribuebant , & in omnes totius regni Guacas ac Curacas tranſmittebant, in ſignum nimirum fœderis cum ſole & Inga pacti, ſicut ſuperius

de his

de his fusius enarrauimus. Et hodiè quoque nonnullis in locis hoc ritu lauari & conuiuari solent, sed furtim. Id quod à festo Situa profluxit. Vndecimo mense Homa râimi Punchaiquis rursus ęquo modo centum oues mactabantur. Quod si circa tempus illud pluuiarum inopia esset, saturatè atram ouem in campis firmiter deligabant, & circa eam Chicha quoquo versum in ambitu copiosè profundebant, nec eidem alimenti quicquam aut pabuli offerebant prius, quàm pluuiæ decidissent. Hic mensis nostro Octobri par est. Mense verò nouissimo Ayamara totidem iterum oues offerebantur, & vnà festum Raymiçantara Rayquis agebatur. Hoc mēse, qui nobis Nouember est, pro pueris istis, quibus postero mense aures pertundendæ erāt, necessaria omnia parabantur, & seniores lustrabantur, & alia quædam similia peragebantur. Festum illud Isuraymi vocatum agunt, cum pluuiæ aut nimis frequentes aut raræ sunt, aut pestis populariter grassatur.

Ex festis extraordinariis, quorum innumera ferè erant, nullum Ytu solennius erat. Id nullo stato ratoque tempore, sed cum necessitas aliqua postularet, celebrabatur. Hoc peracturi, biduo integro ieiunant, ab vxoribus abstinent, nec cibum vllum, cum sale, aut axi paratum gustant, nec de Chicha bibunt, & loco tali conueniunt, vbi nec peregrinis, nec vlli animali accessus sit. Tum temporis peculiaribus palliis, vestibus ac indumentis, in hunc vsum paratis, vtuntur, & palliis capiti iniectis lento admodum gradu incedunt, ad sonitum tympanorum impulsorum pedes moderantes, nec quicquam vocis ac sermonis edentes. Processionem hanc integra die ac nocte continuabant: & à sequente luce largiter edebant, potabant, & tripudiabāt binis completis diebus ac noctibus, iactitantes sese hoc nomine, quasi preces eorum verè exauditæ sint. Hoc festū etsi hodiè quidem non cum tot ceremoniis & ritibus peragatur, ac olim: multa tamen prioribus similia vel dum Indi æmulantur, sed in locis secretioribus saltem, nec in propatulo. Ipso corporis Dominici die choreas Llamallama de Guacon dictas & similes alias instituunt, ritus Ethnicos in nullo remittentes. Quibus abrogandis etsi præsules quidem operosè incumbāt: passim tamen clanculum huiusmodi subinde agitari solent. Hinc ergò clarè nobis effulget, quodnam lucis & tenebrarum, quod veritatis Christianæ & Gentilium superstitionum discrimen sit. Quæ tamen omnia polydædalus Sathanas promiscuè confundere, & nugas suas diuinæ veritati commiscere nunquam non laborat satagitque.

Cap. XXIX.

De Festo Mexicanorum Iubileo.

ESTORVM dierum apud Mexicanos curiosa obseruatio erat. Quo factum est, vt in sacrificiorum & similium ceremoniarum institutione valdè religiosos se præberent. In his, quod sumptibus demebant, larga sanguinis profusione cumulabant. De primario Vitzliputzli festo superius tractatum est. Ab hoc proximum Tetzcatlipucæ festum mense Maio fiebat: quod in suis fastis Toxcoâlt nominabant. Circa hoc ita constituebant, vt singulis quatuor annis plenariæ indulgentiæ redirent. Die Maij 19. sclauum, qui simulachrum seu speciem Tetzcatlipucæ ferebat, immolabant. Circa vesperam primores loci templum adeuntes, vestem recẽtem, illi, qua Idolum amicitum erat, similem afferebãt. Qua à sacerdote detracta veteri, recenter idolum induebatur. Hæ exuuiæ magna diligentia asseruabantur. In cista Tetzcatlipucæ recondita erãt clenodia plurima, vt armillæ, monilia, ex pretiosis pennis artificiosè concinnata opera, & ornatus similes alii. Horũ nullus vsus alius, præterquam quod asseruarentur. His ornamẽtis non leuior cultus adorationis præstabatur, ac ipsi Idolo. Præter hæc alia quoq; ornamẽta ipsis erant, vt vexilla, ex pennis cõstructa, vittæq; solares, quibus sub festi solennitatem idolum largissimè exornabatur. Eo ita condecorato & expolito, prætensa vela remouebantur, vt ab omnibus id spectari posset. His peractis princeps templi, simili cum Idolo habitu indutus prodibat, manibus flosculos aliquot, & fistulam acutissimi soni proferens. Hanc continenter inflabat, dum iam versus ortum, iam versus occasum, ac meridiẽ & septentrionẽ sese verteret. Sonitu ergo ad quatuor mundi cardines facto, & absentibus signo dato, manus in tẽpli pauimẽtum exporrigẽs, puluisculi momentũ arripiebat, quod ori indẽs, vorabat. Hunc eodẽ ritu in omnibus præsentes cæteri vniuersi æmulabantur, & in vultus prouoluti, noctẽ, ventum, & tenebras adorabãt, deuotè instantes, vt ab illis nunquã desererentur, aut perderentur, sed potentẽ suã, quã haberent, vim pro bono publico moderarẽtur & lenirent. Fistulæ isto sonitu quoquo versum latè perstrepẽte, furibus, mœchis, homicidis ac facinorosis, sopitæ conscientiæ in tantũ euigilabant, & suscitabantur, vt se non amplius cõtinentes ad Deum vociferarentur contritissimè, ne is patrata ipsorũ in publicũ proferret. Et hæc ipsa copiosis vsq; lachrymis & largissimis thuris accensionib. expiabãt. Bellorũ verò duces, & milites alij peritiores, ad fistulæ strepitũ auditum, Deum, à quo vitã & vigorẽ haberẽt, vt & Solem Deosq; alios potentiores adorabãt, precabanturq;, vt ipsis contra hostes fortẽ animum, & felicem victoriam impertire vellent, vt in sacrificiorum augendam

dam religionem quamplurimos hoſtes captare poſſent. Huiuſmodi ceremoniæ decem diebus antè, quàm feſtũ ipſum inchoaretur, obibantur, quorum omni decurſu ſacerdotes fiſtulis inflatis homines excitabant, vt precarentur, & terram ederent, & ſimulachro ſuas anguſtias & patrata confiterentur. Dum verò precarentur, cum gemitibus ſubinde iteratis oculos in cælum attollebant, non alio geſtu, ac ſi profundiſſima ſuorũ peccatorum pœnitudine contererẽtur. Hæc verò vniuerſa ab ipſis fiebant metu, non æternæ damnationis, ſed pœnæ ſaltem corporalis. Nam de pœna, poſt hanc vitam facinoroſos manente, nihil quicquam ſciebant. Vnde plerique morti ſe eò pacatius & promptius quoque offerebant, quod arbitrarentur, hac finita vita nullos dolores, nullas pœnas reſtare. Cæterum primo feſti Tetzcatlipuçæ die prodeunte, in loco ordinario vniuerſa multitudo congregabatur, ad feſtũ Toxcoalt (quod idem ſonat, ac rem ſiccam) vnà celebrandum. Huius verò finis erat, vt è cælo pluuias orarent, quæ menſi illi Maio admodum neceſſariæ ſunt. Solennitas eius à die Maij 9. vſque ad 19. mane extendebatur. Poſtremo verò die ſacerdotes lecticam tegetibus & velis, vario colore textis inſtratam proferebant. Huius tot anſæ erant, quot miniſtris ſeu baiulis ad ferendam eam opus eſſet. Hi vniuerſi facies fuligine atratas oſtendebant. Ipſorum verò crines, admodum promiſſi, tæniis candidis inflexi & intorti erant. Veſtes verò, ex Idoli agnorum pellibus conſtabant. Lecticæ commemoratæ, Idolum hoc fine ſculptum imponebant, quod imaginem Tetzcatlipucæ appellabant. Illam verò humeris imponentes, vſq; ad gradus templi infimos proferebant, vbi religioſi quidam pueri ac puellæ ex templo prodibant, manibus funiculos ex toſto Maijs factos ferentes, quibus templum vniuerſum cingebant. Eorum quoque circiter quinquaginta Idoli collo innectebant, & capiti inſuper illius ſertum affabrè paratum imponebant. Id ſertum Toxcatl, id eſt, ſiccam & ſterilem tempeſtatem appellabant. Iuuenes pannos, retibus ex funiculis 50. Maijs tortis obuolutos geſtabãt. Virgines verò veſtibus nouis ac aliis ornatibus inſignes, ac quinquaginta corollis collum cinctæ, 50. ſertula ex tenerrimis frondibus innexa capite ferebant, quæ omnia Maijs inſtrata viſebantur. Harum pedes & bracchia plumis ſeu pennis, facies autem pigmentis delibutæ erãt. Hæ eædem ſimiliter 50. coronulas ex toſto Maijs concinnatas primatum capitibus & collis obdebant, & flores nitidiſſimos illorum manibus inſerebãt. Idolo in lecticam depoſito, paſſim per latam aream tum ramulos tum frondes ex arbore Mangeij, cuius folia lata & ſpinoſa ſunt, diſpergebant. Ipſum idolum primo in circuitũ templi editiorem aſportatum duo ſacerdotes præcedentes aſſiduo ſuffumigabant. Qui quoties carbonibus thus inijcerent, toties bracchia verſus Idolum & Solem expromebant, dicentes, non ſecus ac fumus cælum peteret, ſic ſe non minus ſuas preces in cælum eiaculari. Turba

verò

vero promiſcuè omnis, quę Idolum ponè ſequebatur, funiculos, nouiter ex Mangey tortos, oblongoſque, manibus geſtabat, quorum fines nodis impliciti erant. His flagris ſua dorſa obſtinatè feriebāt, non ſecus ac conſueto tempore Hiſpani faciunt. Pinnæ verò ſeu circuitus vniuerſus frondibus ac floribus conſperſus, iucundum certè ſpectaculum promebat. Hinc ergo idolo in cōſuetum locum repoſito, turba vndiquaque plurima confluebat, & floribus ſertiſq; varia arte innexis tum ipſam aram, tum eius omnem viciniam confertim conferebat, vt amœnitate ſua locus vniuerſis arrideret. Hæc omnia vt à ſacerdote primario ſolo confecta dabātur; ſic pueri aliūde accepta ipſi ſedulo offerebant, idolo interim ex ſacello ſuo omnibus conſpicuo, niſi quod tenui interiecto velo recingeretur. His peractis ad ſacrificium certatim vndiquaque irruebat turba, & tum tegetes, tum pepla, gemmaſque ac clenodia, & thura, & reſinoſa ligna, frumentumq; ac ſpicas Maijs Quartels, & cætera offerri ſolita in aras conijciebant. Verum, in Quartels oblatione, quæ pauperiorum erat, hic ritus ſeruabatur, vt offerentibus ſacerdos caput nudaret, & eoſdem in pedem ſeu baſin aræ tanto niſu illideret, vt ſtillatim è parte conſauciata cruor funderetur. Eodem artificio ij vniuerſi tractabātur, qui pro victimis offerendi erant. De cibarijs cæteris, quantum cuiuſque facultates ferrent, tantum offerebant: quæ omnia collecta templi miniſtri in aræ baſin conijciebant: vnde eadem deinde, remota turba, in ſuas cellas & cubicula aſportabant. Peracto ſacrificio domum ſe quiſque ſuam recipiebat, & feſti ſolennitas ad prandij finiti tempus differebatur. Interea temporis pueri puellæque initiatæ omnes templi angulos mirificè exornabant, & Idolo, quicquid cibi opus erat, miniſtrabāt. Hos cibos verò parabant fœminæ, mercede pacta vniuerſo eo die ſuam operam locantes. Huius qui inſtituti erant mulieres, primo mane apud templi inſpectorem comparebant, vt, quod ſingulis mandaret ille, attenderent. Mandata accepta tanta fidelitate confecta dabāt, vt de paratis variis & diuerſiſſimis ferculis ſpectantes omnes admiratio ſubiret. Ciborum offerendorum tempore appellente, vniuerſæ templi alumnæ virgines ordinario proceſſu egrediebātur, ſingulæ altera manu panem in corbe, altera cibi peculiare genus in patina proferentes. Has ante ambulabat decrepitus ac annoſus vir, præfecti vicem tenens, inſolitaque veſte, candidæ caſiolæ ſimili, & ad genúa vſq; demiſſa, amicitus. Sub hac colobium ſcorteum, manicis carens, ac habitum Inquiſitorum Hiſpanicorum Sambenito dictum referens, prominebat. Manicarū loco alas geſtabat, propendētibus aliquam multis rubris tęniis inſignes. Ex medio harum cucurbita (Carabaça) mediocris magnitudinis floribus exterius, interius rebus variis referta propendebat. Vetulus iſte ante virgines ſubmiſſo gradu incedens, caput in terram defigebat: & cum eaſdem ad gradus templi adduxiſſet, ſingulari deuotione in latus ſcalarum cōſidebat. Virgines autem comi-

cominus aræ accedentes, allata secum edulia ex ordine expromebant. Hoc facto, resurgens senex, virgines ad locum ordinarium inde rursus abducebat. Hæ quamprimum disparuissent, pueri ac famuli templi prodeuntes, ablatas dapes sacerdotibus offerebant, qui suis iam in claustris agentes, dierum quinque ieiunium egerant, nec nisi semel de die ederant, & à coniugibus suis penitus remoti, omni eo interuallo latum pedem extra templum non tetulerant, & insuper incussis flagris corpus omne vndiquaque miserè consauciarant. De diuino ergo hoc epulo (ita enim appellabant) quantum appetitus ferret, iam largiter ingerebant, nec præter sacerdotes istiusmodi cibum gustare vlli alij licebat. Multitudo populi, prandio finito in loco ordinario iam iterum conueniebat, vt festo coronidem adderet. Dum paulisper morarentur, sclauus ille, qui integro anno pro Deo enutritus & excultus fuerat, producebatur. Hunc eodem cum Idolo habitu induebant. Is peractis necessariis omnibus ad sacrificos ducebatur: qui præhensis manibus ac pedibus eum saxo illidebant, & illiso ex discisso pectore cruentum cor euellebant, quod sacerdos primarius, Soli & Idolo, vt antè diximus, obuersum ostendebat. Victima ergo iam pro vsu mactata, prædicti iuuenes ac puellæ solito habitu denuò prodeuntes, ad tympani pulsati modum saltitabant: quos deinde templi sacerdotes primarij cum cæteris è plebe primoribus sequebantur, & choreas institutas ita moderabantur, vt cum pueris puellæ semper in medio relinquerentur. Hoc die festo præter dictum sclauum nemo quisquam immolabatur: id quod singulis quatuor annis iterabatur. Quod si aliquando cum sclauo hoc alij quoque mactarentur, id plenariarum indulgentiarum indicium erat. Ritibus his vniuersis finitis, sub occasum Solis virgines in locum sibi destinatum itabant, & ex eo patinis panes mellitos, cum tritis caluis & ossibus humanis pistos & excoctos efferebant, quos ante Idolum pro collatione deponebant. Hinc rursus abscedentes, cum ductorem suum senem insecutæ essent, iuuenes turmatim omnes prodibant, arundines manibus gestantes. Qui cum primùm ex serie longa consedissent, surgentes tandem certatim ad appositas patinas procurrebant, quolibet hoc satagente, vt eas primus attingeret. Interim seduli spectatores erant templo præfecti, vter currentium patinas primus vel secundus vel tertius aut quartus attigisset. Quos quaternos si deprehendissent, tum eos primùm in sui medium receptos, posteà ad cellas abducebant, & eos ornamentis pulcherrimis induebant. Et hi posteà pro selectis & eximijs viris habebantur. Porrò autem omni hoc tumultu exacto, adolescentibus simul ac puellis his, qui isto tempore sua Idolo ministeria præstitissent, eundi, quo liberet, licentiam ac potestatem faciebant. Virgines autem, velut liberæ iam ad suos redeuntes, pilis ac iuncis, & herbis aliis à turba impetitæ, quasi sanna quadam exigebantur,

tur,quod à ſacrorum officiorum miniſterijs ſe tam breui tempore ſegregarent.Ita ſolennitati huic finis imponebatur: virgines autem,cui volebant,nullo vetante nubebant.

Cap. XXX.

De Feſto Mercatorum, qui Colutecas adhibent.

VANQVAM de Mexicanorum ceremoniis ac cultibus ſatis abundè tractauerimus: nihilominus tamen vnius adhuc Idoli, quod Quetzaalcoalt vocabant, mentionem aliquam faciendam cenſemus. Huius feſtum hoc modo celebrabatur. Quadraginta diebus antè, quàm ſacrificium fieret, mercatores, bene habitum, & omni tum macula tum plaga ac cicatrice carentem ſclauum redimebant, & eundem Idoli ſueto habitu induebant, vt eius vicem iſtorum quadraginta dierum ſpatio obiret. Priuſquam tamen his veſtibus ille velaretur, ex lacu, quem Lacum Dei nominabant, bis eum abluebant. Sclauus iſte quàm primum Idoli amictu cinctus eſſet, in ferream illicò caueam de nocte (vt ſuprà diximus) indebatur, ne quò per tenebras profugeret. Die prodeunte ſubinde è cauea exemptus, in conclaue amplum & ſpecioſum ducebatur, vt promptis officiis ſedulis, & lautis epulis honorificè ei miniſtraretur. Pranſo & bene paſto corollas floreas inijciebant, hiſque ornamentis conſpicuum magna caterua comitante per vrbis plateas ducebant. Is, quoquô itaret, tum cantibus tum ſaltibus vbiuis præſentem animum exprimebat, quaſi hac Idoli imagine non mediocriter ſuperbiret. Domos prætergredientem, accurrentes fœminæ ac liberi reuerenter ſalutabant, & nihil vel honoris vel oblationis omittebant. Nouendio prius quàm feſtum appelleret, cani duo & venerandi ſenes ex editiori templi acceſſu ad eum deſcendebant, & deuoto religioſoque vultu ipſum alloquentes, in hæc verba erumpebant: Scias Domine, poſt nouem dies tum cantus tum ſaltus tui omnino finem futurum, tibique certò moriendum eſſe. Quibus ille reſpondere prompto & alacri animo cogebatur, quod iſtius temporis felicitatem iam dudum magno gaudio votoq; tum optet tum expectet. Huncritum Neyôho, Maxîſt, Hêtztli, id eſt, præparationem, ipſi vocabant. Hæc verò dum fierent, obſtinatè in eum defixis oculis, obſeruabant aſtantes ſedulo, an hoc ab nuncio triſtior euaderet, nec æqua alacritate, vt prius ſaltationibus ſuis operam daret. Ipſo mœſto & animo abiectiore fors apparente, nouaculam, qua in ſacrificiis perficiendis vtebantur, continuò promebant, cuius cruorem obhærentem vnda eluentes, cruentam aquam cum Cacao & rebus aliis permiſcebāt, & potum iſtum ſclauo bibendū offerebant. Eo enim hauſto, ſclauum omniū eorum obliuiſci, quę vnquā ipſi accidiſſent, credebant. Is ergò hoc pacto ſua ſorte exemptus, porrò alterius captiui inſtar

instar asseruabatur. Nam subitaneam illam mactandi sclaui consternationem certum quoddam futuri mali augurium arbitrabantur. Quod si verò constanti vultuque ac animo is obdurasset, commodum maximum quoddam portendi existimabant. Die, festo nuncupato instante, hi, qui sacris faciendis destinati erant, ex adytis prodeuntes, simulatum Deum deuotè admodum venerabantur, & certis cantiunculis præmissis, illum odoramentis & suffitibus fragrantibus linitum, hoc modo mactabant. Ex dissecto pectore extractum cor, Lunæ obtendebant. Id deinde in Idolum coniectabant. Cadauer verò eius, editiore de loco per scalas exturbatũ, accurrentes mercatores tollebant, & domum deportabant. Horum qui primarius erat, ex mactato sclauo pro festi solennitate lautum prandium instruebat. Vbi verò dies eluxisset, & victima excocta esset, ad conuiuij festiuitatem mercatores vniuersi confluebant, comprimis verò ij, qui emendis & vendendis sclauis negotiationes agitarent. Nam quotannis horum vnum ad sui idoli similitudinem mactandum offerebant. Hoc eorum simulachrum in omni illa ora præcipuum erat, sicut suprà dictum est. Sed & templi, quo colebatur, mira venustas erat: quod nemo ingredi poterat, nisi gradibus 60. prius ascendisset. Ingressus area admodum lata, & lapidibus pulcherrimè constrata visebatur. In editioris planitiei medio strues quædam, rotunda, fornaci similis stabat. Aditus templi humilis & angustus adeò existebat, vt curuato & inflexo corpore per eum incedendum esset. Ipsum templum, suis cellis & claustris, reliquorum more interstinctum erat: in quo similiter collegia tum puerorum tum puellarum alebantur. His singulis septimanis nouus ex quatuor sacerdotibus templi informãdis iungebatur: cuius munus erat, vt de die pueros literas, de nocte verò pulsandi tympani modum doceret. Huius enim sonitu sub occasum Solis homines ad preces & sacra facienda excitabantur. Tympani verò tanta magnitudo erat, vt fremitus eius ac strepitus vniuersam passim ciuitatem personaret. Hoc audito, quilibet, qui vel in foro vel alibi versabatur, modestè & tacitè domum properabat. Hoc ipso sub auroræ exortum percusso, peregrinatores in viam sese dabãt. ante quod acceptum signum nulli per portas egredi licebat. Templo aula quædam potentissima vicina erat, in qua diebus festis, ludos, choreas, & ludicra innumera alia exhibebant. In huius aulæ medio paruum theatrum quoddam extructum stabat, quatuor angulis exquisita arte inclusum, & lapidibus artatè compositis constratum. Hoc diebus festis ramis ac frondibus, vt & arcubus ac telis suffixis, varijque generis floribus ac pennis dispersis eleganter condecorabatur. Huc se à prandio inferentes ludicra & ridicula quamplurima exhibebant, & iam surdos, iam decrepitos, iam claudos, cæcosque ac aliis corporis partibus mutilos personati æmulantes, Idolo suo de commoda & prospera corporis valetudine supplicabant. Surdi ab-

ſurda narrabant: claudi ſuas miſerias exprimebant, vt ſpectatores in riſum compellerentur. Nonnulli ſpecie formaq; venenoſorum animalium, vt ſerpentum, bufonum ac lacertarum, prodibant. Qui ſi ſibi hoc habitu occurrerent alicubi, affectato colloquio ſuas ſibi naturas ac ingenia inuicem percenſebant. His peractis, fictitios habitus excutientes, facie natiua ac habitu ſueto prodibant, ac fiſtulis concentum ſuauem modulabantur, vt harmoniæ elegantia & concinnitate ſpectatores promiſcuè vniuerſi ſuauiſſimè afficerētur. Pueri verò formas ac habitus muſcarum ac auicularum induentes, in arborum ramis ſuſſultabant. Ex templo nonnulli ſiphonibus in ſubiectos ſpectatores eiaculabantur, velut in hoſtes: qui quadam quaſi velitatiuncula congreſſuri, in duos ſe ordines dirimebant, aliis impetum facientibus, cæteris inſultum reprimentibus. Et hæc omnia additis concinnis rhythmis & dicteriis iucundiora reddebant, quibus ſpectatores longo aliquoties tempore diſtinebant. His exhibitis, cum coronidis vice tripudia aliquandiu agitaſſent, feſto finem addebant.

Cap. XXXI.

Quis hactenus de Indorum ſuperſtitionibus enarratæ varietatis vſus ſit.

QVos & quam fœdos ſimulachrorũ cultus Sathanas in India conſtituerit, hactenus longa deductione explicuimus. Quæ ſi penitius & accuratius expendantur, certas & manifeſtas ſuis contemplatoribus vtilitates haud dubio proment. Et primùm quidem quoad ipſas terras ſeu regiones illas, vtile, imò neceſſariũ Eccleſiæ Euangelicæ doctoribus cognitu eſt, quàm fœdas & ſuperſtitioſas ceremonias gens ea aluerit, vt, ſi quando eas ſors oras adituri ſint, ſacrilega iſta idolomania extirpata, gētes de vero & Deo placente cultu commodius erudire poſſint. Et hoc fine multi iam ante de his à præſtantibus viris in lucem editi libri ſunt. Quin & prouincialium conciliorum mandato accuratum eſt, vt huiuſmodi ceremoniæ ſecundum omnes circumſtantias expoſitæ & explicatæ tum accuratè deſcriberentur, tum excuſa paſſim per omnem orbem diſpergerentur. Huius documentum apud Limanos videre eſt. Indis verò ipſis huiuſmodi enarrationes hoc vtilitatis conferunt, vt ex his lectis & repetitis, Deo Opt. Max. gratias agere, eiuſque infinita beneficia, quibus miſerrimo Sathanæ iugo exempti ſunt, in æternum extollere & collaudare diſcant. Ex iiſdem pariter intelligi poteſt execranda & ſacrilega ſtygij Plutonis tum arrogantia, tum virulentia ac impoſtura, quibus miſeræ gentis animos nimis quam longo tempore malitioſa tyrannide effaſcinatos tenuit. Is enim perpetuò Deo ſimilis fieri

fieri affectans, leges ab eo latas aut veteratoriè æmulando eludit, aut ſcelerate eaſdem peſſundat ac proculcat. Nam altera ſemper parte ſuam doctrinam vanitatibus meris ac horrendis impuritatibus, nō-nunquam etiam immani ſæuitia ac crudelitate in tantum polluit & coinquinat, vt vel primo aſpectu nihil aliud ſatagere videatur, quam vt ſanam de Deo & ſalute æterna doctrinam penitus aut offuſcet, aut ex cordibus hominum vniuerſim elidat & excutiat. Cæterum, qui obſtinatas iſtas, imò cimmerias tenebras, in quibus tot opulentæ & præſtantiſſimæ regiones lōgiſſimo tempore verſatæ ſunt, & vel dum paſſim verſantur, attentius trutinât: iſte, modò micam animi Christiani habeat, non poteſt Deo immortali non æternas laudes & grates ſonare, quod ſe præ miſerrima iſta gente ex tantis tenebris eripuerit, & ad clariſſimam ſanctiſſimi Euangelij lucem potenter euexerit. Vnde anſam quoque ſibi datam commodiſſimam ſciat, Deum obſecrandi & deuotè orandi, vt ſe in iſta diuinæ veritatis luce tueri & conſeruare, inque debita obedientia confirmare clemēter dignetur, vt nimirum hoc pacto conuerſus, eos, qui in via perditionis ambulāt, ab interitu ſeria inſtitutione retrahere, & profundos diuinarum diuitiarum theſauros illis, in ſe quantum eſt, impertire queat.

Pro quibus omnibus, Patri, ac Filio & Spiritui ſancto,
ſit laus & gloria in ſecula ſeculorum.
Amen.

LIBRI QVINTI FINIS.

Ll 3 NATV-

NATVRALIS AC MORALIS INDIÆ OCCIDENTALIS, HISTORIÆ,

LIBER SEXTVS.

Cap. I.

CVm hactenus de Indorum religione longum ſermonem fecerimus: materiæ ratio quodam quaſi iure expoſcere videtur, vt de eorundem moribus quoque, legibus, atque ſtatutis, quibus Res eorum tum publicæ tum priuatæ firmantur & fulciuntur, nonnihil hoc libro dicamus, idque ob cauſas præcipuè duas. Quarum prima & palmaria hæc eſt, vt friuolas quorundam opiniones retegamus & diluamus, eorum ſcilicet, quibus perſuaſum firmiter eſt, populum hunc omninò brutalem & pecuinum eſſe, nec quicquam habere, cuius merito inter homines recenſeri iurè queat. Ex qua certè temeraria perſuaſione id emerſit, vt oneribus & ſeruitutibus pluſquam humanis in principio obtunderentur, & pecudum more ad labores, viribus & neruis humanis lōgè maiores damnarentur & abſtruderentur, adeoq; omnium paſſim ludibrio ac libidini exagitandi propinarentur. Cæterum, hæc perſuaſio eò pol nocentior & damnoſior eſt, quò cum maiori iniuria & temeratione coniuncta eſt. Et purum putum hæc omnia de iis figmentum olere, ij certè locupletiſſimè teſtabuntur, qui cum ipſis aliquandiu egerunt, & ſecretorum ac conſiliorum ab ipſis promptorum vel minimam quandam notitiam aſſecuti ſunt. Vt non ſimile vero, ſed ipſa veritas ſit, eos, qui ſcabiosè adeò & nimis diſſolutè de Indorum brutalitate & ſtupiditate nugantur, omnibus brutis brutaliores & bardiores omninò exiſtere. Cui noſtro pronunciato in ſequentibus capitibus tam firmum ac ſolidum fundamentum ſubſtruemus, vt omnis perplexandi & ambigendi occaſio naſutis iſtis intercludatur & obſepiatur. Nam ad nocentiſſimam illam eorum opinionem retundendam, commodiore medio nullo vti poſſimus, quàm ſi hoc libro perſpicuè & ex ordine proponamus eos Indorum mores ac leges, ſecundum quas, cum ſui adhuc iuris eſſent, omninò vixe-

vixerunt,&politiam suam moderati sunt. Et licet inficiari non queamus simpliciter, quod in aliquibus vitam barbaricam exegerint: pleraque tamen sua, ea solertia iuxtà ac prudentia moderati sunt, vt in plurimis meritò suspiciendi nobis fuerint. Sed & in haud paucis, quo ad ingenium ac industriam, ipsos nos multis (quod aiūt) parasangis anteuertisse certissimum est. Quod autem & in his nonnunquam ab exquisitæ iustitiæ norma nonnihil deflexerint: id vsque adeò nouum aut mirum non est: cum idem quoque olim legislatoribus ac philosophis summis, vt Lycurgo & Platoni vsu venerit: quo in censu nōnullæ quoq; aliàs optimè & accuratissimè institutæ Respub. vt Romana & Atheniensis connumerari possint, quorum statuta multis ludicris confusa fuisse scimus. Quod si quidem Ramanorū aut Græcorum seculo de forma ac ratione Mexicanorum aut Ingarū Rerumpub. quid vspiam compertum fuisset: earum certè sub limitatem ac moderationem haud mediocriter admirati fuissent. Rerum quidem ignari aliqui, qui sua somnia potius sequuntur, quàm vt ipsi veritati propius astipulentur, id credunt ac persuasum habent, Indos ferarum modo in montanis captos, seruitutis hoc iugum meritò subiisse. Qui verò consiliorum, morumque ac imperiorum ab ipsis agitatorum conscij sunt, his sententia longè alia stat, oppidoque admirantur, inter ipsos tot prudentes, peritos ac industrios viros repertos fuisse. Qui hæc penitius & diligētius attēderūt, ex illis primarius est Polus Ondegardus, quē in rerum Peruensium cōmentatione autorē sequimur. Huic similis est alter Ioannes de Touar, qui ecclesiæ Mexicanæ beneficiarius extitit, quem in descriptione gestorū Mexicanorum æmulamur. Sed & nostro seculo quidam societatis IESV iussu ac mandato Viceregis Don Martin Henriques ex annalibus Indorum vetustis horum plurima collegit & edidit. Alios hic taceo, viros eximios & præstantes, qui passim de optimo Reipub. apud Indos statu literarū monumentis editis abundè testati sunt.

Causa verò secunda, propter quam de ritibus & moribus Indorum commentari aggressi sumus, hæc est, vt eorum exemplis quodammodò informemur, de Rebus tam publicis quàm priuatis commodè, sapienter ac solidè instituendis. Nam in rebus, verbo & regno Christi haudquaquam aduersis, omni iure leges & statuta sua pro legitimo iure municipali tueri & retinere possunt. In quibus verò, ab expresso Dei verbo vel minimū deflexerunt, defectionem eam multiplices illico errores secuti sunt. Ad summam enim diuinæ iustitiæ regulam, vniuersam exquisitissimo rigore quadrare fas erat. Vnde fit, vt inter nos, qui ad accuratam seueri Dei iudicis iustitiam omnia expendimus, & illos, qui traditiunculis suis in quamplurimis autoritatis nimium tribuunt, tanta diuersitas & discordia gliscat.

Cap.

Cap. II.

Quibus fastis seu Calendariis Mexicani vsi fuerint.

IAM verò, vt, quæ diximus, certis rationum momētis firmemus: à partitione temporum, Indis vsitata, exordium ducemus. Hinc enim, ceu cōfidimus, eorum industriæ & prudentiæ documenta haud vana elucebunt. Annum Mexicani in menses 18. distribuebant, cuilibet mensi 20. dies assignantes. Quorum vniuersa putata summa dies 360. constituet. Superstites dies quinq;, quæ completo anno deerant, nulli mensium peculiariter inserebant, sed easdem seorsim notantes, dies anni vacuas seu abundantes nominabant, quibus nec vllum opus faciebant, nec sacra vlla visitabant, sed temporis fallendi causa congrediebantur, & ludicra agitabant, sacerdotibus ipsis quoque à faciendis sacris feriantibus. Intercalaribus his exactis nouum anno initium dabant, cuius mensem primum à florum & frondium germinatione inchoabant. Februario ipsorum æquè ac nostro tres dies deficiebant. Nam calendæ ipsorum Ianuariæ in nostri Februarij diem 26. incidebant: sicut id ex fastis illorum publicis liquet, quibus nostra supputandi ratio mira arte comprehensa videtur. Hos his oculis nostris visos, consideratu omninò dignissimos arbitrati sumus, vt ex quibus accurata quædam logismi ratio, & numerandi dexteritas singularis emicet. Cuilibet mēsi suum peculiare nomen, character, ac signum attribuitur. Id plerunque à festo, quod eius mensis primarium est, desumitur, vt & à variatione aliqua insigni, quæ illo anni tempore incidit. Festis porrò singulis definiti, iique per petui dies designabantur: & cuiuslibet septimanæ dies 13. numerabantur. Vnaquæque dies rotundo & paruo asterisco posito indicabatur: & à 13. noua subinde numeratio fiebat, ab 1. ad 2. 3. 4. &c. Integer annus in quatuor partes, quatuor signis seu figuris insignitas dirimebatur. Figuræ autem erant, prima Domus: secunda Cuniculus: tertia arundo: quarta fulmen. His signis anni quadrantes partiebantur & notabant, & secundum hæc eosdem denominabant. Rota verò seu orbita, qua hæc omnia definitè ita descripta erant, quatuor septimanas continebat. Cuiuslibet septimanæ anni 13. erant. Qui collecti 52. annos statuebant. In rotæ medio sol pictus, quatuor transuersas lineas in ambitum pertingentes emittebat, qui illis in quatuor partes æquales diuidebatur. Spatium quodlibet, lineis duabus interiectum peculiari suo colore interstinctum erat. Colores erant, viridis, cæruleus, ruber, & croceus. Nihilominus tamen vnum quoduis horum spatiorum peculiaribus 13. lineis aliis quoque ceu particulis seorsim disseparatum videbatur. In margine anni gesta adnotabantur. Sic, quo die & mense Hispani in Mexico ingressi essent, sedulò consignatum

tum vidimus. Tempori signato virum quendam Hispanico habitu purpureo depictũ allocabant. Ea effigies Hernandi Certês, qui primus ibi impressionem fecerat, censebatur. Annis 52. quibus orbita finiebatur, exactis, rem miram & ridiculam factitabant Indi. Nam in dicti anni nouissima nocte, vasa ac fictilia, quæ habebant, omnia confringebant, & candelas extinguebant, & cum fine orbitæ orbis quoque finem fortasse fore, persuasum habebant. Itaq; vt vel ederẽt, vel biberent, vel vasa asseruarent, frustraneum iudicabant, & in tenebris istis integram noctem exigebant. Interim tamen nihilominus sedulò pro luce videnda matutina excubabant. Ergò si dispulsis tenebris auroræ comas micantes videbant, mirè ouantes, tibiis, tympanisque ac tubis, & instrumentis similibus, recens natum gaudium testabantur, dicentes, Deum aliam adhuc orbitam, 52. annos complexam, clementer elargitum esse. Eo pacto nouum annum redinchoabant. Mane verò nouos ignes, à sacerdotibus silicibus elicitos accipiebant, & vasa sibi ac fictilia recentia, quibus ad rem familiarem opus erat, denuò comparabant. Posteà etiam processione publica instituta Deo veluti gratias agebant, quod nouiter illucescere passus, annos & orbitam nouam ipsis largissimè indulsisset. Et hæc eorum septimanas, mẽses, annos ac circuitus numerãdi ratio & modus erat.

Cap. III.

Quo modo Ingæ suos annos ac menses numerauerint.

IN hac Mexicanorum supputatione, quam in hominibus literarum vt maximè ignaris nõ possumus non laudare, is comprimis error notabilis est, quod non secundum mẽses annum, nec menses secundum Lunæ facies metiri soliti sint. Qua certè in re Peruenses Mexicanis præstiterũt. Totidem enim nobiscum dies anni illi numerabant, quos in duodecim menses æquos quoq; partiebantur, & in quos superstites dies vndecim æqualiter dispensabant. Porrò ad exactam anni supputationem hanc industriã adhibebãt. In montanis illis, vbi Cusco (quæ Regũ Ingarum sedes primaria, & regni vniuersi thesaurorũ ac sacrorũ veluti quędã Conda fuerat, ob id iure merito altera Roma vocata) clarebat, columnæ 12. certis interuallis ex ordine distantes, visebãtur defixæ. Harũ quæuis peculiarẽ mẽsem signabat, ea nimirũ parte qua sol vel oriretur, vel occumberet. Pilæ illæ Succanga nominabãtur: per quas simul & dies festi, & tẽpus sationis, & messis, aliaq; similia demonstrabãtur. His suo pro more sacra quoq; facere solebant. Cuilibet mensi propriũ ac peculiare tũ nomen tum festũ dabatur, & à Ianuar. anni initiũ fiebat. Quẽ tamen Ingarũ quidã, Pachacuto, id est, reformator tẽporum, mẽse Dec. deinde exorsus est, hac de causa, quod sol à Tropico, quem admodum vicinum habebant illic, tum temporis reuerteretur.

An his populis de anno quoq; bissextili quid constiterit, nullis rerum indiciis colligere possumus: etsi, qui id affirment, non desint. Quas Mexicani septimanas numerabant, tales verè non erant. Nec enim ex septenis diebus constabant. Nec etiam earum apud Ingas, cõmunis nobiscum diuisio fuerat, cum nõ æquè ad solis conuersionem, aut Lunæ renascentiam, aut supputationẽ Hebræorũ, quam ab initio conditi mundi, attestante Moyse fecerant, accommodari aut applicari possent. Hi planetarum nominibus, quæ Græcis & Latinis vsitata erant, suas septimanas denominabant. Quæ omnia etsi apud nos longè exquisitiore & perfectiore norma disposita sint: de hominibus tamen istis nec libros nec literas vllas noscẽtibus, meritò id admirandũ videtur, quod annum, festa, & tempora primaria tanta industria & sagacitate disposuerint, sicut à nobis hactenus recẽsitũ est.

Gen. 1.

Cap. IV.

Nationem apud Indos nullam esse, quæ literis vtatur.

LITERARVM primo inuentarum iste finis fuit, vt horum medio & ope, quæ verba alias lingua proferuntur, scriptis definiantur & designentur. Verba verò vt philosophus ait, pro hominũ in mente cõceptis reb. sonant. Sic ergò tum vox tum literę diuino beneficio nobis datę sunt, vt vox pręsentib. literę verò absentib. & posteris, res gestas aut agendas expediant & manifestent. Solis verò imago, & rerũ similium aliarũ ideæ ac signa, etsi quidem describantur, literæ vocari tamen minimè possunt: sed sunt picturæ & prototyporum quædam expressiones. Quas qui primi condiderunt, non vt voces ederent, perficere quidem conati sunt, sed hoc tantum voluerunt, vt rerum quædã muta simulachra essent. Hoc modo astrologi suos planetas, Martem, Venerem, Iouem, &c. puris signis, non literis præsentãt. Signorum enim ea ratio ac natura est, vt à quacunq; gente vel natione siue Itala, siue Gallica, siue Hispanica exprimantur, vnã semper faciem ac speciem, charactere nihil mutato retineãt. Id quod literis minime cõpetit. Hæ etenim à solis illis intelligũtur, qui linguæ seu idiomatis istius, cuius propriæ literæ sunt, gnari & callentes sunt. Id exemplis manifestius fiet. Hebræus siue Græcus qui est, quid vocabulum sol sit aut significet haud quaquã intelligit, cũ vox ea Latinorum propria sit, & Hebræis ignota, prout sonat, & literis pingitur. Alio schematẽ si sol exprimatur, imago seu effigies, nõ literæ erit, & sic vel ab Hebræo vel Græco intelligetur. Ex his duo præcipue notanda veniunt. Vnum est, historiarum & antiquitatum memoriam tribus modis condi solere. Primò literis, vt Hebraicis, Græcis, Latinis ac similibus. Secundò imagunculis siue signis, qualia passim omnibus nationibus ac populis vsitata fuerunt. Qua etiam causa in Concilio Nicæno imagines Laicorum libri vocantur. Tertiò cifris seu characteri-

cteribus arithmeticis: vt 1.2.3.100.1000. &c. Alterum obseruandum, est hoc, nullam apud Indos vspiam nationem scriptura ac literis, sed meris schematis seu figuris ac cifris vsam fuisse. Cum Indis verò præter Peru ac nouæ Hispaniæ incolas, magnam quoq; Iaponiæ & Chinæ partem includimus. Quæ dicta hactenus, etsi nonnullis fictitia videri possent, cum locupletes aliquot Bibliothecas in Iaponia & China inuentas esse compertum sit: verum tamen nos dixisse, ex posterioribus porrò abundè quoq; intelligi poterit.

Cap. V.

Quibus libris ac literis Chinenses vtantur.

VAMPLVRIMI etiam ex peritioribus persuasum habent, Chinensibus non minus ac nobis Europæis literas pingēdi vsum familiarem existere, quæ à nostris non differant ratione alia, quàm qua Latina à Græca, & Hebraica à Chaldæa discrepet. Sed reuera hæc non ita se habent. Nec enim Alphabethū aut definitas literas habent, nec numeratis characteribus vtuntur: sed omnis eorum scriptio cifris & imaginibus perficitur. Tum & signa eorum, non vocum collectiones faciunt, verum res saltem peculiariter subsistētes, nudè indicāt, vt sunt, sol, ignis, Homo, mare, &c. Etsi enim Chinenses plurimis iisque diuersis idiomatis vtantur: solita tamen signa eorum intelligere possunt, etiam definiti Idiomatis omninò ignari, non secus ac numeros nostros Arithmeticos tā Galli, ac Hispani & Arabes callent sapiuntque. Character enim 8. in qualibet lingua octo indicat, etsi alio modo ab Hispanis ac item Gallis enuncietur. Sicut ergò apud Chinenses res infinitæ sunt: pari quoque ratione schemata seu figuræ, rerum indices, infinitæ existunt. Hinc fit, vt qui è Chinensib. legere satagunt, quales Mandaryni, id est, primates seu Gubernatores sunt, ad minimum 85000. cognitis figuris opus habeant. Qui verò lector perfectus haberi vult, illum imaginū 120000. promptissimam notitiam habere omninò oportet. Et hæc quidem talia quidam fide dignissimi ex societate IESV nobis testati sunt, qui perdiscendæ illius scripturæ studio decennij integri totis noctib. ac diebus fatigati ad completam industriā tamen nedum conscenderunt. Atque hæc palmaria quidem causa est, cur docti in tanto apud Chinenses pretio versentur, cum legendis literis diuturni simul & graues labores impendendi sint. Docti huiusmodi & literati viri omnia passim munia ferè soli obeunt. Nam ex iis & Gubernatores, & Iudices, & bellorum Duces, similesque alij plurimi creantur. Ad literarum ergo cognitionem sedulo suos filios parentes adhortantur. Et ludi, quibus instituantur ac informentur, passim frequentes sunt, quibus discipuli tanto rigore & pertinacia docentur, vt ne noctu quidem à studiis feriari ausint. Qui stupidiores aut segniores sunt, loris flagrisque cæduntur acriter. A Mandarynis hoc studium

nomen ſortitur:cui perſæpe vniuerſa hominis ætas impendenda eſt. Præter hoc ſciendum etiam eſt, huius idiomatis longè aliā rationem eſſe, ac apud nos latinæ vel græcæ ſit, quas ſoli literati callent aut legūt. Nam Chinenſium ſcriptura ab omnib. promiſcuè finitimis nationibus approbè intelligi poteſt. Qui etſi quidem ipſas voces, quas Chinēſes enunciant, non intelligāt, nihilominus tamen ſignorum quibus res ipſæ denotantur, perſpicuam notitiam habent: veluti ſuperius ſimile quoque de numeris arithmeticis protulimus. Hinc etiam fit, vt Iapones & Chinenſes litteris quidem, ſed non viua voce colloqui ſciant. Qui ſi quæ legerent, voce exprimerent, certè ſenſus mutuos venari aut captare minimè poſſent. Et hæc librorum ac literarum in China vſitatarum ratio eſt, iam paſſim per totum orbem decantata. Typi chalcographici nihil aliud, quam figuræ quædam ſunt, quas tabulis ligneis incidunt. His Papyri, quod placet, folia exprimunt aut excudunt, nō ſecus, ac apud nos figuræ æneæ aut ligneæ vt vocant, eduntur.

Sed hoc loco ſcrupuloſior quiſpiam rogaturus eſt, quî fieri poſſit, vt animos ſenſuſque ſuos per figuras exprimant, cum tamen vna eademq; figura diuerſæ res minimè deſignari poſſint. Exempli cauſa, ex depicto ſole, diuerſa ominari omninò quis poſſet, ſolē nimirum vel calefacere, vel moueri, vel diem facere, vel turbidum eſſe. Præter id & caſus, ac coniūctiones, & articuli, linguis & ſcripturis vniuerſis aliis familiares, nullo peculiari ſchemate præfigurari poſſunt. Sed his pro reſponſo reponimus, eos punctis, virgulis ac ſignis peculiaribus hunc defectum omnem abundè explere poſſe. Interim tamē id perceptu difficile eſt, qua arte nomina propria, maximè verò rerū peregrinarum, ac antè nuſquam viſarum, figuris vſitatis carentium deſcribere poſſint. Cuius quidem rei, cum in Mexico ageremus, quoddam periculum fecimus. Quendam enim doctorum rogabamus, vt ſua lingua hæc verba redderet ſcripta: Ioſephus de Acoſta ex Peru venit. Quod antequam Chinenſis faceret, diu quidem profundè meditabundus aſtabat, ſed tādem quod petebatur ita ſolerter exarabat, vt apprimè quadraret ſcriptura propoſito. Eadē enim vel in diuerſis linguis lecta idē ſonabat, niſi quod non in nominib. propriis eadem aut vniformis dialectus audiretur. Ea verò deſcribendi hunc modū adhibebāt. Nomen propriū aſſumentes, rem quampiā ex omni medio diligenter inquirebant, quæ ſua lingua cū nomine iſto omnium maximè cōſonaret. Huius ergò figurā loco nominis ponebāt. Cum verò difficile ſit rē nomini iſti vndiquaq; ſimilem inuenire: hinc ipſa quoq; propriorum nominū ſcriptura perſæpè difficilior fit. Id quod Patri Alonſo Sanches ante cæteros accidit. Qui cum in China agens ab vno Mandarynorū ſubinde ad aliū abduceretur, vix tandē omnes illi magno labore & profunda meditatione nomen ſollicitata commeatui ipſius inſcribere potuerunt.

Hæc Chineſium literarū ac ſcriptionis ratio ac modus eſt: quib. Iaponenſes in omnibus ſimiles exiſtunt. Quanquam de his narrent, quod omnium nominum etiam propriorum ſcribendorum peculiarem artem aut induſtriam, cum per Europam vagati eſſent, didicerint. Nihilominus tamen maxima ex parte ſignis ac figuris pro literis vtuntur, quemadmodum & de Chinenſibus commemoratum eſt.

Cap. VI.

Quæ Academiæ, quæ ſtudia in China floreant.

QVI è China Ieſuitæ redierunt, hi nullas Academias aut inſigniores ſcholas, quæ artes ac Philoſophiam profiteantur, ibi repertas eſſe atteſtantur. Vniuerſum eorum ſtudium hoc eſt, vt in lingua Mandaryna, quę difficilis admodum & longi temporis eſt, continenter addiſcenda verſentur, & probè exerceantur. Ea verò lingua nihil aliud, quam res geſtæ, ſectæ, iura ciuilia & municipalia, fabulæ & adagia moralia, ac figmenta his ſimilia alia continentur ac traduntur. Gradus ac dignitates ſuas metiuntur ex cognitione linguæ patriæ, & tum ciuilis tum diuini Iuris ſcientia. In ſcientiis naturalibus docendis certa & artificioſa Methodo nulla vtuntur, ſed nudis ſaltem propoſitionibus, pro cuiuſque magiſtri arbitrio conſtitutis, res tradunt ac docent. Sed & Matheſeos longo vſu & accurata ſtellarum errantium obſeruatione quandam ſibi ſcientiam compararunt. Quin & Medicinæ haud mediocriter gnari ſunt. Penicillis in ſcribendo vtuntur, quibus libros quamplurimos exarant. Iidem & ludos ſubinde ac comœdias populo exhibent: quibus cum maiori pompa agendis, ampla ac feſtiua theatra erigunt. In eum vſum etiam pulcherrimas veſtes aut amictus, & campanas, & tympana, & alia ſimilia parata habent. Narrant Ieſuitæ, quaſdam ſe comœdias exhibitas vidiſſe, quæ 10. vel 12. tum diebus tum noctibus continuis duraſſent, dum omnes tandem ſpectatores, tædio ſenſim diffluentes, è loco diſparuiſſent. Eæ ſcenis ac actoribus pluribus plerumque conſtabant: quorum dum hi, agendo occuparentur, cæteri ſomnum ac quietem captabant. In illis verò plerumque moralia tractabantur, illuſtribus Ethnicorum exemplis perpetuò adumbrata & firmata. Ex quibus iam iterum liquet, ſagaces admodum & induſtrios eſſe Chinenſes, etſi in artibus ſublimioribus non vſque adeò exculti & ſubtiles exiſtant. Nam omnis eorum induſtria in legendo & ſcribendo ferè poſita eſt, & non ex literis, ſed infinitis infinitarum rerum ſignis ac ideis, ſudoribus & vigilijs immenſis addiſcendis conſtat. Quorum ſtudia etſi ad ſummū euecta venerint quidem: intus tamen Peruenſis aut Mexicanus vnus, qui legendi ac ſcribēdi peritiam habet, quolibet Mandaryno etiā peritiſſimo doctior ac perfectior exiſtit. Nam

Indus 24. literis, artatè iunctis & compositis, omnia vocabula ac verba, quæ vſpiam in omni orbe reperiantur, tum legere tum deſcribere poteſt: cum econtrà Mandarynus, vel 100000. figuris inſtructus vix magno labore nomen Martnij ſiue Alonſo exarare poſſit. Taceo de iis vocabulis ſcribendis, quæ nec nouerunt, nec quid ſignent, compertum habent. Vt veriſſimum ſit, Chinenſes longe plures figuras ac Cifras, quam literas habere.

Cap. VII.

Qua Annalium in noua Hiſpania vſitatorum ratio fuerit.

QVI in noua Hiſpania habitant, antiquitates plurimas cognitas habent. Sed hiſtorias & res geſtas mira arte recondunt. Etſi enim non æquè, ac Chinenſes Iaponique ſeduli ac induſtrij ſint: nullo tamen literarum, quibus ſuo more maiorum geſta ad poſteros commententur, genere deſtituuntur. In prouincia Iucatan, qua Epiſcopatus Honduras eſt, libri ſunt reperti, quorum folia certa forma complicata & colligata videbantur. In his Indi, tum diuiſiones temporum tum planetarum motus, vt & animalium ac rerum naturalium aliarum naturas proprietateſq́; , vnà cum rerum geſtarum exemplis, operoſa diligentia deſcripſerant. Cum verò concionatorum quiſpiam ad populum ſubinde vociferaretur, libros eos merè magicos & nigromanticos exiſtere, adeoque, vt vniuerſim collecti exurerentur, vrgeret: facilè, quod voluit, impetrauit. Quod tamen factum non Indi ſolum, ſed ipſi quoque Hiſpani, vt qui terræ illius ſecreta & abdita vehementer ſciturirent, paulò poſt grauiſſimè doluerunt. Similia & cum rebus aliis, à popularibus noſtris temerè ſuperſtitioſis creditis, commiſſa fuerunt. Quo factum eſt, vt vnà cum libris omnem rerum antiquarum memoriam, multis aliàs vſui futuram, extirparint. Quæ tamen temeritas ipſorum à mera ignorantia & barditate, qua pro ſuperſtitioſis indiſcretè vniuerſa habebant, enata profluxit. Quos ſanè libros, qui ſobrio & attento animo euoluiſſet, ex illis certè quamplurima, obſeruatu digniſſima excerpſiſſet. E ſocietate quidam, vir doctiſſimus & peritiſſimus, in prouincia Mexico, quondam ſeniores vniuerſos ex Tuſcuro, Tulla, & Mexico congregauerat, & collatione de variis habita in familiaritatem ſe eorum inſinuauerat. Huic, ipſi poſteà ſuas Bibliothecas, ac annales, faſtoſque, ſpectatu certè digniſſimos, vltrò videndos offerebant. Sed figuris ac notis Hieroglyphicis res vniuerſæ eorum hoc ferè modo conſignatæ erant. Quæ res, certas & definitas imagines ſua natura habebant, eas poſt figuras ſuas locabant. Quarum verò nulla natiua ſpecies erat,

illas peculiaribus aliis excogitatis characteribus designabant, momento temporis addito, quo quæque res gesta esset. Hæc vero omnia in rotas seu orbes conferebant, quorum quilibet vnum seculum, id est, annos 52. complectebatur. In orbitarum harum marginibus, suprà dictis imaginibus seu characteribus res eas depingebant, quæ quotannis fieret. Supra indicem seu gnomonem signi, tempus instans monstrantem, pictus vir quidam eminebat, cuius caput intectum pileo, thorax vero tunica manicata rubea cinctus videbatur: qua imaguncula annum eum, quo Hispani primum in Indiam ingressi sint, intendebant. Eodem modo & res cæteras exprimebant. Cæterum, cum sufficientes rebus vniuersis imagines aut characteres non haberent, nec characterum etiam ea, quæ nostrarum literarum, vis esset ac facultas: scripturæ eorum nō tam verborum numero, quàm ipsius sensus æqualitate concordabant aut conueniebant. Sed & interdum orationibus ac variis cantibus, à Rhetoribus ac poëtis fictis, vtebantur. Cum vero prædictas notas Hieroglyphicas ac signa vniuersa comprehendere admodum arduum esset: ideo multū laboris Mexicani impendebāt in hoc, vt pueri instituendi orationes illas ac poëmata fideliter memoriæ mandarent. Hunc in vsum scholas, collegiis siue Gymmasijs similes, quibus tenera puerorum ætas, his vel illis disciplinis informaretur, fouebant. Semel autem percepta pueri tam firma plerumque & pertinaci memoria tenere solebant, vt eadem non secus ac in libris descripta perfectè asseruarent. Pleræque nationes hoc imprimis satagebant, vt filij eorum in preceptis Rhetoricis exercerentur, cui studio attentissimè plerumque vacabant. Postquam vero ab Hispanis in India diutius agentibus, Indi nouis literis legendi & scribendi artem edocti fuissent, gestorum suorum multa commentaria edebant, cum singulari gaudio ac admiratione à magnatibus Hispanis plurimis lectitata. Et quidem, qui Mexicanorum historiam euoluit, is nullo labore facile deprehendit, merum eam Hispanorum commentum esse, non ipsorum Indorum collectionem. Insuper & orationes nonnullas imaginibus & characteribus descriptas habent. Hoc modo, Pater noster, Aue Maria, & Symbolum fidei Indicis signis cum certa admiratione expressa conspicati sumus. Nam verba hæc, Ego peccator confiteor, ita reddebant, vt Indus quidam, ante Clericum in genua demissus, confitentique similis conspiceretur. Dei loco, tres facies distinctas, singulas impositis coronis cōspicuas, & trinitatem signantes, ponebant. Virginem Mariam & ipsam, sua effigie exprimebant, corpus nempe dimidiū, infantem vlnis gestans. Diuum Paulum ac Petrum duobus depictis capitibus coronatis, additisque gladio & clauibus, repræsentabant. Hoc artificio vniuersam confessionis normam expressam reddiderunt. Deficientibus alicubi imaginibus characteres substituebant iis similes, quibus rebus se peccasse scirent. Ex quibus certè

certè singularis Indorum sagacitas & industria videri potest. Hos enim precatiunculas & fidei articulos exprimendi modos non ab Hispanis didicerunt, quorum ipsimet ignari erãt: sed suo Marte, eorum, de quibus instituti erant, appropriatos characteres fingebant ac pingebant. Huiusmodi imaginibus ac schematis quandã confessionem vniuersorũ promiscuè peccatorũ expressam ac descriptam vidimus. Quin & ipse decalogus eadem arte redditus erat: cuius singulis præceptis signa quædã, Cifris similia, addebantur, peccata in specie contra vnum quoduis præceptum admissa, designantia. Certò nobis persuasum est, quod si Hispanorum alicui simile quid suis signis exprimendi negotium daretur, non vno, sed vix decem annis confectum accurare opus valiturus sit.

Cap. VIII.

Qua supputandi & numerandi ratione Indi Peruani vtantur.

PERV accolæ Indi ante Hispanorum in Indiam ingressum nullis vel literis vel characteribus, vel cifris aut imaginibus, sicut Chinenses & Mexicani, vti solebãt. Rerum tamen gestarum ac antiquitatum nihilominus obseruatores tenacissimi erant, & tum bellorum, tum pacis tempore, imperiorum suorum statum præcisè annotabant. Hæc verò mutuis traditionibus veluti per manus factis continuabant, iunioresq; à senioribus acta velut rem diuinam creditam accipiebant, & eadem suis posteà etiam successoribus fideliter communicabant. Quæ videbantur memoriam effugitura, eadem imaginibus maioribus, Mexicanorum more, consignabant. Partem tamen maximam per Quipos obseruabant. Sunt autem Quipos veluti codices rationum, aut libri memoriales, ex loris seu funiculis constantes, quorum tum nodi tum colores varias & diuersas res indicabant. Quo ingenio, quam multa simul ac ardua comprehenderint, dici haud satis queat. Vniuersa siquidem ea, quæ nobis de gestis, legibus, ceremoniis ac negotiis populorum libri nunciant & expromunt, per Quipos ipsis exactè & perfectè suppeditabantur. Quibus fideliter & accuratè custodiendis singulares quoque officiarij deputabantur, qui vel hodiè Quipocamayo nominari solent. Et horum munus erat, vt consulti de omnibus rebus responderent, non secus ac apud nos Notarij faciunt: quibus fidem derogare vel in maximo vel minimo nefas erat. Quipos verò seu funiculi illi pro diuersis rebus, diuersæ erant materiæ. Alij enim bellorum, alij Rerumpubl. alij tributorum, alij regionum rituum indices erant. Fasciculi alij maiores, alij minores nodulos continebant. Ipsa quoque intorta fila aliàs rubra, aliàs viridia, nonnulla cyanea, quædam candida, ac summatim

matim colorum plurimorum & diuerſorum exiſtebant: ex quibus, non ſecus, ac ex 24. diuerſis literis vario modo compoſitis vocabula nos infinita condimus, ſic ipſi Indi ex nodulis diuerſis, plures ac varias res concinnabant, ac veluti deſcribebant. Præter Quipos verò ex filis innexos, alios quoque ex globulis ſeu lapillis conſtantes modos habebant, quorum diſpoſitione vocabula ediſcebant. Et hoc ſpectatu non indignum erat. Qui ſeniores fuerant, ex vna corolla, Pater noſter (precationem dominicam) ex alia Aue Maria, vel Symbolum, vel quicquid aliud facili labore addiſcebant: approbeque nôrant, quinam lapis hoc, deſignet: Conceptus de Spiritu ſancto; & quis illud: Paſſus ſub Pontio Pilato deſignaret. Quod ſi errata alicubi admiſſa emendare volũt, citra riſum ſpectator nunquã aſtabis. Correctionis tamen alium modum non habent, quàm vt ex ordine lapides ſingulos exactius inſpiciant. Quipos verò etiam genus tertium ex granis Maijs parati habent, id quod rudius videri aliquibus tamen poſſit. In rationibus enim grauioribus confuſi, & quantum cuique debeatur, ambigentes, granis multiplicibus diſpoſitis & congeſtis rem finiunt; quorum huc vnum, illuc tria, & ſic ſecundum proportionem plura pauciorave conijciunt, iam hoc ex cumulo granum vnum dementes, & alij addentes, ac iam tria, quatuor, plura, permutantes. Et hac numerandi ratione tam agiles plerumque ac expediti ſunt, vt ſpectãtibus res ingenti admirationi ſit. Hoc ergo modo cum numerandarum rerum vſquequaq; peritiſſimi ſint: an ratione & diſcurſu valeãt, vel pecudum inſtar bruti ſint, cuiuis facile liquet ac euidens eſt. Nobis hoc certò conſtat, quod in pleriſq; quibus ſtudium aliquod impendunt, nos longis ſpatiis exuperent aut anteuertant.

Cap. IX.

Qua Indi ſcriptionis ſerie vtantur.

NON in tranſuerſas lineas Indi ſuas literas ſeu characteres depingunt, ſed aut ſecundum longitudinis ſeriem deorſum, aut in orbem ſcribendo procedunt. Latini quidem ac Græci à læua verſus dextram literas ducũt, quẽ & nos morem tenemus. Hebræi verò ductu contrario à dextra in ſiniſtram tendentes, libris ſuis ibi initium dant, vbi nos eos inchoamus. Chinenſes autem nec Hebræorum nec Græcorum more ſcribunt: ſed ſecundum folij longitudinem à parte ſuprema deorſum procedunt. Siquidem cum minimè literis, verum integris verbis, à quolibet charactere perfectè deſignatis rem agant: vt illi literarum more connectantur, minimè opus eſt. Cæterum Mexicani nec tranſuerſim, vt Græci ac Hebræi, nec deſuper, vt Chinenſes, verùm ab inferioribus ad ſuperiora procedunt. In rotulas verò ſeu orbes ſigna ſua depicturi à centro, vbi Solis facies videbatur, ad ambitum ſeu extremita-

tem contendebant. Vt hoc modo quatuor diuersi scriptionis modi existant: vnus, qui fit à dextrà versus læuā: alter, à lęua versus dextram: tertius à summis deorsum: postremus ab infernis sursum. Vnde, quantoperè consiliis & ingeniis euarient homines, clarè liquet.

Cap. X.

Quo instructu Indi suos nuncios amandarint.

SED scriptionis materia iam omissa, aliò diuertamus. Non autē incommodè ab aliquo quæri hîc posset, quî factum sit, vt cum Indi nec nostro more scribendarum, nec etiam aliò mittendarum literarum commoditatē habuerint, nihilominus tamen regnorum suorum, quæ & plurima simul ac amplissima habebant, salutem ac prosperitatem accurare sciuerint. Sed hi cogitent & secum repetant, quod signis suis ac figuris characteribusque non minus ac nos nostris literis, rerum & cogitatuum omnium Indi expeditissimam significationē expromere potuerint. Cui eorum ingenio, cursorum etiam celeritas mira, haud parum commodare quiuit. Hi enim à teneris pernicitati magno studio incumbebant parandæ. Eligebantur autem istiusmodi ferè homines, qui citra anhelationem & defatigationem euidentem cursim editissima scandere loca poterāt: sicut superius de pueris Mexicanis narrauimus, quorū quaterni primi, gradus templi exsuperantes, amplis donis ac muneribus præ cæteris affici solebāt. Sub festum Capacraîme Orionum quiuis in Cusco magna pernicitate montem Inacauri conscendere properabat. Et Indi quidem omnes in vniuersum cursu se sedulò exercebant olim, quod & iam faciunt. Res grauiores si quæ aliò denunciandæ forent, eas Mexicani tabulis aut chartis depingebant, ac per suos ad amicos proferri curabant. Quod idem tum quoque faciebant, cum naues Hispanicas, ad occupandam Toponchan sese adornantes, primò conspicati essent. Et cursorum in Peru quidem magna plerumq; autoritas erat. Ingæ insuper Reges, in omnibus suis regnis atque prouinciis emissarios peculiares, Chasquis dictos alebant, de quibus suo loco dicere conabimur.

Cap. XI.

De formis Imperiorum apud Indos: & de eorum Regibus.

NEMINI vnquam dubium fuit, quin ex forma Rerumpublic. & imperiorum, quæ nationes Barbarę sint, vel minus, semper æquissimo iudicio æstimari potuerit. Quô enim plus humanitatis & æquitatis ostendunt: eò tum splendidiores & beatiores censentur, ac minus sibi ambitionis ac fastus arrogant. Vnde fit, vt Indorum

dorum Reges ac domini ſimpliciores ac ſubmiſſiores dominantibus aliis viuant, ſubditoſque ſuos longè æquius tractent, agnoſcántque, ſe illis ipſius naturæ iure nihilo ſuperiores, ſed potius aliquanto inferiores omnino exiſtere, ſibique ceu publicis miniſtris ciuium ſalutem vniuerſam curæ cordique eſſe debere. His verò omnino contrarium Barbari factitant, qui plerumque inſolenter & tyrannicè ſe gerunt, pecudum loco ſuos ſubditos habentes, & ab iis pro diis coli ac æſtimari ſatagentes. Quorum improbitate olim multæ nationes Indorum offenſæ, reges ac dominos ſuos vi exegerunt, ac communi iure libertateque fruentes, ſolis bellorum tempeſtatibus ſibi duces & præfectos conſtituerunt, quorum dictis tamdiu morem gerebant, dum officij ratio poſceret. Munere ceſſante, ad libertatem deinde priſtinam redibant. Et hoc ferè modo noui orbis pars maxima gubernabatur, cuius reges ac principes rarò ſucceſſionis iure, ſed plerumque populi ſuffragiis creari ſolebant. Nec tamen hoc de vniuerſis Indiæ partibus intelligi indiſcretè volumus. Sunt enim populi, qui tum dominos tum principes ſuos agnoſcunt, viros plerumque ſtrenuos, & propter virtutes bellicas laudatiſſimos. Huius generis quoque prouincia Chile eſt, cuius primates, Auricani & Tucapeli, tot annis contra Hiſpanos bella geſſerunt. Eiuſdem etiam claſſis ſunt, vniuerſa prouincia ac regnum Granada, Guatimala, cum inſulis Florida, Braſilia, Luçon & Philippina, aliiſque terris plurimis & ampliſſimis. In nonnullis tamen harum non omnino nulla vel dum gliſcit barbaries. Quidam enim populi ſunt, qui ægrè ſuperiores agnoſcunt admittuntque, ſed ferè vniuerſa, promiſcua autoritate ac conſilio moderantur, pro lubitu & libidine iuſſa condentes, ſtatumque Reipublicæ tractantes: ac vim pro conſilio habentes, ita ſaluti publicæ præſunt, vt fortiſſimus quiſque regnum ferè inuadat, & infirmioribus ſuæ tyrãnidi ſubiectis, malitioſi arbitrij iugum plerumque imponat. In Orientali quidem India regna quædam, vt Sian, Biſnagar, & cætera tam potentia ſunt ac ampla, vt poſcente caſu 200000. milites è ſui medio lectos in aciẽ producere poſſint. At China tamen, huiuſmodi regna vniuerſa tum magnitudine tum potentia longè ſuperat, cuius reges 2000. annis continuis regnaſſe ferũtur: quod vni eorum moderationi & induſtriæ acceptum ferri debet. In occidentali verò India duo ſaltem firma & durabilia regna inuenta ſunt: Mexicanum nimirum in noua Hiſpania: & Inganum in Peru. Quorum vtrum præſtãtius ſit, in ambiguo eſt. Quo ad ædificiorum aulæque ſplendorem ac maieſtatem, Moteçumæ quidem regnum Peruenſi præſtabat. Verum diuitiis, opibus ac theſauris, vt & prouinciarũ amplitudine ac antiquitatũ multitudine Ingæ Mexicanis longè præeminebant. Nam Ingarũ regnum, iſthoc quoq; vetuſtius erat. Laude quidem bellica, & partis victoriis, pari me iudice paſſu ambulant. Omninoq; certũ ac compertũ eſt, bina hęc regna, cæteris omni-

 bus

bus in vniuersum prouinciis, in nouo orbe insignioribus, tum bona Reipubl. forma, tum potentia ac opibus, comprimis verò superstitionibus quoque ac fœdis idolorum cultibus, celebriora & præstantiora extitisse. Porrò etsi geminorum horum regnorum sua in quibusdam æqualitas esset: inter sese tamen haud modica quoque diuersitate distabant. Mexicani siquidem regni moderatores suffragiis & electione creabantur, sicut idem in Romano quoque imperio fieri solet. Sed in Peru, defuncto Rege, regnum in proximum hæredem aut consanguineum deuoluebatur, velut in Hispania ac Gallia fieri scimus. Sed de dictis his binis optimis regnis, deinceps nobis fusius & prolixius commemorandum esse videtur.

Cap. XII.

De Imperio Regum Ingarum in Peru.

INGARVM quodam in Peru defuncto, legitimus hæres filius, quem vxor eius primaria (Coya vocabatur) peperisset, regno succedebat. Coya verò plerumque Regis illius soror erat. Apud Peruanos etenim Reges sorores proprias pro vxoribus habere, frequēs admodum ac solenne erat. Porrò etsi Ingæ cum aliis quoq; concubinis rem haberent, vnius tamen Coyæ filius regnum hæreditate sortiebatur. Et tamen nihilominus, si quis Regi germanus frater superesset, is filio præferebatur, & fratri defuncto omnino succedebat. Ab hoc porrò regnum in patrueles promouebatur. Idem successionis ius in aliis quoque officiis similiter Curacas seu Primates sequebantur. Defuncto Regi pomposæ admodum ac sumptuosissimæ ceremoniæ fiebant. Huius successor, relicta à defuncto bona ac thesauros attingere minimè audebat, sed rem sibi familiarem peculiarem ac propriam accurabat, ac aurum argentumq; de nouo vndecunque sibi corradebat. Opes autem illæ relictæ, vniuersæ in Guacam seu Sacellum defuncti Regis conferebantur, quibus posteà omnes Regis ministri ac posteri alebantur, vt qui perpetuis officiis ac ministeriis illi veluti Deo cuidam deseruientes, sacrificia & ceremonias quotidianas exhiberent, & memoriam eius æternam colerent. Et hæc causa erat, cur infiniti in Peru thesauri colligerentur. Ingarum siquidem quiuis hoc vnum attentius agebat, vt thesauros vberrimos conquireret, quibus ab obitu suo posteri ac ministri magnificentius alerentur & sustentarentur. Possidendi verò ac occupandi regni sigillū rubeus ex lana globus seu villus erat, pulchritudine ipsum sericum vincens. Is Regis è medio occipitio suspendebatur, nec præter eum quisquam alius tali insigni vti audebat, cum instar coronæ aut diadematis Regij passim ab omnibus æstimaretur. Primatibus tamen regni cæteris villum huiusmodi ex capitis altero latere iuxta auricu-

auriculas suspensum gestare, nullo vetante licebat. Villo hoc à Rege accepto, festum solenne illico magnis & sumptuosis ceremoniis ac sacrificiis confiebat. Ad cuius solemnitatem augendam conferebantur, vasa tum aurea, tum argẽtea, & pretiosissimi panni ex Cũbi texti, variæque ex mari allatæ algæ, ac pennæ ex auibus nitidissimæ, vt & oues mille variis & distinctis coloribus insignes: quæ vniuersa pro sacrificio offerebantur. Sacerdos verò templi primarius, & ministri reliqui, quẽdam puerum sex vel octo annos natum arripiebant: quem cùm Idolo Viracochæ obtendissent, hæc ferè verba edebãt: Domine, sacrificium hoc tibi iam offerimus, vt nostræ trãquillitatis tutor sis, vt bellorum tempore nobis auxilio venias, vt nouũ Regem nostrum Ingam autoritate, maiestate ac potentia augeas, & eundem prudentia, industria, consiliis ac felicitate bees, quo perpetua prosperitate vsus, regnum pacatè & tranquillè gubernare queat. Et his ceremoniis omnis ex vniuerso regno populus cohabitare solebat. Ab eo tẽpore, vniuersi Regem singulari amore prosequi incipiebant, & summis officiis ei accuratè præstitis obsequebantur: ita, vt nemo quisquam vnquam contra eum rebellionem mouisse aliquam inuentus sit. Cæterum ipsi quoque Ingæ, non saltem potenti manu ac robore regnum creditum administrant, sed iustitiam quoq; accuratissimam exercent, nec cuiquam vel in minimo vim ac fraudem fieri patiuntur. Solent præterea Ingæ distantioribus prouinciis suis idoneos Gubernatores præficere: quorum nonnulli præter Ingam, superiorem nullum agnoscunt: alij verò his quoq;, ceu mediis, morem gerere solent. Et hoc modo omnia eleganti ordine in regno constituta erant. Ad regni felicitatem stabiliendam visum Ingis commodissimum erat, vt Indi perpetuis laboribus assuefierent, ne quo fors otio torpidiores aut ignauiores euaderent. Vnde infandis laboribus tot tamq; latæ & expeditæ viæ patefactæ & passim conditæ visuntur. Si quam aliquando prouinciam belli iure occupassent, è populo isto potentiores & eminentiores (Mitimas vocabant) secum in aulas suas abducebant, & horum loco alios ex Cusco, comprimis verò Oriones, qui veluti belli Duces ex illustri prosapia plerunq; oriundi fuerant, sufficiebant. Facinorosi rigida & exquisita plectebantur pœna: nec minore hi, qui patratorum facinorum conscij erant. Qua vna certè re Rei suæ publicæ autoritatem & splendorem latè cumulabant.

Cap. XIII.

Qua industria Ingæ suos subditos distribuebant.

CIVES ac subditos suos Ingæ hoc pacto distribuebant, vt regi & coërceri quam facilimo labore possent, etsi regni fines ad 1000. milliaria extenderentur. Quamprimum aliquam prouinciam occupassent, cõtinuò ad eam Rempubl. gubernandam Indos ordinabant, & indigenas velut in decurias secernentes, singulis Indum vnum, qui iussa daret, præficiebant. Ea quoque proportio centenorum & millenorum erat. Et his qui hoc modo præfigebantur, Huno nominabantur, quorum dignitas & autoritas insignis erat. Cæterum cuilibet prouinciæ peculiaris ex Ingarum familia Gubernator dabatur, cui vniuersi parere, & rationem omnium reddere cogebantur. Rationes autem dabantur tam eorum quot quouis tempore obiissent, quam quot recens nati essent: vt & pecorum, agrorum, & similium. Gubernatores huiusmodi quotannis ex Cusco mittebantur, qui eodem ad regem deinde sub festi Rayme celebrationem redeuntes, regni census seu vectigalia vnà secum apportabãt. Extra illud enim tempus, nemini horum in aulam aditus patebat. Omne porrò regnum in quatuor partes Tahuantinsuyo dictas dirimebatur, nimirum in Chinchasuyo, Collasuyo, Andesuyo & Condesuyo. Et hæ ita à quatuor illis plateis insignibus, è Cusco, vbi aula regia & omnis regni congregatio vigebat, ducentibus, denominabantur. Quatuor hæ tum plateæ, tum regni partes, versus quatuor mundi cardines portendebãtur: quarum Collasuyo austrum, Chinchasuyo septentrionem, Condesuyo Occidentem, Andesuyo verò ortum principaliter spectabat. Omnis eorum multitudo duplici populo constabat, Hanansaya scilicet & Vrinsaya, id est, superiore & inferiore. Ex his, si aliquando ad regem vsus gratia cohortes aliquot vocabãtur, Decurionibus aut præfectis, quot nimirum decades ex qualibet prouincia mitti deberẽt, prius iniũgebatur. Ea verò electio, non Arithmetica, sed Geometrica proportione fiebat, prout cuiusq; terræ ratio ac conditio posceret. Ea etiam ratio in aliis obseruabatur. Exempli gratia. In publicos vsus si Maiis 100000. modij conferendi essent: tunc regio hæc partem decimam, altera septimam, alia quintam & sic consequenter fundebat: quod frumentum posteà in Respubl. Decurias & Aillos siue familias distribuebatur. Has verò rationes æquo respectu ita supputabant illi, qui Quipocamayos dicti, ærario publico curando præfecti erant, & funiculis seu filis nodosis, quæ cuiuslibet Indi portio esset, dinumerare exquisita industria poterant.

Cap.

Cap. XIV.

Quam artem Ingæ in ædificiis struendis tenuerint.

DOMIBVS suis, ac castellis, templis, viis, agris & similibus extruẽdis colendisq; Ingæ labores impenderunt grauissimos & ærumnosissimos, id quod vel hodiè ex ruderibus, in Cusco, Tiaguanaco, Tamboq; conspicuis videre licet. Nam in his locis tam immensæ molis lapides visuntur, vt nec qua arte exscindi, nec collocari iungique potuerint, captu facile sit. Cum quoquo versum in Cusco regno Inga amplissima ædificia ac castella extructurus esset, ex omnibus regionibus artificum numerum quammaximum accersiuit, qui miras & anteà non visas domos ex calce opere admirando extruxerunt. Hi quibus lapides sculperent, nec ferrum nec æs, nec vlla ex his parata instrumenta quidem habebant: & tamen ex illis saxis tanta industria ac solertia domos coagmentabant, vt iuncturarum meta nullius etiam perspicacissimi oculis peruideri facilè posset. In Tiaguanaco lapidem quendam vidimus, 30. pedes longum, 18. latum, & 6. crassum. In castelli apud Cusco muris inserti lapides sunt, priore longè vastiores & grandiores: quos & ipsos suis artifices manibus immiserunt. Qui etsi haud quaquam forma angulari excisi sint, ita, vt vnus alteri exactè congruat; calce tamẽ interiecta eosdem tam artatè & exquisitè iungunt aptantque, vt vnio oculos fallat. Sed ad hos iungendos multorum ope manuque vtuntur. Vt enim exactius quadrent, sustollendi sæpius atque iterum demittendi sunt. Operarij, qui ingenti multitudine confluebant, huic vni ferè rei operam nauabant. Verùm enimuerò, etsi hæc quidem ædificia amplissima existerent: nullo tamen propè ordine ac serie legitima extructa visebantur, sed Mesquitis confusis quadantenus similia erant. Domos suas nullis condere fornicibus norant. Sed nec cum cæmento calcem miscere sciebant. Cum aliquando fluuius Xauxa fornicibus pro transmittendo ponte super instructis integeretur: accidit, vt cum opere absoluto fulcra lignea remouerentur, Indi certatim aufugerent, veriti, ne structura, quæ ex grandibus lapidibus constaret, vniuersa corruat & in seipsum concidat. Cum verò eandem firmiter stantem, & transgressos Hispanos sustinentem cernerent, Caçique siue dominus loci ad astantes sibi dixit: Nos sanè horum meritò serui sumus, qui ipsius solis filij existunt. Pontes verò, quibus Indi vtebantur, ex congestis iuncorum ac straminis manipulis constabant, quos funibus, ex vndarum littoribus fortiter vtrinque deligabant & firmabãt. Ligneos verò aut lapideos pontes in solidum nesciebant. Vadum seu transitus maris Chicuito in Collao tam profundus est, & latus, vt nec ligneo nec lapideo ponte vllo superinduci possit. At tamen nihilominus

lominus eius transmittendi artem, straminis ope meditantes, successum valdè felicem senserunt. Iuncorum enim (Totora vocantur) fasciculos iungebant ac connectebant, quos ipse maris motus ad ripam oppositam proferebat. Super hos deinde ex littoribus firmiter vtrinque redeligatos securo passu incedebant, & flumen nullo periculo, multi vnà peruadebāt. Et hoc genus pontis multò nobis commodius videbatur, quam quod à Seuilia in Trianam porrigeretur: cuius longitudo 300. passuum erat. Huius transitus profunditatem stupendam & inæstimabilem esse prædicant: cuius quidem superior vnda placidissima, præruptis infernè vorticibus ac abyssis sæuissima ac periculosissima sit. Sed hæc de ædificiis, & eorum ratione dicta sufficiant.

Cap. XV.

De Ingarum censu, reditibus ac tributis, quæ Indi pendere coguntur.

IVITIAS Ingæ inæstimabiles colligebant. Etsi enim à suorum antecessorum relictis thesauris patrio iure omninò arcerentur: vniuersorum tamen vniuersi regni incolarum bona suis quasi in manibus ac potestate habebant, ita, vt facili opera ingentem vim, auri, argenti, pannorum ac pecorum vndecunque compararent. Vis tamen & neruus omnis Ingarum opulentiæ erat ciuium ac subditorum perfecta obedientia, qua regi suo indiscretè in omnibus expeditissimi parebant. Si quid in quadā prouincia singulare nanciscebantur, id ad regis thesauros illicò conferebant. Et prouincia quidem Chichæ fragrantia illis ligna ad multiplices vsus promebat. Lucana verò cursores agilimos, & lecticarum gerulos industrios mittebat. Chumbibilcas verò saltatores & histriones exercitatos ministrabat. Hoc pacto, quicquid cuilibet prouinciæ singulare erat, id vnà cum tributo quotannis ad regem mittebatur. His verò, qui fodinis auri ac argenti præerāt, Rex commeatum quotidianum saltem accurabat. Vnde fiebat, vt in vno regno tam numerosi & ingentes thesauri colligerentur. Sunt qui pro comperto affirment, Hispanos, cum primum Indiam inuasissent, vix decimā thesaurorum partem nactos fuisse: quod Indi partē maximam ante faciem Hispanorum secretissimis locis abscondissent. Ipsis verò Ingis videbatur, operas à subditis exactas, illorū potius felicitatem quam seruitutem indicare. Tributa hoc ferè modo numerabantur aut dispensabantur. Quamlibet prouinciam deuictam, Ingæ in tres partes dirimebant. Parti cuilibet sui reditus assignabantur. Primi verò Religioni & Deorum cultibus impendebantur, ita vt Pachayachachî (is creator erat) & soli & Chuquillæ siue Tonitrui, & Mortuis, aliisque

Qua-

Quacas siue fanis, sua cuilibet terræ portio cederet, cuius fructibus tum sacra fierent, tum sacerdotes ac ministri alerentur. Quælibet verò Guacas suos ordinarios ministros Indos habebat. Redituum verò pars plurima in Cusco, vbi cultus Deorum omnium maximus vigebat, inferebatur: etsi nullus alias pagus suo Guacas seu delubro, in quo iidem cum Cuscano ritus ac ceremoniæ colebantur, etsi inter sese nonnunquam 200. milliarium interuallo distarēt, destitueretur. Quæ in campis serebantur, messis deinde tempore collecta, in horrea congerebantur: de quibus tributi vice regi plurima erogabantur, etsi præcisè omnium summam recensere hoc loco minimè queamus. Aliis tamen in locis plurima, in nonnullis pauca, in aliquibus vniuersa collecta templis ac Deorum cultui cedebant. Et huius sortis quæ erat terra, fideli & diligenti opera excolebatur. Pars terræ altera pro Inga ipso seruabatur, ex cuius reditibus, suos cognatos, ac primores, ciuitatumque excubitores & milites, ac ministros cæteros sustentabat.

Hos verò reditus prioribus longè vberiores & opulentiores fuisse, vel ex inspectis granariis aut horreis publicis colligere licet, quorum longitudo ac latitudo longè maior & capacior, quàm Guacas visitur. Et hi reditus vel in Cusco, vel alia loca, vbi castra Regia cubabant, conferebantur. Quod si conuecti huius commeatus nulla tum temporis indigentia esset, in granaria publica congerebantur omnia, & ad plures annos asseruabantur. Et hanc Ingæ terram omnes promiscue citra exceptionem colebant sedulò. Quod dum facerent, vestes frequenter pretiosiores induebant, & in Ingarum ac Guacas honorem, cantilenas ac modulos concinnos sonabant. Quandiu verò huiusmodi operæ fierent, tam diu qui laborabant, aut ab Inga, aut à sole, aut à Guacas, vt quorum fundi agrique colerentur, cibos ac commeatum accipiebant. Ab hoc verò colendorum agrorum penso, tum senes, tum ægri, tum viduæ exempti & immunes erant. Porrò verò, etsi quidem hi agrorum fructus aut in Ingæ aut solis aut Guacas vsus conferrentur: ipsi tamen fundi agrique ab auito iure Indorum proprij erant. Tertia verò terræ pars ab Inga inter plebem diuidebatur. Quæ, an Ingarum aut Guacas partibus maior minorue fuerit, in dubio quidem est. Talis tamen ac tanta fuit, vt ex ea indigenæ sibi victum sufficientem parare potuerint.

Sed tertia hæc portio nullius euadebat propria: nec quicquam fundi proprij possidebant Indi, nisi id singulari Ingæ indultu impetrassent. Tum & eadem bona non hæreditario iure in posteros trāsferebantur: sed quotannis quasi de nouo distribuebantur, ac vnicuique, quanto ad vxoris & liberorum sustentationem opus esset, impertiebatur. Si quo anno fors alicuius res familiaris aut liberis aut seruis auctior reddita fuisset, tum eidem pro mensura ordinaria plus

fundi quoque conferebatur. De his verò census nulli alij reddendi erant, quam vt Guacas & Ingarum terræ excolerentur. Quibus annis steriles agri nihil fructus promebant, iis subditi ex publico granario, quo commeatus semper abundabat, cibabantur. Porrò Ingæ pecora non minus ac agros inter populum distribuebant, quæ & ipsa in tres partes secernebant: quarum vna ad Guacas, altera ad Ingas, tertia ad ciuitates ac populos spectabat. Huic distributioni venatores quoque intererant, qui fœminam nullam ex pecude abigi aut occidi permittebant. Ipsius verò Ingæ ac Guacas greges, admodum numerosi erant, ac Capaellamas vocabantur. Plebis verò grex minor, ob id Guacchallamar appellabatur. Pecorum quidem curam Inga attentam & sedulam gerebat, cum eadem regno cuiusdam thesauri loco essent. Fœminę eorum nec in victimas, nec alios vsus adhibebantur, nec venationum quoq; damnis prostabant. Si quod armentũ scabie obsideretur, illud viuum defodi solebat, ne cohabitatione sua cæteras quoq; pecudes inficeret. Lanigerarum pecudum tonsura ordinario quotannis tempore instituebatur, & de lana collecta tãtum vnicuique appendebatur, quantum cum suis liberis ac domesticis nere aut in fila cogere posset. Qua in re ne fraus fieret, sedulò cauebatur. In dolo præhensi, pœnas luebant grauissimas. De Ingarum lana panni texebantur, tum pro ipso, tum pro aliis cognatis ac ministris necessarij. Præter hos certum quoq; genus Cumbi, admodum nobile, & ex vtroque latere nitidissimum, confiebat. Prius verò genus rudius ac vilius erat, ac Abasca nominabatur. Huius quidem panni nullus numerus aut mensura sciebatur: sed, quantum quisq; lanæ accepisset, tantũ texebat. Distributione viritim facta, quicquid lanæ supererat, id in horrea seu condos publicos congerebatur. Hinc factum erat, vt Hispani in Indiam ingressi, eius maximam copiam paratam inuenirent. Et hæc tam prouida rerum omnium dispositio ac gubernatio meritò nobis omnibus admirationi esse debet. Etsi enim Indi haud quaquã Christiani essent, tamen bonis natiuis promiscuo quasi iure vtebantur, & comprimis Regem ac Religiosos necessariis omnibus cumulabant.

Cap. XVI.

De officiis & opificiis, quæ Indi exercent.

PERVENSES Indi comprimis etiam hoc studio rei suæ felicitatem auctiorem faciebant, quod quiuis à teneris artem quandam ac opificium, humanæ vitæ commodum addisceret. Quæ apud nos mechanicæ quidem artes frequentiores sunt, vt sartoria, sutoria, textoria, & similes: has non admodum curiosè sectabantur: sed eam quisq; artem potius addiscebat, quam sibimet ipsi ex vsu

vſu fore cenſebat. Itaq; textoriæ comprimis operam dantes, pannos ſibi domi proprios ſinguli parabãt, quibus, rege Inga etiam nihilum expromente, commodè veſtirentur. Sed & colendorum agrorum peritiam captabant: vt ad hanc rem nullis conductis mercenariis opus haberent. Præterea domos quoq; ſibimet extruebant proprias, cui rei ſuas ipſæ mulieres operas etiam conferebant: quæ nullo otio aut mollitie educabantur. Cætera verò opificia, quæ humanæ vitæ non abſolutè neceſſaria putabantur, à magiſtris peculiaribus exercebantur. Et huius generis erant, aurifabri, pictores, figuli, nautæ, arithmetici, muſici, ac ſimiles. Sed & è textoribus, & tignariis magiſtri erant peculiares aliqui, qui ſuas operas primatibus locabant. Quantum tamen cuilibet priuato domi ſuæ opus erat, id ipſemet accurabat, nec mercede pacta alium facile extraneum admittebat. Quiſque ſibi tum veſtes tum calceos ſuebat, ac ædes condebat, & agros conſerebat, & metebat eoſdẽ, & quæ alia rei familiaris opera erant, exequebatur. Porrò quoq; vitam admodum ſobriam & continentem agebant: vnde poſteà quoque ad puram S. Euangelij doctrinam acceptandã eo habiliores ac procliuiores erãt. Indi etſi veſtitu admodum ſimplice vterentur: nihilominus tamen in eo diſcretos ordines ac modos obſeruabant. Capitũ comprimis ornamenta de dignitate & gradibus eorum teſtabantur. Horum enim nonnulla floccorum more intorta & inflexa erant: quædam latiora capillis obiter ſaltem inuoluebantur: alia pileolis acutioribus, alia rotundioribus & latioribus, nonnulla cribrorum extremitatibus ſimilia erant. Et vt hi habitus, à quouis pro perſonarum reſpectu ſedulò ac diligenter obſeruarentur, publico edicto ſanciebatur, ne per omnẽ prouinciam quiſquam temerè ſuum habitum mutaret, licet in alia quidem loca abſcederet. Id enim Inga ad commoditatem & ſalutem Reipubl. plurimum facturum perſuaſum habebat. Qui mos vetuſtus vel dum hodie quoque, etſi remiſſius & ſomnolentius, ibidem obſeruatur.

Cap. XVII.

De Curſoribus & Chaſquis, Ingæ mandata exequentibus.

CVRSORES ac veredarij iniuncta Ingarum mandata per omnia regna incitatiſſimo curſu Gubernatoribus expediebant: & horum reſponſa ad regem feſtinantiſſimè quoque referebant. Hi Chaſquis ſiue internuncij in Tobo duabus exilibus ædiculis habitabãt. Indorum autem curſorũ quatuor primarij ſingulis menſibus in omnia loca quoquo verſum emittebantur: qui certam metam emenſi, aliis ſubinde Chaſquis, iam in procinctu ſtantibus, mandata ſua imponebant, ſingulis 24. horis, milliaria Hiſpanica

50.exſuperantes, etſi viarum pars maxima aſpera, inexpedita & difficilis exiſteret. Hi cum reſponſo res quoq; eas Ingæ referebant, quibus eum delectari comprimis norant. Sic breuiſſimo tempore in Cuſco piſces inferri marini poterant, etſi locus à mari 100. milliaribus diſsideret. His Chaſquis Hiſpani nonnunquam vtebantur, quoties aut ſeditio aliqua aut alia rerum inopia oborta eſſet. Don Martin viceRex ordinarios veredarios, qui omnia mandata confecta darent, in ſingula quatuor milliaria diſpoſuerat. Quod quidem iſtius regni beneficium ac ornamẽtum maximum eſt, etſi hi curſores non æquo cum prioribus & curſu & numero conueniant. Stipendia horum ampliſſima ſunt, & æquo cum Hiſpanis præmio merent. Hi ſingulis quaternis aut quinis milliaribus faſciculos literarũ nouis curſoribus inſerunt ac committunt.

Cap. XVIII.

De Iuſtitia, legibus ac pœnis, apud Ingas conſtitutis, ac de eorum coniugiis.

ON minus, ac ij, qui in bellis aut aliis officiorũ mandatorum adminiſtrationib. probos ſe ac ſtrenuos vigilanteſque præſtiterunt, cæteris ignauioribus ab Ingis longè præferebantur, ac tum prouinciis, tum inſignibus ac coniugibus, è ſtirpe Inguram regia prognatis donabantur: Sic contrà, rebelles, refractariiq; ac inobedientes graui ſupplicio plectebantur. In homicidas & fures capitalis pœna decernebatur: vt & in adulteros, inceſtuoſoſque, ſiue in linea aſcendente, ſiue deſcendente aut recta peccatũ cõmiſſum eſſet. Apud ipſos tamen adulterium nõ erat, vt nec inceſtus, ſi quis pluribus concubinis perfrueretur. Tum nec fœminis, aliis permixtis inuentis, pœna vlla irrogabatur: ſed id ſaltem adulterij vimq; nomẽq; habebat, quoties quiſpiam cum alterius legitima coniuge congreſſus depræhendebatur. Harum verò quiuis maritus vnicam tantum habebat, quam peculiaribus quoque ceremoniis hoc ferè modo pactoque ſibi iungere ſolebat. Sponſus ad Spõſæ ædes, eam ſecum domum ductum contendens, Otoiam ipſius pedibus innectebat. Otoia verò peculiare calcei genus eſt, iſtis locis familiare, ac Hiſpanicos Alpargates, deſuper retectos & hiantes, æmulans. Sponſæ verò virgini Otoiam ex lana induebant. Si virgo non eſſet, ex ſparto paratam Otoiam iniiciebant. Ipſi verò omnes aliæ fœminæ miniſtrabant, & honorem exhibebant. Hoc apparatu in ſponſi ædes recipiebatur. Quibus maritus obiiſſet, hæ integro anno pullis veſtibus amiciebantur, nec ante anni elapſum cuiquam alium virum inducere licebat. Et fœminæ quidẽ maritis plerunque iuniores erant, Gubernatoribus ac præfectis ſuis Inga propriis manibus ſponſas ad-

ductas iungebat. Caçique verò cæteri in ciuitatibus suis tum iuuenes, tum puellas vno loco cogebant, & eosdem quos vellent ibidem publicis ritibus iungebant. Hoc modo viro adducta mulier, si pòst in adulterij crimine depræhenderetur, vnà cum adultero suo capitali pœna citra moram plectebatur. Et licet ipse quidem maritus mulieri crimen remitteret ac donaret, nihilominus tamen vindicta publica in eam obseruabatur, quę ipsam tamen vitam non attineret. Idem rigor erga incestuosos quoque intendebatur, quoties quis vel cum matre, vel auia, vel filia, vel filiorum liberis nefariè permisceretur. Cæteros quidem cognationis gradus quod attinebat, hi omnes nullo probro mutuo copulari solebant, primo saltem gradu excepto. Sororem suam ducere nulli licebat: nec hoc matrimonium apud quenquam laudatum erat. Peruensium quamplurimi turpiter hallucinati sunt, dum arbitrarētur, Ingis ac primatibus alijs proprias sorores ducere vxores licere, etsi quidem tam sponsus quam sponsa, ab iisdem parentibus in vno matrimonio prognati essent. Sed indubitatis ex rerum indiciis constat, hanc permixtionem omni tempore fœdam ac incestuosam habitam fuisse, ac coniugium huiusmodi ad ea vsq; tempora seuerè vetitum ac interdictum extitisse, dum tandem Topa Inga Yupanguy pater Guauiacapæ, & auus Atagualpæ, cuius regnantis tempore Hispani in Indiam primò irruerunt, rerum potitus esset. Is Topa Inga Yupanguy veterum statutorum religione excussa, legitimam suam ex vtroq; parente sororem Mamoello sibi vxorem fecit: & hanc insuper perditam legem condidit, ne quisquam alius præter Ingas sororem pro vxore haberet. Huic natus filius Guainacapa erat: vt & filia Coya Cussilimay. Hi vt vnà matrimonio iungerentur, iam moriturus seuerè mandabat, iubebatque, vt hoc exemplum magnates reliqui quoque imitarentur. Quod tamen coniugium, veluti cum ipsa naturæ lege pugnabat: sic disponente Deo vicissim fiebat, vt ex eo qui susciperentur filij, quales erant Guascar Inga, & Atagualpa Inga, cum vniuerso regno ipsimet quoque breui tempore pòst interirent & excinderentur. Cęterum, de Indorum Peruensium matrimoniis, qui vberius institui volet, is tractatum illum, quem Polus postulanti Don Hieronymo de Loaysa condidit, huiusmodi quamplurima complexum euoluat. Eo enim edito, multorum hominum errores detecti sunt, qui, quæ Indornm legitimæ coniuges, vel concubinæ saltem essent, internoscere non poterant, adeò, vt baptisatis deinde Indis persæpè genuinas, coniuges auferrent, & concubinas relinquerent. Ex eodem quoque tractatu nec eos quicquam fundamenti habere liquet, qui censent, coniugium, vel à fratre ac sorore semel initum ac confirmatum, perpetuò deinceps ratum manere debere: cuius tamen contrarium in Synodo Limensi decretum est: cum & ipsis Indis huiusmodi coniugium non valdè probaretur, aut honestum videretur.

Cap. XIX.

De Ingarum, in Peru Dominorum natalibus, ac eorundem victoriis seu trophæis.

IVssv ac mandato sereniſſimi Regis Philippi, de Ingarum natalibus, cultibus religioſis & iuribus, inquiſitiones accuratiſſimæ inſtitutæ ſunt. Quod tamen ideo præſtari difficilius potuit, quia Indi non more noſtro litteris res & geſta ſua conſignare ſoliti fuerunt. Nihilominus tamen ex Quipos ſiue Regiſtris ipſorum, quæ librorum loco habebant, horum nonnulla indagine curioſiore captari potuerunt. In principio autem ſciendum eſt, ante vetuſta tempora nec Reges nec Dominos vllos in Peru floruiſſe, ſed eoſdem communi populi opera regnum adminiſtraſſe, ſicut id & hodiè in regno Chile, & cæteris prouinciis ferè omnibus ab Hiſpanis in India Occidentali occupatis (regnum Mexicanũ excipio) fieri aſſolet. Sed gubernandi regni tres ferè modi Indis vſitatiores fuerunt. Prima ac optima, Regia ſeu Monarchica gubernatio erat, qualem & Ingæ, & Moteçumæ inſtituerant, etſi ijdem nonnihil tyrannidis permiſcerent. Altera adminiſtrandi ratio per tribus ſeu communiones fiebat, vbi multorum conſilio & arbitrio res gerebantur. Quibus hoc moderaminis genus placebat, hi bellorum ſaltem tempore præfectos creabant, quibus vniuerſæ prouinciæ morem præſtarent. Bellis confectis, res ad tribus iterum deuoluebantur: in quibus ſemper viri præſtantes & cordati cluebant, qui à plebe impenſius colerentur & honorarentur. Rebus itaq; grauioribus incidentibus, in commune cõcilium coacti, quid facto præcipuè opus eſſet, ſeriò deliberabant. Tertia regnãdi norma merè Barbarica & immanis erat. Hi enim nec leges, nec reges, nec ſedes conſtantes vllas habebant. Et ſicut certis è documentis colligere poſſumus, Indorum pars maxima hoc dominandi modo olim gauiſa fuerat. Tales hodiè etiam, Braſiliani, Chiriguani, Chunchenenſes, Yſcaycnigenſes, Pilcoçonenſes, & Floridanorum, nouæque Hiſpaniæ incolarum, ac Chinchemeckenſium pars potiſſima viſuntur. Horum quidem nonnulli virorum eminentium, quos in ſui medio alebant, prudentia ac conſilio perſuaſi, genus regendi ſecundum quondam acceptarunt. Ex claſſe verò hac ſunt, incolæ Arauco, Tuçapel, & Chile, ac Moſcas in nouo regno Granadæ, vt & Otomitæ nonnulli in noua Hiſpania, quorum Reſpublicæ tyrãnide excuſſa, æquitati impenſius ſtudebãt. Sed ex hac norma deinde inſtinctu ſuaſuq; peritiſſimorum ac conſultiſſimorum virorum regnandi forma melior ac potẽtior, tertia nimirũ Regia ac monarchica emerſit, cuiuſmodi in Mexico & Peru inuenimus. Ingæ enim paſſim omnes prouincias ſibi ſubiecerant, quibus deinde gubernatores & officiarios præficiebant, ac leges ſtatu-

ſtatutaque, ſecundum quæ quiſque viueret, ſeque gereret, condebat. Sicut autem ex Ingarum Memoriali liquet, non vltra 400 annos hęc eorum moderatio durârat: quanquam aliquandiu magnificentia & ſplendor eorum Regius à Cuſco non vltra 5. vel 6. milliaria extenderetur. Hi autem è Valle Cuſco primùm progreſſi, collecta manu paulatim omnes eas prouincias, quas vno hodie Peru nomine complectimur, occuparunt, à Quito nempe verſus aquilonem vſque ad fines Rio de Paſto, & verſus auſtrum ad Chilen vſque terminos propagantes: quod longitudinis interuallum 1000. propè milliaria Hiſpanica conſtituit. Latitudo verò conſtituti regni ab Occidente vſq; ad Campos, vaſtos, & montana Andes porrigitur: quo loco vel hodiè arx quædam conſpicua eſt, quam Ingæ aduerſus populos Orientales extruxerũt. Porrò autem Ingæ latius euagari minimè potuerũt, propter frequentes paludes, & fluuios, ſolumque vndiquaque vliginoſum. Regni latitudo 100. milliaria non excedit. Ingæ itaque nationes Americæ vniuerſas, Politiæ & gubernationis prudentia, vt & armorum dexteritate longè exuperabant: etſi Cannares, qui Hiſpanis aduerſus Ingas auxiliares venerunt, his ne latum quidem vnguem vnquam cederent. Et hæ binæ gentes veteris odij memoria vel dum hodiè ex occaſione aliqua refricata, conflictu promiſcuo tanta rabie in ſeſe multoties debacchantur, vt miſera ſtrage nõnunquam homines 1000. conficiantur. Natio enim vtraq; prudentiæ & fortitudinis laude alteri prȩſtare ſatagit. Et huius irreconciliabilis odij exemplum admodum lugubre aliquando in Cuſco videre licuit.

Cæterum, cur & quo prætextu terras eas dominatui ſuo ſubegerint, breuiter quoque perceſeamus. Ad populum autem profitebantur, quod poſt diluuium, de quo Indis vniuerſis conſtabat, à ſolis Ingis genus humanum de nouo propagatum & multiplicatum eſſet. Eius enim generis ſeptem Heroas ex ſpecu Pacaritambo erupiſſe, & quo diximus, modo nouos populos ac gentes proſeminaſſe. Vnde fas ſit ac ȩquum, vt Ingis ceu ſatoribus ſuis ac progenitoribus omnes in vniuerſum populi parerent ac obſequerentur. Sed & hoc gloriabantur, quod ſoli ex omnibus veram & puram Dei colendi ac honorandi notitiam haberent. Vnde etiam in Cuſco, veluti terra quadam ſancta vltra 400. delubra numerabantur, & finitima omnia paſſim ſacrorum arcanis plena videbantur. Et ſicut forti manu in occupandis & ſubigendis regnis pergebant, ita in condendis quoque templis, ac diuinis cultibus inſtituendis nihilo ſegniores erãt. Quos Deos venerabantur, ex his primarius Viracocha Pachayachachie, id eſt, mundi creator, erat. Ab hoc ſecũdus Sol colebatur, credebaturq;, tum Solem, tum Guacas virtutem & vigorem ſuum à Creatore infuſam ſuſcipere, apud quem etiam pro hominibus mediatores & aduocati intercedant.

Cap.

Cap. XX.

De Ingarum autore primo, & huius posteris.

RIMVM Ingarum autorem Indi Mangocapam crediderunt, quem ex antro Tambo, à Cuſcò 6. milliarium interuallo diſtante prodiiſſe, & duabus præcipuis Ingarum proſapijs, nimirum Hanan Cuſco, & Vrin Cuſco, genus ſuum contuliſſe, ferebant. E prima ſtirpe, qui deuictis populis dominari cœperunt, Ingæ profluxerunt. Huius familiæ autorem ac caput Ingarocam faciunt, qui genus id omne condiderit, & Viçaquiquiro nominauerit. Etſi verò primi huius ſplendor ac magnificentia non vſqueadeo illuſtris eſſet: nihilo tamen minus aureis atque argenteis vaſis vſus ſanciuiſſe ac conſtituiſſe dicitur, vt omnes ſui theſauri in cadaueris culturam, & miniſtrorum aulicorum ſuſtentationem poſt obitum conferrentur & impenderentur. Quod exemplum poſteà in conſuetudinem abiit, vt nullus Ingarum ſui anteceſſoris bona ac theſauros hæreditate acciperet, ſed rem ſibi quiſque familiarem nouam conſtitueret. Huius Ingarocæ tempore ſimulachra merè aurea venerabantur. Illi deinde in regno ſucceſſit Yaguarquaque, id eſt, plorator ſanguinis, vir admodum ſenex & canus: quem ab hoſtibus aliquando victum & pulſum, præ acerbiſſimo dolore ſanguineas fudiſſe lachrymas teſtantur. Hic in vico quodam, Paulo dicto, & iuxta viam Omaſuyo ſito, ſepultus dicitur. Ex hoc ipſo genus Aocailli Panaca ortũ eſt. Mortuo eo imperii habenas filius Viracocha Inga ſuſcepit, qui admodum diues, aurea ac argentea vaſa grandiſſima parari curauit. Ab hoc familia illuſtris Coccopanaca defluxit. Huius Viracochæ cadauer, India potitus Gonçalo Picarro, diligenter inquiri ac perueſtigari curabat, quod intellexiſſet, ingẽtes cum eo vnà theſauros ſepultos fuiſſe. Indi verò, etſi primò loci illius indicium facere nullo modo vellẽt, tamen rigida tortura miſerè excarnificati, tandem faſſi ſunt, ipſum in Xaquixaguana ſepultum iacere. Huius ergò cadauer inuentum ac effoſſum Gonzalo exuri & concremari iuſſit. Indi verò cineres ollis collectos ac conditos, crebris deinde ſacrificiis colebant venerabanturq́; dum tandem Polus hos cum aliorum quoque Ingarum cadaueribus ingenioſo ſtratagemate ex poteſtate Indorum amouiſſet. Horum cadauera copioſo balſamo inungi ſolebant, vnde incorrupta aliquammulto tempore aſſeruari poterant. Polus ergo inuento iſto multas Indorum ſuperſtitiones ſuſtulit, quas Indi in reconditis cadaueribus admittebant. Cæterum ob id quod hic Inga, Viracochæ nomen, (quod ſolius Dei proprium putabant) ſibi arrogaſſet, Indos haud mediocriter offenſos habebat. Quam tamen offenſionem excogitato dolo ita mulcebat, vt diceret, Deũ Viracocham ſibi per ſomnium

appa-

apparuisse, & vt hoc nomine vteretur, mandasse. Hunc secutus Pachacuti, Inga Yupanguy, magnus triumphator & Rerumpubl. conditor extitit. Idem & in simulachrorum cultibus ac superstitionibus augendis largus fuit.

Cap. XXI.

De Pachacuti Inga Yupanguy, & quid ab hoc vsque ad Guaincapam gestum sit.

HIc Pachacuti sexaginta integris annis regni sceptrũ tenuit, & multis illustribus victoriis potitus est. Victoriarum verò principium ac occasio ex hoc emersit, quod frater eius senior, qui viuente adhuc patre consensu omnium belli negotia administrabat, in quadam acie, cum Changas commissa, fugatus esset. Hi verò Changas vallem Andaguailas, à Cusco 30. aut 40. milliaribus secundum viam Limæ excurrentem, possidebant. Pachacuti ergò fratre, vt diximus, in fugam verso, & cum paucis domum reuerso; ipse, vt rerum principatum solus occuparet, hunc dolum commentus est. Viracocham asserebat sibi tristiori comparuisse, & cum indignatione grauissima conquestum esse, quod, etsi quidem solus rerum omnium creator ac dominus esset, qui sua manu ac potentia cælum, solem, homines, ac vniuersa condidisset & moderaretur: non tamen, prout deceat, debito honore coleretur, sed quod homines solem, Tonitrum, & res similes æqua cum ipso veneratione prosequerentur, quæ tamen ab se vno omnem vim & virtutem suam acciperent. Itaq; sibi mandatum esse dicebat Pachacuti, vt qui in cælis esset, Viracocha Pachayachachic, id est, vniuersalis creator, ad cæterorum discrimen nominaretur. Porrò verò, vt hęc ita esse à populo crederentur, prætendebat Pachacuti Inga, se, etsi solitarius sit, hoc promulgato Dei nomine ac titulo non solum numerosissimum militem lecturum, sed & ipsos Changas, licet numero multò superiores, valida manu ac victoriosa proculcaturum esse. Viracocham etenim hæc explicitè ita prædixisse, & se multorum populorum dominum constituisse. Huic ergo commento ipse quoque euentus paulò post respondit. Prædicto enim titulo non solum copias ingentes collegit: verum etiam illustri victoria potitus, se dominum ac Imperatorem aliorum constituit, ac tum patrem tum fratrem, qui in acie succubuerant, vniuerso regno ac honore exuit. A quo deinde tempore Changas hostes vniuersim excidit. Hoc modo parta victoriæ gloria, vt Viracocha pro vniuersali rerum omnium domino haberetur, & tum Solis tum Tonitrus simulachro sacra peculiaria fierent, decreto promulgato sanciuit. Ab eo deinde tempore Viracochæ simulachrum supra Solis ac Tonitrus, & creaturarum vniuersarum statuas collocabatur. Etsi vero dictus Inga, tũ Chacras seu agros, tũ pecora,

pro Sole, Tonitru, & cæteris Guacis deputaret: Viracochæ tamen nulla attribuebat, ipsum rerum vniuersarum dominum ac creatorem his minimè indigere affirmans. Postquam prælio Changas vicisset, ad suos milites versus dixit, hanc victoriam minimè ipsorum virtute & fortitudine partam esse, sed ope & strenua manu virorum nõnullorum, quos in auxilium sibi Viracocha misisset, nulli tamen alij præterquam sibi conspicuos: qui deinde finita pugna in lapides conuersi sint. Sibi verò, vt isti requirerentur, admodum consultum videri: quos repertos se facilè cogniturum asserebat. Hoc ergo fine in montanis magnam lapidum struem comportari iubebat: quos deinde Guacas constituit, & Pururancas appellauit. His sacrificia exhibebant, & adorationis cultum præstabant. De iisdem etiam lapidibus aliquot cum magna religione secum in bella inferebat, populis persuadens, quod ipsorum virtute & robore certam victoriam consecuturi sint. Ab eodem hoc Inga, Ynacabannaca familia enata est. Idem grande quoque ac insigne simulachrum, Indyllapa vocatum, extruxit, ac in sellam ex puro auro fabrefactam collocauit. Huius auri multum posteà lytri loco in Caxamalcam ad Marchionem Franciscum Picarro, Ataguālpam in vinculis seruatum collatum est. Eiusdem Ingæ domum, & famulos, & Mamaconas, memoriæ eius assiduo litantes, Licentiatus Polus in Cusco suo tempore inuenit. Illius cadauer ex Patallacta in Torocachen tralatum est, quo loco hodiè templum cathedrale S. Blasij extructum visitur. Cadauer hoc certo bituminis genere tam artificiosè conditum erat, vt spectantibus adhuc viuum crederetur. Oculi ex orbiculis aureis tam aptè & concinnè inserti videbantur, vt naturales propè fallerent. In capite plaga seu cicatrix, incusso in bellis lapide facta, conspicua erat. Totus canus, nulla caluitie nudatus videbatur, tam viuidum omnium partium colorem præferens, vt eo ipso primum die expirasse crederetur, cum tamen ante 60. vel 80. annos obiisset. Huius ac aliorum Ingarum cadauera suprà dictus Polus iussu Viceregis Marchionis Cannete in Limam transmisit, vt hoc modo superstitionis fœditas apud Cuscanos quadamtenus eliminaretur. Eadem condita corpora Hispanorum quamplurimi in S. Andreæ Hospitali, à prædicto Marchione fundato, conspexerunt: quæ tamen maxima iam ex parte situ ac corruptione perierant. Don Philippe Charitopa, qui in lineæ rectæ tertio aut quarto gradu ab hoc Inga descēdit, affirmauit, bona ea ac thesauros, quæ Pachacuti Inga suis aulicis ac ministris reliquisset, quæq; sub Ianaconas, Amato, Titoque ac cæterorum manibus custodirentur, nulla æstimatione censeri posse. Hunc verò Ingam posteà Topa Inga Yupanguy, & hunc iterum eiusdem nominis filius, qui domus ac familiæ Apac Aillo fundator erat, secutus est.

Cap.

Cap. XXII.

De Ingarum nobilißimo & magnificentißimo Guainacapa.

HIs suprà dictis in regno tandem successit Guainacapa, id est, vir opulentia & prudentia insignis, qua vtraque virtute præ cæteris vniuersis suis tum antecessoribus tum successoribus cumulatissimè claruit. Nam & per omnes passim suas prouincias statuta ac leges saluberrimas æquissimasque condebat: & in bellis administrandis admodum prudens, acer & felix erat. Vnde multoties triumphatoris augustissimi titulo salutabatur. Regni sui fines, à maioribus acceptos, quoquo versum longis pomœriis, amplificabat; & tandem in Regno Quito, olim armis occupato quod à sede Regia sueta 400. milliaribus distabat, diem obibat. E dissecto corpore exempta cum corde viscera, prout moriturus cõstituerat, in palatio: ipsum verò corpus in celeberrimo Solis templo apud Cuscanos sepultum erat. Hic, quas vias, domos, castella ac arces, & similes structuras alias præstantissimas condiderit, vel dum hodiè conspicuũ est. Idẽ generis quoq; Temebamba autor extiterat. Viuo huic diuini honores exhibebantur, quod antecessorum nemini obtigit. Defuncto eodem, ex domesticis 1000. homines mactati immolabantur, qui in altera vita ei ministrarẽt, & famularẽtur. Et hi omnes alacri promptoq; animo mortem oppetebant, præter quos & alij plurimi vltrò sese quoq; mactandos offerebãt. Gazæ ac thesauri eius priorum regum vniuersorũ amplitudinẽ exuperabant. Quorũ vt pars maxima reconderetur, sub Hispanorum aduentum Indi quidem sedulò laborarunt. At Atagualpa capto, horum numerus ingens pro Regis filio liberando in Caxamalcam conferebatur. Fide digni quidam narrant, hunc in Cusco vltra 300. filios ac nepotes habuisse. Huius matri Mamoaclo, insignes quoq; cultus ab omnibus deferebantur: cuius cadauer balsamo conditũ, cũ Guainacapæ corpore Polus quoq; Limã transmisit, vt iis remotis superstitionũ impensus vigor nõnihil lãguesceret. Guainacapæ, filius Tito Cussiygualpa, postea Guascar Inga vocatus, successit: cuius cadauer iussu Atagualpæ exurebatur. Atagualpa verò, qui & ipse Guainacapæ filius erat, postquã sedem regiam in Cusco fixisset, fratri infensus, eum cum instructissimo exercitu adortus est. Summi verò ipsius belli Duces Quizquiz & Chilicuchina, in Cusco ciuitate Guascar Ingam captiuum præhenderunt, etsi is legitimus Rex ac dominus à plerisque declaratus esset. Quo facto aulicorum plurimi in offensas dati fuerunt. In has itaque angustias coniecti, cum suo domino liberando non satis potentes essent, multis sa-

crificiis institutis, vota suæ infirmitati auxiliaria iungere studebant. Nam qui duces Guascar in vinculis habebant, admodum bellicosi & fortes erant: & his suas quoq; copias paulò post Atagualpa iungebat. Tandem verò cum Guascaris fautores viderent, quod sua potentia dominum liberare non possent, pietate profunda pulsi, Viracochæ Pachayachachic, vniuersali rerum creatori, sacrificia solennia exhibentes; deuotè rogarunt, vt is de cælo milites, qui dominum suum captiuum extricarent, mittere dignaretur. Dum verò in hoc sacrificium omnes suas spes opesque collocatas impendissent, derepentè nūcium accipiunt, populos quosdam trans mare vectos, Atagualpam comprehendisse & captiuum fecisse. Et cum, qui Atagualpam in Caxamalca Hispani cæpissent, numero pauci essent: & captiuitas illa sub idem illud tempus, quo Indæ Viracochæ sacrificium fecissent, incidisset: factum est, vt ab Indis hac de causa Hispani Viracochas nominarentur, quibus persuasum aliud nihil erat, quam quod cælitus à Deo in ipsorum solatium illi demissi venissent. Quod nomen ob id vel adhuc hodiè Hispani retinent. Qui, si, qua fas erat, pietatem & sanctitatem in conspectu Indorum exercuissent, id Encomium bono iure ab Indis audiuissent. Ex his ergo mira Dei prouidentia, qua Hispani in Indiam adducti sunt, iterum clarè effulget. Nisi enim mutua fratrum discordia omnis India præcipitata, & apud Indos Hispanica gens cælo missa credita fuisset, certè nulla ratione fieri potuisset, vt in Peru irruendi Hispanis vel minima occasio relinqueretur.

Cap. XXIIII.

De posteris Ingarum nouissimis.

QVÆCVNQVE verò de modò inceptis rebus latius & profusius diduci possent hoc loco, ea vniuersa in historias alibi perfectissimas congesta sunt. Quas hoc loco omittentes, de successoribus saltem Ingarum postremis pauca quædam enarrabimus. Atagualpa ergo in Caxamalca mortuo, & Guascare ipso in Cusco quoque defuncto, regnoque à Francisco Picarro occupato; quidam Mangocapa dictus, Guainacapæ filius, in Cusco ciuitate Hispanos magna fortique obsidione cingere aggressus est. Qua tamen breui iterum deserta, in Vilcabambæ montana recedere cogebatur, vt in deserto illo seque suosque aliquandiu sustinere posset. Hoc ergo loco Ingarum posteri longo tempore latuerunt, vsque ad tempora Amaro Ingæ, quem Hispani captum, publico in foro Cuscano supplicio affecerunt. Quam quidem rem Indi iniquissimè tulerunt, quod naturalem suum dominum insontem capitali pœna affici spectare cogerentur. Hoc è viuis sublato, posteà omnes è familia Ingarum superstiti-

perstites capti & in vincula coniecti sunt. Horum vnus, Don Carlos, Guainacapæ filius, sacro baptismo initiatus, fœdus posteà cum Hispanis aduersus germanum fratrem Mangocapam pepigit. Et Marchionis de Cannete tempore ex Vilcabamba, bona Hispanorum pace Saritopa Inga in ciuitatem de Los Reyes ingressus est, cui vallis Yucay vnà cum cæteris, quæ filiæ ipsius hæreditatis iure debebantur, dabantur. Et hæ ferè Ingarum regum, qui 300. & paulò pluribus annis imperium tenuerunt, reliquiæ sunt. Si capita seu personæ numerentur, plures vndecim non erunt. Ex quorum manibus dicto modo regnum iterum euulsum est.

Cæterum à primo alterius lineæ seu familiæ Mangocapa secundus successit Cinchiroca: quem posteà Capac Yupanguy, & hunc iterum Iluqui Ypanguy secuti sunt. Hos exceperunt Maytacapaeste Tarcoguaman, & huius filius innominatus, & Don Iuan Tambo Maytanpanaca. Sed hæc de Ingarum, qui terram Peru aliquādiu subiectam sibi rexerunt, origine & prosapia, hactenus dicta sufficiant.

Cap. XXIV.

Quodnam & quale Mexicanorum ius municipale fuerit.

ETsi ex historia, quæ de origine & successu regni Mexicani conscripta, breui in lucem proditura est, huius argumenti pondera captari certissima queant: nos tamē leui discursu, & quasi summatim ea saltem hic prælibabimus, quæ de Mexicanis scitu comprimis necessaria videbuntur. Ex forma verò gubernationis, ipsos admodum politicos fuisse, nemini nō manifestum fit. Id quod ex ceremoniis etiam ac ritibus, quibus sibi Reges constituerunt, ante omnia colligi potest. A primo Rege Acamapich, vsq; ad nouissimum Moteçumam eius nominis secundum, nullus regnum hæreditario acceptum administrauit: sed suffragiis & electione sibi inuicem omnes sua serie successerunt. Prima verò suffragia penes populum erant: Altera penes primores. Iscoati. IV. tempore electores quidam ordinabantur, qui vnà cum binis Regibus, Tezcucano nimirum & Tacubano, regem decernerent. Reges verò plerunque iuuenes creabantur, quod bella perpetua gerenda essent. Hoc enim fine præcipuo eos eligebant, studiosè id agentes, vt ad dignitates has illi eueherentur, qui rebus gerendis & bellis animosè vrgendis idonei comprimis viderentur. Electo Rege, bina festa instituebantur: quorum primum, Rege sceptrum capessente hoc modo fiebat. Processu & ceremoniis singularibus templum ingressi, super thuribulis, diuinis dictis, & ante simulachri aram perpetuo lucentibus, adolebant. Posteà ex arte Rhetorica multas easque ornatas orationes, quibus impensè delectabā-

tur,recitabant. Festum alterum Regi coronando celebre erat. Rex verò nemo creabatur,quin idem prius in acie semel victor extitisset, & certum captiuorum numerũ pro trophæo induxisset,simulachris pro more immolandorum.Hoc ergò triumpho incedens Rex, insigni pompa tam à religiosis, qui processu publico cum variis instrumentis Musicis eidem obuiam itabant, quam à secularibus ac aulicis,qui & ipsi longa serie regi occurrebãt,excipiebatur. Corona verò seu Regalitatis sigillum priore parte Myter referebat,postica parte inuersum, ita, vt rotunditatem exquisitam non haberet. Anterior verò pars apicis modo surrigebatur. Tezcucani verò Regis ea præeminentia erat,vt sua manu Mexicanum regem coronaret. Hoc modo creato & firmato Regi suo Mexicani deinceps admodum fideles & obtemperantes erant,adeò,vt nemini constet, ipsos contra Reges suos malitiosè vnquam conspirasse, nisi quod ex historiis liqueat, quod Tiçocico Regum quinto viro admodum effœminato & pusillanimi, venenum propinare voluerint. Quod verò aliis ex causis præter hunc vlli alij Regi insidiati vnquam sint, id nullius ætatis historia condocet.Quin imò ex annalibus eorum scimus,plerosque regium titulum oblatum,forti animo respuisse, & alios, se meliores & peritiores sufficiendos nominasse. Primis quidem annis in re familiari aulica administranda, admodum parci, & tenaces erant, quod plerique pauperes ad dignitatem regiam eueherentur. Posteà verò crescentibus facultatibus, magnificentiæ quoq; subinde aliquid addebatur:ita,vt licet Moteçuma præter domum, animalibus seruãdis dicatam,nihil aliud possideret:hanc vnam tamen impẽdiis maximis illustraret, quod eius generis nulla alia vspiam visa & cognita esset. Hac domo,omnis generis tũ pisces,tum aues, tum quadrupedes nõ secus ac in arca Nohæ alebantur. Et pro piscibus quidem marinis cisternæ aqua salsa:pro fluuialibus verò receptacula,dulci vnda cõpleta erant. Prædatricibus ac venaticis auibus, velut etiam feris ac immanibus quadrupedibus sua quoque spacia & latibula seorsim condita visebantur.Sed & qui curam horum animalium agerent,Indi quam plurimi ordinabantur. Quod si quandoq; Rex, hoc vel illud piscis, aut auis aut quadrupedis genus viuum diutius seruari non posse intelligeret,tum eius effigiem aut lapidibus pretiosis,aut argento aurove exprimi curabat. Sed & varia pro variis animi affectionibus palatia & diuerticula sibi ipsimet extrui iusserat. Aliæ enim domus amœnitati & gaudio, quædam luctui & dolori, nonnullæ consiliis prouincialibus agendis seruiebant.Et in his quidem palatiis pro dominorum gradibus ac eminentia,cubicula alia aliis pulchriora,ampliora & magnificentiora existebant.

Cap.

Cap. XXV.

De diuersis Mexicanorum dignitatibus ac ordinibus.

MExicani suos primates ac nobiles, diuersis omninò nominibus ac titulis insigniunt: vt ex iis certum sit, quo quisque honore & salutatione compellandus veniat. A rege secundi erant Quartarij, quæ dignitas nostrorum electorum honorem æquabat. Et hi post Regem ipsum creabantur, ipsius regis plerunque aut fratres, aut agnati proximi. Hi Quartarij Atlacohecalcatl, id est, principes lanceæ missilis, qua in bellis frequenter vtebantur, nominabantur. Post hos Tlacatacalt, id est, hominum fissores & perruptores erant. Quarti à Rege Esuahuacalt, id est, sanguinis fusores appellabantur. Et hi tituli tres omnes bellatoribus proprij erant: præter quos quartus, Tlillancalqui addebatur, quod idē sonat ac dominus de domo atra, quod sacerdotes in sacris faciēdis atra fuligine sese plerunque tingere solerent. Ex his quatuor officiariis senatus, sine cuius decreto nihil quicquam ordiri fas erat, maxima ex parte constabat. Rege fato functo, ex his quatuor nouus eligebatur. Præter verò dictum senatum aliquot etiam consistoria celebria erant, à tot tamq; numerosis viris constituta, vt haud pauciores ipsis iudicibus Hispanicis fuisse, à rerum peritissimis affirmetur. Diuersi hi Iudices siue Auditores, seorsim suos quoque substitutos, velut correctores, prætores, & similes alios habebant, qui & ipsi in sua statione singuli perstabant, & vniuersi dictis quatuor principibus, qui Regi assiderent, subiecti erant. Quatuor autem hi soli in causis criminalibus sententias ferebant: quibus etiam iudices cæteri sua suffragia conferre cogebantur. In his consessibus etiam Regi deliberanda proponebātur illa, quæ in regno vel accidissent, vel necessario curanda essent. Sed & redituum regiorum optima ratio vigebat. Nam in omnibus regni partibus ordinarij rationum præfecti erant, qui cēsus ac vectigalia tum cogebant, tum singulis mensibus in aulam regiam conferebant. Curabant iidem etiā & colligebant contributiones eas, quæ tum è mari tum terra reddebantur, siue illę ad ornatum, siue ad alimoniam facerent. Præter hos officiarios, ministrorum etiam aliorum, qui plebem de religione & sacris erudirent, ingens numerus cōstituebatur. Qua de causa etiam quidam Indorum, Christiano sacerdoti querenti, quod Ingi segniter admodum & somnolenter diuinam legem addiscerent, hoc pacto respondit: Id amabò accura bone sacerdos, vt patres in Indis ad Christum conuertendis, & de eius lege instituendis dimidiam saltem operam, qualem simulachrorum ministri in suis docendis ceremoniis adhibueruut, impendant: & videbis, Indos Christianos omnium optimos & deuotissimos fore. Ingum enim

Christi

Christi simulachrorum cultibus multo facilius est. Verbum Dei autem ab Indis propter institutorum ac informatorum inopiam, tantum tardius acceptatur. Et certè hic Indus purā veritatem fassus est: ad cuius auditum merito omnes Hispanici sacerdotes erubescant.

Cap. XXVI.

Quo præliandi genere Mexicani vsi sint: & quæ officia apud ipsos bellica fuerint.

BELLANDI peritia Mexicanis omnium præstantissima habebatur. Vnde in bellis nobiles semper Primarij erant. Qua arte, qui polleret, ad honores insignes euehebatur, & inter nobiles connumerabatur. Qui facinus insigne aliquod in bellis designassent, hi amplissimis muneribus cumulabantur. Et his ferè præmiis milites plerique ad fortitudinem inuitabantur. Arma quibus pugnabant, cultri seu nouaculæ ex silice durissimo factæ erant, quæ in hasta vtrinque tenaciter obfirmabantur. Harum acies tam exquisitæ erant, vt illis adactis vniuersum equi collum decuti posset. Sed & ponderosis clauis, ac lanceis, & hastilibus, lapidibusque præliabātur. Pugnantes altera manu peltam seu parmulam prætentabant, cristis pulcherrimis desuper exornatam. Eorum vestes pelles erāt è tigribus, leonibus, ac feris aliis. Hostes suos mira pernicitate adoriebantur, & tum cursu, tum lucta expeditissimi erant. Hos etiam viuos præhendebant potius, quam cædebant: vt hoc pacto pro sacrificiis sclauos paratos haberent. Nobilitati verò Moteçuma gradus adhuc altiores addebat, & singulos singulis signis distinguebat. Ex his omnium prę-stātissimi & nobilissimi verticis capillos loro rubeo religare aut stringere solebant: cui prominentiæ pennas aliquot pretiosas ita infigebant, aut innectebant, vt pars earum sursum prospectaret, pars deorsum in dorsum propenderet. Ab extremis harum tot collecti nodi seu villi egrediebantur, quot facinora generosa & strenua quisq; designasset. In horum classem Rex ipse quoq; connumerabatur: qui ob id cum istiusmodi cristis plerunque quoque depingi solet: cuius exemplar etiam in Chapultepec visitur, vbi Motecuma cum filio suo, eodem ornatu exsculptus cernitur. Sed & alius ordo, Aquilas: & iterum alius, Leones ac tigres dicti, colebantur. Et hi plerunque viri impauidi ac bellicosi existebant, ad conflictum impigri, & suis signis peculiaribus distincti. Præter hos alij etiam erant, colore cæruleo insigniti, quorum autoritas non tanta, ac priorum, vigebat. Hi colobia scortea dissecta, ac ad aures vsque eminentia gestabant. Sed & his suum peculiare signum, quo à cæteris internoscerentur, erat, nec nisi pectus inductis armis muniebantur: cum alij primorum ordinum corpus vniuersum tegerent. Prius dictis nobilibus, tum aurum ac ar-

gentum

gentum gestare, tum xylinis vestibus indui, tum aurea ac picta vasa habere, ac calceis vti, publico iure licebat. E populo autẽ promiscuo præter fictilia vasa nemo habere, nec pedes calceis inducere, nec vestes nisi ex Nequen gestare audebat. Hi verò singuli ordines, suas q. tribus certas discretasq; in palatio regio habebant. Et prima principũ: secunda Aquilarum: tertia Leonum & tigrium: quarta Griseorum equitum nuncupabatur. Populus reliquus in conclauibus inferioribus habitabat: extra quæ si quis semel pernoctaret, capitis supplicio affici solebat.

Cap. XXVII.

Qua cura & sedulitate Indi suos liberos educarint & instituerint.

NVLLA quidem res nobis vnquam maiori admirationi vel fuit, vel dum est, quam cõcinnus iste & sedulus ordo, ac ratio, qua Mexicani in educãda & informãda sua sobole vsi sunt. Cum enim perspectum haberent, omnem Reipubl. salutem ac felicitatem in iuniorum proba & sobria institutione positam esse, queadmodum id Plato in libris de legibus accuratius disputauit: suis liberis ante omnia libertatem seu licentiam, quæ iuuẽtutis vnica pestis est, adimebant: & eosdem bonarũ rerum studiis econtra incessanter exercitabãt. Quo fine in templis peculiaria loca veluti palæstræ quædã aut scholæ, extructa erant, à se inuicem ita dirempta & disseparata, vt alia pro pueris, alia pro puellis facerent. Et huc parentes suos liberos frequenter vltrò citroq; adducebãt. Liberis autem his certi moderatores & magistri præerant, qui eos in omnibus honestis studiis serio excolebant, qualia sunt, animum demissum & humilem gerere, parentes honorare & colere, iisdem ac superiorib. morem gerere, nulli suum alienare, rem sacram non violare, & si quæ his similes virtutes aliæ sunt. Sed & cantandi ac saltandi artem docebantur. Posteà etiam in studiis & actionibus bellicis exercebantur, nimirum, vt telum ad præfixum scopum mitterent, scutum commodè obtenderent, gladiumq; manu expedita vibrarent, & sese cõtra reluctantes industriè tutarẽtur. Lecti eorum admodũ duri, & cibus tenuissimus ac parcissimus erat: vt nimirũ à teneris illicò ita indurescerent, nec mollitie aliqua eneruarẽtur. Iuxta scholas has separata quoq; alia loca erant, in quib. nobiliũ liberi educabantur, quos peculiariter tractari & instrui opus erat. His cibũ quotidianũ parentes mittebãt, & eosdem viris seniorib. ac peritiorib. mãdabãt, à quib. de omniũ virtutũ studiis, vt vitę castitate, ciborũ abstinẽtia, inedia, incessus honestate & conformitate, iugiter erudirẽtur. Et hi plerunq; laborib. grauiorib. exercebãtur. Pueris aliquandiu ita institutis, pòst diligenti indagine ad quodnam præcipuè studium naturæ instinctu ferrentur, obseruari cæpit. Quòd si quem ad bella procliuiorem depræhendissent, ipsum commeatu

Qq &cæ-

& cæteris vitæ necessitatibus instructum in militiam amandabant, vt inter militum ingenia agens, quæ bellorum tempore fereda & facienda essent, propius tum videret, tum addisceret: ne fors inani persuasione lusus, bellum rem ludicram & voluptatis plenam arbitraretur. His grauia nonnunquam onera imponebantur, vt iis in castra ferendis obrigescerent, & inter milites promptius admitterentur. Et sæpius accidit, vt molibus grauissimis gestatis ad castra ita pergetes, certo honorario signo impetrato ad suos feliciter redirent. Iide vicissim nonnunquam ad hostem latius declinantes, aut capti aut cæsi occubuerunt. His verò nihil ignominiosius accidere poterat, quam si ab hoste caperentur. Ideoque imperterriti tandiu confligebant, dum omninò exanimes caderent. Puerorũ Magistri, si quos (quæ ingenia plerunq; puerorũ nobilium erant) belli cupiditate impensius flagrare peruiderent, eosdẽ in rerum bellicarũ inflammatione instigabant. Cæteri, qui religioni & sacris fauere ardentius viderentur, postquam iustã ætatem assecuti essent, è scholis in templi cellas transferebãtur, & vestibus religiosis seu sacris induebantur. Hi deinde etiã ab ordinariis præsulibus de ceremoniis patriis informabantur: quo in statu deinceps omnẽ vitam suam exigere cogebantur. Summatim ergò rem colligendo, certissimum est, Mexicanos, in iuuentutis institutione operam & curam impendisse semper accuratissimam. Quæ si eadem constantia & seueritate hodiè quoque vrgerentur, certè nullo dubio Christianismus iã in mediis Indis lętissimè floreret ac vernaret. Studiosi quidem ac religiosi viri nõnulli hanc rem magno zelo aliquoties aggressi sunt, & consiliarios Regios, vt manus auxiliares adderẽt, obnixè rogarunt. Sed quod res ista nihil ad culinas facere videretur, votis successus hactenus nullus respondit.

Cap. XXVIII.

De Ludis ac Festis Indorum.

T nulla sub sole gens est, quæ non aliquid interdum recreationis ludiq; admittat: sic Indi quoque, ludis, choreis ac aliis iocularibus exercitiis statuta quædam tẽpora exigunt. In Peru ludum palæstricum exhiberi vidimus, cuius spectaculo incundissimè omnes afficeremur. Quæ certè Buclla, vt nominant, periculo euidenti nõ carebat. Apud eosdem Chorearum ac tripudiorũ infinita propè genera, quibus varias personas, vt opiliones, agricolas, piscatores, venatoresq; ac similes producebãt, spectauimus. Hi verò omnes ludi ad sonos quosdam certos exigendi erant. Sed & personatorũ saltatus miros cõspicati sumus, qui facies laruis tam fœdis obnubebãt, vt meri cacodæmones putarentur. Et hi Guacones nominabantur. Nonnulli in aliorum humeris stantes saltitãt, sicut in Lusitania Pelas ferri solẽt. Hi tamen ludi vniuersi propè fœdis superstitionibus cõtaminati

minati erant. Eos enim in simulachrorum seu Guacas suorum honorem exhibebant. Præsules quidē Hispanici, quantū horū ludorum potuerunt, bono instituto sustulerūt. Cætera saltationū genera, quæ crimine vacarent, adhuc peraguntur. Choreis verò, pulsatis variis instrumentis plerunque accinunt, quorū alia fistulis, alia tympanis, alia tibiis similia sunt. His verò inflatis nōnunquam vniuersi concinūt: alij interdum duobus rhythmis prætentis præambulū faciunt, quos cæteri versu responsorio sequuntur. Ipsarum etiam cantionum quædam iucundas historias sonabant: quædā superstitiones, ac iterū aliæ meras nugas olebant. Nostrum quidam conati sunt, fidem seu symbolum catholicum ipsorum melodiis includere: quod cantatū Indi magna attentione audiunt, adeò vt nec integro die audiēdo fatigentur. Quin & Indicam linguā nostris modulis ac metris expressimus: quos ipsi cum magna exultatione accipiunt. Qua certè re haud parum saluti eorum commodatum scimus. Cæterum suas Indi choreas vulgato nomine Taquî indigetabant: quas in prouinciis aliis Ateytos, in Mexico verò Mitotes appellabāt. Sed in nulla Indiæ parte saltādi cupidiores, quam in noua Hispania inuenti sunt: vbi vel dum hodie Buytelaers (ita vocant) quidam agitantes, meritò omnibus admirationi sunt. Horum nonnulli per tentum funem saltant. Nonnulli è palis ac stipitibus subsilientes, saltus infinitos edunt. Quidam plantæ pedis cauam partem fune ex trabe religant, & conuersi in altum saliunt, quæ res non spectantibus incredibilis videri queat. Tum & suæ industriæ alia infinita quoq; documenta præstant, partim ascendendo, partim saliendo, partim luctando, partim pondera grauia gestando, partim plagas & verbera ferendo, quibus etiam ferrum frangi & comminui possit. Omnium verò iucundissimum spectaculum Mexicanorum exhibet Solennele Mitote, quod genus tripudij est, apud ipsos admodum celebratum, cui nonnunquam & Reges spectatores, volentes quidem, nec coacti, sicut Rex Don Pedro de Arragon cum tonsore ex Valentia, accedunt. Huiusmodi verò Mitote plerunq; in intimis templi penetralibus aut in palatio Regio, vbi amplissimus locus pateret, exhibebatur. In theatri medio duo instrumenta locabantur: quorum alterum tympano, alterum cauæ pelui simile erat. Duo hæc instrumenta aptam cōcinnamque harmoniam talem edebant, vt tonorum leui distantia saltem dissonarent. Ad horum pulsum gradibus ita similibus saltitabant ac æquis, vt ne in minimo vnquam discreparent. Hi dum saltus fierent, in theatrum duo hominū ordines ingrediebantur. In mediū locum, vbi instrumenta posita erant, Seniores ac primores populi cōcedebāt, qui vno perpetim pede stantes, tum cantillabant tum saltitabant.

Circa hos bini cum binis irruentes, saltuum variationes mirificas edebant, prout temporis ratio ferebat. Ad huiusmodi verò choreas non nisi vestibus præstantissimis & ornamentis aliis plurimis

conſpicui accedebant. Quas licet in ſimulachrorum ſuorum honorem potiſſimum inſtituebant: nihilominus tamen ipſimet quoque ſuam inde oblectationem quærebant. Qui eorum finis quidem tantiſper ferri poteſt, dum nullæ ſuperſtitiones cõfuſæ eum ſuſpectum reddant. In Tepotzotlan vico, ſeptem à Mexico milliaribus diſtante, huiuſmodi quoq; choreas in templi penitioribus agitari magna oblectatione ſpectauimus. Quæ ſi in publico quidem fiant, nec cum aliorum offenſione & damno ſint, recreationis ergò indulgeri Indis haud cunctanter debent. Et modò ſupeſtitio deſit, huiuſmodi ludi ideò non abrogandi videntur, quia omninò aliqua re exerceri & recreari iam à longo tempore aſſuetos Indos neceſſe ſit. Et in his Gregorij Papæ conſilium valet, iubentis, vt hæc exercitia & ludicra in Dei honorem & laudem terminentur.

Cæterum, & de moribus ac politiis Mexicanorum, vt & de eorum origine, accretione & gubernatione, quę hactenus diximus, ſufficiant. Iam porrò autem in ſequenti libro de ipſorum geſtis ac factis narrationem ordiamur.

LIBRI SEXTI FINIS.

NATV-

NATVRALIS AC MORALIS INDIÆ OCCIDENTALIS, HISTORIÆ,

LIBER SEPTIMVS.

Cap. I.

Quænam vtilitas maneat eos, qui gesta ac facta Indorum considerant.

ISTORIÆ in vniuersum omnes, cuiuscunque vel generis vel materiæ sint, modò veritatis promæ existant, certam & indubitatam vtilitatem Lectori ferunt. Illud enim, quod fuit, (attestante sapiente) est, & quod futurum est, antè fuit. Et res ferè humanæ in plerisque sibi similes sunt, vnumque ab altero iugiter veluti stabilitur & firmatur. Nec gens vlla vspiam tam fera ac barbara sub sole egit, in qua non aliquid laude ac commemoratione dignum fuerit. Tum & nihil quicquã vnquam tam probè, eleganter ac ordinatè constitutum fuit, quod aliqua sui parte non emendari potuerit. Iam ergo, si Historia quidem gestorum Indicorum commodum nullum aliud aut emolumentum pareret, quam quod rem veram narraret: tamen vel ob hoc ipsum omnino cognoscenda & legenda foret, cum videamus, alios quoque autores non solum animalia, plantasq; ac gemmas nobilissimas & præstantissimas, verum iuxtà etiam abiectiores & contemptiores suis commentariis descripsisse, quod eædem ipsæ quoque licet vulgatiores, suas quasdam dotes ac proprietates, propter quas iure meritò considerandæ essent, haberent. Deinde vero hæc historia ideo quoque cognoscenda videtur, vt toties dictæ nationis ac gentis non solum natales illustres, sed & res fortiter, ac præclarè gestas compertas & perspectas habeamus, sciamusque, qua sorte vel prospera vel aduersa in sui regni vigore vsi sunt. Cuiusmodi rerum perceptio non certam saltem iucũditatem, verum & euidentem vtilitatem impertit, comprimis illis, qui mutua cum ipsis commercia vel agunt, vel agere aliquando decreuerunt. Quod si enim nos rerum ac consiliorum suorum gnaros esse vident, tum nobis saniora suadentibus, eò facilius astipulantur. Præterea lecta hac historia, Indi ipsi quoque ex con-

temptu illo eripiuntur ac vindicantur, quo ab omnibus passim in Europa agentibus præter meritum onerantur. Nam nemini ferè nostratium non persuasum est, Indos purè putè barbaricam, agrestem, & pecuinam vitam agere. Cuius rei veritas, vt ex ipso fundamento hauriri queat, nulla commodior via ac ratio prostare videtur, quam si sigillatim res ab ipsis gestas cognoscamus & expendamus. Hoc ergo fine, diuina aspirante gratia, de istius gentis origine, successione ac gestis memorabilibus, quàm breuissimè fieri poterit, tractabimus. Ex cuius deductionis appendice constabit, quibúsnam mediis potissimum, æternus ac misericors Deus saluifici sui verbi ac Euangelij lucē de Iesu Christo miserrimæ huic genti accendere voluerit. Quem eundem etiam deuota pietate rogamus, vt hunc nostrum laborem, sancti Spiritus allucescente gratia ita regere & moderari dignetur, vt is in sui nominis gloriam ac honorem, ac in gentis huius commodum emolumentumque vnicè vergat cedatque.

Cap. II.

De primæuis nouæ Hispaniæ incolis, & quomodo Nauatlacas in eam ingressi sint.

OMNIVM primi ac vetustissimi prouinciarum, quas nouæ Hispaniæ nomine cōplectimur, indigenæ, barbari & agrestes homines erant, solis venationibus operam dātes. Vnde etiam Chichimecas nominabantur. Agros nec colebant, nec serebant: nec vnis etiam sedibus cohabitabant. Victum quotidianum ex solis venatibus, qua arte insigniter pollebant, parabant. Hi latibula sua in scopulorum fissuris ac specubus, ac in montanorum desertissimis locis figebant, nulla sociali vnione seu politia iuncti, sed passim pecudum more palantes ac diuagantes. Feræ, quas captabant, erant, Lepores, cuniculi, mustellæ, talpæ, cati syluestres, volucres, serpentes, lacertæ, glires, lumbrici, & similia animalia, quibus omnibus vescebantur, vnà cum herbis ac radicibus. Somnum in montanorum spelæis ac hiatibus captabant. Fœminæ virorum exempla sequebantur, venationibus & ipsæ vacantes. In venatum egressuræ, infantes prius lactatos, corbiq; ex iuncis parato insutos, ex arborū ramis suspendebant tantisper, dum à venatu redirent. Superiores nullos agnoscebant, & nec Dei, nec diuini cultus vllo modo gnari erant. Huius gentis hodierno adhuc die aliqui reperiūtur, arcubus solis vitam sustentātes. Grassantium horum hominum damna multis nota sunt. Irruptionē aliquò facturi, gregatim confluunt. Et hos Hispani nec blandimētis nec minis vllis, vt se magistratui subijcerēt, compellere potuerunt. Sed nec extirpandorum eorum vllum consilium meditari sciebant: cū in nullo vspiam loco gregatim inuadi possent.

Tum

Tum & in montanorum vastitates ac prærupta inuiaque loca, magna velocitate cursim se proripiunt: adeò, vt statarìa nulla pugna vinci possint. De agrestibus huiusmodi Indis in iis præcipuè libris agitur, qui de Procuranda Indorum salute editi sunt, vbi vi eos sub iugum agendos esse docetur. Aiunt familias illas, quæ in noua Hispania Otomyes vocantur (homines sunt pauperrimi, & in incultissimis locis degentes) ab his barbaris defluxisse. Hi tamen homines suas definitas politias habent, & Christianis se annumerant. Quanquam haud desint, qui Otomyas, quoque certam politiæ rationem fouere affirment. Sed ad rhombum. Etsi vero dictæ Chichimecas & Otomyes terram suam nec sererent nec meterent, terræ fœcundissimam quoque partem incultam deserentes: eam tamen nihilominus Nationes, ex Hispania ingressæ, posteà colere cæperunt. Qui populus cum admodum politicus esset, ob id Nauatlaca, id est, gens, quæ linguam suam interpretari potest, respectu aliorum Barbarorum vocabatur. Hic secundus populus, quem Nauatlacas vocatum diximus, ex septentrionalibus locis distantissimis egressus huc venit, ex isto ferè loco, quo nuper recens regnum, Noua Mexico dictum, repertum est. In hoc celebriores duæ prouinciæ sunt, quarum altera Aztlan, id est, locus ardearum; altera Teuculhuacan, id est, terra eorum, qui diuinos auos habent, vocatur. In his prouinciis Nauatlacas sua tum habitacula, tum agros, tum Deos, & diuinos cultus, tum ceremonias & commodam politiam habebant. Omnes vero Nauatlacas in septem familias seu nationes diremptì erant, quarum quælibet suas peculiares, quibus ageret, oras habebat. Natales autem ac originem Nauatlacas familiarum, depictis specubus aut antris, innuūt, aiúntque, eas terram Mexico habitatum ex septem diuersis spelæis egressas erupisse. Quare suis posteris natales suos produnt ac testantur. Quantum ex scriptis eorum libris colligi potest, iam anni 800. sunt, quod suas terras deseruerunt. Quæ si ad nostrorum annorum seriem conferantur, annus nati Christi 820. erit, quo primùm è terris illis cedere cæperunt. In via autem, priusquā regnum seu oram Mexicanam attingerent, annos 80. insumpserunt. Cur vero tam lento passu progressi sint, hanc causam prætendunt, quod hoc præcisè mandatum à suis Diis accepissent. Dij autem hi meri Dæmones erant, qui visibiliter cum ipsis assiduo colloquerentur. Hi iidem illis quoque præfiniebant, vt has, illas, hoc, illo signo notatas terras sectarentur. Quas populi illi tamdiu quæsiuerunt, dum tandem easdem, pro Deorum præsagio attigissent. Illas ergo continuo occupantes, tum sedes sibi commodas figebant, tum agros colebant, serebantque. Locis in vicinia adhuc commodioribus inuentis, oras veteres deserebant, ita tamen, vt illæ à decrepitis, ac ægris timidisque seruarentur. Nonnullis in locis, quæ transierant, ædificia pulcherrima extruxerant, qualia etiam hodiè alicubi conspicua sunt. His ac similibus rebus 80.

dictos

dictos annos terebant ac insumebant, cum aliàs viam directa profectione vnius mensis spatio emetiri potuissent. Pro nostra ergo supputatione, Anno Domini 902. in terram Mexico penitus ingressi sunt.

Cap. III.

Quomodo sex familiæ Nauatlacas terram Mexico habitare & colere cæperint.

DICTÆ superius familiæ septem, vno comitatu iunctæ egrediebantur. Harum prima Suchimilcos, id est, gens agrorum floridorum vocabatur. Hæc in plaga australi iuxta littora magni lacus Mexicani, de suo nomine ciuitatem & alia plura loca extruebat. Longo deinde ab his tempore familia secūda Chalcas, id est, populus Mensium, ciuitatem, suo quoque nomine vocatam, condidit, & fines cum Suchimilcos partita est. Tertia familia Tepanecas, id est, populus de Ponte, littus in parte Occidentali tum colebat tum habitabat. Hæc familia in tantū augescebat ac multiplicabatur, vt loca regionis eius præcipua Azcapuzalco, id est, formicarū cauernæ nominarentur. Et hic populus aliquandiu potentissimus floruit. Quarta, quæ Tezcuco posteà occupauerat, Culhua, id est, curua gens erat, ideo dicta, quod in patria eius mons admodum curuus & gibbosus existeret. Hoc ergò pacto lacus omnis à quatuor his familiis obsessus & cinctus erat, ita, vt hi nouissimi partem terræ Orientalem, tertij verò Tepanecas, aquilonarem tenerent. Et quidem qui Tezcuco habitabant, facundi admodum & diserti habebantur. Nam & lingua eorum ipso sono amabilis & iucunda audiebatur. Quinta familia Tlatluicas, id est, gens de montanis, omnium inhumanissima ac agrestissima erat. Quæ cum terram in lacus circuitu vndequaque iam obsessam videret, vlterius in montanorum latus alterum progressa, oram amplam & fœcundam inuenerat, in qua oppida & vicos multos cōdebat. Primariam autem ciuitatem suam, Quahunachua, id est, locū, vbi aquilæ vox auditur, vocabant, quam nos hodiè Guernauaca, & alio item nomine Marchionatum appellamus. Sexta familia Tlastaltecas, id est, populus panis, dicta, versus montanorum partem Orientalem proficiscens, vsque ad montes niuosos pertendit, non procul à Vulcano illo celeberrimo intra Mexico & de Los Angelos, considens. Ibi enim cum terram optimam & latè patentem inuenissent, per eam, quoquo versum diffusi, plures cum ciuitates tum vicos condebant. Cæterum tum ipsam ciuitatem primariam, tum regionem omnem finitimam Tlastalam vocitabant. Et huius nationis ope Hispani terras eas, vt suprà diximus, occupauerunt: quæ ob id vel hodiè à vectigali & tributo immunis existit.

ſtit. Hæ verò dictæ gentes cum terras has primò habitatū intraſſent, nullam vſquam à Chichimecas, habitatoribus primęuis, vim aut repreſſionē paſſi ſunt. Chichimecas enim præ ipſis in hiatus cautiū & montium ſpecus irrepebant. Ex altera verò parte iuxta montes niuoſos, cum Tlaſcaltecas ædificarēt, indigenæ qui, vt hiſtoria fert, pleriq; gigantes erāt, arreptis armis exteros ſuis fundis eijcere vi conabantur, ſecus quam Chichimecas fecerāt. Sed dolo Tlaſcaltecas eos circumueniebāt. Nā cum fœdus primò ſimulatum cum ipſis pepigiſſent, ad conuiuia ſua eos inuitabāt, & epulis lautis eos tractabāt. Hoc modo vbi illos vino largo inebriaſſent, incautis arma ſubmouebāt, quę erāt clauæ grandes, fundæ, gladij lignei, & ſimilia. Exarmatos deinde gigātes, quorundā inſtructiſſimè armatorum virorū, quos in cauernas quaſdā abſcōderant, ope ac auxilio violenta ac hoſtili manu deſubitò oppreſſerunt. Contra quos ſe tutaturi gigantes, cum dolo ſubtracta ſibi arma viderent, è proximis arboribus facili manu ramos vellebāt, & impreſſionis impetum quadantenus arcebant. At verò, quod intereà ad arma Tlaſcaltecas vniuerſi ruiſſent, & in aciem ſeſe congeſſiſſent, Gigantes tandem tanta ſtrage vniuerſos ſuderunt, vt ne vnus quidem eorum ſuperſtes maneret. Iſtis in locis vel hodierno die oſſa humana inuſitatæ magnitudinis reperiuntur. Cum Anno 86. in Mexico ageremus, in montanis, IESVS dictis ab Hiſpanis, gigantem reperimus, cuius mentum pugnum viri perfectè ęquabat, quam molem inuſitatam impendiò admirati fuimus. Ab hac parta victoria, perpetua deinde pace & tranquillitate tum Tlaſcaltecas tum cum his familiæ cæteræ quoque potiti ſunt. Dictæ ergo ſex familiæ inter ſeſe non ſaltem mutuo amicè conuerſabantur, ſed & coniugia vtrinque firmabant, & pacificè tranquilleque admodum ſeſę gerebant. Cuilibet familiæ certatim hoc agebatur, vt honeſtè genus ſuum augeret, & apud finitimos clareſceret. Id ergo videntes Chichimecas adhuc Barbari, cæperunt & ipſi aduenarum exemplum imitari, & veſtibus tecti cum vicinis ſuis conuerſari. Per iſtiuſmodi verò conuerſationem primo metuere dediſcentes, poſteà, quæ ad vitæ commoda facerent, attendebant, ac caſas ſibi extruebant, & formam quandam Reipublicæ conſtituebant, & dominos ſeu priores, quos pro magiſtratu venerarentur, eligebant, vitamque priorem brutalem magna ex parte exuebant. Interim tamen nihilominus in montanis, procul ab aliis ſegregati, habitare non deſinebāt. Et deierare quidem auſimus, hanc aut ſimilem rationem ſortemque olim cæterarum quoq; vniuerſarum nationum Indicarum extitiſſe, vt principio agreſtes ac veluti feri homines è ſolis venatibus viuerēt, per deſerta & vaſtitates diuagarentur, nouas terras quærerent, & eaſdem agreſtium hominum more aliquandiu habitarent, ita, vt nec domos, nec tecta, nec agros, nec pecudes, nec Leges, nec Reges ſcirent. Cum verò ſucceſſu temporis terras meliores ac commo-

diores inueniſſent, cæperunt fortè politias ac Reſpubl. quaſdam, rudi tamen forma, condere, & ſe in vnam q. ſocietatem conferre. Poſteà, qui inter hos aut opulentiores aut potentiores eſſent, infirmiores premere, & ſibi ſubijcere paulatim conati ſunt: dum tandem cum annis aucta poteſtate ſolida regna & imperia cõſtituerẽt. Hoc ipſiſſimo modo citra omne dubiũ regna pleraq; , vt in Mexico, ſic Peru ac prouinciis aliis primitus enata & conſtituta fuerũt. Ex quib. cõſequẽter opinionẽ noſtram, primo huius operis libro fuſius propoſitam, haud inconuenienter firmamus ac ſtipamus: primos nimirum Indiæ Occidentalis habitatores terreſtri itinere illas oras ingreſſos eſſe; & ipſam Indiam cum Aſia, Europa & Africa, nouum ſcilicet orbem cum veteri omnino alicubi cohærere: etſi ea quidem pars, qua iungantur, & ſeſe inuicem contingant, nondum cognita & manifeſtata ſit. Quin & id arbitramur, inter vtrumque orbem tam anguſtum quoddã fretum intercurrere, vt per illud tum quadrupedes tranare, tum homines ſcaphis tranſire facile poſſint. Sed his miſſis ad hiſtoriam reuertamur.

Cap. IV.

De exodo & peregrinatione Mexicanorum, & qua occaſione Mechoacan colere cæperint.

Annis ab exodo ſex harum familiarum 320. elapſis, poſtquam nouam Hiſpaniam condidiſſent & habitaſſent, populoſque certis ſtatutis legibus coëgiſſent: ſeptima quoque familia (natio Mexicana poſtmodum facta) ex antro ſuo egreſſa, per prouincias Aztlan & Teculhuacan tetendit. Populus hic politicus, agilis, amabilis ſimul ac bellicoſus erat. Hic ſimulachrum Vitzliputzli, de quo in prioribus multoties diximus, præcipuè adorabat. Diabolus verò, qui per hoc Idolum gentes iſtas regebat & moderabatur, mandatum ipſis dederat, vt ſedes patrias deſerentes, oras alias quærerent: & promiſerat ſimul, quod eas principes ac dominos facturus eſſet omnium illarũ prouinciarum, quas ſex priores familiæ coluiſſent. Terram enim ſe daturum iis perfœcundam, & tum auro ac argento, gemmiſque, & rebus ſimilibus nimiopere diffluentem. Pollicitis ergò his capti populi iſti, ſolum auitum reliquerunt, & indagandis peregrinis terris ſeſe accinxerunt, ſimulachrũ ſuum quoquo verſum ſecum proferentes, quod quatuor primarii ſacerdotes in arca quadam ex ſcirpis contexta iugiter portabant. His verò ſacerdotibus Idolum omnia, quæ in peregrinatione euentura erant, ſecreto reuelabat, & ſimul, qua arte ſingula declinanda eſſent, docebat. Sed & leges ſingulares, ac cultus ceremoniaſque & ſacrificia, quouis tempore præſtanda, iis proponebat. Sine huius conſenſu ſuaſuque ne latum quidem pedem promouere audebant. Nam & quâ procederent, & vbi reſiderent, ſimulachrum ſubinde quaſi digito ipſis deſignabat.

Cuius

Cuius quidem consilium in vniuersis præcisè sequi illos oportebat. Si quo loco habitandi gratia desiderent, primum omnium, quod aggrederentur, opus erat, vt Idolo suo tabernaculum conderent. Hoc in castrorum medio locabatur. Ara verò, cui simulachrum imponebatur, ad papisticarum ararum similitudinem extructum erat. Sacris constitutis, agrorum quoq; curam habebant, quos frumento, pisisq; ac similibus conserebant. Idoli sui nutum tam seriò attendebant, vt inconsulto ipso nihil agerent. Messem ipso suadente, metebant. Discessionē imperante, castra nulla mora, frugibus vniuersis in agris relictis, promouebant. Quas tamen, qui vel ægri, vel grandæui, vel timidiores in illis locis relinquerentur, in suos posteà vsus colligebant. Horum siquidem plurimos certo cōsilio post se subinde restites linquebant, vt de gente sua ac natione terræ quæuis implerentur. Hæc Mexicanorum peregrinatio, filiorum Israël ex Ægypto egressui quadamtenus similis videtur: quibus & ipsismet iniunctum erat, vt terram benedictam occupatum egrederētur, Deum suum in nube ducem, & in arca fœderis suasorem attentè obseruantes. Idem quoque populus, priusquā in promissam terram veniret, multis annis vagatus est. Sic ergo non in hoc saltē, verùm & in plerisq; aliis, quorum in historia Mexicana mentio fit, quædā cum iis, quæ in sacra Scriptura de filiis Israël narrantur, similitudo & conuenientia reperiebatur. Ex quibus manifestum est, Sathanam omnis fastus ac superbiæ principem execranda cacozelia Deum creatorem semper in omnibus æmulari studuisse. Diabolus verò nullus vsquā repertus aut cognitus fuit, qui miseros homines aut crudelius habuerit, ac ad cultus ac sacrificia immaniora & sceleratiora compulerit vnquam, ac vnus hic Mexicanorū Vitzliputzli. Qui populos hos ducebat, summus quasi princeps Mexij vocabatur: vnde posteà & Mexico, & Mexicanorum nomen enatum est. Cæterum hic quoque populus priorum exemplo lento gradu & velut interpolato itinere processit. Discretis enim aliquot locis sese dimisit, & agros coluit, seuitque & messuit, & habitacula condidit: sicuti vestigia horum in multis locis conspicua sunt. Tandem verò multis exantlatis laboribus ac periculis in prouinciam Mechoacam, id est, piscosam, delati, cum loci conditio & fertilitas omnibus arrideret, ibi castra metari decreuerunt. At verò, cum, quid facerent, Idolum consuluissent: hinc pergere iussi sunt. Deuotis tamen obtestationibus ac supplicationibus id ab eo tandem impetrarunt, vt aliquos de populo suo saltem ibi relinquere liceret, qui terram illam fœcundam ararent ac excolerent. Quibus annuens qua id industria facerent, instructionem simul necessariam idolum dabat. Ibidem ergo, cum populi insignis pars, tam viri quam fœminæ in lacum Pazcuaro lauatum abiissent: cæteris idolum hoc consilium dedit, vt lauantibus clàm vestes surriperent, & sine strepitu tumultuque motis castris in-

deabſcederent. Hoc facto, cum cæteri balneo ſuauiter refecti, ex lacu rurſus aſcenderent, ſurreptas veſtes ſimul & ſe luſos animaduertentes, non ſolum ærumnas ſuas ingenti dolore & ploratu luxerunt, ſed erga profugos tam acerbo & internecino odio exarſerunt, vt & habitum ſimul & ſermonem patrium mutarent. Ita enim factum eſſe hiſtoria teſtatur. Hoc tamen ad minimum, eſt certiſſimum, Mechoacanos Mexicanorum hoſtes acerrimos ſemper extitiſſe. Vnde Marchioni quoque de Thale, cum Mexicanos domuiſſet & fudiſſet, ſingulariter gratulati ſunt.

Cap. V.

Quid Mexicanis in Malinalco, Tula, & Chapultepec acciderit.

MECHOACA à Mexico 50. milliarium interuallo diſtat. In harum medio Malinalco eſt. Hoc loco ſocietatis ſuæ quandam fœminam, Dei ſui ſororem vocatam, accuſabant, quod incantatrix ſæuiſſima faſcino ſuo multos grauibus damnis feriret, & ſe pro Dea coli adorarique iuberet. Cuidam verò ex his, qui arcam ferebant, ſeniori per ſomnum reſpondit idolum, iuſſitque, vt populum ſolaretur, & omnia illi fauſta ac proſpera polliceretur. Vt verò etiam vitandi mali conſilium haberent, mandauit populo, vt ſororem ſuam, iracundam & trucem fœminam deſererent, atque ſub noctis ſilentium caſtra clàm proferrent, nec vllum in via, qua perrexiſſent, veſtigium relinquerent. Hoc conſilium ſecuti, caſtra ſilenter mouerunt. Incantatrix autem cum ſe deceptam & luſam ſentiret, eo, quo erat loco, Vicum Malinalco extruxit, cuius incolæ vel dum hodiè faſcinatores habentur, vt qui magicam artem à tam perita matre edocti eſſent. Cæterum, cum Mexicani tum propter hoc diſſidium ortum, tum propter numeroſos ægros, ſeneſque ac puſillanimes, hîc illîc ve paſſim relictos, admodum eneruarentur & elangueſcerent: vt vires & robur repararent, in Tula, id eſt, ſcirporum loco, quietum conſederunt. Ibi ab Idolo mandatum ipſis eſt, vt vicinum quendam fluuium perrupto aggere in decliues campos, deriuarent. Quo facto, poſtquam ipſi in montana Coatêpec dicta ſe recepiſſent, effuſa aqua lacum grandem illicò conſtituit: in cuius margine varias arborum ſpecies quoquo verſum plantabant. In lacu verò infiniti piſces, ac in arboribus innumeræ aues conſpiciebantur. Pertæſi ergo longinquæ peregrinationis, & loci amœnitate illecti, hoc loco ſeſe demittere, nec pedem proferre longius, vnanimi conſenſu ſtatuebãt. Qua re irritatus Diabolus, ſacerdotibus crudeliſſimam mortem minitabatur, mandabatque, vt aggere recluſo fluuium in alueum ſuum reducerent: & indicabat ſimul rebelles ac contumaces in proxima

nocte, pœnas meritò suo dignas omninò luituros. Ergò, postquam sub noctem concubiam derepentè in castrorum loco quodam fragosus tumultus suscitatus fuisset: manè, qui in loco hoc restitare anteà decreuerant, vniuersi mortui reperti sunt. His verò singulis diruptum pectus, atque ex illo euulsum cor spectabatur: quo facto Sathanas eos populos docere voluit, quanam victima præcipuè delectaretur. Qua etiam deinceps de causa, quoties ei sacrificatum est, immolandis hominibus pectus discindi, ac ex eo cor euelli extrahiq; instituebatur. Sontibus itaq; hoc modo multatis, ac solo deflua vnda resiccato: Idoli suasu castra tantisper promouebant, donec in Chapultepec locum amœnissimum ac passim celebratissimum, à Mexico vnius milliaris interuallo distantem peruenirent. In his montanis vallo & congestis molibus sese muniebant, timore incolarum, quos vniuersos hostes habebant: ideò comprimis, quod Copil, veneficæ filius, ipsos apud indigenas calumniatus esset. Is enim nō hoc saltem agebat, vt pro se euidens Mexicanis damnum daret, sed & Tepanecas, Chalcas & finitimos cæteros populos instigabat, vt armata manu Mexicanos adorirentur, & penitus excinderent. Spe ergò futuri successus Copil montem quēdam, in cētro ac medio lacus eminentem, Acopilco nominatum ascendit, ex eo loco prospecturus, qua strage Mexicani funderentur & extirparentur. Hunc verò incautum, ac tale nihil ominantem, suasu Idoli sui Mexicani ibidem oppresseriūt. Cuius cor cum ad Idolum tulissent, in mare seu lacum id proiici mandauit: ex quo postmodum, arbor Tunal enata dicitur. Quo loco Mexico deinde extructa est. Chalcas itaque cum vicinis cæteris nationibus aciem produxerunt contra Mexicanos, qui Ducem sibi virum strenuum & armipotentem Vitziloui tli constituerant. Is cum pugna intensior esset, in conflictu captus & occisus est. Hoc casu tamen Mexicani nihilo ignauiores aut remissiores, aciem confertis cohortibus redintegrabant, & multis fusis stratisque, per medios hostes sibi quandam viam moliebantur. In medium sui seniores, fœminasque ac loberos licantes vsq; in Atlacuyaraya, qui vicus ad Gulhuas, socios suos, spectabat, penetrabant. Vbi suas copias restaurātes, hostium impressionem imperterrito animo denuo expectabāt. Sed ab eo tempore deinceps nec à Chalcas, nec vllis aliis populis vnquam bellis lacessiti sunt. Pudebar enim ipsos, quod à tam paruis copiis vuiuersus eorum exercitus pulsus & profligatus esset.

Cap. VI.

De bello Mexicanorum cum Culhuacanis gesto.

DOLI sui iussu Mexicani ad primores in Culhuacan legatos amandantes, vt terræ, quam colerent ac habitarent, partem aliquam concederent, obsecrabant. Culhuacani autem ipsos in Tiçaapan ducentes, vt pro arbitrio suo ibi agerent, indulgebant. Arbitrabantur etenim fore, vt cum regio ista serpentib. ac venenatis aliis plurimis animalib. ex montanis diruentibus passim scateret, breui omnes interirent ac occũberent. Sui ergò Idoli suasu conditionem illam acceptabãt: quod ab eodem artem edocti essent, qua bestiis istiusmodi, ne cui nocerent, venenum adeò demeretur, vt etiam tuto in cibum assumi possent. Id cum Culhuacani intellexissent, & insuper, qua sedulitate terram excolerent, vidissent, adeundæ ciuitatis exteris illis non saltem ius præstabant, sed & commercia cum ipsis agitabant, ac amicitias contrahebant. Hæc verò omnia tristi fine à Mexicanorum idolo ita instituta erant, dicente, non hunc, quem sibi delegisset, verum locum existere, sed ex eodem vi ac manu armata iterum excedendum esse. Mandabat etiam, vt fœminã quandam, quæ dea discordiæ & eridis fieret, festinò quærerent: quod hoc ingenio cõfectum dare possent, si nimirum regis Culhuacani filiam pro Mexicanorum regina & sui Dei matre eligerent & accerserent. Petitione hac ad Regem nũciata, filiam suam, pulcherrimè ornatam coronatamque ad Mexicanos misit. Quam cum ipsi, vt fas erat, accepissent, eandem Idoli suasu crudeli mortis genere affectam, totam excoriarunt. Pellem autem fictitio iuueni cuidam, virgineis vestibus induto incinxerunt, & hoc habitu Regis filiam iuxta Idolum statuentes, ipsam Deam, & Idoli matrem salutarunt, eamque adoratam Tocçi, id est, auiam suam nominauerunt. Immanitate vero hac necdum satiati, patrem insuper virginis vocarunt, vt veniens filiam suam, quam deam initiassent, veneraretur & adoraret. Qui vbi multo comitatu & muneribus amplissimis instructus venisset, in sacellum quoddam admodum obscurum ac tenebrosum, vbi cum Idolo filia Regis stabat, sacrã facturus abducebatur. Cum vero carbonibus iniectum thus flammam fecisset, pelle filiæ agnita, doloque intellecto, lachrymabundus è templo exiliens, Mexicanos animo manuque tam forti ac bellicosa adortus est, vt ad ipsum vsque lacum eosdem profligaret, ac in eas angustias adigeret, vt, quin vniuersi in lacu vnà mergerentur, parum abesset. Hi tamen, cum in summo periculo omnia constituta viderent, recollecto animo telis virgeis in hostes coniectis, eorum vicissim haud paucos sauciarunt, & ab instãtibus

bus se quodam modo extricarunt. Statione verò sua deserta lacum toti madidi & lassi transgrediebantur, fœminis simul ac liberis magno vlulatu planctuque, de idoli sui, à quo in tot pericula coniecti essent, iniuria quiritantibus. Præter lacum fluuius porrò etiam alius profundissimus illis transeundus erat. Itaque ex peltis, telis, ac scirpis vnà iunctis ligatisque fasciculos cratesq;, quibus fluuium traiicerēt, conficiebant. A Culhuacan longis ambagibus in Iztapalacam, hinc porrò in Acatzintitlam, tandemque per locum illum, quo hodie S. Anthonij eremitæ sacellum visitur, in viam Mexicanam S. Pauli dictam, venerunt. Horum verò longos errores & accepta damna plurimis ac ingentibus subinde promissis factis Idolum solabatur mulcebatque.

Cap. VII.

De primordiis ac ædificatione Mexico.

IAM verò tempore tandem appellente, vt princeps homicidij ac mendacij diabolus cultoribus suis, qui iam erroribus ac laboribus longioribus sustinendis pares non essent, promissa præstaret: forte fortuna accidit, vt è senioribus sacerdotibus aliqui per densa iunceta ambulantes, ad vndam quandam claram, & auri candore pellucentem accederent. Postquam ergò circumactis oculis curiosè omnia dispicerent, ac tum arbores, tum prata, piscesq;, deniq; omnia oppidò candere admirabundi viderent: vaticinij cuiusdam recordabantur, olim ab Idolo pronunciati, talem nimirum metam illam futuram, qua quiescerent, & cæteris populis latè dominarentur. Præ gaudio ergò in lachrymas effusi, hoc nuncium populo impertitum præcipites in castra reuertebantur. Sequente verò nocte sacerdoti cuidam seniori Vitzliputzli per insomnia apparuit, iubens, vt in lacu spectato Tunal arborem, è saxo enatam, eo loco, vbi fascinatricis filij Copil cor demersum fuisset, manè quærerent. In ista siquidem arbore aquilam repertum iri aiebat, quę ibi cum volucribus aliis pulcherrimis viueret. Quæ si omnia ita constituta reperirēt, certò confiderent, ipsissimum hunc locum esse, in quo ciuitatem suam vniuersas alias splendore exsuperaturam, ac per vniuersum orbem celeberrimam futuram extruerent. Exorto die vero sacerdos iste conuocato vniuerso populo, maioribus, minoribus, quantam gratitudinem suo Deo deberent, præfatus, significabat, quam læta sibi, licet indigno, apparuissent. Facerent ergo, vt certatim locum istum quęsitum exirent. Iam ergo profuso gaudio vniuersis exultantibus, nulla mora progredientes, vtroque latere per iunceta perrumpebant, & eodem statim die ad aquam illam, quam sacerdotes spectassent, pertingebant, quæ iam quidem nō amplius argēteo colore nitebat, verum sangui-

ſanguinis inſtar rubebat, ac in duos alueos diffluebat, quorum alter præ craſſitie vniuerſus obſcurabatur. Cui rei omninò arcanũ quoddam ſubeſſe arbitrabantur. Quoquouerſum itaque illis diſquirentibus, tandem Tunal arborem, è rupe naſcentem conſpicabantur, in cuius ſummitate Regia aquila exertis alis ſtans, oculos ſoli obuertebat. In huius ambitu pretioſæ pennæ, candidæ, rubræ, croceæ, cyaneę, ac virides ſuffixæ ſtabant, pulchritudine vel cum illis certãtes, ex quibus imagines concinnari ſuperius commemorauimus. Ipſa aquila vnguibus ſuis pulcherrimam auem præhendebat. Itaq; viſa hac aue oraculi loco confirmato, in genua vniuerſi procidentes, aquilam veluti adorabant. Sed & aquila ipſa capite annuebat, & oculos quoquo verſum contorquebat. Poſthæc magno ſuo Vitzliputzli, cui vniuerſorum patri, veritatiſque perpetuo aſſertori, deuotas gratias agebant, & quam primam ciuitatem ab eo condebant, Tenoxtitlam, id eſt, Tunal in ſaxo nominabant. Sed & hodiè pro inſigni ſuo præferunt Aquilam in Tunal ſtantem, & auem vnguibus prementem. Poſterò die ſacellum rectà ſub aquilæ Tunal extruebant, in quo ſui Idoli arcam tantiſper reconderent, dum templum auguſtius & ſublimius ædificarent. Sacellum autem è glebis & rebus aliis compingebatur, & ſtramine deſuper tegebatur. Ab hoc deinde conſultabant, quomodo à vicinis ſuis, tum ligna, tum lapides & calcem, pro piſcibus, ranis & Garnaet, ac anſeribus, auibuſque aliis, in dicto lacu captari ſolitis, impetrare poſſent. Huiuſmodi ergò res in oppida vicoſque Tepanecarum & Tezcucorum inferentes, quæcunque ad ciuitatis ædificationem neceſſaria erant, illis in foro permutatis redimebant: & ante omnia ſacellum grandius ex calce & lapidibus ſuo idolo ſtruebãt. Sed & magnum lacus partem aſſeribus ac cæmento conſtipabant. His peractis ſacerdotum cuidam noctu Idolum vniuerſis in Mexico iniungere mandabat, vt quiuis dominus cum ſuis cognatis & adhærentibus in quatuor primarias vicinias abſcederet, ita, vt domus, quã in ſignum quietis condidiſſent, in medio ſolitaria relinqueretur, & vt quælibet cognatio, vbi ſibi commodiſſimum videretur, domos & habitacula faceret. Sic ergò quatuor illæ plagæ exædificatæ excultæq; fuerũt, quæ hodie S. Ian de Ronde, S. Mariæ, S. Paul, & Sãn Sebaſtiani vocãtur. Mexicanis itaque hoc modo quatuor ſpatiis diremptis, Idolum porrò iniungebat, vt quos ipſis Deos nominaturum eſſet, inter ſeſe partirent, & vnum quoduis ſpatium, in diſcretas plateas diuiderent, vt diis iuſta veneratio commodius præſtari poſſet. Spatiorum autem horum aliæ quoque partes minores erant, quæ ſecundum Deorum numerum, quos pro iuſſu Idoli veneraturi eſſent, conſtituebantur. Et hi dij Calpultetco, id eſt, dii platearum vocabantur. Ex tam leuibus ergo primordiis ciuitas Mexico Tenoxtitlan enata, tam auguſtis incrementis poſt inualuit & exſplenduit.

Cap.

Cap. VIII.

De Tlatellulcorum seditione, & qui Mexicani primum regem suum constituerint.

PLATEARVM ac vicorum superius dicto modo distributione facta, nonnullis nobilitate generis insignioribus videbatur, quod non pro merito ac dignitate sua loca idonea acceptassent. Id ad sui ignominiam spectare putantes, seditione motâ, isto loco cum cognatis omnibus emigrarunt, & sedes alias quæsitum progressi sunt. Per lacus ergò longitudinem protendentes, terramque quandam raram ac editiorem attingentes, eam Tlatellulco indigetarunt, ac habitandi animo occuparunt. Et hoc tertium Mexicanorum diuortium erat, quod à primo ex solo patrio egressu fecerant. Primum fiebat apud Mechoacam. Secundum apud Malinalco. Tertium hoc loco. Quo qui se demittebant, Mexicanos assiduis damnis iugiter lacessebant. Quicquid enim in horum moliri contumeliam sciebant, inausum certè non linquebant. Animaduertentes ergò Tenoxtitlani, quod Tlatellulcos tam offensos & acres hostes haberent, & quod illi indies tanto numero augescerent ac multiplicarentur; ne quando ipsis potentiores euaderent, valdè metuebant.

Ad quod prohibendum, nihil consultius rati sunt, quam vt è sui medio Regem constituerent, cui vniuersi parerent, & quem vicini hostes pauerent. Tum & hoc modo fore arbitrabantur, vt & ipsi maiorem inter sese concordiam fouerent domi, & foris hostium petulantia procliuius reprimeretur. Cum ergò his de causis eligendi regis sententia immota perstaret: consilium aliud intercidit, ne quenquam è sui medio regem crearent, ne electio non omnibus probata dissidij ac discordiæ semen fieret. Sententiis ergò in partes omnes trutinatis, Regem Culhuacanum, quem obtruncata & excoriata filia ludificatum grauissimè offendissent, placare & sibi reconciliare statuerunt: ideò comprimis, vt ex Regio Mexicanorum sanguine procreatum imperatorem, cuius dignitatis in Culhuacan plurimi erant, impetrare possent. Pro rege verò sibi decernebant virum iuuenem Acamapixtli, insignis cuiusdam Mexicani principis filium, qui matrem Regis Culhuacani filiam habuerat. Huic vt Regia dignitas cum amplissimis muneribus haud cunctanter deferretur, ordinarij legati mittebantur, qui mandatum sibi munus his ferè verbis exequebantur. Maxime princeps, nos tui subditi ac ministri Mexicani in vastis & desertis iuncetis

agentes, & ab omnibus populis totius orbis deserti (nam huc à Deo nostro adducti sumus, qui locus tuæ iurisdictioni subiectus, ad Azcapuzalcos & Tezcucos pertinet) caput ac Regẽ vnicè optamus, qui nobis imperet, ius dicat, tueatur, de faciendis instruat, vitæ certum ac laudatum modum præscribat, contraque hostes nos protegat ac tueatur. Iam verò, cum haud nescij simus, in familia tua filios, tam nobis quam tibi cognatos, & ex vtrorumque sanguine prognatos, comprimis verò tuum simul ac nostrum nepotem Acamapixtli, regundis nobis apprimè idoneum existere: ideoque vt illum nobis dominum ac Regem præstituas, deuotissimè obsecramus: cui nos quidem omnem, vt fas est, obedientiam perpetuò præstabimus, vt qui ex Regibus Culhuacanis, & sanguine Mexico prodierit. Deliberata ergò re, Rex Acamapixtli, hoc cum Mexicanis, populo ingeniosissimo & bellicosissimo initum fœdus, ipsi non tenui gloriæ futurum, respondit: ac ad legatos versus, vt nepotem suum bonis auspiciis secum abducerent, iussit. In hoc enim se iam consentire: non certè facturum, si pro Regina fœminam petiissent. Quibus verbis vetus facinus clam ipsis exprobrabat. Tandem autem orationem suam his verbis finiuit: I fili mi, Deo tuo serui, eiusque vicarium age, & creaturas eius, per quem viuimus, qui dominus diei, noctis & ventorum est, rege. I fili, & dominus esto aquarum terrarumque, quas natio Mexicanorum occupauit.

Ad legatos verò dixit: secundis auspiciis hunc vobiscum abducite, ac, vt ipsum pro filiæ meæ filio colatis, curate. De isto ergò officio Mexicani regi gratias agentes, orabant, vt nouo Regi sua manu sponsam adduceret. Quod Rex faciens, puellam è præstantissimis illi coniugem faciebat. Nouum ergo Regem cum Regina Mexicani illustri pompa in Mexico adducebant: vbi iuuenes simul ac senes, confertim ad nouum Regem spectandum confluebant. Hinc magno comitatu in palatium, tenui sanè apparatu ornatum, abductus, solio Regio imponebatur: vbi orator quidam senex orationem exorsus, ita ferè dicebat: Fili Regie, ò Rex ac domine, in hac paupercula domo ac ciuitate salue. In deserto hoc ac iunceto ea perpetimur, quæ nobis creator noster imponit. Tu ergo tutor, propugnator ac Mexicanæ nationis, quæ Vitzliputzli Dei nostri seminium est, & cuius nomine gubernatio tibi defertur, auctor esto. Ignorare vero non potes, quod iam à solo patrio exulemus. Hæc siquidem terra, quam tenemus, nobis peregrina est, nec, quis diei crastini euentus sit futurus, compertum habemus. Ex quo colligere potes, non ad otium & quietem te vocari, sed ad nouos omnino ac perpetuos labores quasi conduci. Vniuersæ enim huius multitudinis, quæ tibi iam traditur, veluti minister ac seruus eris, ac eam contra hostes vicinos simul & remotiores animosè tutaberis.

Nostris autem comprimis vicinis te commendabis, & cum ipsis

psis, in quorum territorio habitamus, concordiam ales. Quibus verbis orationem finiens senex, prima verba hæc repetebat: Salue & tu, & Regina nostra domina, hoc in regno tuo. Habita hæc à sene oratio astantibus omnibus, teste historia, probabatur. Cui respondens Rex, de gratulatione facta, suis subditis primò grates agebat: deinde omnem suam ipsis operā curamque deferebat, qua ipsos pro summis viribus adiuturus esset. His peractis, cum Regi iuramentum præstitissent Mexicani, eius capiti coronam, Venetianis principibus imponi solitæ similimam, obdebant. Primi huius Regis nomen idem significat, ac alga in manu. Vnde pro insigni etiam suo manipulum arundinum ostentabat.

Cap. IX.

Quale tributum Mexicani Azcapuzâlcis pendere fuerint.

NOVI Regis electio tam felix, & auspicata erat, vt breui tempore Reipubl. formam exactissimè constitutam acciperent, ad quam etiā peregrini attenderent. Finitimi verò his qui populi erant, partim metu, partim odio, illorum exitium meditabantur: ex quibus Tepanecas, quorum ciuitas primaria Azcapuzalco dicta erat, se primos offerebant. His Mexicani, quod peregrè aduenientes ipsorum in ditione consedissent, tributarij erant. Ipsorum ergò Rex, Mexicanorum potentiam admodum formidabat, quod eos subinde magno numero augescere videret. Horum excindendorum occasionem captans, ad Regem Acamapixtli denunciari curat, quod tributum funderent, nimis tenue esse: curarent ergò, vt deinceps Tunal ac arbores aliæ pro amplificanda sua ciuitate ad eum certo numero ferrentur. Porrò vero id etiam agerent, vt in media aqua agrum constiparent, quem diuersæ speciei pisis ac fructibus aliis consererent: & hunc ipsum posteà, probè maturatis fructibus per ipsam aquam, sine omni noxa ac læsione ad se promouerent ac veherent.

Id ni facerent, scirent, non perpetuas saltem inimicitias sibi indictas esse: sed vniuersale ipsorum excidium iam iam parari & accurari. Qua postulatione audita, mirum quantoperè Mexicani incanduerint, cum postulatum ita constitutum viderent, vt non solum non præstari posset, sed & vnum ipsorum interitum concerneret. Ipsis ergo trepidioribus, per noctis insomnia Vitzliputzli apparuit, & Regi nunciari iussit, vt bono ac præsenti animo

 esset,

esset, conditionemque iniunctam acceptaret. Nam petiti tributi postulationem, vt præstaretur, sibi curæ cordique futuram. Nec fefellit euentus. Soluendi enim tributi tempore appropinquante, Mexicani non arbores solum, sed & ipsum agrum per mediam aquam afferebant. In agro autem erant Maiis, Chili seu Axi, Blitum, Tomates, Frisolen, Chias, cucurbitæ & fructus alij approbè maturi plenique. Et hos quidem lacus Mexicani agros qui non ipsis oculis contuitus est, is rem hanc aut fabulosam, aut merè præstigiosam ac diabolicam haud dubio arbitraturus est. Sed huiusmodi agri non saltem facili labore fundantur, verum etiam passim in lacu frequentes sunt.

Eorum struendorum hæc ars est. Congestis scirpis ac algis propter summam leuitatem sursum renitentibus, terram iniiciunt, ac agros firmant. In his serunt, quæ volunt, quæ pleraq; vegetè ac largiter enascuntur. Ipsi agri huc, illuc, pro hominum arbitrio feruntur. Huiusmodi structuras, opera Vitzliputzli addita, in principio multò exquisitiores factas fuisse arbitrantur: quibus spectatis ipse Rex Azcapuzalco impendiò admiratus dicitur, cum rem hanc nulla vsquam industria præstari posse, primo censuisset. Idem ad suum populum dixit, Mexicanorum Deum magnum & potentem esse, à quo omnia confici possent facillimè. Porrò autem ad Mexicanos versus, dixit, quoniam Deum, cæteris omnibus potentiorem & peritiorem haberent: ideò se mandare, vt sequentis anni eo tempore, quo tributum penderent, aut sedentes aut ouis incubantes anseres ac ardeas in natatili agro afferrent. Quod ni facerent, hostium loco omninò essent. Cuius petitionis iniquitate postquam iterum Mexicani admodum offenderentur, more suo idolum per insomnia eos iterum solabatur, ac, vt præsentes essent, iubebat. Sese enim vnum isthæc vniuersa curaturum esse. Tempus autem fore, vt petulantiam suam in nouis & inauditis tributis exigendis Azcapuzalcani propriæ vitæ impendio aliquando expiaturi sint. Iam verò silentio & obedientia omnino opus esse. Tributi itaque pendendi tempore cum agris suis instructis appellebant Mexicani: in quibus eo ipso puncto, quo in terram excederent, anser ac ardea pullos ex ouibus excludebant.

Quod tamen qua ratione fieret, nec ipsi quidem norant. Rex ergò visum miraculum impendio admiratus, dicebat, huiusmodi res longè supra vires humanas esse: & Mexicanos, si ita pergerent, cæterorum vniuersorum populorum dominos fore. Cæterum de tributo ne quidem tantillũ demebatur. Mexicani interim, cũ se viribus inferiores viderent, iniurias antiquas ferendo, quinquaginta integris annis seruitutis illud iugum patienter tolerabant. Circa id tempus Acamapixtli Rex, qui Ciuitatem Mexico multis ædificiis, plateis, alueis ac canalibus, & necessario commeatu auxerat, & illu-

illustrarat, diem extremũ obiit: qui regni habenas cum pace & tranquillitate 40. annis moderatus, vnam amplificandi & felicitandi regni curam sibi præfixam habuit. In agone autem constitutus, hoc insigne præstitit, vt non quibus vellet, regnum ex se deferret, sed populo electionis plenam libertatem relinqueret, cum & ipsemet solius populi suffragiis regno potitus esset. Subditis ergo hortator erat, vt talem quendam eligerent successorem, cui regni salutem curæ cordiq; futuram censerent. Quibus cum vxores ac liberos suos commendasset, auram extremam placidè expirauit.

Cap. X.

De secundo Mexicanorum Rege, & de iis, quæ imperante ipso acta sint.

CORPORE defuncti Regis humato, seniores populi ac primarii de nouo rege eligendo concilium coëgerunt. Ibi quidam annosissimus fari exorsus, statum Reipubl. perturbatum omnium animis exhibuit, dicens, consultum omnino ac necessarium esse, vt tale iterum caput ac Rex ciuitati præficeretur, qui senum patronus, ac viduarum parens, & orphanorum ac omnium in vniuersum subditorum tutor ac curator esset. Populum autem sui Regis alarum pennas, ac oculorum palpebras, & faciei barbam vicissim esse debere. Necessarium sibi quoque videri dicebat, vt Rex nouus prudẽs ac cordatus sit, cum subditi eodem subinde momento & arma & rastra tractare cogantur, sicut id Idoli vaticinio ratum sit. Quibus sic habentibus, vnanimi consensu defuncti Regis filium Regem pronunciabant, sperantes, eum patris, qui subditorum suorum salutem vnicè spectasset, vestigia in omnibus secuturum esse. Nomen huius iuuenis Vitzilouitli erat, quod idem sonat, ac insignis ac pretiosa penna seu crista. Illius ergo capiti regalem coronam imponentes, corpus regali (aliàs diuino dicto, quod eodem Idola quoque lini solerent) vnguento perfundebant. Hoc ritu rex fiebat. Posthæc rhetor quidam prægnantem orationem exorsus, nouo regi animum addebat, vt in redimẽdo & è seruitute extricando suo populo imperterritus duraret. Finita oratione, obsequentiæ iuramentum Regi omnes subditi ex ordine præstabant. At vero quod vitæ cælibis esset: suasores ac autores ipsi consiliarij erant, vt vxorem sibi Regis in Azcapuzalco filiam posceret. Hoc enim medio nouas & constantes amicitias sartum, & duræ seruitutis iugis quodammodo lenitum iri, persuasum habebant. Ex altera vero parte verebantur, vt apud Regem, cui subditi & vectigales essent, ignominiosam repulsam ferrent. Verũtamen cum submissa ac deuota sollicitatione missis legatis hanc rem poposcissent, consensum à Rege facilem impe-

trauerunt, vt filiam suam Ayauchigual cum bonis ac ceremoniis amplissimis nouo Regi vxorem daret. Matrimonij autem firmandi hic ritus erat, vt laciniam pallii sponsi cum vestibus sponsæ innecterent. Hoc signum coniugij, seu vinculi maritalis erat apud ipsos. Cæterum cum Regi nouo infans natus esset, auum, vt nepoti suo nomē imponeret, pro more patrio rogarunt. Nam hanc rem sortibus perficiunt, & in dandis nominibus, admodum ominosi sunt. Iubebat ergò Rex in Azcapuzalco, vt filiæ puer Chimalpopoca, id est, clypeus fumans, nominaretur. Quod verò Regina videret, patrem suum, recens nato nepote impensius oblectari: occasione arrepta apud ipsum precariò institit, vt Mexicanos graui tributo ac cæteris oneribus seruitutibusque liberaret. Subditorum ergo consensu votoque lecto, petitioni filiæ Rex ita annuit, vt vice vniuersi tributi quotannis duos anseres, & aliquot pisces penderent, vt hoc signo post aliquot secula recordarentur, quod sibi subditi fuissent, & terram suam habitarent. Oneribus ergo his iam liberi Mexicani, vitam multò pacatiorem sibi postmodum futuram sperabant. Sed gaudij huius perfruitio haud quaquam diuturna extitit. Nam Regina patrona à paucis annis obibat: post quam elapso anno ipse quoque Mexicanorum Rex, Vitzilouitli fato fungebatur, filium Chimalpopocam decennem post se relinquens, postquam regni habenas 13. annis moderatus fuisset. Cum moreretur, annorum triginta erat. Viuus omnibus amabatur ob probitatem. Sed & prudentiæ singularis erat. Nam vicinos omnes singulari humanitate tantoperè sibi conciliabat, vt & ab omnibus certatim amaretur, & suam ciuitatem bonis plurimis amplificaret. Subditos suos in certaminibus naualibus instruebat potissimum: vt poscente necessitate reprimendis hostibus aptiores essent.

Cap. XI.

De tertio Mexicanorum Rege Chimalpopoca: & de huius crudeli obitu: vt & de causis, quibus Mexicani moti bellum adornarint.

REGE Vitzliouitli defuncto, postquam Mexicani de successore idoneo diu deliberassent, loco eius filium Chimalpopocam decennem suffecerunt. Nam alta cum Rege Azcapuzalco amicitia omnino opus esse, peruidebant. Qua causa nepotem ipsius in patris defuncti locum ac solium omnino euehendum putauerunt. Huic ergo Regia signa, nempe arcum cum telis, & gladium offerentes, indicabant, armis his ad vindicandam libertatem opus esse. Cæterum Mexicani aquæ potabilis penuria maxima torqueban-

quebantur. Lacus enim admodū cœnosus & vliginosus, potum insuauem simul & insalubrem dabat. Vnde, vt has difficultates euitarent, recens creati Regis nomine ad Regem Azcapuzalco legatos miserunt, qui apud Regem instarent, vt aquæ in Chapultepec, quæ à Mexico vnius milliaris spacio aberat, ipsis copiam & vsuram faueret. Re à Rege impetrata, Mexicani, qua arte & ingenio eam aquam in ciuitatem corriuarent, sedulò meditati sunt. Cum verò tum stratis canalibus, tum aliis machinamentis tentatis per lacum, vndam traducere frustrà diu annisi essent: tandem (forsan, quod Tepanecas bello infestare satagerent) ad Regem Azcapuzalco confidentibus legatis missis, significarunt ipsi, quod aqua ista, quam donasset, minimè frui potirique possint, cum aquæ ductus in plurimis partibus confringerentur. Petere se ergo, vt tum ligna, tum calcem, lapidesque ac artifices, qui canales putredini non obnoxios struerent, ad ipsos Rex mitteret. Sed postulatio hæc, vt Regem, sic ipsos comprimis subditos haud parum offendebat, vt quæ non solum temeraria & superba, verum etiam iniqua videretur, & nescio quid rebellionis in magistratum præ se ferret. Legatis itaque consiliarij Regij per se respondebant, petitionem eorum impudētiæ & temeritatis plus satis promere. Nam, qui, quod in terra peregrina non tantum humaniter ferrentur, sed & aqua rebusque alijs necessarijs adiuuarentur, contenti esse debebant: hos, dicebant, iam etiam superiores pro seruis quærere. Iubebant ergo, vt planè ac rotundè, quidnam his iniquis postulatis, gens illa, in algetis ac iuncetis quasi sepulta quæreret aut satageret, faterentur. Præsumptum enim sibi esse, breui tempore clarum facere, quantoperè hæc sibi temeritas probetur: quibus obstinatè decretum sit, non saltem postulantium supinam temeritatem & insolentiam istam retundere, sed vniuersos ipsos instructa manu immaniter obtruncare, & excindere. Hac excandescentia & indignatione primores à Rege, quem propter nepotem Mexicanorum Regē iam dudum suspectum habebant, abscedebant, & pro se ipsis rem noua consultatione deliberabant. Statuerunt ergo publica voce quoquo versum denunciandum esse, ne quisquam porrò Tepanecanorum cum Mexicanis quicquam commercij ageret: tum, vt nec Tepanecani Mexicanorum ciuitatem ingrederentur, nec hos in suam intromitterent. Secus qui faceret, crudeli morte afficeretur. Ex quibus (vt hoc obiter dicamus) colligere licet, gentium harum Reges, non absolutum ac perfectum in suos subditos imperium habuisse, sed consulum ac primatum more saltem suos ciues rexisse. Rex ergo Azcapuzalco cum animaduertisset, primates suos id obstinatè iam agere, vt Mexicanos delerent & extirparent: rogabat eos, vt furtim regem recentem è mediis Mexicanis eriperent, & posteà, quod vellent, maturarent. Huic regis consilio haud pauci astipulabantur. Contra hos verò duo è primariis prosilientes, consilium hoc omnino damnosum esse, vociferaban-

ferabantur, dicentes, etsi Chimalpopoca quidem, matris ratione ad se pertineret: patris tamen partibus longè certius ipsum omnino adhæsurum esse. Consultum ergò sibi videri affirmabat, vt idem ante cæteros omnes è viuis tolleretur. Et huic voto posteà vniuersi cominus astipulati sunt. Quā quidē rem Rex Azcapuzalco tanta indignatione tulit, vt animi ægritudine decumbēs, paulò post vita fungeretur. Porrò ergò defuncto Rege Tepanecani non diu feriabantur, sed furtim per noctem ad palatium Regis, vbi somnū captabat, contendentes, tanto silentio eum iugulabant, vt factum ne vnus quidem obaudiret. Sub auroram verò, cum nobiles Mexicani pro more suo Regem salutatum venirent, vulneribus eum aliquot perfossum ac mortuum in cubiculo inuenerunt. Tumultuaria ergò trepidationē veluti furiis perciti Mexicani, regis mortem vindicatum arma omnes arripiunt, & sursum, deorsum: prorsum, vorsum fremebundi quoquo versum discursitant. Quam confusionem, cum nobilium quidam primarius spectasset, tumultus compescendi causa hæc ad eos verba exorsus est: Quô tandem præcitamini, ô Mexicani? quô ruitis? quid furitis? state, & quiescite, memores, furorem & festinationem semper fatales exitus habere. Ita verò vobis persuasum sit, quod, etsi quidem Rex noster nobis sublatus sit, non omnis tamen Mexicanorum sanguis inaruerit. Nam & priorum Regum nobiscum filij sunt, eadem facinora strenuè designaturi, quæ recens defunctus rex noster præstaturus erat. Hoc itaque si furore grassabimini, quis vester dux, quis caput erit? Pede ergo cohibito, de rege primum ac domino nouo, qui vos ducat, firmet & animet, dispicite. Tum & defunctum prius honestè tumulate: & posteà huius vindicandi occasionem molimini. Hac oratione ergo Mexicani deliniti, exequias occiso Regi adornabant, ad quas honoris gratia primates Tezcucanos & Culhuacanos etiam inuitabant, & nefandum Tepanecanorum latrocinium ad ipsos quiritabantur: quos vnà obsecrabant, vt Tepanecanis nullas suppetias ferrent, quos infestis armis omnino tentare sibi constitutum sit. Præter hoc enim se nec arma nec milites ab ipsis efflagitare: hoc saltem agerent, vt otiosi euentus spectatores essent, & in nullo sibi quacunque re obstarent. Quibus obtestationibus cum Tezcucani & Culhuacani in condolentiam pertraherentur, non saltem Mexicanorum propositum probabant, verum & commercia omnia ac summam amicitiam iis offerebant, vt è sua terra sibi omnia necessaria comparare pergerent. His transactis, vt ad noui Regis vsque electionem apud se morarentur, Mexicani eosdem rogabant.

Cap.

Cap. XII.

De quarto Rege Iscoalt, & bello Tepanecanis illato.

OSTQVAM, qui noui Regis electionem accurare solebant, conuenissent, è Senioribus quidam Rhetor facundissimus surgens, hac ferè oratione concilium allocutus est. Vos, ô Mexicani, oculorum, non cordium lumen desideratis. Etsi enim eum perdidistis, qui lumen & dux vester erat: vobis tamen superstes cor mansit, quod cogitat, etsi hostes vnum quidem iugularint, vestrum tamen tam multos superesse, vt quod desideratur, ex iis commodè sarciri queat. Nobilitas Mexicana nondum extirpata iacet: nec sanguis omnis regibus euanuit. Dispicientes itaque, non vnum aut alterum, sed plurimos præstantes principes ac Regis Acamapixtli, natiui nostri domini filios ante oculos vobis versari videbitis. Ex illorum medio, quem vultis, deligite, & hunc vos velle, illum nolle, planè expedite. Quod si vnum quidem patrem perdidistis, in hoc ipso tamen loco continuò alium patrem simul ac matrem, reperietis. Cogitate, ô socij, solem quidem tenebras exiguas offudisse: sed lucem eius maioribus radiis haud cunctanter vobis rursus effulsuram. Mexico quidem sui Regis obitu obtenebrata est: At è vobis Sol rursus prodeat. Eligite ergò Regem alium, in quem oculos ac corda vestra intendatis. Et is est, quem Deus vester Vitzliputzli eliget. Hac oratione aliquousque diducta, tandem vniuersorum consensu Orator concludebat, vt Iscoalt, id est, anguis sinuosus, Mexicanorum Rex esset. Is filius Regis primi Acamapixtli erat, à sclaua progenitus. Qui etsi non legitimo coniugio natus esset, attamen propter morum amabilitatem, ac fortitudinem & summam prudentiam, quibus virtutibus vniuersis præstabat, eum elegerunt. Et huius electio ipsis quoque Tezcucanis præcipuè placebat, quod Rex ipsorum huius Iscoalt sororem vxorem haberet. Quamprimum ergò recens electus & coronatus Rex solio Regali impositus esset, surgens alius Rhetor, longa oratione inculcabat ac repetebat, quam arcto vinculo Rex suis subditis destrictus esset, & quantoperè vsus exigeret, vt Rex in aduersitatibus fortem & constãtem se præberet. Verba autem talia erant: Nos vniuersi, ô Rex, à te vno depẽdemus. Onus ergo hoc tuis humeris nõ excute. Recordare seniorum, orphanorum ac viduarum, vt & filiolorum tuorũ, qui manibus ac pedibus per pauimentum repunt, ne si hostes nostri nos vincant, illi pereant. O domine, pallium tuum extende, & impone humeris tuis filios tuos, qui sunt populus iste tuus, qui in vmbra tui pallij & fortitudine certa omnem spem suam habet. Circa hoc tempus, vt diximus, Tepanecani decreuerant, vniuersos Mexicanos cũ puluisculo excindere. Hoc fine etiam iam instructissimum exercitum coëgerant.

Cæterum, rex Mexicanorum nouus, secum animo voluebat, quomodo bello principium daret, & hostes prior inuaderet, vt qui priores Mexicanos offendissent. Quod vbi ventosa plebs animaduerteret, videretque hostes se longe superiores esse numero: pauidi viri, ad regem irruentes, submissè orabant, vt à tam funesto bello abstineret. Fore siquidem, vt illud inceptum tam ciuitatis ipsius, quam vniuersi populi exitium crearet. Rex, his auditis, quid ergo medij aut consilij promerent, rogauit? Cui hoc responderunt; nouum in Azcapuzalco regem mitem ac misericordem esse: ab hoc pacem sollicitandam, & seruitia omnia deferenda esse, eumque obsecrandum, vt è iuncetis extractos, certa aliqua habitandi prouincia donaret, vt hoc modo vniuersis vnus Rex, vnus dominus imperaret. Porro autem ad votum obtinendum, id cumprimis quam plurimum factu-rum esse, si cum legatis pro mediatore & patrono in lectica Vitzliputzli Deus mitteretur. Huic deliberationi, cum sua quoque vota nobilium nonnulli addidissent, tanto studio certatim ab omnibus assensum est, vt videretur optimum, lectica à sacerdotibus ornata primo quouis tempore iter iniri. His ita constitutis, & sententia, pacem esse petendam, & Tepanecas dominos agnoscendos, plenè confirmata, desubito ex omni populo iuuenis quidam vegetus admodum & spectabilis exiliens, in hæc verba erupit: Quid hoc, ô viri; An insensati, an excordes estis? Adeóne ratum vobis pauidis ac effœminatis est, vt Azcapuzalcorum tyrannidem tanta pœnitudine redimatis? Posteà ad regem versus, Domine, inquit, cur te permittente hęc fiũt? Quin iubes potius, vt media pręstituãt, quib. honestè viuere possimus, quam vt cum ignominia, ludibrio nostrorum hostium appropriemur? Hæc qui perorabat iuuenis, Tlacaellêl, dictus, ac regis consanguineus, Mexicanorum omnium longè prudentissimus ac peritissimus erat: sicut deinceps intelligemus. Iscoalt autem probè, quæ à consanguineo audierat, expendens, plebem sustinens, dicebat, media commodiora huic rei omnino aliqua inuenienda esse. Itaque ad nobiles versus, Vos, inquit, mei omnes cognati & consanguinei, ac in Mexico primarij estis. Inter vos ergo, si quis est, qui nuncium ad Tepanecas ferendum suscepturus sit, is surgat. Vniuersis autem considentibus, & sese mutuò contuentibus, generosi animi iuuenis Tlacaellêl consurgens, Regi suo officia mancipat, dicens, semel omnino sibi moriundum esse. Parum ergò referre, id hodiè vel cras fiat. Quod si res seria ac ardua sit, tum se, quicquid iuberet rex, lubentem, omne confectum daturum esse. Etsi verò Mexicani promiscuè omnes hanc meram audaciam censerent: nihilominus tamen Regi placuit, Azcapuzalcorum Regis animi explorandi causa hunc iuuenem citra moram amandare: ratus, multò minore damno suum cognatum perire, quam famam ac existimationem vniuersi populi periclitari. Mandatis itaque Regiis instructus Tlacaellêl, ad Te-

paneca-

panecanos custodes (qui Mexicanos obuios omnes interficiendi mandatum habebant) ingressus, variis prætextibus ac commentis illis persuadet, vt ad regem ducatur. Quo viso, rex oppido admirabundus, iuuenis, pacem honestis mediis sollicitandis, postulationem audiuit, eique se rem hanc cum suis principibus deliberaturum, respondit. Iubebat simul, vt crastina die reuerteretur, & responsum auferret. Cum verò Tlacaellêl saluum à Rege conductum peteret, rex id impetrari non posse asseruit: monuit tamen, vt cautissimè in re ista versaretur. Hoc responso Tlacaellêl in Mexico reuersurus custodibus, sibi crastino die redeundum esse, indicauit. Postero die Mexicanus rex hunc denuo amandans, iussit, vt, si acceptum responsum bellum significare intelligeret, ipse Regis caput pro more inungeret, & suffixis pennis seu cristis exornaret, ab eoque vicissim porrecta arma acciperet, hæc verba pronuncians: Cum omnino pacem abnuas, hæc arma tibi ac tuis vitam adiment. Etsi verò rex Azcapuzalcanus, vtpote probus, mitis ac pacificus, per se denunciatam pacem minimè detrectaret, subditi tamen, tamdiu insolentia sua & importunitate ipsum obtundebant, vsque dum Mexicanis pacem omnem resignaret. Hoc responsum cum Legatus accepisset, omnia, quæ in mandatis regiis habebat, intrepido animo confecta dabat, suumque regem vicissim Azcapuzalcano bellum denunciare, significabat. Azcapuzalcanus verò rex se tum vngi, tum cristis ornari nihil tergiuersatus, Legato pulcherrima arma vicissim pro remuneratione obtulit, eumque amicè monuit, ne incautus per maiorem palatii portam, vbi plurimi percussores illum opperirentur, sed per posticum ostiolum, quod ipsi pandebat, clàm sese proriperet. Cui obsequens iuuenis, notis ambagibus eò vsque penetrauit, dum se in loco securo versari sciret. Ex hoc ergò vigiles inclamans: ô vigiles, inquit, Tepanecas & Azcapuzalcos somnolenti admodum excubatis. Sed hoc scitote, vobis vniuersis iam statim moriendum esse, ita, vt ne vnus quidem Tepaneca superstes maneat. Quo clamore exciti vigiles, certatim ad eum sese effudere quidem, sed contrà pugnantem iuuenem tam fortem inuenerunt, vt ex suo grege desubitò fusos aliquot desiderarent. Pluribus tamen subinde sese ingerentibus fuga arrepta Tlacaellêl versus Mexico contendens, quid responsi acceperit, refert: Regi nimirum ac Tepanecanis Mexicanos bello infestare omnino decretum & constitutum esse.

Cap. XIII.

De prælio inter Tepanecas & Mexicanos commisso, & de Jscoâlt parta victoria.

Mexicani, quam primum sibi bellum denunciatum esse intellexissent, solito pauore consternati, ad regem gregatim se inferunt, & vt è ciuitate dimittantur, rogant. Ratum enim certumque esse dicebant, quod in prælio succubituri sint. Hos rex impendiò solatus, libertatem solidam ipsis pollicebatur, si fieret, vt ab hostibus vincerentur: saltem de victoria securi essent. Quid autē, inquit, plebs, si nos succumbimus, quid, inquit, faciemus? Quibus rex, si in prælio, inquit, succumbitis, tunc hoc nos pacto vobis obligamus, ac in manus vestras damus, vt nos ipsos crudeliter interficiatis, carnesque nostras è sordidis ahenis voretis, & ita de nobis diram vltionem expleatis. Fiat, ergo, aiunt, vt constituis, si victoria non potiamini. Contrà, si victoria vobiscum stabit, vobis vectigales ac tributarij omnes erimus, ac domos agrosque extruemus & colemus, arma vestra ac onera, quoties in bellum abitis, portabimus. Nec verò nos solum id faciemus, sed & omnes nostri posteri, in omnem æternitatem. Et hoc fœdus inter plebem & nobiles ita firmatum est. Rex verò Tlascaellelum summum exercitus ducem faciens, copias vniuersas in aciem constituebat. Optimos vero ac fortissimos quosque è suis cognatis & consanguineis centuriones creans, serio ipsis iniungebat, vt summo duci in omnibus attente parerent. Hic autem populum omnem in duas cohortes dirimens, animosissimos quosuis, quibus impetum & impressionem faceret, sibi adiungebat. Partem alteram regi adiungens, expectare iubebat, dum hostium aciem à primis irruentibus diruptam videret. Hoc ordine incedentes eos quam primum rex Azcapuzalco conspicatus esset, atroci & fremente impetu cum copiis suis è ciuitate erumpens, conflictui sese sistebat: cuius milites ornamentis nitidissimis ex auro ac argento, pennis item ac armis pretiosissimis conspicui prodibant. Nam omnis illius terræ domini erant. Cum verò Iscoalt, tympano, quod è dorso pendebat, conflictus signum dedisset: derepentè clamore horrisono, Mexico, Mexico ingeminato, hostes veluti furiis perciti animosissimè adorti sunt. Et licet numero multò inferiores essent Mexicani, Tepanecani tamen è statione sua moti, confusè & sine ordine retro ad ciuitatem suam profugerunt. Quod videntes qui in insidiis cæteri latebant Mexicani, præcipitata insectatione in profugos irruentes, ac alta voce Tlascaêllêl, Tlascaêllêl, victoria, victoria, clamitantes, cum hostibus suis vnà in ciuitatē penetrant, in qua discursantes, nulli, (vt rex præceperat) nec viro nec fœminæ, nec seni, nec puero par-

ro parcunt,ſed promiſcuè obuios omnes trucidant, & ciuitatem ipſam valdè opulentam quoquo verſum diripiunt expilantque. Sed nec hac laniena contenti, ciuitate miſſa eós infeſtanter inſequebantur,qui in deſerta & montana vicina aufugerant.Hos omnes, quotquot corripiebant,cædebant.Tepanecanorum verò nonnulli,qui in montanis latebant,abiectis armis, Mexicanos, vt ſibi propitij eſſent, obſecrabant, & ſimul ad ciuitatis ſuæ ædificationem, lapides, ligna & calcem vltrò deferebant. Sed & ſe Mexicanos ab hoc tempore in omnem æternitatem dominos ſuos agnoſcere velle, ſanctè deierabant.Quibus auditis Tlacaellêl populo ſignum dedit, vt trucidandi finem facerent, & ſuperſtitibus vitam donarent, hac tamen conditione,vt ipſi victi pacta & promiſſa ſua iuriſiurandi ſigillo obfirmarent.Sic ergò Tepanecani in Azcapuzalco,Mexicani verò ſpoliis ampliſſimis in Mexico redibant. Poſtero die Mexicanus Rex Tepanecanorum præcipuos conuocans, pactum pronunciatum iis repetēdo proponit,& an ſeruandi illud animum haberent,denuo rogat. Cui tum nobilitas tum populus reſpondit,rem ſemel promiſſam apud ſe omninò ratam fore, & vel dum æternam Mexicanis ſeruitutem vouere.In cuius rei ſignum & ſtabilimen,vnà quoq; fidei ſacramētum præſtabant,& iuramenti religionem omni poſtero tēpore ſartam ſacramque colebant,Poſt hæc Iſçoalt in Azçapuzalco reuerſus, ſubditorum ſuorum conſilio Tepanecanorū agros ac bona inter Mexicanos ita partiebatur,vt pars præcipua ſibi & regno, ſecunda verò Tlacaellêlo, tertia nobilibus, prout ſe quiſque fortem geſſiſſet, cederet. Sed & ex plebe nonnullis,qui ſtrenuā in cædendis hoſtibus operam nauaſſent,agros impertiebat,ignauioribus& timidioribus inanibus dimiſſis.Tum & agros publicos quoſdam Mexicanorum vicinis diuidebant, vt ad ſacrificia & cultum diuinum præſtandum ſuppeterent.Et hæc ferè diuidendorum bonorum ratio erat,quam ſeruabāt, quoties nouas prouincias occupabant. Per hāc verò diſpertitionem Azcapuzalcani ad tantam paupertatem redigebantur, vt agros proprios nullos retinerent. Sed & quod grauiſſimum rerum omnium erat,præter Mexicanum iam nullum Regem proprium amplius ſciebant.

Cap. XIV.

De victoria Mexicanorum apud Cuyoacan impetrata.

ETsi Azcapuzalco quidem ciuitas Tepanecanorum primaria eſſet: Præter hanc tamen aliæ quoque ſuos priuatos aut peculiares dominos agnoſcebant. Inter has Tacuba & Cuyoacan erant. Harum ciues, cum ſtragem factam cognouiſſent, Azcapuzalcanos, vt rebel-

rebellionem facerent,& bellum restaurarent, continenter instigabant. Hi verò, cum infirmitate sua trutinata, Camarinam mouere nollent: Cuyocanis ipsis, continuandi belli libido incessit. Quod vt cum paratiore manu ordirentur, vicinas omnes prouincias sibi socias quærebāt. Sed his plerisq; citra causam Mexicanis implicari, stultum videbatur. Tandem vero, vbi cum Mexicanorū fortuna vicinorum quoq; odiū & inuidia augesceret, cæperunt Cuyoacani Mexicanorū vxores, rerū emendarum gratia in forum suum ingressas, omni petulantia ac ludibrio cōtemerare. Idē & viris, quos attingebāt, factitabant. Hisce ergo iniuriis & contumeliis offensus Mexicanus Rex, mandato promulgato ciuibus vniuersis edixit, ne quisquā deinceps ad Cuyoacanos pergeret: sed nec Cuyoacani in Mexico admitterentur. Iam ergo hac occasione arrepta, Cuyoacani de bello Mexicanis intentando ratè decreuerant: sed ita, vt prius ipsos insigni quadam contumelia inusta irritatiores redderent. Id ita instituebant. Ad festum solenne quoddam nonnullos Mexicanorum honoris gratia inuitabant. Cæterum cum & cibariis lautis, & ludis variis prolatis omnes abundè saturi essent, bellariorum loco vestes muliebres inferri iusserunt, & Mexicanos, vt has induerent, sicque vestiti ad Mexicanos redirent, vi ac minis compulerunt, hoc sommate animi mollitiem & effœminatos affectus ipsis exprobrantes. Pro cuius iniuriæ retaliatione narrant Mexicanos ipsis hoc damnum reposuisse, vt in portis Cuyoacan ingentem fumum excitarint, cuius haustu non prægnantes saltem plurimæ abortum facerent, verum & infiniti alij homines iugularentur. Tandem verò mutæ huiusmodi offensiones belli manifesta causa fuere. Vtrinque ergo magnis copiis congredientes, aperta pugna dimicarunt: in qua magnanimitas Tlacoellēli victoriam peperit. Cum enim regem suum Cuyoacano prælium facturum emisisset: ipse strenuis aliquot militibus stipatus aciem ambiens, hostem è parte postica inuasit, ac fusis plurimis ita coërcuit, vt rupto ordine iam certatim omnes ad ciuitatem conuersi tenderent.

Cum vero Tlacaellel videret, hostes profugos in templum vicinum approbè munitū se recepturos: ipsos cum sociis tribus militib. anteuertens, templū vi occupat, & subiectis lignis ipsum exurens, in campi planitiē hostes retropellit. Vbi crudeli strage quāplurimi fundebātur, & viui in montana quoquouersum cogebātur. Quos cum Mexicani frendentes insectarentur, excussis armis, & manibus supra caput complosis, lachrymisq; largissimis profusis, veniā suæ temeritati dari obsecrabāt, quod per ludibrium Mexicanos fœminas dixissent. Et cum se vniuersos pro sclauis ac mancipiis obtulissent, tādem in gratiam recepti sunt. Ita parta victoria cum spoliis amplissimis, pannorum, armorū, auri, argenti, pennarum & captiuorū Mexicani domum reuersi sunt. Hoc in conflictu Culhuacani qui Mexicanis

auxilia-

auxiliatum venerant, admodum strenuos se & bellicosos præstiterunt. Quos cum in pugna intrepidè & animosè dimicare vidisset, signis Mexicanis indutos, secum assiduò ceu peritos milites quoquo versum agebat. His verò ac summo duci, ipsique adeò regi victoriæ partem maximam ascribendam fuisse, nemo dubitabat. Captiui siquidem vniuersi fatebantur, suorum partes duas ternasue omninò isto prælio captas esse. At vero quos isti cæperant, his floccos capillorum præciderant: quam notam plerique ferebant. Culhuacanis ergo de præstita fortitudine, non gloria saltem, sed & insignia spolia & agri plurimi à Rege deferebantur. Hac liberalitate suorum quamplurimos, vt fortitudini in bellis studerent deinceps quoq; instigabat.

Cap. XV.

Quomodo Mexicani Suchimilcos deuicerint.

TEPANECANIS ergò ingenti strage à Mexicanis fusis, Suchimilcos quoq; vlciscendi occasio iam ipsis commoda videbatur. Hi, vt supra diximus, septem familiarum ex antris egressarum primi erant. Etsi vero inferendi belli Mexicani causas multas iustasque haberent: non ipsi tamen id primi ordiebantur, sed dum à Suchimilcis lacesserentur, prouidi expectabant. Suchimilci ergo id tandem inchoabant magno suorum exitio, sicut incautis plerunq; euenit, vt dum malum vitare satagunt, in peius præcipitentur. Verum tamen cum videretur horum nonnullis, fore, vt Mexicani se quoq; sub iugum mittere conaturi essent: suaserunt populo, vt huic malo maturo consilio obuiam iretur, & Mexicani pro superioribus ac dominis omninò agnoscerentur. Pars vero maxima seruitutem detrectandam, & cum Mexicanis aperta pugna decernendum censebat. Et hæc potior sententia quoque inualescebat. Horum itaque decretum, postquam Rex Mexicanus cognouisset, Tlascaellêlo cum copiis misso, ipsorum fines occupari iussit. Etsi vero vtrique hostes tam numero, quam armorum paritate conuenirent; in pugnæ tamen modo diuersi erant. Suchimilci etenim turmatim è ciuitate effundebantur: Tlacaellêl vero suas copias in ordines, ac classes alasque ita disponebat, vt hostes promiscuo impetu vndelibet insultantes facile turbarēt, & retro ad ciuitatem versos fugarent. Cum hostibus autem ipse quoque Tlacaellêl in ciuitatem irrumpens, templum, in quod confertim sese ingesserant, obsidebat, & subdita flamma exactos, rursus in montana compellebat. Vbi denuo trucidari cæpti, manibus supplicibus hostium gratiæ ac arbitrio sese dedebant. Ita & hac victoria parta Tlacaellêl Dux, insigni triumpho auctus in Mexico redibat. Ingredientem sacerdotes cum cæteris quoque ducibus suffumigabant, & solemnia alia ipsis exhibebant. Rex vero cum subditis,

ditis, postquam in templo Deo suo de felici successu gratias egisset: postero die ad Suchimilcos contendens, ab iis fidem obediētiæ poposcit, & suum ipsis vicissim fauorem detulit: in cuius signum iussit, vt viam lapidibus à Suchimilco in Mexico, quod interuallum quatuor milliarium erat, cōsternerent, vt eo commodius inter sese commercia & negotiationes agitare possent. Suchimilci verò, quod iussi erant, non saltem lubentes præstabant: sed ipsis quoq; breui tempore bonum Mexicanorum regimen tantoperè arridebat, vt de mutata suæ Reipubl. forma iam oppidò gauderent. Suchimilcorum verò exemplum vicini alij adeò non æmulabantur, vt vel odio & inuidia, vel timore damnorum aduersari Mexicanis non desisterent. Inter cæteros Cuytlauacani, rerum naualium peritissimi, Mexicanos nauali pugna adoriri decreuerant. Qua re ab Iscoalt cognita, vniuersas copias suas cōtra hos emittere statuerat. Tlacaellêli verò aliud consilium placuit, nimirum vt solis iuuenibus emissis Cuytlauacani oppugnarentur. Nec cōsilio successus defuit. Nam in templum abiens, ex cellis pueros eos eligebat, qui à 10. ad 18. annos progressi, instituto suo idonei futuri videbantur. Hos arte palæstrica aliquantisper prius institutos, secum aduersus Cuytlauacanos eduxit, & eo angustiarum hostes adegit, vt trepidi illicò fugam capesserent. Ipsos ergò dum ponè acriter insectaretur Tlacaellel, dominus Cuytlauacanus ei occurrens, & se & suos vniuersos hostium gratiæ supplex obtulit, ac vt trucidationis finis fieret, rogauit. Hoc pacto dicti iuuenes spoliis opimis & hostium captorum magno numero ad sua ministeria redibant. quibus ob id solenni processione obuiam itum est. Qui cum thure expiati essent, pergentes ad idolum adorabāt, & humo sedētes edebāt. Sacerdotes etiam frameis adactis sibi crura sauciabāt, & similia alia solennia præ gaudio factitabāt. Ipse quoq; Rex iuuenes victores deosculabatur: propinqui vero & cognati eosdē comitabantur. Et fama rei gestæ quidē vniuersam terram illam peruolitabat, nimirum quod Tlacaellel, Cuytlauacam pueris expugnatorib. occupasset. Cęterū tot ac tam illustrib. Mexicanorū victoriis partis Tezcucani vsq; adeo in timorē dabantur, vt sese & suam ciuitatē Mexicani Regis clementiæ dedere decernerent. Itaq; Tezcucanus Rex legatos suos cum honorariis amplissimis ad Regem Mexicanum amandans, pacem ac amicitiā eius sollicitabat: quam labore facili etiā impetrabat. Consilio tamen Tlacaelleli res his ritibus peracta est. Tam Mexicani quam Tezcucani acies suas proferebant, & pugna imaginaria decernebant. Hac nemo cædebatur, nemo vulnerabatur, sed Tezcucani saltē hostib. sese hoc ritu captiuos dedebāt, & caput sibi Regemq; Iscoalt constituebāt. Nec tamen Iscoalt Regem Tezucanorum loco demoliebatur, sed eum sibi summum consiliariū statuebat: quæ deinde consuetudo ad tempora vsq; Motecumę eius nominis secundi, quo regnāte Hispani illas oras occuparūt, iugiter perdurauit. Iam itaq; ipsa quoq; Tez-

Tezcuco Mexicanis subiecta, deinceps Mexico ciuitatũ ac vicorum finitimorum omniũ metropolis erat. Iscoalt verò, cum 12. annis regnum felici successu moderatus esset, fatis concedens, regnum Mexicanum Tlacaellêlo reliquit: cui tamẽ, vt deinceps intelligemus, reges facere, quam regẽ fieri, longè præstantius & laudabilius videbatur.

Cap. XVI.

De quinto Mexicanorum rege, Moteçuma.

OVI regis electio, vt supra dictum est, penes quatuor Electores stabat. Tezcucano tamen & Tacubano regibus præcipuè eligendi regis priuilegium erat. Hos sex Tlacaellêl, vt cuius iam autoritas maxima esset, conuocans, cum ipsis de nouo rege constituendo deliberabat: vbi omnium sentẽtiis, Moteçuma, primus, Tlacaelleli cognatus, rex pronũciabatur. Electio hæc vniuersis oppido probata solenni festo illicò coornabatur. Rex itaq; ingenti comitatu ad templi thuribula deductus, postquam rem sacram fecisset, in solium regale attollebatur, & pũctis, tigriumq; ac ferarum aliarum, idolo mactatarum, pellibus ornabatur. Ipse quoq; rex postquam ex auribus, malis ac cruribus, copiosum sanguinẽ elicuisset, Rhetorum orationibus aliquot exceptus est. Regis huius tempore ea cõsuetudo inoleuit, vt ante festum regiæ coronationis, ipsi regi in bellũ aliquò egrediundum esset, quo hostium plurimos ad facienda sacrificia captaret. Ea vim legis posterioribus seculis adepta est. Rex ergo Moteçuma in prouinciam Chalco, cuius incolæ hostes declarati erant, exiẽs, acri cum ipsis pugna conflixit, & captiuos multos secum reduxit. Vniuersam tamen prouinciam hoc tẽpore domare ideò non poterat, quod plerique illius ciues viri fortes & strenui essent. Ad coronationem regis ex diuersis vndecunq; locis turba innumera spectandæ solennitatis gratia cõfluebat: quibus omnib. lautæ epulæ, nouæ vestes, comprimis verò egentiorib. offerebantur. Hoc ipso quoq; die illustri pompa tributa regia in ciuitatẽ inferebantur, vt panni varij Cacao, aurum, argentum, nobiles pennæ, gossypij moles, Apij siue piper indicum, varij generis pisa, piscesq;, fructus & feræ innumeræ, & honoraria insignia, à regibus & regni primatibus nouo regi missitata. Hæc omnia diuisim, pro cuiusq; prouinciæ ratione, ex ordine in ciuitatẽ ingerebantur. In prima serie anteãbulabant aulæ ac rationũ præfecti, diuersis armis signisq; cõspicui: cuius pompæ nõ pauciores quã ipsius festi spectatores erãt. Coronatus & cõfirmatus rex, ad suas prouincias suscipiendas ab vno mari ad alterũ pergebat, & in omnib. Tlacaelleli, quẽ meritò amabat, consiliis obsequebatur. Cæterum bellum, quod cũ Chalconibus gerebat, magnas ei difficultates pariebat: cum ab his inter cæteros german⁹ quoq; eius frater ab hostib. capt⁹ fuisset.

Vu Hunc

Hunc Chalcones ſibi regem poſcentes, ſceptrum ſubmiſſe ei deferebant. Is verò cum aliquoties refragatus, Chalcones nihilominus in propoſito obſtinatos pergere videret, reſpondit ipſis, Si ergo, Chalcones, omninò vobis ſententia perſtat, vt me veſtrum regem faciatis, agite, grandem mihi malum in foro veſtro erigite, & in ſublimitate eius ſuggeſtũ, ex quo conſpici poſſim, extruite. Quod Chalcones quidem, rati, hæc ipſum auguſtioris honoris gratia efflagitare, haud cũctanter confectũ dederunt. Itaque ſuggeſto aſcenſo, cum Mexicanos cõgregatos videret, ad eos hæc verba locutus eſt: ò Mexicani nobiles, viri bellatores, populus hic me ſuum ſibi regẽ præſtituit. Sed Dij noſtri haud quaquã facient, vt patriæ meæ proditor fiã. Vos autem meo exẽplo diſcite, multo honeſtius eſſe pro patria occumbere, quam hoſtibus ſeſe ſeruum dedere. Vix hæc effatus, è ſublimi ſe deturbauit, & totus fruſtulatim cõminutus eſt. Spectaculo hoc Chalcones vſq; adeo in furias acti ſunt, vt lanceis omnes Mexicanos perfoderẽt, dicentes, gentem eã contumaciſſimã & obſtinatiſſimã eſſe, cuius cor diabolus obduraſſet. Sequente nocte horriſonũ ac terribilẽ duarum bubonũ, ſibi mutuo q. reſpondentiũ, vlulatum obaudiuerunt. Ex quo ſe breui tẽpore vniuerſim exciſum iri, haud incaſſum augurabantur. Rex etenim Moteçuma, cum omni ſua potentia aduerſus hos egreſſus, oras regni eorũ vniuerſas latiſſimè vaſtabat. Et per alpes traiiciens exercitũ, terrã omnẽ vſq; ad mare aquiloniũ occupabat & expilabat. Et hinc iterũ conuerſus ad mare Auſtrale, ſuo imperio paſſim omnes prouincias ſubigebat, ita, vt Rex longè potentiſſimus conſtitueretur. Et hæc omnia ope, conſilio, ac prudentia Tlacaelleli, cui vni omne Mexicanorũ regnũ velut iure quodã debebatur, fiebant. Inter cætera hic etiam ſuaſor erat, ne Tlaſcala prouincia occuparetur: vt his nimirum hoſtibus relictis, iuuentus finitima haberet, contra quos armis ſubinde exerceretur, & vt ex his pro victimis captiui ſemper aliqui prehenderentur. Namque, vt iam multoties repetiuimus, plures ſubinde homines ſimulachris immolari opus erat. Et Moteçuma quidem, ſeu verius Tlacaellel cõſtitutis iudiciis, conſiſtoriis, iudicib. prætoribus & ſenatorib. tam elegantem in regno ordinem cõdebat, vt optima reipubl. forma Mexico vel cũ ipſa Europa certare potuiſſet. Autoritas ergo regni iam ampliſſima erat, & officiariis idoneis omnia adminiſtrabãtur dexterrimè: rexq; ſibi magna ſolennitate miniſtrari ab omnib. patiebatur. Sed & in cultu diuino augendo nihilo ſegnior erat. Nam & templorum miniſtros plures faciebat, & nouas ceremonias plures veterib. addebat, & leges religiosè tuebatur, templũq; illud auguſtiſſimũ, de quo in priore libro dictum eſt, in honorẽ Dei Vitzliputzli extruebat. Quod dum initiaret aut cõſecraret, innumeros homines, diuerſis præliis captos, immolabat. Qui tandem & ipſe, cum 28. annis feliciter regnũ adminiſtraſſet, è viuis exibat: ſucceſſoribus ipſi nec fortuna nec fortitudine pari reſpondentibus.

Cap.

Cap. XVII.

Vt Tlacaellêl regnum delatum detrectarit: & quæ sub electionem & gubernationem Tiçocîc acciderint.

PRo nouo creando rege, cum ordinarij electores iterum apud Reges Tezcucanum & Tacubanum conuenissent: vota omnia & suffragia vni Tlacaellelo, vt dignissimo, dabantur. Ipse verò quamplurimis adductis rationũ momentis regnum detrectãs, electores ad nouam electionẽ suscipiendam compellebat. Dicebat enim, multo magis id ex regni vsu fore, si regis vicarius & coadiutor, qualis fuisset hactenus, maneret, quam si regnum ipse sibi arrogaret. Confidere etiam vniuersos iubebat, quod nõ minorem augendi & amplificandi regni curam habiturus sit, quam si ipsemet rex coronaretur. Quod exemplum quidem tale videtur, vt simile vix in quoquã alio experiri licuerit: nimirum, labores & regni onera grauissima quenquã sibi imponere, & regni honorẽ maiestatemq; tamen detrectare. Tum & nemo facilè reperitur vspiam, qui, cum sciat, per se vnum vniuersa expediunda esse, alium sibi præferri non dicam toleret, sed & vltrò citroq; roget. Quæ si cominus paulo penitius expẽdamus, videbimus sanè, Barbarũ hunc ipsis tum Græcis tum Romanis multo æquiorem & sapientiorem extitisse. Pro exemplo nobis Alexander & I. Cæsar sint. Isti parum fuit, vni mundo imperare. Idem immanissimo & crudelissimo mortis genere vel fortissimos quosq; ac fidissimos ministros, obtrũcauit, quos de regni affectatione leuiter saltem suspectos habebat. Cæsar vero professum se patriæ hostem declarat, dicens, ius flecti aliquãtisper & violari debere, vt regnum teneri possit. Ex quibus, quæ horũ regnãdi insatiata libido extiterit, nemini nõ planũ fit. Quanquã & id fieri potuerit, vt Tlacaellel arrogantia grauiore actus, regni delationẽ respuerit, id magnificentius & gloriosius esse ratus, reges in sua q. manu & potestate habere, quã ipsum regem esse. Singulari quoq; priuilegio Tlacaellel Tiaram gestabat, quod soli alias regi licebat. Sed vt vt sint hæc, ipsum certè factũ laude sua nõ caret: quæ prætextu eo quoq; illustrior fit, quod putauit, se multo cõmodiorem regno futurũ, si subditus esset, quã si caput supremum constitutus, moderatorẽ nullum haberet. Tlacaellel itaq; cum regnum obstinate detrectasset: votũ suum defuncti regis filio Tiçocîc, admodũ adolescentulo cõferebat. Cui cum responderetur, humeros huius ferẽdis tot regni onerib. nõ pares esse: vt suos cõiungerent, & onera (cuiusmodi etiã priorib. regib. euenissent) proferre iuuarẽt, iubebat. Sic ergo Tiçocîc suetis ceremoniis regi electo, nares perterebrabãtur, & ornatus gratia smaragdꝰ plagæ inserebatur: quo vultu in Mexicanis lib. quoq; depictꝰ cernitur. Patri ac auis hic in nullo similis, ob timiditatẽ ac mollitiẽ male ab omnib. audiebat.

Contra rebellantes quosdam prouinciarios egressus, suorum plures perdidit, quam hostiũ cæpit. Cum his domum reuersus, tot se hostes afferre, quotis ad coronationis sacra opus esset, prætendit. Ita cum ceremoniis amplissimis coronabatur. Mexicanos interim id pessimè habebat, quod regem pusillanimem, & bellorum pertæsum nacti essent. Propinato ergo veneno è medio ipsum sustulerunt, cum regni habenas annis quatuor administrasset. Vnde liquet, fortitudinẽ non perpetuo à parentibus in liberos descẽdere. Quo ergo maior auorum gloria ac virtus fuit: eo nepotum pusillanimitas & defectus ignominiosior merito habetur. Tiçocici tamen vitia succedens eius frater Axayaca Moteçumæ & ipse filius, magna parte resarciuit. Quem Tlacaëllel defuncto fratri surrogari curauit.

Cap. XVIII.

De Tlacaelleli obitu, & Axayacæ septimi Mexicanorum regis facinoribus.

IRCA hoc tempus summa senectute affectus Tlacaellel, sellæ insidens in senatum proferebatur, quoties rerum grauiorũ deliberatio incideret. Cum vero exhausta ætate æger decumberet, rex nouus, cui coronæ imponendæ solennitas nondum appropinquasset, Tlacaellelum inuisens, totus in lachrymas effundebatur, quod persuasum haberet, hoc obeũte de patre patriæ actũ fore. Huic Tlacaellêl suos liberos, filium præcipuè natu grandiorem, qui strenuè se in bellis gesserat, cõmendauit. Cuius cum rationẽ sedulo se habiturũ rex pollicitus esset, paulò post ipsi summi ducis insignia cõtulit. Qui honor filio delatus patrem tanto gaudio afficiebat, vt ex affectu istó paulò post diem extremum obiret. Qui sanè vir, si vitæ æternæ quoq; hæres fieri potuisset, meritò mortalium omnium beatissimus habitus fuisset. Sua enim prudentia, pauperculam & desolatam ciuitatẽ, in qua natus erat, tanta potentia, totq; opibus cumulauit auxitq;, vt in regnum augustissimum & potentissimum euaserit. Qua causa tam pomposæ etiã ac illustres exequiæ defuncto illi factæ sunt, vt similes ne vlli vnquã regi contigisse cõstet. Vt ergo publicum luctum gaudio aliquo resarciret ciuitas, bellum parare Rex statuit, quo coronationi suæ iusta faceret. Qua ergo summa poterat festinatione in prouinciam Teguantepec, à Mexico, 200. milliaribus distantem sese recepit, & contra rebelles, qui maximo numero sese cõtra regem sociarant, instructissimã aciem eduxit. Incursione ergo vtrinq; auida facta, Rex Axayaca fugam simulans, hostes in insidias, quib. militum aliquot cohortes stramine obtecti latebant, prolectauit. Hi ergo tẽpore dispecto cõmodo è latebris exilientes, hostem mediũ concluserunt, & obuios quosq; misere trucidarunt. Tũ & ciuitatẽ ipsam occu-

occupantes, eam cum templo pulcherrimo diripuerunt, & de vicinis quibusuis atrox supplicium sumpserunt. Quo facto, versus Guatulco portum maris australis, hodiè notissimum, deflexerunt, in Mexico tandem cum spoliis amplissimis redeuntes. Ergò quod supererat, ibi cum solennitate augustissima rex & pater patriæ creabatur, vicinis vniuersis ad nouum regem videndum vndecunque irruentibus. Ab eo tempore Axayaca Rex perpetua cum hostibus bella gerens, cum victoriis gloriosis plerumque domum redibat. In prima acie semper pugnabat. Primus in hostes impetum faciens, socios ad cominus confligendum animabat. Hoc modo gratiam, & boni Ducis titulum apud populos vniuersos impetrabat. Sed nec exteris prouinciis edomitis contentus, vicinis iis quoq; frenum iniecit, quos omnimodo coërcere non poterant antecessores. Nam à Mexicanis quidam rebelles defecerant, non procul ab ipsa metropoli ciuitatem Tlatelluco extruentes eo loco, vbi hodiè S. Iacobi vicus conspicitur. Seditiosi hi cum paulatim magno numero augerentur, Mexicanos Reges contemptui habentes, nihil non meditabantur, quam quod ad irritandos eos faceret. Ad hos Axayaca legatos amandans, ne quo temerario consilio defectionem faceret, amanter rogabat. Æquum enim esse, vt qui ab vno sanguine descenderent, cum cæteris pariter vnum Mexicanum dominium agnoscerent, & ipsi haud grauatim parerent. Princeps tamen Tlatellucanus admonitionem hanc irrisui habens, Mexicanum regem ad pugnam inuitabat, & nonnullos de suis in iunceta mittebat, vbi latitantes in contumeliam Mexicanorum, instar anatum, aut coruorum, ac ranarum coaxarent. Sed & insidias constituerat, quibus Mexicanos, lacum transgressuros, incautos obtruncaret. Cognita rebellium contumacia, Axayaca copias suas diuidens, partem summo belli duci Tlacaelleli filio tradebat, vt in insidias locatos obrueret, & exigeret. Ipse verò Rex cum cæteris per vias incognitas ac insolitas versus Tlatelluco festinabat. Eò postquam peruentum est, ante omnia, principem ciuitatis, à quo ad duellum inuitatus erat, euocat. Vtrinq; ergò cæteris stare & quiescere iussis, duo hi monomachia conserti, aliquandiu strenuè ac fortiter confligebant, dum tandem Tlatelluco princeps acrius infestanti Axayacæ tergum obuerteret, & retrò pedem referret. Iam itaque Tlatellucanis suum principem fugitare conspicatis, fugere & ipsis animus incesserat: quos tamen rapida festinatione insectantes Mexicani quoquo versum dira cæde fundebant & obterebant. Tlatellucanus princeps fastigium templi conscendens, vt ibi respiraret, quærebat. Hunc tamen exactè semper insequens Axayaca, prehensum de summitate templi deturbabat, vt totus comminueretur miserrimè. Posteà subiectis flammis tum templum, tum ciuitatem ipsam exurebat. Interim, dum hæc fierent, castrorum præfectus ipse quoque in excindendis insidiariis apprimè occupabatur. Quos cum ad deditio-

nem cōpulisset, supplicibus tam diu propitius esse detrectauit, dum denuò priore exemplo anatum ranarumq; more vociferarentur & coaxarent. Hoc modo contumeliam propriam augere ipsi cogebantur. Narrant, vel hodiè istiusmodi cantu Tlalellucanis ludum fieri. Qua subsannatione oppidò gauisus Axayaca, triumphator ad Mexicanos redibat. Rex hîc summa industria & felicitate regnum vndecim annis moderatus est. Cui defuncto nec virtute nec fortuna impar posteà succedebat.

Cap. XIX.

De Autzol, Regis Mexicanorum octaui, rebus gestis.

ELECTORES Mexicani, vt dictum est, huic tantum adeundi regni vota dabant, qui omnibus maximè probaretur. Sic in defuncti huius regis locum Autzôl quoque surrogabatur, quod is apud populum vniuersum maximi fieret. Quod enim in bono duce requiri solet, idem non solum strenuus, sed iuxta quoque mitis & humanus supra modum erat. Quam expeditionem primā impetrandæ coronationis causa instituerat, hæc erat, vt Quaxutatlan incolarum proteruiam, terram opulentissimam inhabitantium, vindicaret. Ea prouincia hodiè quoque omnis nouæ Hispaniæ optima censetur. Belli causa erat, quod Quaxutatlani officiarios & rationum regiarum præfectos, tributum passim corrogantes, nefariè obruissent, & contra ipsos seditionem suscitassent. Hos, prius quam totos edomaret Rex, laboris plurimum impēdere cogebatur. Nam in ea illi se loca receperant, ad quæ Mexicani propter magnum interiectum fluuium penetrare haud poterant. Itaque coërcendorum eorum hæc via excogitanda erat. Machinam quandam, fluitandi insulę similem, ex virgultis, terra, & lignis aliis construebat. Ea milites suos traiiciens, hostes pugna adortus est, & victos pro merito puniuit. Coërcitis his, cum spoliis opimis & victoria gloriosa domum rediens, coronabatur. Hic rex diuersis expeditionibus factis, regni sui pomœria vsq; ad Guatimalam, 300. ferè milliaribus à Mexico, protulit. Liberalis admodum erat. Tempore appendendi tributi, multitudinem populi loco aliquo placito congregans, & dapes, & pannos, & quicquid his simile erat, pauperioribus distribuebat. Pretiosiora verò, vt aurum, argentum, clenodia, cristas, ac arcus, ducibus ac militibus impertiebat, prout cuiusquam dignitas ac meritum poscere videretur. Idem Respublicas multas condebat: & ruinosa ædificia destruebat, eademque innouabat. Cui cum videretur, ciuitatem ab aqua non satis instructam esse, vt quæ limosa & cœnosa semiputeret: ideò bracchium quoddam illius aquæ, qua Cuyoacani vterentur, in Mexico deriuandi consilium agitabat.

Quod cum celebri in ciuitate Cuyoacan imago cuidam reuelaret: monuit is, vt cautè hanc rem tractaret, caueretque, ne fluminis dicti deriuatione ciuitatem ipsam nimia inundatione opprimeret. Sed hoc consilium fraudulentum ratus rex, ministrum aliquem magum comprehensum & adductum emittit. Magus, vbi ministri animũ intellexit, iussit ad se vt ingrederetur. Is ingressus magum in vastam & portentosam aquilam mutatum videns, corripiendi eius animum amittit. Sequente die, cum indignabundus Rex misisset alium: magus prodigiosæ tigridis formam induens, captorem hunc quoque elusit. Tertio die, venientes alij, horrendum & terribile serpens animal magum factum conspicati, & ipsi horrore perculsi sunt. Quo diludio cognito rex adeò ira incanduit, vt Cuyoacanis, nisi magum illicò vinctum traderent, minitaretur, se breui tempore ciuitatem ipsorum euersurum esse. Itaque magus aut timore, aut Cuyoacanorum compulsu ad regem ingressus, statim occidebatur. Postea per canales aquam in Mexico deriuari rex curauit. Hanc Mexicani multis ceremoniis ac ritibus exhibitis comitabantur, & Sacerdotes in sinu maris ipsi suffitus faciebant. Nonnulli fluuij marginem suo sanguine illinebant. Alij tibiis, & musicis instrumentis similibus aduentantem aquam salutabant. Summus verò Sacerdos, Deæ aquis præfectæ habitu indutus, cum vniuerso populo appellenti aquæ occursabat, & eam quasi hospitem acceptabat. Et hæc imago hodiè quoque in fastis Mexicanis, quos Romæ in consecrata Vaticani Bibliotheca ostendunt, depicta visitur. Hanc ac similes historias quidam è societate Pater, isti, qui horum librorum curator est, aliquando ita percensuit: qui quidem re ista suauiter afficiebatur, vt qui pridem illorum explicationem certam desiderasset. Eo ergo, veluti diximus, modo, aqua in Mexico deriuabatur. Quæ tamen primitus tanto impetu irruebat, vt ciuitatem ipsam prope submersisset, quod anteà magus fore prædixerat. Nam insultu vndæ violento magna ciuitatis pars diruebatur. Quas noxas tamen Autzôl sua industria facilè emendabat, & contra alluuionem ciuitatem muniebat, quæque diruta erant, reædificabat. Postero omni tempore ciuitas, Venetiarum instar, circumfluis vndis cincta, & oppido firmata constabat. Huic regi, cum vndecim annis regnum administrasset, nouissimus tandem & omnium potentissimus successit, de quo modò dicemus.

Cap.

Cap. XX.

De magni Moteçumæ, Mexicanorum Regis nouissimi electione.

ANNO à nato Christo 1508. quo tẽpore Hispani in nouã Hispaniã appulerunt, Moteçuma II. Mexicanorũ regum vltimus imperabat. Hunc verò vltimum regẽ dicimus nihilominus, etsi post huius fata alius quoque, iam dũ viuo adhuc Moteçuma electus rexerit. Moteçuma enim à subditis, hostis patriæ declarabatur, vt deinceps dicemus. Tã vero Moteçumæ successor, quã alter à marchione de Thale captiuus adductus, præter titulum regis amplius nihil tenebant: cum rem & substantiam à prouinciis occupatis Hispani Mexicanis vniuersim ademissent. Ideo Moteçumam iure merito regem nouissimum appellamus, quod sub eo Mexicanorum potentia & maiestas vsque adeo inualuisset, vt admiratione omnino dignum sit, ipsos quoque Barbaros ad tantorum honorum culmen ascendere potuisse. Cum vero hoc regnante tempus id appropinquârit, quo Euangelium de regno Christi gentibus his annunciari Deo placuit: ideo, quæ sub ipso gesta sint, paulò fusius enarrabuntur. Moteçuma Rex taciturnus admodum erat. Ob id, quoties in senatu loquebatur, plerique obstupescebant. Nedum rex designatus, à plerisque impensius colebatur. Plerumque autem in certo quodam templi Vitzliputzli loco agebat, vbi, vt fama erat, cum suo Deo conuersabatur, initiato per omnia similis. Is ergo cum propter generis nobilitatem, tum animi magnitudinem maximi semper æstimatus, nullo contrà pugnante rex eligebatur. Cum factæ electionis nuncium accepisset, in dicto templo sese occuluit: quod vel graue putaret, tam amplo regno, totque populis iura dare: vel dominandi non admodum auidus esset. Sed è latibulis protractus à populo in consistorium educebatur. Is tam graui incessu erat, vt vniuersi, ipsum iure Moteçumam, id est, grauem dominum appellari assererent. Ingredientem in consistorium electores submisso gestu salutantes, suum regem pronunciabant: qui ob id rectà diis sacrificatum pergens, ex auribus, genis & cruribus pro solito more sanguinem eliciebat. Ornatu regio induto nasi imum pertundebant, & plagæ smaragdum insuebant. In solio suo confidens, seuero vultu recitatas orationes attendebat. Quarum primam à Tezcucano rege habitam, historia his ferè verbis refert. Ex applausu populi & iubilo publico, ô nobilis iuuenis, quanta te nobis rege constituto salus regno nostro obtigerit, satis superque intelligi potest. Magnanimitatem enim ac fortitudinem sceptra tenentis, gubernandi populi numero correspondentem esse, omnino æquum videtur. Cum vero à Deo nostro scientia, prudentia

dentia ac animi moderatione singulari donatus sis: meritò vniuersi hanc ciuitatem Deo curæ esse dicemus, quod, quo imprimis egebat illa lumine, ipsi largè id contulerit. Quis enim dubitet, principem illum, qui, priusquam rerum potiretur, nouem cælos suo scrutinio penetrauit, nunc regem electum non simili sagacitate res terrenas, quibus populi commoda ac salutem vegetare possit, seriò meditaturum esse? Quis ambigat, quin cum tua virtus in aliis arduis efficax fuerit, nunc quoque, cum opus est, eadem viuida futura sit? Quis est, qui putet, te regnante, viduas ac orphanos desertum iri? Quis inficietur, te à summo rerum conditore nobis concesso, imperij vigorem in summo gradu constitutum esse? Quæ sanè dum prodis, in eum digitum intendis, qui te respexit. Exulta igitur, ô felicissima terra, datum cælitus tibi principem esse, qui tuæ quietis fulcrum & columna existat: qui tibi pater & tutor sit: qui tibi opem & auxilium ferat: qui sorte tua afficiatur: qui misericordiam tibi præstet. Tibi verò, ô rex, hoc persuasum habe, dum hæc sceptra tenes, non in otio tibi vitam delitiosam futuram: sed scito, quod frequentes curæ somnum tuum multoties interrupturæ, & cibus etiã suauissimus insipidus ac amarus futurus sit. Iubila, ô felix regnum, iubila. Et tu quoque, potentissime rex, confide, & viue. Cum enim, qui vniuersa condidit, hoc tibi munus imponat: eundem quoque vires tibi ac eius obeundi robur clementer impertiturum esse, certò credere debes. Huic ergo benigno largitori in omnibus fide. Orationem hanc rex tam profundo & attento animo auscultabat, vt ter responsurus, ter in lachrymas effusus sit. Tandem tamen recollecto animo ita fari cæpit: cæcus quidem sim, ô rex, nisi quæcunque à vobis in me collata sunt, à mero affectu profluxisse videam. Præterquam enim, quod multi eximij & præstantes in hoc regno heroes reperiantur: vni tamen mihi, omnium indignissimo manus tuas imponere voluisti. Tantillum enim in me industrię & dexteritatis inuenio, vt, quid agam, nesciam aliud, nisi vt omne perfugium meum in eum collocem, qui vniuersa solus creauit. Quem de auxilio vt mecum inuocetis, oro. Vix hæc tanta profatus, singultus in lachrymas denuo erupit.

Cap. XXI.

Quomodo Moteçuma res suas constituerit, & vt pro coronationis auspicio expeditionem instituerit.

MOTEÇVMA, postquam modestiæ & humilitatis suæ largis in electione profusis lachrymis astantibus indicium fecisset: cæpit paulò post conuersus insolentiæ ac fastus sui signa non leuiora promere. Mandabat enim continuò, ne quisquam è plebe & viliori-

bus in domo eius qualecunque munus obiret: & prædecessores suos hac de causa præcipuè criminabatur, iuxtaque constituebat, vt vniuersi nobiles ac magnates in suo palatio versarentur, & aulica munera omnia administrarent. Ob hanc nouitatem cum à Seniore quodam, magnæ existimationis viro admoneretur, vt diligenter caueret, ne hoc instituto animos populi sibi alienos redderet: hoc ipsum vnicum sese quærere, præcipitatè respondit. Nec enim se passurum dicebat, vt nobilitas cum plebe, sicut hactenus factum esset, confunderetur. Hanc enim palmariam hucusque causam fuisse, quod tam contemptæ autoritatis omnes antecessores ipsius extitissent. Iubebat ergò, vt ab officiis omnibus populares amouerentur, & eadem solis nobilibus curanda offerrentur. His confectis, quæ ad coronationem maturandam porrò necessaria erant, accurabat. Eo tempore verò prouincia quædam remotissima iuxta mare boreale sita, regno Mexicano rebellabat. In hanc expeditionem faciens rex, selectissimos quosque secum ducebat, armis ac ornamentis pulcherrimis oppidò instructos. Hoc verò bellum tanta festinatione ac prudentia gerebat, vt breui tempore vniuersam prouinciam subigeret. Rebellionis reos, graui supplicio plectebat, & captiuorum ad sacrificia ingentem numerum cum spoliis opimis domum ducebat. Reuersum vniuersa ciuitas gratulabunda magnificentissimè accipiebat, & magnates manibus eius aquam ministrabant, & munia seruilia cætera obibant. Coronationis autem festum in Mexico, tot solennitatibus, comœdiis, ludis, cantilenis, poëmatisq; exhibitis, ac tributis tam amplis ex vniuersis regnis illatis exigebatur, vt simile quid antecessorum tempore nunquam visum sit. Porrò & vndecunque concurrentium hominum tanta multitudo sese aggesserat, vt capiendis vix locus esset. Nam & Mexicanorum hostes, simulata persona, ex Tlascalâ & Mechoaca spectandæ pompæ ac solennitatis causa, confertim irruebant. Qui cum apud regem proderentur, iussit, vt hospitiis & epulis non seipso quidem leuius aut tenuius tractarentur: quorum in gratiam etiam theatra ac fenestras extrui curabat, vt certiores solennitatis spectatores essent.

Recensuimus superius, Mechoacanos aliquoties Mexicanorum copias fudisse. Idem Tepeâcæ quoque ciues, qui regno Mexicano sese perpetuò opposuerunt, fecerant. Hac ipsa in prouincia Marchio Ferdinandus Cortês, cum Hispani è Mexico profligarentur, primam pro Hispanis ciuitatem condere incepit, si rectè meminimus Segura de La Frontera, id est, Castellum finium dictam. Tepeacanos ergò, cum Tlascalanis & Mechoacanis, Mexicanis semper obluctatos fuisse, certum est: & tamen hos Meteçuma ideo se extirpare noluisse, Cortês marchioni respōdit, vt simul haberent ipsius milites, quibus antagonistis exercerentur, & iuxtà captiuorum necessarius numerus inde expromeretur.

Cap. XXII.

De Moribus ac Pompa & Maiestate Moteçumæ.

FASTV hic rex vsqueadeò turgidus erat, vt pro Deo etiam coli & adorari se iuberet. Ex plebe vultum eius intueri nemo audebat. Hoc qui fecisset, occidebatur. Pedem nudæ terræ nunquam imponebat, sed magnatum humeris assiduè gerebatur. Ex sella descensuri pedibus tapetes pretiosas substernebant, per quas ingrederetur. Vestem eandem secunda vice non induebat: sed nec ex eadem patina aut poculo bis edebat potabatque, sed vniuersis his subinde innouatis opus erat. Semel vsibus exprompta, ministris obijciebat vsurpanda. Leges ab ipso conditæ strictè & rigorosè seruandæ erant. Partis victoriis, cum ab exteris domum rediret, recreationem aliquam captandam prætendens, mutabat habitum, &, qua fidelitate quæstores circa census & tributa versarentur, venabatur. Negligentes & infidos, vltimo supplicio afficiebat. Idem in officiariorum cæterorum quoque fide expiscanda peregrino indutus habitu subinde satagebat. Scrupulosè etiam inquirebat, an qui ministrorum ac iudicum aut muneribus se corrumpi paterentur, aut causas iniustas tueri solerent. Qua in culpa quoscunque deprehendebat, nulla mora iugulabat, nulli nec cognato, nec magnati, nec fratri quidem proprio parcens. Parcè admodum ac rarò cum suis conuersabatur, nec in conspectum hominum facilè se efferebat: sed vt plurimũ secum secreto in cõclaui de rebus regni deliberabat. Præterquam quod seuerus iudex esset, strenuus quoque dux & moderator habebatur: in bellis supra modum felix & victoriosus. Qua laude haud parum etiam insolescebat. Quæ huius fatũ antegressa prodigia sint, cum in Historia Hispanica longa & eleganti serie deducta reperiantur, non inconueniens arbitramur, nostro idiomate reddita hîc aliquantisper æmulari.

Cap. XXIII.

De variis & insolitis prodigiis ostentisq; ante Mexicani regni fatum in Mexico visis auditisq;.

QVAMVIS diuinationibus & prognosticis fidem dari sacra Pagina vetet: & diuus Ieremias, ne à signis cæli gentium more metuamus, suadeat: contra tamen ex ipsa quoque sacra Scriptura docemur, quod quæ in mutationibus vniuersalibus, à Deo institutis, signa & ostenta insolita aliàs & inusitata præambulãt, non *Deut. 18.* *Ier. 10.*

omnino ſpernenda & abiicienda ſint, ſicut id Euſebius Cæſarienſis innuit, cæli nimirum terræque creatorem noua & rara in cælo, Elementis, animalibus & creaturis cæteris ſigna edere, vt humano generi partim admonitioni, partim ſupplicio eadem exiſtant. Libro
2. Mach. 1. Machabæorum 2. capit. 5. legimus, ante inſignem mutationem & filiorum Iſraël perſecutionem, quam Antiochus Epiphanes, in ſacris literis radix peccati dictus, fecit, per vniuerſam Hieroſolymorum ciuitatem diebus quadraginta per aëra equites diſcurrentes auratas ſtolas habẽtes, & haſtas quaſi cohortes armatas, & curſus equorum per ordines digeſtos, & congeſtiones cominus factas, & ſcutorum motus, & galeatorum multitudinem gladiis diſtrictis, & telorum iactus, & aureorum armorum ſplendorem, viſa & conſpecta fuiſſe: & vno voto vniuerſos oraſſe, vt monſtra ea in bonum verterentur.
Sap. 17. Libro Sapientiæ docemur, cum Deus populum ſuum ex Ægypto educeret, vt terram illam puniret, varia ibidem quoque prodigia (quæ illic recenſentur) apparuiſſe, & populis horrorem incuſſiſſe. Ioſephus
Euſeb. lib. 1. de hiſt. Eccl. quoque libro de bello Iudaico, quatuor diuerſa ſpectra ante excidium Hieroſolymitanum, & poſtremam infelicis populi captiuitatem comparuiſſe teſtatur: quæ Euſebius Cæſarienſis & alij ex Ioſepho deinde mutuati ſunt, & prognoſes iſtas affirmarunt. Et in omnibus paſſim hiſtoriis huiuſmodi monſtra vniuerſales Rerumpubl. euerſiones plerumque præceſſiſſe, legimus. Paulus Oroſius horum non pauca in ſuis obſeruationibus recenſet, certè non omnia vana. Etſi enim vanitas ſit, ac expreſſo Dei verbo vetetur, ſuperſtitioſis ſignis fidem dare: huiuſmodi tamen ſigna, quæ alterius generis ſunt, ac regnorum & imperiorum mutationes verè præcedunt, non vniuerſim explodenda videntur. Credamus igitur firmiter, ſummam Dei ſapientiam hæc nobis ſigna ideo immittere, vt futurorum euẽtuum præludio & nobis admonitioni ſint, vt incumbentem pœnam euitemus, & ipſius cæli rectorem emendatione probroſæ vitæ propitium nobis reddamus. Ideo à Deo quoque ita conſtitutum eſt, vt mutationem omnium maximam & grauiſſimam, diem nimirum iudicij extremi antegreſſuram, maxima quoque & truculentiſſima prodigia præceſſura ſint. Nam vel leuioribus etiam mutationibus impendentibus plerumque diuerſis locis apparitiones ſingulares fiunt, quas pro ſua ſapientia Deus certo fine immittit. Sciendum quoque eſt, diabolum ipſum, etſi pater mendaciorum ſit, mandato ac iuſſu ſummi monarchę, nonnunquam puram veritatem ſuis quidem ingratiis ac inuito confiteri cogi. Ita clara voce inuitus per obſeſſi
Luc. 4. hominis os exclamauit: Sine, quid mihi & tibi Ieſu Nazarene?
Act. 16. veniſti perdere nos. Idem per ancillam Pythonem habentem de Paulo & Sila teſtatus eſt ita: Iſti homines ſerui Dei excelſi ſunt, qui annũciant vobis viam ſalutis. Idem per ſomnum Pilati etiam vxorem torſit, vt ſuo viro diceret, ne quid cum illo iuſto haberet. Præter ſacras verò

verò literas aliæ quoque historiæ rerum similium de Idolis pro confirmanda Christiana doctrina locutis mentionem faciunt, sicut ista apud Lactantium, Prosperum & alios videri possunt. Idem Eusebius in lib. de præpar. Euangel. & demonstr. longa serie explicat. Quæ omnia eo fine hic citamus, ne quis ea contemnat, quæ in fastis Indicis, de spectris & horum præsagiis occurrunt. Sed ad historiam. Moteçuma ergò cum aliquot annis successu prosperrimo regnasset, eò vsque insolentiæ ac fastus contendit, vt non secus ac Deus adorari colique posceret. Deus ergò sceleris iustam vltionem parans, per ipsos quos adorabat diabolos, illum prius admoneri voluit. Qui interitum regni regisque tot prodigiis ac ostentis præmonstrarunt, vt vel plura vel horridiora ibi nec visa nec audita vnquam fuerint. Quibus spectatis, Moteçuma adeò præcipitabatur, vt porrò consiliorum suorum nullam rationem sciret. Simulachrum in Cholola, Quezalcoalt vocatum, publicè nūciabat, peregrinum populum appellere, qui regnum id inuasurus & occupaturus sit. Tezcucanus rex, insignis magus, & fœdere singulari diabolo obstrictus, Moteçumam extraordinario tempore visitans, ab Idolis suis se percepisse asserebat, ingentem vniuersi Mexicani regni mutationem præ foribus esse. Similia alij quoq; magi testabātur. Inter hos vnus sigillatim, quæ euentura essent, prædicebat. Quem dum rex adhuc loquētem audiret, desubitò sibi tum in manibus, tū pedibus vniuersos digitos deesse animaduertit. Qua re ira tantoperè excanduit, vt omnes magos in vincula coniiceret. Qui tamen ex carcere breui disparuerunt. Ita delusus, cum ira eius adhuc grauius exacerbaretur, missis sicariis, magorum vxores cum liberis crudeliter dilaniari, domosque eorum funditus euerti curauit. Cæterum consentientibus omnium præsagiis, suum & regni excidium præ foribus esse, sentiens, ad placandos Deos animum appulit, & grandem quendam lapidem, in quo efficacia sacrificia fierent, aduolui iussit. Ad hunc cum operarij quamplurimi admouendum egrederentur, vectibus atque contis emotioni necessariis instructi: coniunctissimo tamen nisu ne tantillum quidem eum loco mouere poterant, adeò vt tentando vectes plerosque confringerent. Ipsis tamen metu regis in lapide emotando extremas vires tentantibus, proximè apud lapidem vox talis personuit: Frustra quæso nihil molimini. Qui enim vniuersa creauit dominus, vestras superstitiones diutius haudquaquam tolerabit. Hoc prodigio ad regem enunciato, vt eodem ipso loco sacrificium super lapidem fieret, indignabundus mandauit. Quod dum adornaretur, vox alia talis obstrepuit: Non dixi vobis, dominum, rerum omnium conditorem velle, talia ne deinceps fierent? Et hoc vt verum esse videatis, aliquousque me quidem promoueri patiar, sed ab eo vlterius me non voluetis. Id hoc ipso pacto euenit. Nam primò aliquousque prouolutus, posteà totus immotus iacuit. Rogantibus autem illis, vt porrò quoque moueri se pateretur:

 ad

ad ciuitatis Mexico introitum prolatus, nemine cauente repentè in aquam decidit. Diu posteà & curiosè ibidem quæsitus, illic quidem inuentus non est, sed post aliquod tempus tamen in loco priore, vnde euolutus erat, denuò spectabatur. Qui euentus stuporem vniuersis iniecit. Porro circa hoc ipsum tempus flamma quædam lucidissima, forma pyramidali in cælo spectabatur. Quæ media nocte ascendens, manè sub ortum solis in plaga meridionali comparebat, & ibidem repentè euanescebat. Et singulis vniuersi anni noctibus perpetuo more flāma hæc exoriebatur. Illa emergente, populi omnis multitudo altè vociferabatur, quod rem tristem imminere auguraretur. Tum & ipsum templum ardere cæperat, cum tamen nec intus faces, nec foris fulgura ac tonitrua sentirentur. Et licet clamore vigilum infiniti quidem homines ad flammam restinguendam acciti confluerent, omnis tamē omnium conatus irritus erat, tēplumque ipsum in meros cineres deflagrabat. Nam quo copiosior aqua ardentibus lignis infundebatur, eo plus flamma increscebat & dilatabatur. Sed & medio die cometam surgere videbant, cuius cauda ab occidente in ortum proiecta, scintillarum ingentem vim expuebat. Caudam hanc admodum promissam fuisse, & in extremis eius tria veluti capita adhæsisse, perhibent. Magnus intra Mexico & Tezcuco lacus citra ventos ac terræ motus subitò ebulliebat, fluctusque tanto æstu fremebant, vt vicina omnia ædificia corruerent. Vocem etiam aliquoties lamentabilem, querulæ fœminæ similem auditam esse perhibent, quæ ita sonuerit: O mei filij: vestrum iam ante fores exitium. Et paulo post: O mei filij, quonam vos agere, quo abducere potero, vt non vniuersim pereatis? Sed & monstra nonnulla, tribus capitibus horrida capta sunt. Quæ ante regem producta, euanuere. Sed his vniuersis duo insignia monstra alia longè truculentiora visa fuerūt. Vnum in lacu à piscatoribus captum auem, gruis magnitudine, specie omniuò peregrina & ignota referebat.

Hoc Moteçumæ exhibebatur, cum in eo palatio ageret, quod lugubre vocabāt, fuligine vniuersum atratum. Sicut enim singularia gaudio parata conclauia habebat: ita tristitiæ quoq; alia dicata non desiderabat. In hoc ergo cū Deorum cōminationes & prodigiorum malas ominationes secum profundius ruminaret: auis monstrosa illa ad eum inferebatur, quæ supra caput quiddā pellucidum & speculi modo transparens exhibebat. In hoc Moteçuma pulchritudinē cæli ac vniuersorum astrorum cum stupenda admiratione primò contuens, cum deinde oculos cælo rursus aduertisset, illud stellis penitus orbum vidit. Posteà iterum in speculum inspectans, grandem exercitum ab oriente surgētem, pugnantem, cædentem & prosternentem cōtuitus est. Quod ipsum etsi harioli regis quoq; viderēt, tamē quid esset, aut significaret, explicare minimè poterāt. His visis, auis, magna Moteçumæ contristatione disparuit. Monstrum secundum hoc erat.

rat. Rusticus quidam pannosus & vilis, Moteçumam alloquens, hæc narrabat: Elapso die cum agrum coleret, inusitatæ magnitudinis ac vastitatis aquilam quādam ad se prouolasse, & ad antrum quoddam illæsum abripuisse. Hoc se ingresso, Aquilam hæc verba edidisse: Potentissime domine, quem me adducere iussisti, en astat. Cum verò, cuinam aquila loqueretur, dispiceret, neminem, vspiam inuentum fuisse: vocem tamen se compellantem audiuisse, quærentem ita: An, qui supra terram porrectus iacet, virum istum nouisti? Tum verò se oculos quoquo versum contorquentem, virum ante se tensum porrectumque vidisse, qui graui sopore oppressus, pastillum seu fasciculum fragrantem ellychniorum prout mos patrius fert, manu premeret, & regio habitu cinctus iaceret. Quem cum accuratius aut attentius contuitus esset, Moteçumam eum esse deprehendisse: Respondisse se ergò, virum hunc Motecumam videri. Tum vero vocem reddidisse: Rectè ais. Sed denuo vide, quam veternosus iaceat, securus omnium periculorum, quæ breui ipsum oppressura sunt. Iam tandem illud tempus est, vt, quod tyrannide ac fastu in Deum peccauit, abundè luat & expiet. Ipse verò adeo securus quidem socorsque iacet, vt miserias suas ne olfaciat quidem. Hoc vt testari possis, en, ardens ellychnium eius manibus euelle, & illud femori intenta, videbisque, dolorem ipsum non sensurum. Id cum facere recusaret, vocem denuo clamasse: nihil metuas, nihil: nam immenso ac infinito modo rege potentior sum egomet, quem vel delere vel seruare mei arbitrij est. Itaq; quod iubeo, exequere. Tum vero se è iacentis manibus ellychnium extricasse, & femori eius admouisse, nec dolorem sentientis, nec quoquam se mouentis. Hoc facto vocem dixisse: Cum ergo videas, regem vsq; adeo socordem & soporosum existere: perge, & ipsum exuscita, & quæ vidisti, ipsi sigillatim enarra. Hisce transactis, iubente domino ab aquila se in pristinum reductū locum esse. Narrant Moteçumam his auditis femore inspecto, stigma inustum ibi deprehendisse. Quod quî factum sit, cum nesciret, in mœrorem acerbissimum ruisse. Permissu quidem Dei hæc aut à bono aut malo angelo patrari potuerunt, vt istis Moteçuma de futuris tragicis euentibus admoneretur. Tradunt enim sacræ literæ, visa huiusmodi gentibus quoque incredulis obuenisse, vt Nebucadnezari, Baalamo, & pythonissæ Sauli. Porro, etsi hæc nō omnia prædicto modo se haberent: certissimum tamen est, Moteçumam admodum obtristatum fuisse propter tot vnà concurrentia prodigia, quæ de regno eius interituro tam exactè vaticinarentur.

Dan.2.
Num.22.
3.Reg.2.

Cap.

Cap. XXIV.

De nuncio ad Motecumam allato, Hispanos in littore esse: & de legatis ad hos ab ipso missis.

ANNO regni Motecumæ 14. nati verò saluatoris nostri Christi 1517. in boreali oceano naues, multis populis conspicuæ apparuerunt, magna sanè Indorum admiratione. Qui vt sciscitarentur, quænā illæ gentes essent, Canois suis, cibariis varij generis, ac pannis, vendendi specie onustis, ad ipsas naues quāproximè successerunt. Illis vero ab Hispanis in naues receptis, pro cibis ac vestibus fila aliquot lapidum rubrorum, flauorum ac viridium data sunt: quos Indi pro gemmis accipiebant. Et cum de regis sui magnificentia multa iactassent, discedentes dicebant, se gemmas has suo domino dono exhibituros esse. His ergo Hispani mandabant, vt regi suo nunciarent, quod, qui dedissent hæc, ipsum iam conuenire non possint: facturos tamen, vt in reditu suo ipsum compellent & inuisant. Hoc nuncio Indi in Mexico properabant, & in linteis, quæcunque vidissent, accuratè depicta ferebant, nempe tum ipsas naues, tum homines, & horum habitum: & simul acceptos ab ipsis lapillos quoque promebant. Quibus auditis, cum Motecuma oppidò obstupesceret: ne quicquam cuiquam de his reuelarent, nūciantibus seriò interdixit. Sequente die consiliarios suos cogens, pannos ac lapillorum lineas iis ostendens, quid his rebus medij obuertendum sit, in commune consulere iubebat. Sententiis collectis, decretum est, vt in littorib. maris diligentes excubiæ fierent, & si quid noui accideret, ad regē maturrime enunciaretur. Sequēte anno 1518. è littoribus classem illam prospectarunt, quam Marchio de Thale, Don Ferdinandus Cortês moderabatur. Huius indicio accepto, Moteçuma grauiter percellebatur. Et cum de istis rebus cum subditis conferret, vniuersi responderunt, haud dubio auum magnum Quetzalcoal, qui iam ab oriente, quo abierat, rediret, classis illius præfectum esse. Nam per omnem Indiam passim magnus rumor vagabatur, quod olim à potentissimo quodam domino deserti fuissent, qui abiens ipsis certum reditum spoponderit: de qua re alibi planius acturi sumus. Tādem verò communi decreto, cum honorariis amplissimis quinque insignes legati ad Hispanos emissi sunt, qui eos pro more exciperent & salutarent, dicerentque, nihil se nescios esse, magnum imperatorem Quetzalcoal iam rursus appellere: ideoque seruum eius Moteçumam ad ipsum legatos amandasse, qui dicerent, Moteçumam Quetzalcoal seruum esse. Legati autem Hispanos Indi cuiusdam, Marinæ, quem secum adduxerant, interpretatione intelligebant.

Is enim Mexicanæ linguæ peritus erat. Hanc itaque ſalutationem Ferdinandus Cortês admodum propoſito, ſuo in ciuitatem ingrediundi idoneam fore ratus, conclaue ſuum exornari iubebat, & Legatos ad ſe intromittebat. Hunc Indi tanta ſubmiſſione & veneratione adibant, vt quin adorarent, parum abeſſet. Dicebant autem, ſeruum Moteçumam ipſum ſaluere iubere, & gubernatoris loco ciuitatem eius hactenus moderari. Scire enim ſe, iam aduenam non niſi Tolpicni eſſe ipſiſſimum, qui ante plurimos annos ad Mexicanos reditum pollicitus eſſet. Iuxtà Ferdinando quoque veſtes eas, quas Tolpicni, cum inter ipſos olim verſaretur, geſtare ſolebat, offerebant, deuotè rogantes, vt eas cum cæteris oblatis donariis accipere non dedignetur. Acceptis muneribus Cortês ſe ipſum illum eſſe, quem ſalutarent, reſpondebat. Quod Legatis apprimè placebat, ſe tam familiariter & amicè ab aduenis tractari haberique. Quæ certè Ducis huius comitas meritò laudanda eſt. Omninò enim ſecum decreuerat, gentem hanc beneficentia & lenitate lucrari: cui inſtituto iam delatæ occaſiones non inidoneæ futuræ videbantur. Etſi verò, vt diximus, Cortês votum hoc vnicum haberet, vt comitate & manſuetudine gentes has ad Euangelium agnoſcendum inuitaret: enormia tamen immaniſſimorum iſtorum homicidarum, ac Sathanæ mancipiorum peccata de cælo ingentem pœnam ſollicitabant: adeò vt moderationi Chriſtianæ nullus hîc locus eſſet. Radix enim areſacta excindenda erat: vt vnius cæcitas dicente Apoſtolo, alterius beatitas eſſet. Poſtero die Duces & claſſis præfecti vniuerſi in prætoria naui deliberabant, qua via, quo modo, cùm Moteçuma Rex admodum opulentus & potens ſit, autoritatē ſibi quandam apud Mexicanos conciliarent, vt ab ipſis ſtrenui Heroes haberentur, & vt, licet numero pauciores, præ incolarum formidine in Mexico facilè reciperentur. Iſti captationi vt viam aliquam ſtruerent, tormenta ſimul omnia, quæ in nauibus erant, certatim diſplodebant: quo fragore Indos, rerum harum neſcios vſque adeo terrebant, vt cælum ſibi in caput deruere putarent. Poſteà Indos ad conflictum Hiſpani inuitabant. Quod cum Indi detrectarent: magna infamia timiditatem ipſis Hiſpani exprobrantes, deinceps eos durius tractabant, & gladios, haſtaſq; & bipennes, armaq; ſimilia, metus & formidinis incutiēdæ gratia ipſis oſtendebāt. His iam factis offenſi Indi, de Hiſpanis longè aliam ſententiam ferebant, dicentes dominum ac regem ſuum Tolpicni inter ipſos haud quaquam verſari, ſed eos Deos hoſteſque peregrinos eſſe, qui ad perdendos ſe huc contendiſſent. Legatis verò in Mexico redeuntibus, Moteçuma in domo quatuor columnarum ſacris vacabat. Ad quem priuſquam itarent, infelix homo magnum captiuorum numerum mactabat, quorum ſanguine Legatos perſpergens, hoc ritu felix nuncium captabat. Cum verò de forma nauium armorumq; indicium acciperet, horrore totus rige-

 bat:

bat: tandemque multis deliberationibus habitis decernebat, ad hos aduenas exigendos & perdendos nullum medium commodius prostare, quam vt eos vi magica, quam artem admodum familiarem habebant, & per quam maxima sæpius opera cõmunione diaboli confecerant, arcerent. Congregati ergò vndelibet magi Moteçumæ iuratò stipulabantur, hos peregrinos è suo territorio penitus eiicere. Quo facto in secreta & commoda loca, vbi cum diabolo deliberarent, & ex arte sua efficacius operarentur, secedebant. Tentatis itaq; tentandis omnibus, nulla tamen parte Christianis nocere se posse videntes, ad regem redeunt, dicuntque, qui foris in nauibus versarentur, altiores & potentiores cæteris hominibus esse, vt quibus nulla incantatio, nulla effascinatio damnum inferret vel minimum. Hoc ergò medio nihil succedente, viam Moteçuma aliam ingressus, simulat, quasi aduentu hospitum apprimè delectaretur: & per omnes suas prouincias mandat, vt subditi cælestibus diis istis iam aduenis in omnibus ministrarent, & parerent. Nuncium hoc, & quod simul Hispani de ipsorum Rege, & eius regni ratione & opulentia curiosius inquirerent, Indos vniuersos in mœrorem maximum coniectabat. Quæ res vel ipsi quoq; regi id intelligenti diuidiæ erat. Cum verò magos suos iterum, quid faceret, consuluisset, iusserunt, vt se alicubi absconderet. Facturos se etiam promittebant, vt in ea loca abduceretur, vbi à nemine mortalium vnquam inueniri posset. Hoc cum ipsi consilium inane videretur, decreuit, hospites suos expectare, etsi cum vitæ dispendio ea res futura sit. Tandem verò è palatio suo regio in aliam domum se efferebat, vt in illo peregrini Dij commodius haberent.

Cap. XXV.

Qua ratione ac modo Hispani in Mexico venerint.

CVM nostri minimè instituti sit, de Hispanorum, nouam Hispaniam occupantium, rebus gestis, vt & de singulari Ferdinandi Cortês prudentia ac magnanimitate longius tractare, siquidem illa omnia ex eo tractatu, quem dictus Ferdinandus ad Carolum V. Imperatorem edidit, commodè repeti possint: id tamen hoc loco percensebimus, quod ab ipsis Indis de hac re edocti sumus, & quod in nullis Hispanorum libris reperitur.

Moteçuma ergo intelligente, classis præfectum cum Tlascalanis suis hostibus fœdus ac amicitiam pepigisse, & Chololanos, suos amicos, miseranda strage fudisse: fraude excogitata quendam suorum primariorum signis & ornamentis regiis conspicuum suborna-

ornauit,qui se Moteçumam simularet. Sed præfecto dolum hunc Tlascalani prodebant: vt ob id Cortês Moteçumæ id ignominiosè exprobraret, quod dolis ipsum decipere fategisset. Quo audito rex multo grauius perculsus, magos prioribus longè numerosiores conuocat, & nisi peregrinos istos suis artibus ex territorio eliminarent, ipsis crudelem mortem minitatur. Magi id regi recipientes, magno numero in viam illam secundum Chalco, per quam Hispanos penetrare oportebat, tendunt, & ibi loca editissima occupant. Ad hos Tezcalipuca, Deorum, quos illic venerarentur, primarius, ex castris Hispanicis se inferebat, vestibus Chalcarum ritu indutus, & pectus funiculo ex sparto, corpus octies ambiente, cinctus, totum se amentem, temulentum, lassum & furiosum simulans. Ad gregem verò magorum veniens, restitabat, & magna indignatione motus dicebat: vt quid denuo huc reditis? quidve per vos Moteçuma molitur? Seriò seriò, sapit ille. Iam enim immotè decretũ est, vt honoribus, regno, ac omnibus possessionibus, propter infandam tyrannidem, quam erga sibi subditos exercuit, exuatur. Non enim is regis more regnauit: sed tyranni & proditoris scelerati partes egit. Quæ audientes magi, cum suum Deum agnoscerent, aduersus eum se incuruantes, lapideam ibi aram condebant, quam floribus & herbis obuiis inspergebant.

Nihili tamen diabolus hos cultus faciens, criminabatur eos, dicens: Ad quid proditores vos huc redacti estis? Redite, redite, & Mexico ciuitati fata sua annunciate. Ipsis ergò reconuersis, ciuitas omnis in flamma stare videbatur. Post Tezcalipuca euanuit. Cæterum, cum Magi nihil vltra tentare auderent, pergentes quod iussi erant, regi denunciant. Ipse verò aliquandiu in terram defixis oculis veluti statua, verbum nullum edere poterat. Paulo post in hæc verba erupit: Agite ergò, quid nunc faciemus, cum nec Dij, nec nostri amici consilium & auxilium nobis impertiant? Mihi tamen, vtcunq; euentus cedat, statutum est, nullâ profugere, aut abscedere, multo minus abiecti animi signum quoddam edere. Senum autem & infantum me præcipuè miseret, qui manibus suis sese tutari ipsos nequeunt. His dictis, repentè consiluit, vsque adeo animus eius in partes varias agebatur. Interim Marchione Mexico appropinquante, Moteçuma necessitatem virtutem faciens, ex ciuitate tribus milliaris quadrantibus ei obuiam procedebat, & hospitem humaniter accipiebat. Hunc insigni maiestate quatuor primates suis humeris nixum ferebant. Supra caput eius cælum ex auro ac pennis pretiosis fulgentissimum eminebat. Occursu iam instante, descendens Moteçuma cũ Marchione congressus, familiariter ipsum salutabat. Hũc vero vicissim Marchio bono ac præsenti animo esse iubebat, non se venisse dicens, vt regnum eius auferret, aut vlla parte minueret. Moteçuma itaque Marchionem cum sociis reliquis in augustum

ſuum palatium abducebat: ipſe verò in ædes alias abſcedebat. Nocte poſtera iubili gratia Hiſpani omnia ſua tormenta elidebant; quæ res inſuetos Indos haud parum terrefaciebat. Sequente die Marchio regem cum ſuis primoribus in ampliſſimo quodam atrio conuocabat.

Quibus congregatis, ipſe in ſella ſedens indicabat, magni ſe principis ac domini miniſtrum eſſe, hoc fine emiſſum, vt hiſce terris bene faceret, & omni beneuolentia proſequeretur. Iam verò Tlaſcalânos, fœdere ſibi iunctos, grauiter conqueſtos eſſe, quod variis & intolerandis iniuriis à Mexicanis ſubinde premerentur. Poſtulare ſe ergo, vt, qui rei illarum iniuriarum eſſent, proderentur, ſi forte aliquo medio conciliari, & poſtera damna, futura concordia ſarciri poſſent. Se verò cum fratribus Tlaſcalanis manſuros, & ſi vſus poſcat, auxilium ipſis præſtituros. Hæc Marchio per interpretem ipſis reddi iubebat. Moteçuma verò ac cæteri primores iſta audiẽtes, admodum bono animo erant, ſicut ex amicitia, qua Hiſpanos præueniebant, id colligi poterat. Multi putant, hoc tempore & concilio à Rege & magnatibus Mexicanis, pleraque illa, quæ poſt petebantur, impetrari potuiſſe facilimè: & doctrinam præcipuè de Chriſto citra laborem illis inſtillari licuiſſe. Sed hæc incerta diuino iudicio relinquenda ſunt, qui pro iuſtitia ſua, quæ & quando vult, peccata vindicat. Cæterum haud multo tempore elapſo, ſuſpiciones ſiniſtræ inter vtramq; nationem obortæ ſunt. Securitatis itaque maioris gratia Marchio Moteçumæ manus iniicit, & ipſum compedibus ſtringit. De quo Marchione id oppidò admiratione dignum eſt, quod concrematis propriis nauibus, in medios ſeſe hoſtes immiſerit, vt eos aut vinceret, aut ab ipſis trucidaretur. Iſto tamen caſu hoc comprimis admodum incõmodum rei optimè gerendæ obtingebat, quod propter intempeſtiuum Pamphilo de Naruaes acceſſum Cortês in prouinciam Vera crux abſcedere cogeretur, vt ſeditionem ibi ſuſcitatam ſopiret. Ita enim miſerum Moteçumam ſuis ſociis relinquere cogebatur, quorum non eadem modeſtia & lenitas erat. Qua cauſa etiam poſtmodum tumultus inſignis enatus eſt, qui æqua facilitate ſedari minimè potuit.

Cap. XXVI.

De Motecumæ obitu: & qui ex Mexico Hiſpani rurſus exceſſerint.

POSTQVAM Cortês Mexico abſceſſiſſet, is cui vices abſentis mandatæ erant, ſupplicium aliquot de Mexicanis ſumpturus, nobilium ex ipſis plurimos in Mitote ſeu ludo interfici curauit. Qua iniuria multitudo Indorum offenſa, arma arripuit, & vim hanc pro-

propulſauit. Domum enim,in qua Hiſpani erant,cingentes, nihil quicquam ea damna,quæ ſclopetis frequentibus fiebant, morabantur. Hoc ergò propoſito aliquot diebus domum obſidebant, vt neceſſaria omnia Hiſpanis interciperent. Pugnabant autē contra Hiſpanos lapidibus, telis miſſilibus, haſtis,gladiiſque, ſuo more peculiariter paratis. Hi gladij nihil aliud ſunt, quam ferulæ, quatuor vel ſex acutiſſimis nouaculis ſupernè reuinctæ,quibus vibratis,vt Indica fert hiſtoria,vno ictu collum equi,qua parte craſſiſſimum eſt, decutere ſciunt. Gliſcente itaque diutius pugna, Moteçumam cum alio è magnatibus primario in ſupremam ædium planitiem Hiſpani deducunt,& hos duobus ſcutis prætentis contra tela muniunt. Mexicani, vbi primum Moteçumam conſpicati ſunt, illicò quieſcunt. Moteçuma verò, per ſocium magnatem elata voce populum adhortatur, vt rem ſobriè agant, & infeſtis armis Hiſpanos non acrius iritent.

Horum enim cum iam captiuus ſit, fieri non poſſe, vt inſigne quoddam commodum ſua ferocia facturi ſint. Hæc verba iuuenis quidam,Quicuxtemoc, quem populus regem electurus erat, exaudiens,clamoſa voce ad Moteçumam ſic orſus eſt: Apage te, hominum ignauiſſime,& contemptiſſime. Nec enim iam tibi audientes ſumus:verum pœnam, quam grauiſſimam meritus es, ipſimet tibi accuramus. Cumque ignominioſo fœminæ nomine eundem criminatus eſſet,cæpit tela in eum emittere, quod idem faciebat populus lapidibus.Non deſunt,qui affirment,hoc tumultu Moteçumam lapide percuſſum,ex ea plaga deinde obiiſſe. Quod tamen obſtinatè alij inficiantur, eumque alio mortis genere ſublatum ab Hiſpanis eſſe,contendunt:de quo poſteà dicemus. Videntes itaq; Aluarado ac Hiſpani cæteri,quibus in anguſtiis verſarentur:ad Cortês amandantes ei pericula illa, quibus nunc pateant,ſignificant.

Marchio verò ſumma prudentia ac celeritate cum Naruaes rebus compoſitis, populi illius partem maximam ſibi adiungens, magnis confectis itineribus in Mexico redit,& tempus illud,quo Mexicani feriantur,præſtolatur. Nam quouis quarto die Mexicani feriari ſolent, cum bella gerunt. Ita partim dolo, partim vi ad ſuos in palatium penetrat, qui de eius aduentu tempeſtiuo impendiò ſibi gratulabantur. In cuius rei ſignum tormenta ſua iterum exonerabant. Indis autem nihilominus in furore ſuo pergentibus, nullaque vel pacis ſarciendæ, vel inferendi commeatus ſpe iam reliqua exiſtente, conſilium cum ſuis Cortês inibat,vt nocturno ſilentio clam ex Mexico profugerent. Binis ergo pontibus magna celeritate ad duos profundos fluuios tranſeundos paratis, ſub noctis tenebras abſcedūt.Cæterum cum iam vnum flumen trāſiiſſent, ab Indica fœmina prodebātur, quæ Hiſpanos fugā capeſſere,altè vociferabatur.Repentè ergò cōcurrentibus omnib.Hiſpani nouo prælio tentātur:adeò vt

priusquam flumen alterum transirent, ipsorum 300. circiter caderet & vulnerarentur. Hæc strages eo loco edita est, vbi hodie sacellū, in quo nomine Martyrū dictum visitur. Multi, qui aurum ac clenodia sua seruare conabantur, aut vitam perdebant, aut à Mexicanis capti, crudeli laniena simulachris immolabantur. Moteçumam, multis pugionum ictibus confossum, vt aiunt, Mexicani mortuū inuenerunt: quē eadem nocte cum cæteris primoribus trucidatū esse existimabant. In eo tractatu, quē ad Carolum V. Imperatorem Marchio perscripsit, traditur, Mexicanos ea nocte Moteçumæ filiū quendam cum multis aliis nobilibus iugulasse: thesauros item auri, argentique ac gemmarū, quos Hispani secum tulissent, in lacum omnes illapsos nec vllo vnquā deinde tempore repertos fuisse. Quæ tamen vtcunq; sese habent, certū est, Moteçumā exitum admodum tragicū ac funestum sortitū esse, tyrannideq; suam iusto admodū supplicio luisse, adeò, vt non modò non regio apparatu, sed ne plebeio quidē ritu tumulatus fuerit. Cadauer enim eius Mexicanorum ira instar mortuæ pecudis abiiciebatur. Cuius tandē sortem ministrorū quidam miseratus, ipsum cōcremauit, & cineres collectos in locū non admodum æstimatū condidit. Sed ad Hispanos redimus. Qui cum hostiū manib. elapsi essent, mira & misera fame admodū tabescebāt, Indis quoquo versum ipsos acerrimè insectantib. Maiis aliquā quantitatem alicubi adepti, eam granis inter sese partiebantur. In hoc verò Indica historia cum Hispanica conuenit, Hispanos mira ratione in monticulo quodam, in quo tribus à Mexico milliaribus distante hodie rei index sacellum, diuæ virginis auxilium vocatum visitur, liberatos fuisse. Tandem vbi ad confœderatos Tlascalanos iterum penetrassent, expeditionem tam naualem quā terrestrem auxilio & ope Tlascalanorum adiuti, contra Mexicanos illico faciunt, qua celocum actuariarum, quas in lacu Cortês fabricari fecerat, opera, sexaginta diuersis, iisque funestis & atrocibus præliis prius commissis, ipso S. Hippolyti die, qui in 13. Augusti anni 1521. incidit, regiam ciuitatem Mexico tandem expugnarunt & occuparunt. Postremus quem Mexicani elegerant, Rex in magna Canoa profugiens, captus est.

Qui vbi cum aliis primoribus ad Cortês adduceretur, pugione districto dixit: Hactenus, qua potui fide meos ciues tutatus sum. Porrò nemini quicquam debeo, quam tibi hunc pugionem, quo me è vestigio confodias. Cui Cortês respondit: se mortem ipsius non quęrere, nec Mexicanis damnum dandi, vnquam consilium cæpisse. Quod verò tot stragibus & suorum interitu fusi essent, id præfractæ ipsorum contumaciæ imputari debere: cum sciant, multoties ipsis pacem ac concordiam rationibus æquissimis delatam fuisse. Posteà captiuos vniuersos lautè tractari & humaniter haberi iussit. In occupanda ciuitate Mexico mira & memorabilia multa inciderunt Certum est etenim, nisi in huius terræ occupatione singulare cæli-

tus missum auxilium fuisset,quod tam paruis copiis tam bellicosam gentem coërcere & domare minimè licuisset. Et licet nos quidem diuinæ opis indignissimi simus:id tamen ad Dei gloriam ac honorem imprimis facit,per nos infinitas animas,ad salutem ab ipso destinatas, iis mediis, modisque, qui naturæ vim ac metam omnem excedunt,redemptas esse.

Cap. XXVII.

De miraculis nonnullis,in India confirmandæ Christianæ religionis causa editis.

SANTA Crus de La Sierra in regno Peru prouincia remotissima est, circa quam diuersæ terræ aliquot S. Euangelij vocem vniuersim nondum agnouerunt, nec de societate Patres admiserunt. Nostro tamen iam seculo pauci aliqui baptisati Indi ibi reperiuntur. Christianismus verò ad ipsos hoc modo introductus est. In Charcas prouincia facinorosus miles quidam, vitam variis næuis turpem agens, cum supplicij metu in penitissimas oras profugisset,à Barbaris susceptus est. Quos cum miles ingenti aquarum inopia laborare, & huius impetrandæ causa superstitiosas multas ceremonias agitare attenderet;ad eos dixit,si,quod iuberet,facturi essent, tum pluuias illicò cælo decisuras. Annuentibus illis miles magnam Crucem erigens, vt illam adorarent, & vndas peterent,iussit.Quod cum fecissent, dicto citius copiosi imbres delapsi sunt. Ex quo factum est,vt Indi ad crucem iam vnum perfugium habeant,& de idolis suis non admodum solliciti sint. Crucem deinde etiam suo insigni addiderunt, & sacerdotes seu præcones poposcerunt, qui de diuinis mysteriis eos plenius erudirent, & conuersos baptismo initiarent. Et hac de causa ea prouincia Santa Crus de la Sierra nominatur. Etsi verò hic miles aliquot continuis annis instar cuiusdam Apostoli plurima miracula edidisset; nec tamen ad vitæ frugem rediit,sed longius in prouinciam Charcas reuersus, cum facinorũ suetorum finem non faceret, tandem in Potosi suspendio strangulatus est. In longa & periculosa illa peregrinatione,quam Cabeça de Vaca,posteà in Pariguay Gubernator constitutus, confecit, mirabilia ac memoranda plurima recensentur, quæ ipsi ac tribus sociis, decennij illius, quo inter Barbaros versati sunt,decursu obtigerint. Tradit autem inter cætera, terram eam se vsque ad mare australe peruagatum, à Barbaris sæpius coactum fuisse, vt morbis incolarum medelas faceret, qui recusanti multoties mortem minitati essent. Cum verò nec ipse nec socij medicinæ cognitionem vllam haberent, & insuper ad has res necessarijs etiam instrumẽtis destituti, nihilominus tamen mor-

borum curationem aggredi cogerentur: tum ad Euangelica medicamenta diuertentes, precationibus & designatis crucibus sese morbos expugnare cæpisse. Qua postea fama increbrescente, artem eam in innumeris oppidis ac vicis ab ipsis extortam, prosperrimè cessisse, adeò vt ipsimet de successu in stuporem darentur.

Cap. XXVIII.

Quomodo Christiana religio in India seminata sit.

PRo Indicæ historiæ coronide, quàm admiranda ratione Euangelium in has regiones introductum sit, tandem planius explicabimus. Hoc ex libro edocti sumus, tam nouæ Hispaniæ, quam ipsius Peru regna ad vigorem & maiestatem summam circa hoc tẽpus conscendisse. Ingæ etenim in Peru, vniuersas oras à Chile vsq; ad vlteriorem Quito, interuallo 1000. milliarium tenebãt, ac ex iis aurum, argentumque ac res alias pretiosissimas capiebant. In Mexico verò Moteçuma à mari boreali ad ipsum australe dominabatur, & diuinis honoribus colebatur ac adorabatur. Iam sicut lapis, cuius Daniel meminit, regna & mundi monarchias eo demum tempore confregit & cõminuit, quo Romana Monarchia ad summum cõscendisset: ita in India pari ratione idẽ euenit Occidentali. Et sicut, vno totius mundi domino ac capite constituto Euangelium ad infinitos populos facilè propagari potuit: ita in India quoq; Euangelij de Christo notitia quoquo versum latè disseminari potuit, postquã semel à primariis illarum prouinciarum capitibus acceptatum fuisset. Eadẽ linguarum quoq; ratio est. Quæ cum victoribus Mexicanis & Cuscanis vna opera vbiuis introduci sueuit. Quæ etsi inter sese quidẽ alicubi quadamtenus dissonarent: Cuscana tamen lingua, vt & Mexicana vltra 1000. milliaria notæ sunt. Quod concionatoribus insigni emolumento fuit, qui quarumlibet linguarũ dona non omnes habebant. Sic ergò Ecclesia Christi secundum Esaiæ vaticinium, vt id D. Augustinus interpretatur, non solum versus rectam, verum etiam versus læuam extensa colitur. Porrò autem singulari Dei prouidentia id quoque ita constituebatur, vt, qui primi has terras occuparent, ipsorum Indorum, qui ingentibus discordiis dissilierant, suppetiis adiuuarentur. Sub dio enim ac in propatulo est, Solam fratrum geminorum Atagualpæ & Guascaris discordiam Marchioni Francisco Piçarro ac Hispanis cæteris terras eas accessas præstitisse. Quilibet enim horum hoc vnum omni studio agitabat, vt marchionem suis partibus fauentem ac amicum faceret. Idem in noua quoque Hispania factitatum scimus. Tlascalanorum enim Mexicanorum iuratorum hostium, ope manuque ciuitas Mexico expugnata est: quod solis Hispanis confectum dare impossibile futurum

Dan. 2.

August. libr. de consens. Euangel. c. 36.

futurum erat. Hîc si quis dicat, rem hãc adeo arduam non esse, quod Indi natura imbelles & timidi sint, Hispani autem armorum ac equorum prærogatiuam magnã habuerint, vnde Indos vincere facili labore potuerint: is sciat, Chilen, Auraco, & Tucapel, viginti quinque integris annis edomari non potuisse, etsi Hispani in iis perpetua bella gererent, & vires extremas suas impenderent. Quamprimum enim semel equorum ac sclopetorum metum excussissent, & Hispanos lapidibus ac telis sauciari posse didicissent, vsque adeo illicò furentes & rapidi facti sunt, vt per ipsas quoque frameas atque hastas sese ad hostem intruderent. Quot annis obsecro, cũ Chichimecis, gente nuda, & arcubus solis pugnante, dimicatum est? Et hi tamen nec hodierno die se victos dant: quinimò indies pugnaciores & animosiores euadunt. An non ipsi verò Chuchos, & Chiriguanac & Pilcoçones, aliique tam probè ac instructè armati milites sunt, vt meliores non Sol videat? contra quos quid actum est? An non de vita sua saltem seruata horum oppugnatores sibi gratulati sunt? An non arma equosque profugi post se reliquerunt? Nemo itaque qui de Indis audit, eos ex ligno dolatos esse somniet: sed eos viros acres, prudentes ac strenuos esse, certò sciat. Honorem demus, cui is debetur. Quod si enim Moteçuma in Mexico, & Ingæ in Peru coniunctis armis egressi essent, tum certè nec Cortês nec Piçarro tantillum quidem effecissent, licet & ipsi simul peritissimi duces fuissent, & militum copias multò validiores secum aduexissent. Ad regni Christi ergo propagationem haud parum id contulit, quod Indi suis regibus tam procliues obtemperarent, & graue à diabolis impositum iugum, tanta æquanimitate tolerarent. Hæc enim assuefactio, introducendi boni melioris certissima occasio erat. Certissimum siquidem est, Indos occidentales ideò potissimum doctrinam Euangelicam promptius agnouisse, quod anteà multis tributorum ac seruitutum, vt & superstitiosorum cultuum oneribus ferendis assueti essent. Iugi enim Sathanici iam pridem certum fastidium cæperant: ideo de mitioribus & placidioribus diis quærendis dudum apud se consilium inierant. His ita hærentibus & nutantibus, cum sana de Deo religio offerretur: eius leges illicò æquas, tolerabiles, ac gratiosas esse, facile ex collatione videre poterant. Eosdem etiam res persæpè arduas ac grauissimas facile captare ideo potuisse certum est, quod antè à diabolo de multo grauioribus instituti essent. Qui ex Euangelica quoque doctrina plura suffuratus, pro suis venditârat Indis: cuiusmodi sunt, cœna Dominica, Confessio, adoratio trium in vno, & vnius in trino, & similia alia. Hæc cum anteà in mendacio suscepissent: multo facilius eadem in veritate amplecti poterant. Sic Deus plerumque hostem suum armis propriis iugulat, & caput ei præcidit. Sic Deus Sathanam nolentem quoque compulit, vt de vero Christi & saluifico verbo, testaretur, vaticinareturq́;, ex signis illis, quę in Peru aliisq́; locis

locis apparuerant: ſicut id ipſo magorum ore proditum ſcimus. Sed & hoc notum vniuerſis eſt, non commodè in iis locis verſari Sathanam, in quibus ſinceram Chriſti Eccleſiam collectam pernouit. Ceſſarunt hodiè omnia oracula, linguæ, viſiones ac apparitiones, aliàs apud incredulos frequentes ac ſolennes. Quorum, ſi quædam fors adhuc fiant, in ſpecubus tamen ſaltem ac iis abditis locis, ad quæ nomen Chriſti non penetrauit, agitantur. Deo excelſo ac rerum vniuerſarum domino pro immenſa ſua miſericordia ſit laus & gloria in ſeculum. Quod ſi Indis tam ſuaue à magiſtratu politico iugum imponeretur, quale ſaluatoris Chriſti doctrina præ ſe fert: non dubium eſt, quin ipſi per vniuerſum orbem populi omnium feliciſſimi ac beatiſſimi futuri ſint. At noſtra met nobis plerunque peccata obſtāt, vt vberioribus beneficiis non cumulemur.

Cæterum, cum inſtitutum noſtrum non ſit, præterquam quæ ad Indiæ hiſtoriam faciunt, deſcribere: ideo hoc loco colophonem tandem huic libro imponi tempeſtiuum eſt. Æternum autem ac miſericordem Deum ardentibus precibus oramus, vt regnum ſui nominis, quod hoc extremo mundi ſenio in his noui orbis regionibus conſtituit, largiſſimè & efficaciſſimè conſeruare, confirmare ac amplificare dignetur, quò id in ſui honoris augmētum, ac humani generis emolumentum vnicè cedat. Cui laus, gloria, honor, in ſecula ſeculorum, AMEN.

MORALIS IND. OCCIDENTALIS HISTORIÆ LIBRI SEPTIMI ET VLTIMI, FINIS.

RELATIO HISTORICA,

siue

VERA, ET GENVINA CONSIGNATIO AC DESCRIPTIO ILLIVS NAVIGATIONIS, QVAM V. NAVES, MENSE IVNIO ANNO 1598. AMSTELREDAMO SOLVENTES,

fretum Magellanicum in Moluccanas insulas transmittendi instituto susceperunt: quid nimirum ipsis vsque ad 7. Septembr. Ann. 1599. acciderit, quo tempore frementium tempestatum ac procellarum vi dissipatis his nauibus, duo Capitanei Sebalt de Weert, & Balthasar de Cordes, cum binis tantum nauibus, soli iuncti manserunt: qui & ipsi tandem Mensibus quatuor integris in freto dicto infandis laboribus ac periculis infinitis iactati sunt tamdiu, donec Capitaneus de Weert, dispulsa sibi socia naue iam solus vna saltem anchora, paucoque commeatu instructus, relinqueretur: qui post biennium illi itineri impensum, tandem infecta re in Hollandiam An. 1600. reuersus est.

OMNIA PER MR. BERNHARDVM Jansz Cirurgni, qui nauigationis huius pars fuit, congesta sunt & descripta:

Ac

ELEGANTIBVS FIGVRIS TABVLISQVE IN æs incisis expressa, & edita à Theod. de Bry p. m. vidua, & binis filiis.

FRANCOFVRTI,

EXCVDEBAT MATTHAEVS BECKERVS.

M. DCII.

FRETVM MAGELLANNICVM, *vnd deſſen eigentliche Beſchreibung, ſo die hollender durch ſchifft vnd auch der leng beſchrieben.*

TERRÆ DEL FVOGO PARS

AMERICÆ PARS

Marre del Nort.

Marre Mediterrano

Fretum Magellanicum

A. die ſechs Schiff kommen in die Enge.
B. Pinguiſche Inſeln.
C. Pinguins Vogel.
D. Moſchel Bay.
E. Muſchel.
F. cap Fruart.
G. Cordes Bay.
H. der Hollender kirch hoff.
I. Ritters Baij.
K. ein wilder von 12. ſchuh
L. verſchloſſen Bay.
M. Felſen baij.
N. ein wilde fraw
O. auch ein wilde fraw.
P. ein wilder Man.
Q. die 2. ſchiff ſo wider vmb gewendet.
R. iſt vorzeit ein Veſtung gewelſſen.

VERA ET ACCVRATA DESCRIPTIO EORVM OMNIVM, QVÆ ACCIDERVNT QVINQVE NAVIBVS,

Anno 1598. Amstelredami expeditis, & per fretum Magellanicum ad Moluccanas insulas perrecturis: naui præcipuè Fidei, Capitaneo de VVeert addictæ, qui post infinitos labores & ærumnas biennio integro toleratas, tandem anno 1600. re infecta ad suos rediit.

ANNO à saluatore Christo nato 1598. Amstelredami quinque naues instruebantur, tentaturæ, an per fretum Magellanicum in Moluccanas insulas penetrare possint: vt eo pacto commercia & negotiationes faciliores ac expeditiores fierent. Ex his prætoria 250. onerum capax, Spes vocabatur. In hac 130. personæ inerãt. Prætoriæ vicaria Charitas, 160. onerum, & 110. hominum erat. Prætoria de nocte vocata, Fides, 160. onera, personas 109. ferebat. Quarta, Fidelitas, 100. onera, 86. viros vehebat. Postrema, Liburnica, Lætum vocata Nuncium, onera 75. viros 56. claudebat. *Nauium nomina.*

Vniuersæ hæ naues, tormentis, armisque tam nauticis quam bellicis, pecunia, bonis ac mercibus varij generis, peritis itidem ac prudentibus Capitaneis & Ducibus, optimè instructæ ac onustæ erant. Huic classi summus præfectus Sr. Iaques Mahu: Vice Almiranti verò Sr. Symon de Coordes: & Fidei Capitaneus Sr. Gerrit de Beuninghen: Fidelitati Sr. Ieurian de Bockholt: & postremò Sr. Sebalt de VVeert præstituebantur. *Nomina præfectorum & Capitaneorũ.*

Omnibus ergo, vt ex vsu erat, constitutis, 27. Iunij ex littore Goeree soluerunt, ferente cauro progredientes. Sed postquam fines Angliæ iam tenerent, vento hoc mutato, in arenarum moles anchoras iacere coacti sunt. Durauit hæc aduersitas vsque ad 15. Iulij: quo ventum ex ortu iterum spirantem nacti, postquam commeatum & cibaria ea mora absumpta, resarsissent, cursum suum instaurarunt. His diebus notatu nihil dignum accidit. Die 10. Augusti, postquam ad Capo S. Vincent, circa vesperam venissent, quatuor naues con-

ſpicati ſunt, quarum vna phaſelum Hiſpanicum referebat. Vnde, cum naues iſtæ Hiſpanicæ putarentur, impetus in eas concitatior fiebat. Veruntamen, cum acceſſu propiore, illæ non Hiſpanicæ ſed Anglicæ noſcerentur, inſtituta meta vtrinque procurſum eſt.

Commeatus diſpenſatio.

Circa hoc tempus, cum Almiranti indicium fieret, quod, quantum panis indies populo diſtribueretur, à ſingulis abſumi non poſſet, ſed in ciſtas & vaſa vacua contemptim abijceretur: ob id Generalis conſenſu cæterorum officiariorum conſtituit, vt deinceps parcius commeatus diſpenſaretur, & ſingulis indies panis ſelibra, menſæ verò cuilibet (quæ octo perſonas capiebat) tres menſuræ (Mutsken) vini præter alia ſueta opſonia, vt piſces carneſque, daretur. Curſu autem continuato 19. Auguſti in primo noctis quadrante vento Iapyge flante in littus Barbaricum, longè alia quam intenderant, meta impulſi ſunt. Et priuſquam terrę veſtigium viderent, iam 12. paſſuum profunditatem incurrerant. Ventis ergo à tergo impetuosè frementibus, cum regredi in altius mare non liceret: naues profunditate 7. 8. & 10. paſſuum iactis anchoris firmare compulſi ſunt. Capitaneus autem Beuninghen cum vix 5. aut 4. paſſibus ſubſediſſet, eodem ipſo illicò die (quamuis duro & inceſſabili labore, cum anchoræ funis vicino ſcopulo implicatus eſſet) è fundo nauem ſuam extricauit. Hac tamen nocte, prætoria nauis ſuis anchoris non incumbebat, vt ex qua vicina terra primò conſpecta fuiſſet. Cum verò vniuerſis videretur, incuria & negligentia gubernatorum in hoc periculum naues redactas eſſe: conuocatis nauium omnium præfectis & gubernatoribus Generalis per ſenatum bellicum mandauit, vt deinceps præfecti ſinguli ſuarum nauium ſtatum, & aquæ profunditatem bis ad minimum hebdomadatim metirentur, & eam cum mappis ſuis ſedulo conferrent.

Periculum ex imperitia & negligētia gubernatorum.

Hoc conſtituto vela verſus inſulam Capo Verde, nobis dulcem dictam dirigētes, vltimo Auguſti die S. Iago inſulam conſpicati ſunt. Cum verò in Generalis naui 60. circiter infirmi eſſent, qui ſcorbuto & morbis aliis decumberent: non conſultum ſaltem, ſed & neceſſarium videbatur, vt ad vnam harum inſularum excurſus fieret, ad res neceſſarias reparandas. Nam & carnium, & fructuum & aquæ iam haud mediocris indigentia erat. Quod autem compertum haberēt, in S. Iago portu plerumque phaſelos aliquot cibariis refertos morari: iuſſit Generalis, vt ſcaphæ vniuerſæ viris probè munirentur, & apud Capitanei de VVeert nauem congregarētur. Ductu enim Capitanei Beuninghen ſub noctem in portum, imò, ſi fieri poſſet, in ipſum littus excurſum faciēdum eſſe. Quod ſi ergo fieret, vt fuga retrocedendum eſſet: facerent, vt omnes apud Capitaneum de VVeert, cuius Liburnica in proximo terræ confinio ſtatura ſit, conuenirent. Hoc intento cum ad portum propinquaſſent, diuerſis locis ſuccenſos ignes videntes, haud temerè, cōſilium ſuum proditum eſſe, ſuſpicabantur.

Qua

Qua causa, & quod simul ventus incommodus surgeret, portusque conditio nulli nota esset, re infecta reuertebantur.

Postero die, Calendis Septemb. Islæ de Mayo propius succedentes, vniuersi ibi anchoras iactarunt, præter vnum Almirantem, qui propter stationis incommoditatem diutius illic morari nolebat. Ex hoc loco Capitanei Beunnighen & Bockholt, cum militum parte in terram egressi, aquæ nihil inuenerunt. Cumque vniuersa ista nocte, voto inueniendorum hominum circumiuissent, sub posteri diei meridiem ad naues reuersi, annosum saltem quendam Lusitanum cum capris aliquot strigosis adduxerunt. Lusitanus hic, cum de ciuitatis S. Iago conditione rogaretur, occupari eam ideo difficilimum fore dicebat, quod plerunque 500. Lusitanis, & 15000. Æthiopibus, cum aliquot tormentis promptis custodiretur. A meridie discessionis signo dato, vniuersi vnà versus S. Iago tendentes secundum porrecta littora vela fecerunt: in quorum sinu quodam contum, è naue in portu Praya mersa, viderunt. Hunc angulum transmittentes, in ipso portu vnam grandiorem, & binas minores naues offenderunt: quarum illa Hermanni VVebbe Naucleri Hamburgensis, in Brasiliam nauigaturi erat. Classis autem vbi tum ad latera tum tergum huius nauis consedisset: Generalis scapham maiorem, Capitaneus autem de VVeert minorem scapham ad geminas conspectas minores naues mittunt. Sed viris vtrasque vacuas inueniunt. Altera siquidem phaselo similis, Æthiopes aliquot transuexerat, nec in ea quicquam præter duas aquæ tonnas, & milij modicum, vinique Bottigiam vnam reperiebatur. Alterà 15. onerum, vt videbatur, Episcopus quidam nauigaturus in S. Thomam erat. Eius enim in hac omnis supellex condita fuerat, ante, quam metu aduenarum in tutiora loca, & partim in nauem Hamburgensis efferretur. Cistæ pleræque inanes: paucæ vestibus & libris refertæ erant. Sed & vini dolium, & alterum olei, & quatuor vel quinque panum ibidem reperiebantur, quæ inde abrepta ad Generalem illico comportabantur. Iuxta portum hunc in editissimo & præruptissimo loco castellum erat, de quo in naues aliquoties consulminabatur. Quo animaduerso, vt vniuersæ scaphæ Hamburgensi naui succederent, & post eam laterent, ibique capitanei Beuningen mandata morarentur, Generalis suadebat. Interim nauclerus VVebbe in prætoriæ vicariã nouem accitus, cum de ciuitatis cõditione rogaretur, quicquid sciret, recensebat. Ad hũc sc. Symon de Coordes fari orsus, causas, cur huc appulisset, explicabat: quod nimirum hostile nihil meditarentur, sed pro ægris, recentem aquam carnesque ac fructus quosdam, pretio iusto numerato saltem rogarent. Quæ postulata cum nulli vnquam iniqua videri possint: nauclerum iuxta orabat, vt suorum nautarum habitu indutus ad vice Almirantis Fransoys Veruys præfectum haud cunctanter se reciperet, & ipsi aduenarum institutum explicaret, respon-

Lusitanus vetulus ad naues fertur.

Praya aditus.

Nauis Hamb. apud Prayam.

Nauis Episcopalis.

ſumque ab eodem referret, ne commeatus denegati inopia grauius quid moliri cogerentur.

Nauclerus Hamburgenſ. ad Luſitanos amandatur.

Sollicitantibus Hamburgenſis gratificaturus, caſtellum aditum ſe accingit. Circa noctem mediam reuerſus, hoc à præfecto reſponſum tulit, quod amici venerint, credere ſe haudquaquam poſſe: cum id expilatione nauium minimè declararint. Sed quocunque ſe iſta modo habeant, cum ſibi incõſulto Gubernatore, qui in ciuitate Iago, hinc duobus milliaribus diſtante agat, nihil quicquam niſi capitis ſupplicij periclitatione, horum agere liceat: ideò ſe ſuaſorem eſſe, huius diei moram adhuc æquo animo ferrent. Pegaſo enim ſeu curſore ſeſe feſtinò hanc rem ad Gubernatorem nunciaturum iam eſſe, vt eius ante auroræ exortum reſponſum ſcirent.

Hoc præfecti reſpõſo in deliberationem vocato, intutum & inconſultum ſenatus bellicus fore cenſuit, ſi mora protractiore Luſitanis commodius armãdis, & tum peditibus tum equitibus ex Iago congregandis occaſio prǫberetur. Nihil ergò cunctando Capitaneus Beuninghen & Teſſerarius Rombout Hooghſtoel cum ſcaphis vniuerſis & 150. circiter viris in terram eruperunt. Cumque in ordines coëgiſſent milites, fragoſo tympanorum ac tubarum ſonitu, ac volantibus binis vexillis verſus caſtellum (quod 175. paſſuum altitudine elatum, ea parte, qua mare ſpectat, loricis validis, quatuor pedes latis, ac ex grandibus lapidibus conſtructis, munitum, ac aditu anguſtiſſimo, vix binos iunctum viros ingredientes admittente, obſeptum erat: cuius inſuper præcipitium tam decliue ac arduum viſebatur, vt ex eo ſex viri, ſolo lapidum coniectu 1000. aſcenſuros ſuſtinere poſſent) ſeſe proferunt. Capitaneus, nulla difficultate permotus, cum ſuis ad ſacellum quoddam feſtinat: in quo ſi decem vel duodecim ſaltẽ milites repugnaſſent, aditum omnẽ ſine ſuo damno vllo intercludere potuiſſent. Hoc exſuperato, aſcenſum intrepidi continuant, & in ſublime directis ſclopetis effulminantes, Luſitanos hoſtiliter tentant. Hi iam ergò præſente ſpectato periculo territi, cum decies in noſtros (quorum bini læſi ſunt) effulminaſſent, è caſtello, ex quo prius omnia abegerant & extulerant, furtim ſe proripiunt. Noſtri ergò iam nemine contrapugnante, id ingreſſi ſunt. Vbi pernoctantes, diligentes excubias egerunt. Poſtero diluculo, cum Luſitani magno tum peditum tum equitũ numero quoquouerſum è montanis erumperent: Beunhingen à Generali petiit, vt in auxilium plures milites, & certam pulueris pyrij quãtitatem ſibi mitteret. Vſu ergò iſta poſcente, Capitaneus de VVeert cum 60. viris miſſus eſt. Interim Capitaneus Beuninghen tria ferrea tormenta, in campo illo, per quem Luſitani profugerant, reperta, in portas & viarum nonnullarum aditus locauit, cæteroſq; acceſſus, ſcamnis, ſellis, & ciſtis, contra equorum irruptum, quaſi vallauit & obſepſit. Hoc extẽporaneo inuento ſeſe vtcunque munitos faciebant: etſi longius illic morari

Caſtelli Praye deſcriptio.

nul-

nullum propoſitum haberent. Malebant enim, quod opus erat, cum pace impetrare, quam vi, quæ neceſſitatibus maioribus præſeruanda videbatur. Occaſionibus ergò quibuſcunque ad colloquium mutuum captatis: tandem in valle iſta, quæ iuxta propugnaculum erat, Iuez, id eſt, iudex loci ſuper equo, vexillum paciferum prætentans prodiit.

Ad hunc dicti Capitanei decliuius ſe conferentes, quid primum aduentantes poſtulaſſent, longius ipſi enarrant. Quos excipiens iudex, magnam hanc eſſe iniuriam quiritatur, quod ſe amicos profitentes, quæ amicorum erant, non præſtarent. Cui ipſi contra reſpondent: Neceſſitatis legem excuſari non debere. Et cum iam à patria ſua abſint longius, grauiq; rerum inopia premantur: ſibi omninò neceſſarium fuiſſe, vt quo ad vitæ ſuſtentationem indifferenter egerent, id aut pretio aut vi exigerent. Sed hic diſputationis locum non eſſe. Breui igitur ſecũ deliberarent, an, quæ extremè deſiderarent, ſibi ipſi conceſſuri ſint. Nam ſi id facerent minus: conſilium è tempore capiundum fore. Quibus iudex reſpondit, citra Gubernatoris conſenſum indultumque ſibi nihil quicquam præſtare integrum eſſe. Ad illum ergò in S. Iago ſe feſtinanter perrecturum, vt voluntatem ipſius cognoſcat. *Hollandi cum Praya iudice loquuntur.*

Vice Almirans vbi acta cognouit, conſultum fore ratus eſt, vt ad gubernatorem ipſum litteræ mitterentur. Puerum itaque ſuum, Luſitanicæ linguę peritum, feſtinò miſit, qui eodem illico die gubernatoris reſponſum attulit. Literis autem illis Gubernatori exponebant, quomodo commeatus & aquæ inopia nimioperè premerentur. Coactos ſe ergo fuiſſe dicebant, vt ad iſta neceſſaria paranda, quæcunque obuia eſſent media, vſurparent. Suum vero animum nunquam fuiſſe, binas in portu nauiculas inuentas prædari, multo minus eaſdem ſpoliare. Quæ autem ex ipſis vacuis extuliſſent, ſecuritatis ſuæ cauſa feciſſe. Eodem etiam animo ipſum caſtellum occupaſſe, non vt illud ſibi ſeruarent, ſed ex eo ſaltem neceſſaria acquirerent. Se ergo impendio de maturando ad hæc reſponſo inſtare. Sed & hoc ſe ſimul polliceri, quod, quæcunque per ſuos in caſtello alienata ſint, primo quouis tempore reſtitui, curaturi ſint: hoc vnum rogantes, vt rebus iis, quibus oppido egerent, maturrime inſtruerentur. Quod ni fieret, certo ſibi conſtitutum eſſe, Gubernatorem ipſum in Iago inuiſere.

Amandato puero circa meridiem ipſemet Generalis cum Capitaneo Bockholdt, ad ſpectandum caſtellum aſcendit. Quo facto, cum vniuerſis Capitaneis ad vallem vicinam, Coquis ſeu nucibus Indicis confertiſſimam profectus eſt. Ibi Luſitanis vſq; adeo familiares facti ſunt, vt illi ſub noctem pomerantia, Limones, punica & fructus ſimiles in portum ſe aducturos eſſe, promitterent. Sed promiſſum haud præſtiterunt. Inter cæteros Fydalgo quidã ſimulabat, *Dolus & perfidia Luſitanorum.*

quaſi

quasi Hollandis nimiopere faueret. Is vna etiam cum Beuninghen, qui prægressæ noctis laboribus admodum fatigatus erat, ad naues vsque pergebat. Ibi lautius habitus, clam se curaturum dicebat, vt refocillamenta, quæcunque optarent, acciperent, modo ad eum locum; vbi habitaret, hinc duorum milliarium interuallo distantem, scaphas duas ternasue mitterent. Nam ad hoc accurandum occasionem sibi certissimam esse. Postero die, cum scaphæ eo excurrissent, pro homine mendacium inuenerunt.

Circa vesperam Generalis, cum vice Almirante & capitaneo Bockhold ad naues recõuersus, Capitaneum de VVeert cum 300. militibus in castello reliquit. Sequente die, qui 4. Septemb. erat, passim in omnibus montanis plurima se turba spectandam dedit. Itaque quod puer emissus cum responso nondum rediisset, sua in statione Hollandi omnes manebant. Circa meridiem puer cum literis rediit: quibus Gubernator de præstitæ amicitiæ genere raro valdè amarulenter querebatur, dicens quod si amicè egissent, multò minore labore, quibus egerent, impetraturi fuissent. Se verò, quod Christiani sint, credere haud posse: quorum socij templa tam sacrilegè spoliassent. Quod si tamen omnino id ita vellent, in ipsorum se crediturum esse gratiam, quod effreni petulãtia militum ista omnia patrata sint: cuius argumentum ex eo quoq; liqueat, quod vasa argentea omnia licet confracta, reddita sint. Cæterum se nihilominus ipsis omnem suam fidem & officia spondere. Curent ergò vt cum in isto, quo degerent loco, nihil in parato sit, primo quouis tempore vsq; ad ipsam S. Iago ciuitatem pertenderent: & cætera ex suis præsentibus intelligerent. His Gubernatoris literis lectis, visum est Capitaneis, vt è vestigio de suis aliquis cum literis ad Gubernatorẽ remitteretur, quib. ipsi indicaretur, minimè opportunum esse, vt deserto castello vniuersam classem in S. Iago agerent. Velle se tamen aquam inde Liburnicis aduehere, & quod soluendum restaret, integrè dependere. Quæ vt ratiora & confirmatiora essent, obsides dare se nil perplexari, tantisper, dum cum ipsis nauibus, aut ipsa quæ extulissent, aut horum iustum pretium restiturentur. Denuò se ergò instanter rogare, vt rotundum ad hæc omnia responsum det. Sin minus, cum vltrò citroque missitandis internunciis, temporis opportunitatem manu mittere non possint, coactum se iri, vt ad media diuertant, istiusmodi, quibus se pro voto adiuuari posse arbitrentur. Hæc vt decreta, ita scripta & missa sunt. Circa hoc tempus Capitaneus de VVeert ex alui profluuio infirmus ad naues rediit: cuius loco Capitaneus Bockholdt substitutus successit.

Hollandi à Gubernatore literas accipiunt.

Hollandi Gubernatori respondent.

A meridie Generalis in terram egressus est. Circa vesperam à Gubernatore Lusitani aliquot appulerunt: inter quos & sacrificus numerabatur. Hos vniuersos, quod iam serum esset, Generalis inuitauit, vt ad naues secum vnà pergerent, has spectatum simul, & quæ necess-

necessaria essent, tractatum. Lusitani, cum viderent, Hollandos summa æquitate & pace omnia transigi optare, non tergiuersati sunt apud eosdem diuertere. Ergo in Generalis nauem recepti, lauteque ac magnificè ibidem tractati, noctem eam amotis seriis, Genio impenderunt. Postero die, qui 5. Septemb. erat, conditionibus vtrinq; æquis propositis, facile conciliati sunt. Iurabant enim Lusitani, præstituros se vniuersa quæ ab Hollãdis rogata essent: eo tamen modo, ac pacto, si cũ nauib. suis ad ipsam S. Iago pergerent. Extra hoc enim, pactum ratum esse minimè posse. Cui & ipse Generalis tandem astipulatus est, ea proposita conditione, vt pro Liburnicarum restitutione Lusitani aliquot obsides mitterent. *Lusitani ab Hollandis in naues recipiuntur.*

Hoc modo rebus compositis, Lusitani è nauibus in terram rursus egressi sunt. Mandato verò Generalis, milites deserto castello ad naues redierunt, & dum Lusitanos prætergrederentur, vexillis quatuor volantibus tam cõcinno ordine & habitu incesserunt, vt Lusitani non ipsorum saltem agilitatem, sed & prudentiam singularem admirarentur, nec cuiates essent, satis ratum haberent, cum varias inter ipsos linguas sonare audirent.

A meridie 6. Septembr. anchoræ emotæ sunt, hoc fine, vt eodem die in S. Iago portum incurrerent. Sed certo Hollandorum cõmodo is obtineri non poterat. Constituerant enim Lusitani, quas naues amice allectassent, insidiosè & hostiliter excipere: quẽ in finem etiam iam omnia sua tormenta in littus extulerant. Bona tamen, vt diximus Hollandorũ fortuna ventus à portu naues abstinuerat: qui tanta aduersitate spirabat, vt ipsum non saltem non tenere, sed ne iũctim quidem procurrere possent. Capitaneus siquidem Beuninghen & de VVeert, qui iuncti manebant, sub auroram se solos videntes, in proximo duas naues prospectarunt, iuxta Maijo stãtes. Ad quas cum speculatores emitterent, cognouerunt ipsas illas esse, quas prius ad Prayam occupassent. Vnam enim cum classe metam tenere non poterãt, quod nec remos nec gubernacula idonea & solida haberẽt. Cęteri, nimirũ Generalis, vice Almirãs, & Capitaneus Bockhold, omnibus velis id annitebãtur sedulo, vt ea adhuc vespera portũ ingrederẽtur. Quẽ tamen cũ obtineri minimè posse viderẽt, scaphã cũ 12. viris & puero literas ferẽte ad Gubernatorẽ mittẽtes, significarũt ei, quod nullo vspiã nisu portu potiri possent, sed quod summa necessitate cõpulsi in Prayam redire cogerẽtur. Faceret ergò primo quouis tẽpore, vt cõtractus ibi cõditiones præstarẽtur. Emissitij dicti cũ in littus exiissent, id vniuersum tũ armatis viris, tũ positis tormẽtis occupatum viderũt. Puero autẽ solo ad Gubernatorẽ deducto, cæteri in domum quandã recepti sunt. Cognita re, suspicabatur Gubernator, ꝙ ex cõpacto Hollandi duas naues in rapidũ & tumultuosum mare eduxissẽt. Manè ergò emissitios iterũ dimittẽs, interminabatur serio ne post vnq̃ hac redirẽt. Nam ꝓ ipsis se præter puluerẽ & glandes nihil paratũ habere. *Intempestas oborta, Hollãdis commodat.* *Lusitanorum responsio infiçiatoria.*

habere. Generalis itaq; hoc nuncio accepto, recto cursu cum tribus comitibus nauibus illicò in portum Prayæ reflexit, & ibi quatuor reliquas altius in mari peruagantes, moratus est.

Intereà, ne tempus frustrà periret, Sr. ſymon de Coordes, cum viris aliquot ac doliis trium ſociarum nauium, aquam hauſtum in terram egrediebatur. Et cum ad caſtellum paulatim aſcenderet, Luſitani, qui iam redierant, ex eo rurſus profugiebant. Itaque cuſtodiis vbique diſpoſitis, Teſſerarium Hooghſtoel caſtelli tutorem & inſpectorem relinquens, deſcendit iterum, vt aquam, cuius ſumma neceſſitas eſſet, inuaſari curaret.

Holládi aquis ſe instruunt.

His agitatis, duo treſue Luſitani equites pecora aliquot propius adducentes, Hollandos hoc pacto ex caſtello prolicere conabantur, vt eoſdem poſteà ex inſidiis obtruncarent. Sed viceAlmirans dolo percognito, ſuos in ordine cogebat, ita vt in inuaſanda aqua ſtrenuè pergeretur. Cæterum hoſtis, dolum proditum videns, cum 200. equitibus, quorum ſinguli ſclopetis inſtructi erant, prorumpens, rectà verſus caſtellum, qua id acceſſum erat, per montana contendit. Et cum iam in apertam caſtelli planitiem ſe intuliſſet, teſſerarius ei haud intrepidus ex caſtello fortiter obluctatus eſt. Quod intelligens viceAlmirans, nonnullis apud ſcaphas & dolia relictis, ipſemet feſtinò in caſtellum ſe ingerens, hoſtem animosè adortus eſt, ac eundem breui in fugam vertit. Sic ergò porrò nullo obſtante dolia ſua complere aqua Hollandi poterant. Conflictus autem impetum videns Generalis, expeditè cum vexillo ſuo in terram aliquammultos milites exponi iuſſit. Et tamen iuxta, cum vereretur, vt cæteras naues in mari paſſim peruagantes, nec portu potiri valentes, ex conſpectu amitteret: & diutius ibi morandi nullam voluntatem haberet, cum propter aëris inſalubritatem ægri indies infirmiores fierent, & ipſemet quoque febri correptus eſſet: ideò his cauſis omnibus motus viceAlmiranti mandauit, vt cum vniuerſo populo ad naues rediret.

Hollandorum & Luſitanorũ conflictus.

Quod is haud cunctanter expeditum dabat, prius tamen ſubiectis flammis caſtello ac pleriſque ædibus ſuccenſis & exuſtis. Hinc ergò, cæteras vagantes naues conſecutum 9. Septemb. ſoluentes circa veſperam Generalis ſcapham in ſinum vicinum, vbi armenta aliquot conſpiciebantur, amandarunt: vnde taurum vnum ſaltem, cum longius in terram penetrare inconſultum videretur, abſtulerũt. Intereà Capitaneus Beuninghen, harum rerum omnium neſcius ſcapham ſuam in littus emittens, illud tum viris tum diſpoſitis tormentis vndiquaq; eſſe occupatum cognouit. Qua cauſa inde ſe properè rurſus amouit. Die Septembr. 10. Generalis parcendi temporis gratia ſtatuit, vt S. Iago Inſula deſerta, vela in Inſulam Brauam, id eſt, vaſtam ac deſertam fierent, vt quantum aquæ deeſſet, ibi inuaſaretur.

Caſtellũ igni exuritur.

Hollandi S. Iago deſerunt.

A meri-

A meridie diei 11. Insulæ dictæ propius appulerunt. Cæterum quod ad figendas anchoras commodus fundus non esset, siquidem scopulis saxisque omnia inuia erant: obliquis velis secundum Insulæ longitudinem pronauigantes, sub noctem aquam puteanam inuenerunt. Quæ etsi quidem non nisi magno & ærumnoso labore auferri posset: nihilominus tamen scaphæ Capitanei Beuninghen & Bockhold cum doliis in terrã emissæ sunt. Quæ posteà sub noctem, magno labore ad naues redierunt.

Hoc die Ian Eldrix chirurgus in prætoria naui obiit, & in dicta Insula sepultus est. Intereà Capitaneus de VVeert cũ prætoriæ scapha sinum quendam incurrens, postquam ingressus terrã omnia attentè dispexisset, Æthiopes tandem & Lusitanos aliquot offendit. Quos de longinquo compellans, rogabat, vt commodum sibi locum aliquem ostenderent, in quo aquã haurire posset: & si quid vel fructuum vel carnis haberent, æquo pretio sibi diuenderent. Cui illi responderunt: Anglos quidem & Gallos ibi aqua se plerunque instruere, sed naues tamen semper in mari relinquere. Cæterum quod fructus & carnes attineret, illorum se quidem nullam copiam habere, nec quicquam etiam inconsulto suo Capitoso, qui in edito monte habitet, diuendere posse. In Insula tamen Del Fuogo copiam eorum paratissimam adipisci licere. His digressis, Capitaneus omnes terræ angulos perquirens, tandem quatuor vel quinque ruinosas casas inuenit, quarum vnius aditus congestis grandibus lapidibus obseptus & obstructus erat.

Hunc reserari iubens Capitaneus, casam frumento turcico cõfertã inuenit. Ibi ergò cum tribus sociis manere cõstituens, scapham ad Generalem remisit, & ei, quid inuentũ esset, impertiuit. Vespera autem appellente, cum metueret, ne Lusitani frumenti auferendi causa fors redirent: commodum accidit, vt eodem momento vna ex nauibus Episcopi in sinum incurreret, in quam ob id Capitaneus frumẽtum inferri iubebat. Hoc labore vniuersa nox insumebatur, cum saccos, quibus frumentum portarent, nullos in promptu haberent, sed caligis follicantibus ad hoc vti cogerentur.

Hollandi casam frumento turcico plenam inueniũt.

Eodem in loco testudines grandes quoq; binas inuenerũt, quarum quælibet vltra 600. oua fouebat. His ad naues allatis, gaudio omnes perfusi sunt. Lusitani ac Æthiopes, cum sub noctem frumentum ex casa efferri viderent, ingenti clamore per decliue montis proruerunt. Quos tamen Capitaneus, qui duos saltem sclopos secũ habebat forti à se animo propulsabat. Et cum frumentum iam vniuersum ferè naui intulisset, cum ea ad alterã scaphã, quæ à terra non procul aberat, perrexit, vt ibi diei ortum expectaret, & contra quoscunque impetus se fortius instrueret ac muniret. Exorto ergò die Lusitani cum Capitaneo, propius ad terram progresso, sermocinatum descendunt, grauissimè querentes, quod ne verbo vno

Grandes testudines.

admonitis sibi frumentum ademisset: quo orbati, cum victualia reliqua nulla habeant, iam fame mori cogantur. His Capitaneus respondit, longè sibi certius, quam prætenderent, cõstare: nec nescium esse, quod idem frumentum ibidem enatum sit: quod hoc fine in illam casam congesserint, vt in S. Iago inferrent. Nec enim credibile esse, cum in montibus degant, facturos, vt vniuersum suum cõmeatum in littore recondant. Sciant tamẽ nihilominus, per vim se non statuisse ipsos frumẽto suo spoliare, sed pretio multo æquiore, quam Insulani facturi sint, id æstimantibus soluturum esse, modo aquæ hauriendæ commodum locum monstrare non detrectent. Id enim æquum esse: & apud Gubernatorem excusari commodè posse, si vi sibi surreptum frumentum, seq; ad aquæ locum monstrandũ compulsos esse prætenderent. Lusitani conditione probata, aquarum locum commodum monstrare promiserunt, si naues in alteram partem Insulę agerent, ad illum locum, vbi succenso igne signum accepturi essent. His transactis discessum est.

Generalis potestatem & officium suum viceAlmiranti imponit.

Posthæc Capitaneus ad prætoriam nauem reuersus, Generalis lãguorem valdè auctũ cognoscit. Is enim iam vniuersos Capitaneos ad se acciuerat, vt cum ipsis de necessariis conferret, dicens, diutius ibi obhærescere sibi neutiquam commodum esse, & simul viceAlmiranti omne suum munus demandans, rogansque, ne porrò rebus alienis molestaretur, sed viceAlmirans tum vexillis tum ignibus noctu præfectus esset.

Nouus viceAlmirantis ordo.

Itaq; viceAlmirans, cum, quantum aquæ cuilibet naui adhuc deficeret, à cæteris Capitaneis edoctus esset, constituit, vt qui apparatum maiorem haberent, cęteris indigentioribus aliquid impertirẽt, diurnamq; portionem minuerent, & quam primum pluuiæ fierẽt, aquam colligerent, & quam parcissimè possent, viuerent, vt in continuando itinere minus impedirentur. Tribus enim vel quatuor mensibus citius impetrandæ vllibi aquæ spem nullam effulgere. Porrò autem si opus futurum sit, Capitaneorum quiuis tres quatuor ve ægros ex prætoria ad suas naues transferrent, & pro his totidem sanos remitterent. Post hæc etiam vini parcior dispensatio fieret, adeo, vt tertia parte minus quilibet acciperet. Hoc ordine omnibus constitutis, cursum redintegrantes vento cauro intra Aquiloeurũ die 15. Septemb. perrexerunt.

Die 22. in naui prætoria tormento exploso, & ex puppi vexillo suffixo, Capitaneis accedendi signum datum est. Venientes illi Generalem vsque adeò infirmum inueniebant, vt vitæ longioris nulla spes superesset. Idem status curatoris quoq; eiusdem nauis Danielis Resteau erat: qui & ipse cum Generali ardentissima febri vrebatur. Sub mediam noctem intra 23. & 24. Septembr. Generalis præsentib. viceAlmirante & capitaneo Beuninghen expirauit: quem paulo post circa horã tertiã Daniel Resteau quoq; eodẽ exitu secutus est. Quorũ

Generalis obit.

duorum

duorum intempestiuus obitus certè vniuersos haud modicè afflixit. Nam Generalem propter insignem prudentiam, & multifariam peritiam, summamque humanitatem, qua promiscuè omnes prosequebatur, vniuersi certatim impendio amauerant & venerati erant.

Sub diei 25. Septembr. exortum, cum vexillum luctui destinatum in prætoria erectum esset, naues ad eam vniuersæ congregatæ sunt, vt defuncto Generali nouissimum honorem præstarent. Cadauer itaque feretro lapidibus, vt citius mergeretur, oppleto, impositum, & linteo inuolutum, áque Capitaneis ex puppi ad proram vsque portatum, tandem à nautis in rubrum sabulum demittebatur: quo tempore etiam obtectorum tympanorum & tubarum lugubris strepitus, bombardarumque fragosus fremitus passim personabat. Simili processu Daniel Resteau quoque in mare promittebatur. *Generalis sepelitur.*

His curatis, cum inconsultũ videretur, classem, quæ Generali iam in omnibus parere didicerat, comprimis verò prætoriam, quæ frequentibus ægris plena erat, diutius capite & moderatore suo destitui: senatu bellico coacto, decretum est, vt literæ, quæ à patronis nauium obsignatæ datæ essent, proferrentur, & resignatæ, publicè audientibus omnibus recitarentur. Ex his intelligebatur, patronos nauium ita constituisse, vt si fors præfectus generalis Sr. Iacomo Mahu in itinere obiret, ipsius loco ViceAlmirans Sr. Symon de Coordes substitueretur ac præficeretur. Quibus cum gaudio ab omnibus perceptis, Coordes citra moram dominus ac summus præfectus salutatus est. *Noui Generalis electio.*

Hic ergò cum iuramentum obedientiæ & fidelitatis à Capitaneis, nautis ac militibus pro more sumpsisset, literæ modo dictæ de noui Generalis electione vniuersis denuò recitatæ sunt: quibus auditis mœror vniuersalis quadamtenus leniebatur, hoc insuper accedente, quod eodem fine Capitaneus Beuninghen grauem & elegantem orationem ad populum ederet. Porrò, vt temporis ratio aliqua haberetur, Generalis nauem suam, quam iam deserendam videbat, nouo capite instructurus, senatum bellicum conuocauit, & communi habito consilio curauit, vt pro ViceAlmirante Gerrit de Beuninghen: pro hoc rursus Capitaneus de VVeert: & item pro isto Sr. Dirrick Gerritsz China Enckhusanus sufficeretur & constitueretur. Singuli autem hoc vespere ad suas naues redeuntes, manè reconuenerunt: vt de cursus ac itineris modo exactius decerneretur. Iam enim vix 26. passuum profunditatem habebant. De his ergo sequente die constituebatur, & in inuentarium, quæ & quanta bona Generalis defunctus reliquisset, referebatur, nauibus nihilominus cursum suum seruantibus. Ab eo tempore scorbutus inter populum, præcipuè autem in prætoria naue, ita inualuit, vt vniuersæ naues ægris refertæ essent. Die 27. Pieter Iansz, prætoriæ nauis gubernator die obiit. *Capitaneorũ noua constitutio.* *Morbi inter nautas acerbantur.*

Die 28. Generalis, qui tum temporis in priore sua naui adhuc agebat, signo dato Capitaneos ad se accersiuit. A quo ad omnes naues pergens, generale iuramentum sibi præstari iussit. Sed & Capitanei omnes à suis sibi recens addictis nautis ac subditis peculiare iuramentum poscebant. Generalis autem 29. Septembris, nauem veterem deserens, à prætoriæ nautis cum gratulatione exceptus est.

His dicto modo curatis, continuandi itineris gratia cursum suũ prorsum direxerunt, vsq; dum à 4. Octobr. ad 6. paulò exquisitius intra austrum & occasum, & post iterum intra ortum & meridiem pertenderent. Circa hoc tempus ex naue Fidelitate signo dato, Capitanei conuocabantur, quod Bockholt admodum infirmus esset. Quod verò ventus admodum importunus flaret, solus Vice Almirans ad eum visitandum perrexit.

Die 27. Octobr. Generalis ad Capitaneos vniuersos enunciauit, vt in omnibus promiscuè nauibus tum preces tum ieiunia fierent, & Deus oraretur, vt in tot angustiis, non solum ab aquæ inopia, sed & ægrorum multitudine positis, ipsis fidelem opem & auxilium cælitus afferat. Hoc tempore austri altitudinem 1½. graduum tenebant.

Scorbutus inualescit.

Die 2. Nouemb. cũ scorbuti vis tam latè serpsisset, ac inualuisset, vt in prætoria naui vix iam tot sani superessent, quib. regi nauis posset: Capitaneus etiam de VVeert 70. ægros secum haberet, iis non numeratis, qui contagione quidem inuasi, sed nondum tamen penitus deiecti essent: sicut & in cæteris nauibus vltra 30. aut 40. morbosi numerarentur: Generalis ob hæc cõpulsus, Capitaneis nautisque ac gubernatoribus vniuersis ad se concitis difficultates illas exposuit, dicens, sibi impossibile videri, vt diutius in mari citra maximæ populi partis dispendium & internetionẽ versarentur. Collatis ergo sententiis vniuersi decreuerunt, vt alicubi terram quærerent, in qua ægri curari ac refici possent: quem in vsum Insulam Anno Bueno siue Nobon, vt quæ largissimam copiam carnium, auranciorum ac cæterorum fructuum haberet, omnium commodissimam putabant. Intra Aquiloeurum ergo cursum suum ad nominatam insulam recta continuarunt.

Circa noctis medium ferè, Almirans, qui prior cæteris nauigabat, disploso tormẽto signum dedit. Nã præter omnẽ opinionem & supputationẽ gubernatorũ, propinquã terrã videbat, quam nonnulli adhuc centenis, alij ducentenis, quidam centenis vicenis milliaribus abesse crediderant. Cæteri ergo in nauibus qui erant, signo accepto, cum & ipsi terram propinquam conspicarentur, in littore Manicongo anchoras miserunt, sub altitudine lineæ australis graduum ferè trium: & binorum milliariũ interuallo à terra stationem agentes, 8. passuum profunditatem habuerunt,

Hoc

Hoc loco nauem Episcopi cum 11. personis desiderarunt, quam ab eo tempore non viderunt iterum. Et licet nonnulli affirment, quod eam ferente vento declinantem conspexerint, ac ob id eam voluntariam discessionem fecisse suspicentur: posteris tamen temporibus diuersum omnino compertum est, eam nimirum post diuturnas iactationes ad Capo de Lopo Gonsales appulisse, vnde paulò antè Hollandi soluissent. Hîc ergo illos naue relicta, cum Monsr. Mucherone in Indiam Occidentalem pronauigasse. *Nauis Episcopalis desideratur.*

Manè diei 4. Nouembr. cum Capitanei in prætoria naui conuenissent: Generalis ViceAlmirantem cum scapha vna, & Liburnica, in terram emisit, vt quæ loci ratio esset, & vtrum portus aliquis, in quo naues commodè versari possent, conspicaretur. Qui tamen propius ad terram impellens, tantam fundi eminentiam attigit, vt magno perrumpere labore vix posset. Nec tamen in terra quicquam præter arbores quasdam offendit, licet secundum littoris porrectum tam diu procurreret, vt etiam propter noctis interlapsas tenebras ibidem morari cogeretur.

Postero die hoc ad naues reuerso, deliberatione habita Generalis mandauit, vt vela ad Capo de Lopo Gonsales verterentur. Nam, quo morabantur loco, fundus admodum incommodus erat, adeò, vt anchoræ sustinendis nauibus haudquaquam sufficerent, cum simul & venti impetuosi, ac maris vndæ æstuosæ furerent. Præter hoc & anchorarum funes admodum obtriti erant: & nauis insuper Fidei anchora vncum vnum perdiderat.

A sexto die vsque ad nonum in littus Guineæ peruenerunt, vbi Æthiopes aliquammultos ad colloquium, datis mercibus vilioribus illexerunt. Qui cum populi tantum numerum viderent, pauidi se ne spoliarētur, in pedes coniecerunt. Nihilominus tamen Generalis, cum locum commodum dispexisset, mandauit, vt ægri in terram efferrētur, & custodia Capitaneo Bockholt cum tot militibus, quotis opus esse videbatur, incumberet. Cæteri Capitanei noctu in nauibus delituerunt. *Hollandi Æthiopes alloquuntur.* *Ægri in terrā exportantur.*

Postero 10. die, cum videret Generalis, illic nihil quicquam nec fructuum nec carnis adipisci licere: consultum putauit, vt ad loci Regulum aliqui mitterentur, qui tentarent, an ab illo quid commeatus pretio dato impetrare possent. Huic ergo prouinciæ obeundæ Capitaneum Beuninghen designauit, qui cum sua scapha, & itidē cum scapha Capitanei de VVeert, quam eius curator Ian Kloeck teneret, mercibus aliquot impositis egrederetur. Hi tamen 12. die dicti mensis reuersi, præter gallinam vnam, & paucos Plantanos siue Bonannos, nihil attulerunt: adeò, vt cogerentur cibum ex obuiis herbis, in campo enatis, vt sunt Perecil de la Mer, nasturtium, & aurantia syluestria insipida simul ac inodora, parare. Hæ enim illic, licet copia minore, parabiles erant. Piscium tamen tantam multi- *Hollādi cibum captatū emittuntur.*

multitudinem cæperunt, vt vniuersos absumere non possent.

Vice Almirans morbo corripitur. Die 20. Vice Almirans febri ardenti correptus, tam grauiter decubuit, vt de vita eius omnes desperarent. Paulò post tamen reualescens sese refecit. Die 23. in portum celox quædam de Barent Ericksz appulit, in qua Gallicus pilota siue nauta aduectus est, qui inter Æthiopes diutius versatus, regi familiariter notus erat. Is habito cum nostris colloquio, apud regem se curaturum spopondit, vt quicquid vellent, impetrarent. Generalis ergo vna cum hoc Capitaneum de VVert & binas scaphas amandauit. Cum ad littus venissent, Gallus Regi Hollandorum aduentum nunciatum abiit, vt is more suo se ornatum & splendidum ipsis exhiberet. Vocatus itaque cum suis ad regem Capitaneus, regem in humili, & vix pedem alta sella reperit. Pedes is subiectæ pelli agninæ imposuerat, & vestem ex panno violaceo paratam, ac tæniis ex auro spurio superinstratam induerat: quam, qui conspexerant, pro remige quodam paratam eam putassent. Cæterum nec indusio, nec tibialibus, nec calceis cinctus, supra caput pileolū ex flauo, rubeo & cyaneo panno intertextum gestabat. Idem faciem dealbârat cinere, ita tamen, vt nigror cutis obiter transluceret. Collum corollis precariis, margaritis ex vitro factis innexis cinctum erat. Post regem rotundo orbe omnes eius nobiles consederant, qui capita sua pennis gallinaceis ornârant, & atram cutem pigmentis rubris tinxerant. Iuxta regem scabellum positum erat, storea ex iuncis texta instratum, in quo Capitaneus (qui hac pompa & maiestate spectanda occupatus, vix à risu se continere poterat) consideret. Hic ergo cum Regem istum more Æthiopico salutasset, iuxta eum consedit, eique sui aduentus causam exposuit: querens, quod loci habitatores nulla data causa profugissent, ad quos tamen amicè tractatū venissent. Cæterum cum eorum naues omnes ægrotantibus oppletæ sint, impendiò se rogare, & pro mercibus, quas secum attulissent, fructus, gallinas, oues & hœdos à Rege impetrent. Rex Hollandi petitione audita, eos humaniter primò saluere iussit. Post, quibus opus haberent, æqua ratione omnia detulit. Capitaneum ipsum quoque secum in domum regiam (quam describere hoc loco stultitia sit: cum apud nos stabula boum commodius & elegantius condita sint) abduxit. Quo cum peruentum est, Rex permutatione facta, pro lini lacinia, & ferri portione Capitaneum Cabrito siue hœdulo, & paucis plantanis remunerauit.

Capitaneus de VVert ad Æthiopū regem mittitur.

Ornatus regis Æthiopum.

Capitaneus cum Æthiopum rege sermocinatur.

Capitaneus cū Rege prandet. Intereà dum epulæ adornarentur, tubicines suos & musicos alios Capitaneus cantare iussit. Ex quo concentu voluptatis longè plus Rex hausit, quā Capitaneus, cui animus iam dudum in patinis erat. Post longam tandem moram à quadam fœmina regia in patina lignea Plantani aliquot tosti, cum fumo duratis aliquot piscibus promebantur. De quibus ferculis etsi rex parcè gustaret quidem, Capitaneo tamen longè auidius & vberius ingerebat. Postea vinum etiam

iam de palma propinatum est, potus certè non assuetis admodum ingratus. Cum aliquandiu sessum esset, remotis primis patinis, secundarium nihil appositum est. Quam parsimoniam Capitaneus oppidò admiratus, optabat, vt omnes veteres scriptores secum haberet, qui temperantiam Lycurgi, Socratis, Cyri, Pori, Phaotis, Pompeij magni, C. Fabritij, Masinissæ & aliorum plurimorum literarum monumentis inseruissent. Certus enim erat, eos hunc regē vniuersis illis prælaturos esse, qui tamen, etsi procero esset corpore, & valetudine vegeta, cum temperantia ista longè melius agebat, quàm qui vario apparatu, lautisque epulis continenter diffluerent.

Exacto prandio, cum esurie Capitaneo lactes adhuc rugirēt, vt qui integro die priore parum comedisset: per interpretem significauit regi, si ægrè non ferret, appositurum se quoque cibos illos, quibus in nauibus vterentur, vt diætæ nauticæ rex quoddam documentum haberet. Quod hoc saltem fine agebat, vt dilatam famem familiarioribus cibis compescere posset. Mappa ergò instrata, Capitaneus panem, cum infumata carne & caseo Hollandico & laguncula vino Hispanico plena apposuit. De quo vino rex tantum gustabat, vt temulentior in conclaue quietum abducendus esset. *Rex vino Hollandico inebriatur.*

Intereà temporis Capitaneus animi gratia locum illum, in quo 200. circiter domus erant, perambulabat. Cæterum vespera appellēte, cum Rex nedum euigilasset, Capitaneus cum sociis ad scapham redire instituebat, vt illic pernoctarent. Dum vero socij conuocarentur, Æthiopes magno numero probè armati confluentes, transitum ituris ipsis obstruebant. Quod videns Capitaneus, cum primò in pauorem datus esset: posteà tamen, quid vellent tot armati, quæsiuit. Qui responderunt ei, quendam è Capitanei comitibus, ædibus alienis vim fecisse. Institit ergo Capitaneus, vt violatorem illum digito intenderent aut monstrarent: promittens, quod sub aspectum ipsorum illum seuerè puniturus sit. Sed finxerant ista Æthiopes in concitati concursus excusationem. Hoc enim potius verebātur, vt Hollandi, si dimitterētur, sub noctē regressi, regē cū aliquot ministris prę-hēsum abducerēt. Iā ergo Capitaneus intelligēs, ꝙ nisi per vim nullus sibi ad naues reditus pateret, ad regis domū reuersus, & vbi rex esset, sciscitatus eū, domo egressum esse, respōsum accepit. Quo trutinato nihil secundi iā ominabatur: verū insidias nescio quas suspicabatur. Vi ergo dū sibi trāsitum parare meditaretur, tumultu rex suscitatus, vt erat nudus erupit, ac suos acriter reprehēdit. Tumultus autē causā à Capitaneo narrata, Rex eum, vt secū pernoctaret, obsecrabat. Cuius petitioni Capitaneus facile parebat, vnà tamē rogitans, vt sociorum parti potissimæ ad naues redire liceret. Ita cum 8. aut 10. è suis Capitaneus manebat. Æthiopes verò, nōdum omnino pacati, passi nō sunt, vt in ædibus regis pernoctaret, sed in domum aliam eundem abduxerunt: quam dispositis armatis tota nocte exquisitè custodierunt. *Capitaneus apud AEthiopes pernoctat.*

Manè cum in foribus staret Capitaneus, ad regem pergere se accingens, aspectus fœdi ac horridi fœmina, tota nuda ad eum propius aggressa, capsulam, cuius operculum loris coriaceis connexum erat, ita vt follis instar intendi ac remitti posset, manibus gerebat. Hæc ter Capitaneum ambiens labris nescio quid murmuris edebat, subinde capsulã, cineribus plenã ita pulsans & deprimens, vt prouolitantibus illis vestes Capitanei vndiquaq; obsideretur. Quę quidẽ, quid his voluerit, incertum est. Posteà tamen Capitaneus ridens ad regem reuersus rogauit, vt, quæ promisisset, haud cunctanter præstaret. Rex ergò mandatum subditis faciebat, vt, quod cuiuis venale esset, cõferretur. Sed præter Plantanos, & duas capras, quatuorque gallinas nihil allatum est. Quæ cum Capitaneus emisset, nec vberiora allatum iri speraret, valere iusso rege ad naues se recepit.

Vetulæ præstigiæ.

Capitaneus à Rege discedit.

Die 26. Nouembr. nauis Barent Erickſz portum ingressa est, quę in littore negotiationibus aliquandiu vacauerat.

Calend. Decembr. Generalis iterum duas scaphas cum eodem Gallo in terram emisit, qui tamen prioribus multò pauciora aduexerunt. Intereà quidam è militibus Capitanei de VVeert in sylua vicina aprum & duos bubalos ferierunt, nonnullasque aues cæperunt, quæ vniuersa inter ægros viritim distribuebantur. Generalis quin etiam indies tam manè quàm vesperi circuibat, vt quî tractarentur ægri, attenderet, eosdem solaretur, &, quæcunq; necessaria ipsis futura sint, promitteret.

Generalis solatur ægros.

Die 4. Decemb. ex insula Del Principe nauis Den Morien in portum venit. Postero die Laurens Chistiaens cum celoce eodẽ appulit.

Diligenti ergo habita cura ægris magna ex parte reualescentibus & scorbuti lue liberatis, cæteris vero hactenus sanis propter aëris æstum & insalubritatem loci febribus contrà frequẽtibus correptis: Generali tempestiuum videbatur, vt inde discessio fieret. Itaque vniuersis in naues recollectis circa 8. diei, horam 3. vel 4. decretum est, vt postero die vela eo loco rursus proferrentur. Quo, quamdiu morati sunt, 16. personas sepeliuerunt. Ipse quoq; Capitaneus hîc acutissima febre deiectus, priusquã malum euinceret, & sibi restitueretur, binos integros menses impendit.

Capitaneus de VVeert febricitat.

Die 9. circa vesperam soluentes, cursum suum in Insulam Anno Bueno direxerunt, tentatum, num recentes carnes ac fructus tam pro veteribus quam nouis infirmis adipisci possent. Nam & ex classe Monse Mucheron 13. viros acceperant, ad cursum institutum conficiendum promptissimos. Illi tamen, qui scorbuto prius liberati censebantur, biduò pòst recidiuam passi sunt, ita vt maculæ ipsis per cutem erumperent. Ex quo intelligi poterat, ipsos nondum ad sanitatem perfectam rediisse. Qua causa vnica ferè motus Generalis, senatu bellico consulto statuit, vt in Nobon insulam diuerteretur, quô ægri in terram rursus exponi possent.

Die

Die 16. Insulæ dictæ successerunt. Cum verò Generalis Capitaneum Dierick Gerritsz cum binis scaphis in terram amandasset, de subitò in littus aliquot Lusitani Æthiopesque proruperunt, qui, ne propius accederet, prohibebant. Cum vero è longinquo Capitaneus exponeret, quod non nisi amici venirent, qui cibos & commeatum pro ægris pretio iusto redempturi essent: admissis, quæ peterent, sponderunt, & iusserunt, vt diei sequentis aurora redirent. Iam enim vesperam esse: & Gubernatorem, in editiore monte habitantem, de his prius monendum videri. Hoc accepto responso Capitaneus ad naues rediit. *Hollandi insulā Nobon attingunt.*

Postero, nempe 17. die, idem Capitaneus cum duabus scaphis in terram rediit. Sed incolæ terræ, sclopetis muniti in littus se effuderāt, & alta voce, ne quô se propius admouerent, interminabantur. Nihil enim in his terris pro hostibus superesse. Capitaneus rectà ad Generalem reuersus, rem gestam ei narrat. Qui ob id continuò scaphas omnes impositis militibus munit, & easdem Capitaneo Bockholt & Tesserario Monsr. Hooghstoel ducibus, cū erectis vexillis in terram emittit, quorum alter ad læuam, binis scaphis, alter ad dextram, cum cohortibus præcipuis in terram egrediebatur. *Lusitani Hollandos à littore arcent.*

Quod videntes Lusitani ac Æthiopes, casas suas, quas prægressa nocte euacuarant, igne succēderunt, & deserto propugnaculo suo in montana se fuga proripuerunt, postquam in aduenas aliquoties prius defulminassent, & Capitanei Bockholt tubicinem olæsissent. Generalis autem postero die, cum occupata loca probè muniuisset, ægros in terram exportari curauit, & partem horum in templum, alios in reliquas ab incendio seruatas casas disposuit, ita tamen, vt cuiuslibet nauis ægri seorsim cubarent. Interim cum recentium fructuum, copiosè ibi crescentium, admodum auidi omnes essent, nullo ordine habito ad eos decerpendos quoquo versum euagati sunt. Quod tamen nonnullis malè cessit. Lusitani enim, qui passim in insidiis latebant, occasione captata, nunc hunc, nunc illum prosilientes feriebant, & successu temporis haud raros læserunt. Inter cæteros autem erat VVouter VVoutersz, qui 19. huius mensis die trucidatus, in opprobrium & ignominiam Hollandorum maiorem publicæ viæ expositus inuentus est. Vitandi ergo maioris incommodi gratia Generalis singulis officiariis simul & populo vniuerso seriò mandauit, ne quisquam sine consensu Capitanei Bockholt metas sibi positas transgredi attentaret. Nihilominus tamen confidentioribus nonnullis, contēpto mandato, egressis, & domum cum vulneribus reuersis, coactus est Generalis, in transgressorum pœnam patibulum surrigere. Postero die populi quædam pars armata emissa est, quæ tentaret, an quosdam incolarum captiuos adducere possent. Nullis verò inuentis, cum 27. capris abactis in castra redierunt. *Lusitani fugiunt.* *Ægri in terrā efferuntur.* *Generalis mādatū, de fructibus non auferendis.*

Hollandi in monte vallatos Lusitanos oppugnant. Die 24. Generalis 150. circiter instructissimos viros ad montem quendam altiorem, in quo Lusitani se obuallârant, & ex quo eruptiones subinde cum magno nostrorum detrimento faciebant, emisit. Qui cum propiores monti fierent, geminas in eundem ducentes vias inuenerunt. Vnde in duas se quoque Cohortes dirimere coacti sunt. Magno itaque labore vtrinque versus montis fastigium ascendendum erat. Iam ergo Lusitani ex editis locis in subiectos tum glandibus tum lapidibus tam violenter eiaculabantur, vt in primo statim insultu Ian Iansz Kloeck Capitanei de VVeert signifer & registrator, iuuenis quidem, sed reuera prudentiæ studiosus, cum nonnullis aliis læsis feritus caderet. Itaque fremebundi etiam Hollandi suas partes agunt, crebrisque fulminibus vi sese proferunt, adeò, vt vtræque cohortes vnà ad fastigium occupandum conuenirent. *Lusitani munitionem deserunt.* Statione itaq; sua eiecti Lusitani, munitionem factam fœdè deserunt.

Occupato iam monte, cum, quos perdidissent, numerarent, signiferi obitus certè à plerisque ægro animo auditus est. Nam impensius ab omnibus amabatur. Eundem tamen cum instructo comitatu ad Generalem miserunt; cui vnà, quo loco res essent, significari mandarunt, eius mandatum expectantes. Dum ergo sedulas ibi excubias agerent, gramine obtecta duo vasa, panibus referta, & duos caseos Hollandicos, & vrceos aliquot vino Hispanico plenos inuenerunt: quæ omnia in castra prouecta æqualiter ægris distributa sunt. Tandem & ipsi iussu Generalis deserta munitione ad suos reuersi sunt, postquam prius duas casas, gossypio plenas, in transitu exussissent.

Signifer Kloeck in insula pompose tumulatus est. Etsi verò *An. 1599. Ianuarius.* ibidem vsque ad Calend. Ianuar. Anno 1599. morarentur, ægrorum tamen numerus nihilo minuebatur. Ea enim ferè sors erat, vt si aliquot scorbuto liberarentur, totidem illicò ardentibus febribus corriperentur. Eodem loco plures 30. viris fatis ablati sunt: inter quos etiam erat Anglicus in prætoria gubernator, Thomas Spring, iuuenis fortissimus & prudentissimus. Interea tamen paulatim tum aqua, tum ligna, vt & coquos & aurantia, magno numero nauibus illata sunt.

Ægri in naues referũtur. Postquam ergo Generalis, qui ipse in terram egressus, ægros subinde visitabat & solabatur, eosdem non saltem non minui, sed indies propter aëris immoderationem augescere & multiplicari videret: vt in naues referrētur, & ex loco illo discessio fieret, consultum putauit. Mortuis itaque sepultis, & tentoriis cum templo exustis, 2. Ianuar. vniuersi in naues regressi sunt, viris 50. exceptis, qui tribus cohortibus dirempti, sese occultarunt, vt aliquos è Lusitanis præhenderent. Sed cum nec hoc consilium feliciter cederet, in naues se contulerunt. Postero die vniuersi ex Annobon soluentes rectà in fre-

tum

tum Magellanicũ curſum direxerunt, ratum habentes, in nullo alio quam hoc loco appellere. Cum ergo aliquandiu vento ſatis cõmodo proferrentur, 9. Ian. Fidei nauis malus maior, infernè totus putredinoſus & carioſus, corruit. Quæ tamen aduerſitas curſum nauium nihil impediebat, etſi in iſta naui vix 7. aut 8. ſani ſupereſſent, cæteris plerisq; ardentibus febribus excarnificatis: inter quos paulo poſt etiam Claes Ianſz eo morbo expirauit. Morbi huius lues per hoc præcipuè diſſeminabatur, quod Generalis omnes nautas ac Gubernatores in Fidem nauem amandaſſet, qui in reſarciendo malo vniuerſi laborarent. Iſte tandem 14. die erectus, etſi ex partibus octo cõſtaret, commodus tamen ſatis erat, niſi quod æquo breuior videretur. Intereà temporis ipſa hæc nauis rudentibus ex prætoria religata proferebatur. *Hollandi in fretũ Magellanicum nauigant.* *Fidei malus labaſcit.*

Die 22. altitudinem auſtri 8½. graduum attingentes, circa meridiem Inſulam Aſcenſionem conſpicati ſunt. Die huius menſis vltimo ſolem rectà in vertice poſitum habuerũt, ita, vt nullam vmbram funderet, gradus 20. & minuta totidem tenẽtes. Circa meridiem breuia Abrollos tranſmiſerunt, & Iapyge impellente, ad 9. vſque Martij diem verſus Libonotum procurrerunt: quo die altitudinem grad. 41. & min. 30. cenſebant. Hoc eodem die ex viceAlmirantis naue miles quidam ſententiis iudicum damnatus eſt, qui noctu coci reconditorium diuerſis vicibus effregit, & ex eo panes abſtulit. Is ergò die 10. ex malo ſuſpenſus, circa veſperam laqueo iterum exuebatur, & in mare deturbabatur. *Militum quidam ſuſpenditur.*

Cæterũ cum ægris ciborum appetitus paulatim reſtitueretur, ſed opſonia non ſatis probè ferrent: Capitanei cogebãtur bis in dies aſtare & edentes moderari, quoties opſonia ipſis proponerentur. Tanta enim auiditate illa ingerebant, vt & labra exurerent, ac ora, quorum partes exulceratæ fruſtillatim poſt excidebant. Generali quoque aduertente, vini quantitatem admodum defeciſſe: longinqui reſtantis itineris ratione habita, hunc in eo diſpenſando ordinem præſtituit, vt ſingulis dietim duo cyathi pleni miniſtrarentur. *Vini noua diſpenſatio.*

Die 10. altitudo 42. graduum erat, non procul à Rio de plato. Eo loco mare vſque adeò rubrum comparebat, vt mero ſanguine commixtum putaretur. Cum verò vndam hauſiſſent, eam totam vermiculis rubris ſcatentem repererunt: qui in manus repoſiti, pulicum more exiliebant. Hos nonnulli putant ſtatis temporibus à Balænis eiici. Poſt octiduum in naui Fidelitate, Anglus quidã miro quodam morbo periit. Cum enim ad menſam ſedens ederet, retrò repente lapſus vultum toruum exhibebat, & ſpumas copioſas ore reddebat, voce ne minima edita. Hoc habitu iacuit vſque ad ſequentis diei medium, quo vitæ finem fecit. Biduo poſt, eodem ferè morbo iuuenis quidam ex Vtrecht contactus eſt. Qui noctu ab excubiis reuerſus, *Nouus & truculentus morbus.*

intenta voce derepente clamare cæpit. Ad hunc cum milites aliquot accurrissent, ipse illos toruo vultu inspexit, & tum mordendo, tum vnguibus lacerando, tum pugnis tundendo eosdem grauiter infestauit. Quem tamen correptum cum in loca frigidiora intulissent, diebus quatuor integris nullo nec cibo nec potu vsus, ore tandem aliquid obmurmurare obscuri cæpit. Cui cum panis porrigeretur, truculentis & sæuis gestibus illum auidissimè arripuit, & crassissimè deuorauit. Ab eo tempore mente motus diutissimè manens, tandem in freto miserabiliter expirauit. Cum enim ad naturæ opera reddenda idoneum se præstare non posset, in perpetuo vdore cubanti tandem pedes perfrigerati ad tantam gangrænam deuenerunt, vt iis præsectis omninò opus fuerit.

Die 23. nebulæ tam crassæ inciderunt, vt naues sese mutuo spectare non possent. Circa vesperam tamen vna iterum conueniebãt. Post triduum similis nebula incidit. Cæterum vsq; ad 28. diem cursu continuo procurrentes, gradus 50. tenẽtes, bolide missa, 60. passuum profunditatem emensi sunt. Circa noctem vento vsq; adeò valido concussi sunt, vt prætoria nauis rimam contraheret, per quam confertim aqua irrumpens, antliis vix sufficienter exigi poterat. Postero die iterum sub altitudine 50. graduum plumbum mittẽtes fundum 80. passuum habuerunt, arena cęrulea permixtum.

Prætoria nauis rimas agit.

Cal. Aprilibus vento Libonoto vsq; ad posterum diem vsi, eodem cursum suum cõtinuarunt. Circa meridiem versus aquilonem terrã altam conspicati, fundum argillosum 36. passuum deprehenderũt. Circa vesperã, cum à terra non longius 5. milliaribus abessent, ab ea versus ortum tendentes, postero die pellacia vsq; ad vesperam vsi sunt, qua flante aquilone intra austrum & occasum impulerunt, & hanc metam vsq; ad diem 4. tenuerunt, quo 50. grad. & 46. minut. altitudinem habentes, 30. passuum profunditate nauigabant.

Die 5. grad. 52. altitudine, duobus ferè milliaribus secundum litorum longitudinem, quæ Doueren propè altitudinem habebant, procurrerunt, passuum 40. profunditatem habentes. Circa eiusdem tamen diei vesperam vento ex aquilone spirante, ne in terrã propius impingerent versus ortũ obliquarunt. Ita ergò postero 6. die in fauces viæ petitæ Magel: incurrerunt, 12. 13. & alicubi 14. pass. profunditatem nacti. Circa vesperam in latere australi anchoras iactarunt 18. pass. & propter malaciam maris ibidem per noctem subsederunt.

Hollandi via Magell. fauces ingrediuntur.

Die 7. leuatis iterum anchoris, Euronoto ferente secundũ terræ porrectum altitudine 52. & dimid. grad. pronauigarunt, circa vesperam naues anchoris sistentes passibus ferè 19. Eo loco Capitaneus de VVeert, cum funis tempestatum violentia diruptus esset, anchoram vnam perdidit, ita, vt puppis ab æstuantibus vndis nonnihil attolleretur. Quam tamen noua illico eiecta anchora breui iterum fixit & firmauit, vt æquo cum prora situ esset.

Cap. de VVeert ancharam amittit.

Poste-

Postero die de recuperanda anchora serio laboratũ est. Verum, quod funis cum anchora cohærens non emineret, sed pessum iuisset, operam frustraneam fecerunt. Hinc ergò cauro impellente se emouentes, nubiloso cælo existente porrò tetenderunt. Vesperi idem Capitaneus paruam insulam 14. milliaribus intra fretum super breuiis sitam & 3. passuum profunditatem habentem aggressus terram tenere se arbitratus est. paulo tamẽ vlterius se proferens 8. pass. aquam recuperauit. Nam intra dictam Insulam & breuia illa transmittendum fuerat. Eodem loco cum anchoras misissent, fracto fune earum vnam perdiderunt: quam tamen postero die magno labore rursus ex traxerunt.

Prædicta Insula Pinguinarum geminarum minima erat, ad quam viceAlmirans cum Capitaneo de VVeert postero 10. die April. appulerunt, vt officiariorum quendam Ian Diricksz de Dort, qui primus in freto obierat, ibidem tumularent. Appellentes ibi, ingentem volucrum copiam inuenerunt, quas mergos nominabãt, quoniam sese submergentes è fundo cibum quærebant. Harum auium 1300. aut 1400. fustibus & contis cæsas, secum ad naues attulerunt. *Pinguinæ Insulæ.* *Mergi 1400. fustibus occisi.*

Hisce auibus vniuersam classem ex hoc loco instruere potuissent: Sed quod serena tempestas fulgeret, & ventus commodus spiraret, temporisque aliqua ratio habenda esset, vt pote quod iam hyems præ foribus staret: Generali diutius ibi morari inconsultum visum est, speranti, in australi oceano victualium necessariorum se quãtum opus esset, facile impetraturum esse. Inde ergò 19. April. rursus soluerunt. Circa vesperam sub editiore terra quadam in parte septentrionali 24. passibus anchoras miserunt, & postero die integro, qui Paschatis erat, quod aura quieta esset, iisdem ibi morati sunt. Ex locó isto Generalis viceAlmirantem & Capitaneum de VVeert cum 50. viris in terram emisit, vt aut homines, aut pecora quærerent, & an nauibus ibi aliquis suetus trãsitus sit, peruestigarent. Sed re infecta ad naues redierunt. Sequente die leuatis anchoris aquilone & Iapyge ferẽte versus meridiem directi, tota nocte tempestate quieta vsi protenderunt.

Die 13. vento satis commodo se ingerente, in latere aquilonari portum quendam amœnum incurrerunt, quem Angli propter ingentem numerum concharum, ibi parabilium Conchiferum appellant. Portus hic intra fretum 21. milliaribus situs est: in quo iactatis anchoris 20. passus fundi argillosi repererũt: ex quo in terram egressi, limpidum & clarum riuum seu flumen inuenerunt, in cuius ripa concharum lignorumque ingens multitudo erat. Eodem loco ad diem quartum commorati, quantum poterant, lignis ac aqua se instruebant, & 17. die Euro flante intra editam dictam terram penetrabant, vbi tamen propter altissimos montes ibi incumbẽtes, & niue perpetuò tectos transitum nullum datum iri in principio videbatur. *Montes præalti niue tecti.*

Eodem

Eodem die circa vesperam in parte aquilonari anchoras iacientes, 11.12.15.18.& 20. passuum fundum arenosum habuerunt. Postero die iterum subtractis anchoris Euro impellente aliquousq; procurrerunt. Sed hoc vento breui mutato, coacti denuo in sinu quodam aquilonem spectante anchoris subsederunt, passibus 14. in fundo argilloso.

Sinus viridis in freto. Sinus iste sub grad. 54. situs viridis dictus, curua quadam eminentia in septentrionem excurrit, in cuius medio tres paruæ Insulæ visuntur, quarum minima orientem spectans, nauibus fabricandis, si opus sit, valdè commoda videtur. Ea enim admodum arenosa ac elata est, virentibus arboribus, Lauris similibus, licet procerioribus, ornatissima: quarum cortex piperis modo saporem acrem & mordẽtem præbet. Ibidem aquæ potabilis limpidissimus quoque fluuius est, conchis vndiquaque constratus, quarum nonnullæ dodrantis longitudinem habent. *Concha magna.* Sed & anatum ac anserum hic insignis copia: ita, vt sinus hic commodissimus sit eorum omnium, qui in freto isto reperiuntur: in quo perpetuo 12.15.20.30. & 45. passuum profunditas esse solet.

Hoc in loco vsque ad 23. Augusti cõmorandum ipsis fuit, quod ventum nullum idoneum consequi possent. Et cum nec venti se cõmodi offerrent, ac simul hyems insultaret, *Hyems in freto.* ibidem ærumnis maximis obtriti, vltra 100. viros perdiderunt. *Magna inopia & labores in freto.* Continuis enim procellis concussi, totos dies nunc vela stringendo, nunc pandendo, nunc anchoras mittendo, nunc retrahendo, & innumera alia agitando, inexhaustis laboribus terebant. Iam & naues inuicem collidebantur: & fluctuum insultu in littora dispellebantur: vt ad eas redigendas & firmandas Herculei labores requirerentur. Tum & subinde pluuiis, ventis, grandine, & niue verberati, in terram egredi cogebantur, iam ligna, iam aquam, iam conchas, iam aliud quod ex vsu erat, allatum & aduectum. Quibus certè omnibus iniuriis & incommodis populi pars maxima omninò eneruabatur. Posteà & fames horrida ingruebat, quod in frigidiore loco versarentur. Quam causam ex naturæ modo eleganter declarat, celebris Bartas in suæ nauigationis die secunda, his verbis: *Famis causa frigus.* Qui in locis frigidioribus habitant, propter auctum internum calorem plus cibi poscunt digeruntq;, quam qui in calidis locis macri gracilesque sunt, qui ab externo solis ardore nigriores euadunt. Eadem ratio eorum quoque est, qui in temperato aëre habitant: quorum ventriculi hyeme calidiores sunt, quã in æstate. Hæc Bartas.

Accidit ergò, vt vẽtriculi externo frigore calidiores redditi, nullo cibo satiari possent, eorum cõprimis, qui in Fide naue versabãtur. Ii enim opsoniis omnium maximè destituebantur. Itaq;, quicquid vspiam obuiũ arripiebant, in corpus ingerebant, vt crudas conchas, radices, herbas: quæ dum ad ignem coquerentur, expectare illis difficile

cile erat,etsi in nauibus perpetui ignes fouerentur, ad quos tum calefierent,tum cibos elixarent. Et, licet Generalis quidem istius nauis Capitaneo, tonnas sex pisorum fabarumque ex sua naue tradidisset, ista tamen omnia nihil proficiebant, adeò vt fames eorum deinceps nullo cibo castigari posse videretur. Sed & vestibus non vsque adeo probè muniti erant. Vnde motus generalis,cistas nonnullas pannis refertas reserari iussit,quibus distributis nudiores vestirētur. Nihilominus tamen ex frequenti concharum & crudissimorũ aliorum ciborum ingestione, ac aëris perpetua rigiditate, pleriq; hydrope tam violento inuadebantur,vt plurimi ex eo fatis fungerentur. *Hydropici nautæ.*

Die 22. April. suspendio nautarum duo adiudicati sunt: ideo quod effracto penore oleum furtim abstulissent. Quorũ vnus, cum iam laqueo suffocatus esset, alter intercessione multorum liberatus cum alio quodam,qui furti conscius,illud Capitaneo non prodidisset,virgis cæsus est. *Supplicium de nautis sumptum.*

Die 28.April.Capitaneus Bockhold,qui phthisi longo tempore absumptus erat,in freto obiit.Huic tumulus in terra factus est.Cumque more solenni sepeliretur,ex singulis nauibus ter tormēta displosa sunt.Huic omnium voto electus Sr.Balthasar de Cordes successit: qui 3.Maij nauis Fidelitatis dictæ administrationem suscepit. Biduo post,panis largius dispensari cæpit,ita, vt singuli dietim libram dimidiam eius sortirentur. Hoc ipso in portu Ioannes Corput, prætoriæ nauis signifer,quoque sepultus est. *Cap.Bockhold obit.* *Balth. Cordes Capitaneus nauis Fidelitatis.*

Die 7. Maij viceAlmirans cum sua & Generalis scapha versus austrum in Insulam quandam,sinui viridi recta oppositam, Gobiones captatum egressus est. Eò delati septem Canoas feris hominibus obsessas repererunt,quorum, vt coniectura dabat,longitudo 10. aut 11.pedum erat, corpore rubeo capillis promissis ex capite obducto. Hi scaphis animaduersis festinanter in terram impellentes coniectis & extortis confertim lapidibus in Hollandos adeò fulminarunt,vt viceAlmirans Insulæ appropinquare non auderet. Videntes autē feri, quod viceAlmirans porro progredi dubitaret, repente vniuersi in Canoas suas insiliunt,& magno clamore ad scaphas inuadendas sese proferunt. *Septem Canoæ feris hominib. plenæ.*

Cum ergo iā propius appulissent, iussit Capitaneus,vt in ipsos Musquettas suas milites exonerarent.Quo facto,vno momento illico 4.vel 5.ceciderunt. Eo spectaculo terrefacti, versus terram denuo festinantes,aliquousq; profugerunt.Et euulsis crassis arboribus, moles & valla congesserunt,vnde in aduenas lapides eiaculari,eorumq; impetum sustinere possent. Sed immanes ac truculentos hos deserens Capitaneus, re infecta circa vesperam ad naues rediit. Propter ventorum autem incommoditatem ibidem aliquot diebus cōmorantes, in terram indies scaphis egressi sunt,vt conchas, herbasque ac radices,& alia obuia legerent. Cum verò quærendo longius à se *Hollandorũ aliquot à feris hominib. trucidantur.*

inuicem discessissent: ex arbustis feri in proximos irruentes, tres eorum miserè trucidarunt: ex quibus erant Adrian Corneliſz Enckhusanus, Sebastianus Arentſz ex Mosa, & Marcus Marcuſz Amstelredamus. Sed & Alb. Thunissen de Calenburch, & Ian Ianſz Amstelredamus grauiter vulnerati sunt. Cæsos immaniter tractabant: & hos geminos quoq; morti dedissent, nisi Capitaneus de Cordes interueniens eos eripuisset. Feri hi homines toti nudi erant, vno excepto, qui nescio quid collo circumligarat. Arma eorum erant, tela ex ligno durissimo, quæ expedite vibrare norant. Hæc crenis seu hamulis ita exasperata erant, vt si in corpus penetrarent, extrahi non possent, sed nouaculis excindi eas opus esset.

Ferorum descriptio.

Intereà, cum Hispanica nauis illa, quam ante S. Iago occuparāt, tempestatum violentia admodum quassata in terram eiecta esset, nec resarciri cōmodè posse videretur: Generalis consentiente senatu bellico decreuit, vt ex ea confracta, prætoriæ scapha maior extrueretur ita, vt Pinassæ vsum præstaret. Itaq; die 16. asseres auulsi in terram prolati sunt. Ex quibus iunctis magna festinatione tignarij octidui spatio scapham ita condiderunt, vt illicò in aquam promitteretur. Huic gubernator præficiebatur Gillis Ianſz. Postero 28. die, vetus illa liburnica igne concremata est.

Hispanica Liburnica exuritur.

Die 17. Capitaneus de VVeert (quod iam omnibus opsoniis consumptis, solis iusculis victitare cogerentur) pisces captatum in littus excurrit. Interim violentissimo cæcia surgente mare tantoperè æstuare cæpit, vt nolentes volentes biduo integro in terra illa se continere cogerentur. Qui tamen posteà vacui ad naues reuersi sunt.

Die 18. vento adhuc nonnihil fremente, vice Almirantis nauta Dierick de Groot, qui in pergula nauis nescio quid operabatur, in mare delapsus est. Cui cum propter magnam ventorum violentiam suppetiæ nullæ ferri possent, in conspectu sociorum suffocatus est.

Concio habita in niue.

Die 2. Aug. Generalis, populo omni in terram egresso, etsi niue omnia canderent, concionem publicam fieri mandauit, qua Deo gratiæ dicerentur, quod integro iam anno in tam periculoso itinere seruati essent: & idem deuotis precibus rogaretur, vt porro quoque gratiam suam & misericordiā ipsis clementer conferat, vt incæptum iter feliciter confectum dare valeant.

Sinus de Cordes.

In viridi hoc sinu, cui (quod classis ibi hybernasset, & ex fame ac cæteris laboribus ærumnisque vltra 120. homines extincti essent) nomen de Cordes dederunt, porro quoq; cum imbribus, grandine, ventisq; perpetuis cum fame & inæstimabili miseria, vsq; ad 25. Aug. commorati sunt.

Holl. ex sinu viridi soluunt.

Die Aug. 23. hinc soluentes tandem, vento Iapyge intra Aquilozephyrum impulerunt. Sed quod vis huius venti admodum ignaua esset, posteri diei aurora anchoras denuo mittere coacti sunt: quas

vesperi

vesperi attollentes iterum, circa noctis horam decimam in grandem sinum partis australis cum reflua vnda ingressi sunt, post quem Insula quædam parua 16. 24. 30. & 40. passuum profunditatem habens sita conspiciebatur. Locus hic anchoris mittendis omnium aptissimus erat. Ex eo enim, quoties lubebat, ventis optatis excurri poterat. Generalis ergò vt ad se vniuersi Capitanei & nautæ congregarentur, signo dato iussit. Virtute enim & constantia officiariorum motus, in freto isto monumentum quoddam suffixurus erat, quod testaretur, Hollandicam classem nullis aut periculis aut ærumnis absterritam hac transiisse, & primos eos è nationibus vniuersis cum tot nauibus transitum istum patefecisse. Ad fraternitatem ergò seu societatem istam stabiliendam sex è tota classe primarios secreuit, qui iurisiurandi religione sese mutuo obstringerent, quod nullo vsquã tempore, aut summis periculis ærumnisque, aut ipsa quoque morte pauefacti, quicquam admissuri aut designaturi essent, quod vel infamiam propriam, vel patriæ opprobrium ac dedecus, vel semel huius suscepti itineris remoram vel in minimo causari posset: sed quod econtra potius vitam & sanguinem ipsum impendere velint, saltem, vt infesti sui hostis vim quadamtenus proterere ac eleuare, cursumque institutum feliciter exigere valeant. Itaque Hollandicum insigne eo ipso in loco surrexerunt, ex quo Rex Hispanorum thesauros suos, quibus fretus hactenus vniuerso Belgio tam hostilia arma intendit, magna ex parte colligit ac conquirit.

Commodus in freto sinus.

Generalis tränsitus monimẽtum statuit.

Fraternitas stabilitur.

Hæc fraternitas in freti illius parte australi, illiusmodi ceremoniis ac solennitatib. quales loci ratio tulit, constituta est: quod fœdus pactũ, Fraternitatem liberati Leonis indigetauerunt. In eius rei memoriam tabulæ cuidam sua nomina insculpserunt: quam, vt à prætemauigantibus omnibus clare perspici posset, columnis altis suffixerunt. Et cum in fœdere hoc sanciendo omnifarias ceremonias equestres adhibuissent: ob id sinum hunc equestrem nuncupauerũt, ex quo tandem 28. dicti mensis die. ferente vulturno soluentes, dimidij milliaris ferè spatio secundum littus aquilonare pronauigauerũt, vbi in breuia quædam inciderũt, cõminuendis nauibus admodum procliuia. Inde verò industriè se rursus extricantes in sinum quẽdam australem secedentes, anchoras 20. passuum profunditate iactarunt. Ibidem aquæ potabilis pronissima copia erat.

Sinus equestris.

Pro mandato ergò Generalis, Capitaneus de VVeert scapham suam viris necessariis munitam, in sinum Equestrem rursus egit, vt fraternitatis tabulam ibi erectam, referret inde, & in loca commodiora statueret. Eius verò sinus angulum nauibus ambiens, 80. circiter feros viros, in terra cõsidentes, ac in vicinia 8. vel 10. Iollas siue canoas tenentes, conspicatus est. Hi quãprimum scapham appropinquantẽ vidissent, ingẽti clamore suscitato, vt propius ad se accederẽt, manib. iactatis innuebant. At Capitaneus quod se nimis ad hos edo-

mandos infirmum videret, illicò retrò ad naues commeauit, vt rem hanc generali ocyus impertiret. Sed cum discederet, feri eum per littoris longitudinem cōcitatius insectantes, subinde alta voce clamitabant, & vt ad se rediret amarulenti quasi inuitabant.

Generalis ergò re comperta, tres scaphas viris plurimis munitas subitò in dictum sinum amandauit. Qui tamen in littus egressi neminem eorum loco priore inuenerunt. Immanitatis tamen ab ipsis exercitæ certa vestigia repererūt. Nam quæ defunctorum sociorum cadauera ibidem nuper tumulauerant, ea Barbari non solum sepulchris iterum eruerunt, verum etiā immani laniena fœdissimè discerpserunt. Inter cæteros M. Ian. Iansz Generalis chirurgus inhumanissimè consauciatus, miserandum spectaculū exhibebat: cui & buccas disciderant, & fustib. caput cōtuderant, & telo cor perfoderāt, & pudendum amputarant, & tanden ita mutilatum in vndā abiecerant. Tali enim habitu inuentus, & à sociis denuo sepultus est. Sed & archimagiri sepulchrum patens inuentum est, cadauere nullibi conspicuo: ita, vt suspicio esset, id à feris iis ablatum fuisse.

Immanitas Barbarorum.

Truci hoc spectaculo militum animi vsq; adeò in furorem dati sunt, vt & loca passim vniuersa perquirere, & Barbaros istos dira vltione vindicare satagerent. Sed quod loca ista pleraque vasta viderentur, & adpellens vespera reditum ad naues suaderet, fragmenta saltem quædam istius tabulæ, quam Barbari frustillatim cōminuerant, secum ad naues attulēre.

Monumētum Hollandorum vastatum.

Postridie 2. Sept. eo loco rursum excedentes, ferenti cauro sese crediderunt, & circa 3. diei noctem fines freti attingentes, commoda tempestate oceanum australem ingressi sunt.

Hollandi ex freto in oceanum australē veniunt.

Die 5. & 6. solito cauro adhuc pertendentes, metæ priori feliciter insistebāt. Hoc tempore senæ naues, quibus etiam scapha pridem ex cremata Liburnica facta connumerabatur, vniuersæ adhuc coniunctæ pergebant. Circa diei septimæ verò initium ventis impetuosioribus mare ita exæstuauit, vt viceAlmirans, quam scapha iuncta sequebatur, anchoras iactare cogeretur. Eadem & Fidelitati naui, quæ scapham suam non extulerat, necessitas incumbebat. Capitaneus verò de VVeert, qui suam scapham, quam primo fretum egressus esset, intro receperat, Almirantem prænauigantem insequebatur.

Procellæ in oceano australi.

Interim maiori celoci, quæ ad Fidei læuam concurrebat, aduersitas quædam obtingebat, quæ principium & causa vniuersæ classis disseparationis erat. Cum enim crebris succussationibus, à fluctuum ventorumq; vi factis, pars quædam de naui excidisset, & antennam priorem non sine grandi mali periculo secum abripuisset: contractis illicò velis eliso tormento cæteris anterioribus huius rei signum datum est. Quod vbi Capitaneus de VVeert audiuisset, anchoram & ipse emisit, ac sua vela festino collegit, vt hoc pacto sibi opem inuicem prestare possent. Fidelitatis verò scapha cum eodē fine ad pericli-

Classis distractæ principiū.

clitantem celocem emitteretur, fluctuum concitatione fremente euersa, funditus periit.

Interim tamen Generalis naue, propter non auditum signum strenuè ventos sequente, factum est, vt eadem à cæteris interuallo quàm longissimo euagaretur. Attamen ViceAlmirans, cum casum videret, cœpit & ipse pro ferendo auxilio vela sua legere. Paulò post, nebula tam densa & crassa illapsa est, vt ab vna naui ad alteram prospectus minimè pertingeret. Commorantes tamen vniuersi, celoci resarciendæ, & quæ exciderant, reponendis, maloque firmando certatim laboriosè incumbebant. Die verò 8. Septembr. sub auroram, commorantium trium nauium binæ scaphæ desiderabantur, quas tamen, cum & cæteri vela ventis rursus dedissent, trium horarum spatio iterum consecuti sunt, sperantes fore, vt breui tempore nauem quoq; prætoriam cum gaudio assequantur.

Vbi conuentum est, Capitaneus Dierick Geeritsz postillionem ad ViceAlmirantem amandat, rogans, vt is Capitaneis de VVeerde & Cordes mandet, quo suos tignarios illicò ad celocem mittat, qui fracta sua opera redintegrent. Quod cum impetrari facile posset, bini illi (nam in vtraque naui vnus saltem tignarius erat) vnà, cum magno Fidei & Fidelitatis damno, ad celocem missi sunt. Hæ siquidem duæ naues ab eo tempore posteà nunquam iterum spectatæ cæteris fuerunt. Nam cum 10. Septembr. cæcias tam violentus irrueret, vt eæ cursum suum omnino inuertere, & intra medium austrum ac occasum procurrere cogerentur; celox circa vesperam sua vela, vt & Almirans, quæ duæ præcurrerant, legit. Quod cum Fides & Fidelitas vidissent, sensim ferentem ventum secutæ sunt, quod arbitrarentur, celocis malum iam iterum aliquid damni accepisse. Intereà tamen, cum nox obscurior incubuisset, celocis ac Almirantis vela rursus ventis data sunt (sicut id posteà Thuenis Thuenissen testatus est) & signo ne minimo quidem, quod facere debebant, dato, perrexerunt. Cum vero duæ restites naues horũ omnium nesciæ essent, vnà iunctæ manserunt, sperantes fore, vt Charitas, suum aduentum omnino præstolaretur. Die erumpente, iam binæ hæ naues se penitus desertas esse, cum magno dolore depræhenderunt. Capitaneo comprimis de VVeett hæc desertio magnæ ægritudini erat, quod duos saltem Gubernatores peritos secum haberet, & nauarchus in lecto æger cubaret, & cæteri nautæ plerique viribus suis exhausti essent. Itaque ad Capitaneum de Cordes exiguo velo procurrens, impendio illum obsecrabat, vt cum nauem instructiorẽ haberet, sui aliquam curã gereret. Hi ergò citra insignem causam vela sua nec augere nec minuere se velle compromittentes, recuperandæ societatis magno desiderio ita paulatim iam procedebant.

Fidei & Fidelitatis fabri ad celocẽ mittuntur.

Die 16. dicti mensis ferente austro procurrentes, postera luce Libonoto impellente ad gradum 54. lineæ æquinoctialis ascenderunt.

Nicolaës Yſebrandtsz moritur. runt. Eodem die Nicolaës Yſebrandtsz, Capitanei de VVeert nauclerus magna iſtius nauis iactura obiit. Iam enim, qui naui imperitaret, nemo illic ſupererat.

Die 19. cum cæcias primò perflaſſet, poſteà Argeſtes tam violentus inſonuit, vt metu euerſionis nauium, contractis velis omnino pergere cogerentur. Nam & vndæ æſtus tam horridus fremebat, vt *Deſertarũ nauium pericula.* exterior Fidei pergula tranſuerſi pollicis latitudine emoueretur, & Fidelitas, irruentibus deſuper vndis ita oppleretur, vt in tabulatis nautæ vſque ad genua in aquis peditarent. Vnde factum, vt panes plurimi madefierent, & humore corrumperẽtur. Quin & nauis Capitanei de VVeert carina, per rimam cæcam factam, tantum iam aquæ imbiberat, vt ea exigenda integras noctes dieſque occuparentur, priuſquam inuentam rimam materia idonea iterum obſtruxiſſent. In tot tantiſque periculis ac ærumnis binæ hæ naues 24. diebus verſatæ, nonnunquam cum, aliquando ſine velis agitabantur, adeò vt à ſe inuicem quoq; multoties diſiicerentur ac diſpellerentur. Præ- *Fames duarũ nauiũ magna.* ter hæc dira quoque fames milites miſere lancinabat: vt qui conſuetis dudum conchis iam in ſolidum orbarentur, & ſolo pane ac ſiccatis piſcibus viuere cogerentur.

Itaque dum hinc fame & inedia, illinc procellis & tempeſtatibus crebris colliderentur, adeoque medullitus eneruarentur: die inſuper 25. Septembr. nouis procellis concuſſi, noctu in freti terram aquilonarem, quam propter denſas tenebras videre non poterant, ſed ab eadem ſe adhuc 20. milliaribus diſtare arbitrabantur, impegerunt: ex qua tamen mira agilitate ſe iterum expediebant illicò ac extricabant. Quod dum anniterentur, Fides, quæ propter dictas craſſas tenebras, longius proſpicere non poterat, in medio extricationis molimine rectà in oppoſito duos præſignes ſcopulos erigi animaduertit, quorum vnus viri ſtantis altitudine ex vndis extabat, alter procerior in altero latere eminebat, quos maris æſtus fremitu horrido conuerberabat. Hîc quantis in periculis verſarentur, cuilibet facile iudicatu eſt. Nam effugij nullum humanum medium ſupererat: ſiquidem omnino perrumpendum videretur, & regreſſus propter poſticorum ſcopulorum metum nullus etiam daretur. Taceo, quod vrgentes tenebræ etiam boni conſilij omnem copiam differrent. Interim vero Capitaneus de VVeert, qui de hac non minus quam ſua naue ſeruanda ſeriò laborabat, ſuccenſo multoties puluere pyrio tot ſplendores faciebat, vt loci ratio aliquantò melius peruideri poſſet.

In mediis his anguſtiis ad Deum preces effundẽtes, vela, quantum poterant, conuertebant. Quorum miſertus Deus manifeſtam quoque opem in momento illis præſtabat: adeò, vt facilè ſe inde & ſine vllo damno non ſolum extricarent, verum & in loca ſecuriora breui efferrentur. Dum ergo loci conditionem de die inſpiciunt,

vix

vix tribus à freto milliaribus se abesse animaduertunt. Vnde in fretum recurrendi, & portum quendam expectandis ventis idoneum quærendi consilium capiunt. Circa vesperam itaque ad freti angulum australem, duabus eminentibus insulis conspicuum, ac à terra firma stadij meta distantem, peruenientes, ab hac in ipsum fretum sesquimilliaris fermè spatio incurrunt. Vbi cum portum commodum consecuti essent: loco tamē propter noctis tenebras, & frequentium insularum viciniam parum fidentes, versus terram se recipere constituebant, ideò comprimis quod fluctuum vi à freto iam se sex milliarium spatio abactos esse peruiderent. *Duæ relictæ naues ad fretum recurrūt.*

Dum ergo Fidelitas præcurreret, paulò post, commodi inuenti fundi signum dedit: qua causa & Fides se sinui isti propius ingerebat. Ibi autem vix tantillum morari, fundum seu sinum eum non pro opinione prima optatum esse animaduertebant. Capitaneus enim de VVeert rectà post nauem suam cautem cæcam seu latentem depræhenderat. Itaque pro commodiore statione quærenda gubernatorem amandare coactus est. Is verò sinu vndiquaq; pererrans, præter saxosum fundum nihil reperire potuit. *Cōtinuò sinus incommodus.*

Calend. Octobr. procellis horrendis ex aquilone & oriente medio ingruentibus, tribus anchoris naues sistere cogebantur. Breui tamen remittente tempestate, securè vsque ad 10. diem Octobr. habuerunt, quo funis anchorarius Fidei discrepuit. Itaq; noua anchora missa, propter scopulos dictos tota nocte manifestis periculis expositi erant, dum tandem die oriente, anchoris sublatis, commodiore alio loco considerent, vna hac spe suos animos lactantes, fore forsan, vt propter æstatem iam appellentem breui tempestas optatior inundet. Sed spes hæc eos admodum turpiter fefellit. Nam ab eo tempore binis integris mensibus nulla dies adeò serena illis effulgebat, qua madida saltem vela resiccare possent. *Procellæ grādes.*

Dicti mensis die 14. tam vrgens iterum cæcias surrexit, vt eius violentia plerisq; anchorarum funibus obtritis, & nauibus concussis Capitaneus de VVeert, deserto isto sinu portum tutiorem sectari, seriò suaderet. Itaq; in anchora quotidiana recuperanda laboratum est haud tenuiter. Quam tamen, quod in foueam 40. passibus profundam incidisset, redipisci iam impossibile erat. Cæterum anchoram alteram iactatoriam recuperarunt quidem, sed fractam. Ita, vt hac nocte duæ anchoræ perierint. Nihilominus tamen, cum cogitarent, diurnam anchoram piscationis ritu in littus aliquando extrahere, in dicto sinu adhuc diutius commorari placuit, naue tamen paulò altius in loca securiora ab his scopulis deducta. Discretis ergo vicibus ab eo tentatum est, an dictam anchoram quacunque industria extrahere liceret. Sed frustra omnia. Tum & Fidelitas nauis, quæ ipsa hactenus firma & quieta stabat, procellis crebris emota die 17. sub noctem versus terram dispelli cæpit: quæ tamen duabus illicò *Fides duas anchoras perdit.*

aliis

aliis anchoris missis periculum illud quadamtenus effugit ac declinauit. Exorto die postero, cum ad priorem locum redeundi omnem operam impenderent, funes suos tam profundè obtritos depræhenderunt, vt omnem frustrà in hac re impendi operam liquidò viderent. Itaque cum omnem longiorem in hoc sinu moram factam cum certo fore periculo putarent: die 18. inde soluētes, aliò concesserunt, Capitaneo de VVert inuito quidem anchoram suam post se relinquente. Sinum seu portum hunc Periculosum nominauerunt, quod 20. integris diebus cum certo vitæ periculo in eo versati fuissent.

Sinus periculosus.

Cæterum postquam portus commodioris quærendi causa inde discessissent, Thrascia flante versus ortum milliari vno penitius in fretum incurrentes, portum vsque adeo commodum & tutum attigerunt, vt is nullis ventorum iniuriis expositus esset. Hunc ingressi naues propè terram 60. passuum profunditate fixerunt. Capitaneus autem de VVeert, qui prius anchoram in mari perdiderat, duobus crassis funibus ex arbore religatis nauem suam reuinciebat, quod speraret, se minore cum periculo ibi ventorum opportunitatem præstolari posse.

Nauis de arbore religatur.

Itaque cum isto modo satis firmiter religatam nauem arbitraretur: cæpit 22. die Octobr. nauem, in cuius fundo duas reliquas anchoras condiderat bonis exportatis omnibus euacuare aut exinanire. Circa meridiem, cum iam tabulata nauis omnia doliis & ferri molibus superius constrata essent, dicto ocyus tempestas inualuit tam horrida ac procellosa, vt nauis, quæ parte inferiore iam alleuiata nonnihil erat, in latus tota declinaret, & funis, quo religata erat, rumperetur. Hoc viso, celeritate incredibili anchoram iactantes, quod poterant, corrigebant. Cum verò is locus admodum profundus & saxosus esset, accidit, vt priusquam anchora firmaretur, nauis ista in Fidelitatem ventorum vi incuteretur, adeo, vt iam periculo euidenti omnia dubia essent. Nam ex collisione naues manifestè crepantes auditæ sunt. Et nisi funes, quibus nauis terræ innexa erat, tam validi extitissent, certè à se disseparari tam facile illæ non potuissent.

Capitaneus de VVeert vltimas anchoras profert.

Subitanea tempestas.

Cæterum cum ventus subinde inualesceret, & violentior de montibus continenter increbresceret; funium dictæ nauis nonnullis solutis, nōnullis ruptis, adeoque anchora ipsa laxata eadem versus terram violenter compelli cæpit: ita, vt, priusquā firmari iterum posset, iam terram ipsa cum sua scapha feriret.

Fides in terrā expellitur.

Etsi vero Capitaneus milites nonnullos ad naues figendas & sistendas cum funibus emitteret: ac ex altera naui Thunis Thunisz cum 10. aut 12. viris ei auxiliatum properaret: tentatu tamen omnia difficilima videbantur. Hisce in extremis angustiis cum & noctis & consiliorum summa cæcitas esset, hoc omissis cæteris, vna opera omnes agere cæperunt, vt ad minimum panes suos maturè eriperent ac ef-

ac efferrent, ne pereuntibus cęteris, tandem ipſimet miſerabili quoq; eſurie ibi mori cogerentur. Sed miſericors Deus, qui promptã opem ipſis iam aliquoties attulerat, ita hærentes manifeſto auxilio iterum iuuit ac eripuit, ventos aquilonios violentos confertim immittens, quorum impetu naues à littore diſpellerentur. Ita ergo periculo exempti, cum poſt dies illuxiſſet, funibus valentibus nauem è terra iterum firmarunt, & anchoram fractam attraxerũt. Poſteà ad opus inceptum redeuntes, binas anchoras è nauis fundo emoliti ſunt, & vacua dolia aqua replentes, ventum idoneum expectarunt.

Diuinum auxilium præſens in grauibus periculis.

Intereà dum ibi morarentur, totos dies ac noctes quærendo in terra cibo, & naues firmãdo, & vela curãdo trãſigebãt, nihil perpetuis pluuiis, ac niuib. ventiſq; obſtãtibus: ita, vt nouẽ illis menſibus, quib. in freto obhæſerãt, velum antennis nullũ ſoluerent ad reſiccandum, ꝙ iugiter ventos cõmodos, quibus feſtinò ſoluerent, præſtolarentur.

Perſeuerantibus ergo tot laboribus, & frigore intenſo, & vdore moleſto, & fame ſæua continuò durante, Capitanei de VVeert milites tandem vſque adeò indignati ſunt, vt ſe vniuerſos ægros ſimularent. Cumq; Capitaneus ipſe quotidie vnà cum militibus, aut conchas lectum aut aues captatum in terram egrederetur: nautæ cæteri, qui in nauibus manſerant, ex compacto rem agentes cõſilium cæperunt contra Capitaneum inſurgendi, eumque, vt domum tandem rediret, compellandi: dicẽtes, hactenus ſe iuramento ſuo ſatis ſuperq; defunctos eſſe, vt qui vẽtum expectando idoneum ſuorum partem maximam impendiſſent, partem alteram morbis & laboribus ita enectos haberent, vt muniendis ac regundis nauibus iam non ſufficerent. Porrò autem & commeatus tantam eſſe penuriam, vt diutius morãtibus is facilè periturus ſit. Sed & vniuerſos anchorarum funes obtritos, & anchoras ipſas amiſſas reditum in patriam ita obſtinatè ſuadere, vt non probitas, ſed mera temeritas & ſtultitia futura ſit, ſi porrò extrema tentando ſuſceptum iter continuetur.

Militum contra Capit. rebellio.

His ac ſimilibus militum cauſationibus, Capitaneus, quod ex tempore poterat reſpõdebat, impendio rogitans ſimul & obteſtans, vt Dei miſericordiæ fidentes, eius auxilium patienter expectarent, & dati ſemel iuramenti probè memores eſſent. Sibi enim tamdiu non ſtatutum eſſe domum reuerti, donec vel ad minimam ſcapham muniendam viri ſuppeterent. His tamen non admodum moti milites, frigidè omnia tractabãt: adeo, vt Capitaneus, quoties anchoras ſuas attollere vellet, vocato ſubinde alterius nauis nauclero opus haberet. Pręſente Capitaneo, omnes infirmi erant. Eo abſente, diris omnia execrabantur, & porro ne vlli quidem operi manum admouere promptam deierabant. Quod etſi cuiuſdã indicio omne Capitaneus quidem reſciſceret, nullius ſe tamen eius conſcium fingebat, ſed ſolando populum & ipſum animando iugiter inſtabat, & operas omniũ primus aggrediebatur, adeo, vt ſuo exemplo nõnullos in pudorẽ daret.

Tandē tamen, cum à Capitaneo de Cordes admoneretur, præcipuos quosdam in naui officiarios, milites suos pusillanimes ac pauidos reddere conari: eorum quemlibet seorsim compellans, seriò interdicebat, ne porrò quicquā vel dicerent vel molirentur, quo militum animi eneruari ac ignauiores fieri possent, sed potius omnia ad suscitandos eos idonea meditarentur. Recitatis etiam cōfœderationis articulis, eosdem sui iuramēti præstiti memores esse iubebat. Officiarij autē pro excusatione sui Capitaneo respondebant, quod assiduis militum querelis fatigati, eorum solandorum porrò nullam copiam haberent. Nam & fame longinqua exhaustos illos, nullis laboribus porrò ferendis aptos esse. Tum & sustinendis diutius imbribus impares, obstinatè eos sibi proposuisse, quamprimum in Oceanum australem peruenirēt, desertione facta scaphis aufugere. Nauē enim iam vsque adeò desertam esse, vt nullo dubio breui pessum itura sit. Hoc responso audito Capitaneus quidem tum temporis acquiescere se fingebat: sed cum tempore faciendarum precum posteà congregati omnes essent, hac oratione eos compellare cæpit.

Capitaneus militibus articulos iuramenti recitat.

Quantis, ô socij, tum laboribus, tum periculis ac impensis nos quidem per fretum hoc in Oceanum australē traiiciētes huc denuò reuoluti simus, vestrum nemo est, qui ignoret: adeò, vt, quod nōnullorum indiciis de vobis mihi nunciatum est, verum esse credere haud facilè queam. Mei tamen debiti ac ipsius rei grauitate motus facere non possum, quin significem vobis, susurris ad me haud obscuris relatum esse, quod inter vos milites quidam refractarii & rebelles sint, qui cæteros ad labores & obuia pericula sustinenda promptos ac alacres, seducant, &, vt fuga elabentes domum redeant, proteruè suadeant. Quod si quidem verum est, Deus, qui tot iam periculis pressis manifestā & subitaneam nobis opem multoties attulit, causam hāc videat & iudicet. Mihi tamen hactenus persuaderi minimè potuit, è vobis quemquam esse, qui tot tantisq; iamdum exantlatis laboribus ac miseriis, nūc demum fracto animo succumbat, nulla cura habita illius doloris ac diuidię, quam Generalis, qui summo nobis vniuersis studio semper fauit, ex absentia nostra percepturus sit, dū per nos vniuersa instituta nauigatio hoc pacto annihilaretur, & is incassum nostrum aduētum sibi polliceretur. Qua sodes industria, quo prætextu nostrum in patriam reditum velabimus, si iusiurandum sanctè præstitum, temerario periurio sceleratissimè violauerimus? Quo tādem loco vel Angli vel Hispani vel quicunq; alij exteri Hollandos, sulcādo Oceano veluti natos habituri sunt, si nos integræ hyemis iniurias constāti animo tolerasse, & nunc æstate appellente demum in patriā reditum molitos audiant? Non ea tempestatum & procellarum perpetua duratio erit: sed cum Sol iam ad summum conscenderit, diesq; longissimi sint, spes est fore, vt serenitas aëris & tempestatis commoditas breui tandem nobis iterum effulgeat. Patienter ergo tantillum

Capitanei ad milites oratio.

moræ

moræ feramus, Deumq; Opt. Max. rogemus, vt felici suo nutu cursum nostrum expeditissimè dirigat. Me quidem quod attinet, dum hos artus spiritus moderatur, domum reuerti prius non statui, quàm iter semel inceptum feliciter, aut certè quomodocunque confecero. Quin & mori mihi procliuius erit, quàm cum dedecore cursum reflectere. Id quod de me vobis penitus persuasum sit.

Sed hoc scitote tamen, me primũ quemuis, porrò reditus mentionem vllam facturum, crudeli mortis genere obtruncaturum esse. Quanquã non dubitem datæ vestræ fidei vniuersos vos & memores & tenaces postmodum futuros. Exemplo vobis ea societas sit, quæ Fidelitatem nauem tanto affectu tuetur. Huic enim vel mori prius obstinatum est, quã cursum cęptum non animosè prosequi. Quod si pauciores isti continuandæ nauigationis tam tenaces sunt: quid vos amabo non deceat, quorum & numerus & apparatus maior est? Reuersionis ergo meditationem longè ex animis ac pectoribus vestris exigite. Sed & hoc sedulò cauete, ne pronas ac hiantes aures iis præbeatis, qui ignauiores reditum vobis quandocunque suasuri sunt, ne vno eodemque cum ipsis supplicio abripiamini. Periurorum enim loco isti mihi vniuersi erunt, & pœna æqualis vtrosq; nulla exceptione manebit.

Hæc vobis, boni commilitones, ita in genere proponenda duximus. Quãquam & id malim credere, indicium hoc de vobis ad me fictum relatum potius, quã in rei veritate huiusmodi querelas à vobis agitatas esse. Hoc tamen fine à vobis meam hanc orationem accipi volo, vt nihil quicquam dubitetis, quin morigeros & industrios certis præmiis cohonestaturus, rebelles verò ac contumaces merita pœna vindicaturus sim.

Hac Capitanei oratione coorta seditio quodammodo sedata, militibusque abiectioribus quasi nouus animus additus est: sed is status non admodum diuturnus erat. Nam tædium & rebellio militum paulò post recruduit: ita, vt Capitaneo prouincia hæc durissima incumberet, cum tam paucis procliuibus tot onera, tot negotia confecta dare. Et nisi Fidelitatis nauclerus huic naui tam tempestiuum subinde auxilium attulisset, haud dubio eadem multoties in saxa ac littora illisa fuisset. Sed iniurias ac proteruiam hanc dissimulare, locus & tempus instans, vt maximè cogebat. *Militum seditio quodãmodo sedata.*

Tẽpestas interim fera, ac crebri imbres, procellęq; frequẽtes, è mõtanis violẽter irruẽtes nihilo minus cõtinuabant, adeò vt naues totas euersum iri, singulis propè momentis videretur. Quod si eo loco fluctuũ vis liberè vagari potuisset, nullis certè vspiã aut anchoris aut aliis quibuscũq; machinationib. naues seruare licuisset. Itaq; ꝙ fluctus quietiores essent, vẽtorum infrementiũ vis nõ tantã formidinẽ ciere poterat: qui tamẽ 3. Nouemb. tãto impetu & cõcitatione irruerũt, vt

Fidei funes rumpuntur.

Fidei tres funes, quibus è terra religata erat, rumperentur. Et licet anchora quidem pro sistenda & firmanda naue expeditius mitteretur: seruari tamen ab illa non potuit, sed violenter in breuia compulsa est.

Cum autẽ circa vesperam procellarum fremitus nõnihil remisisset, Capitaneus de Cordes periclitanti de VVeert nauclerum suum cum aliquot nautis auxiliatum misit, quorum industria nauis facilè rursus extricabatur. Hanc ergo funibus longè valentioribus de terra religatam iterũ obfirmarunt. Hæc dum isthìc fierent, Fidelitatis etiam intereà rudentes, quibus de terra fixa erat, procellarum violentia rumpebantur: quæ ob id periculo tentabatur haud leui. Sed quod illicò tres anchoras promptas iactassent, declinato nonnihil infortunio ibi vsque ad posterum diem nauem continuerunt, donec funibus resartis eandem iterum de terra firmarent & sisterent.

Hac in statione quamdiu morabantur, commeatus nihil desiderabant. Conchis enim sinus omnis refertus erat. Quas licet propter crebras pruinas milites ægrè quidem legerent, præsente tamen Capitaneo perplexari nihil audebant, quod ipsemet cum illis subinde egrederetur, & necessaria quæ essent, accuraret ac conueheret.

Porrò cum nonnulli rationibus coactis (licet penarium condum ipsum non conspexissent, cui Capitaneus cum archimagiro scribam suũ Arnout Houdæen inspectorẽ constituerat) affirmarent, fieri minimè posse, vt cum tantillo penu diutius ac longius procederetur: Capitaneus, vt hunc quoque scrupulum suis commilitonibus eximeret, in cameram seu cellam ingressus, apparatum præsentem cum futuro tempore supputauit. Et licet à verò haud multum abesse milites videret: nihilominus tamen egressus, ad socios præsenti animo, pro quatuor integris mensibus panem sufficientem adhuc superesse, edixit. Bono ergo omnes animo esse iubebat. Quicquid tamen sit, præcisè sibi constitutum esse asserebat, aut ventum commodum expectare, aut hoc non impetrato, in Indiam Orientalem ad classi redeunti occurrendum pertendere. Quæ verba ideo præcipuè repetebat, vt reditus omnem spem ex animis sociorum elideret.

Die 2. Septembr. Caurum adepti flantem sunt. Qui etsi in ipso quidem sinu non admodum validus esset: cursui tamen continuando non inidoneus videbatur. Magna ergo velocitate attractis anchoris, & funibus resolutis, vela adornarunt, vt cum dicto vento in Oceanum australem pergerent. Dum ergo hæc sedulò agitarent, propter implicitos permixtosque varios ventos intra scopulos frementes, ac ipsius sinus angustiam, loco isto ne tantillum se emouere quidem valebant. Quin & in medio isto conatu Capitanei de

VVeert

VVeert nauis verſus terram tam propè proiecta eſt, vt Capitaneus altero pede in exteriori nauis pergula ſtans, altero ipſas littorum crepidines attingere poſſet, periculo certè vniuerſorum non leui, ſi venti violentia maior & concitatior fuiſſet. Nec ſe inde quidem vllo extricare iterum niſu potuiſſet, niſi Capitaneus de Cordes tempeſtiuè appuliſſet, qui binis totis horis è ſinu exitum molitus, tandem tamen infecta re intrò redire coactus eſt. Communi ergò opera nauē à terra iterum diſpulerunt, & in tutiora loca ſtatuerunt.

Cum verò Capitaneus de VVeert apud Fidelitatem ſe iam contineret propius, citra anchorarum opem ſolo fune, de terra firmato, nauem figebat, quod nec vllus ventus ſpiraret, & nec anchoras iacere illic ipſi volupe eſſet. Nam diutius in eo ſinu morari omninò nolebat. Poſteà circa meridiem vtræque iunctim naues è ſinu iſto (quem clauſum aut obſeptum nominarant) egreſſæ ſunt, euidenti ſanè Fidelitatis periculo, quæ in cautem validè impegerat. A qua tamen illiſione nihil damni accipiebat. *Sinus clauſus.*

Circa veſperam etſi cæcias ſpiraret minimè placidus, nocte tamen iſta anchoras haudquaquam mittere volebant. Itaque paulo poſt, horis aliquot elapſis, ventus in ortum perflabat: quo animaduerſo lætati ſunt haud tenuiter, gaudio certè non admodum diuturno. Nam vbi dieſceret, zephyri cum cæciis tam validi & impetuoſi perflare incipiebant, vt cōtractis velis, ſolis ventorum inſultibus ducti in latus auſtrale ſecedere cogerentur, vt ibi ſinum aliquem tutum & idoneum reperirent.

Interea autem, priuſquam ſentiret, Fidelitas terræ vicina erat: adeò, vt de damno ſecuturo haud parum timeret. Dum tamē de terra iterum erueretur, ſcapha inter proram nauis & terram acta vehementiſſimè concutiebatur: quæ ab eo incuſſu quoque peſſum itura fuiſſet niſi reſtio Sander Sanderſz continuò in eam inſiliiſſet, & eam tandiu nautea exoneraſſet, dum in nauem altius attolleretur. Quod dum fieret, ſors aduerſa eum ipſum corripuit, qui declinandæ eius cauſa tantopere laborauerat. Cum enim reſtio in exigenda vnda admodum ſtrenuus eſſet, fluctuū impulſu è ſcapha is repente exturbabatur, vt auxilio ferendo nullus locus eſſet. *Reſtio in mare excutitur, peritque.*

Porro ergò trium milliarium ſpatio à loco priore ſecedentibus nauibus, Capitaneus de VVeert 25. paſſibus anchoras figebat. Sed Capitaneus de Cordes vnius milliaris interſtitio in eodem ſinu poſt humilem quendam angulum 26. paſſibus nauem ſuam tendebat. Poſtero die, nempe 4. Decemb. Capitaneus de VVeert, cui, quod tantis à ſe interuallis diſtarent, non placeret, ſcapha ſua ad Cordes deſcēdit, de loci ratione, an ſuæ quoque naui commodus eſſet, diſpecturus. Sed inidoneo eo inuento, Cordes Capitaneum de VVeert rogat, vt ſuam ſcapham, pro quærendo in littore cibo, ſibi aliquantiſper vſurariam faciat. Quod etiam facile impetrat.

Die 6. procellis iterum concussi tam rapidis sunt, vt Fidei funis anchorarius rumperetur, ipsaq; anchora in fundo relinqueretur. Alia ergo missa & iacta, postero die de illa eruenda cum studiosè ab omnibus laboraretur, cæpit repente de nouo tempestas tam valida ingruere, vt similem prius non experti sint. Ventorum enim fremitu maris vnda tam altè attollebatur, vt antennas etiā multoties feriret. Quæ procellæ, cum biduo integro durarent, Fidei funis anchorarius continua succussatione maximoperè obterebatur, magno Capitanei mœrore, vt cui is solidus funis solus iam superesset. Nihilominus tamen vsq; ad 10. diem ista aduersitas ita toleranda erat.

Anchora Fidei frangitur.

A meridie, cum tempestas tranquillior esset, Capitaneus de VVeert ad Capitaneum de Cordes abiit, vt de statu eius sciscitaretur, & scapham suam simul secum adduceret. Sed cum prædictū angulum obiens, illum nullibi prospectaret, magno mœrore cōcussus, & varia animo suo suspicatus, ad nauem suam redit, postero die vniuersos sinus angulos eius quærendi causa peruagaturus.

Fidelitas desideratur.

Nocte ergo illa variis cogitatibus ac consiliis exacta manè, etsi tum venti tum pluuiæ incumberent, cum populi sui maxima parte egressus, post longam tandem nauigationem in decliuem quendam angulum incidit, ex quo, magno omnium gaudio, summitas nauis desideratæ eminebat, quæ post Insulā quādam secesserat, & ex ea funib. firmabatur. Cum ergò Capitaneus propius ad ipsam cōtendere anniteretur, ausum hunc gubernatores inconsultum arbitrati sunt, quod ventis idoneis inde redire non liceret. Nihilominus tamē hortatu Capitanei processum est. Ibi ergò cognouit, qua causa pulsi, deserta statione huc se potissimum recepissent. Recensebat enim nauclerus, quomodo 5. Dec. elapso anchoram suam perdidissent, & ob id ne in breuia illiderentur, statione antiqua excedere coacti, post Insulam hanc excubuissent. Eo nuncio accepto iam Capitaneus lætior, 11. Dec. ad nauem suam redit, apud Cordes scapha relicta, qua in perditę anchoræ recuperatione vteretur. Sed tum temporis, se sociam Fidelitatem iam nouissimam videre, nihil quicquam ominabatur.

Fidelitas reperitur.

Cæterū, cum propter crebras ac diuturnas procellas, & anchorarū perditarum iacturam, rudentūq; ac funium inopiā, ac tum famis, tū frigoris, laborisq; continuam exacerbationē nautæ animum iterum desponderent, ac mortē ipsam sibi imprecarētur, ideò cōprimis, quod ob panis penuriā tandem omnib. moriendū esse augurarētur: Capitaneus repertæ sociæ nauis gaudiū prætendēs, postero die conuiuium indicere statuit, ad quod vniuersos sanos inuitaret. Nam in binis nuper excursibus factis, anseres ac anates & aues aliquot alias cæperat. Hanc verò occasionem sibi parabat, vt populum eo commodius ad patientiam adhortari, ac de nouo animare posset. Dum ergò genialiter omnes epularentur, cæpit de fideli præstita opera ipsis ex ordine gratias agere, & beneuolentiam omnem

Capitaneus conuiuio socios excipit.

omnem ſuam viciſſim deferre, & obſecrare, vt in propoſito laudabili iſto porro quoque obdurarent, deumque de ſucceſſu commodiore & optatiore precarentur, vt cuius auxilium opemque paternam hactenus in ſummis periculis ſemper promptam impetraſſent.

Conuiuio exacto dimiſſis mandauit, vt ſeſe ad ciborum venationem pro more iterum accingerent. Intereà & ipſemet ſe ad excurſum inſtruebat. Cum verò in angulum quendam occidentalem incurrerent, tres Canoas hominibus ferinis plenas conſpiciunt. Qui cum ſcapham appellētem vidiſſent, in terram ilicet exilientes, montium præcipitia cercopithecorum more agilimè inuaſerunt.

Ferinorũ hominum tres Canoæ.

Hos cum Capitaneus aliquantiſper fruſtrà inſectatus eſſet, ad canoas poſteà eorum perrexit, vt, quid iis veherent, videret. Præter vero mergos ſeu vrinatrices, & hamos ligneos, & ferarum vellera, nihil inuenit. Quibus in canois relictis, iunctim in terram exilierũt, quæſitum, an ex feris aliqui ſe fors alicubi occultaſſent. Dum ergò quoquouerſum procederent, ad pedem montis fœminã cum duobus liberis admodum feſtinantem offenderunt, quam ob id in canoarum vnam comitibus liberis abduxerunt, nullum vſpiam commotionis ſignum præbentem. Hanc in nauem allatam quid ageret, valdè curioſè obſeruarunt. Sed mœroris aut conſternationis ne minimum quidem indicium exhibuit. Hæc membrorum conſtitutione mediocri erat, ventrem prominulum ac propendentem gerens, corpore rubeo, geſtibus agreſtibus & iactabundis, capillis atris, quos conchis ob defectum cultellorum, ponè reſecare ſolent. Nam in capite anteriore eoſdem vſque ad aures enaſci ſinunt. In quibus hoc ſingulariter notandum videtur, quod crines viri non radunt, ſed eoſdem promiſſos geſtant, fœminis contrarium in more habētibus.

Hollandi fœminã barbaram cum duobus liberis capiunt.

Barbarorum viri non radũtur: ſed fœminæ.

Mundi ac ornatus loco conchulas ex collo ſuſpenſas gerebat, dorſum hirſuto vellere, fidibus ex inteſtinis factis in collo anteriore colligato veſtita. Cætero corpore omni nuda erat. Mammæ eius inſtar vberum vaccinorum pendulæ eminebant. Ore diſtorto ac vago, cruribus intortis, ac calcibus longe exertis erat. Coctos cibos nullos edebat, etſi Capitaneus ipſi apponeret. Cum verò ex canoa auis afferretur, eam pennis maioribus deplumans, & teſta à dextra ala per medium pectus vſq; ad anum diuidens, viſcera extrahebat, bilis folliculum, ac inteſtina & cor abiiciens. Hepar verò obiter ſaltem ſuper flammis torrens, id auidè vorabat adeò, vt cruor è labris exundaret. Porro ventriculum arripiens, & ciborum reliquias exprimens, extremitatem alteram dentibus, alteram læua præhendit, ac lignorum ramentis (qualia canois ſuis ſemper ſecum vehunt) ventriculum bis térue perfricuit. Quem poſteà ſuper flamma modicè calefactum, vt anteà hepar, confertim ingurgitauit. Reliquum auis corpus dētibus mordicus carptum, tāta abominatione dilaceraui, vt emanans cruor per decliue pectus fluitaret. Eodem geſtu in ſantes quoque de

Barbaræ fœminæ deſcriptio.

aue

aue gustabant. Ex his natu grandior, quatuor annos cum semisse habebat. Alter minor semestris, non solum dentiū ordinem integrum ostentabat, verum etiam quocunque lubitum esset, expeditè ambulabat.

Semestris puer ambulat.

Hoc ferè ritu epulabantur, vultum assiduè tam seuerum promentes, vt nec effusissimo militum cachinno in risum vel semel agerentur. Cibo sumpto, in calce considebat fœmina. Dormiens tota incuruata iacebat, ita, vt genua ori vicina essent, & infans vberibus admotus ex pectore dependeret.

Fœminā hanc, cum propter aduersam tempestatem integro biduo secum retinuissent: Capitaneus mandauit, vt die 14. dicti mēsis rursus in terram efferretur, vna cum ipsa iis quoq; euectis, quæ à Capitaneo donaria acceperat. Hæc verò erant, pectorale, cum manicis detruncatis, ad genua vsq; demissum, ac indusium, ac vitta, cum corollis aliquot, ac vno speculo, cultroq; & rebus vilibus aliis. Quæ omnia admodum gestiens accipiebat. Minor etiam infans tunica ex panno viridi sarta, vt & corollis aliquot precariis induebatur.

Cum verò signis & nutibus datis intelligeret, infantem maiorem, filiam ibi relinquendam esse: id sibi nō admodum quidem placere innuit, sed tamē nihil difficultata in scapham descendit, & cum militibus versus terram tetendit. Cum qua postquam in terram egressi essent, præter vestigia quædam à Barbaris relicta, nihil repererunt. Ideoque citra moram ad nauem redierunt. Quam, cum vix ingressi essent, cæcias infremere repentè tam violentus ac furibundus cæpit, vt omnia elementa in nauis euersionem & oppressionem coniurasse alicui videri potuisset. Nam & vndæ supra nauem tanto incursu collidebantur, fluctuumq; æstus tanto impetu eam conuerberabant, vt, quin suprema ima fierent, parum deesset.

Mira tēpestas in sinu.

Hoc discordi ventorum prælio, fune anchorario iterum rupto, iam in breuia violenter nauis compellebatur, adeò, vt etsi quidem anchoram nouam iacerent, ipsa tamen neutiquam firmari posset. Vnde in periculo extremo constituti, cum præter anchoram vnam, sine fune in naui iacentem, nihil reliquum haberent, velum quoddam paruum patefecerunt, quo angulum illum ambire conarentur; vnam sortem esse rati, aut in obuios scopulos illidi, aut diutius in istis vndarum furoribus agitari. Tandem tamen misericordis Dei gratia, maximo labore ex sinu isto (quem ob id infelicem nominabant) elapsi sunt. Pro quo immenso beneficio, Deo gratias debitas promebant. Vix è sinu extricati, die 14. Decemb. illicò iterum quatiebantur fluctibus, adeò vt consilij iam copiam nullam haberent. Nam & iam vespera ingruebat, & anchora suo fune orba erat. Sed & portum aliquem quærere, ideò frustraneum videbatur, quod anchoram vnam saltem, eamq; nudam haberent, cum tamen alias quatuor anchoris firmatæ naues satis tutæ non fuissent. Porro, vt per nocturnas tenebras

Sinus infelix.

bras ventorum violentia quoquouersum se agitari paterentur, multò minus consultum erat. Tandem ergo in tot tantisq; ærumnis id vnum factu cōmodissimum censebāt, vt vento idoneo eum sinum incurrerent, quem Capitaneus de Cordes nuper occupasset, in freti medio 14, aut 15. passus profundum. Eius enim conditionem iam antè perspectissimam habebant, ac intereà se anchorā suam instruere cōmodius posse censebant. Hūc ergo sinum in latere australi ingressi sunt, vt à naue Fidelitate promptius conspici possent. Ad cuius fauces seu introitum cum disploso tormento signum dedissent, à Capitaneo de Cordes simili signo responderi sibi, clare obaudiuerunt, ac ob id multò confidentius pergere cæperūt. Etsi verò vnicum saltem, idemq; paruum velum tetendissent, nauis tamen propter violētum ventorum impetū tanta concitatione proferebatur, vt scapha, quam duobus funibus nauis quadamtenus retardandæ gratia ponè religassent, iis ruptis auelleretur, & vnà cum anchora iactatoria à naue longissimo interuallo dispelleretur. Quam ab eo tempore nemo quisquam deinde vnquam conspicatus est.

Fides Fidelitatē quærit.

Fides scapham cum anchora perdit.

Hoc ergò recenti infortunio iam omnis solatij copia ipsis præcidebatur. Nam nec in terram commodè appellere, nec in alto vllas anchoras iacere poterant. Has ærumnas ex se grādes nox quoque ingruens insuper cumulabat. Nam cum intra binas terras medij versarentur, metus erat, vt aut à tramite recto deuiarent, aut in scopulos ac cautes alicubi impingerent. Deus verò summè misericors in his periculis sua ope illis iterum aderat, ita, vt exoriente die ante sinum optatum versarentur: quem ob id expeditè incurrebant, vt Fidelitati desideratæ propius iungi possent. Hoc die è fundo nauis anchoram suam postremam efferebant, vt binas, easq; solas, iam superstites vsurparent.

In sinu commorantes, cum in terram exeundi, & cibaria necessaria quærendi occasionem nullam scirent; postero die 16. Dec. ex parte Orientali scapham quandā ad se properantem conspicati sunt, quam à Capitaneo de Cordes socios quæsitū emissam nonnulli censebant: Alij è classe iam redeunte præcursoriam missam putabāt: quidam illam Anglicam arbitrabantur: cæteri (quorū sententia vera erat) Generalis Oleuier scapham eam esse existimabant, qui nauclerum suum (vt posteà compererunt) cum vice Almirante Iacob Claesz emisisset, spectatum, vbi Fides quam trium milliarium spacio angulum sinus prætercurrere vidisset, cunctaretur.

Cap. scapham videt.

Hoc ergo insperato accessu non parum exultabant, iam certam sibi à Generali opem pollicentes. Itaq; Capitaneus postquā eos cum singulari gaudio accepisset, ꝙ tā obeso ac bene habito corpore esset, haud leuiter admirabatur, cū sui tamē milites admodū strigosi ac deformes existerēt. Sed mirari tamē facile omittebat, quā primū secum animo euolueret, quod integro anno nihil ciborū refocillantiū acce-

Generalis Oleuier scapha ad Capitaneū venit.

pissent,& vniuerso isto tempore perpetuis laboribus, frigore, madore, ærumnisq; aliis miserè exerciti tabuissent:cum tamen intelligeret, alteros non solum nullius rei inopia vnquam laborasse, verum ciborum necessariorū copiam semper promptā ac paratissimā habuisse.

Quid Oleuier fortunæ habuerit. Iidem etenim primo recensuerāt,se in mari Hispanico duas Buschiacas naues, piscibus oneratas offendisse, ex quib. quæcunq; sibi vsui fuissent,exemissent. Tū & in Porto Desir,vbi hyberna egissent, iuxta Insulam quandam à continenti ternorum milliariū interuallo distantem ingentem piscium marinorū, ac pinguinarū, ouorumq; copiā se nactos esse:de quib. sale conditis vel dum hodiè adhuc viuerent.Ibidem se quoq; vberrimā aquam hausisse, & naues necessariis aliis omnibus opimè instruxisse. Porro se cursum suum in fretū deflexisse: in quem cum 25. Nou. incurrissent, paulò post tamen vnda augescente inde se emotos iterum fuisse, & biduo exacto in Pinguinis Insulis,15.milliaribus intra fretū sitis, anchoras fecisse, ac ibidem cum ferinis seu Barbaris prælio conflixisse, eorumq; 25. vindicandorum trium militū,pridem ab ipsis cæsorum causa,obtrūcasse. Commemorabant etiā,quanto robore ac animo Barbari sese tutati essent. *Barbarorum in prælio ferocia.* Inter quos fœminā quandam,excussa glande in pede consauciatam, in genua incumbentem telis mittendis tam diu institisse,dum altera missa glande penitus occumberet.Ibi ergò præter sex filios, quos Generalis nouitatis gratia in naues recepisset, neminem viuū relictum fuisse.His pro corollario tandem addiderant,se in illarum Insularum maxima vltra 2000. pinguinas cæpisse. Quo sermone esurientes militum ventres vsq; adeò inflammabantur illico, vt nemo esset, quin se in illa Insula versari optaret:pleriq;, etiam Capitaneum,vt tantilla via ad Insulam illam pergeret illico, aperte hortarentur. Sed obstinate Capitaneo constitutum erat,à Generali ne latum quidē pedem recedere,aut cibi quærendi causa aliò deflectere.

Sequente die Generalis Oleuier ipsemet ad Capitaneum perrexit,ac eidem necessaria vniuersa ac paratissimā opem pollicitus est, curaturum se addēs,vt tignarij pro Capitaneo scapham primo quouis die extruerent,& deinde classis vniuersa dispecta prima opportunitate Capitaneo iungeretur. *Classis iterum conuenit.* Die ergò 18. Dec. vbi cum ingenti gaudio omnes conuenissent, Generalis Capitaneum amplo & votiuo conuiuio acceptum lautè tractauit. Porro verò inde 20. Dec. vento vulturno ferente vna soluerunt.

Vno ergò comitatu cum iam tribus vel quatuor horis vela fecissent,Capitaneus Generalē rogabat, vt sibi scaphā suam cū quinq; militibus mutuo dare velit, qua suæ naui addita naues cæteras aliquanto anteuertens, Capitaneum de Cordes quæreret, eumque de *Capitan. de VVeert Cordes quærit.* cæterorum aduentu præmoneret,vt paratis omnib.cum classe transitura citra morā pergeret. Cui cum Generalis facile astipulatus esset, ac ille abiisset : vento desubito mutato,ac ex medio septentrione occasu-

casuq; perflante, cũ in aluei medio versaretur, anchoras mittere coactus est, vice Almirãte dimidij milliaris interuallo à cæteris nauib. remoto. Postero ergo die, cũ attractis anchoris ipsum insecuti essent, nocte illa octo passuũ ꝓfunditate in fundo sabuloso vnà cõsederũt.

Is locus cum non admodum tutus videretur, 22. Decembris ex eodem iterum soluerunt, ac in sinum quẽdam paruum, ab equestris milliaris vnius spacio abiacentem, incurrere annisi sunt. Interim oberrans Capitaneus, in humili quadam Insula, quam iam ante quoq; præteruectus, nullis Barbaris cultam sciebat, discretos duos ignes fulgere animaduertit. Quæ signa cum à Capitaneo de Cordes ibi edi arbitraretur, ob id ad locum illum festino pertendit. Sed egressus prę ter signa tamen nihil inuenit, adeò vt infecta re inde rursus abscedere cogeretur. Quod verò scapha illa, quam à Generali acceperat, admodum putris & cariosa esset, vt quæ biennio integro ne semel quidem emundata fuisset: cum cæteris classis nauibus æquali cursu certare non valebat. Istis ergò sinum equestrem attingentibus, Capitaneus cum reflua vnda ad priorem stationem, vnde egressus erat, omninò recurrere opus habebat. *Cap. à Generali iterum dissociatur.*

Postero diluculo ad Generalẽ pertẽdere, sedulo annisus est. Sed cum cæcias valdè importunus flare inciperet, denuo retrocedere coactus, circa meridiem fortunam iterum tentauit, ac ad classem tam prope actus venit, vt tormentis sese inuicem contingere possent. propter transitus tamen angustiam, & ventorum ex ortu & occasu violentam colluctationem, qua vortices tam turbinei ciebãtur, vt quoties perrupturus esset, toties violenter retropelleretur, coniungi omnino classi non poterat. Die 24. Decembris cum tempestas iam pacatior esset, ipsiq; ex alueo eluctari iterum tentarent, operã omnem frustra impenderunt. Nam breui iterum increscentibus fluctibus inde in stationem veterem retroacti sunt. Cum ergo iam animaduerteret Capitaneus, contra fluctus dimicare, adeoque ad clasſem penetrare sibi rem difficilimam præstitu eſse: mutato primo consilio ibi ventum commodum ac vehentem expectare statuit, ne frustraneis laboribus suos nautas penitus conficeret. Interim vero Generalis 25. Decembris ad portum optatiorem quærendum soluens, è Capitanei conspectu se extulerat. Is ergo iam omni ad clasſem redeundi spe orbus: cum sine scapha nauigare inidoneum ac inconsultum putaret, consilium cæpit, scapham suam, quæ in alueo nauis erat, grandiorem facere, & contra quoscunq; insultus munire. Qua fabricata, cum intereà Aparctias cõmodus spirare inciperet, attractis anchoris, vela vẽtis iterum credit, fiducia haud parua, ad minimum prædictum sinum paruum obtinendi, in quo commodiora omnia præstolari posset. Hoc itaque vento vsq; in sinum equestrẽ procurrit: in quo cum propter minantes procellas confidere minime tutũ videretur, spe alterius sinus occupandi, porro tetendit. Ventis interim subinde augescentibus ac cõcitatius insultãtib. malus anterior adeò *Cap. irrito nisu ad classem tendit.* *Generalis ex conspectu Capitanei fertur.* *Cap. scapham nouã extruit.*

concussus est, vt quin deiiceretur penitus, parum deesset. Maioris ergò periculi vitandi causa ad sinum de Cordes recurrere coactus, eundem circa vesperam attigit. Hoc ipso in sinu die 26. & 27. Dec. ex septētrione ac occasu tantæ procellæ infremuerunt, vt scapha in littus minimè educi posset. Qua re indignabundus populus, iam iterum obmurmurare incipiebat, nec quidem citra euidentem causam. Nam quatuordecim integris diebus solo pane arido, cōchis priuati, cum modico oleo se sustentarāt. Metuens itaq; Capitaneus, vt tumultum ex compacto rem agentes cierent, in conclaue suum vniuersos vocatos his ferè verbis allocutus est.

Cap. sinum de Cordes ingreditur.

Capitaneus cum sociis deliberat.

Causa, cōmilitones ac amici charissimi, propter quam huc vos cōgregari voluerim, hæc vna & palmaria est, quod haud obscure intellexerim, inter vos nōnullos esse, qui angustiis & ærumnis nostris cōmodum consilium inuenerint, quod mihi cōmunicare lubenter vellent. Cum verò sano ac expedito consilio omninò equidē indigeam: id à vobis præstitutū non grato saltem animo accepturus, sed ea omninò fidelitate executurus sum, vt me boni publici curatorem haud somnolentū visuri sitis, etsi vel ab ignauissimo quouis vestrū id proficiscatur, modo ad itineris cōmoditatē & salutē facere videatur.

Verumtamen, cum intelligam, vestris consiliis vniuersis nihil aliud quam reditū in patriam decerni: de eo quid sentiam equidem, & quam præstitu id difficile esse putem, vobis vniuersis à me prius explicandum videtur. Scire vos autem in principio velim, mihi, cui nunc ætas ac anni florent, vitam meam quam vobis nihilo minus curæ cordiq; esse, adeoq; pro eius salute curāda me hactenus summa & saluberrima quæuis operosè molitū esse. Ex omnib. autem iis, quæ varia meditatus sum, mediū nocentius nullum reperio, quā si viæ ac laborū pertæsi pedem referamus, ac in patriā reditum suscipiamus. Id enim si semel ordiamur ac conemur, nullo dubio vniuersos nos præsenti morti mancipaturi simus. Recuperandi siquidem commeatus tantisper nulla spes est, dum aut in Angliā aut Galliā redierimus. Cui itineri conficiendo cōmeatus non suffecerit quidē, etsi singuli 4. vnciis panis indies cōtenti futuri sint, qua tenuitate, victitare nulli possibile est, tum comprimis, si captura concharum ac volucrum finem habeat. Porro etsi quidem alimentis sufficientibus satis instructi essemus: nihilominus tamen, cum refectoria desint, ex scorbuto vniuersis pereundum erit, quam primum loca calidiora tenuerimus; cum corporum omnes humores ex crebro ac iugi concharum esu admodum contaminati ac corrupti sint, sicut id à præsenti chirurgo vestro commodius doceri poteritis.

Contrà verò, si oceanū semel ingrediamur, quod octiduo vno ventis idoneis impetrari poterit, tunc rerum vniuersarum cōmoditatibus frui facilimè poterimus, cum & carnium, & variorum fructuum ibi vbertas summa sit. Et quamuis propter moram hanc,

quam

quam hîc facimus, Generali iterum coniungi minimè poterimus: ita vt vno cum ipso comitatu Peruana littora occupemus: ad Philippinas tamē aditus nobis latè patet, in quibus nos commodè instruere, & obtritas vires recolligere valeamus, dum classis onerata ad nos redeat. Adeò vt extrema omnia in hoc freto tentare consultissimum sit, cum & concharum, ac volucrum, rerumque esculentarum aliarum (quibus in reditu facto certè carendum erit) nulla penuria aut inopia sit. Quod si quidem in Pinguinas diuertentes insulas, certam istarum auium copiam adipisci possimus: earum tamen non vsque adeò insignis vsus erit, cum in aëre calidiore non diutius obdurent, sed situ facilè corrumpantur. Sub istum itaque rerum statum, quô tandem perrecturi eritis? An acutæ famis gladio vos ipsos tunc crudeles iugulabitis?

Iterum ergò ac denuò, cum omnia exactissimè euoluerim, vobis assero attestorq; , tum ad itineris continuationem, tum vitæ nostræ conseruationē id vnicum iam superesse, vt hac in statione ventos commodos tantisper expectemus, dum præcurrentem classem ocyus consectari valeamus. Quod si ea quidem mora parcius, ac solo pane cum auibus & conchis esitato, viuendum sit: æqui bonique tamen ea tenuitas à vobis consuletur, si recordemini, qua obedientia & promptitudine Hispani, Ductori suo Petro Mendosæ in Rio del Plata, vsque ad extremum spiritum paruerint & obsecuti fuerint: qui cum in principio tres panis vncias tātum dietim accepissent, posteà, dum in ciuitate Buones Æeres extruenda occuparentur, portionem adhuc minorem æqui consuluerunt, ac sedandæ famis gratia (cum tamen ad naues redire facilè potuissent) glires, mures, serpentes ac bestias alias abominandas esitauerunt. Quo tempore id etiam accidisse meministis, quod, cum propter delicta sua aliquando tres fures suspenderentur, noctu tres alij irruerint, & pro fame sopienda, pendentium bracchia ac crura detruncarint. Sed inter cætera Hispanus quidam Germanum fratrem suum, in prædicta ciuitate mortuum, famis atrocitate compulsus vorauit. A quibus tamen extremis, nos diuina gratia, longè adhuc absumus, nec dubitamus, quin, si vel leui quodam vento idoneo iuuemur, classem ipsam breui assecuturi simus. Et hæc mihi ad vos ita declamanda esse ratus sum. Quod si è vobis sit, qui contra ista, quod inferat, habeat, is apertè rem agat, & causam suam proponat. Mihi enim vniuersos melius sentientes, tam minores quam maiores audiendi certum propositum est. *Misera Hispanorum fames, in Rio del Plata.*

Ad hæc ergo diuersis diuersa respondentibus, nonnulli autores fuerunt, vt in Rio del Plata rectà vela fierent, ac ibi deserta naui, ad Lusitanos profugeretur, prætenderetur que, quod ab Anglis fugati, nauem deserere coacti fuissent. Contrà alij suadebant, vt commeatus reparandi causa in Insulam S. Helenæ pergeretur. Tandē tamen summus gubernator Ian Outersz in hæc verba prorupit. *Ian Outersz consilium.*

Quantum mea equidē simplicitas fert, Nobilis Capitanee, fides ea, quam nauis patronis stipulatus es, insolita quadam ac inusitata cæcitate cor tuum præstringere adeò videtur, vt, etsi quidem vitæ tuæ nondum, vt ais, satietas te cæperit, nullo tamen vspiam periculo absterritus, volens sciensq; præsentaneæ te neci temerarius obiicias. Quæcunque enim longa oratione à te hactenus allata sunt; eorum contraria certè longè probabiliora ac certiora omnium iudiciis censentur. Nā vniuersis nobis haud dubio miserè pereundum est, quam primum Oceanum australem ingressi fuerimus: cum ad cōquirenda in hostium territorio necessaria nō solū à militibus satis instructi non simus, sed nec in maris æstib. gubernandæ naui sufficientes supersimus. Quas enim Rex in excubiis illic dispositas naues plurimas habet, hæ nos aduenas leui opera oppressuræ ac perdituræ sunt. Itaq;, mirum est, quantoperè te veteris adagij memorē esse optem, quod nimis cupidum, nulla re dignum esse innuit. Quod si nauium patronis censum ac quæstum augere omnino animus est: age, vt id præstemus, iam occasio gliscit. Nauem enim, quam nobis crediderūt, à reducibus saluam ac integram recipient. Quod si reditū longius distulerimus, & hanc & ipsam vitam nostram nullo dubio vniuersi perdemus. Quod de cōmeatus in reditu parandi difficultate mouisti, id cur teneamur, dignum non est. Nam in Guinea, quā iam vice quinta nauigationibus adeo, istarum rerum omnia prompta copia dabitur. His studiosè auditis, Capitaneus, cui nondum omnia probata erant, respondit, se, non prius consulto Capitaneo de Cordes, de his decernere nec posse, nec velle. Scapham ergo suam è vestigio expediri iussit, qua ipsemet Capitaneum quæsitum excursurus esset. Die 29. Decembr. autem cum nonnullis sociis egressus, cum scapham non admodum solidam ac firmam esse videret, vltimo die ad nauem reuersus, Calend. Ian. An. 1600. inde in terram, ad hanc arctius cogendam & firmandam se iterum recepit.

Anno 1600. Ianuarius.

Circa meridiem per angulum Occidentalē sinus eius, scaphas duas cursim ad se properātes cōspicatus, eas à Capitaneo de Cordes, fors alicubi periclitante missas credidit. Istis tamen propius admotis, cū Generalis Oleuier aduehi videretur, Capitaneus ipsi signū dedit, quod in terra esset. Ad quem, cum Generalis appulisset, sui aduentus causam expediuit, nempe, quod inusitatis procellarū insultibus reuerti, & in sinum Equestrem recurrere coactus fuerit. In quo ipsomet, cum ventus etiam nihilo lenior perflasset, tunc se binis scaphis inde exiisse, & stationem meliorem captasse, sed in sinum de Cordes dispulsum esse: ex quo porrò iā excurrerit, visum, quid & vbi Capitaneus de Cordes ageret. Is secum, massam glaciei tres aut quatuor pedes crassam vnà afferebat, quam eo loco auulsam, vbi aliquot passuum latitudine glaciem media æstate rigere, & tamen Barbaros ibi nudos incedere dicebat.

Generalis Oleuier ad Capitaneū redit.

Glacies crassa media æstate.

His

His mutuò ſermone actis, Capitaneus Generalem rogauit, vt, cum veſpera iam appellat, ſecum in naui pernoctare vellet. Cui petitioni cum Generalis annuiſſet, Capitaneus ei in cellam penariam introducto, quantum penoris ac commeatus ſupereſſet, commōſtrauit, vt eo inſpecto, aliquando, ſi opus ac vſus poſcat, tenuitatis eius teſtis eſſe poſſet. Poſtera aurora, Generalis à Capitaneo recedens, omnia ei officia ac opem auxiliarem pollicitus eſt.

Poſt hæc ſcapha Capitanei integrè ac ſolidè ſarta concinnataq; ac velis, quibus opus erat, inſtructa, eâ Regiſtratorem ac ſigniferum ſuum cum ſocio alio, nauem Fidelitatem quæſitum Capitaneus amandauit, & ſimul ad Generalem literas perferendas dedit, quibus eum orabat, vt pro duobus menſibus panes, ſuis ſociis impertiretur, ac 10. vel 12. remiges ſuo ſignifero daret, qui iuſta mercedis ſpe emiſſitios iuuarent.

Sed eadem hæc ſcapha, 19. Ian. die ad nauem rediit, quod per tot tamque aduerſos ventos perrumpere, nulla vel extrema induſtria liceret. Nam quinque milliaribus conficiendis iam integrum quadriduum obtriuerant. Hi reſponſorias Generalis vnà ſecum reuehebant, quibus Capitaneus ſolatij haud multum accipiebat. Scripſerat enim Generalis, commeatus ſibi nihil ſupereſſe, cum, quamdiu iter hoc duraturum ſit, exploratum non haberet. Tum & à Barbaris ſociorum duos nouiter obtruncatos eſſe: adeò, vt nec de his aliquos deſiderare commodè queat.

Reſponſo hoc Generalis probè examinato, cum Capitaneus intelligeret, omnia ſua in extremis verſari, & tandem vniuerſis dira fame (vix enim pro tribus menſibus iam panes ſupererāt) pereundum eſſe, niſi certius conſilium caperetur: ad Pinguinas inſulas diuertere decreuit, vt ad minimum 5000. aut 6000. pinguinis captatis nauem inſtruere, adeoq; hoc pacto diſtribuendi panis compendium facere poſſet, propoſitum tamen ſuum de inſequendis nauibus cæteris perpetuò ratum habens.

Capitaneus de Cordes ad Pinguinas nauigat.

Antequam verò inde diſcederet, literas exarauit, quibus Capitaneo de Cordes ſuum conſilium exponebat. Has ad arboris radices depoſuit, ex qua ſimul tabulam, in qua hæc verba ſcripta erant: Quære infra arborem: ſuſpendit: vt ea lecta, Capitaneus de Cordes aut ad inſulas ipſum ſequeretur, aut eo loco reditum eius expectaret. His peractis 11. die ferente cæcia in Capo Virgine, ex hoc in ſinum Conchiferum, & tandem hinc in Pinguinas inſulas pertenderunt. Die 12. in harum inſularum minimam, vtpote iam antè cognitam, conſederunt. Itaq; Capitaneus cum 30. viris in terram egreſſus eſt. Quam cum vix primore pede attigiſſent, tantam illicò auium copiam viderunt, vt captandarū ingenti auiditate moti ex ſcapha confertim exilirent. Tribus ergo victoribus, pro tutela ſcaphę relictis, armis inſtructi palatim per inſulam diſcurrerunt, quod ab Oleuiero ibi aliquot

cæſos

cæſos Barbaros intellexiſſent. Cum verò præter canem nihil offendiſſent: ad cædendas aues conuerſi, earum ingentem copiam breui tempore legerunt. Qua captura dum exercerentur paſſim vniuerſi, præter omnē ſpem calamitas noua, cæteris vniuerſis grauior, exorta eſt. Procellarum enim vis tanto fremitu irruit deſubitò, vt anchora ſcaphæ rupta, & hac in breuia impulſa, priuſquam malo occurri poſſet, vndæ confertim ſcapham miſerè quaſſatam implerent, & quadamtenus mergerent.

Aduerſitas in Pinguinis.

Hic ergo præter certam & indubitatā mortē nemo quicquam aliud ſperabat. Nam citra ſcaphæ opem ad nauem redire impoſſibile erat. Sed nec tignarios, nec inſtrumenta, nec ligna (quorum ibi mera ſterilitas) quibus aut fractam ſcapham reſarcirēt, aut nouam conderent, ſecum habebant. Tum & cibis deſtituti ac orbi erant: & frigoribus adeò rigebant, vt membrorum ſuorum minimè cōpotes eſſent. Nam pleriq; ad emotionem ſcaphę in vndas tam profundè ſe demittebant, vt toto corpore ad collum vſq; madeſcerent. Cæterum cum deflua vnda maximo molimine ſcapha tandē in ſiccum euoluta eſſet: in ea ſecurim, ac inſtrumenta ferrea alia cum clauis aliquot repererunt, quibus ſcapham fractam vtcunq; ſarcire de nouo poſſent.

Intereà nauis cum duobus gubernatoribus, ac tribus aliis ſanis, ſola quaſi in mari verſabatur. Quæ retineri non potuiſſet, ſi vel leuis tempeſtas eo tempore ipſam incuſſiſſet. Cæterum, quod, vt diximus, omnes in inſula miſerè rigerent, in ſcapha corrigenda perrectū ignauius eſt. Tandem verò, cum in omni inſula nulla ligna eſſent, comportatis aſſeribus ignem fecerunt, & in eius ambitu ſtantes, aut conſidentes ſub dio, ſeſe quantum poterant, fouerunt, captatas aues ſemiaſſas ſine pane eſitantes, & vix tantū aquæ, quanta ſiti reſtinguendæ ſuppeteret, habentes.

Inſula lignis orba.

His calamitatibus ac ærumnis noctem eam tranſigebāt, vnius Dei opem cælitus expectantes. Nam ad nauem redeundi iam nulla cuiquā ſpes ſupererat: ſed hoc vnicum expectabant, vt primo nauem in littus ac breuia incuſſam poſtea funditus pereuntem ſuis oculis viderent: deinde vnum poſt alterum crudeli fame in inſula miſerè cadentem & expirantem contuerentur. Etſi enim auium ibidem nulla penuria eſſet, tamen his ſolis eſitatis diu ſanitatem protrahi poſſe minimè videbatur. Capitaneus ergo frequenter id vnum optabat, vt ſocij vniuerſi in naue eſsent, ipſe verò ſolus vitæ impendio infortunia iſta crebra expiaret.

Capitaneus ſuā miſeriam luget.

His curis ac querelis iteratis noctem eam, licet breuem, Capitaneus admodum longam exigebat, miſeriam ſuam imo pectore ſingultiens, & exantlata cum tot ærumnis pericula ingenioſè ſecum reuoluens, dolendamq; hominum ac funeſtam ſortem deteſtans, qui eo maximè tēpore, quo florere ac in altum ſurgere incipiūt, demum ruant ac peſſum eant. Tandem verò à querelis ad preces relapſus, ſortem

tem vt suam, sic sociorum omnium in Dei manus deponebat, ipsum ex imo pectore rogans obtestansq; , vt vel hac extrema in necessitate ipsis auxilium ac opẽ afferat, cum de humano omni robore actum ac desperatum sit.

Porrò autem exorta luce, Capitaneus socios suos ad opus tentandum adhortatus est: qui tandem ingenti machinatione scapham in aridum extraxerunt, vsq; adeo laceram, disruptam ac dissolutam, vt ad nauem reuehẽdis ægrè idonea futura videretur. Eodem tamen die, latus scaphæ, quod omnium maximè attritum erat, admodum operosè ac industriè compegerunt ac conglutinarunt, afferes sarturæ necessarios vndecunque diuellentes, & clauos diligenter colligentes: quorum defectui paxillos ligneos substituebant. Pro cannabe ellychnia ac funes vulsos obturandis rimis adhibebant. Hac sociorum industria & sedulitate spectata, Capitaneus iam trãquillior, noctem sequentem pacatiorem transigebat. *Scapha in terram extrahitur, & resarcitur.*

Sequente die latus quoq; alterum sarciri cœpit: quo reparato, scapha iterum in vndas deducta est, nauteam quatuor ministris subinde exigentibus. Circa diei 14. Ian. vesperam, cum 450. cæsis pinguinis, magno vniuersorum gaudio & gratulatione ad nauem reuersi sunt, Deo summo benefactori de ope ac auxilio præstito ingẽtes gratias fundentes. *Hollandi scapha ad nauem redeunt.*

Milites autem, priusquam scapham ingrederentur, ferinam fœminam, quæ in Pinguinarum cauerna toto eo tempore, quo in insula morati sunt, delituerat, captam adduxerunt. Et hęc quidem sola ex illis remãserat, quos Generalis in insula oppugnatos obtruncauerat: quæ & ipsa isto conflictu vulnus (quod ostendebat) grande acceperat. Ea faciem pigmentis tinxerat, & corpus pallio ex pellibus tum pinguinarum tum ferarum aliarum, fidiculis ex animalium intestinis factis industriè sartarum colligatarumque contexto induerat, ad genua vsq; propendente. Pudendum suum peculiari quodam vellere velauerat. Corpore admodũ procero ac lacertoso erat. Eadem crines rasos gestabat: cum viri tamen ipsis promissis & longis conspiciantur, sicut ex eo colligi potuit, qui occisus in insula repertus est: cuius caput ac cæterum corpus varij generis pennis pulchrè ornatum, ac tenui reticulo inductum erat. Ex eo singularis ornamenti loco resiccata quædam ossicula ac lapilli propendebant. Pro armis arcus ac tela habent, quorum extrema silicibus acutis præpilata sunt, qui in factis vulneribus relinquuntur. *Fœmina fera capitur.* *Feræ descriptio.* *Ornatus cæsi inuenti Barbari.*

Pręducta fœmina ad Capitaneũ deducta, cũ cultello donaretur, illum valdè gestiẽs accepit, nutibus significãs, in maiori insula volucrum longè maiorẽ copiam reperiri, rogansq;, vt in continẽtem proueheretur. Capitaneus verò qui adeũdæ nauis desiderio flagrabat, relicta fœmina, scaphã proferri ac porrò agi iussit, in reditu ipsam, quo luberet, expositurus. Quam tamen ab eo deinde tempore non vidit,

Die 25. sereno cælo lucente, ac scapha à Gubernatore aptius instructa, versus maiorem insulam, milliaris interuallo distantem perrexerunt, plurium cædendarum auium instituto, relictis in naui, qui iam captatas ac exenteratas sale condirent. Cum attigissent insulam pinguinarum tam largam copiam inuenerunt, vt iis 25. naues commodissimè cibari potuissent. Harum, cum 900. circiter, in scapham duarum horarum spatio intulissent, ventis iam violentius spirare incipientibus, ad nauem redire consultum visum est. Decreuerat enim Capitaneus postero die, ad eundem locum ipsam nauem quoq; quam proximè fieri posset, adigere, & eam captatis auibus largissimè adimplere.

Cum verò sequente die in exenterandis ac condiendis auibus vniuersi occupati essent, procellis cæcias tam horrendis infremuit, vt citius, quam tolli posset, anchora fune solueretur, ac nauis in breuia 4. passuum disiiceretur. Quod cum videret Capitaneus, paruo velo in vicinum angulum excurri iussit, vt ibi iuxta terram anchoris missis nauis firmaretur. Quod tamen consilium, cum gubernatoribus non probaretur, non confectum dabatur.

Posteà Capitaneus significauit, cum tam paucis pinguinis Oceanum de nouo tentari tutum non esse. Consultum ergo sibi videri dicebat, vt denuò ad insulam accessus tentaretur, & nauis pluribus auibus oneraretur. Sed prius quam desæuiret tempestas, iam ab insulis longius dispulsi erant. Capitaneus ergò cum iam de insulis denuò adeundis desperaret, noua dispensatione instituta ordinauit, vt cuilibet indies panis libræ quadrans porrigeretur. Posteà diei 17. aurora prodeunte, cum ventus Orientalis perflaret, leuatis anchoris circa meridiem ad maiorem pinguinarum insulam iterum appulerunt, ac nouæ auium capturæ se accinxerunt, etsi scapha admodum fragilis & corrupta videretur.

Pinguinarum descriptio.

Hæ aues, quarum formã, rationem ac naturam nondũ descripsi, Pinguins siue Pinguinę nominantur, propter pinguedinem, quæ ipsis natiua est. Ex his annosiores, 13. 14. aut 16. libras pendent. Iuniores verò 8. ac 12. librarum pondus habent. Eæ dorso nigro, ac aluo candida sunt, vt pennarum albarum atrarumque æqualem ferè numerum habeant. Collum plerarumque circulo candido obditur aut ambitur. Detracta cutis, pelli piscium marinorum similis, suilli tergoris crassitie est. Rostrum coruino grandius, minus tamen incuruatum visitur. Collum breue ac crassum est. Corporis moles anserinæ similis, inferius contractior sentitur. Alis caret, quarum loco pinnas duas, alarum specie enatas ostendit, quibus nare velocissimè possunt. Magna anni parte in vndis degunt, nec nisi ouis incubituræ, terram adeunt. Harum ternæ plerunq; ac quaternæ vno nido reperiuntur. Pedes nigros, anserum figura expansos, sed angustiores tamen habent. Incedẽtes, erecto corporis situ sunt, ac bracchiorũ more pinnas

nas demissas fluitare sinunt, ita, vt è longinquo pigmæis incedentibus similes appareant. Solis piscibus viuunt: quos tamen coctæ non resipiunt, sed saporem admodum gratum fundunt. Latibula sua in tumulis arenaceis, profundius subtus terram cuniculorum more, condunt. Vnde terra passim vsque adeo excauata est, vt prætergredientes nonnunquam ad genua vsque in foueas incidant, ac ab incubantibus pinguinis mordeantur.

Harum ergò auium certam adhuc copiam venandi Hollandis, ad insulam denuò tendentibus institutum vigebat: Qui tamen die 18. dicti mensis tantis procellis iterum infestari cæperunt, vt commotione violenta anchora funditus euerteretur. Cum ergo Capitaneus nouam anchoram mittendi consilium daret, gubernatores id apprimè dissuaserunt, metuentes, vt malè cedente re, vtraque anchora (quas solas iam reliquas habebant) spoliarentur. Consultius autem duxerunt, anchora recepta, è freto prorsus egredi. Quod & ipsum tamen, cum Oceanus iam refluens augesceret, & fluctus violenti inundarent, tentare minimè audebant. Interim anchora disrupta, soluta nauis tanta succussione agitari cæpit, vt metus non leuis esset, ipsam violenta dispulsione in insulam coniectum iri. Nam ad recuperandam anchoram, aut funem recolligendum nulla occasio effulgebat. Tum & illo loco efferri impossibile videbatur, quod insulæ longissima eminentia in mare porrigeretur, quam obire minimè potuissent, nisi funem longo tractu sequentem prouidi abscidissent. Ingenti ergò mœrore & conturbatione ventorum impetum sequebantur, quod anchoram perditam relinquere cogerentur, cum præter vnam nouissimam, nullam reliquam haberent. *Fides anchorā perdit.*

Iam ergò Capitaneus, in quibus extremis periculis versarentur, videns, deserendi freti ac adeundæ rursus patriæ consilium ratum ac promulgatum fecit. Circa meridiem verò vnda tanto sonitu & concitatione appellebat, vt longius duobus milliaribus infra angulum dictum dispellerentur. Qua periclitatione moti anchoram suam postremam, in qua post Deum vniuersa eorum salus ac spes posita erat, duodecim passuum profunditate excusserunt, strenua opera cauentes, ne in breuia longius exigerentur. *Capitaneus domum redire statuit.*

Hac sollicitudine ac anxietate dum ferè conficerentur, præter omnem spem subito caurus exortus est, qui vitandi interitus vnum medium restabat. Magno ergo gaudio anchoram attollentes, versus insulam declinabant, vt in vicino sinu considerent, tentaréntq; an perditam anchoram quocunque nisu iterum eruere possent. Sed breui sors prior eosdem repetiit. Nam, cum vix insulā attigissent, Cæcia illicò tam violēter grassante correpti sunt, vt ad fauces freti nolentes volentes diuertere cogerentur. Itaq; circa meridiē angulum illum obeuntes, isthmum primū trāsmiserunt, & alterū quoq; sub noctem *Hollandi ad Pinguinas redeunt.*

 conspi-

conſpicati ſunt: quem tamen, cum fluctus aduerſi inundarēt, & nox ingrueret, ingredi metuentes, aliquando impetum euincere male-bant. Sed inſultantibus fluctibus verſus terram tanta violentia pro-iecti ſunt, vt anchoram ſuam denuò mittere cogerētur, magno cer-to eius periculo, ſi procellæ rapidiores infremuiſſent. Quanquam crebris ærumnis ac periculis iactati, ferendis omnibus euētibus iam callum obduxiſſent.

Hollādi ferendis periculis callum induxerunt.

Poſtero die terræ ſe tam propinquos viderunt, vt ex loco illo e-luctari minimè procliue eſſet, cum angulū faucium obire nullo mo-limine liceret. Iam demum ergo verè ſenſerunt, in quas anguſtias cōtemptu periculorum coniecti eſſent. Ibidem tamdiu hærendum erat, dum venti vis mitigaretur, quod circa meridiē accidit; vbi ma-gna ac expedita celeritate anchoras aſſumētes, ferēti vento Fauonio vela crediderunt. Antequam aduesperaſceret, iam iſthmum alterum quoq; tranſmiſerāt, in tranſitu quatuor Toninas, quibus omnes lau-tè epulabantur, ferientes.

Hollandi freto exeunt.

Diei 21. aurora fretum Magellanum (quod haud immeritò peri-culoſum vocari poſſit) poſt ſe relinquentes, Libonoto auſpicato vela panderunt, poſtquam nouem menſibus integris in freto dira fame, laboribus ac periculis infandis exhauſti ac exerciti contabuiſſent.

Ipſum itaq; iam Oceanum ingreſſi, circa meridiē, ſcaphā ſuam, quę fluctuum colliſione lacerata & rimoſa tota erat, dimiſerunt. Die 22. ventum Fauonium nacti, curſu inſtituto perrexerunt. Die 24. cir-ca auroram tres inſulas paruas conſpicati ſunt, anteà in nulla mappa notatas ac deſignatas: quas nouo nomine Sebaldinas initiarunt. Hæ verſus ortus ac auſtri medium à continenti 60. milliaribus diſtabant, ſub alitudine grad. 50. & 40. minut. ſitæ. Ibidem miram quoque pin-guinarum copiam repererunt, quas, niſi ſcapha caruiſſent, præterire ægrè potuiſſent.

Inſulæ incognitæ.

Die 26. cæcia impellente inſulas has præteruecti, perpetua me-ta vſque ad 30. diem procurrerunt, quo tempeſtate quadam percelle-bantur: Nihilominus tamen curſui inhærentes, Cal. Febr. Libonoto intra aquilonem ac ortum impulerunt: quo tempore altitudinem grad. 46. habuerunt.

Fur ſuſpendio adiudicatur.

Hoc eodem die de capite cuiuſdam Bruxellani, Nicolaës de Blieck, qui conto ferreo noctu effracta ianua vini Bottigiā, & ſaccu-lum Oryza plenum furatus erat, comitia acta ſunt. Is capitis damna-tus, ſequēte die ſuſpendio ſtrangulandus erat. Sed capitalium rerum prætore executionem iam vrgente, milites congregati pro eo apud Capitaneū interceſſerūt. Cumq; vice prima repulſam paſſi, poſt acri-us & ſollicitātius inſtarent: Capitaneus reo quidem vitam donauit, ſed, ne porrò pro ſimilibus facinoroſis interceſſiones fierent, edixit.

Die 4. cum aduerſo vento nonnihil quaterentur, poſtera luce Zephyro cæcia vſque ad diem 28. Februarij vſi ſunt: quo vulturno

perflante

perflante obliquius pertenderunt. Pridie eius diei, facinorosus idem, qui nuper intercessione militum liberatus erat, denuo à prætore, quod iterum fores effregisset, & ex penore non necessaria saltem, verum & superflua, quæ posteà aliis diuendisset, surripuisset, accusabatur. De hoc ergò facinore denuò capitis damnatus, Calendis Martij ex malo strangulatus, ac demũ in mare proiectus est: vt huius exemplo cæteri territi, rebus vetitis manus intendere rapaces dediscerent. Hoc ipso die flante cauro Tropicum capricorni transgressi sunt. *Semel liberatus fur, suspẽditur.*

Die 7. Martij, cum altitudinem 13. graduum tenerent, Capitaneus tormenta, quæ hactenus in nauis aluo condita latebant, proferri ac expediri curauit, quod iam in ea delati loca essent, quæ à periculo & insultu hostium non omninò secura viderentur. Itaque & milites suos tam ad defensionem, quam ad offensionem (si opus sit) armauit & instruxit. *Tormẽta proferuntur.*

Die 14. solem rectà vertici incumbentem acceperunt, ac die 15. ferente vulturno lineam æquinoctialem transmittentes, cursu felici prouecti sunt. Postero die 30. minutiis à linea æquinoctiali versus aquilonem nauigabant, quæ dies à deserto freto 54. numerabatur. Ab eo tempore vini dispensatio omnis abrogata est: quod eius vnum saltem dolium superesset, pro solis ægris ac aliis vsibus reseruandum. Posteà aliquandiu malacia vsi, die 21. Fauonio perspirante cursum antiquum tenuerunt.

Sub auroram diei 24. terram quandam versus aquilonẽ ac occasum sitam, peruiderunt, quam posteà, Capo de Monte in littore Guineæ sub gradu septimo sitam esse, aduerterunt. Quam declinationem longè admirabantur impensius, quam aliud quiduis in itinere hoc notatum, vt quæ præter rationem ac computum vniuersum fieret. Capitaneus ergò indignabundus, gubernatores acribus verbis repræhendebat, quod studio ac dedita opera eo deflexissent, secum ita fore constituentes, vt cum littori adeò vicini fierent, Capitaneus omninò egressurus, & carnes, oryzam ac similia, quibus opus esset, paraturus, ac redempturus esset. De hac igitur Capitanei indignatione populus ipse quoq; obmurmurare cæpit, clamãs, se terram benedictam quidem suis oculis videre, & cælum vndiquaq; patens esse: & sibi tamẽ eorundem adeundorum nullam copiam dari. Non ergò se dubitare, quin breui multis vlulatibus eam diem ac horam deploraturi sint, qua terram eam felicem præteriissent. Capitaneo verò illic appellere ideo non tutum visum est, quod nec celocem nec scapham vllã haberent, quibus in oram egredi liceret. Tum, & quod vna saltem anchora instructi essent, metuebat fore, vt ibidem duobus tribusue mensibus cõmorantes, tantum tamẽ vix comparaturi sint, quantum diebus singulis absumeretur. Itaq; cum rationẽ commeatus reliqui subduxisset: tantum eius superesse vidit, vt de pane singulis dietim libræ quadrans, & oryzæ duæ vnciæ, mensium qua-

tuor ſpatio diſtribui poſſint. His ita trutinatis, recta domum pertendere cogitans, vt à terra ſeu littore illo deuiarent, mandauit. Quod etſi quidem nautæ omni molimine anniterentur, vt in altius mare redirent: propter ſummum tamen ventorum ſilentium, nihil admodum promoueri potuit.

Calend. April. cum ſub noctem ignem conſpicati eſſent, rati illum è naui quadam propinqua micare; manè ſe deluſos eſſe animaduerterunt. Is enim in vicina terra effulſerat, ad quam fluctuum æſtuatione ſub breuia S. Annæ recta abducti erant. Circa hoc tempus pinguinarum (de quibus hactenus cuilibet dimidia in dies ceſſerat) apparatus omnis inſumptus eſt. Porro ergò 4. vnciis panis, & duabus oryzæ, quemlibet contentum eſſe oportuiſſet, niſi miſericors Deus, qui in extremis ſemper fideliſſimus auxiliator præſto eſt, copioſis piſcibus eos largiter cibaſſet. Nam Toiinarum ac Hayen, ſimiliumque piſcium tantam quotidiè copiam captabant, vt omnibus abſumendis vix ſufficerent. Cum verò iuxta hoc littus quinque ſeptimanis ab omni vento quieti decubuiſſent: Capitaneus, metuens, vt diutius ibi morandum, tandemque in Guineæ ipſum littus concedendum ſit, ſcapham quandam exilem curauit extrui, caſibus omnibus commōdaturam. Et licet ad eam fabricandam nec tignarios nec aſſeres neceſſarios haberent: eius tamen extruendæ media vndecunque arripuerunt. Nam de trabibus interaneis tabulas auellentes, eas, vt poterant, decentibus iuncturis aptabant. Hāc nauiculam 12. dierum ſpacio Gubernator Ian Outgherſz, olim tignarius, conſtruxit: quo tempore ſolem iterum in zenith habuerunt.

Pinguinarum finis.

Copia piſciū.

Scapha paratur.

Etſi verò diligenti opera ſcapha hæc tandem abſolueretur: eius tamen vſus nullus fuit. Nam 24. April. cum primum caurus valentius ſpirare inciperet: die 24. idem tanto impetu & fremitu inualuit, vt vela nauis vtraq; tota decuteret. Quod in eius quidē ſingulare cōmodū ceſſit, cum alias à ſubuerſione immunis futura nō fuiſſet. Poſtridie nauem quandā ſibi vicinam conſpicati ſunt. Ad quam cum ſe conuertiſſent, eam ex conſpectu ſuo breui iterum perdiderunt. Curſum ergò ſuum ad Flaminias Inſulas ſemel cæptum, continuarunt.

Holl. vtraque vela amittūt.

Die 2. Maij, cum ventus optatus incubuiſſet, Capitaneus preces ac ieiunia fieri mandauit: quæ eadem etiam 6. Octobr. Anno 1599. poſtquam ex Oceano auſtrali in fretum Magellanicum iterum illapſus eſſet, inſtituerat. Hunc ergò diem ſeriis precationibus exegerūt, Deo rerum omnium conditori pro immenſa ſua miſericordia æternas gratias dicentes, quod toties, ac in tam deſperatis malis ipſis ſemper clementiſſimè ſuccurriſſet, & nuper quoq;, famem miſerrimam omnibus paſſim minitantibus, oblatis piſcibus copioſis, penuriam illorum cumulatiſſimè ſubleuaſſet: vnà cōtritis cordibus ipſum deuotiſſimè inuocantes, vt cæteras quoque, à ſocietate diſpulſas naues clementi ſua cuſtodia protegat, earumq; curſum ita moderetur, vt probe re confecta, cum multorū gaudio tandem domū reducantur.

Ieiunia ac preces fiunt.

His

His peractis, die 21. Maij commodo vento Tropicum capricorni transgressi piscium adhuc indies tantam copiam captabant, vt eorum plurimos condire ac resiccare cogerentur. Ad Flaminiarum insularum altitudinem prouecti, vanescẽtibus piscibus viuis deinceps resiccatis aut salitis vesci opus habebant. Cum qua Diæta mutata, noui quoq; morbi illicò inuadebant. Nam quicunq; de salitis piscibus illis comederant, eorum cutis tam rubris passim maculis suffundebatur, vt leprosis non dissimiles viderentur. Affectus hic cum partium internarum tanto ardore ac inflammatione coniunctus erat, vt nullo potu sitim vrgentem commodè restinguere possent. Quosdam scorbutus insuper etiam lancinabat. Hac noua plaga percussi, de sospitando itinere Deo vota largissima faciebant: cum ægrorum numerum indies valdè augeri ac multiplicari viderent. *Ardẽtes morbi nauigantium.*

Die 7. Iunij, certis indiciis cognouit Capitaneus, ex cella penaria furtim subinde panes surripi. Sigillum enim, quo fores reserabantur, ruptum ac violatum comparuit. Omnibus ergò vno numero coactis, Capitaneus singulis ex ordine claues ademit, & quæ foribus reserandis aptæ factæ essent, probauit. Quo ingenio fures perfacile deprehendit. Cum verò quatuor è fortissimis & validissimis huius criminis rei essent: cæteri verò nautæ pleriq; adeo enerues ac debiles viderentur, vt vix nauibus suam operam impendere possent: hac tamen vice pœnam differri omninò consultum visum est, etsi 6. vel 7. istius facinoris rei, quatuordecim mensibus integris è promptuariis clam, tum quæ ipsi ederent, tum quæ aliis diuenderẽt, subripuissent. Hi, vt diximus, pœna merita ex causis haud nihili tum temporis eximebãtur, etsi ipsimet iam quidem vitam despondissent, ac, vt in terram ignotam exponerentur, supplicando institissent. *Panarij funes in naue inuẽti.*

Die 7. Iun. cum propter malaciam æquoris velis obliquatis pergerent, sub diei 12. auroram naues binas ad se recta incursantes prouiderunt. Quas dum expectarent, Anglicas esse depræhenderũt: quarum Capitaneus, vir canus, à Capitaneo de VVeert, valdè humaniter exceptus est. Ab hoc enim prẹter noua de patriæ statu communicata opem aliquam cibariam impetrari posse, spem sibi fecerat. Sed cum Angli æquè ac Hollandi indigentes essent: re infecta vtrinque discessum est. *Anglicæ naues.*

Die 6. Iul. aditum Angliæ tenentes, posteà 9. die cum procellis concitatissimis inuaderentur, magno nauis periculo in littus Gallicum eiecti sunt, non euasuri, nisi ventorũ vis breui desæuiisset. Nam nec angulum ante Cales, nec alterũ huic aduersum exuperare poterant. Sed ventis tamen quiescentibus, tandem in Angliæ finitima redierunt. Cum verò Capitaneus minimè statuisset secũdum Mosam pronauigare, sed potius in arenarum tumulis anchoras figere, & ibi nauis patronorum responsa, an nimirum de nouo illic instructus, ac addita celoce auctus, societati reliquæ iuxta Capo de Bona Esperanca

ranca occurrere, aut eosdem alibi perquirere debeat, expectare decreuisset: iuxta Doeueren in terram egressus est, vt ibidem anchoram & funes emeret, cum vnâ saltem anchora in tumulis illis versari intutum videretur. Cum autem eorum nihil ibi parabile esset: cõmeatu modico aduecto ad nauem reuersus est. Et quoniam diutius ibi morandi nulla opportunitas esset: circa vesperam recta ad Mosam procurrerunt. Triduo antè ex ipsis Anglus quidam obierat, qui in reditu primus, in tota verò nauigatione 68. extiterat: quorum 44. in freto sepulti, sex verò in Oceano australi mersi fuerant.

Hollandi Mosam attingũt.

Die 14. commodo ac optato vento ad Mosæ ostium appulerũt: in quo fortunam priore non multo benigniorem experti sunt. Nam cum in ipso Mosæ vado anchoris niterentur, & refluxum vndarum expectarent: repentè tam nimbosus ac violentus ventus incubuit, vt nolentes volentes in alueum Goreeticum secedere cogerentur. Vbi dum versarentur, adhuc è sociis alter, sexagesimus nimirum nonus ac vltimus diem extremum clausit: ita, vt in naui iam 36. tantum superessent. Quibus certè satis causæ erat, vt Deo omnipotenti gratias maximas agerent, qui in tam diuturna nauigatione, in tot frementibus periculis ac ærumnis ipsos clementer seruasset, & eosdem post mensium 25. interuallum sospites ad focos patrios reduxisset.

Quot in hoc itinere obierint.

Nauigationis quod tempus.

Historiæ clausula.

Et hæc est vera atque accurata descriptio omnium laborum, periculorumque, ac inopiæ & miseriæ, quæ infelices hi nautæ in itinere suo conficiendo perpessi sunt. Quæ quidem vniuersa in sese longè grauiora & maiora sunt, quam verbis exprimi ac describi possint. A me enim nihil illis additum, sed plura detracta sunt. Quam equidem recitationem ex diario Barent Iansz Chirurgi, vt & reliquorum gubernatorum libris, excerpsi & cõsignaui, in eorum præcipue gratiam ac vtilitatem, qui & ipsi aliquando similium nauigationum socij futuri sunt, vt horum nautarum exemplo instituti, omnes ærumnas ac pericula, ibidẽ oborta, æquanimiter tolerare, ac in honesto suo proposito constanter ac firmiter perdurare discant, nec se facile adduci patiãtur, vt re tentata quidem, sed non confecta domum illicò festinẽt, eo comprimis tempore, quo itineribus illis Dei honor, patriæ salus, ac commodum eorum, qui maximis impendiis naues instruxerunt, quæritur & accuratur: sicuti hi certè Argonautæ extrema & durissima quæuis tentare, quam cum dedecore & infamia reuerti maluerũt. Quibus hunc quoq; librum iam clausum volumus, cæterarum nauium aduentum indies expectantes: quarum cursum Deus Opt. Max. potenti sua dextra ita moderetur, vt si nobis ex vsu & salute sit, cum maiori commodo ac quæstu ad patriæ limina sospites reuertantur.

FINIS.

IDÆA VERA ET GENVINA, PRÆCIPVARVM HISTORIARVM OMNIVM, VT ET VARIORVM RITVVM, CEREMONIARVM, CONSVETVDInumque gentis Indicæ: Sicut & primariarum ciuitatum, Insularumque & arcium seu propugnaculorum: de quibus in hac nona Americæ seu Indiæ Occidentalis historiarum parte pertractatur.

CVILIBET HISTORICÆ DESIGNATIONI, facilioris intellectus, maiorisq; oblectationis causa, Icones aliquammultæ, artificiosissimè in æs incisæ, annexæ appositæq; sunt,

Sumptibus, Studio & industria
THEODORI de BRY, p. m. relictæ viduæ, & IOANN. THEODORI ac IOANN. ISRAEL. filiorum.

FRANCOFVRTI,
EXCVDEBAT MATTHÆVS BECKER.

M. DCII.

I.

DE INDORVM MIRA PISCATIONIS RATIONE.

ISCATVI operam daturi Indi, hunc ferè modum tenent. Balænis grandioribus inſidias ſtructuri, ſcaphis exiguis in mare remigant, quolibet ſua priuata ſcapha recepto. Cetum ergò ſi alicubi quempiam in conſpectum ſe offerentem Indus notauit, ſcapha ad eum properans, in eius dorſum exilit, palosq́ binos in hunc vſum paratos, ligneos, eius in nares vel potius aures, ex quibus piſcis conceptas aquas ſubinde eructat, demittit. Et quamuis interim piſcis ſeſe nunc ſubmittat, nunc eleuet, nihilo tamen ignauior piſcator, dorſo obſtinatè inſiſtit, dum penitus palos in profundos iſtos meatus demerſerit. Quo facto, rurſus in ſcapham proſilit, & fune, quem palo abſceſſurus adalligauit, iugi tractu piſcem allicit, dum tandem eum propter aëris, naribus hauriendi defectum laſſatum & infirmatum in littus ſeu aridum extrahat. Quem tandem illic in partes dirimunt, & inter ſocios æqua ratione diſpenſant. Sed & piſcatus ſui modum alium exercent, retibus iactatis faciliorem. Iuncos magna copia ex ordine colligant. Illis non ſecus ac equites equis inſidentes, incitatis ligneis remis, quò lubet, pergunt. Locum deſpicati idoneum ſua retia iactant, dum, quantum piſcium capturierunt, cæperunt. Iis aſſeruatis, ad terram redeunt, nauiculámque vndis extractam, vt reſiccetur, expandunt aut extendunt. Sicut in hiſtoriæ contextu iſta fuſius percenſentur.

II.

QVO COMPENDIO INDI, NAVICVLIS SEV SCAPHIS AVT PONtibus carentes, flumina traiiciant.

FLVVIORVM seu amnium, latitudine vasta etiam Europæos longè exuperantium, copiam India maximam habet. Indi verò cũ æquè pontibus destituantur, ac nauicularum ignari sint, nonnullis in locis hoc artificio vtuntur. Funem, tum cis tum vltra fluuium duabus columnis affigunt solidantq;. Ex hoc corbem appensum firmant, in quem considit is, qui flumen transmissurus est. Is tractim seipsum promouet, dum littus teneat. Nonnulli eos, qui traiici satagunt, in fasciculos ex iuncis contextos collocant, & hoc pacto festucis binis ligneis remigantes, flumen transeunt. Alij ex arefactis resiccatisq; cucurbitis sutelam faciunt, & tum homines, tum eorum merces iisdem commodè traiiciunt: vt clarius omnia in historia patent.

III.

INDI, QVA ARTE AVRVM EX MONTIBVS ERVANT.

EX POTOSSI montanis, aurifodinis omnium ditißimis per omnem Indiã, aurum Indi hac arte effodiunt, qua in nostris ferè regionibus itidem factitant. Nã ex rupibus excindenda omnia sunt. Operarios in duos ordines dispescunt. Quorum hi de die laborantes, noctu quiescunt: illi noctu operis vacantes, interdiu dormiunt. Quamuis nec diurnam nec nocturnam cæli facem videãt, sed vniuersim succensis cereis opus habeant: Cum vltrà 150. orgias infra terram sese demittant. Nec tamen ista tàm immensa fodinarum profunditas impedit, quô minus omne effossum æs suis dorsis foras efferre cogantur. Quem in vsum scalas adhibent, ita structas paratasq;, vt binæ sibi semper cõiunctæ hæreant. Scalæ verò ex intortis boum coriis confectæ sunt, quæ transuersis radiis ligneis suffirmantur ita, vt ternis viris semper ex ordine descensus vno latere, altero verò totidem ascensus sit. Cumq; in ascensus labore vtraq; manu scalas corripere cogantur, ideò, qui illorum primus est, cereum ardentem de pollice religatum gestat. Porrò, quia meta ascensuris nimis longa est, iccirco in media via surrecta quadã scamna sunt, quibus onera sua quadamtenus deponere possunt.

IV.

DE INDICIS OVIBVS, METALLA EX MONTANIS EXPORTANTIBUS.

PROVINCIA *Peru peculiare quoddam ouium genus, ab Indis Ilamas dictum, habet. Harum, præterquam quod carnes pro cibo sint, & ex lana panni texantur, vsus quoque insignis in hoc est, quod equorum asinorúmve vice portandis oneribus admodum cõmodæ sint. His enim quicquid oneris peregrè transportaturi sunt, imponunt. Illædem ex fodinis argentum efferunt, quod à Potossi Aricam vsque, quod interuallum septuaginta milliarium est, transportant. Hæ gregatim ambulant, trecentis aut quadringentis vno numero coactis. Custodibus aut actoribus adeò multis non opus habent: vnoque die milliaria ferè quatuor promeant. Isthac animalia suis dominis minimè sumptui sunt. Nam nec ephippia gestant, nec frenis, ferreísve soleis opus habent, nec quoquam alio pabulo, quam quod in campestribus carpunt, vescuntur. Has tamen qui agunt, accurata diligentia cauent, ne quam illarum fors aliqua iniuria offendant. Quod si enim indignabunda vna in humum decumbat, tum nec vllis minis, nec additis plagis rursus ad iter excitari potest: sed necesse omninò est, vt ex comitibus quidam iuxta animal in humum se prosternat, hocq; habitu ad horas vel binas vel interdum ternas suauibus verbis ei adblandiatur, dum se attollens, viæ reliquum conficiat. Quod si verò fors quædam alicubi in montes excurrat, tunc illius inde abducendi, nulla medela, nullum medium superest aliud, quàm vt excussa sclopeti glande figatur, & hoc pacto de montium iugis deturbetur.*

V.
DE MIRO MEXICANORVM DEFVNCTOS HVMANDI RITV.

E insolita Mexicanorum, suos mortuos tumulandi superstitione, ita narratur in historia. Primatum quopiam defuncto, cadauer eius, in cubilis pauimentum locatum, exporrigunt. Ad spectaculũ vocantur omnes eius amici, cognatiq́: qui longa serie ad mortuum introeuntes, varia eaq́ præstantia munera ei offerunt. Quod si is, dum in viuis esset, fortis & bellicosus fuit: tunc omnia eius arma iuxta latus suffiguntur aut suspenduntur. Hoc situ si iam aliquandiu decubuit, & exequiarum hora appulit: tum is à sacrificulis pomposa processione, ad locum sepulturæ destinatum effertur. Processus hunc modum habent. Primum ordinem aliquammulti occupant siticines tanquã præambulones, qui tibiis & musicis instrumentis aliis lugubrem sonum admodulantur. Hos sacerdotes aliquot, thuribula præferentes, sequuntur. Post istos ipsum cadauer infertur. A quo ponè defuncti arma geruntur. Tandem omnia & singula, defuncto à cognatis oblata donaria sequuntur, quæ à mancipiis illis gestantur, quæ & ipsa defuncto honorario donata, ipsiq́ in altero seculo seruitura, cum eodem comburuntur. Quod si ergò ad locum sepulturæ dispectum peruentum sit, tum ingenti succensæ pyræ, defunctus cum omnibus, sibi in futuri seculi vsus & officia donatis (quorum pro conditione mortui nonnunquam incredibilis numerus est) solennibus quibusdam ceremoniis iniicitur, & exuritur. Ignis autem iste à sacerdote, veste horribilem cacodæmonis speciem habente induto, sedulò administratur, dũ in cineres omnia deflagrarint. Quo facto, cineres relictos sedulò verrunt, & eos collectos in hunc vsum parato vase recondunt: quod posteà vnà cum omnibus defuncti donariis armisq́ terræ mancipant. Et is exequiarum finis est.

VI.

QVO MODO INDI FE-RAS VENENTVR.

MEXICANIS captandarum ferarum is modus est. Aurora prodeunte inflata tibia vel tuba, omnem ciuitatem obeunt. Ad quod acceptum signum venatores omnes confluunt, arcubus spiculisq́, ac retibus, & si quæ alia venatibus necessaria sunt, instructi. Deinde Idolo suo arrepto, fremente tumultu incitati cursim iugum montis, venationi destinati, occupãt: in cuius vertice ædicula ex frondibus, & in hac ara quæpiam, in quam suum Idolum singulari cum deuotione statuunt, extructa est. Posteà descendentes, montis radices pansis retibus quoquo versum obuallant, & circumcirca succensis ignibus feras dumetis exigunt: quas deinceps gregatim ad montis extremum vsque apicem cõpulsas pro suo arbitratu feriunt figúntve. Eo peracto, Idolum suum humeris impositum rursus auferunt, cumq́ captis feris, vt leporibus, cuniculis, vulpibus, & similibus aliis ordinata serie domum redeunt, ac Idolo, in pristinum templi locum reposito, captarum ferarum præcipuarum corda sacrificant. Sic venatum finiunt.

VII.

QVO PACTO INDORVM SACERDOTES PRO POPVLI PECcatis pœnitentiam agant.

DIES quidam ordinarij peculiaresq; ſunt, quibus Indorum in Mexico ſacerdotes, Idolo ſuo Viztlipuztli ſacra faciunt. Eorum aliquo appropinquante, collecti illi & congregati idolum accedunt, & ante faciem eius lituis, & tibiis, ſimilibusq; inſtrumentis Muſicis ludunt. Ab his, ſacerdotum Princeps, thuribulum ferens, ingreditur, atque ex cacabo, in quo ante Idolum ſtante perpetuus ignis fouetur, igne deſumpto idolo thure ſuccenſo ſuffit. Poſteà in locum quendam templi, hunc in vſum deſtinatum, ſecedens, arrepta framea (cuiuſmodi plurimæ paſsim in templo defixæ ſunt) coxam vel crus ſibi perforat, exceptoq; qui ex vulnere ſudat ſanguine, frontem ſibimet illinit; frameam verò, ſanguini vniuerſam prius intinctam & madefactam, in certo loco ſuffigit, vt ea publicè conſpecta, vulgus videat, quam ſeriam & doloroſam pœnitentiam pro populi peccatis egerint. Sua quoque in anno priuata tempora habent, quibus populus ſeipſum flagellis cedit, & aut funibus intortis, aut incuſsis ſaxis corpus ſuum percutit: ſicut tum ex hac figura, tum ipſo hiſtoriæ contextu planius videre licet.

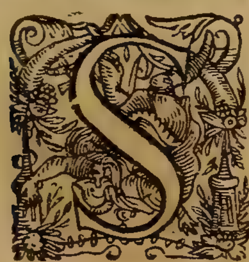
VIII.
QVA RATIONE INDI MEXICANI, MACTATIS HOMINIBVS, sacrificent.

TEMPLVM *Mexicanorum, ceu in historia descriptum, sic hîc graphicè depictum est. In illo victimas mactatis hominibus tales offerunt. Festo quodam singulari, annuo, omnes suos hostes, belli tempore captiuatos, in vnum numerum cogunt, & eosdem in rotundum templi collem, capitum cæsorum, deducunt, atque ex ordine singulos cōsidere iubent. Paulò post à supremo quadrangulari monte sacerdos, casula amicitus, manibusq; Idolum gestans progreditur, & ceremoniis nonnullis peractis damnatos adit, quemlibet à summo ad imum ex ordine perlustrans, & ei idolum, hæc verba loquens, Ecce, hic Deus vester est, apporrigens. Hoc patrato, per scalas iterum descendit. Porrò, damnati, forti custodia stipati, per scalas alias, sese sigillatim inuicem consequentes ducuntur ad montem supremum, quo loco sacerdotes, sacrificia tractaturi, conspiciuntur. Horum numero sex ex ordine stantes, illic morantur. Rei itaque seu sontes, cum Idolo submißis genubus sua iusta fecerunt, tum insperata celeritate quisque eorum priuatim à quatuor sacerdotibus inuaditur, tum bracchia, tum pedes fortiter corripientibus. Quintus vinculum ligneum eius collo innectit: quo facto, sublatum miserum hominem in subiectum saxum dorso tàm violenter illidunt, vt omnia illi lumborum ossa crepent. Tandem aßiliens sextus, qui summus sacerdos est, ruptim ei tum ventrem tum medium pectus discindit, & euulsum eius adhuc fumigans cor, postquam versus solem obtendit, Idolo in faciem proiicit. Cadauer autem è scalis volutatim deturbant, vbi is, qui cæsum captiuum primò fecit, accurrens, corpus exanime domum aufert, coquitq;, & cum suis, festiuitatis concelebrandæ gratia, vocatis inuitatisq; amicis, deuorat, & diem illum genialiter sumit. Eadem & cæterorum omnium sors est.*

IX.

DE ALIO QVODAM INDORVM SACRIFICANDI RITV.

SED & alium sacrificandi aut mactandi homines modum Mexicani solennem habent. Quendam vel captiuorum, vel etiam mancipiorum suorum deligunt, quem in templi conclaue omnium pulcherrimum aut amœnissimum includunt, & eundem sui Idoli vestibus ornatuq; pulcherrimo induunt, dapibusq; lautissimis largè saginant, ministrantibus ipsi Dominis maximis & primariis. Noctu verò is, ne quo aufugiat, magnæ caueæ includitur. De die, quo lubet, liberrimus ipsi commeatus est. Firma tamen custodia seruatur, aliquammultis ceu ministris post illum incedentibus. Quod si is ergò per plateam alicubi ingrediatur, tum illi obuij omnes loco cedunt, & ante pedes eius in genua prouoluti, ipsum adorant. Idem manu fistulam quandam tenet, qua inflata cedendi illis signum dat, qui aduentantem fors non attenderint. Huic ipsi eo tempore, quodcunque vspiam libuerit, patrandi omnino licentia est, anni nimirum integri decursu. Quo exacto, festo quodam peculiari constituto ex pede de lapide quodam religatur, manibusq; illius scutum vnà cum gladio inditur, vt cum eo, à quo mactandus est, lucta decernat. Quem si vicerit, tum non saltem liberatur, verùm etiam omni vitæ suæ tempore pro insigni belli Duce habetur. A sacrifico verò aut sacerdote superatus, tunc super illo lapide, in quem volutus cecidit, viuus excoriatur illicò. Extractam verò illi pellem quoquouersum ostiatim circumferunt, & ad idoli sui sustentationem stipis multum colligunt.

X.

DE MIRABILI SVA PECCATA CONFITENDI RATIONE.

INTER cætera hiſtoriæ memorabilia, modus quoque mirabilis ſua peccata confitendi Iappanis in vſu eſt. Regio Ocaca præruptis & altiſſimis ſcopulis inſignis eſt, quorũ vertices 200 orgiis nonnunquam eminent. Inter illos vnus præ reliquis longiſſimè exporrigitur aut propendet. Quem peregrinantes (quos Xamabuxis vocant) vel de longinquo intuiti, illicò expaueſcunt, tremuntque. Ex his montium ita propendentibus faſtigiis, vectis ferreus exeritur ſeu emittitur, ita fabrefactus, vt tortili filo tum foràs proferri, tum intrò recipi queat. In vectis extremo lanx ſuſpenſa grandior eſt. Itaque ſi Xamabuxis quiſpiam peccatorum confitendorum cauſa in lancem alteram conſedit, tum inſtrumento dicto in liberum aëra extorquetur, & foràs exigitur, ita, vt vacua lanx in altum ſuſiliat, grauata verò deorſum ruat. Interim, pœnitentiarius ab aſtantibus Goquis (ſacerdotes ſunt ſub ſpecie diaboli aſtantes) ad peccatorum ſuorum confeſſionem incitatur: vbi ad cuiuslibet peccati priuati enumerationem lanx vacua ita ſeſe ſubmittit, vt cum grauata in æquilibrio ſit. Quo facto, vecte retracto, peccator reſumitur, & abſolutus dimittitur, alio proximo in eius illico locum ſuccedente. Quod ſi fiat, vt peccatorum quiſpiam vnum aut alterum peccatum diſſimulare videatur, tum ad accuratam confeſſionem, ſemel atque iterum verbis admonetur. Qui ſi porrò præfractus omnia & ſingula confiteri recuſet, tum ex lance ſua ita violenter excutitur aut eliditur, vt priuſquam ad imas valles deciderit, iam exanimis in multa fruſtilla comminutus diſcrepuerit.

XI.

DE VARII GENERIS TRIPVDIIS, AVT SALTATIONIBVS, Indis consuetis.

IN Hispania noua, comprimis verò in Mexico, Indi varias saltationum species, quibus se oblectant, exhibent. Nonnulli super tenso fune saliunt: alij aliis super humeris, æquè ac in plana terra stantes, tripudiant. Sed & distinctis ordinibus aliis ad saltationem colliguntur. Ad quorum tenorem saltant, instrumenta nostris tympanis fere similia sunt, quibus & cantores nonnunquam iunguntur. Saltantes autem vniformem perpetuò cum tympanis & cantilenis modum tenent, pedibus ad rhythmorum æquabilitatem semper promotis. Quod spectaculum admodum iucundum esse visu, ex historia liquet.

XII.
MEXICANI, QVOMODO A SVO DEVNCVLO SEV IDOLO PRImum ducti fuerint.

HAC *figura quadamtenus exprimitur, qua specie modóve Mexicani primò per loca deserta migrarint, donec pro Idoli sui Vitzliputzli vaticinio ad ea loca, vbi Tunal arbor, ex saxo mero seu rupe emergens stabat, peruenissent: super qua arbore, illis aduentantibus aquila, pulcherrimam auem vnguibus premens pro accepto augurio consederat. Quam, vbi primùm conspexerant, in genua prouoluti, eam adorauerunt: eodemq́ momento in Idoli sui honorem tabernaculum, & tandem succedente tempore vrbem* MEXICO *isto loco extruxerunt. Hîc etiam vnà tributum adumbratur, quod Mexicani Regi AzcapuZalco quotannis pendere coguntur. Cum enim olim Mexicanos suo territorio eiiciendi causas quæreret, istiusmodi eos torquere censu voluit, quem ipsi non facile comparare possent. Sed ipsorum tamen Idolum VitzlipuZtli isthæc omnia ipsis facilè subministrauit. Census verò erat, hortus omnis generis fructibus, vt Maÿs, & pisis abundans. Ciconiæ itidem, quæ in hoc horto [illegible]i nidos struebant: & anseres, qui pullos excludebant, hisq́ similia alia. Quæ tamen omnia supra aquam nata, & per eandem regi oblata & tradita oportebat.*

XIII.

QVOMODO MEXICANI BELLO TENTATI, CVYOACANOS SVPERArint & coërcuerint.

FINITIMI ergo populi vidētes, Mexicanos indies ſeipſis copioſiores in magnum numerum excreſcere, ad eos, vi exigendos & eiiciendos varia media commenti ſunt: Et inter cætera, Mexicanorum vxores ſuas regiones & fora viſitantes, omni contumeliæ genere ludos fecerunt. Mexicanis verò ne ſic quidem ad bellum irritatis, Cuyoacani aliud ſtratagema tentarunt. Nam tempore quodam feſtiuiore, Mexicanorum primarios honoris cauſa ad ſe inuitarunt. Cumq́ eos omni ludorum & ſaltationum illecebra abundè oblectaſſent, tandem corollarij loco, veſtibus muliebribus ſe induere eos coëgerunt, quos deinde ita amicitos, cum magno pudore & ignominia (quaſi homines effœminati, nulli viro contrapugnare audeant) domum remiſerunt. Quod indigniſſimè ferentes Mexicani, inſtructo derepentè exercitu valida manu Cuyoacanos inuaſerunt, vrbemq́ ipſam Cuyoacan occupantes, hoſtes ſuos ad decem milliarium ſpatia truculenter inſectati ſunt, adeò, vt illi Mexicanis ſe tandem dedere omninò cogerentur.

XIV.

DE CVIVSDAM MEXICANI CAPTIVI MIRA CONSTANTIA.

M OTECVMA, *eius nominis primo, regni habenas moderante, accidit, vt, cũ is Chalco*
indigenis bellum inferret, frater eiusdem Germanus, vnà cum aliquammultis aliis à
Chalciensibus in prælio caperetur. Intelligentibus itaque Chalciensibus, captiuũ istum
germanum Regis Motecumæ fratrem, & insuper bellatorem strenuum esse: secumq́,
quod Rege nullo Chalco, gubernaretur, recolligentibus: Captiuum suũ sibi Regem con-
stituere decreuerunt. Consilium ergo suum ipsi detegentes, primò repulsam tulerunt.
Ipsis verò subinde incessanterq́ instantibus, cum excusationi nullum superesse locum
videret, sed omninò sibi acceptandum imperium intelligeret captiuus: iussit, vt è mali
fastigio, suggestum quoddam extruerent, ex quo omni populo suam voluntatem ipse significaret. Cui illi qui-
dem facile parebant, vt, qui persuasum habebant, quod hoc ritu sibi ad adeundum imperium maiestatem gra-
uiorem structurus esset. Ipse verò conscenso suggestu, cum Mexicanos captiuos vniuersos ad se conuocasset, indi-
cauit illis quomodo Chalcienses, ipsorum victores, se in Regem suum elegissent. Se verò suomet iam exemplo ipsis
hortatorem fidelissimum futurum esse, vt potius frustillatim se discerpi lacerariq́ sinerent, quàm aut natiuam
suam patriam contemnerent, aut fidem ei debitam, periuri violarent. Quibus dictis ex alto se præcipitem de-
dit, & ruina ea miserè comminutus est. Qua re offensi maximopere Chalcienses, cæteros omnes captiuos Mexi-
canos trucidauerunt miserrimè.

XV.

Sequuntur nunc delineationes & effigiationes aliquot ciuitatum, castellorumque: ut & descriptiones rerum populorumq́ue, ab Hollandis in nauigatione per fretum Magellanicum annis 1598. & 1599. facta, notatorum & obseruatorum.

I.

VERA DELINEATIO CASTELLI PRAIÆ.

HAEC *insulæ S. Iago meta est: in qua Castellum Praia situm visitur: cui Gubernator Lusitanus cum Hispanico præest. Castellum hoc, ea parte, qua mare spectat, elatum in alta rupe considit, & vallis effossis admodum munitum est. Ascensus eius valdè præceps ad passus circiter 175 porrigitur, ita angustus, ut aditus eius à cordatis & fortibus sex viris, contra mille ascensuros, commodè seruari posit. Hic Hollandi tria maiora tormenta, à Lusitanis abscondita, offenderunt. Ibidem Hollandi prædam se insignem impetraturos, primò sperauerant. Qui tamen à Lusitanis, consutis per dolum verbis tam diu eludebantur, dum omnia, quæ Hollandis commoda esse poterant, longius amouissent. Eo facto, castellum deseruerunt: quod Hollandi deinde nullo reluctante occupantes, posteà & ipsi reliquerunt.*

XVI.

GENVINA ET EXPRESSA S. IAGO CONTRAFACTVRA.

II.

ANCTA IAGO, à Luſitanis, tum viris tum tormentis probè armata, munitaq́ʒ, vtroque latere vallis fortibus firmata eſt. Hæc ciuitas à prædicta Praia duobus ferè milliaribus diſtat. Ad illam Luſitani fictis verbis Hollandos exciuerant, ſub ſpecie amici contractus & conuentus neceſſarij. Quô cum Hollandi applicuiſſent, binis nauibus idolum ſibi intẽtatum illicò ſenſerunt. Luſitani enim non ſaltem multis ordinibus iuxta littora armati comparebant. Sed & per littoris ſpatia plurima tormenta diſpoſuerant, quibus aduentantes incautius Hollandos exciperent. Inſidiis itaqʒ detectis, Hollandi retrò cõmearunt iterum, quod ſuas hoc loco vires experiundi nullum propoſitum haberent.

XVII.

QVIDNAM HOLLANDIS, IN INSVLA BRAVA, ACCIDERIT: ET de Almirantis obitu.

III.

ANCTA IAGO *relicta, Hollandi rectà ad insulam Brauam vela promouerunt. Ad quam cum appulissent, à Lusitanis nonnullis, insulæ incolis, deq; alto monte conspicuis, victualia necessaria numerato iusto pretio mercari tentarunt. Illi verò cum inopiam summam innuentes, sese rursus occuluissent: tũ Hollandi quoquouersum palantes, tandem ruinosas aliquot casulas inuenerunt, cæteras quidem omninò inanes, vnã verò, cuius ianua congestis lapidibus occlusa erat, votis suis optabiliorem. Nam hanc, cum Hollandi perfregissent, Maijs seu frumento Turcico confertam repererunt: quod omne in naues quoque secum asportarunt. Apud hanc insulam summus nauium præfectus, Iacobus Mahu, obiit. Qui feretro, lapidibus plurimis grauato, impositus, & Capitaneorum baiulatu à puppi ad proram portatus, tandem à nautis cæteris secundum nauis latus in fundum demissus est. Hunc tribus horis pòst, eodem fato secutus est Daniel Resteau, qui postmodum eodem ritu in mari contumulatus est.*

XVIII.
QVOMODO HOLLANDI REGVLVM QVENDAM LITTORALIS tractus Guineæ inuiſerint.
IV.

OSTQVAM *Hollandi, cum maxima vndæ potabilis, rerumq́ neceſſariarum aliarum inopia cõflictati, multis ſuorum infirmatis & decumbentibus littus Guineæ attigiſſent, legatos ſuos cum interprete, ad loci eius Regulum amandarunt. Rex itaque de Hollandorum appulſu edoctus, habitu ſuo ſuperbiſsimo ad illos prodiit. Induerat enim ſe palla Gallica, & caligis ex purpureo panno ſartis, & tæniis ex auro ſpurio conſtratis, cæteroquin nec induſio, nec tibialibus, nec calceis amicitus. Caput illius longa, eaque in apicem deſinente vitta, ex panno croceo, aut rubro cæruleoq́ texta, opertum erat. Hoc habitu ante Hollandos preſſa humilique ſella deſidebat, pedibus eius ouina pelle ſubſtratis. Poſt ipſum omnes eius nobiles, in totum nudi conſederant. Hollandico itaque præfecto ad Regulum ingreſſo, rex illum in conſimili ſella ſtorea inſtrata conſidere iuſsit. Quo facto, quod opus erat, per interpretem tractabatur. Intereà verò Almirans omnes infirmos ex nauibus in terram exponi, ibidemq́ probè curari iuſſerat, dum plerique rurſus conualeſcerent. Illic mortuos, terræ mandabant. Iſti homines, ad Hollandorum quidem aſpectum primum valdè agreſtes & formidoloſi erant. Poſteà autem aſſueſcentes magis, ita miteſcebant, vt cum illis de omnibus probè tractari poſſet.*

XIX.

DE QVIBVSNAM PRAEFECTVS HOLLANDICVS CVM REGVLO TRActârit, & quid ibidem illis euenerit.

V.

VRANTE *adhuc præfecti cum Regulo tractatione, ex fœminis regiis quædam, Regi, quod ederet, afferebat, vase ligneo, paucos nimirum assatos pantanos, & siccatos pisces seu equulos marinos. Potus erat, vinum ex palmis confectum. Esuries verò cum & præfectum torqueret, nec isthi potus cibique generi admodum assuetus esset, per ministrum suum, infumatæ carnis partem longiusculam cum caseo & pane, viniq́ Hispanici lagena, quæ in omnem euentum secum ex naui attulerat, sibi promi iubebat. Quæ tractatio regi multò melior, quam sua propria videbatur. De vino itaque tàm copiosè bibebat, vt ebrius in conclaue dormitum abducendus esset. Interim, cum præfectus cum suis comitibus, & permutatione à regulo acceptis mercibus, ad naues rediturus esset; via ab Indis obsessa, nolens volens apud Barbaros pernoctare coactus est. Mane autem, domus fores egressurus cum oculos circumageret; trucis fœdique aspectus vetula quædam, tota nuda ad eum propius se cōferens, capsulam cinere plenam gestabat. Quæ vice tertia præfectum circumiens, toruo minitabundoque intuitu in illum directa, manibus ter capsulam quatiebat, adeò, vt præfecti vestes volitantibus per aëra cineribus vndiquaque occuparentur. Sed & ore hæc vetula murmur varium profundumq́ sonabat, vt hoc spectaculum certè horribile admodum esset: dum tandem circuitu tertio finito, tacita strix rursus abscederet. Hoc facto, à Regulo dimissus præfectus, cum suis ad naues rediit.*

XX.

QVID HOLLANDIS AD INSVLAM AMABON DELATIS ACCIDERIT.

VI.

HOLLANDI semel susceptā metam continuantes, postquam ad insulam Amabon appulissent, humaniter quidem & amicè apud Lusitanos & Mauros, in præsidiis ibi locatos, de cibariis pro auro argentóve permutandis institerunt. Quod cū omninò ipsis denegaretur, vi statuerunt impetrare, quod non liceret precibus. Itaq; instructis scaphis desubito in littus se extulerunt. Quo viso, Lusitani ad eorum aduētum primùm trepidantes, posteà tormentula quædam in aduenas eliserunt. Sed Hollandis nihil motis, cum Barbari suas casas subiecto igne concremassent, fuga sibi in montanis consuluerunt. Loco itaque vacuo occupato, Hollandi ægros suos in insulæ templum, & ab incendio seruatas ædiculas transtulerunt, dum suæ valetudini plenius ipsi redderentur.

XXI.
QVID HOLLANDI IN AMABON PORRO DESIGNARINT.
VII.

OLLANDI, *cum se prædicto loco demisissent, ex militibus nonnulli, quandoque prædæ studio paulò longius ad terræ penita euagati sunt, non omninò nullo suorum incommodo. Lusitani siquidem, qui passim in insidiis latebant tecti, suis Musquettis sparsim aliquos è medio tollebant. Præfectus itaque cum nullum vitandi excursus mandatum apud milites locum inueniret, frenandæ eorum petulantiæ gratia patibulum suffigere coactus erat. Et licet magnam armatorum militum copiam emisisset, qui tentarent, an Hispanorum nonnullos capere possent: neminem tamen vspiam attingere potuerunt. Sed abactis 25 pecoribus ad munitionem suam redierunt. Comperta autem certius re, quod nimirum Hispani in monte quodam, vallis munito consedissent, Capitaneus Cordes, 150 probe instructis militibus, iisdemque in duos ordines diremptis, montem ex vtroque latere ascendit. Quos cum Lusitani, diu frequenterque tum glandibus excussis, tum iactatis saxis animosè repulissent, ita, vt ex nostratibus multi grauiter læsi essent: nihilominus tamen violentis Hollandorum Musquettis tàm fortiter contra eos pugnatum est, vt viribus exhausti tandem munitionem suam deserere, fugaque vitæ consulere cogerentur. Ab Hollandis itaque monte occupato, dolium vnum aut alterum pane bis cocto repletum, cum nonnullis vini vrceis, & caseis Hollandicis repertum est. Quæ cum ad naues proferri curassent, montem deserentes, duas in medio transitu obstantes domos igne succenderunt, & signiferum, ea velitatione obtruncatum, terræ mandarunt. Inde ad naues reuersi, ad itineris confectionem sese porrò adornarunt.*

XXII.
HOLLANDI IN FRETO MAGELLANICO IVXTA INSVLAM QVANdam grandes & portentosos homines inueniunt.
VIII.

CVm aliquando Hollandi in freto Magellanico vna aut altera scapha versus insulam quandam remos agerent, insperato ipsis septem lintres, vastis horrendisq́; & illis nudis hominibus pleni occurrerunt, quorum longitudo decem vel vndecim pedum erat. Cutis horum subfusca visebatur: ipsi verò toti nudi capillos è capite longos promissosq́; fundebant. Hi ad Hollandos inuadendos, cum sese auidè instruerent, animo eorum percepto, Hollandi in eos Musquettis strenuè defulminarunt, & ex omni numero tres derepentè morti dederunt. Quod videntes Barbari, remis incitatis, festinò in terram se receperunt, euulsisq́; è terra arboribus, contra Hollandos aduenturos sese obuallarunt, cum spiculis, tum saxis interim minitabundi. Attamen Hollandi, cum persequi hos Gigantes & frustraneum & nimis periculosum putarent, eos missos fecerunt. Barbari autem, cum tempore quodam tres ex Hollandis fortuitò comprehend.ssent, inusitata & miserabili laniena eos commactarunt. Hæc figura quoque scapharum, quas illi vsurpant, formam exprimit.

XXIII.

HOLLANDI DENVO CANOAS ALIQVOT CVM INDIS INVENIVNT: ex quibus fœminam cum binis infantibus corripuerunt.

IX.

APITANEVS *de Wert cum nonnullis aliis, poſtquam tempore quodam lintribus aliquot ad terram contenderet, tres Indis actas Canoas obſeruauit. Qui cum Hollandos viciſsim vidiſſent, in fugam fuſi, verſusq; montana profugi, non ſecus ac Cercopitheci præcipitia eorum tranſilierunt. Ex illis tamen noſtrates fœminam cum binis liberis corripuerunt, totam nudam, niſi quod dorſum pelle quadam contectum haberet. Circa collum eius, Zona ex colligatis cochlearum teſtis facta, pendebat. Capilli fœminarum curtiſsimè raſi, & virorum contrà promiſsi ſunt. Captæ huic fœminæ, cum noſtrates cibum offerrent, omninò edere recuſauit. E Canoa tamen ſua auiculam arreptam afferens, cum pennis tantùm grandioribus euulſis, eam pauco igne obiter ac leuiſsimè aduſsiſſet, adhuc crudam tàm auidè vorauit, vt cruor è carne emanans, ab ore vſque ad pectus eius deflueret. Sicut id in figura plenius videbitur.*

XXIV.

QVID HOLLANDIS AD PINGVINAS INSVLAS DELATIS accideritur.

X.

V M *inter cætera Hollandi ſuis lintribus ad Pinguinas inſulas pergerent, ſpe magnam Pinguinarum copiam captandi: derepente, cum vix 450 Pinguinas cœpiſſent, tanta tempeſtatum vis coorta eſt, vt parum abeſſet, quin naues eorum in fruſta minutiſſima communuerentur. Namq; iamdum maior ſcapha fluctuum concuſſu ita obtrita erat, vt vix iuncturis ſuis extremis cohæreret. Interim parum aberat, quin, qui in terra Pinguinis inſidiabantur, metu & perculſione deficerent. Collectis tandem tamen animis, & ante Deum piis profuſis precibus, magno auſu in vndam proſilierunt, ſcaphamq; in terram extraxerunt. Qua deinde ex tempore refecta & reagglutinata, ſociorum nonnulli in Pinguinarum cauo quodam Indicam fœminam, pallio ex pellibus ferarum conſuto tectam, inuenerunt. Viros alioquin nullos in omni inſula conſpexerunt, præter vnum, mortuum in terram proſtratum, & volucrum pennis ornatum. Fœminam autem captam, cum exiguis quibuſdam muneribus donaſſent; liberam & illæſam a ſe rurſus dimiſerunt.*

XXV.

QVAE PINGVINARVM, MAGNO NVMERO AB HOLLANDIS CAPTARUM, FACIES FUERIT.

XI.

POSTQVAM ergò superstes Hollandorum nauis vnica, de qua in historia patet, continuando pro voto itineri minimè sufficere videretur, de tempestiuo in patriam reditu consilio habito, primò omnium, quantum quidem fieri potuit, de alphitis seu commeatu necessario conuehendo, fideliter laboratum est. Itaque cum adhuc in freto Magellanico morarentur, ad eas insulas concesserunt, quas propter ingenti numero ibi captas volucres, pinguinas dictas, pinguinas vocitabant. Tanta enim tamque frequenti copia ibi prehendebantur, vt onerandis 28. nauibus sufficerent. Nam & iam nongentas ceperamus, cum propter ventorum aduersitates diutius ibi morari nobis non esset integrum.

Auium forma hic depicta est. Magnitudinem anseris habent, oppidò pingues, à libris 8 ad 16 pendentes. Tergum nigrum, aluum verò candidam habent. Sed & nigris pedibus, anserinis specie similibus sunt. Carent alis, quarum loco pinnæ ipsis enatæ sunt, quarum agitatu pernicem natatum habent. Rectà incedunt, veluti tum ex hoc schemate, tum ex ipso historiæ contextu videre licet.

FINIS.

ADDITAMENTVM NONAE PARTIS AMERICAE.

Hoc est,

VERA ET ACCVRATA DESCRIPTIO LONGINQVÆ, DIVTVRNÆ AC PERICVLOSISSIMÆ NA-

uigationis, quam OLEVIER à NOORT, classis quatuor nauium & 248. hominum Generalis præfectus constitutus, ac rebus necessariis aliis vberrimè instructus per æstuosum fretum Magellanicum confecit: qui triennij spatio velis vniuersum terræ globum intrepidus obiuit, eoque in cursu varia, ac scitu necessaria admodum iucundaq; notauit.

E GERMANICO LATINITATE DONATA, & figuris seu iconibus æneis pulcherrimis ornata, editaque opera ac sumptibus

THEODORI DE BRY P. M. VIDVÆ AC FIliorum binorum IOAN. THEODORI & IOAN. ISRAELIS ciuium Francofurtensium.

FRANCOFVRTI,
EXCVDEBAT MATTHAEVS BECKERVS.
M. DCII.

VERA DESCRIPTIO NAVIGATIONIS ILLIVS, QVAM OLEVIER A NOORT, QVATVOR NAVIVM

& 248. hominum Generalis præfectus constitutus confecit: qui transmisso freto Magellanico, triennali spatio vniuersum terræ globum circumnauigauit, & memorabilia multa eo itinere obseruauit.

ANNO à nato saluatore CHRISTO 1598. die Iul. 2. nauis vna Mauritius, & altera Concordia dicta Roterodamo soluit: quæ 18. mensis prænominati die oram Goeree ingressa est. Vbi cum Generalis de ordinario ac mẽstruo militum nautarumque stipendio constituisset, binæ hæ naues posteà Cal. Aug. ad vada Anglicana perrexerunt, vt ibidem naues cæteras socias, nẽpe Hendrick Fredrick & Spem dictas opperirentur. Quæ cum die 13. Aug. illuc appulissent, die 22. vento boreali versus Pleymuyen recesserunt, naues reliquas Roterodamo propediem aduenturas ibidem expectaturæ. *Quo tempore naues soluerint.*

Die 27. Aug. in Portlandt venerunt: vnde Generalis scapham maiorem cum nonnullis militibus amãdauit, qui vbinam locorum expectatæ naues tam diu morarentur, peruestigarent. Hi cum ad ostium Mosæ vsq; pertendissent, nec nauium statum vllum expiscari potuissent: die 28. visum est Generali ad littora Goeree reuerti, maximè quod & procellæ tum temporis obortæ naues loco illo haud leuiter quaterent.

Circa versperam diei 31. Augúst. littora illa rursus attigerunt. Ex quo loco cum Generalis in Roterodamum iterum excurreret: naues reliquas in littora Zelandiæ tetendisse, cognouit.

Die 13. Septembris cauro ferente è littore Goeree in fretum Zelandicum vela facientes, naues sibi expectatas in media via occurrentes viderunt. Quæ postquam hora à meridie quarta magno omniũ gaudio iungerẽtur: vno comitatu cursum versus Pleymuyen direxerunt, quod Pilotta quidam Anglicus, Capitaneus Melis nominatus, qui prioribus annis cum Thoma Candisch idem iter confece-

 rat,

rat,ibidem res quasdam,nauigationi faciendæ idoneas ac necessarias relictas,auferre constituisset.

Die 16.Sept.ventis aduersis agitati in VVicht dispulsi sunt, quorum vi viceAlmirantis nauis in breuia tanto impetu illidebatur, vt manifesto periculo fundum iam attingeret. Ex quo dum rursus eluctaretur,tribus integris horis ingenti machinatione desudatum est.

ViceAlmirans fundo incumbit.

Die 18.vento Euronoto perflante,ex VVicht insula cum 80. circiter nauibus aliis,versus occidentem ituris,soluentes,die 19.Septẽbr. Pleymuyen attigerunt. Die 21.postquam Generalis cum Capitaneo Melis ante exortũ diem ad naues rediissent, leuatis anchoris itineri pertexendo se accinxerunt.Vento itaq; Iapyge spirante cursum intra medium occidentem austrumq; direxerunt.Sed cum è vado digressi viceAlmirantis scapham, sex viris stipatam, longo interuallo post se relinqui viderent:hanc expectatum, anchoris naues defixerunt. Et cum paulo post à prædatoria naue Anglica appellente intelligerent, nauem restitem ad classem minimè redire velle: illicò leuatis anchoris,inde se rursus extulerunt.

ViceAlmirans cum 6.viris classem deserit.

Die 23. annonæ distribuẽdæ ac dispensandę Generalis modum constituit,ita, vt cuilibet indies panis libra dimidia, aquæ mensura vna,& vini modicum porrigeretur. In cuius rei testimonium ratificandum,cum disploso tormento signum dedisset, preces ad Deum de felici & prospero cursu nauium fieri mandauit.

Annonæ dispẽsatio.

Die 27.duas ex Biscaya naues corripuerunt:quas cum Generalis aliquandiu perlustrasset,tandem liberas à se dimisit. Die 4. Octobr. quatuor naues ex Barbaria venientes attigerunt : quarum vna Hollandica ex Amstelredamo,duæ Gallicanæ, & quarta Anglica erant. Horum relatione acceperant,quod pestifera aëris lue Barbaria miserè vastata sit, cum in vna Maroocke ciuitate 250000. homines breui tempore horrenda nece abrepti fuerint.Hoc loco altitudo graduum 32.erat.

Barbaria lue infestatur pestifera.

Die 6.Octobr.intra Canariæ maioris insulas & Teneriffen, sub gradu 28.sitas,nauigantes,cursum in Austrum flectebant.Die 8. viceAlmirãs scapham suam,à naue ponè religatã,cum viro vno perdidit. Hanc cum fixis anchoris præstolaretur aliquandiu, eam deinceps non vidit amplius,quod tum noctis tenebris,tum ventorũ vi quam longissimè à classe dispulsa esset.Hic altitudinem 44.grad. & 40. minut.habuerunt.

ViceAlmirans scaphã perdit.

Die 9.in littora Barbarica eiecti, altitudinem grad. 22. habuerunt, terræ iam iam illidendi, nisi è specula excubitor malum deuitasset. Huius declinationis causa mandatum Anglici Capitanei erat. Qui cum intra austrum ac occasum cursum fieri, iussisset, improuidi nautæ versus austrũ nimium declinauerunt, adeò, vt à terra dimidij milliaris spatio non abessent. Versus altiorem oceanum ergò recurrentes,cum angulum borealem iuxta Cabo Blanco attigissent,

ſent, directo curſui priori iterum incubuerunt, terram tamen à conſpectu nunquam dimittentes. Die 13. nauem poſt ſe quandam ſub grad. 17. & 26. minut. conſpicati ſunt.

Die 18. ſub gradu 11. nauigantes, aduerſum Libonotum adepti ſunt, pluuiis denſiſſimis permixtum. Quibus collectis aquæ plurimum inuaſarunt.

Die 3. Nouembr. ventus auſtralis inundauit, poſtquam ab 11. Octobr. perpetuo Libonoto fatigati fuiſſent. Circa diei exortum terram Guineæ proſpexerunt, quatuor ferè milliaribus verſus ortum ſeptentrionemque à ſe diſtantem. Ibi grad. 3. & minut. 40. habentes, 30. circiter milliaribus à meta præſumpta ſe abeſſe peruiderunt, quos æſtu Orientali ſeductos poſtmodum res ipſa docuit.

Die 4. Decembr. iuxta Cabo de Palma tribus à terra milliaribus aberant, vbi 9. Canoas viris nudis rectas, attigerũt. Hinc malacia freti, iuxta littorum porrectum aſſiduè perrexerunt, intra ortum ac meridiem medij incurrentes. Hæc Cabo de Palma ſub grad. 3½. ſita eſt. Sed vento ibi Africo ſatis idoneo adiuti, lineam tranſmittere attentarunt. A qua etſi vix gradu dimidio abeſſent, hac tamen aura illam penitus exuperare minimè licuit. Die 10. ſub exortum diei inſulam de Prince, verſus medium ortum ac ſeptentrionem ſitam conſpicati ſunt. Qua de cauſa largo vniuerſi gaudio perfuſi ſunt, quod ventorum importunitate in æquore diu iactati fluctuaſſent. Generalis itaque coacto ſenatu bellico ſtatuit, vt ad eam inſulam excurſus fieret. Officiarius ſiquidem Daniel Gerretſz, hanc ſibi inſulam notam, ac rerum neceſſariarum cõmodam promam eſſe prætenderat. Itaque cum & aquæ penuria irreperet, & lue multi iam in nauibus tentari inciperent, directo curſu in ſinũ dictæ de Prince inſulæ nauigatum eſt, fundo paſſibus 16. naues recipiente, ad quem tentandum, prægreſſa nocte Generalis exploratorem amandauerat. Qui reuerſus, præter loci commodi indicium hoc quoque narrauit, quod nullos vſpiam homines offendere ibi potuerit. Hæc inſula in lineæ parte ſeptentrionali ſub 1½. gradu ſita eſt. Cæterum exploratore ad naues reuerſo, ſenatus bellicus ſuaſu Generalis decreuit, vt emiſſis ſcaphis loci eius vniuerſi conditio diſpiceretur exactius. Quo fine ſcaphis binis & nauicula vna 40. circiter viri emiſſi ſunt, quorum caput ac præfectus Reynier Poppes conſtituebatur. Huic adiungebantur Capitaneus Pieter Eſaias, Capitaneus Melis, Daniel Gerretſz, & Cornelius frater Generalis, ac Ioannes Bremenſis, nauis ViceAlmirantis gubernator. Hi cum vadum ingreſſi eſſent, vexillum pacis ſuffixerunt. Quo viſo Inſulani ſimili vexillo munito virum quendam ad ipſos amandarunt, qui, quid quærerent aut actum venirent, rogaret. Huic cum reſponderetur, ſolius annonæ gratia iuſto pretio ab inſulanis redimẽdæ ſe aduentaſſe: ipſos optimè ſperare, & in terram nullo metu exire idem iuſſit, dicens, rerum omnium copiam ibi admodum

Inſula de Prince.

Duæ ſcaphæ ad inſulam de Prince amandantur.

parabilem proſtare. Primus ergo Gerritſz in ſolum egreſſus à Negro ſeu Æthiope, Luſitanicam linguam callente, admodum humaniter exceptus eſt, vt qui iam olim quoq; eandem inſulam obtriuiſſet. Hic, vbi cum tribus ſociis in caſtrum abduceretur, præfectum cum cæteris in ſcaphis reliquit, vt milites in ſtatione ſua cogeret. In caſtro verò non ſaltem iunctis dextris quatuor illi humaniſſimè admiſſi, ſed & ferculis vinoque lautè tractati fuerunt. Emiſerant etiam inſulani nuncios, qui præfectum à nauibus in caſtrum abducerent. Sed is excuſando ſe, apud milites manere maluit. Videntes ergò iam inſulani, quod plures in caſtrum allicere non poſſent, quatuor dictos ſuos hoſpites proditorio auſu inuadentes, tres eorum primò illicò impetu obtruncarunt: nempe præfectum Daniel Gerretſz, Capitaneum Melis & gubernatorem Ioannem Bremenſem. Quartus verò Capitaneus Pieter Eſias è manibus ipſorum elapſus, pernici curſu ad ſcaphas ſe recepit. Quod videntes in littore palantes milites, proditionem ſubodorati, gregatim in ſcaphas irruperunt. Quos tamen Luſitani inſulares tanta infeſtatione crebris ſclopetorum eiaculationibus ad littora vſque inſectati ſunt, vt in ſcaphis etiam, fratrem Generalis, ac itidem alium, Canter de Amſtelredamo, vocatum, glandibus obtruncarent: adeò, vt vix ſpatium daretur præfecto, cum ſuis ad Generalem redituro. Cognita re hac nefaria, Generalis coacto ſenatu bellico conſultum ratus eſt, vt nulla mora obſtante recta in portum inſulæ incurreretur. Quo facto, nauis Concordia dicta, rectà caſtrum ſubiit. Illa 120. militibus ſtipata, ducem Reynier Poppes habuit. Vniuerſi hi ſcaphis in littora expoſiti, impetum rectà in caſtrum Luſitanorum fecerunt, eius expugnandi animo certiſſimo inflammati. Sed propter veprium obſtantium impedimenta, & vicini lacus tranſmittendi profunditatem, crebraſque Luſitanorum effulminationes, quod tentabant, obtinere non poterant, ſed retrò pedem referre cogebantur. Vno ergo ex ipſis cæſo, & 16. vulneratis, ad ſcaphas redierunt.

Tres ab inſulanis caduntur.

Generalis frater feritur.

Hollandi cum Luſitanis fruſtrà velitantur.

Die 12. circa veſperā Generalis iterum 30. milites in littus amandauit, vt locum fonti proximo vicinum obſiderent, & haurientibus vndam tutum commeatum præſtarent. Eo ergo loco Caſtellum extruentes, rebus neceſſariis ſe commodè muniebant. Interim etiam Generalis armatis cohortibus verſus molas quaſdam, vbi ſaccharum parari ſolebat, irruens, eas ſubiecto igne omnes concremauit. Quo tumultu gliſcente Luſitani, qui in dumetis latebant, vnum ex Hollandis glande perfoderunt, & cæteros deſerto loco ad Caſtellum repulerunt. Ibi dum morarentur, Capitaneum Cleerhagen aliquando in hac inſula egiſſe certis ſignis animaduerterunt. Nam & aſciata quædam ligna, & lapides, calcemq;, & locum iſtum, in quo ligna cæſa ſunt, inuenerunt.

Ex veſtigiis tamē quibuſdā liquebat à Caſtello iſto, nondū penitus

tus extructo Capitaneum à Lusitanis abactũ ac dispulsum fuisse. Cęterum Generalis ad sinũ alium quoq; scaphã emiserat. Quam tamẽ, cum hominibus plurimis habitatum videret, & de annonæ illic parandæ spe actum esse intelligeret: circa vesperam diei 17. ex munitione ad naues milite reducto, postquã naues aqua recenti vberrimè instruxisset, leuatis anchoris bono & idoneo vento inde soluit, licet ægrorum ac vulneratorum haud pauci in nauibus essent.

Die 21. denuo Guineæ oræ propius admoti sunt, rectà sub linea æquinoctiali agentes, & 10. passibus naues anchoris firmantes. Ventus enim australior cursum intercipiebat. Die 25. Cabo Lope Consaluo attigerunt: quibus in finibus de nocte ventus plerunque terrenus, de die verò maritimus perflare solet. Ibi in terram egressi, naues binas Germanicas inuenerunt, quarum vna Barent Diricksz ex Amstelredamo, altera Zelandica Catus dicta, erat. Ad has cum Generalis Capitaneum Pieter Esias & Iacobum Iansz Huy de Copper scapha emisisset: à reducibus his comperit, in hoc ipso Cabo naues Pieter Verhagens nuper integri mensis spatio obhæsisse, & sociorum non pauciores 38. ibidem sepultos fuisse, magno ægrorum numero in nauibus relicto. Sed & quendam, qui è nauibus Verhagens aufugerat, in nauẽ suã Generalis assumpserat: à quo de rerum plerarumq; statu informabantur. Is recensebat, quomodo naues Verhagẽs postquam fluuium Congo iam ingressæ fuissent, nihilominus tamen ad Cabo reuerti compulsi sunt, & inde iterum ante dies 14. versus Anabon insulam vela fecerint. Sed & de Capitanei Cleerhagen statu percõtatus intellexit, quod in insula de Prince cum sociorum magna parte cæsus occubuerit, & cæteri vix summo labore nauibus profugis vitã suam seruarint.

Naues Pieter Verhagens.

Cleerhagen in insula de Prince cæsus.

Eodem die Generalis decreto senatus bellici quendam è gubernatoribus, Hansz Volckers de terra Sancta nominatum, propter motam seditionẽ in terram exponi curauit. Die 26. ex dicto Cabo Consaluo soluerunt, versus Brasiliæ terram cursum facientes.

Cal. Ian. An. 1599. Anabon insulam conspicati, à meridie solis altitudinẽ 2. grad. adepti sunt, de exuperata insula illa admodũ sibi gratulãtes. Die 8. solis altitudo 3. grad. & 40. minut. in lineæ parte australi fuit. Die 12. eadem 5½. grad. fuit: quo tẽpore quidã in nauibus morbis tentari incipiebant. Die 20. cursum intra mediũ austrum occasumq; torquebãt, cũ iam Abroles se exuperasse censerent. Ibi altitudo grad. 12. minut. 40. erat. Die 28. solem rectà vertici incumbentẽ habuerunt, sub grad. 18. & minut. 10. nauigantes. Cursum ergò ita moderabãtur, vt à meridie solem in septentrionali latere relinquerent.

Ianuarius anni 1599.

Sol in Zenith.

Die 3. Febr. cum altitudinem 20. grad. haberent, de nocte media terram quandã humilem sibi oppositam conspicati sunt: parùmq; abfuit, quin nauis Concordia, quæ iam trium passuum profunditatem habebat, in oram impingeret. Cursum ergo flectentes, intra

Februarius anni 1599.

occasum

occaſum ac meridiem naues egerunt, & die 5. terram Braſil attigerũt. A cuius editiore ſinu, in apertum Oceanum concitatius declinantes, duobus tribúſve milliaribus à terra bolidem 4½. paſſibus miſerunt. Sinus iſte, Cabo S. Thomę vocatus, ex eo loco verſus terram Braſilię, in Occidentali ad Cobo Frio latere porrigitur. Hîc ſub altitudine grad. 22. erant.

Cabo de Braſil.

Die 6. ſinum quendam grandiorem, Baye Formoſe nuncupatum incurrẽtes, circa veſperam Cabo Frio admodum editum tranſmiſerunt. Ab hoc curſum in Occidentem flectentes, importuno cauro adeò obruebantur, vt non ſaltem collectis velis opus haberẽt, verùm à ſe inuicem longis interuallis quoq; diſgregarentur, & iuxta littora anchoras mittere nolentes volentes cogerentur. Hæc venti aduerſitas integro biduo durabat.

Circa diei 9. medium Rio Iauero attingentes, anchoras extra ipſum ſinum iactarunt. Vbi cum 14. paſſ. profunditate intra duas inſulas boreales inniterentur, derepentè alterius anchoræ funis ruptus eſt. Poſteà euro recenter ſpirante, velis in Dobaërt contenderunt. Quo loco 9. paſſuum anchoras extra Caſtellum quoddam iuxta fauces magni lacus, in quem riui multi ſe exonerant, iactarunt. Generalis itaque gubernatorem Barent Ianſz cum binis remigibus exili ſcapha emiſit, qui de annonæ parandæ commoditate diſpiceret. Qui cum propter importunitatem ventorum ex ſinu illo ingruentium terram attingere non poſſet: poſtero die ad naues grandis Canoa, 7. vel 8. viris munita appulit. Inter hos quidam erat Luſitanus, Pieter Tack, linguæ Germanicæ peritiſſimus, qui cum ſinus illius Gubernatore nupero tempore 300. milites illûc induxerat. Is à Gubernatore ſe emiſſum prætendebat, vt percontaretur, quinam in nauibus iſtis homines veniſſent. Cumque intellexiſſet, aduenas meros Germanos eſſe, qui commeatus ac annonæ copiam pro pecunia præſenti aut mercibus promptis peterent: à Generali humaniter lauteq; habitus Canoa ſua ad terram rediit, reſponſum Gubernatoris primo quouis tempore relaturus.

Hollandi, qui ſint, rogãtur.

Circa meridiem idem Luſitanus ad naues Canoa ſua reuerſus præter ſexaginta aurantia nihil ſecum attulit. Sed nec definitum Gubernatoris reſponſum exprompſit. Vnde, cum Generalis ac ſenatus bellicus inanibus ſe verbis differri viderent: ac ab ipſo Luſitano intellexiſſent, niſi retineretur ipſemet, parum admodum rerum neceſſariarũ ibi paratum iri: conſilio inito Luſitanum cum Meſtiſche quodam, ac binis ſclauis ſecum detinuerunt, ac Canoam cum cæteris (quibus Pieter Tack ad Gubernatorem litteras vnà dabat, quibus rogabat, vt aduenis pro pecunia & mercibus fructus daret) ad Caſtellum remiſit. Noctem eam quatuor dicti in nauibus exegerunt.

Luſitanus in naui retinetur.

Diei 11. aurora prodeunte, nedum vllum à Gubernatore reſponſum extortum eſt. Multæ tamen Canoæ per Caſtelli finitima ex ciuitate

uitate agi visæ sunt. Itaq; consilio senatus tres scaphæ, 60. aut 70. viris munitę ad parandos fructus & aliā annonā emissę abierunt. Hi iuxta editum mōtem quendā, Panē saccharinum vocatū, in sinum australē rectà impetum fecerunt, quē fructib. omnifariis vberrimè abundare à Lusitano acceperāt. Quo fine etiā Mestischen (ex cōcubitu Lusitani ac Indi prognatū) sibi adiunxerant, vt in parādis necessariis auxilio esset. Hi cum terram attigissent, dumeta latitantibus militibus omnia referta esse viderunt. Interim cū bini ad explorandū rerū statū ex ipsis Hollandis emitterentur: derepentè ex insidiis inuasi, ac captiui abducti sunt ab incolis Lusitanis, qui pręter hoc numerosis quoq; iaculis in scaphas extortis, Hollādorum 7. vel 8. haud leuiter vulnerarunt. Hunc tumultum cum Concordia nauis sensisset: scaphis auxiliatum, quā potuit proximè, ad littus procurrit. Verum propter crebra fulmina, è Castello facta, retrocedere coacta est, postquā glande emissa Hollādorum vni caput totum decussum fuisset. Harum violentia rudētes quoq; vndiquaq; haud tenuiter oblędebantur. His ita gliscentibus, scaphæ ad naues, militibus binis desideratis, redierunt: duo verò cæteri captiui in Rio Iauero abducti sunt. Generalis autē literis ad Gubernatorem missis rogauit, an nō suos captiuos cum Lusitanis retentis permutare vellet. Has literas sclauus quidā, in terram enatans, ad Gubernatorem extulit. Circa vesperam ex Castello quidam, pacis signo, ad littora egressi sunt. Ad quos cum Hollandi scapham emitterēt, rogarunt Lusitani, quem ad locum duo captiui deducendi essent. Quibus respōderunt Hollandi, iusseruntq;, vt in oppositam nauium stationem ferrentur, & suos ibidem reciperent. Sed eadem ipsa nocte procellæ ex austro tam validæ incubuerunt, vt parum abesset, quin naues in scopulos ac saxa penitus illiderentur. Die verò 12. in definito Lusitanis loco vexillum quoddam pacis conspicati sunt. Quô cum scapha captiuos suos eduxissent, à Lusitanis vicissim suos socios receperunt. Posteà Lusitani quidem res necessarias omnes Hollandis spopōderunt: quorum tamen verbis fidere nemini iam amplius libebat. Cæterum cum Generalis Lusitanum captiuum in terram emitteret, mādauit militum præfecto, vt scapham in breuia illius loci ageret, quod alibi tutus ad terrā aditus propter æstus frequētes Oceani non pateret. Cumq; iam Lusitanus inde in terram enataret, quidam ex Hollādis VVilhelm Potter è Delphis dictus, vnà cum ipso vestibus depositis nullo generalis mādato enatauit. Is cum vix littus attigisset, nudorum Indorum ex dumetis magna caterua prorupit, & nudum Hollandum, quem iam scapha quoque ad classem reuersa deseruerat, correptum abduxerunt.

Duo Hollandi à Lusitanis capiuntur.

Captiui Hollandi restituuntur.

Hollandus deseritur.

Die 12. Febr. circa vesperā Generalis tormento disploso dicessionis signum dedit. Itaq; anchoris attractis, vehēte austro sinum eum egressi sunt. Quo cursu cum ventū admodū dubium & copiosis imbribus permixtum haberent, vela ad S. Sebastiani insulā direxerunt.

Diei 16. aurora prodeunte, intra duas insulas anchoras miserũt, quod se S. Sebastiani insulæ vicinos arbitrarentur. Nam locum certò internoscere non poterant, quod ora illa admodum lata, continenti quadamtenus similis esset. Ad rerum conditionẽ ergo certius explorandam Generalis scapham suam amandauit, cæteras interim, naues in dictarum insularum ambitu continens. Cum verò nulla certa signa, quibus locus cognosceretur, paterẽt, illarum insularum alteram Mossel, alteram palmites Generalis indigetauit. Ibidem præter conchas aliquot ac palmites, vndamq; recentem nihil inuentum est.

Die 20. anchoras iterum alleuantes, inde versus fretum Magellanicum cursum suum destinarunt. Sed cum metæ aliquãtum confecissent, die 21. ex altiore Oceano ventus desubitò importunissimus insonuit, qui naues haud leuiter quateret. Rati ergo consultum sunt, vt vela cursusque inuerteretur, & de relictis insulis certius documentum fieret. Reuersi autem, cum eandem ipsam S. Sebastiani insulam esse prouiderent, nauibus suis intra insulam & continentem impulerunt, ac in portu ibi admodum idoneo, ac à ventis omnibus tuto consederunt. In huius eminentibus tumulis numerosi pisces captati sunt. Fructus verò nullos inuenire licuit, quod sterilibus arboribus insula omnis horrida esset, adeò, vt ne transitus quidem in locis plurimis pateret. Vnde tamen recentis copia ad placitum dabatur. Ibidem in littore enatas aliquammultas petroselini radices quoque effoderunt.

Hollãdi S. Sebastiani insulam attingũt.

Die 27. dum in ea S. Sebastiani insula agerent, Capitaneus Huydecooper sex viros parua scapha in terram emisit, qui de obuiis rebus indicia referrent. Hi verò ab Indis, qui in sylua illa se absconderãt, & ex Rio Iauero naues insectati fuerãt, insperato inuasi sunt: quorum duo primo illicò insultu ceciderunt. De cæteris quatuor quid actum sit, ne dum comperire licuit.

Hollãdi sex ab Indis inuadũtur.

Die 28. cum præter pisces & ligna insula illa nihil promeret, circa meridiem, ab vnda recenti optimè instructi, anchoras iterum attraxerunt, & ex Oriẽtali parte portum egressi sunt, quo loco insula quædam Alcatresse dicta, sita est. Sed intra Mossel & S. Sebastiani insulam exeuntes, gradus 24. numerauerunt. Ab eo tempore Oceanus incertis ac planè ambiguis ventis ferè semper æstuabat, austro tamen plerumq; primas sibi vendicante.

MARTIVS.

Die 14. Martij vulturno vsque adeò valido & fremente iactati sunt, vt colligere vela omnino cogerẽtur. Hisce ꝓcellis maior scapha vndarũ violẽto illisu tãtoperè laxata & obtrita est, vt iam mergi inciperet. In quo cũ viri quatuor agerent, vix magno nisu ac labore eripi potuerunt. Quib. extractis, nauis demũ cũ rebus omnib. pessum iuit. Iisdẽ vndarũ furoribus durantibus Vice Almirans ac Spes naues è cæterarũ conspectu disiectæ sunt. Hoc turbine sine velis quadriduo integro in ęquore iactati grad. 32. in lineæ parte australi numerauerunt.

Scapha maior mergitur.

Die

Die 17. dispulsæ naues magno omnium gaudio classi se iunxerunt iterum: quæ posteà iunctæ cursum suum versus ortum lento passu promouerunt. Hoc tempore, qui in naui Concordia erant, socias naues magnis clamoribus inuocabant, vt in exigenda profunda nautea opem sibi celerrimā præstarent. Nam à mersione eadem nauis vix magno labore seruari poterat.

Concordiæ periculum.

Die 19. Capitaneus Pieter Esias ad Generalem contendit, querens, panes plurimos in naue sua vdore corruptos esse, nautasq; suos tenendæ ac saluandæ naui, vt quæ assiduò ingenti aquæ copia perflueret, minimè sufficere. Generalis itaque coacto senatu optimum esse decreuit, vt Concordia nauis, cariosa admodum ac rimosa, suis bonis exoneraretur, ac maioris periculi vitādi causa omnino desereretur. Hac nocte velis omnibus contractis ventorum impetum sequentes, altitudinem 32. grad. & 15. minut. numerauerunt.

Die 20. vento nedum remittente, exonerato tormento Generalis signum dedit nautis ac gubernatoribus, vniuersoque senatu bellico conuenturis. Cum enim viderent, per procellarum continuam vim bona ac annonā, resq; alias è Concordia minimè exonerari posse: & iā hyemis principium ante fores esse, aëremq; perpetuis imbrib. ac sæuis tempestatibus horrere, ac continuando per fretum Magellanicum itineri minimè fauere intelligerēt: deniq; etiam ægrorum numerum indies augescere sentirēt: ab ea tēpestiuum, imò necessarium omnibus visum est, vt cum nauib. vniuersis in S. Helenæ insulā contenderetur, & ibi tum hyberna agerentur, tum ægroti cōmodius curarentur & reficerentur, dum tandem aëris ac ventorum iniuriæ mitescerent, & senatui statutum esset, quando cursus denuô per fretum Magellanicum inchoandus sit. De his articulis, vt suā quisq; sententiam scriptā conferret, Generalis mandauit. Cumq; speraret, se breui tempore S. Helenæ insulam attingere posse: Concordiam tantisper seruare ac secum agere consultum putauit. Quæ vt regi commodius, & à periculis vindicari pręsentius posset: ad eius curam Generalis plures alios ordinauit, hac etiā de causa præcipuè, quod nautarum pars magna ex scorbuto grauius infestaretur. Harum verò rerum decreto facto, ad nauem propriam quilibet rediit, cursum suum in occasum ęstiuum impellentes. Hoc tempore solis altitudo grad. 31. minut. 25. in lineæ australi parte erat. Sed ventus ferè semper Euronotus vela feriebat, adeundæ S. Helenæ insulæ non admodum idoneus. Ad naues ergo proferendas cura & labore non tenui opus erat.

Deliberatio, vbinam agenda hyberna sint.

Die 30. in Concordia, Ian de Grol, ex scorbuto obiit. Qui primus omnium hac lue in nauibus extinctus est. Ibi altitudinem solis 30. grad. in lineæ australi facie habuerunt.

Ian de Grol ex scorbuto obit.

Die 2. April. noua aquæ dispēsatio instituta est, ita, vt cuiuis quouis biduo duo eius canthari porrigerentur.

APRILIS. *Aquæ distribuendæ ordo.*

Die 8. per pharmacopœum & Chirurgos mandato Generalis æ-

grorum lustratio facta est: qua quinque ex scorbuto admodum languidi, ex morbis verò aliis quatuor infirmi reperti sunt. Circa vesperam ventus Fauonius spirare cæpit.

Die 9. cum vetus idem incumberet, eius ope cursum pertexentes, circa meridiem altitudinem 29. grad. & 23. minut. habuerunt. Ibidem etiam compassum integri gradus mensura in occasum ęstiuum deflexisse notarunt.

Die 12. priore vento cessante, vulturnus spirare cæpit: vbi circa meridiem altitudinem grad. 30. & 24. minut. occuparunt.

Die 18. ventus iterum Fauonius surrexit: quo cum in occasum æstiuum iterum peruaderent, altitudinem 31. grad. 20. minut. adepti sunt. Hoc die primus in naue Vice Almirante mortuus est.

Die 26. Vulturnus admodum placidus continuauit. Vbi cum grad. 25. & 8. minut. altitudine pergerent, intra medium boream & ortum cursum suum dirigere coacti sunt, modò insulam S. Helenæ tenere vellent. Nam & tum temporis venti plerumque inidonei spirabant, & in nauibus morbi ita inualescebant, vt quotidiè ferè terni quaternìve occumberent: ad quos visitandos, Generalis indies naues omnes adibat, &, quod poterat, infelicitatem ægrorum ex temporaneo solatio leniebat.

Holandi scorbuto multi obeunt.

MAIVS.

Cal. Maij aquilone incumbente, altitudinem 23. grad. & 26. minut. numerauerunt. Circa meridiem, cum Eurus flaret, die 4. grad. 21. & minut. 25. habuerunt.

Die 5. Generalis Vice Almirantem ac Capitaneos, nauiumque præfectos ad se vocatos, impendiò admonuit, vt ad insulam S. Helenæ attingendam operam diligentissimam nauarent. Cum verò Vice Almirans cum suis gubernatoribus nautisq́;, insulam eam versus caurum ac aquilonem ante se sitam affirmarent, & ad ipsam adeundam Argeste vehente opus esse prætenderent: cæteris de hoc sententia alia placuit, insulam nimirum eam in latere euroaquilonari à se distare. Itaque cum tum temporis ventus Orientalis spiraret, decretum est, vt eius opera vela rectà ad insulam flecterentur, & postero die, nisi ventus mutaretur, in septentrionem cursus torqueretur, vt hoc nimirum pacto desideratissima pridem meta teneri ac occupari posset. His publico omnium voto ita decretis, discessione facta, singuli ad suas operas & munia redierunt, fore sperantes, vt breui tempore S. Helenæ insulam attingerent.

Die 8. Vice Almirans cum Capitaneis cæteris exactius disquisiuit & trutinauit, an cum hoc vehente Euro insulam adiri possibile esset. Vniuersis itaque mappis diligenter inspectis, se insulæ vicinos iam esse, cognouerunt. Cursum ergo antiquum vrgentes, gradus 17. habuerunt.

Die 9. altitudo grad. 16. & minut. 8. erat. A meridie Capitaneus Huydecooper disploso tormento signum nauibus cæteris dedit, arbitra-

bitratus ſcilicet, ſe à læua inſulam conſpicatum eſſe. Et cæteri quidem vniuerſi etiam eiuſdem cum eo ſententię erant, viſam inſulam S. Helenæ eſſe, quod viderent, terræ angulum inſulam ſua prominentia ita occulere, vt exactè internoſci nō poſſet. Hoc cum viceAlmiranti indicaretur: is ad Generalem ſe conferens, rectè ſe pridem de inſulæ ſtatu iudicaſſe atteſtatus eſt, dicens terrā aliam ibi nullam finitimam eſſe, & S. Helenam longius à ſe verſus occidentem iacere. Cui etiam Generalis iam non amplius refragari poterat, vt qui præ cæteris omnibus huic vni velut rerum maritimarum peritiſſimo, fidei plurimum ſtipularetur. Decreto ergò nouo illico ſtatutum eſt, vt circa veſperam naues verſus occaſum agerentur. Ratum enim erat, S. Helenam ſub grad. 16½. ſitam eſſe. Vt ergò ducem viceAlmirantem naues omnes ſedulo ſequerentur, Generalis ſeriò mandauit. Circa veſperam tormentis ſigno dato, nauibus verſus occaſum procurri cæpit, vento vehente Euro Ducem ſuum vniuerſis ſequentibus. *ViceAlmirans rerum maritimarum peritiſſimus.*

Die 11. viceAlmirans cum Capitaneis, gubernatoribuſq; ac nautis aliis ad Generalem commearunt, vt de neceſſariis exactius deliberarent. Dum ergò deliberationibus ſeriis intentè vacarent, ſe longè infra S. Helenam iam actos eſſe, animaduerterunt. Ita, vt eius tenēdæ ſpem iam nullam reliquam haberent. Quicquid enim tum ex mappis, tum viceAlmirantis relatione anteà ratum erat, id nunc vniuerſum fefelliſſe, liquidò apparebat, id ipſum indignantibus quoque vniuerſis gubernatoribus, qui vice iam tertia viceAlmirantis ſententiam ſequi coacti ſunt. De nouo ergò iam iterum votis & ſuffragiis collectis, proximum viſum eſt, vt verſus inſulam Martyn Vaaz ſiue Aſſentiō, aut quamcunque aliam finitimam diuerteretur. Quarum, ſi quidem nulla obtineri poſſet, ſtatuerunt, rectà terram Braſiliæ incurrere. Nam adita terra ideò comprimis opus erat, quod in nauibus ægri ſubinde magno numero augeſcerent. Hoc ergò inſtituto, recens firmato, circa veſperam bonis auſpiciis ventis vela de nouo data ſunt. *Claſſis à S. Helena aberrauit.*

Die 21. paulo ante meridiem terram quandam verſus medium auſtrum occaſumque ante ſe ſitam depræhenderunt. Ad quam velis directis contenderunt, ibidem ſuos ægros commodius refecturi. Nam cum ab initio regionem viſam, inſulam Martyn Vaaz eſſe perſuaſum haberent: in portu eius, non admodum idoneo anchoris naues defixerunt. Capitaneus verò Pieter Eſias binis cum ſcaphis, & aliquammultis militibus remis verſus inſulam impellens, vbi propter æſtuantis oceani vim nullibi in terram egredi commodè poſſet, tandem tamen poſt diuturnos graueſque niſus aditum quempiam nactus eſt. Qui tamen & ipſe longius non ducebat, quod ſaxis ac rupibus denſiſſimis obiectis viæ omnes inacceſſæ & impeditæ rigerēt. Fruſtrà ergò egreſſu quæſito, ad naues redeundum fuit. Quod priuſquam faceret, ſcaphis obiter inſulam ambiuit, viditque, pro ægris

illic nec commodum satis locum, nec fructus refectorios vllos reperiri licere.

Dicta hæc insula sub grad. 20½. versus lineæ partem australem sita est. In hac tamen hoc commodi acceperunt, quod numerosam volucrum, ab ipsis Malle Meuvven dictarum copiam reperirent. Hæ enim mansuetissimę tanto numero ibi degunt, vt fustibus volantium earum multi greges cædi possint. Classis autem iuxta insulæ plagam australem 30. pass. anchoris consederat. Cum ergo propter saxosa præcipitia insulam hanc omninò inaccessam esse viderēt, diutius re frustranea obteri inconsultum rati sunt. Non defuerunt tamen, qui putarent, moram ibi adhuc vsque ad diei sequentis auroram trahendam esse, an forsan noua eaque diligentiore peruestigatione ascensus aliquis in insulam inueniri posset. Postero die Generalis ad viceAlmirantem pergens, re deliberata statuit, vt hoc deserto portu in insulam Assention vela fierent. Hanc viceAlmirans sibi apprimè notam, ac sub grad. vigesimo versus occasum vlterius sitam esse, asserebat. Stante hac sententia, manè leuatis anchoris inde naues emouerunt, intra boream ac occidentem cursum molientes. Nam ad hunc tenendū ventus Orientalis nō inidoneus perspirabat.

Malle Meuvven aues, fustibus & manibus captæ.

Classis ad Assention pergit.

Sub diei 30. auroram, cum ventus ab Euro iugiter duraret, circa meridiem altitudinem 20. grad. & minut. totidem habuerunt. Ibi rursus terra quædam ipsis in cōspectum data est. Quam cum primo Assentiō esse arbitrarentur: propius ei admoti continentem Brasiliæ, à qua 80. milliariū se interuallo adhuc abesse censebant, esse viderūt.

IVNIVS.

Calendis Iun. anchoras suas in loco quodam, Rio Dolco vocato, pass. 20. miserunt. Inde ergò, cum generalis aliquot viros emisisset, qui terræ conditionē, & rerum parabilium rationem explorarent: à Lusitanis, qui magno numero eos aditu prohibebant, repulsi, recta iidem ad naues recurrerunt. Generalis itaque cognita re, ac in deliberationem vocata, statuit, vt à meridie illicò inde rursus solueretur. Quo facto, cursum suum versus hybernum solstitium impenderūt, fore sperantes, vt tandem alicubi locum, reficiendis ac curandis infirmis idoneum offenderent.

Die 2. circa auroram malacia summa gliscente insulam se quandam terræ vicinam conspicere arbitrati sunt. Ad quam propius spectandam cum binis scaphis Generalis sanorum partem magnam emisisset: à reuersis S. Claram insulam eam esse cognouit. Itaque nauibus recto cursu versus eam impulit. Quam cum circa vesperam attigissent, viceAlmirans cum Concordia in insulæ latus australe consedit: Generalis verò, cum Spe sua partem borealem obsedit. Vbi, cum fundus vadi non vltra vndecim aut duodecim pedes altus esset, nauis eius in illum incubuit, ita, vt integrarum quatuor horarum spatio ex eo se emoliri non posset. Quod certè sine euidenti periculo factum minimè fuisset, si vel leuis oborta tempestas

S. Clara insula.

Almirantis nauis fundo incumbit.

pestas mare conturbasset. Magno ergò sudore, ac singulari Dei benedictione se tandem inde citra omne periculum eruerunt. Hæ postea coniunctæ, vna pass. 6. in loco idoneo consederunt.

Die 3. Generalis cum Capitaneis, duabus scaphis in insulam cõtendit, visum ac dispectum, num qua commoditate in eam ascendere posset. Sed omnis insulæ ambitus grandibus saxis scopulisque rigebat, & vix ad dimensum diurnum vnda suppetebat, ex quadam diductione montis profluens. Nihilominus tamen Generalis iussu infirmi omnes in terram exportati sunt, quos scorbuti vis plerosque mirè ac miserè lancinabat. Nonnulli vt in suis thalamis iacebãt, funibus extrahendi erant, quod se loco mouere præ summa infirmitate non possent. Haud pauci, quam primum terram attigerunt, diem obierunt. Hoc rerum statu vigente, pro ægrotis casulas ac tuguriola extruebant, sanis in excubias pro infirmorum tutela dispositis. Quo fiebat, vt nocte, vltra 7. vel 8. in vna qualibet naue non relinquerentur. *AEgri in S. Clara exportantur.*

Hac in S. Claræ insula præter palmites, & herbas virides, quas vel coctas, vel crudas esitabant, nihil parabile erat. Quanquam & binæ arbores ibidem inuentæ sunt, acida pruna ferentes, quæ gustatę ægros non parum reficiebant, adeò, vt frequentiore illorum vsu, diuina annuente ope ac gratia, mirabiliter sanescerent, ac ex morbis diuturnis eluctarentur. In hac insula cum dies 15. exegissent, ægri ferè omnes illa mora conualuerunt, præter quinos, qui morborum diuturnitate supra modum attriti & enecti fuerant. Nam hi nulla medela opitulante, vitam in insula exuerunt. Totius huius insulæ ambitus milliaris vnius spatium non excedit: qua meta quoque à continente, in qua plurimi obuersari homines visi sunt, distabat. Lusitani siquidem illis locis vniuersis imperitant, ac regionum illarum soli moderatores sunt, cum Indis, quorum imperium affectant, perpetuis bellis ac velitationibus concernentes. *AEgri ex vsu prunorum acidorum sanescunt.*

Die 18. Generalis populum omnem, sanos simul ac ægros, ad naues recolligi iussit, eodem adhuc die motis inde castris expeditè soluturus. Sed cum derepentè tempestas aduersa incumberet, vno die morari ibi coacti, bonis vniuersis Concordiam interim omninò exonerauerũt, & tum tormenta, tum annonã, tum merces ac alia similia in naues cæteras diuisim extulerunt. Istam siquidem nauem, quod vt diximus, admodum laxa & rimosa esset, longius proferri minimè licebat. Dum vero in dicta insula agerent, Generalis decreto senatus bellici, quędam Ian Claess in vice Almirantis naui tormentis præfectum, vt & alium Gerrit VVillemsz Prins, Concordiæ armamentariũ propter multa facinora & incæptas nefarias cõspirationes ad expositionem damnauit. Sed & tertius, Gerrit Adrianss Vlissingensis, qui paulò ante quendam gubernatorum, VVillem Ghysen cultro confoderat, hoc pœnæ genere affectus est, vt manus eius dextra, *Quidam in S. Clara puniũtur.*

tra, transfadacto cultro ad malum defigeretur, quem faucia manu ipsemet extrahere cogebatur.

Concordia crematur. Die 21. Concordia subdito igne cremata, tribus superstitibus nauibus in latere insulæ australi iterum soluerunt, & pertexendi itineris causa vela ad S. Sebastiani insulam verterunt, vt in hac aquam necessariam inuasarent. Dicta autem S. Claræ insula sub grad. 21. & 15. minut. à linea australius sita est.

Die 30. intra S. Sebastiani insulam ac continentem portũ illum ingressi sunt, quem anteà quoq; tenuerant. Diligentibus ergò contra insperatos insultus excubiis habitis, quãtum aquæ necessarium erat, hauriebant. Pro ægrotis verò, quorum nonnullos secum adhuc habebant, præter pisces nihil ibi promptum erat.

IVLIVS. Die 9. Iulij, exonerato tormento, Generalis vniuersis ad naues redeundi signum dedit. Quo facto, attractis anchoris, ex latere boreali ab insula secesserunt. Antequam verò portum egredi possent, propter aëris summam tranquillitatem magno labore ac molimine opus erat. Ex quo tandem eluctati, triduo integro post, apud Palmitas insulas obhærescere coacti sunt, quod gliscente malacia cursus proferri minimè posset. Ea tamẽ mora palmites ex dicta insula copia iusta colligebantur.

Die 16. Generalis cum senatu bellico re deliberata, ad insulam Porto Desiere, sub gradu 37⅓. sitam diuertere decreuit, vt ex ea naues rebus necessariis omnibus commodius instruerentur: statutumque est, vt si naues fors à se inuicem disgregarentur, in eodem loco iterum conuenirent, & absentes expectarent. Itaque Palmites insula deserta cursum suum versus austrum agentes, intra insulam S. Sebastiani, & Porto Desiere, Africo notoque admodum aduerso impetiti sunt, ita vt propter procellas & tempestates violentiores in obtinenda meta non parum retardarentur.

AVGVSTVS. Cal. Augusti, Libonoto vsq; adeo concitato ac importuno infestabantur, vt cõtrahi vela omninò opus esset. Aliquandiu ergò sine velis nudo ventorum arbitrio fluctuantes, iuxta Rio de Plata altitudinem 35. graduum attigerunt. Hac ventorum vi perdurante, cum velis nullis vsque ad 10. Aug. vti possent, tandem Iapyge commodiore perflante, cursum statutum, innouarunt. Sed hæc commoditas diu non vigebat. Nam die illicò 15. de nouo Aparctia tam furibundo iactari cæperunt, vt sine velis iterũ nauigare cogerentur: quæ quidem aduersitas, vsque ad 18. Aug. continuabat, quo aër tranquillior & pacatior redditus est. Hic sub grad. 73. in lineæ parte australi erat.

Die 26. Aparctia importuno iterum concussi sunt, adeò, vt vi eius celocem dispulsam manè desiderarent. Quæ cum ad naues postero die rediisset, iunctim sine velorum ope, ventorum impetum sequentes, die 29. vulturnum commodiorem adepti sunt, postquam gradum 41. iam exuperassent.

Die 30.

Die 30. cum iterum procellis concussi sine velis iactarentur, altitudinem grad. 42. tenuerunt.

Die 3. Sept. Libonoto in principio spirante, paulo post cæcias incubuit. SEPTEMB.

Die 16. cum sub grad. 45. & minut. 15. agerent, misso plumbo profunditatem pass. 60. inuenerunt. Boreali autem aura flante cursum in meridiem impulerunt.

Die 19. bolide iactata profunditas 38. pass. inuenta est. Vbi ante se intra austrum ac occasum terrā quandā longo tractu exporrectam, cōspicati, ad eam binis ferè milliarib. properarunt. Ad quam propius appellentes, eam humilē pressamq; inuenerunt, Anglicanæ oræ non absimilē, arborib. carentem, & propter aditus cōmodos trāsmissioni non inidoneā. Circa meridiem altitudinem 47. grad. habuerūt. Circa vesperam, cum ad duos scopulos peruenissent: quidā gubernatorum Barentgen vocatus, Porto Desiere in finib. illis situm esse, testatus est: ꝙ se tū tēporis obseruasse dicebat, quando cū Mr. Thoma Candisch eodē loco transmisisset. Ibidē ergò anchoras mittere visum est commodum. Cum verò fluctuum vis valdè illic fremeret, & vēti incumberent vnà validissimi, anchoram ibidē vnam cum fune perdiderūt. Ab eo Generalis scapham emisit, quæ certius percontaretur, an hæc ipsa reuera Porto Desiere esset. Quæ properè reuersa, vadum saltem ibi quoddam post duos scopulos effusum esse retulit. Anchora periit.

Sub diei 20. aurorā, resumptis anchoris, institutū in Porto Desiere cursum continuarunt: cuius sinum circa meridiē assecuti sunt. Ad cuius boreale latus cum aliquot paruæ insulæ eminerēt, iis obiter circumnauigatis, è parte australi portum eius rectâ incurrerunt. Quē vbi vix ingressi essent, desubito venti vis tam valida ac impetuosa incubuit, vt in littoris australis vallum nolentes volentes adigerentur. Anchoris ergò 12. passibus demissis naues ex tēpore figere coacti sunt. Et licet puppes nauium iam quidem vallo tam propinquè imminerent, vt illidendarum earum metus non leuis esset: singulari tamen Dei ope ac auxilio citra damnum se inde rursus eruerunt. ViceAlmirans quidem cum celoce sua, in penitiore portu agens, tota nocte furētib. procellis iactabatur. Sed, quocunq; nisu poterat, vim omnem declinabat. Eo fere loco fluuius se quidā limpidus in sinum duorum passuum profunditate exonerat. Cæterum, ipse portus sub grad. 47, min. 40. in lineæ australi facie situs est. Generalis, etsi nonnullis militibus stipatus distinctis vicibus in terram egrederetur, homines tamen nullos inuenit. Tumulos tamen aliquot, quibus suos mortuos condiderant insulani, reperit. Hi ex congestis multis lapidibus, pigmentis rubeis tinctis constabant. Iuxta quos quæ pilæ erectæ visebantur, pennis plumisq; ac rebus aliis ornatæ erant. Tumuli reperti.

Die 25. Generalis duas maiores scaphas ad insulam quandam in austri parte à portu tribus circiter milliaribus absitam emisit,

CCC Nam

Nam ab illis, qui olim cum Mr. Thoma Candisch ibidem egerant, locum eum pinguinis refertissimũ esse intellexerat. Harum ergo volucrũ, vt & piscium (Robben vocant) tantam inde copiã adduxerũt, vt instruendis nauib. ferè satis essent. Volucres istæ ad volatũ ineptiores, duas exiles alas, expassis pellibus similes ostendunt. Anseris magnitudine sunt, & victum ex oceano quærũt. Harum multas myriadas in terra prehendere licet, tum comprimis quando ouis incubant excludendis. Ad hanc insulam aliquoties venatum egressi, istarum auium vltra 50000. cum ouorum inæstimabili numero aduexerunt, magna certè ægrorum refectione & gaudio: Die 29. paulo penitius in portum secessum est, vt naues in loco tutiore starent. Cum verò duorum milliarium spatio longius ingressi essent, iuxta insulã quandam, quam Conincx appellabant, anchoras miserunt, quod ibi tum fundus cõmodus esset, & fluctuum vis ignauius seuiret. Tandẽ verò naues omninò in aridum exegerũt, ita, vt foris circa eas obambulare liceret. Quod cõmodum nacti, easdem probè expurgarunt, & à nocentibus sordib. extricarunt. Generalis quoq; ibidẽ in continente fabricam ferrariam extrui curauit, vt cõmodius, quæ necessaria erant, ibi cudi possent. Quæ, vt ab Indis nõ obrueretur, continuis excubiis probè seruata est. Hoc ergò loco non saltẽ se plenissimè refecerũt, sed & naues vniuersas rebus necessariis vberrimè instruxerunt.

Pinguinæ & pisces marini.

OCTOBER.

Die 5. Oct. Generalis, binis scaphis, armatis militibus probè munitis per aduersum fluuium ascendit eo vsque, vt propter defluam oceani vndã in arido relinqueretur. Cum nonnullis itaq; sociis in terram egressus longius, præter tumulos, quosdã priorib. similes, nihil offendit. In quorũ vno cum surrectos duos ferri contos inuenissent socij, eosdem secum ad naues retulerunt. Ipsa alioquin terra plana ac vasta erat, nullis arboribus conspicua. In ea feras quasdam, ceruis ac bubalis similes, vt & ingentem struthiocamelorum, admodum tamen ferorum numerum viderunt. In nido quodam 19. oua reperêrunt: quæ à matre profuga relicta, secum asportarunt.

Struthiocamelorũ copia.

Eodem die Capitaneus nauis Spei, Iacob Ians Huydecooper, ex scorbuto obiit, quo longo admodum tempore miserè lancinatus & confectus fuerat. Quem ob id generalis in terra illa, consueta pompa ac ceremoniis ordinariis sepeliri curauit. Funus eius nautæ ferè vniuersi sequebantur. Sed & tabulam quandam æneam, & nomen & diem obitus eius continentem, è tumulo eius Generalis suffixit: in cuius extremũ honorem vniuersa etiam tormenta exonerata sunt.

Iacob Ians Huydecooper Capitaneus obit.

Die 9. in locum eius Pieter Esias de Lint, qui prius Concordiæ præfectus fuerat, surrogatus est. propter quam mutationẽ ipsa quoq; nauis Concordiæ nouum nomen accepit.

Nauium nomina mutantur.

Die 20. quosdam in terræ parte boreali homines oberrantes viderunt. Generalis itaque cum 25. viris armatis duabus scaphis ad eos compellandos egressus est. Quinq; verò ex istis sociis apud scaphas reli-

reliquit, cum mandato serio, ne pedem ex illis concisum efferrēt, sed in arido pro salute omnium diligenter scaphas continerent. Generalis autē cum cæteris vnius ac alterius milliaris spatio penitius in terram pertendens, homines inuenire nullos potuit. Cæteri verò, qui pro tutela nauium relicti erant, cōtra expressum edictum in terram se contulerunt, vt frigus, quo premebantur, motu & exercitatione corporis mitigarent. Hi ex improuiso ab hominibus feris, qui se in insidiis occultarant, gregatim eiaculatis telis vsq; adeo obruti & infestati sunt, vt tres ipsorum in momento cæsi caderent, quartus verò vulnus in pede acciperet. Quo viso, qui superstites adhuc erāt, in scapham properè insilientes, eâ profugerunt. Interim Generalis ad littus reuersus, cum scapharū alterā absentem, alteram in sicco solutā videret, de rerū statu admodum sollicitus fieri cæpit. Nihilominus tamen relictā scapham in terram extrahi mandans, cum nullos vspiam homines (nam feri designata cæde profugerant) offenderet, ad naues haud cunctanter rediit. Vbi ab iis, qui fuga se saluarāt, indiciū accepit, quod à 30. feris hominib. violenter inuasi fuissent: quorū proceritas, admiranda extitisset. His crines longe à capite demissi propendebāt, & facies colorib. fucatę visebantur, aspectu certè horridæ admodum ac truculentæ. Cætero corpore fusco erant. Arcus eorū exiles erant, ex quib. spicula, tritis ac læuigatis ex saxo mucronib. præpilata eiaculabātur. Hæc denso agmine in Hollādos vibrarant. Qui cum à Chirurgis inspicerentur, eorum interanea omnia, vt cor, hepar, pulmonesq;, perfossa visa sunt. Die 24. Gillis Marisal viceAlmirantis subpræfectus insolito quodam ac præcipiti morbo extinctus est.

Hollandi aliquot à Barbaris caduntur.

Arcus ac tela Indorum.

Gillis Marisal obit.

Die 29. omnes sese ad iter proferendum accinxerunt, postquam pinguinis & piscib. marinis, quorum maximū numerū sale condiuerant naues omnes probe instructæ essent. Mane itaq; circa horam octauam leuatis anchoris, cæcia vehente versus ortum cōtenderunt, dum cōmodam oceani altitudinē attingerent. Vadum hoc seu portus egressum ingressumq; facilem ac tutum præbet. In cuius tamen introitu medio duo cæci scopuli latent, aqua auctiore minime conspicui. Hos Hollandi in parte boreali reliquerant. Sed & in latere australi breuia aliquot eminentiora versus ortum & austrum medium exporriguntur. Cęterum hunc portum egressi, versus solstitium brumale tantisper declinauerunt, dum Pinguinas insulas exuperassent. A quibus porro cursum intra occidentem austrumq; adigētes, circa vesperam procellis australibus vehementissimis concuti cæperunt, ita vt receptis & constrictis velis opus esset.

Die 30. cum adhuc sine velis ferrentur, circa meridiem altitudinem 48. grad 15. minut. habuerunt. Vespere cæcia vehente freti, cursum suum quam maximè poterant, continuârunt.

Die 4. Nouemb. sub auroram, quatuor milliarium interuallo à terra illa, quæ ad Cabo Virgineum vsque pertenditur, aberant. Hæc *NOVEMB.*

humilis ac plana, candore suo oram Anglicam mentitur. Hinc ergo versus fretum Magellanicum vela facientes, circa meridiem grad. 51.& 45. minut. altitudinem nacti sunt. Circa vesperam iuxta Cabo Virgineum transmittebant, terram candidam, editamq; & Doeuere non multum dissimilem. Illic ergò à Cabo dimidij milliaris intersti-tio pass. 10. anchoris considebant. Ab hoc Cabo Virgineo humilis quædam terra versus occidentis & austri metam duobus ferè milliaribus excurrit. Ipse verò Cabo sub grad. 52. & min. 40. situs est. In hoc naues anchoris firmatæ noctu requieuerunt.

Holl. Cabo Virgineũ tenent.

Die 5. sub auroram boream cum tempestate non incommoda adepti sunt. Interim Celox, quæ propter fundi asperitatẽ anchoram perdiderat, à cæteris nauibus aliquanto longius abacta est.

Quot menses Hollandi ante aditum freti detriuerint.

Sub horam 6. diei 6. animo fretum Magellanicum adeundi, iter rursus ingressi sunt. Nam, ad hoc tenendum iam dum 14. mẽsibus integris desudarant, ex comitatu suo centenis ferè viris desideratis.

A prædicto Cabo Virgineo terra versus austri occasúsq; mediũ excurrit. Sed cum iam freti fauces adirent, recta in opposito terram Fuego dictam conspicati sunt, viceAlmirante perpetuo cum celoce sua vias prætentante, ac quasi prælibante. Qui tamen, cum hinc derepentè ad Cabo Virgineũ recurreret, Generalis, quid isto reditu quæreretur, admodũ miratus est. Cæteris verò nauibus interim triũ ferè milliarium spatio pergentibus, ventus subito aduersus infremuit, vt anchoras iacere vniuersæ cogerentur. Paulatim tamen Africus ac Libonotus mixtim tanto impetu inualescebant, vt vix vtrisque anchoris naues firmari satis commodè possent.

Holl fretum Magell. attingunt.

Die 8. sub auroram Zephyro turbido incumbẽte, aduersis tempestatibus vel dum percutiebantur. Circa meridiem, cum aër pacatior euasisset, Generalis ad viceAlmirantẽ scapham emisit, quæ facti recursus indicium certum referret. Quæ dum in reditu esset, oborta tempestate eadem ad celocem violenter repulsa est. Dum ergò ea nocte iuxta celocem maneret, ventis violenter vndecunq; incumbentibus subuersa ac submersa ipsa periit.

Scapha mergitur.

Die 9. procellæ nihil remiserant, sed multo violentius subinde spirare perrexerant. Et cum naues binis anchoris firmatæ starent, accidit, vt violento ventorum insultu fune rupto, altera anchora periret. Cum ergò iam vnica anchora tenendæ naui minimè sufficeret, eadẽq; expeditius attolli nõ posset: coacti sunt funes abrumpere, vt hoc compendio à valli illisu tutiores se præstarent. Maxima ergò festinatione vela adornabant, quorum beneficio, humilem Cabo Virginei sinum obire possent. Mira tamen Dei ope ex freti faucibus, quas iam incurrerant, iterum educti & eruti sunt, vt ad Cabo vice-Almirantis sese conferre possent. Vbi cum anchoras suas misissent, diutius tamen immorari minimè potuerunt, sed illis iterum attractis intra vallum humile pressumque quoddam 10. passibus consederunt:

Procellæ maxima in freto.

Duæ anchoræ pereunt.

derunt:ex quo loco circa vesperam se rursus extulerunt, & commodiore situ anchoris naues crediderunt.

Die 10. Generalis excusso tormento, & vexillo suffixo, ViceAlmiranti signum dedit, vt adueniret. Nam scapham suam Generalis perdiderat. Quo animaduerso, ViceAlmirãs ad Generalem scapham cum nauta suo misit. Cui reuertenti Generalis ad ViceAlmirantem perferendas literas dedit, quibus ad colloquium ipsum vocabat, indicabatque, quod propter factum dispendium, vna anchora cum fune maximè opus haberet.

Die 11. Generalis secundas ad ViceAlmirantem literas emisit, quibus ea damna querebatur, quæ tum anchoris tum funibus perditis perpessus esset, rogabatque ViceAlmirantem, vt nouis sibi mutuo datis haud grauiter succurrere vellet. Cui cum ViceAlmirans respondisset, se id præstate nec velle nec posse, iactassetque, sibi quam Generali non minus potestatis concessum esse: admodum indignabundus Generalis litteras has in tempus cõmodius & opportunius diligenter asseruauit. *Generalis repulsam patitur.* *ViceAlmirantis ambitio ac fastus.*

Die 13. circa diluculi horam 3. vento cauro perflante, Generalis cõtinuandi itineris signũ dedit. Trib. ergo nauibus ad freti ostia iterũ perrectũ est. Priore vespera quidẽ celox iam egressa erat, ad anchoram Generalis requirendã & recuperandã. Nã illi pręter duas anchoras, & funes 100. circiter orgyas lõgas, nihil amplius reliquum erat, quorum solatio fretum incurrere posset. Sed in inueniendo nõ solum omnis opera ludebatur: sed etiam iam fretum quatuor milliaribus ingressos procellarum tanta vis adorta est, vt reuerti omnino, & ad Cabo Virgineum, vnde haud pridẽ soluerant, redire cogerentur. Is enim portus contra hos impetus tutissimus erat. In quo dum morarẽtur, procellarum, imbrium, grandinum, niuis ac ventorum nullus foris finis factus est. *Hollandi denuò fretũ adeunt, sed frustrà.*

Die 15. Celox, Concordia vocata, postremam anchoram suam perdidit, vt iam ad nauis stabilimẽ nulla superesset. Tribus ergo continuis dieb. solis velis prorsum vorsum acta, terræ Fuego tãdem successit, Capitaneo Pieter Esias insuper ex scorbuto admodũ infirmo. *Celox vltimã anchorã perdit.*

Die 18. celox seu Liburnica ad naues cæteras rediit, quæ tum à ViceAlmirante anchoram vnam pro casibus necessariis accepit. Ibidem, qui è Generalis nauis pridem ad ViceAlmirantem emissi sunt, ad suas naues redierunt. Hoc tempore ventus Libonotus perflabat.

Die 21. circa meridiem aquilo spirare cæpit. Festinò ergo attractis anchoris, tertia vice aditum freti tentarunt. Sed cum ad locum priorem penetrassent iam, cæcia aduerso non nihil incumbente, obliquare cursum coacti sunt. Quæ dum fierent, malus anterior tanto fragore crepuit, vt parum abesset, quin in tres partes dissiliret. Sic ergo iterum ad Cabo Virgineum in stationem priorẽ recurrendum fuit. *Hollan. tertiò fretũ frustrà adeunt.*

Sub diei 22. medium ventus iterũ aquilonaris spirare cępit. Itaq;

ViceAlmirans,qui sesquimilliari interuallo australius in terrę humilis medio à cæteris nauib.aberat,viæ tentādę de nouo se primū accinxit.Interim & reliquæ naues,cum lacerus malus vtcunq; resartus esset,vice quarta iunctim fauces freti ingressę sunt.Quas cum aliquātisper exuperassent,solitus vētus aduersus iterū incubuit,& naues impetiuit.Attamen,quod cæteroquin tēpestas ac aër non admodū turbidus existeret, obliquādo vela tentarunt, an fretum, ꝙ 14. milliarib. à Cabo Virgineo, dimidij milliaris amplitudine diffuso, distaret,penetrare possent. Prætoria quidē nauis in ipsas freti angustias peruasit. Sed cum ventum nimis aduersum haberet, cursum proferre longius minimè potuit.In isthmi huius parte australi virum quendam pallio siue tunica vestitum, ac ob id Christianum putatum,ad se properare ocyus peruiderunt.Sed cū Generalis ipsius in occursum scaphā emisisset, eum hominē ferum, ac tunica seu pelle hirsuta amictum esse, viderunt.Is miros saltus ac tripudia edebat, corporis proceritate vulgaribus viris non maior,& faciem pigmētis delibutus.Vt propius accederet vocatus,abnuit.Pręter hunc in ora illa homines plures quoq; viderunt,ad quos cum sclopos suos sexies exonerassent,primo quidē ferus prior pedem retrò non tetulit,quod, quid id fulmen vellet,non intelligeret. Postea tamē cōsternatior lento gradu sese alio proripuit. Hoc ergo nouo nuncio scapha ad naues rediit,quæ diutius vētorum aduersitate concussa, ex isthmo iterū eluctari coacti fuerunt. Quem cum enauigassent, versus orā australem secesserūt, vt in angulo quodā,terræ australi vicino anchoris desiderēt.Ibi,cum fluctuum vis cōcitatissima fureret, crebra succussatione funis anchorarius adeò incaluit,vt veluti exustus fili ritu creparet & rūperetur.Perdita anchora, in fundum 4.passuum impegerunt. Itaq;, vt ad altius mare proueherentur,maximè laboratum est. Celox in boreali plaga longius à terra anchoris incūbebat, vbi fluctuū vis nō temnēda gliscebat. Circa vesperā,cum vētorum impetus qesceret, adeundi freti negotiū iterum susceperunt. Circa diei 4.aurorā summa aëris trāquillitas erat, nisi ꝙ aurula leuissima ex oriente spiraret.Vniuersis itaque adeundi freti spe cursum suū vrgentib.solus ViceAlmirans substitit.Circa horā 8. cum à crepidine boreali nō abesset lōgius,bolide 8.passib.missa,paulò post fundum incurrerunt,in quo cum trium horarum spatio immorarētur, perdēdarum nauium metu haud leuiter ꝑcellebantur. Anchora tamē iactatoria se tādē magno molimine inde rursus expediuerunt. Vēto autē Euro flāte, Almirās cum celoce tā diu ꝑrexit,dum vēto cōmodo primas angustias freti ꝙ dimidii milliaris latitudinē non excedit,exuperassent.His trāsmissis,noua tēpestas adeò inualuit,vt ex spuma frequēti vnda totius freti ad alterū vsq; isthmum,à priore 11. milliarib. distātem, ac milliare vnum cum dimidio latum albesceret.Intra has duas angustias versus latus boreale 15. passibus anchoras in bono fundo miserunt,quo loco fluctuum vis refractior erat.

Veri Indi descriptio. — *Anchora perit.* — *Fretum quintò aditur.* — *Fundo incumbunt.* — *Primas freti angustias superant.*

Die

Die 25. vento cauro perflante, anchoris attractis vsque ad secundas angustias pertenderunt: vbi cum aliquandiu 10. passus profunditate anchoris incubuissent, tandem optato vento eas penitus transmiserunt. Ad harum latus australe, Cabo seu Sinus quidam, versus austrum admodum declinans, ac Cabo de Nassou dictus, conspiciebatur: à quo duorum milliarium interuallo duæ insulæ sitæ sunt, in quarũ minima boreali postquam homines quosdã prospexissent, duabus illicò scaphis minoribus ad eos remigarunt. Incolæ verô appellentibus, vt propius non accederẽt, nutibus signisq; interdicebãt, ac pinguinas desuper in eos conijciebant. Tandem etiam, cum Hollandi cursum non inhiberent, in admotos propius eos tela ac spicula vibrabant. Quibus tamen omnibus contemptis, cum Hollandi ad eos (quadraginta erant) vi perrumperent, in fugam versi, loca inaccessa & obscura occupauerunt. Hos ergo, dum Hollandi rapidius insequerentur, antrum quoddam conspicati sunt, ad quod nec desuper, nec infernè propter præcipitiũ arduum accessus dabatur. Ex hoc indigenæ in Hollandos confertim missis iaculis tam animosè defulminarunt, vt ipsorum quatuor non leuiter sauciarentur. Qua noxa iam irritatiores Hollandi, extrema omnia ad hos conficiendos moliri cæperunt. Nec tamẽ hostibus potiri istis vllo nisu poterant prius, quam viros vniuersim omnes glandium grandine prostrauissent. Antro itaque iam occupato, fœminas ac infantes superstites tanta consternatione vno glomere implicitas viderunt, vt matres supra liberos, ne glandibus perfoderentur, pronæ decumberent & expanderentur. Hac victoria parta, ex numero isto quatuor pueros, & binas puellas secum abducentes, properè ad naues reuersi sunt. Ex vno horum, postquam linguam Hollandicam addidicisset, postmodum terræ illius conditionem statumque edocti sunt, hoc modo se habentem.

Hollandi fretũ perrũpunt.

Ferorum cum Hollãdis conflictus.

Genus hoc seu familia, Enoo dicta, terram incoluit, Cossi nuncupatam. Minoris insulæ nomen Talcke: maioris verò Castemme erat. Hæ pinguinis refertissimæ sunt: quarum carnes indigenis pro cibo: coriũ verò seu exuuiæ pro palliis, quibus corpus alioquin nudum integunt, faciunt. Hi incolæ sub terra in foueis agunt, quos à firma terra ingressos esse haud temerè quis suspicari posset. Nam eiusdem habitus alij quoque homines ibidem visi sunt, qui pinguinarum auferendarum causa eò commeare solent. In eadem continenti Struthiocameli magno numero inueniuntur, qui capti in cibum incolis veniunt. Hos Talcke vocitant. Feræ præterea aliæ quoque ibidem reperiuntur, quas Cossoni nuncupant. Gentes hæ secundum promiscuas familias, quarum haud paucæ sunt, cohabitant, ita, vt singulis familiis singula, eaque discreta loca competant. Capti enim pueri quatuor aliarum quoque familiarum notitiam habebant: quarum prima Kemenetes dicta, locum Karay: secunda Kennekas, Karamay: tertia

Descriptio ferorum, & horum prosapia.

Quatuor familiæ Barbarorum.

tertia Karaike, Morinem, inhabitat. Tres hæ familiæ, corporis staturam, nobis similem habent, pectore tamen latiore & altiore. Facies suas ac syncipur coloribus depingunt. Virorum pudendi extremitas tænia religata erat. Fœminarum verò genitalia pellicula è Pinguinis velabat. Capilli viris promissi sunt: fœminis radi solent. Nudi inceduntu, solo ex Pinguinis confecto pallio corpus medium tegẽtes. Sed & vela huiusmodi ex auibus aliis parant, quæ vocantur Oripoggre, vt & Pinguinæ Compoggre. Huiusmodi tunicæ non minore industria cohærebant, quam si à pellionibus consutæ fuissent. Quarta familia Tirimenen vocata, Coin dictam incolit. Sed hi gigantum more vasto ac procero corpore sunt, pedes 10. vel 11. æquante. Hi aduersus familias cæteras frequentius bellatum egrediuntur, quas probri loco Pinguinarum voratores vocant. Ex quo liquet, eos nullo dubio, victu nobiliore vti. Vt nostra tamen fert opinio, carnibus humanis illi vescuntur.

Vestes ex Pinguinarũ exuuiis.

Veri 11. pedes longi.

Die 26. iuxta Pinguinas insulas agentes, volucrum istarum 300. circiter cæperunt. Ad has insulas priusquã acceditur, intra duas angustias, breuia occurrunt, insula Pantagoms dicta, quæ insulæ suprà dictæ minimæ vicina est. Iuxta hanc 6. passibus anchoris incumbebãt. Sed cum ad maiorem insulam peruentum esset, breui à terra spatio passuum 7. profunditas notata est. Hæc insula nullis hominibus excolitur, etsi certa quorundam, paulò ante ibidem moratorum, vestigia obseruarentur. A meridie spirante cæcia attractis anchoris, vela ad ciuitatem Philippi conuerterunt, vt inde aqua recenti rursus instruerentur. Vice Almirans autem post ipsos adhuc aberat. Occiduo ergo vento vehente, cursum suum paulò altius versus editiorem terram, niue copiosa conspicuam, direxerunt. Sed postquam ventus aduersus incumberet, ad insulam ipsis redeundum fuit, vbi in parte boreali 10. passibus anchoras fundarunt. Nam in eius insulæ omni ambitu nauium commoda statio erat. Ibi biduo integro, vento Zephyro spirante, sine insigni commodo obhæserunt.

Die 28. hinc soluentes Zephyro perpetuante, ad continentem progressi, in trãsitu Cetos plurimos viderunt. Sed ad vallum boreale tribus ab insula milliaribus delati, coacti anchoras 11. passibus miserunt: quo loco vniuerso propter fundum sabulosum statio non infida præbetur. Sed hauriendæ aquę gratia in terrã remigantes, fluuium amœnum per terram strepentem inuenerunt: cuius tamen exitum prospicere minimè poterant. Locus iste, propter frondentium arborum, & frequentium psittacorum garritum admodum amœnus erat. Qua de causa eundem Sinum æstiualem nominauerunt.

Sinus æstiualis in freto.

Sub diei 29. auroram, cum tempestas ac aura admodum serena esset, velis passis ad Porto Famine procurrerunt, vt ligna & aquam pro suis vsibus inde acquirerent. Terra ista longa eminentia in austrum exporrigitur, adeò, vt eminus Terra Fuego cum Terra Pantagoms

goms vna esse appareat. Nam sese quam proximè contingunt. Ad australis huius prominentiæ faciem borealem, duorum milliarium interuallo vadum seu Sinus patentissimus conspicitur: quem cum ciuitatē Philippi esse putassent, illìc appellentes 10. passibus naues deligarunt. Sed scapha in terrā egressi, nulla ferè vspiā vestigia repererunt, quæ de ciuitate Philippi, ab Hispanis condita, quicquam testarentur. Hæc enim ab Hispanis, frigus illius loci diutius nō ferētibus, deserta, misera ruina tota vasta videbatur, saxorū congeriei potius iam, quam ciuitati similis. Ab eo loco fretum Magellanicū quatuor circiter milliaribus abest. Vtriusq; lateris mōtes eminentissimi ac præruptissimi, tam æstiuo quā hyberno tēpore niue copiosa obducti visuntur. Sed & terra eadē dumetis ac arboretis frequentib. dotata, satis lignorū ad nouam scapham fabricandā suppeditabat. Cortices arborum his in finibus enatarum, saporis vsque adeò acris & penetrātis sunt, vt non pipere ignauius linguam gustati vellicent ac exurant. In cuius rei fidē fasciculos aliquot istorum corticum secum attulerunt. *Philippi ciuitas penitus vastata & desolata.* *Cortex acerrimus.*

Cal. Decembr. postquā ex loco illo copiam aquæ nullā parabilē esse viderēt: & præter hoc quoq; dubitarent, an verè is porto Famine seu ciuitas Philippi esset: boreali vento inde rursus soluētes, fortunam aliā experiri maluerūt. Sed cum vix duorū milliarium meta prouecti fuissent, aëris summa trāquillitate facta, fluuio cuidā limpido se propinquos esse viderunt. Apud quem anchoris incumbentes, quanto aquæ modo opus erat, nullo impedimēto hauriebāt. Ibidem ex proxima sylua arborum certa copia promi poterat. Qua causa arborem vnam deiecerunt, vt ex ea trabem infimam scaphæ maioris effingerent. Hæc nox ibidem magna tranquillitate exacta est. DECEMBER.

Die 2. ventus Iapyx perspirauit. Decreuerūt ergo leuatis anchoris circumuagādo quærere, an ciuitatis Philippi certa quædā documenta vllibi captare possent. Quā tamen regionem cum iam dū transmisissent, versus austrum directis velis, angulū quendam terræ humilis & prominentis obiuerunt. Hinc terra ad solstitium hybernum porrigitur: quam ambientes, tandem ad prominentiam editissimam appulerūt, Cabo Frouvvaert vocitatā. Et hæc est totius australis prominētiæ in freto designatio. Hinc ergo cū ad terram ex parte aquilonari impulissent, vento dubio propè in orā illisi sunt. Nam locus iste omnis admodū profundus est, ac mōtes desuper in mare longissimè incumbūt, niuibus perpetuis tecti. Ab eo loco fretum quinis circiter milliaribus deest. Ab hoc angulo terra lōgo tractu in aquilozephyrū porrigitur. Quam cū ambiguo vento obiuissent, quatuor ab eadem milliarib. grandi in sinu 18. pass. anchoras fundarunt. Ibi aquæ prompta copia. Terra quoq; herbā profert, nasturtio similē, curando scorbuto admodū idoneā. Arbores longa ibi serie vsq; ad littora procedebant. Quidā è militibus herbā ibi euulsam gustantes, propè ad furorē & insaniā redacti sunt. Qui tamē affect⁹ paulò post iterū mitescebat. *Herba contra scorbutum.* *Herba furorē inferens.*

DDD Eodem

Eodem ſtatim die ex loco dicto iterum ſoluerunt, portũ commodum & idoneum, in quo ſcapham condere poſſent, quæritantes. Sed propter ventum aduerſum flantem, milliare vnum ſuperare non poterant, ſed portum alium patentem incurrere coacti ſunt. Quo loco diſpecto, Generalis cum ſenatu ſtatuit, eum extruendæ ſcaphæ ſatis aptum fore.

Die ergo 9. tignarii cum certa militum armatorum parte emiſſi ſunt, qui tentorium, inſtituto neceſſarium, erigerent. Sed & milites in excubias diſpoſiti ſunt, qui ab incurſu inſulanorum tignarios tutarentur. Ad ſcapham ergò, cuius trabs inferior 37. pedum longitudine erat, ſine mora inchoandam feſtinatum eſt. Ac vt operæ maturiores eſſent, fabricam ferrariam etiam in littore exſtruxerũt, Carbones ex lignis ipſi parantes. In ſcapha conficienda dies 12. inſumpti ſunt: quo tempore ferè ſemper Fauonius perflabat, nonnunquam adeò impetuoſus, vt ſuſtinendis nauibus anchoræ propè non ſufficerent. Sinus enim ſeu portus iſte vndique patebat, ac ventis irruentibus apertus erat. Interim ViceAlmirãs adhuc infra fretum agebat. Locum hunc Hollandi Sinum Oleuiers vocitarunt.

Scapha 37. pedum conditur.

Sinus Oleuiers.

Die 13. Henricus Harmenſz in prætoria naui coquus, qui dyſenteria diu excarnificatus fuerat, diem obiit.

Henric. Harmenſz moritur.

Sub diei 14. auroram, cum ventus ob Oriente ſpiraret, ViceAlmirans tandem ad cæteras naues magno vniuerſorum gaudio rediit.

Die 15. intra aquilonem ac occaſum nauem quandam angulo vicino ſuccedentem conſpicati ſunt, rati eam ex Pieter Verhagens ſocietate eſſe. Itaque ViceAlmirans circa veſperam ſcapha eò peruaſit, vt quid nauis eſſet, certius comperiret. Idẽ poſtero die reuerſus, ſignificauit, nauem eam ante dicti comitatus ſociam eſſe, & ſomnium ex Amſtelredamo dici, ac in ea Capitaneum Sebalt de VVeert, qui cum ſociis in Oceano auſtrali pridem hæſiſſet, vehi. Hic idem, cum altera naue, quam Suarte Tem nauclerus gubernarat, ex Oceano in fretum repulſus fuerat, cæteris tribus nauibus curſum ſuum in Oceano continuantibus.

Nauis, Verhagens ſocia, videtur.

Sebalt de VVeert in freto agit.

Die 17. Generalis coacto ſenatu deliberauit, quomodo quaque via iter in Oceanum auſtralem proferendum eſſet, cum iam rerum omnium neceſſariarum copia ſuppeteret. Omnibus ergo rebus penſitatis ita conſtitutum eſt, vt, ſi qua fors tempeſtatis iniuria in Oceano auſtrali diſiicerentur, diſpulſi ad cæteros in S. Maria inſula opperientes cõuenirent. Hæc inſula à lineæ auſtrali parte ad littora Chile, ſub grad. 36. ſita eſt. Hac inquam in inſula vt diſiectæ naues à cæteris expectarentur, nec ante exactos duos menſes quoquam ſolueretur, iunctis votis ac animis ſtatutum eſt. His ſancitis, Generalis ſcapha recenti ad nauẽ Somnium pertendit, vt cum Capitaneo de rebus nonnullis colloqueretur.

Statutũ Hollandorum in caſu diſiectarum nauium.

Die

Die 18. anchoris emotis ex Oleuiers Sinu, in Sinum illum vela fecerunt, quem prædicta nauis Somnium occupârat. Hic à loco, in quo scapham condiderunt, ternorum circiter milliarium spatio aberat. Illic ergo secundum editam crepidinem quandam, Cabo Galanti vocatam anchoras firmarunt. Quo in Sinu prædictæ societatis naues quinque hyberna potissima exegerunt. Portus hîc omnium in freto optimus ac tutissimus est: iuxta quem insulæ aliquot in medio freto conspicuæ sunt. Præter has ac Pinguinas aliæ nullæ in freto vniuerso notæ sunt. Quæ etsi in medio quidem aditu interiaceant: secundum eas tamen tuto transiri ac peruadi potest, lignis, ac recenti vnda commodissimas aliàs, & opportunissimas. Côchæ etiam, ac murices his suauiores, Clipconten nominatæ, magno numero ibi leguntur. His ac similibus testaceis piscibus, qui maxima indies copia suppeditabantur, ipsi maximam hyemis partem exegerant. *Portus quis in freto optimus.*

Die 19. Capitaneus Sebalt de VVeert, cum Generali, in cuius naue omnes Capitanei ac officiarij conuenerant, ad classem perrexit. Quem cum de statu præsenti rogitassent, significauit, se lôgius quinque mêsibus in freto obhæsisse, & illa mora suorum plurimos, morbis partim, partim aliis ærumnis confectos sepeliuisse. *Sebalt de VVeert ad Generalis nauem adducitur.*

Capitaneus iste, qui primò nauem à 110. personis instructam eduxerat, iam plures 38. superstites non habebat. Et postquam cum cæteris nauibus ex freto eluctatus esset, in Oceano australi procellis tam sæuis ac violentis concussus est, vt cum binis nauibus in fretum recurrere cogeretur; cæteris nauibus, à viris ac rebus aliis necessariis munitioribus in Oceano sese sustinentibus, ac mitigatis procellis cursum præsumptum continuantibus. Prædictarum nauium altera ad freti introitum in Sinum quendam admodum profundum & nauibus infidum incurrerat. Quam Capitaneus secutus, cum vidisset, & vitam & nauem ibi præsentem interitum exspectare: duabus iam dum anchoris procellarum violentia decussis & perditis, stationem illam ipse ocyus deseruit. Ad quas recuperandas dicebat se scapham suam apud nauem alteram reliquisse: sed ab eo ipsam nondum vidisse. Hæc, de qua diximus, classis nec annona necessaria, nec sufficientibus viris ad tam diuturnam nauigationem conficiendam satis instructa fuerat.

Hæc & alia huiusmodi dum Capitaneus ita longa serie in Generalis naue præsente Vice Almirante recenseret: Vẽto australi ac medio Euronoto incumbente, Vice Almirans nemini vale dicto repentè ad nauem suam properauit: cumq; eliso tormento discessionis signum dedisset, iter magna festinatione arripuit. Sed quod ventus breui quoq; remitteret, parum abfuit, quin violentius in crepidines incuteretur. Quod cęteri è nauib. spectãtes, sese immotos in statione sua côtinuerunt. Vice Almirãs tamen nihilo ignauius processit, quod *Vice Almirans solus fretum exit.*

ventus iterum aliquãtum spirare inciperet. Eo ausu freti etiam limites extremos feliciter enauigauit: & gratulationis ergo ter quaterque tormenta exonerauit. Cæteræ verò naues ad posterum vsque diem in statione sua decubuerunt.

Circa diei 20. horam nonam, vento vulturno spirãte, discessionis è prætoria signo dato, Generalis, cum Liburnica, & Sebalt de VVeert naui loco suo soluerunt. Cumque collem terræ promissum obiissent, cursum suum intra occidẽtem & aquilonem impulerunt, quod via ea fretum euagaretur. Vento ac tempestate admodum dubia sex horis prouecti, vento mutato, fluctus violento impetu sibi occurrentes experti sunt, ita, vt in aquilonari latere anchoras iactare omnino cogerentur, & quidem longius à terra, quam vt eius qualicunque tutela frui possent. Biduò ibidem hæsitantes, fluctus admodum incertos perpessi sunt, cum æstus iam continuis horis 12. violentius fremeret, iam horis duabus vel tribus remitteret, & iterum grauius exasperaretur. Ea rerum vicissitudine cum scapha maior damnum accepisset, vt reficeretur in terra educta est. Nam ibi terra admodum amœna, & arboribus pulcherrimis consita videbatur.

Die 22. sub meridiem reductis anchoris, cum fluctuum impetu freto exire annisi sunt. Sed cum Fauonius aduersus repentè incumberet, ad Cabo Mauritij recurrere coacti sunt. Obliquatis autem velis tamdiu vsi sunt, dum iugum quoddam in parte australi freti situm occuparent. Ibi in partis occiduæ securo sinu iuxta orbicularem paruam insulam anchoras fecerunt. Sebalt autem de VVeert iugum hoc superare non valens, restes ad Cabo Galanti ventorum vi depulsus est. Sinum hunc Generalis Mauritii nomine initiauit: cuius aditus admodum amplus & patens est, nullo tamen portu insignis præter eum, quem in insulæ parte Occidentali situm diximus. Insula hæc, 20. aut 30. passibus à continente abest: ad quam cum triduo excubarent, cochleas ac Clipcontem magno numero collegerunt. Idem locus aquam copiosam ministrat. Ventus hoc tempore ferè semper occiduus spirabat.

Sebalt de VVeert à sociis dispellitur.

Sinus Mauritii.

Naues iterum iunguntur.

Die 25. ab iis, quos Generalis percontatum emiserat, nuncio relato, ViceAlmirantem in alio quodam sinu vicino anchoris incumbere: resumptis anchoris vniuersæ naues ad eum certatim vela fecerunt. Quem Sinum cum attigissent, anchoris iactatis haud cunctanter naues stabiliuerunt. Sed portus is non vsquequaque fidus erat. Nam profunditas vndæ passuum 40. inueniebatur, & contra fremẽtem Zephyrum nullum adminiculum propinquum erat. ViceAlmirans verò cum nõnullis gubernatoribus, commodiorem portum quæsitum procedens, postquam quatuor milliarium interuallo sinum quendam reperisset, reuersus eum sociis monstrauit. Sed nec hîc moræ longiori aptus erat.

Die 28. in prætoria naue Senatus omnis bellicus congregatus est:

est: vbi nonnullæ querelæ motæ sunt de nouitatibus importatis, ac viceAlmirantis, Iacob Claess, inobedientia, quæ nihil aliud nisi totalem nautarum seditionem parturiret. Qua causa cognita, statutum est, vt aliquandiu viceAlmirans in custodia esset, dum causam suam apud senatū diceret, & intentata crimina dilueret. Generalis quidem articulos accusationis suæ singulos scripto exhibuerat: quorum copia vt exhiberetur viceAlmiranti, eidemq; trium septimanarum spatio afferta refutatio imperaretur, senatui visum est. Quod vt præstare posset dexterius, eidem Ian Franss, scriba adiunctus est, qui causæ dicendæ adiutor ac patronus esset. ViceAlmirans autem tantisper in vinculis tenebatur, dum statutum tempus appelleret. Cuius loco & muneri interim Generalis officiarium Lambertum Biesman surrogauerat, qui vices Almirantis captiui tātisper ageret. Sed & eiusdē nauis gubernatori Iacob Ianss amoto VVilhelmū Ghyse substituerat. *ViceAlmirans accusatur.*

Die 31. cum in sinu eodem adhuc versarentur (quem sinū Henrici vocabant) ex occidentis & aquilonis plaga tempestatem grauissimam experti sunt, ita vt erutis anchoris versus vallum humilius proiicerentur, vbi festinanter anchoras iterum passibus 30. iactarūt. Paulo post vento nonnihil mutato, anchoris emotis ad sinum Mauritij, milliaris vnius interuallo versus orientem inde distantem, vela proferre conati sunt: in quo etiam anchoras 12. passuum profunditate miserunt. Cæteræ verò binæ naues ad posterum vsque diem in Henrici sinu restiterūt, quo sequentes iuxta prætoriā consederūt. *Sinus Henricsz.*

An. 1600. die Ian. 2. Generalis cum binis scaphis in sinum Mauritij pertendit, visum scilicet, quanta meta ille excurreret. Eum ergò perpetuo tractu versus ortum diffundi, ac influentibus diuersis fluminibus augescere animaduertit: ad quorum etiam ostia, quibus in mare exonerantur, ingentem glaciei copiā reperit, quæ nostro iudicio nunquam ibi soluitur ac liquatur. Nam fune 10. passuum longitudinem habente demisso, fundus glaciei attingi minimè potuit, cum tamen iam æstas media vigeret. Hic ergò penetrans scaphis, in fretum, quo loco Cabo Galanti obuertitur, iuxta insulas ibi sitas rediit. Hinc in sinum, vbi Sebalt de VVeert morabatur, pertendit: apud quem Generalis pernoctauit. Posteà minore scapha eodem denuo transitu erupit, ac ad naues feliciter rediit. Maior verò scapha foris per eam metam, qua naues prius cōtenderant, obiuit. Hac via confecta terram eam admodum diuisam, ac insulis cohærētibus plenam esse augurati sunt, etsi propter editos montes, continentis ritu, omnia cohærere viderentur. *IANVARIVS. An. 1600.* *Mira glaciei densitas.*

Cæterum hoc tempore in omnibus nauibus, adhuc 151. maiores minoresq; superstites homines numerabantur, inter quos quatuor ex morbis decumbebant. Hisce in finibus morantes pluuias continuas sustinuerunt, captatum lectumq; conchas nōnunquam excurrentes. Nam præter has quod captarent, nihil erat.

Sub diei 8. medium maior ſcapha à Capitaneo de VVeert ad naues venit, qua teſſerarius cum ſignifero & quatuor aliis aduectus Capitanei litteras Generali inſinuauit. His ſuam ad Generalē inopiam conqueſtus Capitaneus, orabat, vt binorum menſium panibus ſibi haud cunctanter ſuccurreretur. Cogitare enim ſe ſemel aditam viam continuare, & ad ſocios ſuos prima quauis opportunitate appellere. Generalis autem reſponſo dato, cur eius petitioni obſecundare non poſſet, cauſas explicuit: ſibi ipſimet longam adhuc exigendam metam proſtare indicans. Nam fieri poſſe facile dicebat, vt diutius durante itinere, nec ſibi nec ſociis annonæ ſatis paratum reſtaret. A meridie ſcapha maior cum minore celoce, conchas venatum in littus egreſſa eſt. Cum verò, qui in minore ſcapha curſu reliquos anteuerterant, in terram exſcendiſſent: à feris Indis, qui è dumetis eruperant, duo illorum in continenti cæſi ſunt, & tertius vulnus accepit. Cæteri in ſcapham reſilientes ſeſe ſaluarunt. Interim dum ſcapha maiore cęteri, ſuis armis inſtructi, approperarent, Barbari in fugam ſe dantes, cæſos ſecum abripuerunt, haud dubio breui vorandos. Hi pro armis ponderoſas clauas, è fune religatas habent, quibus obſtantes feriunt. Sed & lignea oblonga tela mittunt: quorum vnum inuentum Hollandi ſecum ad naues attulerunt. Cæſorum nomina erant, Harman de Bitter, gubernator, & Tames de Langenteich. Cæterum, cum è ſcapha maiore reliqui in terram egreſſi fuiſſent, Indos omnes profugiſſe magno dolore compererunt. Eadem terra multas arbores habet: ſed ad neceſſaria extruenda non æquè idoneas cum his, quas latus orientale promit.

Capitanei de VVeert litteræ ſollicitatoriæ.

A Barbaris Hollandi 2. caduntur.

Die 14. ventus Euronotus ſpirare cœpit. Itaq; cōficiendo itineri ſeſe accingentes, ad occidentē duorū ferè milliariū ſpatio promouerunt, iugo cuidā boreali, Cabo Boluto dicto, intēdentes. Hinc fretum recta ad occaſum ac ſeptentrionem porrigitur, ex quo breui meta in mare proſpectus fertur, cum id tamen ab iſto loco 20. integris milliaribus adhuc diſtet. Freti latitudo hac meta duorum milliariū eſt. Hinc 12. circiter milliarib. exſuperatis ventus ex ſeptentrione occaſuque tanto fremitu incubuit, vt ad portum redire omninò cogerētur. Circa veſperam ſinum quendā exilem attingentes, eundē tribus ſuis nauibus occuparunt. Quæ tamen ſtatio, propter loci patorem & humilitatem non admodum ſecura erat. Itaq; ad ſcopulos cominus ita pellebantur, vt in eoſdem manifeſtè impingerent. Et licet anchoris quidem firmiter ſiſterentur: propter ventorum tamen violentiam periculo non temnendo expoſiti erant. Sinus hic Meniſte, à gubernatore quodam, eius primo inuentore, nuncupabatur.

Sinus Meniſte.

Poſtero die in litt⁹ egreſſis, tres Canoæ in occurſum datæ ſunt, à feris hominib. actæ ac promotæ. Qui viſis Hollādis canois illico verſus terrā contenderunt, & montē eminentē, infra quem naues ſuas reliquerant, conſcenderunt, vt eas contra Hollandos tutarentur.

Qui-

Quibus cum ſua tela ac clauas oſtendiſſent, ſaxis deſuper in ſcaphas fulminarunt, ad ſurſum emiſſas Hollandorum glandes euitandas, admodum expedite & induſtrie ſeſe poſt ſaxa occultantes. Cum ergò ex lapidum coniectu nonnulli in capitibus & pectoribus plagas accepiſſent, nec ad Canoas penetrare poſſent: retrò ad naues reditum eſt. *Hollandi ab Indis lapidib. feriuntur.*

Die 16. paulo ante meridiem vento vulturno ſpirante, ex ſinu Meniſte ſolutum eſt. Cum circa veſperam ſex circiter milliaria confeciſſent, vẽtum iterum infeſtiſſimum, imbribus confertis permixtum adepti ſunt, vt ad ſinum Meniſte reditus parandus eſſet.

Die 17. vento auſtrali ſpirante, ad ſignum ab Almirante datum iterum ſoluentes, ſub horam matutinam quintam, Meniſte ſinum euaſerunt. Cumq; tribus vel quatuor milliaribus vẽto bono proferrentur, tranquilla tempeſtate alias vigente, pluuiæ denſiſſimæ deciderunt. A quibus ſurgens cæcias, naues iterum retropulſas portum quærere coëgit. Itaque in ſinum alium, Anſerinum vocatum, à Meniſte tribus milliaribus diſtantem diuerterunt. Vbi etſi quidem ſtatio ſecurior videretur, duas tamen anchoras paſſibus 11. iactauerunt. Eo loco anſeres plurimi degunt, ad volatum quidem inepti, ſed natandi tamen periti. Horum glandibus aliquot ferierunt Hollandi, & conchas ſimul neceſſarias legerunt. Ibi dum agerent, ventis aduerſis & pluuiis continuis haud parum infeſtati fuerunt. *Sinus anſerinus.*

Die 24. Generalis vniuerſum ſenatum ad nauem Mauritij conuocauit, vt iudicio viceAlmirans ſiſteretur, & cauſa eius cognoſceretur. Qui cum ſuam cauſam tueri ſatis nõ poſſet, ſed reus in plurimis inueniretur: collectis ſenatus ſuffragiis, vt in terrã freti Magellanici, priuſquam diſcederetur, exponeretur, damnatus eſt. Et ſententia hæc publicè coram omnibus lecta & recitata eſt. *ViceAlmirans auditur, & condemnatur.*

Die 26. ſentẽtiam publicatam ordinarij executi ſunt. Itaq; viceAlmirans ſcapha in littus euectus, ac modico pane vinoq; donatus, ita illic deſertus eſt. Qui quidem propter loci vaſtitatem effugere non potuit, quin aut fame moreretur, aut à feris deuoraretur ac laceraretur. His confectis, Generalis publicas preces fieri mandauit, quoſlibet ex ordine monens, vt ex huius pœna ſuperioribus parere addiſcant. *In terram exponitur.*

Die 28. vento auſtrali perflante, ex Anſerino ſinu ſe efferentes eundem breui repetere coacti ſunt.

Poſtea Generalis Capitaneum Pieter Eſias viceAlmirantẽ conſtitutum, expoſito Iacobo Claeſs ſurrogauit. Lambertum verò Bieſeman Capitaneum nauis Concordiæ ſtatuit. *Nouus viceAlmirãs creatur.*

Die 31. ante auroræ exortum vento ex ortu ſpirante, leuatis anchoris commodo vento decem circiter milliaribus prouecti ſunt.

Calend. Febr. vento cæcia inſurgente, ad quærendum ſinum alium retroacti ſunt. Quem cum ingrederentur, prætoria nauis in *FEBRVAR.*

laten-

latentem ſcopulum impegit, ex quo tamen nullo damno accepto ſe ocyus iterum eruit. Itaque in ſinu iſto anchoris 12. vel 13. paſſuum profunditate conſederunt, ſtatione certè propter vallum depreſſius, & irruentibus ventis nimium expoſitum, non admodum ſecura. Hunc ſinum Papiſticum vocitabant. In quo dum hærerent, labroceræ, procellæque, fulguribus ac tonitrubus ſæuiſſimis permixtę, vndecunque violentiſſimæ irruerunt. In ſinum hunc, fluuius quidam latus ſe effundebat, ex quo magnam concharum copiam legere licuit.

Sinus Papiſticus.

Sub auroram diei 6. ſenatum Generalis ad nauem ſuam conuocauit, vt de ſtatu præſenti deliberatio fieret. Nam propter crebros aduerſos ventos, & magnam æſtatis partem elapſam, metus erat, vt è freto eluctari deinceps non poſſent. Quod ſi ergò fors fieret, vt ſimul & ventis impedirentur, & ingruente bruma obruerentur, certiſſimum interitus periculum iam ante fores omninò excubare non immerito videbatur: cuiuſmodi infortunio naues quoque Verhagens concuſſæ ſint. His ergò ac ſimilibus exquiſita lance penſitatis, binis adhuc ibi obhæreſcere menſibus placuit. Quo tempore ſi fretum euadere minimè poſſent: ſtatutum eſt, retrò ex freto ad Cabo de Bona Eſperançe, & hac meta porro in Indiam orientalem nauigare, tentatum, an ibi quid commodi ac quæſtus fieri poſſet.

Die 12. vento priore adhuc durante, & crebris pluuiis aërē obtriſtante, ex ſinu hoc egreſſis, alium quærere cōmodiorem placuit, modo extremo niſu ex ipſo eluctari poſſent. Rumpendorum ſiquidem funium ibi periculum impendebat non leue. Quod ſi fieret, quin in poſticum vallum illiderentur, nulla induſtria vitari poſſe videbant. Itaq; in ſinum Mauritij incurſuri, vento tum temporis flāte ſinum antiquum egredi minimè valebant. Hoc die prætoria in naui pictor, Gerrit de Bonſelay, qui ſcorbuti immanitate diu excarnificatus fuerat, diem extremum obiit.

Pictor ex ſcorbuto obit.

Die 17. prætoria nauis, quæ in antica ſinus parte morabatur, ad ſinum Mauritij obtinendum, ſoluit. Cæteræ verò geminæ naues, egredi nondum poterant. A meridie aëre mariq; tranquillo exiſtente, prætoria circa veſperam ſinum Mauritij attigit, in eo anchoras 18. paſſ. fundans.

Die 18. euro perſpirante, Generalis ex ſinu Mauritij iterum ſoluturus, cum repente ſumma tranquillitas rediret, & poſteà venti aduerſi magno impetu ſurgerent, ad eundem reuerti coactus eſt. Cui paulo poſt cæteræ quoq; naues ſeſe adiungebant.

Diei 21. aurora micante, cauro vehente curſum continuaturi, vela explicuerunt. Sed & ventus breui iterum reſidit, & fluctus aduerſi violenter impulſi ſunt, vt Cabo Boluto tranſmitti minimè poſſet. Itaq; in ſinum Mauritij retromeantes, vallo ferè illiſi ſunt, nec ea nocte portum aſſequi potuerunt.

Die 24.

Die 24. manè Eurus flans, nouum ipsis ad fretum exuperādum animum addidit. Cum ergò aliquousq; vento cōmodo in freto processissent, post meridiem vento Zephyro ingruente ad sinum vsque anserinum pertenderūt. Itaq; circa vesperam in stationem antiquam recesserunt. Quo loco etsi multi quidem anseres conspicerentur, præter duos tamen tunc capere non poterant, quod sub vndis commodè aliquandiu latere possent.

Postero die vētus iterum horæ spatio commodus flabat. Dum ergò sese omnes itineri pararent, nondum instructis omnibus idem iterum mutari cæpit, vt eo manere loco cogerentur.

Die 27. Zephyrus spirare pergebat, tempestate alias trāquilla, & aëre solis radiis illustri. Ibi Generalis cū Capitaneis aliquot scapha per fretū traiecit, vt mōtem ibi glacialē, altè eminentē propius specularetur. Eo loco freti latitudo duorū milliarium erat. An verò fluctus ex austro, an ex aquilone inundarent, certò interstinguere non poterat, quod mira agitatione, ac diuersis vorticib. incōstanter aqua nūc huc nunc illuc fluitaret. Circa eiusdē diei horam 6. vel 7. vespertinā, cum tempestate cōmoda ex ortu ventus incubuit. Quamprimū ergò Generalis ex latere opposito reuersus esset, ex sinu anserino emigrandi studio anchoras sustulerunt. Sub noctem itaq; totam, cum ventus sibi constaret, è freto peruadendi strenuam operam nauarunt. *Mons ingens ex glacie in freto.*

Die 28. manè vulturnus cum sole & tempestate claris incubuit. Magno ergò animo ac spe die illo eo vsque progressi sunt, vt circa vesperam Cabo Desirado, quod iugum admodum eminens, & in freti latere australi conspicuum est, viderent. Circa vesperam Cabo Desirado (alias Desiero nominatur) cominus accesserunt, quo loco propter Lunæ facem nonnullas paruas insulas prospexerunt. *Cabo Desiero.*

Die 29. ante exortum solem iam dum 6. circiter milliaria emēsi, Cabo Desiero transierant, vēto idoneo Libonoto spirante, quo concitatius intra aquilonē & occasum sese ingerebant. Cęterū in septentrionali oceani parte, terra ita humilitate sua occulitur, vt iugo nullo promineat, solis insulis aliquot, iisq; exilibus in cōspectum se erigentibus, quæ 5. milliaribus à terra aquilonari, & 8. à Cabo Desirado fermè distant. Iuxta modo dictum Cabo vsq; in partę aquilonarē freti latitudo 7. circiter milliariū est: quo loco perrumpētes, ex periculoso freto eodem adhuc die in apertum oceanum australem tandem incurrerūt. De quo successu, vt fas erat, Deo rerum ac itineris largissimo sospitatori gratias & laudes infinitas dixerunt. *Ex freto eluctantur in oceanum australem.*

Calend. Martij, procella importuna ex septentrione concussi, plenis velis minimè procurrere poterant. Scaphā verò quam in freto condiderant, post nauem religantes, tandem propter violentā turbinū colluctationē, vela vniuersa colligere coacti sunt. Cūq; vicealmirantē ex cōspectu suo amisissent, tertia quartaue vice exoneratis tormētis signū dātes, eū tamē haud animaduerterūt. Sed postero die ad *MARTIVS.*

ipſos rediit. Hoc loco ſub altitudine grad.53.poſiti erant.

Die 3. Zephyro perflante, terram quandã intra ortum ac ſeptentrionem eminentem conſpicati ſunt, quam primo cenſebant eſſe freti oram borealem, quod prægreſſa nocte longius in ſeptẽtrionem declinaſſent. A qua terra vt ſe latius efferrent, vela altius in auſtrum direxerunt. Hoc loco aër adeò obſcurus & tenebroſus erat, vt altitudo capi non poſſet.

Die 4. procellæ ex occaſu perpetuo adhuc frementes, ſcapham maiorem, pone è naui religatam fluctibus æſtuoſis tam violenter illiſerunt, vt foramen aut rimam patentiſſimam contraheret. Ipſam ergò cum deſerendam peruiderent, vix magno labore ex ea nautas redemerunt & extraxerunt. Tempeſtas interim nihilominus tanto furore æſtuare pergebat, vt parum abeſſet, quin Zephyris violentiſſimis & tumultuoſiſſimis in vallum vicinum humile impingerent. Quantocunq; igitur niſu & molimine poterant, verſus altius mare eluctari conabantur.

Scapha maior deſeritur.

Die 6. auſtro perdurante circa meridiem ſolis altitudinẽ grad. 51. & 15. min. habuerunt, à freto ſe 40. milliaribus diſtare rati.

Die 8. ſolis altitudo grad. 49. erat. Hoc tempore in nauibus vniuerſis 147. viri ſuperſtites numerabantur.

Die 12. ſub meridiem altitudinem grad. 46. tenuerunt. Hora à meridie 2. ventus cæcias ex ſeptentrione perflauit: quo vectore intra ſolſtitium hybernum cum ſæuis procellis impulerunt. Hoc loco vice Almirans, qui ſerius veſtigia priorum nauium legerat, longo interuallo ab illis adhuc aberat. Quem paulo poſt, propter craſſiſſimas ac denſiſſimas nebulas circa veſperam incumbentes, ex conſpectu penitus amiſerunt. Hunc expectatum, ſuaſu Generalis anchoris quidem naues ſiſtebant. Sed cum nec poſt horarum duarum elapſum appelleret, curſum ſuum pertexentes in auſtrum vela impulerũt. Sic ergò his pergentibus, vice Almirãs à ſocietate excluſus eſt. Hac nocte vento Zephyro in aquilonem curſum eſt.

Vice Almirans ſocias naues deſerit.

Poſtero die circa meridiem tempeſtate valida ex ſeptẽtrione ingruente, curſum irrequietiorem experti ſunt.

Die 17. Euronoto vehente intra ſeptentrionem ortumq; meta aduerſa contenderunt. Solis altitudo $39\frac{1}{2}$. graduum erat. Et vt opinabantur, à terra 30. milliaribus aberant. Gubernatoribus ergò Generalis mandauit, vt ad inſulam La Mocha vela facerent.

Ad La Mocha inſulam pergunt, ſed vana perſuaſione.

Die 19. auſtro vehente curſum continuarunt: quo parum aberat, quin longiſſime infra inſulam La Mocha diſpellerentur. Nam gubernatores ſe terræ iam vicinos eſſe cenſebant, vnde tamen lõgius adhuc diſtabant. Qua cauſa ſuſpicabantur, terram à freto Magellanico potius in ortum quam ſeptentrionem excurrere. Circa meridiẽ altitudinem 37. grad. 54. minut. tenebant. La Mocha verò ſub gradu 38. ſita eſt.

Circa diei 20. auroram, aëre admodum obſcuro ac nebuloſo, borea ferente verſus terrā viſam contenderunt, & eandem circa meridiem attigerunt. Cominus ergò accedentes, eam continentē Chili, intra S. Mariam & La Mocha ſitam, deprehenderunt eſſe.

Continens Chili intra S. Mariam & La Mocha.

Die 21. Acutum prominens iugum quoddam conſpicati, id inſulam aliquam eſſe cenſuerunt. Secundum hoc tranſeuntes, compererunt, ibi firmam terram eſſe. In hac prominentia multos congregatos homines viderunt, quorum haud pauci equis inſidentes oberrabant. Terra ipſa ad conſpectum amœna, multis paſſim locis exculta ac habitata videbatur. Et hic ciuitatis Imperial angulus erat, in terræ penitis introrſum magis ſitæ. Hinc diuertentes Hollandi ad 5. vel 6. milliaria inſulam quandā proſpexerunt, à ſe in occidētem vergentem: ad quam cum velis incitatis properaſſent, in eius parte orientali 14. paſſib. anchoras fundarunt. Et hæc ea inſula La Mocha erat, quam paulo ante ſub gradu 38. ſitam percenſuimus. Hæc lata admodum ac magna, in medio ſui montem editiſſimum emittit, qui medius velut rima diductus & diuaricatus, limpidiſſimarum aquarum ſcatebra amœnus admodum ac iucundiſſimus eſt. A pede montis ad ripam vſq; planities mera intercurrit.

Inſula La Mocha attingitur.

Generalis itaque quendam ſcapha in oram emiſit, qui tentaret, an cum indigenis amicè tractare ac de neceſſariis contrahere liceret. Hanc prouinciam ſolus ſubibat Ian Claess, qui, vt in terram peregrinam exponeretur, iam anteà condemnatus fuerat. Contractus ergò aleam tentaturus, merculas quaſdam, vt cultellos, ferrum, corollas precarias & ſimiles, ſecum aſportauit. Quem indigenæ quidem humaniter & cum gaudio admiſerūt. Sed quod ſerum eſſet, vt poſtero die rediret iuſſerunt. Is ergò ad naues reuerſus, ſpem in animis plerorumque haud tenuem ſuſcitauit, annonæ ac commeatus neceſſarij copiam ibi ſatis grandem paratum iri. Nam & alias numeroſi greges boum ouiumq; in paſcuis oberrare, & terrę omnes paſſim ſedulo excultæ eſſe, videbantur.

Ian Claees emittitur, indigenarū ſenſum exploratum.

Sequente die binis ſcaphis in terram egreſſi ſunt, aliquot ſecuribus, & cultris Norimbergenſib. in omnem euentū inſtructi. Cumq; altera ſcapha quā proximè in terræ angulū (nā ora ſeu margo omnis alibi admodū ſcopuloſa erat) appuliſſent: indigenæ cū ipſis tractatū confertim irruerunt: pro qualibet ſecuri ouem, pro cultro autem gallinam vnam aut alteram permutantes. Sed & varij generis fructus, vt Maiis, Battatas, Radices, Pompones, & ſimiles, ibi enaſci ſolitos, cumulate conferebant. Quibus ſcapham minorem replentes, cum binis præcipuis Caſſiquen ſeu loci primatibus, qui vltro ad naues pergebant, ad ſocios redierunt.

Holl. varia permutant.

Primates hi non humaniter ſaltē à Generali admiſſi, ſed & laute opipareq; tractati ſunt, noctē eam totā cum Hollandis exigētes. Sed à nemine, quid vellent, intelligi poterant: niſi quod nutib. ac ſignis

quibuſdam ſignificare viderentur, quoſdam Hiſpanorum in Baldiuie nuper capitis ſupplicio affectos fuiſſe. Nam & loca eadem commodè pronunciare poterant, nimirum Arauco & Tuccapel, quæ in aduerſo Chili littore ſita ſunt ſicut, deinceps fuſius & explicatius de his acturi ſumus.

Mores indigenarum La Mocha.

Die 23. cum ſcapha minore in terram iterum egreſſi ſunt. Cumque indigenis honoraria nonnulla veluti induſiola, pileos, & ſimilia obtuliſſent, cum illis ad locum, qua habitabant, perrexerunt. Is vicus 50. circiter domos, ex ſtramine intorto erectas, oblongas, & ianua vna acceſſas habebat. Hollandos autem Indi intro in ſuas domos recipere, aut ad vxores propius admittere nolebant. Sed hæ tamen omnes virorum iuſſu ædibus excitæ, duobus ordinibus in genua conſederunt ſeorſum, longius ab Hollandis remotæ. Viri verò iuxta Hollandos in truncis proximis conſidebant. Ab eo, vetula quædam prodiit, ac vrceo fictili potus quoddam genus, Cici dictum, attulit, de quo Hollandi ad placitum bibebant. Potus iſte ſubacidulus, ex Maiis (quod ipſorum triticum eſt) & aqua cōcinnatur hoc modo. Vetulæ ex ætate exdentatæ, Maiis mandunt. Ex maſticatione iſta madore imbibito Maiis, retinetur, dum cū aqua perfectius maceretur. Miſcella hæc ſi efferueſcit, doliis excipitur, & in vſus reconditur. Et quod cōprimis ridiculum eſt, ſuperſtitione tam fœda excœcati ſunt, vt perſuaſum habeant, quo vetulæ annoſiores ſunt, eo potū generoſiorem & ſapidiorem fieri. Hoc potu Indi promptè inebriantur. Singularia quin etiam conuiuia iſto nectare agitant. Pagani ſiquidem vniuerſi vno multoties loco congregantur. Quo facto, mimus quidam ex alto ſurrecto trunco ſonitum & ſibilum ore mirum edit, ad cuius modum cæteri in orbem bibunt.

Cici parandi modus.

Hiſpanorum quidam 4. annis in La Mocha egit.

In hac eadem inſula olim quidam Hiſpanus egerat. Qui poſtquā cum aliis naufragium feciſſet in inſulæ parte occidua, ſolus enauit, & ad Indos hos confugit, inter quos etiam quadriennium integrum exegit. Sed his ebriis factis, in cōſpectum progredi minimè audebat, verum ſe occultare cogebatur. Cumque non ignarus eſſet, quam irreconciliabili odio Indi erga Hiſpanos flagrarent: cum primatis cuiuſdam ſorore clam familiaritatem aluit, quæ polcente vſu eum ſubinde occultabat. Huius ope ac adminiculo quatuor iſtis annis ſeruatus eſt. Mos horum Indorum eſt, vt tot ducant vxores, quot re familiari ſuſtentare poſſunt. Inter hos is ferè opulentiſſimus eſt, qui filias plures habet. Has enim qui ambit, vt à patre eaſdem adnumeratis bobus, ouibuſque ac vaccis, aut rebus aliis, quibus ac quantis pater filias cenſet, redimat, opus habet. Summa libertate gaudent, & legibus omnibus propè ſoluti viuunt. Quod ſi quis alterum occiderit: tum homicidium hoc cæſi cognati tandiu vindicant, dum interfectorem ſimili pœna ſuſtulerint, niſi mediis certis interuenientibus vindices deſignator mollinerit. Pacificationis medium

Mochani filias ſuas vendunt.

dium Cici plerunque esse solet, quod annuatim reddere coguntur rei. Hoc modo indigenæ Chili ferè vniuersi viuunt, qui iugo Hispanorum nondum subditi sunt. Vestibus tam inferne quam superne amiciti sunt: quas ex ouium grandiorum lanis texunt. Hæ oues procero & erecto collo sunt: à quarum tergis lana ad terram vsque demittitur. His ad onera gerenda vtuntur. Lassæ ac fatigatæ nullis plagis porrò agi possunt, sed actoribus suis caput arrigunt aut obuertūt, alta voce clamitantes. Harum ouium nullas Hollandis vendere volebant; sed offerebant alias, specie externa nostris non dissimiles, obesas admodum ac plenas. Ibidē pro securibus ac cultris copiosas quoque gallinas ac varios fructus redimebant. Nam continentis huius habitatores ferramenta huiusmodi auidè arripiebant, adeò vt pro parua mole res multas reponerent. *Grandes Indorum oues.*

Die 24. manè caurus flauit. Hollandi ergò ad fructus plures auferēdos in littus iterum egressi sunt. Cum verò Indi manibus innuerent, vt propius iam non appellerent: recedentes cum pace ipsis valedixerunt. Nauibus ergò iam de nouo necessariis rebus omnibus instructis, Generalis discessionis signo dato, cum nauibus vniuersis eo loco resoluit, & versus S. Mariæ insulam, quæ à La Mocha 18. milliaribus distabat, cursum suum incitauit. La Mocha verò sub gr. 38. 6. circiter milliaribus à continenti sita est. *Ex La Mocha Holl. soluunt.*

Die 25. sub auroram vento austro, ad occasum æstiuum properarunt, S. Mariæ insulam, sub gr. 37. & min. 15. in æquinoctialis lineæ parte australi sitam obtentum. Circa diem medium altitudinem 37½ grad. metientes, tribus se circiter milliaribus à continente, & sex vel septem milliaribus à S. Maria abesse obseruarunt. Et hanc paulò pòst attingentes, nauem in portu eius quandam conspicati sunt: quam primo intuitu ViceAlmirantis esse rati, propiùs appellentes Hispanicam deprehenderunt. Hæc visis Hollandis, vt ipsis elaberetur, sedulam quidem operam nauauit. Sed cum rapidius insectantes Hollandos videret, scaphæ suæ, in qua anchora iacebat, funem præcidit, vt citra impedimentum expeditius euolare posset. Ita affecla scapha libera, rectà versus terram vela fecit. Intra huius insulæ aquilonem Eurumque scopuli nonnulli eminent, à terra ipsa milliaris vnius interuallo semoti. Per hos Hispani intrepidi transmiserunt, aliàs Hollandorum captiui certissimi futuri. Nihilominus tamen per has ipsas asperitates Hollandi eos alacri animo insecuti sunt. Sed Hispani ad altum illicò mare velis incitatissimis tetenderunt, sperantes, se laterali isto vento manus Hollandorum impunè declinaturos esse. Nauis etenim ista (vt videre erat) obliquis velis currendi peritissima fuerat. *Holl. insulam S. Mariæ adeunt.* *Hispanica nauis in portu S. Mariæ.*

Die 25. cum Hispanicæ nauis insectationi continuam operam nauarent Hollandi: ea tamen potiri minimè potuerunt. Et licet scirent inter se pridem ita constitutum fuisse, vt in S. Maria insula aliæ naues alias binis integris mensibus expectarent, id quod ViceAlmi-

ranti abſenti quoq; debebatur:nihilominus tamen, ne ab Hiſpanica naue aliquando proderentur,conſultũ rati ſunt,eandẽ ponè veſtigiis lectis tamdiu inſectari, dum in venatione eius ſalutem extremã tentaſſent.De nouo ergò iam iterum eius inſectationi diem impendentibus,circa veſperam malus maior crepare auditus eſt,ita,vt metu periculi maioris vela ſua colligere cogerentur.Sed paulò poſt,cũ per Lunæ facem nauem Hiſpanicam propter aduerſum ventũ reſtitare proſpicerẽt:celoce ſua inſtructa(cui Capitaneus Bieſman præerat)ipſam iterum velocius inſectati ſunt. Iſta nocte flãmas multas ex aduerſo inſulæ,in terræ loco quodam,Lauapie dicto,emicare viderunt.

Hiſpanica nauis corripitur. Die 26.cum perſecutionis nauis Hiſpanicæ nedum animũ depoſuiſſent:eandem circa 8.aut 9.diei horam Celox corripuit,ac in illã tormẽtis ſtrenuè defulminauit.Etſi vero & ipſa nauis Hiſpanica(quę æneis tormentis duobus munita fuerat)in Celocẽ exploderet:tandẽ tamẽ ſe dedidit,aduentumq; Generalis victorum mandato expectauit. Quamprimum is appuliſſet, Capitaneus Hiſpanicus cũ pilottis ac officiariis cæteris(nauclerus enim nauis huius in inſula remanſerat) ante ipſum in genua prouoluti ſunt,veniã ac vitam deprecantes. Quibus cum Generalis vitæ poteſtatẽ feciſſet: anchoris iuncti eodẽ loco.decubuerunt.Quærenti Generali,qui eſſent,quid actum veniſſent:reſponderunt Hiſpani,nauẽ eam Regiã eſſe, miſſam, vt Arauco, & Conſeptie incolas farina,lardoq; inſtrueret. Hos n. cum illius loci Indis graui bello decernere.Farinæ vero 30.ſaccos in naui iam dũ eſſe: ſed lardum poſt biduum demũ importandũ fuiſſe,vt his prima occaſione in Arauço(quę ſupra S.Mariam 4.milliaribus à Chili littore,vbi Hiſpani quam proximè ad mare Caſtellum tenerẽt) contenderetur.

Hollandis ad S.Mariæ inſulam redire non licet. Porro cum ex Pilotto Generalis percontaretur, putaretne fieri poſſe,vt ad S. Mariæ inſulam, infra quam iam longius deiecti eſſent, redaſcenderent:propter auſtrum ibi ordinarium, id neutiquam impetrari poſſe comperit. Commemorabat enim Pilottus, quod ex Conſeptie ad S. Mariam inſulam aſcendere, tertia quidem vice admodum ſedulo anniſi: ſed re omni fruſtra tentata, toties reuerti compulſi ſint:tam quod venti perpetuo obſtãtes repuliſſent, quam quod remum, procellarum ac fluctuum immanitate confractum perdidiſſent.

Referebat etiam inter alia Capitaneus cũ Pilottis,quod in Conſeptie mandatum accepiſſent, vt accurata diligentia, ſpecularẽtur & attenderent,quænã ex freto naues hâc tranſiturę eſſent:& vt hãc rem ad naues militares,in Lyma excubãtes, ocyus denunciarent.Harum enim binas optimè inſtructas, prædæ ſpe in Arica morari.

Quibus cognitis,trutinatoque rerum, qualis eſſet, ſtatu, quod nimirum Sanctam Mariã recuperandi ſpes nulla reſtaret, cũ iam ad gradum 35.deſcendiſſent,& vẽtos perpetuo aduerſos habituri eſſent: Generalis cum Capitaneis ac gubernatoribus decreuit & ſtatuit,

vt ad

vt ad S. Iago portum, aliàs Val Paroiſo dictum, ac ſub gradu 33. ſitum vela curſúſque deflecterentur. Id quod citra moram quoque ſubitò inceptum eſt. Hic itaque curſus in cauſa fuit, quod ViceAlmirans ad ſocias naues nunquam poſtea rediret. Cum enim ipſum eo loco nō offendiſſent: à S. Maria eum tota via aberraſſe ſuſpicati ſunt, hac de cauſa, quod in Mappa illa, quam Petrus Plantius edidit, inſula hæc ſub gr. 36. in lineæ auſtrali parte poſita ſit, cum tamen ipſa experientia doceat, eandem ſub gradu 37. min. 15. omninò collocatam eſſe. Quo & ipſi facilè ſeduci potuiſſent, niſi commentaria Anglici Capitanei Melis ſecum habuiſſent, ac euoluiſſent. Nam & ex Verhagens ſocietate quidam, Dirick Gerritſz eodem errore ex hac mappa deceptus eſt, ſicut ex eo ſcripto liquet, quod de hac re ad Generalem miſit.

Holl. in S. Iago pergunt.

ViceAlmirantem omninò deſerunt.

Mappæ Plantianæ error.

Idem Capitaneus Hiſpanicus Generali ſignificauit, ex ſocietate Verhagens in Inſula S. Mariæ duas naues incurriſſe, Generali Symon de Cordes ſubditas. Quem, dicebat, in terra firma vnà cum aliis 23. viris ab Indis trucidatum ac peremptum eſſe, hac cauſa, modoque.

Symon de Cordes ab Indis in Lauapia inſula caſus.

In S. Mariæ inſulæ oppoſito, iugum quoddam ſeu promontorium Lauapie dictum eſſe. Ad hoc annonæ & refectionis quærendæ ſpe Generalem excurriſſe, ac à perfido Hiſpano, cum Indis agente, in terram è nauibus prolectum eſſe, prætextu familiaritatis ac amicitiæ contrahendæ. Ita credulos illos, in terram egreſſos, ab Indis obrutos, ſtratos ac cæſos fuiſſe. Nec Indos quidem, eos Hollandos eſſe, compertum habuiſſe: ſed contra Hiſpanos victoriæ hanc commoditatem offerri, credidiſſe. Et hac ipſa de cauſa quoque accidiſſe, vt cum ſingulari triumpho Hollandorum capita haſtis ac lanceis ſuffixa geſtantes ad Conſeptien venirent, & trophæa iſta Hiſpanis (qui Conſeptie imperitabant) in probrum ac diuidiam oſtenderent. Hoc ergò iam damno accepto, naues dictas binas, quarum altera Generalis, altera Iacobi Quack erat, in S. Mariæ inſulam ſeceſſiſſe, vt amicabili tractatione neceſſariam annonam ibi acquirerent. Tunc Gubernatorem Conſeptie fictis verbis & largis promiſſis Hollandos eſcaſſe, & Capitaneum ſuum, qui porcos aliquot & certum fructuum numerum ipſis impertiret, amandaſſe: vt hoc ſcilicet compendio Hollandi commodiori tempore præſeruarentur. Id quod olfacere Hollandis non admodum arduum erat. Capitaneus ſiquidem, qui ab Hollandis lautius tractatus eſt, annonæ plus impertiuit, quam in mandatis haberet. Tum & vino madidior, neſcio quæ ſuſpecta verba emiſit. Ex his enim intelligebant, Gubernatorem de his binis nauibus Lymam nuncios ac indices miſiſſe, quod binis ibi mēſibus moram facturæ, & ſuos ſocios operituræ eſſent. Nec enim idem ignorarat, quod ob cladem prius acceptam Hollandi admodum infirmi iam eſſent, ſecumque vix 60. viros haberent, & penuria annonæ graui laborarent: Adeò, vt vi intentata facilè expugnari ac deuinci poſſent.

Quid nauibus binis Cordes acciderit ad S. Mariam.

possent. Postquam ergò, vt diximus, commemoratæ binæ naues technas ac dolum Gubernatoris intellexissent: tum eas ex portu S. Maria soluisse, nec quo peruaserint, cuiquam compertum esse. Paulò post ergò 4. instructas militares naues ex Lyma ibi appulisse; & hanc, quam Hollandi iam cæpissent, illarum Celocem seu Liburnicam fuisse. His 4. nauibus vltra 700. milites in Conseptien, oppugnandorum Indorum causa inuectos fuisse, ac Hispanos cogitasse, duas Hollandicas naues, quæ iam dum soluissent, inuadere & obtruncare: ac re hac comperta, Capitaneum illum, qui à Gubernatore emissus ad eas abiisset, captiuum factum, ac proditoris loco in Lymam adductum fuisse.

Hispanis Hollandica classis diu ante aduentum prodita.

Hispani quidem in Lyma iam ante annum venturarum Hollandicarum nauium nuncium acceperant, tam certum, vt & nomina & cognomina tum Generalis, tum cæterorum primariorum præscita haberent. Itaque ad rumorem hunc omnis ea terra mota, & naues militares reb. omnibus munitæ & instructæ sunt, vt aduenas hostiliùs inuaderēt. Cum ergò intellexissent Hollandi, ibidem cum fructu ac quæstu minimè morari licere, & propter interdictum regium alias quoque nulla cum Hispanis commercia fida & quæstuosa fore præscirent: deserto illo loco, die 28. Martij sub auroram promontorium quoddam Punte Coronne dictum, ac duobus milliaribus à S. Iago vel Val Paraise absitum appulerunt. Duas ibi naues hærere, Pilottus Hispanicus dixerat. Itaque ad portum illum Hollandi intendebant. A quo cum non abessent longè, clara die fulgente, maritimi incolę appellētes Hollādos de edito monte cōspicati sunt. Ab eo confestim se eques quispiā vidēdum exhibuit. Cæterum cum nauibus istis in portum propius penetrare non possent, viderentque in eodem grandem nauem vnam cum quatuor aliis in propinquo stare ac apparere: Generalis duas scaphas, 20. circiter sclopetariis munitas fortunam ac rem tentatum emisit. Ipsemet autem Generalis in sinu vicino 30. passibus naue sua consedit. At Liburnica, cum nuper capta Hispanica naue, sub velis manserunt. Itaque cum scapha emissitia minor, quam 8. viri moderabantur, ad nauem in portu successissēt, multos quidem in ista homines, sed meros Indos viderunt.

Hollandi Hispanicam nauem occupāt.

Nam Hispani pleriq; eruperant fuga, optima & præstantissima quæque, quæ casus permittebat, secum abripientes. Indi verò cum ad Hollandorum appulsum ad arma properarent: securitatis maioris gratia Hollandi eos magna ex parte trucidauerunt, & è naue in pontum exturbarunt, quotquot eorum reliquos inuenerunt. Numerus cæsorum 40. circiter erat; inter quos nonnulli duces ac officiarij alij numerabantur, sicut postea à puella quadam, quæ se illic occultauerat, & Hispanicam linguam perite callueerat, edocti sunt.

Altera scapha maiore Hollandi ad cæteras naues properarunt, quæ viris vacuæ erant. Hi enim in terræ margine cubabant. Itaque,

qua

qua Hispani bona è nauibus extulerant, scapha ab Hollandis reducta est. Hæc dum agerentur, alia nauis quoque inde soluit ac profugit: in quam Generalis, vt & capta nauis, cuius Capitaneus Claës Pieterss constitutus erat, tormenta sua exonerarunt. Hanc etiam Claës Pieterss tandem attigit cæpitq́; Capta hæc ad terram ocyus contendit, & bonis citius exonerata est, quam à nauibus Hollandorũ occupari posset. Hac deinde ab Hollandis ascensa, vexillum eius Generali honorario exhibitum est. Nauis nomen Los Piccos erat, & 80. circiter onera capiebat. Generalis autem pluribus emissis mãdauit, vt vacuæ naues igne exurerentur, ac recens capta ad classem iungeretur. Posteà his confectis iussit, vt omnibus paratis ac adornatis hinc soluentes discederent, dicens, se è vestigio pone ipsos insecuturum. Intereà vnà ex ardentibus nauibus rectà ad Generalis nauem impulsa est: quod rectà ex sinu ventus perflaret, à meridie ibi ordinarius. Flagrans hæc nauis violento impulsu rectà in Almirantis proram impegisset, nisi prouida opera funibus anchorariis præcisis, eadem isto loco emota fuisset. Sic anchoræ periculo nauis seruata est: quam cæteræ illicò insecutæ sunt.

Alias Hispanicas naues capiunt.

2. naues exuruntur.

Prætoriæ periculum.

Anchora perditur.

In Piccos nauem Generalis 14. viros disposuit, qui gubernandæ & tuendæ illi vacarent. Arcæ autem Cistæque ab eo reseratæ sunt, bonorum parte maxima in naues alias tralata. Credibileq́; erat, eam nauem plurimo auro ac mercibus præstantissimis, ante expilationem oneratam fuisse. Quæ in ea reperiebantur, hæc ferè bona erant, seuum ouillum, vinũ in potissis, poma, coria præparata, Oliuæ conditæ, Manteque de Porco, Coquos nuces, & tres equi, quos tamen profugi è naui exturbarant.

Quales merces in Picco inuenerint.

Portus hic Val Paraiso sub gradu 33. à lineæ austro situs est: à quo pedestri itinere terra S. Iago 18. milliaribus penitius distat. Ibi vnica saltem casa erecta visitur, in qua merces suas recondunt aduenæ. Quæ verò inde auehuntur, vt sunt vina, & similia alia, eadem ex ordine secundum littora exponuntur, cum pluuiæ isto loco rarissimæ incumbãt. S. Iago quidem vini copiosi feracissima est, quod tum colore tum sapore rubrum vinum Gallicanum æmulatur. Sed & poma & cotonea ingenti numero ibidem proueniunt. Greges ouium ibi numerosæ sunt, quas solius seui auferẽdi gratia mactant, quo plerumq́; integras naues grauant. Vniuersa terra admodum fœcunda, & variorum fructuum proma largissima est.

Ibidem Generalis literas accepit, à Dirick Gerritsz allatas, qui nauis ex societate Verhagens, volitantis cordis dictæ Capitaneus erat. Is Germanico idiomate ad suos populares perscripserat, magna cum egestate ac ærumna portum Val Paraiso se obtinuisse, ac vix nouem sanos ac vegetos secum aduexisse. Summa ergo se necessitate cõpulsum, ipsummet cũ vexillo pacificatorio in terram egressum esse, ac cum indegenis amico cõtractu de necessariis pacisci vo-

Nauis Verhagens socia, ab Hispanis capitur.

luiſſe: ſed obrutum ex inſperato, ac glande per femur traiectum, cum ſociis omnibus captiuis in S. Iago abductum eſſe. Porrò, quod nemo ſanus amplius in naue reperiretur, eandem ab Hiſpanis expilatam, ac in Lymam miſſitatam abiiſſe. Hæc & alia literis ſuis ad Hollandos conqueſtus eſt: hoc addito, quod cum ſcriba ſuo, iuuene ex Hagis oriundo vinculis duriſſimis obtereretur. Ex quibus certè iã non obſcurum eſſe poterat, quàm proba, fida, & ſecura commercia cum Hiſpanis agitari queant.

Prædictus Dirick Gerritſz à S. Maria inſula aberrauerat. Qua cauſa (vt literis querebatur) inediam ac famem acerbiſſimã perpeſſi ſunt: ita, vt aut fame mori, aut hoſtium libidini ſe offerre omninò cogerentur.

APRILIS. Calen. April. circa veſperæ horam 4. grandem ſinum, Porto La Guaſco dictum, ac ſub grad. 28. minut. 30. in lineę auſtrali parte ſitum incurrerunt, qui admodum idoneus, ſcopulorum ac impedimentorum aliorum periculis omnino caret: in cuius confini fons etiam limpidiſſimus, La Guaſco vocatus, ſcaturit: cuius tamen vnda hauſtu admodum periculoſa eſt. Domos ibi nullas videre eſt: cum indigenæ terram penitiorem occuparint, variorum fructuum feracem, etſi arborum copia non magna ibi ſit.

Los Piccos qualia bona vexerit. Poſtero die Generalis ad nauem Los Piccos contendit, ſpectaturus, quibus mercium generibus onuſta ſit. Moles ergo plurimas ſeui ouilli ac præparati corij inuenit: vt & ciſtas aliquammultas pomis vulgaribus refertas, multas ollas vino oleoque ac adipe ſuillo plenas. De quibus prolatis, Generalis partem quandam pro vſibus ſuis reſeruauit: partem alteram in mare exturbauit. Nam, quæ ſocietati commoda eſſent, pauca reperta ſunt præter obtritas nonnullas veſtes, & res alias leuiuſculas. Nam pretioſiora iam ante exinanita fuerant.

Eo loco tres vel quinq; dies inſumpti ſunt, dum commodè neceſſariis naues omnes inſtruerentur, Captum apud S. Mariam Capitaneum cum ſociis quoquo verſum ſecum prouehentes. Capitanei nomen, Franciſco di Buarra, Pilotti verò Iuan de S. Aual erat. Hi cum ſeptẽ aut octo aliis Hiſpanis, biniſq; ſclauis conſtanter affirmare pergebant, quod præter primo recenſita bona, merces alias nullas vexiſſent. Cumq; Generalis ipſemet quidẽ diligẽtiſſimè omnia perluſtrari curaſſet, præter 30. ſaccos farina plenos, & nõnulla ligna, rogo alendo deſtinata nihil reperit. Nauis hæc, Bon Ieſus vocata, 30. onerum erat.

Dum in prædicto La Guaſco portu morarentur, recentem ex fonte aquam hauſturi, propter maris inundationem ac illiſum ſcaphas adigere minimè potuerunt. Fontis enim riuus minor eſt, quàm vt adiri ſcaphis queãt. E militibus Hiſpanicis quidam ad penitiorem terram 4. vel 5. milliaribus profectus, fructus optimos, vt Melones, noſtris multò pleniores & ſapidiores, ac vuas, ficuſque cum gallinis

ac ouis nonnullis, secum retulit. Illius tractus Indi omnes sub iugo Hispanorum seruiunt.

Die 5. Generalis Capitaneum Francisco di Buarra cum sociis omnibus liberum dimisit, postquam summam ei familiaritatem & donaria multa obtulisset, hoc fine, vt viciſſim æqua humanitate ac fide Hollandicum Capitaneum Dirick Gerritſz, in Lyma captiuum tractaret. Quod cum Generali recepisset: cum omnibus suis præter Pilottũ, duos sclauos Æthiopes, duos pueros Mestisches, ex Hispani ac Indi congressu natos, in terram expositus est. *Capitaneus Hispanus dimittitur.*

Sed tum temporis nondum quicquam compertum habebat Generalis, de ingentibus illis diuitiis, quas nauis Bon Iesus vexerat. Eas enim Hispanicus Capitaneus in mare proiecerat, sicut posteà indiciis serioribus cognouerunt.

Die 6. Generalis senatum bellicum conuocauit, vt de quodam Iacob Dirckss, Leydano, remige, comitia fierent. Is enim furti alligatus est, quod nautis panes surripuisset, & ex cella penuaria Bottigiam olei abstulisset, & furta plura præter hæc designasset. Cuius accusationis cum se reum professus esset, damnatus est, vt glande perfoderetur aut traijceretur. Qua pœna publicè recitata, paulò post etiam affectus est. *De fure quodam supplicium sumitur.*

Eodem die Generalis cum Capitaneo Lambert Biesman & Claess Pieters, Bon Iesus nauis præfecto de itinere continuando deliberauit. De qua re cum Hispanici Pilotti Iuan de S. Aual consilium peterent, respondit is, in Lyma tres expeditissimas naues Regias morari, quarum hoc vnicum institutum sit, vt aduenas aliunde naues infestarent. Sed & ipsum ViceRegem in Lyma residere, ad quem copiæ omnes ex omni Peru ac Chile, imo vniuerso australi Oceano lectæ confluxissent. Cæterum ipsas naues robustissimas, 24. tormentis æreis, ac 300. peritissimis militibus munitas ac instructas esse. Monitor insuper erat, vt res suas prouidi agerent, ac citra sanam deliberationem incauti nihil molirentur. *Tres naues Hispanicæ cõtra Hollandos armata.*

Hollãdis itaq; optimum visum est, vt secundum littorum longitudinem vsq; ad 15. gradum procurreretur, & posteà infra Lymam ad grad. 8. vel 10. declinaretur, cum dicta metropolis Lyma sub grad. 12. & 30. minutis; Aricka verò ciuitas sub grad. 18. & minut. 40. sita sit, in qua omne ferè argentum oneratur aut conquiritur, quod illinc ex Potosi, & hinc in Lymam porrò infertur. Ex Pilotti sermone liquebat, ibidem alias quoq; duas naues, Regium argentum auecturas, expectare. Quibus omnibus pensitatis opportunissimum visum est, ad S. Francisci promontoriũ, sub grad. 1½. in lineæ parte boreali situm decurrere, vt, ad quod omnes naues ex Lyma, Panama, & Acapulco cõgregari solerent. *Quo loco Regis Hisp. argẽtum oneretur.*

Hoc ergo fine sub noctem mediam soluẽtes, portu La Guasco, grad. 28. minut. 30. iuxta Chili littus sito egressi sunt.

Descriptio Peru ac Chile regionum. Cæterũ littoris ac regionis Peru & Chile, hæc ferè ratio & conditio est, ſicut à Pilotto, qui de hac cauſa à Generali ſeriò rogatus eſt, accepimus.

Chile. Chile, ſub gr. 44. in lineæ parte auſtrali ſita, grandis & patens inſula eſt, in plurimarum inſularum faucibus poſita: quas omnes in ambitu Hiſpani habitant, Gubernatori generali ſubiecti. A quo tamen integri anni ſpatio Hiſpani nulla mandata acceperãt, ſecundum quæ ſeſe gerere deberent. Ouibus ac lanis maximè abundãt: ex quibus veſtes, omnium in Chile nobiliſſimas, parant.

Oſorne. Oſorne ciuitas grad. 42. ſubeſt, continenti contigua, Baldiuia aliquantò maior, ab Hiſpanis habitata, qui ſuum ibi Gubernatorem attendunt. In hac lintea ac panni lanei plurimi parantur.

Ville Rich. Ville Riche in terra firma Baldiuiæ orientalis eſt, ab ea 20. aut 30. milliaribus ſeiuncta. Hæc & ipſa multis Hiſpanis habitatur. Lintea ac veſtes Indicæ in hac numeroſę conficiuntur, quibus ſua in iſta terra commercia agitant. Eaſdem etiam in Coquinibo & loca alia finitima exportant.

Baldiuia. Baldiuia iuxta fluentum ſub grad. 40. poſita, in eum 4. ferè milliaribus effunditur. Locus is Hiſpanis multis, ſub Gubernatione Alonzo del Campo, excultus eſt, effoſſo vberrimè auro, ac aſſeribus radendis admodum inſignis. Hi in Lymam ac loca alia tranſuehuntur. Hanc Baldiuiam ciuitatem Indi, Chile accolæ Anno 1599. in Nouembr. expugnarunt, ac Hiſpanos vniuerſos in ea obtruncarunt. Hodie verò iterum à prædicto Gubernatore & 200. Hiſpanis habitatur.

Toltyn. Intra Baldiuiam ac Imperialem gentis efferæ quædam familia ſub 3. vel 4. Hiſpanis dominis agit, Toltyn vocata. Hæc & ipſa contra Hiſpanos ſeditionem mouerat. Ibidem panni quidem plurimi, ſed rudes tamen ac ignobiles texuntur.

Imperial. Imperial ciuitas, in principio ante Hiſpanorum aduentum à 300000. Indis habitata fuit: ex quibus, 20. tantum Hiſpani 200000. circiter trucidauerunt. Hi Hiſpanos immortales eſſe crediderant. Poſt hanc ſtragem editam, eo loco Hiſpani Epiſcopatum fundauerunt. qui tamen hodie propter crebras Indorum ſeditiones vaſtatus ac deſolatus eſt: velut & hodie ab integro anno nihil de ipſis, grauiſſima obſidione cinctis comperire licuit, vt metus ſit, eos funditus ac radicitus exciſos aut extirpatos eſſe. In Imperial auri grandes maſſæ eruuntur. Iuxta hanc fluuius recentiſſimus in mare ſe exonerat, prope fauces tamen ita aridus, vt nulla ſcapha adiri queat. Hæc 5. vel 6. milliaribus in penitiore terra ſub grad. 30. minut. 30. ſita eſt.

Angol. Angol 30. ab imperial, & à Conceptie 12. milliarium interuallo diſtat. In hac plerunque 200. Hiſpani milites aluntur, Gubernatori Don Guan Rodolpho Luſperge, cuius parens VVitteberga oriundus erat, attendentes. Hic veſtes Indicæ copioſæ ſarciuntur, &

auri

auri haud modicū eruitur: cuius tamen effoſſiones propter frequentia bella ferè langueſcunt.

Tuccabel intra La Mocha & inſulam S. Mariam in terra firma ſub grad. 37. min. 30. ſita, portu nullo inſignis eſt, ſed ſtatio in littoralibus quærenda eſt. Hos fines, exactis Hiſpanis, Indi pro ſe ſuiſq; tuentur, ad quos illis acceſſus non datur. Promontorium de Lauapie iugum illud eſt, quod inſulæ S. Mariæ opponitur. Hoc alias inexcultum tutam contra auſtrum ſtationem habet: quo loco Symon de Cordes cum ſociis trucidatus eſt. *Tuccabel.* *Lauapie.*

Arauco à S. Mariæ inſula 4. ferè milliaribus diſtans, ab Hiſpanis colitur, qui caſtellum ibidem, 80. ferè militibus ſeruatum extruxerunt. Extra quod tamen ab Indis, iuratis hoſtibus, ſatis tuti non ſunt. *Arauco.*

S. Maria inſula ſub grad. 37. min. 15. duobus circiter à terra firma milliaribus ſita, Hiſpanis gubernatur. *S. Maria.*

Conceptie in ora ſeu margine oceani ſita portus eſt, in quo Gubernator Don Franciſco de Quiſones de Chile reſidet. Eodem loco caſtellū quoq; celebre eſt, ex quo nuper propter Indorū ſeditionem, 700. circiter milites aduerſos illos educti ſunt. Promendo auro locus hic cum quouis alio certare poſſit. *Conceptie.*

Siliau penitius intra terram, 30. circiter milliaribus à Cōceptie abſita, Hiſpanis 150. & Capitaneo, Michiel de Chilue cuſtoditur. Hæc regio, etſi quidem parcius aurum gignat, vino tamen & fructibus cęteris, ad victum commodiſſimis, haud incelebris eſt. Terra hæc cum S. Iago quodammodo conuenit. Et hucuſq; Hiſpani propter continuos Indorum inſultus bella gerunt. *Siliau.*

S. Iago ciuitas, 18. milliaribus intro verſus terram ſita portum Val Paraiſo, ſub grad. 33. habet. Hic locus omnium de Chile præſtantiſſimus eſt, vtpote Epiſcopatu inſignis. Gubernatoris præfectus hic agens, Biſcarre vocatur. Vinum, ſeuum, poma vulgaria, & fructus Hiſpanici ſimiles, hoc loco abundant. Sed & ſumma frumenti ac pecorum copia hic reperitur. Per omnem hanc prouinciam equorum tantus numerus oberrat, vt & gregatim in ſyluis agere videantur. Huius indigenæ haſtati ex equis magna parte hoſtes expugnant. *S. Iago.*

Coquimbo ciuitas 60. ferè milliaribus à S. Iago ſub grad. 30. ſita, Hiſpanis, qui Indos omnes indigenas exciderunt, paret. Indis extirpatis, iam Hiſpani non habent, qui aurum eruant, etſi fodinæ auri ac cupri numeroſæ reperiantur. Vini autem & fructuum ſimilium locus iſte feraciſſimus eſt. *Coquimbo.*

Guaſco, ſub grad. 28. & min. 30. ſinus eſt, incultus ac deſertus. In terra hac vites enaſcuntur, & fructus alij, comprimis Melones, tam grati ac iucundi ſaporis, vt meliores in nullo vſpiam Europæ tractu inueniantur. *Guaſco.*

Morre Morrene, ſub gradu 23. & min. 30. ſterilis & hominibus inanis eſt. Ad hanc tamen ſubinde quidam, qui 12. mill. interuallo in *Morre Morrene.*

penitiore terra habitant, piſcium captandorum gratia excurrunt, quos ſiccant, Siccatos deinde Pottoiſi incolæ mercantur.

Rio de Loa. Rio de Loa & ipſa piſcatu inſignis eſt. Hæc 12. gradibus ſubiecta, nonnullos Hiſpanos alit. Pars pleraq; pauperculis hominibus, qui piſcatui ſoli vacant, excolitur & habitatur.

Terrepaca. Terrepaca, ſub 21. grad. poſita portum Icaiſe habet. Eadem piſcatu quoq; inſignis eſt. Bituminis hic quoddam genus odoratiſſimum legitur, quod Ariccæ incolæ inde auehunt.

Piſſago. Piſſago portus ſeu ſinus admodum idoneus, ſub grad. 20. iacet. Huc vinum infertur, quod Pottoiſi incolæ cum aliis mercibus auehunt. Cæterum ab habitatoribus locus ſterilis eſt.

Aricca. Aricca ad maris littora ſub grad 18. min. 40. ſita eſt. Ibi regis argentum ex Pottoiſi aduectum, nauibus imponitur. Qua de cauſa vicino caſtello munita eſt, in quo quatuor tormenta, duo maiora, & duo minora diſpoſita viſuntur. Eadem ab Hiſpanis colitur, quorum præfecti ſunt Martyn de Vallet & Meiſtro del Campo.

Punta de Hile. Punta de Hile portus quondam fuerat ante Pottoiſi. Ibidem ædes adhuc nonnullæ viſuntur. Hinc farina & annona alia auehitur.

Ciloca. Ciloca portus eſt, promontorio inſignis, ſed propter anguſtias vicinas aditu difficilis. Is ante Arequipam eſt, ciuitatem Hiſpanis refertiſſimam. In terra hac vinum, triticum, ac fructus plurimi proueniunt. Sed eadem & ouibus Indicis ac mulis abundat, ſub grad. 17. & min. 30. ſita.

Camana. Camana, 6. milliaribus vlterius ſecundũ littorum porrectum excurrit, vini ac variorum fructuum ferax, Hiſpanis ſubiecta. Hinc bona omnifaria in Chilca auehuntur.

Oconghe. Oconghe vallis eſt, vini feraciſſima, ac Hiſpanis exculta.

Les Lomes de Attico. Les Lomes de Attico iugo ſeu monte inſigni conſpicua eſt: à cuius tergo vadum quoddam viſitur, ad quod Accary locus habitatiſſimus ſitus eſt.

La Naſca. La Naſca portus eſt, iuxta Porte S. Niclaess commodiſſimus, Hiſpanis vndiquaq; habitatus, qui eo loco præfectũ ſuum habent. Ibi vinum nobilius vniuerſa Peru ac Chile prouenit.

Paraco & Piſco. Paraco & Piſco, portus duo ſibi vicini ſub grad. 31. min. 50. ſiti ſunt. Ab his 18. mill. interuallo in penitiore terra ciuitas Ica collocata eſt. In nullo Peru loco vinum abũdantius prouenit. Nam quotannis 300000. Pottiſen vini ad minimum ibi capiuntur.

Chinca. Chinca portus littoralis eſt, cui præfectus Hiſpanicus imperat. Locus hic ingentem quotannis hydrargyri vim promit.

Cangueta. Cangueta ipſa quoque Hiſpanis ſubiecta, abundanter triticum Maiis, caſeos, & varios fructus promit.

Lyma. Lyma ſub grad. 12. min. 30. in lineæ auſtrali parte ſita, Metropolis totius Peru eſt, & ſedes Gubernatoris Regij, Don Lovvys de Valaſco dicti, qui vnà cum Archiepiſcopo omni Peru ac Chile imperitat.

Ciui-

Ciuitas hæc amplissima est, nullis portis munita, ac variarum nationum populis habitata. Ibi naues militares in statione latere solẽt. Sed ad hanc aliæ quoq; ex omni littore naues congregantur, in sinu eo, qui Callau de Lyma dicitur.

Generalis nauium militarium præfectus Don Guan de Valasco prænominati Regij Gubernatoris affinis est. Terra hæc pluuiis aut nunquam aut rarissimè tẽtatur. Nam ab omni eo tempore, quo Hispani ea loca tenuerunt, pluisse vnquam non meminerunt. Et tamen solum frumenti ac variorum fructuum copia fœcundissimum est, ita, vt vna tritici spica duplo plus Hispanicis spicis fundat. Fruges quotannis bis colligunt: ita nimirum: Si agros 20. milliarium spatio in penitiore terra seminãt, eodem tempore, in parte altera maritima frumenti messem faciunt. Vicissim si in Lyma agri conseminantur, tum in penitiore terra messis fit, ita, vt frugibus ea regio summe abundet, ac panis in pretio vilissimo sit. *Messis dupla.*

Les Salinas 18. à Lyma milliaribus abest. Ibi salis magna copia colligitur, in valle quadam, vndæ ac aquæ inaccessa. Obuia fragmẽta tam plerunq; magna sunt, vt ex iis ad placitum decidere liceat. Quãtum eius demitur, tantum subinde renascitur. *Les Salinas.*

Guauere portus duobus infra Salinas milliaribus, situs, copiosa fruge ac melle, celebris est. Hunc Hispani Indiq; mixti habitant. *Guauere.*

La Barancque portus gradui 11. subiacet, copiosis frugib. promptis famosus. Huic præfectus Hispanicus intendit. *La Barancque.*

Guarmey, à meris Indis colitur, nec in hac quicquã præter carbones ex ligno factos nancisci licet. *Guarmey.*

Santa ciuitas Hispanis paret, quæ ob id præfectum habet. Ibi triticum, Maiis, mel, saccharum & fructus alij enascuntur. Ante paucos annos ibidem fodinæ argentiferæ repertæ sunt. *Santa.*

Truchille littus est, tribus vel quatuor vrbibus insigne. Harum caput ac prima Truchille quoq; nominatur. Portus à sinubus nihil hic differunt. Hinc mel, Electuaria, Sapo Hispanicus, Coria, & merces aliæ auehuntur. *Truchille.*

Cherepe locus est, iisdem cum priore mercibus promendis insignis. Paita ciuitas est, ex qua naues in Lymam sese refecturæ commeant. *Cherepe.* *Paita.*

Passagij hinc in Lymam pedestri itinere proficiscuntur. Locus Hispanico præfecto moderatori subditus est.

Guaiaquiel fluuius est, in quo insula Puna sita est. Ipsa ciuitas S. Iago de Guaiaquiel dicitur, in qua numerosæ naues parantur. Quo tempore Hollandi ibi agebant, duæ naues condebantur: ad quarum tutelam multi milites præsidiarij alebantur. In terra verò paulo interiore rudentes funesque, & alia nauibus necessaria conficiuntur. Ibidem alius quoque locus Vieio dictus, porto Guaiaquiel maior visitur. In hoc Hispani grandes smaragdos repererunt, quos Indi adora- *S. Iago de Guaiaquiel.* *Vieio.*

uerant,

uerant. Littus hoc à Guaiaquiel vsque in Panamam paucis locis habitatur, in eoque ij potissimum Indi degunt, qui nullis commerciis gaudent.

Panama. Panama ciuitas, admittendis ac recipiendis nauibus regiis celebris est. Hæ aurum argentumque ex Peru ac Chile aduehunt, quod porro terrestri itinere in Mombre de Dios, & porro in Hispaniam inuehitur. Hæc portum habet, duobus milliaribus infra quandam insulam distantem. Huius loci præfectus Don Alonso de Sotto Mayor dicitur: qui quondam in Chile Gubernator, & in Belgio, vnius equitum Cohortis Capitaneus fuerat. In Panama naues etiam plurimæ conduntur.

Acapulco. Acapulco totius nouę Hispanię portus nobilissimus est, ex quo naues in Philippinas excurrunt, & illinc huc remeant. Is sub grad. 17. min. 30. in lin. parte boreali situs, portus ante Mexico est, quæ ciuitas 18. milliarib. in terram interiorem secessit. Pro tutela nauium in Acapulco castellum extructum est, 15. aut 16. tormentis circiter munitissimum.

Generalis literas intercipit. In S. Iago sinu Generalis nonnullas literas intercepit, quæ relationem & historiam belli continebant, quod Chilenses gerebant: Indos nimirum rebellionem contra Hispanos mouisse, & 24. Nou. An. 1599. Baldiuiam ciuitatem obsedisse, violentaque manu occupasse ac deuastasse, Hispanicorumque virorum ac fœminarum grandem numerum tum trucidasse, tum secum abduxisse, ac his designatis, ciuitatem deseruisse. Quam tamen 200. circiter Hispani, è Lyma eo missi, iterum occupassent, & restaurare paulatim occiperent. Ab hoc Indos ciuitatem quoque Imperial obsidione tentasse, adeò vt inclusi Hispani annonæ summa caritate cõficerentur, ac iam dira fame pulsi carnes equinas vorarent. Ex quibus colligi poterat, Indos ciuitate ipsa breui potitum iri.

Indi Baldiniã vastant.

Indi quales milites. Hi Indi milites exercitatissimi sunt, quales ad hanc expeditionem 5000. circiter conuenerant. Ex his 3000. equites fuerant, lanceis ac hastis dimicandi peritissimi. Inter hos sclopetarij 100. Loricati verò 70. circiter numerabantur. Quæ arma pridem Hispanis ademerunt. Breui tempore multis victoriis potiti sunt, quibus etiam haud leuiter efferebantur. Odio irreconciliabili contra Hispanos accensi sunt: quod ex eo liquet, quod, si quem Hispanorum occiderunt, ei pectus dirimunt, & euulsum cor morsibus impetunt. Sed & crania illis adimunt, ex quibus deinde alij aliis adbibunt. Huius odij causa Hispanorum tyrannis est, qua Indos in fœdam abripere seruitutem moliuntur. De libertate sua antiqua tuenda, illustres plerunque orationes recitant, quibus auditorum animos ad vindicandam Hispanorum (quos Viracoche id est, spumam maris nominant) crudelitatem ac perfidiam, mira arte inflammant.

Indi Hispanos spumam maris vocant.

Ducem belli supremum vnum habent, quem solius belli tempore

porecreāt agnoſcuntq; . Cum copias ſuas omnium primo aduerſus aduenas Hiſpanos educturi olim eſſent, & ad hanc rem Duce quodam opus fore extimaſſent: grandem trabem ſeu truncum ex ordine humeris geſtarunt, attendentes ſedulo, quis ex ipſis illum diutius ſufferret. Hūc enim Ducis titulo & honore dignū fore cenſebant. Cum verò trūcum nonnulli 4. alij 5. quidā ſenis horis baiulaſſent: tandem prodiit quidam, qui illum 24. continuis horis ſuſtineret. Et hunc demum ſuum Ducem ac moderatorem conſtituerant. *Quo ritu Indi Duces belli conſtituerint.*

Propter prædictam Indorum ſeditionem ac tumultū, contra ipſos è Lyma vltra 700. Hiſpani educti ſunt, qui rebelles expugnarēt, & iugo ſuo ſubiicerent. Præter hos totidē alij quoq; expectabātur, ita vt totus exercitus 1500. milites ſpe haberet. Sed quod intereà Hollandicæ naues in littus ibi appuliſſent, cæteri in Lyma ſubſtiterunt.

Regio Chile à S. Iago vſq; in Baldiuiam, terrarum omniū, quas ſol radiis colluſtrat, fœcundiſſima ac feraciſſima eſt. In hāc enim quęcunque conduntur, vegetiſſimè & lætiſſimè enaſcūtur. præterea aëre quoq; vſque adeò ſalubri perfruitur, vt pauci illic ęgri reperiātur. Eius enim tanta puritas eſt ac ſubtilitas, vt, etſi quidem gladius, à rore totus madidus ac vdus in vaginam condatur, rubigine tamen is nulla contaminetur. Fruges, Mais, porci, equi, vaccæ, boues, oues, hœdi & alia animalia tantis ac tam frequentib. ibi gregibus oberrant, vt commoditas loci eius cum terra etiam feliciſſima conferri non debeat. Aurifodinas autem quod attinet, eædem iſtic tam opulentæ ac diuites exiſtunt, vt hic commodè deſcribi omnia nequeant. *Terra Chile fœcundiſſima.*

Cæterū, Indi poſtquā ciuitatem Baldiuiā occupaſſent, domos vniuerſas, ac templa cœnobiaq; quoquouerſum exuſſerūt, diruerūt & vaſtarunt, ac ſimulachrorū capitibus detruncatis, nunc tandem dij Hiſpanorum occumbunt, clamitarunt. Sed & auri maſſas Hiſpanis in fauces abſtruderunt, dicentes, ô auari ac auri ſatagentes, auro iam ſatiamini, ſatiamini auro, propter quod vnum tāta perſecutione nos premitis, & cuius vos nulla vnquā ſatietas capit. His ac ſimilibus ſcommatis Hiſpanis illuſerūt. Et licet crudelia quæq; in ipſos admitterent: æqua tamen tyrannide cū illis certare non potuere: quod Hiſpani, Indis primū potiti, crudelitatis extremæ nihil quicquā cōminiſci poſſent, cuius exempla in miſera gente non funeſtiſſima ederēt. *Indi Hiſpanos vlciſcuntur.*

Die 7. Apr. Hollandi ſinū La Guaſco egreſſi ſunt. Et cū prægreſſa nocte Luna clara micaſſet, nauē Los Piccos, antequā è ſinu efferrentur, igne cōcremauerunt, dimidiam onerum partē, vt ſeuum & ſimilia adhuc continentē. Quæ vniuerſa vnà cum ipſa naui exuſta perierunt. Extra ſinum iam ergò conſtituti, Auſtrozephyro vehēte ſecundum porrecta littora protenderunt, trium à terra milliarium ſpatio. *Los Piccos nauis crematur.*

Die 11. Angulum quendā magnum, Morre Gorch dictū tenuerunt. Ex quo 10. milliariū interuallo angulum quendā alium, Morre Morrene nuncupatū proſpectare poterāt. Is è longinquo inſulā præ- *Morre Gorch.* *Morre Morrena.*

ſentabat. Ad quam cum eodem ipſo die acceſſiſſent, terram in longum exporrectam eſſe deprehenderunt, ad cuius latus aquilonare bona nauium contra auſtrum frementem ſtatio eſt, ſinui cuidã, Mexillones vocato, vicina, nullis incolis habitata.

Sinus Mexillones.

A prædicto Morre Morrene littus vſq; in Ariccam extenditur, quo omni tractu ad iugũ S. Franciſci vſq; auſter vt plurimũ perflare conſueuit. Vnde, in mare altius aſcenſuris, vẽtus illicò alius offertur.

Die 17. Ariccæ altitudinem grad. 18. min. 40. habuerunt, cum à terra 5. vel 6. milliaribus abeſſent. Itaq; prænominato vento intra occaſum ac ſeptentrionem promouerunt.

Die 20. aër nebulis ac obſcuritate tenebroſus erat, vt lõgius proſpectus ferri non poſſet, quã ad iactum lapidis. Quæ nebula pulueri arido ſimilis erat, nõ ſecus ac farina vel pollen per aërem cõfertim volitaret. Vnde veſtes ac indumenta eorũ etiam vſq; adeò inalbeſcebãt, vt farina conſperſæ omninò viderentur. Quę res multis admirationi nõ leui fuit. Sed Hiſpanicus Pilottus id loco illi admodum familiare eſſe teſtabatur, nebulã Arenales vocitans. Hæc nebula toto die durabat: vt per hanc Generalis naues duas cæteras amitteret. Quas nec exploſis aliquot tormentis, vbi morarentur, comperire poterat.

Nebula puluerulenta.

Circa veſperam, nondum ſole occumbente, terram proſpexerunt, à quo vnius milliaris interuallo aberant. Hæc verſus occaſum boreamq;, ac auſtrum ortumq; excurrens vſque ad angulum Porto Formoſe, ſub gr. 15. ſitum porrigitur. Et licet vel dum aër admodum obſcurus adhuc eſſet, nihilominus tamen curſum in auſtralem oceani partem intorquebant. Poſtero die, nauibus diſpulſis redeuntibus, vno curſu tantiſper in occaſum nauigatum eſt, dum à terra 20. milliaribus ſe abeſſe arbitrarentur.

Die 25. ſub auroram gr. 12. tenentes, ciuitatem Lymam ante ſe verſus ortũ proſpexerunt. Tum tẽporis Capitaneus nauis Bon Ieſus ad Generalẽ contendens, ſignificauit ei, Negro quendã Emanuel dictũ, quem in Bon Ieſus naui cepiſſent cõmemoraſſe, ꝙ Hiſpanicum Capitaneũ, Frãciſco de Buarre, tres integras ſcaphas auro plenas, quod ipſemet Negro in Bon Ieſus nauem ex S. Maria inſula importare iuuiſſet, in mare exturbare viderit, ea nocte, qua ſe Hollandos euitare non poſſe ſenſiſſet, eas nimirum diuitias ſuis hoſtibus inuidentem.

Cap. Hiſpanicus ingentes diuitias in mare eiicit.

His indiciis generalis motus, eodem illicò die Pilottũ & Negro alium Sebaſtianũ de hac re examinauit. Qui primo quidem factum inficiati ſunt. Sed poſtquã examini rigidiori ſubiicerẽtur, rem omnẽ ad vnguẽ confeſſi prodiderũt, biniq; Negro teſtati ſunt, tanta vi auri, quantã tres ſcaphæ caperẽt, prædictã nauem reuera oneratam fuiſse, quod ipſimet cum ſclauis reliquis ſuis humeris in eam intuliſsent. His præcisè Pilottus quoque aſtipulabatur, qui hoc addebat, ciſtas auro refertas 52. fuiſse, quarum quælibet 4. Arroben cepiſset, præter fictilia 500. quorum quodlibet etiam 8. 10. 12. libras auri continuiſset.

Quæ

Quæ si in vnam summam conferantur, 10200. libras auri fini ac purissimi constituent. Ex quo vnicuiuis colligere promptum est, quam immēsæ illæ diuitiæ fuerint, quas prefatus Capitaneus Hispanicus in potno mersisset. Quod verò inuidiæ documentum longe expressius est, idem Capitaneus, post comperisset, sociorum quosdam auri aliquam quantitatem sub tabulis ac asseribus nauis occultasse, quicquid huius etiam fuerat, proferri, ac in mare abiici curauit, ita, vt auri ne quidem granum vnum in naue illa relinqueretur. Quod tamen factum Pilottus cum aliquot aliis inficiabatur. Generalis ergò de nouo perlustrari nauem curauit. Sed nihil quicquam vspiam inuentum est, nisi quod in Pilotti caligis auri fasciculus reperiretur, cuius quantitas libram non excedebat. Hæ erant massulæ, sacculo diligenter concinnatæ. *Quantitas auri in naui Bon Iesus.*

Præter hæc omnia Pilottus indicabat, quod paulò antè cum binis sociis militaribus nauib. ex portu ante Lymam Callau vocato soluisset, nauibus 2500. Annegues farinæ & 200. militibus præsidiariis munitis, ac instructis: quos in Conceptien adduxisset, vt horum ope naues Symonis de Cordes obrueret. Quas cum inde iam soluisse deprehendisset, dicebat, eosdem in Ariccam traiectos fuisse, vt argentum regis inde aueheret. Hanc verò Bon Iesus nauem hunc in vsum reseruatam fuisse, vt in S. Maria insula auro oneraretur, & ad 3. Martij vsq; ibi moraretur, hoc fine, vt, si quæ intereà naues aduenæ appellerent, id nuncio præcipiti in Lymam significaret, cum ad celerius conficienda itinera eadem valdè idonea esset. A 3. Martij autem in Arauco quæ quatuor milliaribus à S. Maria ex aduerso sita est, vela faceret, & 30. farinæ saccis expositis, cōgestum illic aurum in Lymam aueheret. Sed vt diximus, hoc consilium, Hollandorum aduentus intercepit. Quanquam ex eo vtilitas Hollandis nulla insignis emersit, qui ne per somnium quidem cogitauerant, hanc insulam tam grandem auri vim promere, vt quæ ante triennium primum reperta fuisset. Hanc 3. aut 4. Hispani soli tenebant, 200. circiter Barbaris, qui eruendo auro operam nauabant, ac solis arcubus vtebantur, stipati. *Quo instituto nauis Bon Iesus in S. Maria decubuerit.* *Insula S. Mariæ quando inuenta.*

Pilottus quoque porro confitebatur, se cum Capitaneo Hispanico, quando in La Guasca dimitteretur, cōstituisse, sedulam nauare operam, vt Hollandis ad Cabo S. Francisci diuertere persuaderet: promisisseque, intereà se de omni statu ad Capitaneum in Lymam nunciare velle, vt tempestiue Hispanicæ naues ad opperiendos Hollandos illuc se conferrent. *Nefarium Capitanei Hispani & Pilotti consiliū.*

Hisce omnibus cognitis, postero die Generalis senatum coegit, vt causa rerū cognosceretur. Apud quē tum Pilottus, tum duo Negro propalā ac vltro citroq; ista omnia confessi sunt. Itaq; euolutis rerum circumstantiis cōmodum visum est, vt in Cabo S. Francisci nō mora longa fieret, sed quā primum is in cōspectū daretur, continuo cursu secundum littorum longitudinem ocyus versus insulam quandam,

Les Coques dictam protenderetur. Intra Caurum ergò ac septentrionem concitatis velis tam diu deproperatum est, dum altitudo grad.9.in lineæ australi parte incumberet. Quo loco, vt prospectus dictabat, à terra 30.circiter milliaribus aberant.

Holl.frustra duas naues insectantur. Die 29.sub auroram ante se in latere occidētali duas naues conspicati sunt; quarum altera duobus, altera dimidio milliari abesse videbatur. In has excursu facto, die toto vela obliquarunt; vt cursum earum interciperent. Sed incassum ea res tentata est. Ipsa quidem Liburnica circa vesperam ad eas se quā proximè admouerat: Sed cum Luna facem suam duarum horarum spatio abdidisset, tenebrarum beneficio, fugientes naues tanto interuallo eam anteuerterunt, vt nulla vel incitatissima velorum insectatione corripi possent. Et huiusmodi quidē naues singulari industria ita cōditæ & extructæ sunt, vt in oceano australi expeditissimè aduersus ventū peruolitare queāt. Nam & ventus ibi ferè perpetuo vniformis est: & qui ex Panama in Lymā cōmeaturi sunt, contra ventos eluctari omninò cogūtur. Postero ergò die ad metam suam terendam Hollandi reuersi sunt, cum altitudinem grad.7.min.22. obtinerent.

MAIVS. Cal. Maij deliberationis causa Generalis Capitaneum Claess Pieters & Lambertum Biesman ad se conuocauit. Hic Cap. Pieters indicauit, quod pro sua opinione à terra meta nimis longinqua abscessum esset, cū hoc interuallū non infra 24. milliaria videretur. Sed Pilottus tamen 10. vel 11. mill. interstitium illud ratus est. Cæperūt ergò de nouo secundū littoris porrectum versus Cabo S. Francisci cōtendere. Quem si in prospectū accepissent, tum vela recta in oppositum ad insulam Les Coques sub grad.5.sitam vertere destinarant.

Circa meridiem sub grdu 6. min. 30. idoneo vehente vulturno metam percurrerunt.

Die 9. vento priore iugiter instante, versus ortum ad littus iterum nonnihil declinauerunt, quod iam diebus aliquot terram nullam in conspectū habuissent. Sub noctem altitudinem 10.minut. in lineæ australi facie tenuerunt.

Diei 10.bono manè, cum terram nedum conspicarentur, etsi ad eam iam denuo naues impulissent: Generalis gubernatorē rogauit, an cōfideret, se Insulā Les Coques attingere posse, etsi Cabo quidem in cōspectu & oculis haberet. Quod cū præstari posse Gubernator annuisset: Generalis, vt è vestigio illuc pertēderetur, mandauit. Nihilominus tamen ad meridiē vsq; versus terram velis deflexis deproperatū est. Quam tamen cum assequi oculis non possent: recta vela ad Les Coques impulerunt. Hoc tempore altitudo 10.circiter minutiarum erat, cum à terra 15.aut 20.milliaribus se abesse censerent.

Dicta Les Coques insula rectà sub grad.5.in lineæ parte boreali, 110. circiter milliarium interuallo à Cabo S. Francisci sita est, tum aquæ, tum Coques seu nucum proma largissima. Sub noctē lineam

æqui-

æquinoctialem iterum transmiserunt: quod hoc in itinere iam denuò fecerunt. *Denuò lineam æquinoct. trāseunt.*

Die 16. Libonoto ferente in septentrionem cursum promouerunt, circa meridiem altitudinem solis in 4. gradu 30. minut. habuerunt. Ab hoc in occasum deflexerunt, vt Les Coques propius attingerent. Sub vesperam altitudinem 4. grad. 40. minut. borealium habuerunt.

Die 18. Hispanicus Pilottus vltrò, nulla quæstione coactus confessus est, ex 5. prædictis nauibus militaribus, in Lyma stantibus duas ad Panamam cum argento ex Peru properaturas esse: cæteris tribus vniuersum littus vsque ad Cabo Acapulco euagaturis, vt Hollandos venentur & corripiant.

Die 20. cum manè ventus australis incumberet, metam propositam ad Les Coques decurrere perrexerunt. Sed Gubernator hîc Generali significauit, propositum Les Coques obtinendi iam deinceps omnino frustraneum esse, nec eam inueniendi sibi spem vllā restare. Quare conuocato senatu, mappis omnib. euolutis deprehensum est, cōsultum minimè fore, vt ad littora nouæ Hispaniæ diuertatur propter naues nimirum Hispanicas, quæ Hollandicas naues opperirentur. Cursum ergo ad Philippinas dirigere placuit, ita, vt in transitu insulas Ladrones visitarent. Quod vt commodius obtineri posset, commodum visum est, primò omnium ad Bona Vista insulam, aliàs Guanam dictam, contendere. Insula hæc 13. grad. in lineæ parte septentrionali, 250. circiter milliaribus distat à Philippinis, quæ ipsæ vicissim à Peru 2400. milliarium interuallo sub gradu 5. minut. 13. absunt. *Les Coques obtinendi spes vana.*

Cal. Iuniis, vento valdè ambiguo pergentes, 30. gradu septentrionem versus altitudinem tenuerunt: quo loco se à littore nouæ Hispaniæ non vltra 20. milliaria abesse censebant. Et cum singulari nullo vento veherentur, sed magna parte malacia cum ingentibus pluuiis impenderet: cursui præsumpto inhærere minimè potuerunt. Interim pluuiæ tam confertæ irruebant, vt aquæ ad potum plurimum colligerent. Quod vnum ab istis imbribus beneficium accipiebant, postquam ab omni illo tempore, quo ex freto nauigassent, aquam nullam hausissent.

Eodem die Generalis Hispanicam Bon Iesus nauem, cui Capitaneus Claēss Pieterss præfectus erat, certa panis quantitate & rebus necessariis aliis instruxit, vt quam, licet admodum laxatam, vsque ad Philippinas agere statuisset. Nam ad hanc obtinendam annonæ ac apparatus satis non habebat. Tum & in naui scapham nouam condiderunt. Cumque clauorum inopia premerentur, eosdem in naui fabricari curauerunt, cum carbones adhuc ad id sufficerent. *Bon Iesus annona augetur.* *Scapha paratur extemporanea.*

Die 6. ad continuandum iter, leui vento vtebantur. Cumque priorem altitudinem adhuc tenerent, commodiùs se facturos arbi-

trati sunt, si paulò longius in austrum pertēderent, vbi melioris venti obtinendi spes esset. Nam si sub grad. 12. ventus aduersus incubiturus fuisset, tum ad terram firmam propius iuxta Cabo California succedere opus habuissent. Et tamen interim nec ad hoc nec ad littus alterum propius admoueri poterant.

Die 12. Zephyri spirabant, cum altitudinem 12. grad. explicitè tenerent. Itaque, velut anteà decreuerant, vt, si illic ventum idoneum adipisci non possent, rectà ad littus nouæ Hispaniæ promouerent: sic iam cursum suum intra occidentem ac septentrionem imprimere coacti, toto die grauibus procellis ex solstitio hyberno incumbentibus concussi & agitati sunt.

Die 14. Ex septentrione cæcias incubuit. Cursum ergo inuertere coacti, frigore densissimo illic percutiebātur. Quod multò penetrantius & violentius infestauit, cum sub grad. 14. agerent. Quanquā illic tempestas ambigua & incerta esset. Qua, cum metâ non temnenda versus occidentem abstrusi essent, iam de nouo altitudinem Cabo Californiæ attingendi spem non frigidam concipiebant.

Pilottus suffocatur.

Die 30. Caurus crebris ac densis imbribus infremuit. Hoc die Generalis ac senatus decreto Hispanicus Pilottus è naui in mare eiectus est. Cui etsi Generalis omnia humanitatis officia abūdè præstaret, curassetq;, vt in secreto cubiculo solus cibum caperet: non tamē erubuit ad quosdam queritari, sibi à Generali venenum appropinatum esse, cum paulo infirmiore valetudine depræhenderetur. Cumque mendacium istud in senatu publico confiteretur: eo, quo diximus, supplicio reus affectus est. Nam & iam antè idem euadendi quasdam occasiones captauerat: & in perfidam eruptionem pueros quoque Mestisches illexerat. Quam proditionem vt euitarēt: è medio ipsum tempestiuè tolli, & in vindice perfidiæ salo proditorē nefarium suffocari, æquissimum & iustissimum rati sunt.

Posteà ex medio ortu austroq; ventum admodū opportunum adepti sunt, magna & votiua omnium cōgratulatione, cum iam binis integris mensibus circa littora nouæ Hispaniæ potissimum ambiguis ventis, & crebris imbribus fluctuassent. Cursum ergo felicius continuantes, tum temporis sub 14. grad. pronauigabant.

AVGVSTVS.

Aug. Die 6. & vento & cursu dicto adhuc pergebant. Cæterum cum scaphā illam grandiorē, quā in littore Chile apud S. Iago prædati fuerāt, ponè è naue quadam religassent: eadem rupto fune hîc soluta est. Quam tamen expedita celeritate sectantes, breui redadepti sunt.

Die 11. Antiquo cursu iugiter adhuc pertendentes, decreuerunt sub altitudine 13. gr. & 30. minut. aut certè sub gradu 14. vela substringere, vt à Ladrones insulis non deuiarent. Pro plerorumque ergo supputatione ab illis insulis 525. milliaribus ad minimum aberant: etsi interuallum istud alij 300. tantum milliaribus censerent, sub grad. nimirum 13. & 40. minutiis.

Die

Die 15. Bon Iesus nauis rimis crebris vsque adeo diducta est, vt, quæ confertim aqua irrueret, nulla opera commodè exigi posset. Quod cum Capitaneus ad Generalem enunciasset: nautæ illicò ac tignarij seu naupegi missi sunt, qui, an vlla industria sarciri rimæ ac obstrui possent, specularentur. Hi cum medelam omnem irritam viderent, eius deserendæ consilium dederunt. Commeatu ergo ac annona omni exportata, duobusque æreis tormentis eductis, ipsam deseruerunt, iam aqua ex medio plenam, prius quàm se inde efferre possent. Sic ergo de grandi illo thesauro, quem cum naui cæperant, parum emolumenti ac vsus senserunt. *Bon Iesus nauis amittitur.*

Cæterum Capitaneum, qui huic præfectus fuerat, nauclerum Concordiæ naui addidit: & cæteros nautas viritim ad reliquas naues distribuit. Hæc dum conficerentur, anchoris naues nitebantur. Sub vesperam Euro vehente iter iterum ingressi 14. grad. 15. minut. altitudine processerunt.

Die 28. manè scapham eam Hispanicam, quæ è naui pone religata, crebris insultibus damnum acceperat, perdiderunt, cum eandem 2500. milliarium meta secum prouexissent. Iam ergo præter scapham, recens in naui conditam, superstitem nullam habebant, cum cæteras omnes in tam diuturno itinere perdidissent. Sub noctem cum terram se quandam prospicere putarent: manè se oculis lusos esse deprændenderunt. Nam rei certius explorandæ causa, tota nocte anchoris nisi ibidem morati sunt, vt, si terra reuera esset, eandem temerè non prætermitterent. *Hispanicam scapham perdunt.*

Cal. Septembr. vento priore adhuc durante, cursum suum intra solstitium hybernum immiserunt. Hisce diebus Generalis edicto aqua nulla distributa est, sed quilibet sibi suam colligere portionem iussi sunt, cum totis diebus pluuiæ copiosæ destillarent. Quin & deinceps semper sub noctem anchoris incubuerunt, aut passu certè progressi sunt admodum lento, cum terram non longius abesse nautis videretur. Hîc sub gradu 14. agebant. Interim cum scorbutus populatim recrudesceret, Ladrones insulæ magnis omnium votis exoptabantur. *SEPTEMBER.*

Die 15. altitudinem 13. grad. 30. minut. habentes, circa horam fermè à meridie tertiam insulas Ladrones prospexerunt, terram editam pressamque, sed collibus multis inæqualem, qui longius remotis insularum speciem exhibent. Circa vesperam insulis tam propè iuncti sunt, vt trium milliarium spatio tantum ab ipsis distarent. Velo ergo maiore collecto anchoris se firmissimè sustinebant, ne quô fors ventis ab illis rursus abigerentur. *Ladrones insulas attingunt.*

Die 16. sub auroram in terrę latus Orientale appulerunt. Et cum integro ab insula milliari adhuc abessent, Canoa, quam ponè aliæ plures sequebãtur, ad naues remigio delata est. Hi Indi fructus quosdam, ac pisces, & Coques, & Bonnanas, radicesque, & cannas saccharinas,

rinas,

Cum indigenis cõmercia tractant.

rinas, & alia similia aduexerãt, quæ pro ferramentis attritis permutabant. Nam ferri admodum cupidi sunt, quod ab Hispanis sumpto nomine Hiero nominabant. Hoc facto, secundum insulæ longitudinẽ perrexerunt, quę ad austrum ac septentrionem 7. aut 8. milliaribus exporrigitur. Cumque angulum eius australem obiuissent, eminus humilem quendam sinum prospexerunt, in quo anchoras iactarũt. Huc ad eos ex omnibus angulis plurimæ certatim Canoæ appellebant, ita, vt earum vno prospectu 200. circiter numerari liceret, quarum quælibet duos, ternosve, aut quinos Indos vehebat. Hi vniuersi ferri cupidissimi erant, elata voce Hiero, Hiero, id est, ferrũ, ferrum, subinde clamitãtes, & tanto impetu confertim ad naues se ingerentes, vt nonnulli ex iis cum suis Canois omnino euerterentur. Quod ipsi tamen non magni pendebant: vt qui non solum natandi peritissimi sunt, sed euersas Canoas etiam facili labore reponere, suaq; excussa bona recolligere norunt.

Ladrones ferri cupidissimi.

Ladrones furaces.

Hæ insulæ natiuo & augurali nomine Ladrones vocantur. Harum siquidẽ indigenæ vniuersim omnes in surripiendo tam subtiles & industrij sunt, vt manibus expeditis etiam intentissimorum oculos fallant. Quo factum est, vt ab ipsis Hollandi multoties deciperentur. Doli hunc ferè modum habebant. In corbem ex Coques corticibus paratum manipulum vnum aut alterum oryzæ supernè iniiciebant. Qui corbes externo aspectu oryzæ multum continere videbantur: sed cum in naues illati euacuarentur, folia aut res similes in fundo stratæ repertæ sunt. Hi dum mercarentur, aut in latere nauis aut in eius postica parte infernè suis Canois se continebant, nec in naues ascendebant. Ad hos ergo ferri massa, è funiculo religata demittenda erat. Contractu firmato, quod pro ferro appendebant, eodem funiculo attrahebatur. Illorum tamen quidam etiam naues ascenderunt, quibus Hollandi tum cibum tum potum apporrexerunt. Cum verò Hollandi in nauibus suis gladiis instructi starent: Ladronum quidam, cuidam dispecta commoditate gladium è manibus extricauit, & cum eo properè in mare exiliit. Qua iniuria irritati Hollandi, in hunc & cæteros, qui & ipsi furta manifesta designarant, haud trepidè sclopetis defulminarunt: qui tamen omnes è Canois in mare exilientes, sub vnda sese absconderunt, vt à glandibus tuti essent. Cæteri verò, qui sontes non erant, quieti in suis Canois residentes, rem hanc parui fecerunt.

Hollando vi à Ladrone gladius surripitur.

Gens hæc æqua commoditate & supra terram & infra aquam degit. Quod ex eo Hollãdi colligere poterant, quod viderent, eos tãta facilitate vndis sese mergere, ac sub illis nulla noxa tam diu latere posse. Et hac arte fœminæ viris non ignauiores sunt. Quod vt certius explorarent Hollandi, quinque fragmenta ferri in mare demiserunt, quæ omnia vnus Indus è fundo eruit, & extulit, magna certè spectatorum Hollandorum omnium admiratione.

Canoæ

Canoæ illorum affabrè admodum ac artatè factæ sunt: quorum similes non in omni alia India prius Hollandi viderant. Pedum pleræque 15. vel 20. longitudine, & 1½. latitudine sunt. Quibus expeditè quoquo versum se proferunt. His rectà in venti oppositum nauigant: & si obliquato cursu opus est, naues non conuertunt, sed puppi antrorsum vndam sulcant, non secus ac prora vterentur, velo interim quod ex cannis paratum est, nec collecto, nec quouis alio situ mutato. His Canois nonnullæ quoque fœminæ appulerant totæ, vt viri, nudæ, nisi quod pudendo virens folium prætenderent. Hæ longos capillos alunt, vt vicissim viri, eos curtant. Hi speciem quandam exhibēt eius iconis, qua apud nos Adam cum Eua depingi solet. *Forma Canoarum Ladronum.* *Fœminarum velum foliaceum.*

Corporis cutisque colore fusco sunt: animo admodum libidinosi & procaces, adeò, vt viri ac fœminæ promiscuo inter sese concubitu premisceantur. Nā quorundā inter eos pudenda admodū contaminata ac defœdata comparebant. Quibusdam lue venerea, nasus ac labia, faciesq; tota quasi exesa erat, adeò, vt foramen exiguum oris loco emineret. Qui digitis ac signis, malum id à lue profluxisse, intendebant. *Ladrones valdè libidinosi.*

Hollandi quidē ad angulum, qui medium ortum ac meridiem spectabat, diuersuri erant. Sed cum anchoris idoneum fundum nullum reperirent: quacunq; anchorarum ope poterāt, in statione sua se firmare cogebantur, tam diu, dum annonæ ac fructuum satis ab Indis comparassent, licet haud multum esset, quod hi adueherent, cum eorum nonnulli vltra Coques vnum aut alterum minimè afferrent. oryza siquidem spicis nondum excussa erat.

Circa vesperam Canoæ omnes vnà ad terrā redierunt. Hollandi autem suis nauibus nunc sursum nunc deorsum procurrentes, postero die inhiabant, vt fructuum maiorem copiam redimerent. Hoc tempore ventus Eurus ac argestes spirabat.

Die 17. cum naues à terra dimidij milliaris interuallo distarent, ab exorto die insulæ indigenæ suis Canois denuò appulerunt, Coques ac fructus alios, quales priore die quoque attulerant, aduehentes, idque copia pertenui. Itaque cum intelligerent Hollandi, annonæ plus ibi minimè parari posse: ad Philippinas, quæ 250. circiter milliaribus ab hac insula versus occidentem distat, cursum impendere & dirigere decreuerunt.

Ladronum insula hæc, aliàs Guana dicebatur, magna ac grandis, pro Hollandorum opinione ad 20. milliaria diffusa. Iuxta hanc aliæ nullæ insulæ comparuerunt, etsi commententur Hispani, hoc loco plures insulas positas esse.

Quæ refectoria hîc acceperunt, magno ipsis commodo venerunt. Nam scorbuti malignitas iam plures grauius obsederat: ita, vt sine his fructibus durare diutius non potuissent. Quibus gustatis, tamen, non leuiter reficiebantur ac recreabantur.

Ad Philippinas pergunt. Sub meridiem 17. diei, ex hac insula soluentes, vela in occasum direxerunt meta ad Philippinas proxima.

Die 18. Generalis cum senatu bellico statuit, ad Cabo spiritus Sancti cursum intendere. Cabo iste sub 13. gradu in freti Manille parte Orientali intra Philippinas situs est: à quo posteà per fretũ transmittẽtes, ad insulam Capul, 25. circiter milliaribus intra Cabo sitam, peruasuri erant, ac ibidem tam diu anchoris incubituri, dum pertexendi cursus se commoditas offerret.

Die 20. Zephyrus cum cæcia, cum gelu intenso incubuit: vt via nulla alia, quam intra solstitium hybernum procedi posset. Circa meridiem altitudo 13. grad. erat: vbi aduersis ventis ac copiosis pluuiis certatim impetebantur: quæ tempestas non remisit prius, quam *Sex septimanis pluuias potant.* Philippinas attingerent. Sex integris septimanis meram pluuialem àquam potarunt, vt alterius compendium facerent.

OCTOBER. Die 14. Octobr. circa auroræ horam sextam, terram quandam conspicati sunt admodum editam, à se versus occidentem & septentrionem sitam. A qua cum 10. ferè milliaribus abessent, putabant eam Cabo spiritus Sancti, sub 13. gradu iacentis esse, quod prægressa die Gubernatores altitudinem 13. graduũ, minut. 7. dinumerassent. Itaque cum cursum suum ad terram illam dirigerent, fauces seu introitum quendam in latere australi depræhenderunt, quem primo àspectu fretum Manille esse autumarant. Huc ergo actis nauibus permeabant. Circa meridiem stationem quandam borealem, iuxta introitum attingentes, ibi post scopulos 12. passuum anchoras iactarunt. Quæ certè statio commoda & tuta, introitus istius loci erat, 3. circiter milliarium latitudinem habens, seseque tam longè extendens, vt fines eius oculis assequi non possent. Quibus ex notis iam nihil dubitabant, quin hoc ferè fretum illud esset. Sed euentus longè aliud exhibuit.

Sub aurorã diei 11. à prædicto angulo, qui insula erat, soluerunt, vt fretum permittendum adirent. Cumque intra septentrionem occasumque impulissent aliquousq;, in australi latere anchoras iactarunt. Ex septentrionali quidem latere promontorium acutum eminebat: sed versus meridiem mera continens prospiciebatur. Eo ergo loco dum moras facerent, scapha exposita per flumen amœnum in latere australi terram adierunt, vtrinq; arboribus consitissimam. *Terram peregrinam ingrediuntur.* Ibi Indos aliquot in turguriolis agentes deprehenderunt, admodum egenos; quos linteolis aliquot & cultris (quæ ipsi non magni faciebant) donantes, ad Generalem cum paucis fructibus reuersi sunt.

Die 16. manè grandis Canoa siue Balsy, cum Canois nonnullis minoribus, appulit. In maiore Canoa Hispanus erat, qui sclopo eliso ter signum dabat, cui toties Hollandi responderunt. Qui, cum in naue visis tot hominibus, propius accedere trepidaret: Hollandi vexillum Hispanicum volitare fecerunt. Generalis autem quendam

dam è sociis, monachali habitu indutum produxit, qui Hispanum ad nauem allectaret. Quo viso securior Hispanus nauem ascendit. Quem cum Generalis humaniter salutasset, significauit, se Gallos esse, Regiæ maiestatis commissarios, quibus in Manille nauigandi propositum staret. Cæterum propter nauigationis diuturnitatem annonæ ac commeatus quam maximè indigentes esse. Cumq; Pilottum suum pridem perdidissent, vbi terrarum iam versarentur, se nescire. Quibus auditis Hispanus eos de omnibus sigillatim expediuit, dicēs, hunc, in quo iam versarentur, sinum magnum esse, & Bay la Baye vocari, ac à freto Manille 7. aut 8. milliaribus versus àquilonem abesse. Terram autem vicinam hanc, oryzæ ac ciborum aliorum feracissimam esse. His dictis, comitibus Indis etiam illicò mandauit, vt oryzam, gallinasq; ac porcos ocyus afferrent. Quod ipsi nulla mora statim confectum dederunt, ita vt Hollandi rerum omnium apparatum haberent, præsenti tamen pecunia redemptum. *Dolo Hispani in naues pertrahunt.*

Die 27. alius iterum Hispanus cum obtecta ac velata Balsy ad nauem venit. Is bipenni instructus, eius loci prętorem agebat, Francisco Rodrigo vocatus. Alteri priori nomen erat Henrico Nunes. Per illum fructus quoq; nonnulli, ac oryza, gallinæq; ac porci ad nauem allati sunt, quos adnumerata pecunia Generalis omnes redemit, pro quolibet porco dimidiū Regalem octonorum reponens. Nā porci huius loci non admodum magni sunt. Par gallinarum, Regali vno: oryzæ mensura, 60. libris constans, 6. Regalibus seu 30. stiberis argēteis (nam argento ibi nihil acceptius est) vendebatur.

Huius loci indigenæ magna parte nudi incedūt. Nōnulli tamē eorum linteam vestem corpori inijciunt. Multi ibidem Indi quoq; reperiebantur, Hispani facti: qui caligis ac tunicis vtebantur. Hi enim Indorum præcipui, olim genus suum à Gubernatoribus ac præfectis Indiarum acceperunt. Horum cutis miris ac iucundis puncturis incisa est: quæ maculæ seu schemata semel cuti inserta, nunquā delētur aut obliterantur. Nam scalpellis in cutem profundius demittuntur. Hi ipsi hoc nunc tēpore inter vulgares & plebeios post Hispanorum aduentum numerantur. Hispani enim imperio nutuq; suo nunc passim vniuersa moderātur, Indosq; sibi omnes vectigales fecerunt, ita, vt pro qualibet persona, quæ annum vigesimum superauit, decē Regales simplices pendēdi sint. Hispanorum illic numerus nō magnus est. Et hi pauci nihilominus simplices istos facili negotio coërcere norunt. Sacerdotē secum vnicum habent, eumq; magnæ autoritatis ac æstimationis. Soulsq; sacrificorum defectus in causa est, quod finitimas omnes illas regiones Hispani nondū occuparunt. Quanquā etiam plurima loca, vbi nec politici nec clerici Hispani habitant, Hispanis nihilominus tributaria sint. Quorum locorum vniuersorum Manille metropolis est, in qua Gubernator vices Regias obit. *Indi Hispani facti.* *Qua tributa Indi Hispanis pendent.*

A meridie Generalis quendam Iacob Lock, tormentis præfe-

ctum, ac linguæ Hiſpanicæ gnariſſimum, cum Hiſpano Henrico Nunes in terram emiſit. Hunc verò, quod ad naues fructus varios ac commeatum neceſſarium vberrimum aduehi curaſſet, honorariis ac donis amplis affecerat. Hiſpano huic nihil aliud perſuaſum erat, quam naues has cõmiſſu regio Hiſpanico inſtructas eſſe, quod ante has aliæ nullæ hoc loco appuliſſent.

Die 18. circa horam nonam, alia maior Canoa velata ad naues acceſſit. Hac Capitaneus loci cum clerico ſeu ſacrifico aduehebatur. Qui cum percontarentur, an ad naues tutus ſibi acceſſus daretur: annuente Generali Capitaneus ſolus nauem aſcendit, ſacrifico in Canoa relicto. Itaque poſtquam Capitaneus in conclaue Generalis introiuiſſet, de commeatu Regio exhibendo apud Generalem inſtitit, dicens, expreſſo Regis Catholici interdicto cautum eſſe, ne cum vlla natione extera commercia haberent, aut vllis annonam reſque alias aduehereut. Generalis itaque, poſtquam Capitaneo commeatum Principis Hollandiæ ſiue Belgij exhibuiſſet: eo lecto, Hiſpanus non leuiter admiratus eſt, qui primò perſuaſum habuerat, naues eas, ex nouæ Hiſpaniæ ciuitate Acapulco appuliſſe. Iam ergo, in quorum manus incidiſſet, liquido videbat. His ita ſeſe habentibus, Generalis quendam Hiſpanum cum literis emiſit, qui Iacobum Lock citra læſionem ad naues reduceret, minatus, ni id fiat, ſe eius loco Capitaneum retenturum eſſe. Is Roduguario Chiron vocabatur. Qui cum tantiſper in naue retineretur, ipſemet ſub veſperam ſcriptas literas emiſit, vt feſtinò ac impune Hollandus è terra ad naues reueheretur.

Hollandi de commeatu regio cõpellantur.

Die 19. Canoa magna ante meridiem ad naues adpulit, qua prior ſacrificus iterum aduehebatur. Is literis ad Generalem datis petiit, vt autogropham ſuam, ordinario ſigillo munitam mitteret, ſponderetque, quod dimiſſo & reſtituto Hollando, Hiſpanicum Capitaneùm liberum emiſſurus ſit. Quo ita vtrinque conſtituto, ac Hollando recepto, Generalis Capitaneum quoque donariis prius ac hilari conuiuio affectum cum pace dimiſit.

Quo medio Hollandus ab Hiſpanis recuperatus ſit.

Ab hoc porrò tempore, nec fructuum nec annonæ quicquam ad naues ab Indis conuectum eſt. Itaque, vt hinc ſe emouerent, ac fretum Manille adirent, paulatim rurſus adornari cæperunt. Nam hanc in rem ſecum Indum quendam reſeruarant, cui omnis illius regionis conditio vſque ad Capul inſulam cognitiſſima erat.

Attractis ergò anchoris, ex ſinus parte ſeptentrionali egreſſi, eaſdem propter ſubitò incumbentem aduerſum ventum iterum breui mittere compulſi ſunt.

Ad Manille pergunt.

Die 20. exorta luce Canoa iterum quædam ad naues contendit. Qua qui aduehebantur, cum de ſaluo conductu percontati eſſent: prætoriæ naui propius ſucceſſerunt. Hi duo milites Hiſpani erant, literas à Capitaneo ſuo, qui ſe in ora vicina ſpectandum dabat, perſe-

perferentes. Is literis præſentibus commemorabat, quod à ſummo prouinciarum illarum præfecto cum aliquam multis militibus miſſus eſſet, vt pacem ac ſalutem illorum locorum tutaretur. Poſtquam ergò intellexiſſet, naues binas in ſinum iſtum incurriſſe, nec tamen, qui ac quales eſſent, compertum haberet, ſiquidem rumor, Anglos quoſdam illic appulſuros eſſe, dictaſſet: ideo officij ſui ratione ſibi incumbere, vt, cuiates eſſent, certus exploraret, & hac de cauſa duos iſtos milites amandaret. Cæteroquin in aliis omnia humanitatis atque beneuolentiæ officia ſe aduenis addicere ac ſpondere. Generalis ad hæc reſpondit, de oblata amicitia ac beneuolentia ſe imprimis Capitaneo gratias meritas habere. Veniſſe verò hoc fine animoque ad has oras, vt cum indigenis, de quibuſdam neceſſariis paciſceretur, modo vlla cum ipſis amica, aperta, ac fida tractatio ſuſcipi poſſet. Cogitare etiam hinc porro cum nauibus ſuis in Manille pertēdere. Hoc reſponſo accepto, Hiſpani milites, ad littoralem pagum Tabacco vocatum, vbi dictus ſacrificus habitabat, cum Canoa ſua redierunt. *Duo Hiſpani Generali literas offerunt.*

Poſtquam ergò iam Hollādi, oryza, porcis, gallinis ac ſimilibus aliis probe inſtructi eſſent, & præterea Indos duos, in Capul ſingulariter notos, ſecum veherent: ſub primam illico diei horam anchoris emotis ſoluerunt, & curſum freto Manille intenderunt. Hoc ab modò deſerto ſinu 6. vel 7. milliaribus verſus auſtrum ſub grad. 14. ſitum erat: iuxta quod ipſum Capul quoque inſula iacebat. At cum toto die vētus ambiguus ac mutabilis perflaret, vltra tria milliaria proferri non potuerunt. Quin & ſub veſperam propter aduerſitatem venti iuxta vallum boreale 25. paſſibus anchoras iactare coacti ſunt, quo loco abdita quædam cautes (quam tamen haud ſero deprehenderant) periculum non leue ominabatur. Hic tractus habitatoribus omninò vacuus eſt, vniuerſus vaſtus ac ſterilis, ac perpetuis ſaxis ſcopuliſque horridus, intra quos nonnulli tamen riui decurrunt.

Cum iam iam nox ingrueret, Cauro derepente idoneo ſpirāte, hunc ſinū expedite egredi anniſi quidem ſunt: ſed quod in ipſo momento ventus mutaretur, ea nocte nihil profectum eſt.

Die 21. cum tempeſtas dubia pertenderet, quātum quidem poterant, curſum proferebant. Interim liburnica Concordia cum Barquen Hiſpanicam proſpectaſſet, ac ſcaphis ad eam cominus protendiſſet: eam hominibus planè inanem reperit. Nam qui in ea Hiſpani fuerant, fuga ſe eripientes, nauem anchoris incumbentem deſtituerunt. Hæc trium aut quatuor onerum capax erat. Ingreſſi ergò modios circiter 25. oryzæ, & 70. gallinas in ea inuenerunt. Interea ventus tam rapidus ac tumultuoſus derepente conſurrexit, vt parum abeſſet, quin ſæuitia eius & vela & mali omnes deiicerentur. Nam nec expeditiſſima induſtria vela colligere propter repentinū tempeſtatis inſultum licebat. Turbo iſte ex medio ortu auſtroque tanta concitatione & præcipitantia incubuerat, vt rapidiorē ac violentiorem *Barquen Hiſpanicam inuadunt.*

toto eo itinere antea nullum senserint. Coacti ergò versus vallum septentrionale declinauerunt, vt portu idoneo inuento sese quodammodo tueri possent. Nam in australi latere fundus anchoris idoneus nullus erat. Ibi dimidij milliaris interuallo à terra anchoris factis, cum paulo post venti vis nonnihil remisisset, Capitaneus Biesman cum nuper occupata scapha seu Barque ad Generalem contendit. Is ergò bonis repertis extractis, Barquē securibus concidi fecit: quam Indicus Pilottus fuisse cuiusdam Hispani dicebat, qui præter oryzam ac gallinas, asseres quoque, in transitu imponendos, in Mānillen inuecturus erat. Eo loco propter aduersi venti renisum ista nocte anchoris obhærendum fuit.

Ex La Baye sinu eluctari non queunt.

Die 22. cauro spirante, obliquatis velis è sinu illo eluctari tentarunt. Nam totius diei malacia mira erat. Circa vesperam mare iterum omne infremuit (etsi serenitas aëris magna esset) vt longius progredi minimè possent. Huius vi in vallum australe agebantur, ex quo longa eminentia duobus milliaribus in oceanum porrigitur, in quam fluctus concitatissimè ac æstuosissimè illidebantur. Huc naues quoque tanta violentia impellebantur, vt interitus periculum iam proximum esset.

Valdè periclitantur.

Nam nec ad anchoras figendas fundus dabatur, & ventis contrariis eniti impossibile erat. Hoc statu, cum iam seruandæ vitæ spes tenuis effulgeret: singulari Dei prouidentia accidit, vt cum repentè oborto Euro nonnihil nauem deflecterent, & naufragium instans euitarent. Sed eo diu gaudio frui non licebat. Nam crebris altisque subinde inundantibus fluctibus (ventis etiam iam pacatis) in vallum nihilominus tam violenter subinde coniiciebantur, vt citra euidens detrimentum inde elabi posse se non viderent. Nam fundus merè saxosus, anchoris haud quaquam commodus erat. Interim dei immissione ventus caurus magno omnium gaudio spirare cæpit, cuius impulsu à vallo se extricantes, in sinus medium concesserunt. Sub noctem adeò mare tranquillum fuit, vt prorsum vorsum obliquis velis per sinum agitarentur.

Die 23. mane ad vallum boreale duorum circiter milliarium interuallo ab angulo extremo, & posteà ad sinus angulum aquilonarem eum in locum, in quem primo incurrissent, coniecti sunt. Hinc Generalis cum nonnullis militibus hauriendæ aquæ gratia in terram, desolatam quidem, ac saxis arboribusq; sterilibus magna parte horridam, egressus est. Quamprimū exscendissent, ipsorū nonnulli Palmites ibi repertos esitarunt, ac è riuis aquā potarūt. A quo factum est, vt lienteria pleriq; corriperētur. Quanquā satis compertum non esset, vtrum hoc affectu tentarentur ab esitatis fructibus, an potius, quod iam diu nullam terram tenuissent.

Lienterici fiunt.

Die 24. mane sub exortum solis caurus iterum spirauit. Resumptis itaque anchoris, statione illa, quæ milliaris quadrante circa sinus

La Baye

La Baye angulum borealem ſub 14. grad. ſita erat, enauigarunt. Et cum ad æſtiuum ſolſtitium ingrederentur, angulum auſtralem ambire conati ſunt. Quo circumuecto, curſum verſus auſtrum ad freti Manille introitum 6.circiter milliaribus direxerunt. Circa meridiem fretum Manille ingreſſi, in medio eius inſulam viſam præternauigarunt, ac circa veſperam, Capul inſulam, in penito freto 7.milliarib. ſitam, attigerunt. Quam tamē, priuſquam proximè ſubiiſſent, multos diſcretos vortices in mari obnotarunt. Quos cum primo aſpectu breuia eſſe putaſſent, fundum tamen deprehendere nullum potuerunt. Sub noctem anchoras in inſulæ latere occiduo non longè à terra 25.paſſibus demiſerunt, iuxta angulum quendam ſinu arenoſo inſignem, cui pagus vicinus erat. *Fretum Manille obtinent.*

Die 25. Paganos omnes ex ſedibus ſuis profugiſſe, & in interiora terræ conceſſiſſe deprǽhēſum eſt. Nam cum Pilottus Indicus, vt quidam prodirent, è longis inclamaſſet: qui reſponderet, ne quiſquam comparuit. Sed quod vndæ impetus eo loco admodum violentus eſſet, emotis anchoris inde in ſinum alium, à priore dimidio milliari diſtantem, proceſſum eſt. (Nam in omni inſulæ ambitu fundus anchoris idoneus erat; ac inſula 5.circiter milliarium amplitudinem habebat) vt tormenta in nauem ſuperiorem ſimul efferrentur, & naues quadamtenus ſordibus emundarentur. *Tormenta diſponunt, & naues adornant.*

Die 27. cum indigenarum neminem quenquam prodire Generalis videret: quoſdam ſuorum expoſuit, ac tormentis in domos aduerſas fulminauit, vt hoc terrore iniecto, ipſos prodire faceret. Bombardarum ergò hoc fragore audito, Chinenſis è Pago alio quidam accurrit; quem ex inſidiis emiſſitij Hollandi captum, ad Generalem deduxerunt. Is etſi à nullo quidem, quid loqueretur, intelligi poſſet: nutibus tamē ſignificabat, ſe poſtero die cum certa fructuum quantitate ad naues rediturum. Cui ob id Generalis quid doni impertiuit innuitq;, præſenti pecunia, quæcunque adueherentur, æquè omnia ſolutum iri.

Chinenſe ad terram reuerſo, Hollandi, qui inſidiarij in inſulam abiuerant, ad naues redierunt, deſiderato Ioan Calevvey Londinēſe, muſico excellentiſſimo. Hunc opinabantur ab Indis oppreſſum eſſe, quod à ſociis aliquanto longius ſe protuliſſet. Indi ſiquidem Pilottum quoque qui fructuum nonnullorum aduehendorum gratia emiſſus erat, ſecum retinuerunt. *Muſicum amittunt.*

Die 28. Indicus Pilottus alter quoque, quem ſolum iam adhuc ſecum habebant, per nocturnas tenebras in terram enatauit, & fuga Hollandos eluſit, etſi ab his non ſaltem humaniter habitus ſemper, ſed & laute ſubinde tractatus fuiſſet. Huic nomen Franciſco du Telo erat, quod à Gubernatore Manille, ſuſceptore ſuo, acceperat. Indos enim vt Hiſpani ad religionem Papiſticam commodius illicerent, baptiſmo initiandis primatum nomina impoſuerunt, & eoſdem, *Pilottus aufugit.*

pro forma (quod aiunt) nonnunquam ad officia euexerunt.

Cognita de Ian Calevvey re, Generalis ipſemet viris 32. ſtipatus, in inſulam egreſsus eſt. Cumq; vidiſset, indigenas vniuerſos, cum omni ſua re & ſupellectile longè aufugiſse: vicos aliquot ſubdita flamma exuſſit & concremauit. Ædes hæ ſimplici rudiq; ſtructura ex ſtoreis ac ſtramine conditæ, viri erecti altitudine ſupra terram eleuatæ erant: circa quas Coquos arbores plurimæ diſpoſitę erant, quibus indigenæ magna ex parte victitabant. Ibidem Hollandi porcos etiam aliquot ferierunt, quos ſecum ad naues aduexerunt.

Vicos aliquot ſuccendunt.

Generalis autem deliberata cum Gubernatoribus re, ſtatuit, vt in Manillen pergeretur. Monuit ergò, vt prouidi omnes eſsent, diligenterque ſecum expenderent, an commodum conſultumq; eſset, in portum diuertere. Iuſſit etiam quoſlibet inſtructos ac paratos in omnem euentum eſse, vt poſcente re mutuas operas tradere, ſibiq; inuicem auxiliares manus præbere poſsent.

Negro vnus aufugit.

Die 30. Negro ſiue Æthiops alter, Emanuel, qui in Capitanei Bieſman naui erat, noctu per tenebras fuga erupit. Nam in ſcapham ſeſe demittens, ea in terram erupit, omnis fidei promiſſique immemor, quibus vltro ac lubenter ſeſe cum Hollandis mãſurum eſſe, ſpoponderat. Generalis itaque Negro alterum, qui in prætoria naui agebat, Baſtian vocatus, examini ac quæſtioni ſubdidit. Qui faſſus eſt, ſe non ſolum conſilij huius conſcium fuiſſe, ſed ipſummet quoq; fugam maturrimam meditatum eſſe, cum conuerſationis huius tædium iam dum cæpiſſet non leue. Turpi ergò hac ingratitudine Negro ſeu Æthiopum, qui tamen liberrimam eundi & redeundi agendiq; quo & quid vellent, poteſtatem habuiſſent, penſitata, Generalis proditorem confeſſum glande traiici curauit, vt perfidiæ meritam pœnam reciperet. Is vel ante extremum hoc ſupplicium conſtanter adhuc affirmauit, quæ de immenſa illa auri vi, quam Franciſco di Buarra è Bon Ieſu in mare exturbarat, anteà dicta & aſſerta fuerant.

Negro alter glande traiicitur.

Die 31. quærendi cibi animo populi pars denuo in terram profecta eſt. Hi loco quodam 31. modios oryzæ reconditos inuenerunt quidem, ſed homines (qui in dumetis ac ſyluis longius latebant) nullos offenderunt. Ea re commoti, quatuor vicos alios, quorũ quilibet 50. aut 60. caſis conſtabat, igne cremauerunt.

Oryzam inueniunt. Vicos 4. exurunt.

NOVEMB. Cal. Nouembr. vento vulturno ſpirante, è Capul inſula ſoluentes in Manille pertenderunt. In eius latere occidentali plurimæ paſſim inſulæ conſpicuæ ſunt, quibus, niſi attendatur, naues ita intricari poſſunt, vt reditus perſæpe non facilis ſit, iis comprimis, qui loci eius nullam peritiam habent. Intra caurum ergò ac ſeptentrionem eo latere perrexerunt, quo Manille, à Capul inſula 80. milliaribus diſtans, ſita eſt. Hinc autem vbi vix breui itinere perrexiſſent, ventorum ſumma quidem quies incubuit, ſed fluctus ita pręcipites inundabãt, vt naues intra medias inſulas quoquouerſum diſiicerẽtur. Attamen

res

res periculo vacabat, quod & vnda profundissima, & locus breuiis nullis impeditus esset.

Die 2. sub auroram cæcia spirante, à Capul iam 4. ferè milliaribus aberant. Insularum earum aliæ ab aliis tribus circiter milliaribus distabant. Ibi iuga quoque seu fastigia illa, quæ in La Baye prouiderant, vnde ad hæc terrestri itinere admodum compendioso commeari potuisset, attigerunt. Posteà hauriendæ aquæ gratia in australi latere anchoras fixerunt, vbi terra inculta ac inhabitata iacebat.

Die 3. languidum Africum spirantem nacti, leuatis anchoris, intra occasum ac septentrionem immiserunt, 5. circiter milliaria progressi, cum in boreali latere grad. 23. anchoras iactare cogerentur.

Die 4. pergētes, cauro cursum suum meta obuia intra occasum boreamque impulerunt. Nam cum Pilottum viæ peritum nullū haberent, ad mappas confugere coacti sunt, quæ tamē multis locis incertæ erant. Interim cum scaphæ, à Generali prætentandæ viæ gratia præmissæ, è longinquo Canoa quædam offerretur, ad eam propius remos direxerunt. Sed qui hac vehebantur, continuo in terram sese effundentes concitatissimo cursu profugerūt, ac in dumetis sese occultarūt. Cumq; in colloquiū neminē allicere possent, Canoā ad naues secum abduxerūt, in ea præter oryzæ ac ciborū aliorū modicum nihil inuenientes. Quib. exemptis Canoam submerserunt. Posthæc cæcia vrgentiore incumbente, naues anchoris firmare compulsi sunt.

Die 5. sub aurora iterum Canoam quandam versus occidētem, in insulam quandam subiectam currentem conspicati sunt. Aduersus huius actores, cum Generalis scapha quosdam emisisset: compræhensos illos ad naues adduxerunt. In hac Canoa 9. Indi inerant, ex Manille nuper digressi, quos Hollandorum nemo intelligere poterat. Canoam hanc Generalis expilari iussit. Sed cum in ea præter cistulas aliquot, linteis refertas (quę in Manille emerant) ac viles quasdam vestes Indicas nihil reperirent, consilio mutato Indos, intactis rebus, à se liberos dimisit, duobus eorum tamen secum seruatis, qui viam rectam in Manillen ostenderent. Apud hos literas Gubernatoris, sigillo regio munitas, ac sacrifico, in Bouillan habitanti inscriptas repererūt. Earum is tenor erat, querelas scilicet aliquas ad Regiam ipsius Maiestatem delatas esse de quibusdam Hispanis, qui iugo & iniuriis nimis iniquis miseros Indos grauarent. Iubebatur itaq; sacrificus, vt deinceps in ista diligēter attenderet, & reos accusationis, sumptibus regiis è vestigio vinctos in Manillen amādaret, cuius officij plenam ac confirmatam potestatem hisce sibi traditam sciret.

Nouem Indos vna Canoa prehendunt.

Hispanorum rex Indorum causam tuetur.

Die 6. cum in statione sua propter aduersos ventos adhuc versarentur, sub diei exortum excussi sclopeti fragorem obaudiuerunt. Itaque statim duæ scaphæ cum 20. militibus seu Musquetariis ad locum

illum, vbi crepitus ſclopeti auditus eſt, emiſſæ ſunt. Hi remis eouſq; ſe promouerunt, dum tandē Barquen Hiſpanicā offenderent. Cuius vectores, quā primum appulſum ſcapharū viderunt, in terrā egreſſi, ſyluis ſeſe immiſerunt, ac Barquen deſeruerunt. In hos quoties Hollandi fulminabant, toties illi eodem ſigno reſpondebant. Nam in illa naue 4. Hiſpani cum aliquammultis Indis vecti erant. Tandem tamen Hiſpanus quidam prodiit, cum Hollandis ſermones cæſurus. Hunc cum blandis verbis Hollandi diu rogitaſſent, vt citra omnem metum ſecum is ad naues commearet: perſuaſione victus, id fecit. Hic de rerum ſtatu rogatus, retulit, ſe cum tribus Hiſpanis è Manille nunc venire, & ad Saubon properare. Hoc enim in loco Hiſpanorum plurimos congregari, qui expeditionem in Moluccanas inſulas facturi ſint. Harum enim incolas, certa manu lecta nonnullas inſulas vicinas inuaſiſſe, eaſdem diripuiſſe ac expilaſſe, ac ſacrificum loci Hiſpanum obtruncaſſe. Ad hanc ergò iniuriam vindicandā in Manille copias cogi & inſtrui, aduerſus Moluccanos dimicaturas. Hi Hiſpani Canoa ſua dolium puluere pyrio ſemiplenum, cum multis pilis miſſilibus, ac Muſquetta ſolitis longe maiore vexerant. Præter hæc nihil ſingulare inerat, ſi excipias fragmenta quędam ferri, & veſtes eorum, qui profugerant, & parum cōmeatus. Quibus omnibus à Generali exemptis, multis foraminibus nauem pertundi iuſſit, vt ad nullos vſus deinceps faceret. Hi iam die 10. à Manille aberant.

Hiſpanus in nauem adducitur.

Contra Moluccanos expeditio fit.

Die 7. mane circa horam nonam, nauem quandā verſus ſtationis faciem Orientalem conſpicati, emiſſis ſcaphis duab. ad eam propius illicò appulerunt. Hanc correptam, ad Generalem egerunt. In ea 7. Chinenſes, 215. modios oryzæ, & certam plumbi quantitatem, ac magnam concharum copiam, in Manillam inuecturi erāt, ex Conbou, à Manille 120. milliarium interuallo diſtante, quo iuſſu Gubernatoris 40. ſtipendiarios milites Hiſpanos ad prænominatam expeditionem traiecerant, aduentātes. Hæc nauis quinq; vel ſex onerum erat, ad ſpeciem Chinenſium efficta nauium, prora camini forma, ſuſpenſis ligneis anchoris eminebat, quarum funes ex ſparto ſeu arundinibus cōſtabant. Interius, proluuies ſeu emiſſarium, cum foro concinnè, ac artatè conſtructum erat. In nauibus munditiei ſummè ſtudent: nec niſi ligneis anchoris vtuntur ad naues etiam 200. onerum capaces. Dominus huius nauis Chinenſis ex Conton: Pilottus verò cum cæteris nautis ex Chincheo oriundi erant. Quæ duę regiones etſi inter ſeſe certis ritib. diſtinguantur: nihilominus tamē communi lingua vtuntur, & diſſidiis plerunq; grauiſſimis diſcordāt. Regionis huius peritiſſimi erant, cōprimis autem Pilottus, qui inter Luſitanos in Malacca & Macca tēpore longo egit: ex quorum conuerſatione Luſitanorū quoq; linguam addidicerat. Itaq; Hollandorū votis is admodū opportunus accedebat: cū ſine mōſtratore eo curſum ſuū cōficere ægrè potuiſſent. Generalis ergò dominū nauiculæ cum Pilotto

Chinenſem nauem nanciſcuntur.

Pilotto ſua in naue ſecum retinuit, & Chinenſib. cæteris 10. vel 12. viros addidit de ſuis, quorum moderator erat Iacob Theuniſs. In iſta Chanpan ſeu naui Chinenſi, quinq; Chinenſes relinquebantur, qui eam ſuo modo proferrent & gubernarent. Nã Hollandi ipſa vti minimè norant. Ex huius nauis opulentia Hollandi 50. modios oryzæ ſibi vendicantes, cætera omnia intacta relinquebant.

Die 8. in Cabo prædicto morati ſunt. Ibi Generalis nauclerum ac Pilottũ Chinenſem præſente ſenatu bellico de omni Manille conditione ac ſtatu rogauit. Qui reſponderunt, ex noua Hiſpania ibi duas grandes naues ſubſiſtere, quæ in Mexico quotannis vela facere ſolerent. Eodem in portu nauem quoq; Teutonicam agere, à Malaccanis pretio redemptam. Et has omnes naues in portu Cubite dicto, recta ante Manillam conſpicuo, duorum milliariũ ſpatio, anchoris incumbere: ac ante portum hunc duo caſtella ſeu Propugnacula, pro defendendis dictis nauib. iam inanibus, inſtructa eſſe. Cæterũ, quod ciuitatem Manille attineret, eam dicebãt, hoc tempore aggere firmo ac ſaxoſo vndiquaq; cinctã eſſe, & extra hanc plures 15000. Chinenſibus habitare, qui opificiis ac cõmerciis variis vacent. Ad hanc prætereà quotannis vltra 400. naues ex China, nimirum ex ciuitate ac regione Chincheo cum ſerico ac mercib. pretioſis aliis cõmeare, ac illis permutatis, argentũ pro mercib. auehere: naueſq; has certo anni tẽpore, nempe à Decemb. mẽſe vſq; ad paſchatos feſtũ, appellere ſolere. Tum addebant hoc etiam, præter dictas naues, duas alias quoque ex Iapan propediem appulſuras eſſe, quæ ferramenta, ac metalla alia, cum lardo ac cibis ſimilibus aduehérent.

Hollandi omnem Manille ſtatũ ac rationem expiſcantur.

Manille ciuitas inſtructiſſima.

Hæc vniuerſa, poſtquam Generalis cum ſenatu accuratius penſitaſſet, optimum eſſe ſtatuit, ad ſinum vſque ante Manille poſitum curſum pertendere.

Pilottus ſiquidem recenſuerat, ibi paruam quandam inſulam Marabilles vocatã ac 15. circiter milliarib. à Manille diſſitam, anchoris fundãdis admodũ commodã eſſe, & ex hac ſtatione rerum omnium ſtatum diurnis excurſionib. ſubinde explorari poſſe. Eodem ergò illico die ex ſinu enauigarũt: in quo partim propter malaciam, partim propter aduerſos ventos diebus integris quinis obhæſerant, & inde Hiſpanicam hanc Barquen interim corripuerant.

Die 9. vento Euro perflante intra occaſum ac ſeptentrionem peruadentes Maſſabaten inſulam præternauigarunt, & ad Manille metam intenderunt. Circa meridiem cum fines Maſſabate attigiſſent, curſum ſuum propter venti cõmoditatem tota nocte intra occaſum ac ſeptentrionem incitauerunt.

Die 10. circa veſperam ſpatioſam inſulam Bankingle attigerunt. Cui dum ſuccederent, repente tanta ventorum tranquillitas incubuit, vt vicinam ſtationẽ occupare non poſſent. Tota ergò nocte naues propter vẽtos incõſtantes paſſim in æquore iactatæ fluctuarunt.

Die 11. exorto ſolo ſe à prædicta inſula integri milliaris meta abactos eſſe viderunt. Et cum malacia prior continuaret, hoc die ſtationem vicinam ægrè obtinere poterant. Nihilominus tamen veſpera appellente à prædicta inſula interuallo dimidij milliaris anchoras fecerunt, fundum bonum 18. paſſuum tenentes.

Die 12. Cum vtriſque ſcaphis hauriendæ aquæ inſtituto in terram egreſſi ſunt. Nam diſcretis illic locis aquæ copia magna parabilis erat. Quam vt tutius inuaſare poſſent, armis inſtructos præſidiarios quoſdam diſpoſuerunt, qui Indos, fors è ſylua ex inſidiis erupturos arcerent & profligarent. Confecta re, ſub veſperam pluuioſam ad naues reuerſi ſunt.

Liburnica perdit anchoram. Die 13. ex auſtro ortuque procellis tam ſæuis irruentibus verberati ſunt, vt Liburnica, Concordia dicta anchoræ ſuæ iacturam faceret, & hac ſpoliata iam mero ventorum arbitrio agitaretur. Pari ratione funis quoque prætoriæ nauis diruptus eſt: quam tamen alia anchora iactata prompte refixerunt. Circa meridiem, cum aër ſerenior & trãquillior eſſet, prætoriæ anchorâ recuperatâ, curſum paulò longius ea promouit, & iuxta Liburnicam ſub prædicta inſula conſedit. Quæ, quod perditam anchorã recipere non poſſet, aliam à Generali accepit: qui tamen ipſemet præter duas, & totidem funes, ſuperſtites non haberet.

Die 15. cùm infra prædictam inſulam anchoris incumberent, tantum aquæ hauſerunt, quanto ſibi opus fore cenſuerunt. Nam dolia pleraque impleuerant: cui negotio ea inſula cõmoditatis plurimum contulerat. Ventus tamen ambiguus, ac aër denſis imbribus horridus erat.

Duas Barquas capiunt. Eodem die duas Barquas gallinis ac porcis onuſtas prędati ſunt, quæ tributum ſuum, ex aliquot vicis, Hiſpanorum imperio ſubiectis collectum, in Manillam conuecturæ erant. In his 250. gallinæ, porci autem 50. capiebantur: pro quibus Generalis Indis lintei faſces aliquot, pretij loco impertiuit, cum ſcripto ad Gubernatorem dato, quo aduentum ſuum illi nunciabat. Hæc præda Hollandis admodum tempeſtiua ac opportuna venerat: cum illic loci alias Indi vniuerſi ad conſpectum eorum fugitarent, nec quicquam alicunde redimere poſſent.

Die 16. leuatis anchoris, ex Bankingle inſula, lata ac edita in ambitu 12. vel 15. milliaria complexa, ſoluerunt. Ea ab Indis, Hiſpano vectigalibus habitatur: in qua olim quoq; ſacrificus egerat, qui tamen tunc temporis abſens aliò emigrarat. Itaq; curſum ſuum intra occidentem ſeptentrionemq; verſus inſulam Mindore, à priore ſtatione 8. circiter milliaribus diſtante, direxerunt: in cuius aduerſo alia quoq; inſula Lon bou dicta, duorum milliarium interuallo abſita eſt, ita vt eo loco propter oppoſitas inſulas tranſitus anguſtus ſit, cum in harum medio alia adhuc minor inſula cubet, iuxta quam vtrinq; nauibus

bus transiri potest. Antequam vero penitus Bankinglen desererent, iterum duas alias Canoas nacti sunt, 30. porcis & 100. gallinis, in Manillam vehendis oneratas. Et cum hæc quoque sibi omnia vendicarent, partem carnis suillæ sale condiuerunt, vt diutius incorrupta perduret. Canoarum autem dominos, cum litteris suis ad Gubernatorem in Manillam dimiserunt, quibus significabãt, se rerum summa penuria coactos tributum ibi intercepisse. Circa vesperam mari tranquilliore, angustias ante Mindoren transmittere non potuerunt.

Duas alias naues intercipiunt.

Die 21. cum incerto passu propter malaciam adhuc ferrentur intra Mindoren & Bankinglen, vbi quatriduo integro iactati peruadere nõ poterant: coacti ad insulam retrò commearunt. Ibi ergò Barquas aliquot siue Champans ex freto Manille egredi vidẽtes, 12. Musquettarios scapha ad eos sustinendos emiserunt, vt ex ipsis statum Manille percontari possent. Sed & ad scapham defendendam Capitaneus Biesman ponè insecutus est. Interim Musquettarij incitato cursu ad nauem quandam auidi properarunt, vt eam priusquam terram attingeret, corriperent. Sed hac velis pernicibus Hollandos anteuertente, quicunque in ea deueherentur, confertim exiliuerunt, & fuga quoquouersum effusi sunt. Sic Hollandi nauem vacuam, storeis cõstratam occupantes in ea habitum sacerdotalem, quem profugus sacrificus reliquerat, inuenerunt. Hæc dum agerentur, à Manille Barqua alia appulit. Quam cum Generalis insectaretur, Hispani cum suis Indis certatim ad terram remos agentes, fuga sese proripuerunt: quos prætoria scapha destituta, ob id sectari minimè potuit.

Chanpam vacuam possidet.

Media nocte, Iacob Thunisz, Chanpan Chinensis occupatæ præfectus, ad prætoriam contendens Generalem rogauit, an in latus australe euagari debeat, vt Capitaneum Biesman, cum scapha sua adhuc absentem, requireret. Huic Generalis per gubernatorem suum renunciauit, vt non egrederetur, sed hac nocte prætoriæ vicinus expectaret. Quem ob id, cum propter densas noctis tenebras accuratius non obseruarent, pro accepto mandato munus suum executurum existimauerunt. Cum verò illuxisset, rerum statu dispecto, nec Chanpan, nec præfectum eius vllibi locorum viderunt: vt iam certò suspicarentur, à quinque illis Chinensibus, qui vnà in naue illa erant, incautos ac parum vigiles, omnes cæsos ac obtruncatos esse.

Die 22. Celox siue Liburnica Concordia, quæ in huius Insulæ sinu quodam anchoris nisa fuerat, & propter incumbentem tempestatem grauiorem prætoriam è conspectu amiserat, manè ad Generalem pertendebat. Hæc in transitu nauiculam quandam ex Manille venientem conspicata est. Ad quam priusquam appellere possent, illa iam oræ admota, omnes aufugerunt. Hollandi tamen nauem siue Fregatten ad formam triremium industriè concinnatam inuadentes, animaduerterunt, eadem Hispanos nonnullos cum signifero ve-

Fregatten capiunt.

ctos fuisse: cuius rei documentũ ex vexillo relicto Hispanico ac nonnullis vestibus sumpserunt. Sed mercibus ac repertis rebus extractis, Fregatten funditus merserunt. Hoc confecto ad Generalem, qui iam iam porrò vadendi in procinctu erat, redierunt. Et cum ventus admodum cõmodus esset, cursum suum intra occasum ac septentrionem per angustias Mindore inprimentes, metam ad Manillen, 30. inde milliaribus adhuc distantem legerunt.

Hoc tempore Iacob Thunisſ, cum Chanpan ac sociis nedum redierat. Itaque de istis quid actum esset, admodum solliciti fuerunt. Et licet suspicari facile liceret, Hollandos omnes à Chinensibus obtruncatos esse: certa tamen veritatis documenta haurire ex nullo poterant. Cumque nauis illius Pilottum, qui in prætoriam translatus erat, quid de re ista sentiret, interrogassent: se quidem dicebat de istis nihil certius compertum habere: nauem tamen suam cũ mercibus perditam haud leuiter doleo. Nomina, qui in Chanpan fuerunt, sunt, Iacob Thunisſ Ostervvick, gubernator: Cornelisſ Dierckſ ex Vtrecht: Cent Adrianẽsſ ex Vlissinghen: Nicolaes Cassier: Ian Iansſ Aep: & Pieter Iansſ tubicen.

Die 23. manè Argesten adepti sunt. Nam pręgressa nocte ferè tota propter tranquillitatem ventorum, vela obliquare cogebantur. Itaq; cursum suum intra occidentem ac septentrionem intendentes, circa meridiem Mindore angustias attigerunt, Mindoren quidem ipsam cum altera in medio posita insula à dextra, Lonbou verò insulam à læua relinquentes. Intercurrens inter has insulas latitudo, milliare vnum supplebat. Freto seu angustia transmissa, propiùs ad septentrionem declinarunt, vt iugum superius, à quo in continentem Manillæ tutus excursus datur, occuparet. Nam illic ex vna parte terra firma, ex altera apertus Ocean⁹ patet. Eo ergò toto die ac nocte cursũ suum intra septentrionem ac occasum impulerunt, terram ipsam è conspectu nunquam dimittentes.

Die 14. sub exortum solis 10. circiter milliaribus à sinu ante Manillen posito aberant. Iugum eius versus austrum ac septentrionem ad angulum vsq; sinus exporrigitur: quod circa meridiẽ euincentes, in vicino loco ingressum amplum, 5. milliaribus diffusum deprehenderũt, quæ fauces erant sinus Manillæ. In medio eius Mirabilles insula sita est: à qua si prospectus feratur lõgius, orbica insula alia apparet, formam pilei forinsecus exhibens. Cæterum hinc ad ingressus latus occidentale pronauigarunt, cum ad Mirabilles insulam penetrare nõ possent, in sinus parte occidentali anchoras firmantes, cum à Manille ciuitate 12. adhuc milliaribus abessent. Ibi terra admodum deserta ac inculta quædam visitur. Secundum quam Canoam quandam corripuerunt, sex Hispanis ac aliquammultis Indis oneratam, sed ex his de statu Manille nihil expiscari poterant, quod se Mirabilles insulæ incolas esse prætenderent.

Die 26. In prætoria naui omnis ſenatus bellicus conuenit, vt deliberatio ſuſciperetur, quonā modo rebus omnium optimè conſuli poſſet. Cumque de hac re Indus ſingulari examine audiretur: conſultiſſimum ac tutiſſimum eſſe decreuerunt, vt in littore ad 10. aut 14. vſque Februarium moræ fierent: ſiquidem à Pilottis Chinenſibus, qui tam loci iſtius quam Indiæ orientalis exquiſitam notitiam habebant, intellexerant, intra octiduum duas ex Iapan naues ferro ac farina oneratas in Manillam appulſuras eſſe: quas poſtea, menſe vel Ianuario vel Februario vel Martio, naues quoque Chinenſes inſecuturæ ſint, ſicut fuſius ſuperius commemoratum eſt. Has ergò in littore expectandi conſilium erat, vt periculum fieret, an cum his commercia iuſta & idonea agitari poſſent. Et hoc decretum, ſcripto exceptū, propria cuiuſlibet manu ſubſcriptum eſt.

Eo ergò in loco ſua quaſi caſtra egerunt, iam quidem prorſum, iam iterum vorſum nonnihil procedentes, & magna parte anchoris quieti incumbentes. Hoc enim anni tempore ſolus iſtic Eurus perflare ſueuit, nulla mutatione aut viciſſitudine variabilis. Circa fines iſtos ſinus ac anguli diuerſi ſunt, fundis idoneis omnes inſignes. Et à ſinu ante Manillam, terra ad occaſum ac ſeptentrionem excurrens, in angulum quendam ſub 15. gradu in lineæ parte boreali poſitum excurrit, 12. circiter à dicto ſinu milliaribus diſtans. Et hinc terra iterum ad Pageſmany: quæ continenti Manillæ cohæret, diducitur: quæ inſula Luſſon dicitur, ac ipſa Anglia Scotiaque iunctis maior eſt. In confinibus iſtis complures aliẹ magnæ quoq; inſulẹ viſuntur, Hiſpanorū iuriſdictioni vniuerſẹ ſubditẹ, ac vectigales. Ea enim gens cū egena & paupercula ſit, atque nuda (quæ tamen propter Hiſpanorum conuerſationem tunicis lineis nunc vti cæpit) ab Hiſpanis cogi ac ſub iugum agi, facili opera potuit. Hæ quidem inſulæ ex ſe & ſoli fertilitate non admodum opulentæ ſunt: negotiationibus tamē incolæ crebris cum Chinenſibus operam dantes, frequenter admodum diteſcunt. Nam commerciorum tractandorum peritiſſimi ſunt. *Luſſon inſula maxima.*

Die 3. Decembr. cum Generalis fixis anchoris incumberet: Capitaneus autem Bieſman naue ſua prorſum vorſum peruaderet: magnæ cuiuſdam nauis, ex alto Oceano accurrentis veſtigium accepit. Hanc captam ad Generalem adduxit. Hæc vna iſtarum nauium erat, de quibus Pilottus antea indicium fecerat, ferramentis, farinaque ac pernis onerata, cuiuſmodi merces ex Iappon in Manillam vendendæ conuehuntur. Iſta nauis onerum 50. capax, 25. dies eo itinere obtriuerat, aliarum trium, quæ tempeſtatum vi diſiectæ ſunt, comes ac ſocia. *DECEMBER.* *Lapponicam nauē captant.*

Harum nauium mira ſtructura ac forma eſt. Parte anteriore latẹ ac camini ſpecie expāſæ ſunt. vela earū ex arundine aut alga contexta, voluulo attrahuntur: quas anchoris ligneis firmant. Funes harum ex ſtramine parati ſunt. His iter ſuum mira & incredibili celeritate confi- *Lapponicarū nauium deſcriptio.*

cere

Iapponum descriptio. cere possunt. Huius nauis Capitaneum, ex Iapponia oriundum, Generalis lautè accepit. Nomen eius erat Iamista Citissamundo. Vestibus Iappones ac tunicis oblongis vtuntur, habitui Polonorum ferè similibus. Capitanei (qui genere nobili erat) vestes ex serico lucido, foliis ac floribus intertextis, mira arte ac industria veluti pictæ visebantur. Capillis nouacula rasis Iappones se vniuersi caluos reddunt, in solo occipite floccum vnum retinentes. Bellandi gens peritissima *Arma Iapponensium.* & prudentissima est, corpore procero ac quadrato. In Iapponia quæ arma cuduntur, omnium totius Indiæ orientalis optima ac nobilissima sunt, vt sunt acinaces, sclopi, arcus, tela, quorum Hollandi certa genera nacti sunt. Acinaces acutissimi ac penetrantissimi sũt, ita vt in Iapponia dicantur inueniri homines, qui vno ictu tres viros detruncare valeant. Emptores bonitatis indicium à cæso sclauo sumũt. Pretio magno veneunt, & ab omnibus magni fiunt.

Iapponia olim multos Reges nouerat, qui se mutuis subinde bellis conficiebant. Nunc vniuersa vnius imperio subiecta est. Lusitanis quidem in Iapponia negotiationes ac commercia liberrima sunt: sed iuris ac potestatis, eorum, nihil quisquam habet præter Iesuitas, qui negotiationes illic omnium amplissimas agunt. Hi verò plerique omnes Lusitani sunt: qui dum in Iapponia egerunt, maximam primatum ac plebis partẽ de religione Papistica informarunt, & eos variis somniis persuasos in suas partes adeò pertraxerunt, vt ab *Iesuitarum commercia & veneratio.* his iam quasi pro deunculis habeantur & colantur. Hi ipsi Iesuitæ sedulò etiam cauent, ne quisquam alterius ordinis monachus in has terras recipiatur. Sic se rerum ac hominum omnium dominos constituentes, ibi commercia opulentissima ac frequentissima tractant. Horum persuasu aiunt ipsum quoque Iapponum regem eò perductum esse, vt acceptandę religionis spem omnibus mouerit. Illuc Lusitani quotannis magna naui mercibus onusta proficiscuntur. Ac olim quidem ingenti commodo quæstuque illic commeatum est. Hodie verò vltra duplum lucrari non licet. Nam & ipsimet iam pleraque parare didicerunt: & ex Chincheo Chinenses cum serico ac mercibus aliis abundantissimis illuc subinde commeant. Iapponibus enim in Chinam propter continuorum bellorum pericula tutus transitus non est. Tum & Rex nullam exteram nationem in regni sui limites admittit.

Huius nauis Capitaneum Generalis de piscium ac farinæ certa quantitate compellauit ac rogauit, pretium pro iis iustum offerens. Is ergò lubẽs vltrò 29. corbes farina, & 8. corbes piscibus refertos cum *Annonam ex Iapponẽsi naue accipiunt.* nonnullis pernis ei obtulit. Ab eodem Generalis etiam anchoram ligneã cum stramineo fune accepit: quo de die ad naues sistendas is vtebatur, cũ ab anchoris malè instructus esset. Pro hisce Generalis pretij loco Capitaneo fasciculos aliquot linei panni cum tribus sclopetis reposuit: qua solutione is facilè contentus erat. Idem à Generali

com-

commeatum etiã ac vexillum petiit. Quæ in honorem sui principis Hollandi haud facilè elargiti sunt. Post hæc vtrinq; discessione facta, Iappones porrò in Manillam contenderunt, Hollandis in littorum priore statione continenter agentibus. Honorarij loco Generalis à Capitaneo etiam puerum octo annorum, patrio more vestitum rasumq; accepit. Corporis colore hi fusco sunt, & lingua loquuntur nõ ineleganti: Characteribus in scribendo iisdem cum Chinensibus vtuntur. Vnde fit, vt etsi idiomate quidem ac linguis inter se differant adeò, vt ne quidem syllabam communem habeãt: literas tamen scriptas vtriq; legere, & sua lingua explicare haud difficulter possint.

Iapponum & Chinensium lingua diuersa: scriptio eadem.

Die 9. Caurum antiquum flantem adhuc senserunt, iuxta vallum sese anchora lignea nixi continentes. Quę tamẽ paulò post, cum soluta fuisset, vela ventis dare coacti sunt. Interim Liburnica, quę ante biduum Cabo obiuerat, ad naues reuersus vino onustã Barquen, ex qua Hispani profugerant, aduexit. Hoc gustatum, vino sublimato quadamtenus simile apparebat. Id ex Coques arboribus parare solẽt. Vino hoc ad vsus necessarios assumpto, Barque perterebrata demersa est. Vix hanc nauem exonerarant: en, desubitò aliam quoq; oryza ac gallinis onustam corripiunt: quibus se iam haud leuiter reficiebãt. Cæterum tempus prout constitutum erat, in littore morantes, ex China appulsuras naues præstolati sunt. Nam cum his, isthàc necessario transituris, negotiationes certissimas meditabantur.

Nauem vino onustam corripiunt.

Die 12. Argeste admodum incitato insonante, funis anchoræ ligneę diruptus est. Itaq; noua anchora prolata opus fuit. Posteà Generali ac Capitaneo Biesman consultum visum est, vt paulò penitius in fretum pergeretur: quod cõmodioris portus quęrendi temporis satis restaret. Sinum itaq; ante Manillam iterum transmiserunt ad latus occidentale declinantes, post cuius angulum seu prominentiam, 30. pass. anchoras miserunt. Vbi etsi quidem fundus satis commodus daretur; ventus tamen Caurus violentus naues haud leuiter quatiebat.

Circa vesperam scapham ad sinũ quendam, in quo duę Chinensium Chanpan agebant, emiserunt. Harum altera oryza nõdum decorticata onusta: altera nõdum omninò extructa ac parata erat. Has verò, quod Chinenses vniuersi ad Hollãdorum conspectũ profugissent, & in syluas sese abscondissent, rei indignitate moti subuerterunt & merserunt. Interim tempestas prior nihil remittebat. Die 14. Iouis, cum vis venti adhuc continuaret, sub exortum solis duas naues ex Manillæ freto ad se properantes conspicati sunt. Quas cum primo intuitu Fregattas crederent: Generalis scapham suam cum aliquot militibus ad Liburnicã emisit, iubens, vt eius anchoris emotis, Capitaneus in nauium occursum sese accingeret. Sed propius illis appellentib. non Fregattas, sed naues maiores eas esse apparuit. Cum ergo magna festinatione tum tormenta sua, tum arma ac necessaria alia ex-

E Manilla naues contra Holland. emissæ.

pedirent, quibus poſcente caſu contra naues aduentantes vterentur: in anchora extricanda quidem maximo niſu laborarunt, ſed eandẽ tamen eruere minimè valuerunt. Inſtante ergò periculo coacti, funem præciderunt, quod naues hoſtiles ſeſe iam propius intuliſſent: quas militares eſſe ex Manille emiſſas, tum ex vexillis, tum indiciis aliis æſtimare facilè quiuis poterat.

Funem anchorarium detrũcant.

Porrò autem & ipſe Generalis propius ad Liburnicam ſeſe conferens, Capitaneum adhortabatur primò, vt res lētè tractaret, & tormenta ſecundum ventum dirigeret. Sed breui iterum mutata ſententia, cum ſe læuam tenere videret, Capitaneũ idẽ inclamauit, vt inuaſionem nauiũ maturaret, & data occaſione primitus vteretur. Is ergo recta in hoſtiles naues impetum fecit. Cæterum poſtquam in Hiſpanicã prætoriã, quæ prior & propior acceſſerat, Hollandi ſua tormenta explodiſſent: eadem Hollandicis nauibus tam prope ſucceſſit, vt militum turma gregatim eas iã occuparet, & in tabulata ſuperiora confertim aſcenderet. Hi pleriq; galeis ac clypeis auratis inſignes, alta voce, Maina Peros, Maina Peros, clamitabant, vt Hollandi in naues ſuas deſcendere omnino cogerentur. Iam ergo Manillani ſeſe nauibus potitos omnino perſuaſum habebant, cum eorum 6. vel 7. contra vnum Hollandum ſubinde dimicarent. Hollandi tamẽ nihilominus infernè haſtis ac ſclopetis hoſtes ſuos tanta fortitudine exceperunt, vt plurimis eorum fuſis, iã ferociam ſuam nõ obſcure deponerent. Interim & Vice Almirans ex Manille propius ſe ingerens, cum ſociã prętoriam naue aduena potitam cenſeret, curſum ſuũ ad celocem intendit. Quo viſo Capitaneus Bieſman, velis conuerſis à Generali diſceſſit, ſperans, cum ſecundo vẽto ſeſe manus hoſtium ita cõmodè declinaturũ eſſe. Interim Almirans ex Manille toto die cum prętoria Hollandorũ conſertus cohęrebat. Sed tormentis vtrinq; nõ feriatũ eſt. Manillani ſiquidem violento bombardarum incuſſu Hollandorũ prętoriã tranſuerſim pertuderant. Contra Hollandi nec ipſi quidem frigidè cõtra luctabantur: qui tamen propter raritatem ſociorũ tandem laſſiores redditi, deditioni iam ſeſe parare incipiebant. Nã ex ipſis plurimi vulneribus attriti erant. Generalis ergo, ignauiam & deſperationem ſuorum militum animaduertens, in nauem deſcendit, ac minitatus eſt, niſi animo ac viribus reſumptis inſtanter contra hoſtes pugnatum aſcenſuri eſſent, tum ſe haud cunctanter in puluerem tormentarium ignem coniicere, ac nauem omnem mergere ſtatuiſſe. Hoc audito, contra hoſtes vniuerſi, tam vulnerati quam cęteri ſani, tanto iterum impetu Hollandi irruerũt, vt hoſtium pars magna iam è naue præcipitaretur.

Hollandorum cum Manillanis conflictus.

Porro etſi quidem Manillani duas alias quoque Chanpan præſidiarias à tergo haberent: eæ tamen propter horrida bombardarum fulmina propius admoueri non ſuſtinebant. Et cum cæteri Manillani iam à pugnæ diuturnitate admodum eneruati eſſent, omni ſtudio id agere cæperunt, vt nauem ſuam ab Hollandica expedirent, &

ocyus extricarent. Quod dum molirentur, maiora sua tormenta Hollandi in nauem hostilem crebris vicibus disploderunt, & quacunque agilitate poterant, ei damnum intenderunt. Tandem verò, cum vix eandem emotis vncis liberassent & extricassent, ac breui interuallo ab Hollandis abscessissent: eadē iā manifestè mergi animaduersa est. Nam violentissimis globorū diuerberationib. ita patens ac lacera reddita erat, vt propter confertim irruentē aquam seruari minimè posset. Quæ ob id tam præcipiti ruina absorpta est, vt nec vela nec malus sui vllum vestigium relinquerent. *Hollādi victoria potiuntur.* *Nauis Manillana absorbetur.*

Hollandi ergò hostes suos haud pridē admodum feroces ac iactabundos, iā gregatim ante oculos suos obnatātes, & lugubri voce Misericorde, Misericorde clamitantes, conspicati sunt. Qui in vndis ranarum more natitabant, 200. circiter erant: à quo numero illi excepti sunt, qui vel iam dum mersi perierūt, vel gladiis ac glandibus occubuerunt. Rebus ita pacatis, Hollandi vela sua recollegerunt, quod malus maior præfectus, rudentesque vniuersi miserè obtriti essent. Tum & propter crebras tormentorum exonerationes, tabulę ac asseres nauiū ita incaluerunt, vt iam manifestè ardere viderentur. Iam ergò, quin victores igne vincerentur & vniuersi conflagrarent, parum aberat. Attamen, cum ad flammas restinguendas promptissimas operas omnes studiosè conferrent, Dei beneficio singulari, iis sopitis, etiam ex hoc interitus periculo Hollandi erepti sunt. Dici satis non queat, quāta deuotione Hollandi Deo Optimo Maximo iam gratias ingentes habuerint, quod ipsos tū ex hoc incendij tum oppugnationis grauissimo periculo forti manu clementissimè eruisset ac eripuisset. Nam victoriam hanc à solo cœlorum moderatore promanasse, qui inficiaretur, nemo erat. *Hollandorum nauis ardet.*

Hostium iam viribus attritis, cum Hollandi deinceps periculo vacarent, extemporanea opera vtcunq; naue resarta & reparata, per medios Hispanos, in oceano gregatim adhuc natitātes, peruaserunt, multos eorum in transitu hastis perfodientes ac conficientes, & tormenta grandiora in eos displodētes. Inter hos spectaculo ridiculo sacrificus quoq; quidam, ex insigni suo facilè noscibilis natabat. In naue Generalis Hispanorum cęsorum quinq; reperti ac in salum exturbati sunt, qui pyxides argenteas secum habuerāt. Quę adapertæ schedulas paruas, diabolicis consecrationib. insignitas, quibus cōtra tela tutos se præstarēt, continere visæ sunt. De huiusmodi siquidē præstigiis à suis sacerdotib. plerunq; instituuntur. Vnde fit, vt diabolicis superstitionibus qui Papę in his locis suā fidem iurarunt, multo contaminatiores sint, ipsis illis, qui vel in media Roma vel Hispania agunt. *Hispanorum fœdæ ac diabolicæ superstitiones.*

Hoc conflictu Hollandorum quinq; cæsi, & 26. vulnerati sunt. Cæsorum nomina erant, Huybert Ianss de Troyen: Simon Ianss de Opdā: VVouder Adriās de VVoerden: Iacob Lock de Amstelredamo: Adrian Claess Coninck de Hoorn. Tot adēptis, prætoria nauis pri⁹ 53. *Hollandorum cæsorum nomina.*

 viris

viris munita, iam infirmior erat. Vulnerati autem à peritissimo Chirurgo, Alexandro Courtmans Antvverpio, probè ac diligenter curati sunt.

Cæterùm cum iam in mari pergerent, Vice Almirantem ex Manille cum Liburnica, duorum milliarium interuallo cum secundo vento certare cursu conspicati sunt. Et tamen, quæ eius sors aut status essent exactè videre non potuerunt. Plerique tamen suspicabantur, eam ab hostibus breui & captum & occupatum iri. Propter metam enim longiorem non omnia exactè prospici poterant. Obscurè tamen apparebat, Hollandico vexillo adempto, Manillanum Liburnicæ iam suffixum esse. Quin & Hollandos hostium manus haud quaquam effugituros vel ex eo colligi facile poterat, quod in Liburnica vltra 25. viros iam non superessent, cum Hispanica naue 500. circiter armati veherentur: Quæ insuper 10. tormentis, maioribus & minoribus, instructa erat.

Hæ naues, à Gubernatore in Manille instructæ & emissæ sunt, quod is Hollandos in littore excubare intellexisset: & illę eædem erāt, quæ quotannis ex Manille in Mexico, serico ac pretiosis mercibus aliis oneratæ proficisci solitabant. Has iam ad obtruncandos & excindendos Hollandos emiserant: quod ferre non possent, exteras nationes illuc negotiatum venire. In his magna pars Hispani erant: cæteri Indi, stipendiarij cum illis veniebant, qui tum sclopetis tum armis cæteris, quorum vsum ab Hispanis edocti erant, dexterrimè vti poterant.

Gubernatoris in Manille nomen. Gubernatoris in Manille nomen Francisco Telo est, qui regendæ & seruandæ insulæ gratia à rege Hispaniarum eò missus, tributa & census Indorum corrogat ac colligit. Is sedem ordinariam in Manille habens, negotiationes cum Chinensibus amplissimas agitat, qui sericum, aurumque, ac moschum cum mercibus aliis nobilissimis in Manillam inferunt, vnde porrò illæ in Mexico traiiciuntur, & commerciis aliis distrahuntur.

Hollandi in Borneo insulã diuertunt. Nulla commerciorum cum Manillanis spe apud Hollandos iā residua, hi deserta insula ea, ad Borneo insulam sese direxerunt, vt tum quod inprimis opus erat, ibi reficerentur, & nauem laceram diruptāque redintegrarent. Nam & velum maius concisum, & reliqua vniuersa comminuta, & scapha comminuta laxataq; erat adeò, vt aduenas naues ibi præstolari iam non integrum esset.

Circa vesperam cursum suum ad solstitium hybernum intendentes, noctu intra duas insulas medij pernauigarunt, vento cauro non inidoneo perspirante. Cæterum Borneo insula à Manilla 180. circiter milliarium interuallo sub gradu quinto: Manilla vero sub grad. 14. & 45. min. in æquinoct. latere boreali sita est.

Die 16. Cauro adhuc continuante, cursum suū intra solstitium hybernum intenderunt, iuxta insulam quandam magnā, versus ortum

tum longo tractu excurrentem,& in longitudine 180. circiter milliaria habentem. Ea Hiſpanis ſubiecta, Gubernatori Sarmiento paret, ac Boluton inſula dicitur. Secundum hanc 5. vel 6. milliarium ſpatio pergebant, duobus Chinenſibus Pilottis, in Borneo paſſim notiſſimis, inſtructi.

Die 19. mane curſum adhuc pertendebãt, quod dicerent Pilotti Chinenſes, circa fines iſtos breuia quædam ſita eſſe, tam edita, vt fundus eorum commodè conſpici poſſit. Iuxta hæc prætereuntes, à magna inſula 6. ferè milliaribus aberant. Is locus tranſitu admodum periculoſus eſt iis comprimis, qui eius nullam notitiam habent. Hinc vento cauro vehente antiqua meta pronauigarunt.

Die 23. Borneo inſulam iuxta latus habuerunt. Ad cuius ciuitatem priuſquam aditur, aliæ quoque inſulæ 2. vel 3. circiter milliarib. à prædicta terra conſpiciuntur, ad quas vela direxerunt, tentaturi, an hauriendæ aquæ copiam illic adipiſci liceret, etſi nullam ſcapham opitulatricem haberent.

Nam diſcedentes Manillani, hanc ſecum auexerant: vt colligatis trabibus contenti eſſe cogerentur. Circa meridiem ad dictas inſulas perrexerũt: cumq; duorum ferè milliarium ſpatio ab iis diſtarent, breuia quædam ſaxoſa à latere declinauerunt. Sub veſperam 1½. milliarium interuallo lõgius ab inſula eiecti ſunt, quod propter nimiam ventorum aduerſorum vim metam rectam tenere non poſſent. Ea nocte igitur anchoris incubuerunt.

Die 25. aquam hauſtum ad inſulam appulerunt: quæ tamẽ propter oræ humilitatem propius adiri non potuit. Hinc ex Manille nauem quandam decurrentem proſpexerunt, quam eo fine emiſſam putabant, vt de Hollandis ad Malaccanos nunciũ deferrent. Quam quod iam nox ingrueret, & eadem infra vallum decliuius depropefaret, aſſequi non valuerunt. Re ergò fruſtra tentata, ab inſula dicta reſoluentes ad Borneo ciuitatem, inde 15. milliaribus adhuc diſtantem, curſum inſtituerunt. Hic anguſtia preſſæ ac decliuis terræ erat, quæ ex Borneo egreſſa, intra inſulam milliaris interuallo excurrit: quæ ex ortu adnauigantibus, firma ac continens videtur.

A meridie diei 26. ſinum ante Borneo ingreſſi ſunt. Is grandis ac diffuſus longis ambagibus nonnullarum inſularũ adhæſu in mare extenditur, ita vt ambitu ſuo tria fere milliaria complectatur. Huius vnda placida ac quieta, fundus verò anchoris admodum commodus eſt. In vicino incurrente fluuio piſcium maxima copia captatur, qua de cauſa locus iſte piſcatoribus multis habitatur, qui gregatim ad nauem ſcaphis ſuis ſeſe contulerant, piſces pro linteis permutãtes. *Sinum Borneo incurrunt.*

Hollandi in huius ſinus occidẽtali parte iuxta angulum quendam non procul à terra diuerterunt: apud quem Rex in Borneo claſſem paratam habet, qua piſcatorum tutela accuratur, & exterorum iniuriæ arcentur. Eius claſſis decurio ad Hollandos ſtatim ſe ingerẽs,

ipsis per Pilottos Chinenses, linguæ istius gnaros indicauit, quod regio nomine ibi præsidiarius esset, nec posset, quin Regi suo, qui in ciuitate trium inde milliarium interuallo distante resideret, ipsorum aduentum ocyus nunciaret.

Regi Borneo munera mittunt.

Generalis itaq; Chinensium eorum, quos secum in nauib. habebat, vnum cum tesserario emisit, qui regi in Borneo, exhibitis nonnullis muneribus significarent, quod regiones illas non nisi amici adiissent, nec quenquā suorum subditorum aut defraudare, aut quacunuis alia iniuria afficere cogitarent, sed vnice cū ipsis æqua ratione negotiari optarent. Rogare ergò submisse, vt annonam ac aquam iusto annumerato pretio ipsis impertire vellet.

Postero die Prauvvē seu naues plurimæ cum variis fructibus, ac gallinis piscibusq; & vnda ad nauem appulerunt, quæ omnia Generalis linteis redemit. Indigenæ hi linteorum Chinensium, quorum fasces aliquot ante Manillā Hollandi acceperant, auidissimi & cupidissimi erant. Quæ verò ex Hollandia secum aduexerant, ea non magni faciebant. Multi quin etiam è nobilibus loci spectatū nauem aduenam venerūt: quos plerosq; Generalis munusculis impertiuit, vt illic nimirum securius negotiari liceret.

Die 28. Pilottus, qui ad salutandum regem emissus fuerat, reuersus, in comitatu suo grandem Prauvv habuit, qua ministri quidam regij aduentabant. Hæc superne vexillo regio insignis erat, æreis tormentis duobus munita, quib. curandis tractandisq; Chinensis quidam ex Patana, qui magno apud regē loco erat, astabat. Pilottus itaq; à rege responsum Generali attulit, Borneos dictis nō admodū fidere potuisse, sed omnino persuasum habere, eos Hispanicæ factionis esse, cum quib. Rex bello subinde decerneret. Id ex eo sibi versimile fieri, quod in littore alia quoq; nauis moraretur, quæ huius aduenæ haud dubio socia sit. Tum & Lusitanicā quādam Barquen prætereuntē in Borneo significari curasse, aduēturos haudquaquā negotiatores, sed potius milites esse: & vt indigenæ sibi cauerent, adhortatū fuisse. Interim tamen cum ministri regij omnia intentè dispexissent, longe aliud iam sentiebant, dicentes, verè se nunc intelligere, quod non ex Hispanis essent, qua de re sibi comprimis gratulentur. Redituros se itaq; ocyus, & quod vidissent, regi annunciaturos esse. Prætendebāt hi quoq; Regem, vbi nationē quandam peregrinā appulisse intellexisset, petiisse, vt ex aduenis quidam ad ipsum spectandus mitteretur.

Rex Borneo Hollandum spectare satagit.

Quibus ob id Generalis respondit, se in gratiam regis haud grauatè præstiturū esse, modo de suis Rex vicissim quendā ad naues interea mitteret. Quod proponere regi se velle promiserunt ministri. Discedentibus Generalis sclopos aliquot & loricam dedit, quæ munera regi honorario offerrent. Nam illic ita mos inualuit, vt aduenæ singulari munere regem afficiant. Ministris discedentibus, honoris gratia aliquot tormenta exonerata sunt.

Præ-

Prædictus Pilottus Chinensis cum ministris denuo ad regem profectus est, vt cautius dispiceret, quas & quales ibi negotiationes sperare liceret. Sed aromata is locus nulla promit, præter Camphoram, quæ omnium illic optima in tota India Orientali reperitur. Sed hanc maximi æstimant, adeo, vt libram vnam non minoris 20. Regalib. octonorum vendant. Tum & vltra 300. aut 400. libras ibi redimere non licebat. Præter hanc, ibi nihil parabile erat, quod quæstum aliquem præ se ferret: cum pleraque à Lusitanis iam anteà inde euecta essent. Intereà autem temporis cum piscatoribus ac indigenis aliis de fructibus variis, gallinisque ac piscibus cõtraxerunt, id studiosè agentes, vt cumulatissimè naues instruerentur. Nam & hoc loco omnia sua dolia replebant aquis ad speciem optimis & saluberrimis. *Camphora nobilissima in Borneo.*

Die 30. mane emissus Pilottus Chinensis ad nauem cum mercatoribus aliquot Chinensibus rediit. Hi in Borneo morabantur, cum naue 60. Pcios piperis, quod vendendum ex Panama eo aduexerant, ingressi. Hos vendendos Hollandis obtulerunt.

Hi Chinenses, non sub Chinarum regis iurisdictione agunt, sed terram peculiarem, Patanam dictam incolũt, quæ ad littora Siau sita est. Ibi suum peculiarem regem agnoscunt: & tamen cæterorum Chinensium moribus ac legibus viuunt. Nam & ipsimet Chinenses quidem sunt, sed istius fere ordinis, quo apud nos prædatores censentur. Nam plerique è patria aut profugi aut eiectitij sunt. Hi in Patana resederunt, quæ regio munitissima, & nulla vi domabilis est. Metropolis terræ illius Patana dicitur, portu pro nauibus vniuersis tutissimo & commodissimo, in quo saluum conductum exteris omnibus præstant. Quos verò in aperto oceano corripere possunt, eos non facile dimittunt. Hi referebant, Patanos nuper Chanpan Chinensem prædatos fuisse, quæ ex Iaua venerat, & cum Hollandis, qui tum temporis illic hæserant, negotiata fuerat: qui Chinensibus Regales octonorum pro mercibus reddidissent. Ex quibus intelligi poterat, naues Hollandicas ac Zelandicas, quæ in Indiam Orientalem soluerant, ibi appulisse, & in Iaua maiore negotiationibus vacasse.

Hi Patani Chinenses piper suum nimis grandi pretio æstimabant, & meros Regales pro eo exposcebant, quibus tamen Hollandi non admodum instructi erant. Nam quas merces magna secum parte attulerant, erant, panni lanei, Rassen, Arras, & linteamina: quæ vicissim Patani non magni æstimabant. Nihilominus tamen contractibus firmandis tam diu operam dederunt, dum inter eos tandem ita conueniret, vt Hollandi pro 20. Picos piperis tertiam partem pecuniæ, & duas tertias mercium allatarum, nimirum pannorum & Arras, reponerent, quolibet Picos, 120. libras pendente, 13. Regalibus octonorum exoluendo. Ita depacti, post biduum piper in naues inferre promiserunt. *Hollandorum ac Pantanorũ qualis contractus.*

His iam à naue digressis, Pilottus Chinensis, quem generalis secum

cum habebat, ipsum sedulo adhortatus est, vt sibi studiose caueret, & rebus necessariis omnibus prospiceret. Certis enim se indiciis sensisse dicebat, Borneos proditionem, & oppressionem Hollandorum moliri, modo id vlla arte ac ingenio confectum dare possint.

Hollandis Bornei insidiatur.

Ipsi tamen nihilominus more suo in permutando perrexerũt, indies varios fructus, gallinasque ac oua, quæ Prauvv seu nauiculis suis indigenæ subinde magna copia aduehebant, æquo pretio redimentes. Inter cætera verò, quidam ex Borneo, ex Canton Chinensis, sed animi simplicioris & apertioris, ad nauẽ accessit, rogans etiam atq; etiam, vt in Hollandorum naui absconderetur. Nam in Borneo se debere dicebat, cui non esset soluendo. Rogabat itaq;, vt pro sclauo ipsum deinde diuenderent.

Hic Pilotti sermones dato testimonio confirmabat, referens, magnum tum virorum tum rerum aliarum in Borneo apparatum fieri: ex quo non temere suspicari liceret, statuisse eos sub specie negotiationis proditoria & nefaria inuasione nauem subigere: cum alias, si sibi diligenter Hollandi cauerent, & in excubiis vigiles essent, nullum suis copiis vniuersis, ipsis damnum dare possint.

IANVARIVS. An. 1601.

Cal. Ian. An. 1601. sub exortum solis Prauvv plurimas sursum deorsum per sinum agi animaduerterunt, quæ post vniuersæ apud angulum quendam, vnius milliaris interuallo à naue distantem, congregarentur: ita vt vno loco Prauvv vltra 100. coactæ numerarentur. Ad eas ergò excipiendas sese vniuersos instruxerunt, & tormenta aliaque ad rem pertinentia, expediuerunt. His agitatis, Prauvv quædam ad nauem appulit, duos pipere saccos refertos afferens, dicensque, eos à rege mitti, petente, vt pro istis arma quædam ipsi reponerent. Quod generalis nulla quidẽ mora aut perplexatione fecit: fraudis ac proditionis intellectæ signum ne quidem minimum edẽs. Sed ex his præter duos in nauem non admisit. Paulo post Prauvv alia & secunda ad nauem accedit, qua 80. circiter vehebantur, storeis tamen ac velis, illi regioni familiaribus pleriq; intecti. Hac bos cum multis fructibus aduehebatur: quæ dicebãt, Regem aduenis honorarij loco missitare. Et hi vniuersi simul in nauem ascensuri erant, iubẽtes Hollandos, vt bouem sursum ad nauem inferrent, & apporrectos fructus à remigibus prehenderent. Quo dolo se id impetraturos censebant, vt simul in nauem recepti, eam cæsis Hollãdis commode occuparent. Cæterum Hollandi prouidi, nauem prius angulo cuidam admouerant, interdicebantque, ne nauem illi conscenderent. Quod ipsi tamen negligentes, confertim ac vi irrepere occæperunt: sed postquam cum sclopetis suis Hollandos in procinctu stare, ac ellychnia iam effumare viderent, à proposito desistentes, quid vellent, rogauerunt. Quibus Almirans, hoc se velle respondit, vt ex omni numero duo saltem tresue in nauem ascenderent, cæteri verò ab illo longius abscederent. Id quod promptè confectum datum est.

Borneo indigenarum nefaria insidiæ.

Post-

Posthæc quidam Patanus Chinensis cum nobilibus ac ministris aliquot nauem ascenderunt. Cumq; viderent, ibi diligentes excubias fieri, & consilij sui se non compotes pro voto reddi posse: excusatione longissima prætexta indicarunt, ex Prauvv illis collectis nihil omnino suspicionis capi debere, sed cognatum Regis cum tot nauibus ac vniuersis suis vxoribus animi gratia ad spectandam aduenam nauem illuc descendisse, nec quenquam quicquam hostili animo meditari ac voluere. Etsi vero Hollandi rogarent, cur, si res ita se haberent, eius ipsis præiudicium quoddam non fecissent: tamen se doli ac fraudis intentatæ verè gnaros esse, nec dum prodiderunt, sed factũ dissimulãtes, quod poterant, suppresserunt, ac regis illũ cognatum, nonnullis muneribus insuper affecerunt. Hos posteà Generalis à se dimisit, admodum sollicitos ac metuentes, ne meritam proditionis pœnam luerent. Huius verò perfidæ proditionis quidã Chinensis Patanus solus caput ac causa fuit: qui hunc ludum iam antè quoque luserat. Nam haud pridem quinque sociis sicariis adiutus, Barquen quoq; Lusitanicam occupauerat, eadem ferè, qua iam quoq;, perfidia fretus. Nam ad hanc peregrinantium prætextu ingressi, cum Lusitanos securos vidissent, insultu in eos facto, vniuersis capita amputaũt, & hostili manu Barquen occuparunt. Quæ tamen posteà violentis procellis ad Borneo depulsa, ab alijs iterum occupata est: ita vt ab eo Regi Borneo cum socijs iam è ministerijs essent. Cæterũ cùm indigenæ Borneo viderẽt, sperato successu proditionẽ non cõfici, cũ Prauvv vniuersis è statione sua eruperunt, & quoquo versum dissipati sunt.

Hæc Borneo insula vna ex maximis est, quas India orientalis habet. Ipsa ciuitas in loco cœnoso ac vliginoso sita est, vt Prauvv suis à domo vna ad alteram subinde commeare possint. Hæc 3000. circiter domibus insignis est. Præter has aliæ plurimæ passim in terra penitiore visuntur. Locus populosissimus est, viri habitatores proceri ac sagaces, armis instructi omnes incedunt, etsi sortis sint abiectissimæ, velut agricolæ & piscatores. Arma habent, arcus, hastasq;, quarum extremitates ferro præpilatæ sunt, furcas nostrates referentes. Tum & pharetras gerunt, 20. aut 30. iaculis plerunque refertas, quæ pleraque fucata & venenata sunt. Hæc confertim in hostes eiaculantur. Quibus qui feritur, ita, vt sanguis profluat, propter summã veneni, quo delibuta sunt, vim, haud dubio moritur. Mohumeticam religionem omnes profitentur, citius acerbissimũ mortis genus subituri, quã lardum gustent. Qua causa nec porcos illic alunt. Tot vxores ducunt, quot se alere posse censent. Fœminæ eorum prudentissimæ ac ingeniosissimæ sunt, quarũ multæ ad naues quoq; venerant, vt commercijs operam darent, quorum tractandorum admodũ peritæ sunt. Audaces ac animosæ sunt. Nam cũ vna illarũ ab Hollando quodam paulò crassius cõtrectaretur, ad arma illico diuertit, hasta ipsum traiectura etiam, nisi impetus interceptus fuisset. Corpo-

Insulæ Borneo descriptio.

Borneo indigenarum tela toxicata.

Religio.

Audaces fœminæ.

re fusco sunthoc à cæteris Indis nihil differentes, Lumbos veste linea innectunt. Sed plebis fex tota nuda incedit. Quamuis & ex his nonnulli tunica crocea vel rubra vtantur, quam corpori apte circumuoluere norunt. Porro in capite fasciam gestant, ex tenuibus gossypinis velis constantem.

Rex Borneo, admodum puer, per vicarium seu gubernatorem regni habenas moderatur: cuius vices iam cognatus eius, annosus admodum administrat. Sedes regia in Borneo ciuitate est. Magno ministrorum ac Sclauorum numero stipatus est. Nobiles ac cognati regis admodum fastuosi ac superbi sunt. Quorum cum nonnulli obtectis Pravv ad nauem appulissent, gestibus ac sermonibus admodum grauibus vtebantur, apud plerosq; magno loco habiti. In nauibus eorum mediis abacus seu mensa stabat, vasculis aliquot argēteis grauata, quib. suū Betele, ac calcem, quæ assiduo cōmasticāt, asseruāt.

Hollandi ex Borneo abituriunt. Cum Hollandi in hoc Borneo sinu diebus aliquot egissent, & tùm vnda, tùm variis cibariis sese instruxissent: viderentq; porrò negotiationes nullas sperari posse, quod præter eam piperis quantitatem, quæ ex Patane eò conuecta erat, nimirum 60. picos, de quibus Patani Hollandis picos 20. vendiderant, sed nondum tamen, vt promiserunt, propter tumultum intercurrentem tradiderant: Generalis cum officiariis cæteris sententiam fecit, vt inde discessione facta, cursus in Iauam & ciuitatem Bantam dirigeretur, tentareturq;, an negotiationes ibi quæstuosiores & feliciores agitari possent. Omnibus ergò expeditis, iter de nouo magna spe ingressi sunt.

Die 2. tanta tranquillitas mare occupauit, vt eodem die inde soluere non possent. Interà ad obhærentem nauem ex Borneo Pravv appulit, qua Chinenses Patani mercatores piper venditum aduehebant. *Hollandis emptum piper traditur.* Qui dicebant, quòd propter incumbentem tumultum pridiè promissis stare non potuerint. Borneos ijdem excusabant, quòd nihil quicquam hostile machinati fuissent. Hollandi ergò piperis picos 20. recipientes, pecuniam & merces, prout pacti erant, reposuerunt. *Pondera Chinensium.* Chinenses omnia sua bona mercesq; per Euanaer siue Romanee ponderant, & Cattas 100. pro vno Pyck numerant. Quælibet verò Catte pondo vnum est, cum quadrante, libræ Hispanicæ. Chinensibus his expeditis, illi ad Borneo reuersi sunt.

Pilottus Chinensis emanet. Pilottus iste, quem Hollandi ante Manillam acceperant, cum in Borneo amandatus fuisset, ad Hollandos non rediit, sed missis literis significauit, se ægrum admodum ac infirmum decumbere ex dysenteria, qua repentè correptus sit. Itaq;, quòd non reuerteretur, se excusauit, rogans, vt pro sedulis istis ministeriis, quæ iamdiu ipsis præstitisset, aliquid remunerationis acciperet. Generalis itaq;, qui apud se euoluebat, quòd is & nauis & bonorum suorum iacturam fecisset, & iam, vnde viueret, nihil reliquum haberet, fascem Arras cum mercibus aliis honorarii loco ei misit auit. Nam quamdiu eū nauigationis

ſuæ ſocium habuit, miniſteria fidiſsima & cōmodiſsima expertus eſt.

Die 3. ſub noctem, cum tenebræ denſæ eſſent, quatuor Bornei ad nauem adnatarunt, eo inſtituto, vt funem anchorarium præciderent: vt ita, libera facta nauis in terram concitatius illideretur. Id quod certè nullo ipſis dubio, vſu quoq; veniſſet, niſi tempeſtiuè conſilium id ſenſiſſent. Nam præter anchoram eam, qua fixi ibi excubabant, vnam ſaltem in naui ſuperſtitem habebant. Quarum vna perdita; nulla arte longius ſe ſuſtinere potuiſſent. Sed, vt dictum eſt, conſilium tempeſtiuè olfacientes, prolatis ſclopetis in eos glandes excuſſerunt, ac inſtantes in fugam egerunt. Hi Prauvv vnam ſecum aduexerant. Ex qua in vndas illapſi, eadem poſt vacuam ad nauem acta eſt. Prioribus noctibus iidem aliam quoq; Prauvv ab indigenis pretio emptam, abſciderant: ita vt noua parata opus haberent. Scapham ſiquidem ſuam ante Manillam perdiderant, ita vt cogerentur, deficientibus aliis commodioribus, hiſce nauiculis contenti eſſe.

Poſtquam illuxiſſet, ventum ex terra perflantem habuerunt. Anchoris ita ſublatis, inde ſoluerunt. Aliò quouſq; progreſſi, poſt ſe nauem quandam conſpicati ſunt. Ad quam cum decurriſſent, viderunt eam Chanpan eſſe, ac ex Iapponia in Manillam tendere: ſed propter obortas violentiores tempeſtates, in littus Borneo compulſam eſſe, vt ibi reficeretur. Hæc ibi 4. menſes exegit, priuſquam in Manillam redire poſſet.

Huius capitaneum, virum ſenem ac obeſum, natione Luſitanum ex Portaport, Emanuelē Louis vocatum, Generalis ad ſe accerſiuit. Idem aliquandiu in Malacca & Macca, locis Chinenſibus, habitauerat olim: tum temporis autem in Iapan ciuitatis cuiuſdam Larguaſacque incola erat, ex portu ſeu inſula Coihinochoe dicta pridem egreſſus, vbi duos integros menſes exegerat. Quos ſecum ſocios habebat, ferè omnes Iappones erant, eo modo raſi, vt ſuprà commemorauimus. Pilottus autem natione Chinas erat. Ex hoc capitaneo intellexerunt, in Iapponia magnam Hollandicam nauem appuliſſe, quæ ex ſocietate Pieter Verhagens eſſet, tempeſtatum iniuriis miſerè concuſſam & laceratam, adeò, vt fame partim, partim aliis morbis pleriſque confectis extinctiſque, ſoli 14. in ea ſuperſtites eſſent. Locus quem primò acceſſerant, Bongo vocabatur, ſub gr. 34. & minut. 40. ſitus. Sed Iappanus rex eandem nauem in portum alium Atonzam nominatum, abduci curauit. Is ſub 36½ gradibus ſitus eſt: vbi 4. anchoris in portu peropportuno incumbebant. Idem quoque Capitaneus commemorabat, populū eius nauis vniuerſum liberum tutumq; ibi commeatum impetraſſe, & eundi, quo vellent, promptā licentiam habere. Iiſdem quoq; factam eſſe poteſtatem referebat, ſcapham nouam condendi, quâ quô vellent, cōmearent. Quib. omnib. ex ſignis augurabantur, nauem eandem Verhagens prætoriam eſſe,

Nauis Verhagens ſocia in Iapponia appellit.

quæ 250. onera capiebat. Is ex Chili duabus nauibus ſoluerat quidem: quarum tamen alteram deſerere coacti fuerunt. Vt enim Capitaneus referebat, multis tormentis, ac Regalibus octonorum, mercibuſque aliis inſtructiſſima ea erat.

Hunc Capitaneum Generalis humaniter ac laute tractauit, & à diſcedente pernas aliquot cum annona alia emit, impendio rogitãs, vt in Iapponiam reuerſus, Hollandos ex ſe ſalute ſuauiſſima imperti- ret. Quod cum ei recepiſſet: viciſſim rogauit Generalem, vt vexillum ei cum cõmeatu Hollandico elargiretur. Quod nomine Illuſtriſſimi principis ei haud cunctanter datum eſt, & vtrinque ita diſceſſum eſt.

Ex ſinu Borneo ſoluunt.

Die 5. cum Eurus itineri commodus ſpiraret, reſumptis anchoris in ſinus ante Borneo ſeptentrionalem partem vela impulerunt. Cumq; ex ſinu eluctati fuiſſent, curſum ſuum intra ſeptentrionem ac occaſum direxerunt, altius mare occupaturi.

Die 6. cum ſerenum cælum fulgeret, terram Borneo adhuc in proſpectu habuerunt. Ipſi vero in occaſum intendẽtes, meta admodum periculoſa & infida pronauigarunt. Nam in ſeptentrionali latere nonnulla breuia, & in auſtrali facie aliquot inſulæ conſpicuæ erant. Sed & loci eius gnarum nullum Pilottum habebant, & mappæ inſuper non ſatis correctæ fidæque erant. Itaque dubio auſpicio currendum fuit, die nebulis ac imbribus admodum triſti.

Diei 9. aurora Generalis cum cæteris nautis commodum arbitratus eſt, vt iuxta continentem Malaccæ verſus boream ad Pulo Tymon nauis dirigeretur ad gradum tertium, ne ab inſula Pulo Tymon aberraretur. Hanc enim prius in conſpectum dari neceſſe erat, quod Chinenſis Pilottus à loco illo vſq; in Iauam viæ peritus eſſet. Inde ergò verſus auſtrum ac Zephyrum tendentes, circa meridiem ſolis altitudinem 3. gr. tenuerunt. Hinc ad auſtrum ſitam quãdam inſulam conſpicati, eam Pulo Tymon eſſe crediderunt. Ea ſub grad. 2. minut. 15. ſita erat. Ad eam cum ſpectatum propius appuliſſent, quæ eſſet, Pilottus Chinenſis internoſcere haud potuit. Eam tamen Borneo finitimam eſſe ratus eſt. Ibi plumbum 19. paſſibus iactantes, à prænominata inſula milliaris vnius interuallo aberant. Ea nocte dubio euẽtu, quo poterant, pernauigabant.

Die 20. ſub auroram aliam iterum inſulam intra ſeptentrionem occaſumque ſitam conſpicati, propius adacti breuia illi vicina deprehenderunt. Quæ cum tranſmiſiſſent, paulo poſt profunditatem 24. & 25. paſſuum attigerunt, vbi milliaris vnius cum dimidio interuallo in angulo Euroauſtrali 30. paſſibus conſidentes anchoram ligneam iactauerunt, quam fabri ad formam Chinenſium confecerãt. Nam præter vnã anchoram & funẽ vnum nihil reliquum habebãt. Vẽtus tum tẽporis borealis ſpirabat: & lignea dicta anchora vſq; ad veſperã durabat: quã venti tam violenti incubuerunt, vt eadẽ ſuſtinẽdæ naui iam nõ amplius ſufficeret. Nolẽtes ergò procedere, & ea ſtatione exire

Anchoram ligneam parãt.

coacti

coacti sunt. In littore illic forte nauē quandam conspexerāt. Ad hanc sese ingerere studuerunt, si fors quosdam Indos in colloquium pertrahere possent. Sed cum subinde magis magisque ad insulam conijcerentur, & nouis malis impedirentur, terrore perculsi sunt haud modico.

Die 11. sub auroram cœlum admodum turbidum ac imbribus infestum erat. Vento autem Cauro flante Hollandi sine velorum ope vlla in mari versabantur, sicut prægressa omni nocte fecerant. Nā noctu ad insulā appellere intutum videbatur. Vbi dies illuxisset, vela iterum tendentes, & intra septentrionem occasumq; cursum agentes, circa meridiem insulam quandam ad occasum austrumque vergentem conspicati sunt. Quod verò nox incumberet, vela iterum colligere coacti cursum suum obliquabant, cum eo tempore imbres frequentes incumberent.

Die 12. cum terra visa è conspectu euanuisset, velis iterum ventis datis intra septentrionem & occasum impulerunt: circa meridiem altitudinem gradus vnius. 50. minut. tenentes. Gubernatores verò putantes, se ex insulis iam dum eluctatos esse, cursum suum intra occasum ac austrum intenderūt. Sed circa vesperam terrā iterum quandā iuxta austrum occasumq; viderunt. Quæ cum meræ insulæ essent, intellexerunt, se non satis in occasum deflexisse, & has insulas in littore Borneo adhuc sitas esse, cum tamen littus Malaccanum siue Pochau teneri necesse esset, modo via ac tramite recto pergere vellent. Itaque consilio Gubernatorum commodum visum est, vt ambagibus nullis obitis pergeretur, sed rectà per insulas, via compendiosiore ocyus perrumperetur.

Die 13. exorto sole, aër totus illustris erat, ipsique visas ante insulas iam tenebant. Vbi intra occasum ac septentrionem inuecti, cum 7. vel 8. inde milliarium spatio alias quoque minutas insulas contuerentur, an per eas transire possent, periculum fecerunt.

Circa meridiem solis altitudo grad. 1. minut. 15. erat. Hac nocte tota cursum continuantes, postero mane intra scopulos nonnullos eminentes transmiserunt: post quos cum iam nullas amplius conspicuas insulas haberent, se eas vniuersas declinasse tandem arbitrati sunt. Et tamen nihilominus vento Cauro nocte ista obliquantes animaduerterunt, se iam æquinoctialem lineam vice tertia transmisisse. *Tertiò lineam æquinoctialē transeunt.*

Die 16. aër admodum turbidus incumbebat. Sed deinde serenato cœlo, versus austrum à se magnam insulam conspicati sunt, ad quam obtinendam posterum metam omnem impenderunt. Cumque in transitu nauem quandam vidissent, ad eam cursu facto operam daturi erant, vt ex illa Pilottum quendam nancisci possent. Circa meridiem eam attingentes, & Inconam esse videntes, ipsam interceperunt, ac spoliauerunt. Hi ex Ior se soluisse, regno nimirum Mala-

Holl. Ionckam prædantur, & Pilottum capiunt.

cæ finitimo, & negotiandi animo ad insulas quasdam contendere dicebant. Huius moderatorem Generalis secum retinuit, quod eum industrium, & finitimorum locorum omnium ac insularum Moluccanarum quoque peritum esse videret. Is cum filio suo in prætoria naue remanens, nautis suis, vt pone eandem consequerētur Ioncka, mandauit.

Iam ergò ad insulam propius delati, aggere eius presso ac humili animaduerso, de capto tempestiuè Pilotto gaudio magno perfusi sunt. Sine hoc siquidem duce ac moderatore naufragium vix euitaturi fuissent, cum ex locorum imperitia meta admodum periculosa decurrerent. Pilottus ergò monitor erat, vt ex insulæ illius latere occidentali peruadentes, rectà in Bantam cursum agerent. Sed quod aquilo admodum importunus ingrueret, intra insulæ occasum ac septentrionem ambiuerunt. Cum illum angulum transadigere non possent, ea nocte à vallo recedere compulsi sunt.

Insula hæc Banta erat, versus septētrionem occasumq́; vt & austrum ac ortum 7. milliarium spatio sub gr. 4. excurrens. Noctu ventus validus adeò & concitatus insonuit, vt metu excruciarentur non leui, ne in vallum propius coniectarentur. Ibidem è conspectu suo Ionckam comitem quoque, 5. vel 6. onerum capacem, perdiderunt.

Die 17. obliquè nunc prorsum nunc vorsum commearunt, vt angulum dictū insulę exuperarent. Sed quod ventus ex septentrione perflaret, nulla industria metam eam tenere potuerunt. His visis, Pilottus aliam sibi viam per insulæ angulum orientalem cognitam esse, innuit, cuius ductui lubentes vniuersi parebant. Nam sese differre longius non poterant, quod rudentum pars maxima miserè obtrita & confracta esset. Itaque intra ortum ac septentrionem intendentes, profunditatem 19. & 20. passuum tenuerunt.

Die 19. Cum meta præsumpta iugiter adhuc peruaderent, circa horam 9. insulam à se intra ortum ac septentrionem sitam conspexerunt. Ea Crimati vocabatur, à littore Borneo 4. vel 5. milliarium interuallo absistens. Hinc ergò primò intra ortum ac austrum, posteà circa vesperam intra austrum ac occasum decurrentes, quasdam insulas non longè à Bancka, breuiis vicinis plurimis conspicuas animaduerterunt. Intra has à Crimati medias cursum suum versus austrū ac occasum perpulerunt.

Adamantes boni.

Insulæ hæ omnes ab Indis habitantur: & in Crimati adamantes erui solent, quos venum postea in Malaccam inferunt. Hi in terrā suam peregrinis nullis aditum dant. Cursum suum hinc cum vento bono intra austrum ac occasum impulerunt.

Die 20. paulò ante solis exortum, breuia rectà sibi opposita viderunt. In quæ nullo dubio impegissent, si meta ea noctu percurrissent. Nam & ipsi Pilotto ea incognita fuēre. Hoc loco profunditatem 25. passuum habuerunt.

Die

Die 22.insulæ illi vicini erant, quæ 10. milliaribus à littore Iauano distabāt: vnde terram editam Iauæ etiam prospicere poterant. Cęterum versus austrum ac occasum pergentes, circa vesperam angulum quendam terræ humilis Curabon attigerunt, quę versus ortum à Bantam 25.& Iacatra 12. milliaribus distat, vbi littus versus occasum ac septentrionem, ac vicissim in austrum ac ortum effunditur. Hic cū Cæcias incumberet, 10. passibus anchoras iactare compulsi sunt, cum à terra 2. ferè milliaribus abessent.

Terra Iauæ ibi sub grad. 6. posita, magna parte ex ortu in occasum excurrit, sensuum æstimatione longitudine 200. circiter milliarium complexa, cum latitudine non admodum magna.

Die 23. ventus matutinus à vallo fortis spirabat. Itaque paulò profundius in mare se dantes, versus occasum ac septentrionem intenderunt. A meridie propter mutatum ventum, in occasum cursum flexerunt, circa vesperam tamen ad anchoras iterum diuertere compulsi, quod venti vis magno subinde incremento inualesceret. Itaque ferream anchoram iacientis, funem eius ruptura obtritum esse animaduerterunt, perculsione certè non leui. Nam huius postremæ si iacturam fecissent, contra maris tempestates deinceps se nulla arte asserere potuissent. Itaque plagam illam sarcientes, ad mediam vsque noctem ibi egerunt; à qua cum ventus australis incumberet, cursum suum in Bantam continuare cæperunt.

Funis anchorarius plagosus.

Die 24. vento Cæcia admodum valido insultante, cursui inhærere minimè potuerunt, sed circa vesperam retrò iuxta angulum ante Curabon passibus 15. anchoram facere compulsi sunt.

Sub auroram diei 25. Fauonio omnino aduerso impetiti sunt, nimirum in Bantam permeaturi. Qua de causa officiarios Generalis omnes coëgit, vt deliberatio fieret, quid factu nunc optimum & cōmodissimum videretur. Nam præter anchoram vnam superstitem non habebant: cuius insuper funis admodum obtritus & infirmus erat. Tum & cuiuis obuium promptumque erat videre durationem eius non admodum diuturnam fore, nec spem in eo certam collocari posse: ideò comprimis, quod hoc loco persæpè obliquandum esset, & propter instans anni tempus Zephyri istîc perennes ac continui flarent. Quibus omnibus exquisite trutinatis, proximum visum est, vt cursum suum in latere Iauæ orientale intendentes ad fauces seu angustias Balamboam contenderent, ac interea locum quendam, in quo sese reficere ac de nouo instruere possent, quærerent.

In Balamboam ire decernunt.

Die 25. decreto hoc publicè firmato, ac à singulis subscripto, anchoram, tribus ferè crepaturis insignem, emouentes, intra ortum austrumque irruperunt, & ad sinum Chirabon delati, Ionckas duas, pro ipsorum opinione in Bantam vela facturas, viderunt. Noctu vela stringentes, arbitrio vni maris sese mandarūt, quod per nocturnas tenebras plenis velis nauigare minimè auderent.

Die

Die 26. cum vento oborto Zephyroborea, Iauanam Ionckam insectati sunt. Quæ tamen, cum expeditior isto vento vti posset: eorum manus breui euitauit. Sic ad viam pertexendam se conferentes, intra Chirabon & Iaparam procurrerunt.

Die 27. tempore matutino terram quandam editam tenuerunt, in cuius parte orientali aditus humilis, & ante hunc iterũ duæ insulæ conspicuæ erant, iuxta quas Ionckæ prædictæ anchoras fecerunt. Ad fines istos Iapare sita est. Ipsi verò toto die ad ortum vehente cæcia intendentes, circa vesperam sinũ quendam attigerunt, cui rotunda ac orbica quædam insula Mandalecca dicta accubat, quæ inde versus solstitium brumale & plagam huic oppositam vsque ad Maduram insulam exporrigitur. Ea nocte lento passu intra ortum ac meridiem impulsum est.

Die 28. manè à vallo se longius abiectos viderunt, ita, vt nec insulam amplius prospicerent. Hinc itaque in austrum agentes, circa meridiem terram Cindaye viderunt, colle, pileum referente, & inferius latiore, insignem. Arbores pleræque ibi candescunt. Porro secundum Cindaye littus pergentibus, Pilottus Indicus significauit, in finitimo illic loco quodam, Iortan vocato, annonam ac refectoria commodè parari posse. Iorta verò in terra firma Iauæ sita est, Maduræ insulæ opposita, ac portu peridoneo commodissima. Is etenim licet vnius milliaris amplitudinem non excedat: indicabat tamen Pilottus, profunditatem 6. passibus non minorem esse, ita, vt ibi excubari percommodè possit.

Iorta situs.

Maduram insulam adeunt.

Eodem die circa meridiem Maduram insulam, grandem, ac 18. milliaria in complexu habentem, videntes, perpetuum in eam cursum fecerunt, vadum nimirum seu introitum intra continentem ac insulam situm peruestigantes: vbi in breuia impulsi, priusquam inde extricarentur, senis horis strenuè laborarunt. Cuius vnda quidem æquabilis, ac fundus mollis existebat. Tandem iuxta prædictum vadum intra continentem & Maduram insulam penetrantes, profunditatem 14. passuum receperunt. Eius ibi latitudo milliaris vnius spatio terminatur, cui alia quoque insula vicina est, quam in hoc, Maduram vero in altero latere reliquerunt.

Apud Iortam anchoras mittunt.

Tribus milliaribus propius ad brumale solstitium, Iortan ciuitas sita est. apud quam 15. passibus breui à ciuitate ipsa interstitio consederunt. In huius portu Ionckas 10. vt & alias in tumulis arenarum agentes viderunt. Nam is locus iaciendis anchoris, & nauibus emũdandis admodum idoneus est. Ibidem multæ de nouo Ionckæ extruebantur, forma admodum peregriua, ponè acuminatæ & coarctatæ, 20. 30. 40. aut 50. onerum capaces. Hinc in Moluccanas insulas ac Bantam crebræ excursiones fiunt, nauesque eo loco rebus variis, inprimis verò cæpis, aceto, & viæ necessariis aliis instruuntur.

Indigenarum hac vespera nemo ad naues accessit, præter Ionckã

vnam,

vnam,ibi in portu agentem. Huius dominus denunciabat,iam nihil aromatum ibi parabile esse, sed omnia hinc in Bantam auecta pridem esse propter naues Hollandicas,quæ istic appulissent. Idem referebat,iam id tempus opportunissimum instare, quo in Moluccanas insulas (ad quas semel tantum in anno nauigationes fierent) contẽderetur:ad quas species ac aromata post 4.aut 5.menses demum conueherentur.

Die 29.ventus occidentalis spirabat. Hollandi autem ante Iortam eo loco erant,vbi reficiendæ paulatim naui operam impendere maturam possent. Post meridiem,Lusitani aliquot, qui & ipsi ibi stationem agebant,ad nauem aggressi,Hollandis porcellana vasa & alia similia leuiora vendiderunt. Hi ipsi quoq; confirmabant idem,quod nulla iam aromatum copia parabilis,quodque Ionckæ illæ, ante Iortam stantes,breui in Moluccanas soluturæ essent. Ab eo deinde Canoę quoque aliquot appulerunt,ex Iorta Bonnanas, & fructus alios, ac gallinas vehentes. Potestatem itaque generalis sociis fecit, vt pro arbitrio suo liberè cum istis permutarent,& se quisque necessariis rebus instrueret. *Holl. refectoria accipiunt.*

Postero die Lusitani ad nauem denuò accesserunt, Generali Barren vnam Macis emptum offerentes. Pro qua Generalis ipsis pannos reposuit, dicentibus, ante elapsum biduum se merces istas non tradere posse. *Macem emit.*

Die 31. iidem Lusitani redierunt, quendam secum adducentes, quem in Iortam è suis primorem dicebant. Nam non procul a ciuitate domum peculiarem, vallo munitam Lusitani habent, in qua 7. vel 8. eorum agentes,negotiationibus vacant. Nam ibi merces varias vndecunque emptitant colliguntque, quas posteà in Malaccam reuenditum mittunt. Cæteri populares eorum omnes in Malacca habitant, & quotannis huc sui quæstus causa commeant. Hi Generalem fructibus nonnullis, ac rebus leuioribus aliis per suos sclauos allatis donarunt. Quos Generalis vicissim linteis remunerauit, & in honorem eorum aliquot tormenta exonerauit.

Cal.Febr. prædicti tres Lusitani iterum in nauem ascenderunt, sclauos secũ adducentes omnes Mestisches, id est, ex dimidio albos, ex dimidio atros. Inter illos quidam etiam in Lusitania natus erat, qui commemorabat, se in Hollandia quondam captiuum egisse, cum classis Hispanica ibi impressionem fecisset, & Capitanei Don Diego ministrum ac seruum fuisse. Idem quædam etiam germanica verba pronunciabat, & ex parte Gallicam linguam callebat, annos circiter 30. natus. Is ex Calis oriundus videbatur, quod ex morum ac gestuum grauitate singulari augurari licebat. Eorum primus hac vice in terra manserat. Hollandi cum de Mace aduehenda percontarentur:responsum acceperunt,nondum vniuersa parata esse:facturos se tamen, vt postero die certò ac indifferenter adue-

hantur. Quæ verba Generali ſuſpicionem mouerunt, quaſi Luſitani quid monſtri alerent, & fictis verbis Hollandos eluſos nefaria quadam proditione circumuenturi eſſent. Securitatis itaque ſuæ gratia Luſitanos ſecum in naue retinuit: ac Pilottum ſuum in terram emiſit, qui de Pilotto diſpiceret, ipſos in Balambóam prouecturo. Is enim ex Malaica Pilottus cauſabatur, ſe finium iſtorum nullam notitiam habere. Hæc dum fierent, intereà Hollandi cum Iortanis de fructibus ac gallinis contraxerunt: pro quibus ipſis cultellos Norimbergenſes, ſpecula, aciculas, lintea, veſtes laneas, & ſimilia alia repoſuerunt. Regales tamen octonorum his omnium cariſſimi erant. Tam fœminæ quam viri confertim ad permutationes cum Hollandis faciendas irruerant.

Hollandi Luſitanos ſecum retinent.

Eodem die Ioncka Iauana Iortæ portum ingreſſa, ſui aduentus ſexies exoneratis tormentis ſignum dederat.

Die 2. cæcias ſatis importunus ſpirauit, ibi hoc anni tẽpore perennis. Is Monſons dicitur. Hoc die Generalis Pilottum denuò in terram emiſit, ac à ſe dimiſit, quod porrò eius tractus is minimè peritus eſſet. Cui diſcedenti muneris ac mercedis loco, pannos, ac lintea, & merces ſimiles propter officia ac miniſteria aliquandiu magna fide pręſtita largitus eſt. Cuius opera ſi caruiſſent, propter paſſim in trãſitu interiecta breuia ac tumulos, tanta meta curſum ſuum proferre haud quaquam potuiſſent. Hunc ante Manillam, in Chanpan quadam oryza onuſta corripuerant: quæ Chanpan poſteà cum ſex Hollandis, vt ſupra dictum eſt, amiſſa ac deſiderata fuit. Ibidem alterum quoque Pilottum, in Borneo conductum, à ſe dimiſerũt. Quos toto eò tempore, quo nauigationis ſocij ac moderatores fuerunt, humaniter ac lautè ſemper habuerunt.

Pilottus Chinenſis dimittitur.

Circa veſperam, Luſitanorum quidam duos faſces Macis, dimidium ferè Bar conſtituentes (Bar verò 200. libras pendit) naui aduexit. Præter quam quantitatem nihil vltrà parabile eſſe prætendit. Nam & hanc non niſi magno labore comparari potuiſſe, ideò corrogatam, vt verbis fidem præſtaret. Hollandi autem facilè hinc ſuſpicari potuerunt, merces eas non admodũ probas fore: quod re ipſa quoque ita ſe habere paulò poſt compererunt.

Macis aliquid accipiunt.

Poſtero die tormenta ſua in nauis profundiora demiſerunt, itineri nouiter adeũdo ſe totos accingentes. Nã iam fructibus neceſſariis vt Bonnanis, Limoniis, Granatis, & Tamarindis, contra luẽ ſcorbuti admodum ſalubribus, ſatis inſtructi erant. Pro cibariis aliis præter gallinas nihil compararunt: quod indigenę omnes Mahumetanę ſectæ aſſeclæ eſſent, qui nec lardum edunt, nec ſues alunt.

Die 3. Generalis officiarios vniuerſos, vt Gubernatores, nautas, teſſerarios & alios ad ſe conuocauit, & ſignificauit, vt poſtquam iam à fructibus ſatis inſtructi eſſent, nec ſpes vlla plurium redimendarum ibi mercium affulgeret, iam ſobrio conſilio & prudenti medita-

meditatione decernerent, an cum isto & nauis & rerum aliarum apparatu in Moluccanas insulas pertendi & pronauigari deberet. Officiarij verò omnes vno ore responderunt, se ad iter hoc conficiẽdum nec anchoris, nec funibus, nec vllis aliis, viæ necessariis, satis instructos esse: quib. & ipse Generalis haud ambiguè astipulabatur. Itaque euolutis omnib. Generalis cum officiariis cæteris decreuit, vt primo quouis tempore reditus in patriam maturaretur. Hoc adeò fine commodũ esse rati sunt, si per fretum Balamboam secundum Iauę maioris latus orientale, & porrò vltra Cabo de Bona Esperança cursus in Hollandiã institueretur. Quod iter, vt Deus, terræ, maris ac cœli summus moderator, benedictione sua clementer sospitaret, supplices ei vota profundissimo spiritu fecerunt. *Senatus statuit, vt in patriam reditus fiat.*

Generalis ergò, dimissis Lusitanis, qui de suis quendam, Augustyn Nunges apud Hollandos reliquerant, quæcunque ad viæ felicitatem necessaria erant, prouidus adornauit.

Iortan ciuitas, iuxta littus sita, 1000. circiter domibus insignis est. Eæ omnes ex ligno fabrefactæ sunt: nullis muris vallatæ. Rex ciuitatis ac regionis illius Hollandorum tempore in Passaruan aberat, vbi maxima anni parte agere solet. Hic ipsus est, qui ante annos quinque Balamboam ciuitatem obsidione cinxerat, cum naues ex Amstelredamo ibi appulissent. Qua etiam ciuitate tandem potitus, Regem eius cum omni familia ac cognatione extirpauit & deleuit. Durante eius ciuitatis obsidione populi numerus maximus interiit. Nam regionis eius aër vsque adeò insalubris erat, vt breui spatio infinitos abripuerit. *Descriptio Iortan ciuitatis & regis.*

Cuius malignitatis asserunt causam fuisse sanguinis profusionem crebram ibi factam: qui putrefactus aërem seminario pestifero polluerit.

Prædictus Rex, Rey de Sorbay quoque salutatur, quæ ipsa quoque ciuitas à Iortan non longè distat: ita vt hodiè vnicus Rex, simul Sorbay, Iortam, Passaruan & Balamboam imperio suo moderetur. Regiones hæ vniuersæ Mahumeticam religionem profitentur, quã tanta superstitione colunt, vt contra statuta eius ne tantillum quidẽ delinquant, etsi vitæ suæ iacturam facere cogantur. Ea pertinacia in edenda carne suilla comprimis insignis est. *Mahumetani à carne suilla abstinent.*

Pagodes siue templa sua pleraq; in syluis habent, à via publica certis interuallis semota: ad quæ magna ex parte circa meridiem precum faciendarum causa properant. In templis idola venerantur, cacodæmonis specie horrida, exertis cornibus truculenta, & triplici capiti imposita corona spectanda. In Iortan sacerdotum primarius habitat, qui cæterarum terrarum velut Papa ac Pontifex est. Huius aula extra ciuitatem, domibus frequentibus conspicua erat: & idem 120. annos ætatis attigerat. Is tamen multas vxores alebat, quæ ipsum fouerent & calefacerent, ac lacte suo nutrirent. Nam propter extremum *Religio Mahumetanorũ.* *Papa in Iortan, senex lacte fouetur.*

mum ſenium cibo alio nullo frui poterat. Chriſtianorum is iuratus hoſtis eſt. Rex tamen Luſitanis æquè ac nationibus aliis quædam priuilegia ac libertates indulget, quod ex horū negotiationibus quæſtum vberrimum ſentiat.

Iauanorū mores.

Hi Iauani belli periti ac gnariſſimi ſunt. plerique tamen fraudulenti & inſidiatores: qui propter leuis quæſtus ſpem hominem trucidare non verentur. Ad vxores eorum propius vno paſſu adire non licet: ne quid dicam de contrectatu. Eę pannis lineis ac goſſypinis veſtitæ, Betele perpetuò mandunt.

Hollandi Iorta ſoluunt.

Die 4. quamprimum Sol illuxiſſet, Hollandi ex littore Iortan ſoluerunt, Pilottum Malaicum, cum interprete Luſitanico ſecum vehentes: quorum hic in contractibus: ille in via, ipſis commodus eſſet. Itaque, vt in Balamboam penetrari poſſet, opus erat, vt in ſinum reuerterentur. Nam intra Maduram ac Iauam verſus ortum iterum perrumpendum erat. Hac meta ergò cum redirent, alicubi quidem aliquandiu obhæſerunt, ſed tamen eluctati tandem, & in viam Balamboam perducti, circa veſperam vela ſtrinxerunt, & ventis nauem crediderunt.

Die 5. manè vela iterum pandentes, à Paſſaruan non longè aberant, Panerucan à tergo relicta. Circa meridiem in editiore oceano nauem cum grādi malo conſpicati ſunt, auxilio ac moderamine (vt apparebat) deſtitutam. Ad hanc cum properaſſent, eam cæcis ac abditis breuiis incumbere animaduerterunt. Ea nauis grandiſſima erat, onerum circiter 600. capax, in qua nonnullos nautas adhuc ſuperſtites viderunt è longinquo.

Grandis triremis 600. onerum capax.

De hac naue Luſitanus, Auguſtyn Nunges, iſtiuſmodi referebat: triremem nimirum eam ex Malacca eſſe, in hoc inſtructam, vt in Inſulam Amboynam peruaderet, & Luſitanos, illic in extructo caſtello ſuo ab indigenis grauiter obſeſſos, præſidio reficeret. Luſitanorum enim conſiliū eſſe, caſtellum forti præſidio munitū, ita ampliare & firmare, vt in eo ſecuri, ac fœdere cum Bandanis vniti, vniuerſos alios, eò negotiationis gratia appulſuros, inde exigere & propulſare, ſolique deinceps in Moluccanas inſulas commercij cauſa commeare poſſent. Quod tamen conſilium eorum, vis maior è cœlo, iſto naufragio inducto, clementer eluſit ac impediuit. Quamquā qui in hac naui erant, ſuffocationis nullo periculo premerentur. Tota etenim nauis ſupra vndas eminebat, ſolo fundo altius in vndis defixo: cuius puppis quoque ponè iam liberata fuerat. Ex quo colligi poterat, eos ibidem ad minimum triduo integro obhæſiſſe. Iā enim nimis aliis hoc vnicum agere videbantur, vt bona ac merces commodè ſaluarent ac eriperent. Suſpicabantur tamen Hollandi, etiam ſui inuadendi cauſa iſtos meta hac anteuertiſſe, quod fors comperiſſent, ſibi per Balamboam tranſitum præſumptum eſſe.

Huiuſce nauis tanta vaſtitas erat, vt in ea 800. circiter viri peruehe-

heren-

herentur, necessariis insuper rebus instructissimi. Nam vt dictum est, cum apparatu haud tenui in Moluccanas insulas quoque peruasuri erant. Ad hos Hollandi tam propinqui appulerunt, vt propter iā notatā aquarum mutationem ad scopulos eos latentes propius accedere non auderent. Quem secum Malaicum Pilottum Hollandi habebant, is recensebat, hoc iter se quidem aliquoties confecisse, sed breuiorum istorum nullam vnquam notitiam accepisse, quæ à Iaua 2½. milliarium circiter spatio deflecterent. Cæterum periclitante ibi naue relicta, Hollandi cominus ad terram sese extulerunt, & circa vesperam freti Balamboam versus austrum declinantis, ac intra Baly insulam maioremq; Iauam intercurrentis fauces ingressi sunt. *Fretum Balamboam Hollandi obtinēt.*

Baly insula, terra edita & sublimi constans, ibi ex ortu in occasū porrigitur. Hinc Hollandi propius ad Insulam Iauam sese ingerentes, insignem profunditatem, obiectis tamen frequentibus scopulis periculosam, acceperunt: vbi anchoram secundum crepidinem Praccade, deorsum ferè ad vndas propendulam iactarunt. Ea verò breuia, in quib. dicta triremis obhæsit, hinc ad ortum austrumq; 4. ferè milliaribus distabāt, quod ex prominente adhuc malo facile metiri poterant. Vespera tranquilla, ventus terrestris leuior inundabat.

Die 6. vento spirante cæcia, anchoras emolientes, longius in fretum penetrarunr. Sed in australi latere aditum nō admodum diductum notarunt: à qua Baly insula 2. vel 3. milliaribus adhuc aberat. Hic tranquillis ventis, iterum anchoris incumbere coacti sunt. Vbi dum starent, sex Ionckæ ex Balamboam appulerunt. propter malaciā iuxta nauem Hollandorum considere coactæ.

Itaque Generalis Malaicum & Lusitanicum Pilottos in Ionckas illas emisit, vt, quo vellent, deinceps proficiscerentur, cum ipsorum ministerio amplius non opus haberet. Hac in statione tum noctem illam tum diem sequentem exegerunt. Nam etsi quidem distinctis aliquot vicibus anchoram emouissent: eandem tamen propter nimiam ventorum vim & miram loci profunditatem illicò iterum iactare coacti fuerunt.

Die 9. borealis ventus satis idoneus incumbens, fecit anchoram iterum attolli, & secundum longitudinem à freti faucibus 4. ferè milliarium spatio nauem proferri. A meridie, cum freti medium præcisè tenerent: ex altero latere Baly, ex altero verò Iauam reliquerunt. Atque, cum cæciam leuiter spirantem sentirent, tota nocte feliciter promoti sunt, admirantes impendio, quod à fluctibus retrò non abiicerentur. Ea nocte freti tractum extremum exsuperarunt: ad cuius limites collis rotundus quidam, insulæ similis emicat, post quem longa eminentia versus depressiorem terram vbi Balamboa sita est, porrigitur.

Die decimo cum fretum egressi essent, ponè respectantes, quo modo angustiæ post ipsos contigua Baly insula clauderentur,

animaduerterunt. Ibi porcinum angulum Baly, intra ortum ac meridiem à ſe declinantem habentes, curſum ad hybernum ſolſtitium intenderunt, vt altiori mari propius ſeſe conſererent. Hinc Iauæ terra in occidentem tanto tractu procurrebat, quantum proſpectu venari ſuo poſſent.

Die 11. manè ventus Zephyrus perſpirabat. Terram Iauæ autem à ſe intra ortum ac ſeptentrionem conſpicati, vento aduerſo non leui quatiebantur. A meridie in auſtrum ſub altitudine 13. grad. deflexerunt: à quo iterum propter ex aduerſo vrgentes ventos in ſeptentrionem abacti ſunt. Cæterum hinc verſus Cabo de bona Eſperança ad ſolſtitium hybernum deproperatum eſt.

Ad Cabo de bona Eſperança diuertunt.

Die 18. vento ab occidente ſpirante, ſub meridiem ſolem rectà vertici incumbentem attigerunt, ventis magna ex parte quietis & tranquillis. Illìc latitudo 11. grad. & 20. min. erat. Hæc autem malacia diebus 10. integris durans, quo minus meta recta pergere poſſent, admodum obſtitit.

Solem in Zenith habent.

MARTIVS.

Cal. Martij circa veſperam commodũ Euronotum adepti curſui interrupto hactenus inſtiterunt, altitudinem gr. 12. numerantes, nimirum in lineæ parte auſtrali.

Die 14. altitudinem 20. grad. 44. minut. terentes, ſe nimis longo deflexu in auſtrum exorbitaſſe depręhenderunt. Curſum ergo correcturi propius ad occidentem intendebant.

Die 19. Martij Euro ſpirante, circa meridiem ſolis altitudinem 24. graduum, 45. minut. tenuerunt. Itaque intra ſeptentrionem ac occaſum impulſi, die vigeſimo quarto ad gradus 28. minut. decem euecti ſunt.

APRILIS.

Cal. April. vulturnus admodum potens incubuit: quo tempore altitudo 30. grad. 50. minut. extitit.

Die 4. venti confertim tam violenti inſonuerunt, vt nonnullis collectis velis opus eſſet. Et cum iam 32. gr. & 15. min. altitudinem tenerent, intra auſtrum ac occaſum intenderunt, vt deſiderati Cabo altitudinem adipiſci poſſent.

Die 8. altitudinem gr. 34. & min. 45. occuparunt, vento bono & optato continuante.

Die 14. altitudo grad. 35. & 10. min. erat.

Die 19. tum malacia, tum aduerſo vento ambiguoque incumbentibus, generalis diſpenſandæ aquæ modum præſtituit, vt porrò cuilibet indies quatuor ſaltem ſemunciæ miniſtrarentur, quę quantitas quarta menſurę meta minor eſt. Ad hanc parſimoniam propter diutius aduerſos ventos inſtantes redacti ſunt. Hoc tempore altitudo 34. grad. 30. min. erat.

Aquæ noua diſpenſatio.

Die 24. color vndæ mutatus plus vireſcere incepit: quo loco auium copia magna comparuit. Circa veſperam, cum iam tenebræ incumberent, verſus occaſum æſtiuum à ſe fulgorem, coruſcanti igni

igni similem viderunt. Quem, cum tenebræ magis magisq; densescerent, posteà multò distinctius internouerunt, à quo non longius 4. milliaribus se abesse censuerunt: Rationeq; loci inita colligere aliud nihil poterant, quàm ibi terrā eam sitam esse, quæ intra Cabo Falso & Cabo de bona Esperança intercederet. Hoc ergò igne ostenso, Deus eos iterum à singulari infortunio præseruauit. Nam pro supputatione gubernatorum ibi à Cabo de bona Esperança 200. milliarium interuallo adhuc aberant, & si ductorem hunc ventum secuti fuissent, in terram facillime illidi poterant. Quem tamen ignem cum vidissent, in altiorem Oceanum sese recipientes, terram vicinam declinauerunt.

Circa meridiem altitudo solis 34. grad. & 35. minut. erat. Ibi propter malaciam obliquantes, vela sua, quæ prioribus tempestatum insultibus obtrita fuerant, resarciri curarunt. Sub vesperam occiduo vento spirante, passis iterum velis intra austrum occasumque incurrentes, noctu fulgorem ignis alium in ortu ac septentrione medio conspicati sunt.

Die 26. manè terrā quandam à sese iuxta ortum ac septentrionem animaduerterunt. Ibi ventus ex occidente tàm validus incumbebat, vt velis vniuersis constrictis opus esset. Sine velis ergò ad concubiam vsque noctem ventorum vi acti, posteà vento meliori vti cœperunt.

Die 27. cum ventus tranquillus esset, circa meridiem solem in grad. 34. min. 40. habuerunt, à terra anteà visa vix sex aut septem milliaribus distantes.

Cal. Maij vehente Africo intra occasum ac septentrionem incurrentes, à Cabo de Bona Esperança 45. circiter milliaribus se abesse extimarunt. Circa meridiem sol in grad. 37. min. 15. errabat. *MAIVS.*

Die 2. ventus præcipuè occiduus spirabat. Itaq; altius procurrere ipsis vectore eo non licebat. Sub noctem austro inualescente, intra septentrionem occasumq; successu valdè optato promoti sunt, grad. 35. & 15. min. altitudinem numerantes.

Die 3. aurora terram quādam intra orientem ac septentrionem sitam, pressam admodum, ac extremitati insulæ similem conspicati sunt. A qua cum senorum milliarium interuallo adhuc abessent, bolide missa 80. pass. profunditatem æstimarunt. Indiciis itaq; non leuibus sibi persuadebant, quod à Cabo de bona Esperança non abessent longius. Inde ergò Euro impellente, felici & propera meta ad occasum intenderunt. Circa vesperam prædictam terram versus septentrionem sitam adhuc obnotarunt.

Die 4. sub auroram terram præuisam è conspectu suo prodiderunt, rati se iam Cabo de bona Esperança admodum propinquos esse. Cursum ergò porrò versus occasum ac septentrionem continuantes, ad S. Helenæ insulam magno gaudio sese protulerunt, Deo *Ad S. Helenam procurrunt.*

trinuno, summo benefactori, de hac eousq; meta feliciter obtenta, gratias ingentes promentes.

Die 6. Cæcias incubuit. Ibi altitudo solis 33 grad. 10. min. numerabatur. Hoc vento diebus sex integris prouecti, 11. die solis grad. 30. min. 10. habuerunt. Post hæc circa vesperam à solis occasu ventus commodior, nimirum Libonotus incumbens, nauem propius ad S. Helenam pepulit.

Tropicum cancri attingunt.

Die 18. austro spirante intra septentrionem & occasum imprimentes, solis altitudinem 22. grad. min. 30. habuerunt, cum iam Tropicum cancri iterum attigissent.

Die 22. altitudo 16. grad. 30. min. erat. Ibi versus occasum vela ingerentes, à S. Helena 120. milliaribus sese abesse augurati sunt.

Die 23. vento australi vehente, sub meridiem solis altitudinem 16. grad. tenentes, cursui priori inhæserunt, distinctis vicibus iam pluuiis, iam serenitate reuertente.

S. Helenam insulam impetrant.

S. Helenæ descriptio.

Die 26. S. Helenam iuxta occasum ac septentrionem à se prospicati sunt. Ea terra editissima, duo in longitudine milliaria complecti videtur. In boreali latere præcipiti ac decliui monte insignis est. Porrò ergò toto die vulturnum bonum & opportunum adhibentes, circa vesperam portum S. Helenæ ingressi sunt. Is in partem septentrionalem pandebatur, terra versus medium ortus ac austri prominente. In sinu ergò quodam priore, 14. passibus anchoras iactarunt, postquam editum eum angulum transmisissent, supra quem in prærupto monte suffixa crux videtur. Ab hoc angulo glandis iactu alius secundus abest, sacello proximo insignis: iuxta quod recentis vndæ riuus deruit: quem postero die ingressi sunt. Generalis, postquam præsidiarios disposuisset, & modum hauriendæ aquæ constituisset, in terram ipsemet egressus est. Nam, cum vnam tantùm Canoam ex Borneo aduectam secum haberent, propter insulæ crepidines aquæ inuasatio ipsis difficilior facta est. Aqua, vt diximus, post sacellum vnius à mari lapidis iactu deriuatur. Iuxta cuius ripam ficos plurimas consitas deprehenderunt. Mala aurantia ibi nulla inuenerunt. vnam tamen palmæ arborem ibidē quoq; nacti sunt. Hac ipsa in insula nomina quorundam descripta inuenerunt, eorum, qui ex Hollandia Anno 1599. in Indiam orientalem vela fecerant. Hoc verò anno, præter vnam Lusitanicam, quæ in Angolam cursum tenuerat, naues in portu nullæ egerant.

Die 28. hauriendæ aquæ instituto iterum in terram egressi sunt. Sed quod pluuiæ fortes prægressa nocte decidissent, vnda turbatior erat, quàm vt potari posset. Circa tamen meridiem, cum Sol illustrior emicuisset, aqua rursus inclaruit, vt tum eo, tum sequente toto die dolia sua vniuersa complere possent. Quidam à nautis ingentem piscium copiam captarunt. Quo cibo præcipuo illic vsi sunt. Etsi enim in ea insula damæ ac capreæ, numerosæque aues

passim

paſſim videantur, eæ tamen vſque adeo feræ ſunt, & fugaces, vt feriri ægrè poſſint

Die 30. Generalis poteſtatem vniuerſis fecit, vt in terram egrederentur, tentarentq; an feras ac aues capere poſſent. Confertim ergò nonnullis iuga montis aſcendentibus, præter damas duas ternaſue ad nauem nihil attulerunt.

Circa huius diei veſperam, binis ante ſolis occubitum horis ex dicta S. Helenæ inſula iterum ſoluerunt, quæ ſub gr. 15. min. 50. ſita eſt. *Ex S. Helena ſoluunt.* Curſum ſuum inde intra occidentem & ſeptentrionem ſpirante Africo immiſerunt.

Cal. Iunij vento prædicto adhuc continuante, curſui ſuſcepto iugiter inhæſerunt. *IVNIVS.*

Die 5. circa meridiem altitudo 10. grad. 30. min. attigerunt.

Die 7. Euro ſpirante, mane Inſulam Aſcenſionem in ſeptentrionali latere à ſe prouiderunt, à qua tùm temporis ſeptem ferè milliaribus aberant. A meridie altitudinem 8. grad. & 20. minut. habuerunt, viſam inſulam ſub gradu circiter 8. ſitam eſſe arbitrantes.

Die 14. continuante Euro circa meridiem altit. min. 5. vel 6. in latere boreali lineæ habuerunt: quo die lineam æquinoctialem iam vice quarta tranſmiſerant. A qua cum ab occaſu paulò magis in ſeptentrionem deuiarent, die 15. circa meridiem gr. 1. minut. 15. in lineæ ſeptentrionali plaga tenuerunt. *Quartò lineæ æquinoctialem tranſmittunt.*

Die 16. ex ſeptentrione 6. ad ſe naues appellere conſpicati ſunt: ad quas cum deproperaſſent, eas Hollandicas eſſe, & Generali Iacob Heemskerck parere, ac in Indiam orientalem pertendere, intellexerunt. Hi in hoc itinere iam duos menſes exegerant, & Vice Almirantem cum Liburnica perdiderant, poſtquam cum 13. Hiſpanicis nauibus confligere coacti fuiſſent. Hæ enim propè Salinas inſulas illas inuaſerant. Celocem dicebant ab hoſtibus quidem captam eſſe: ſed Vice-Almirantem tamen ſperabant, è manibus eorum elapſum eſſe. Ex his ipſis Hollandi quoque indicium acceperunt glorioſæ eius victoriæ, quam illuſtriſſimus Belgij Princeps in Flandria contra Hiſpanos acquiſiuiſſet: qua pugna aperta, Hiſpanorum ad 8000. millia cæſa, ipſemet vero Almirans de Arragon cum capitaneis ac dominis plurimis captiui facti ſint. Referebant iidem, quod propter tumultum & ſeditionem in Anglia concitatum Milloort Exceſter cum primatibus aliis capitis ſupplicio affectus ſit. *Iacob Heemskerck Generalis in Indiam orientalem abit.*

His cognitis & euolutis Generalis ſtatuit poſt Angliam ac Hyberniam reditum in Hollandiam maturare. Itaq; circa veſperam, diſceſſione ſueto more facta, curſum ſuum intra ſeptentrionem occaſumq; direxit. Hoc tempore altitudo grad. 2. min. 40. in lineæ ſeptentrionali latere erat.

Die 19. cum altitudinem 7. grad. attigiſſent, noctu imbribus impetiti ſunt, quadriduo integro durantibus.

Cynosuram iterum videt. Die 24. Borea flante, sub noctem polum arcticum iterum conspicati sunt sub gr. 11. min. 10.

IVLIVS. Solem in vertice habent. Die 5. Iulii Caurus potens fortisq; perflauit. Hîc solem iterum rectà vertici impendentem habuerunt.

Die 8. vento Euro spirante intra occasum ac septentrionem cursum impulerunt, à meridie sub grad. 27. agentes. Ibi in mari copiosas herbas fluctuare viderunt, Saragossa vocatas.

Saragossa. Die 13. sub gr. 32. min. 30. malacia incubuit, diebus 15. integris durans: quo tempore Saragossa omnia plena erant.

Panis reliquiæ omnes distribuuntur. Die 22. qui Dominicus erat, Generalis, quantum vspiam panis supererat, viritim distribuit: vbi 2. libræ vnicuiuis cesserunt panis, admodum vermiculosi & corrupti, cuius vix portione dimidia frui possent. Deinceps ergò præter oryzam nihil reliquum habebant.

Die 28. circa vesperam Fauonius perspirauit, ipsiq; versus septentrionem nauem impulerunt, vt Corues & Floris transcendere possent. Postero die sub grad. 36. erant, à die 13. ad hunc vsq; perpetua malacia ferè vsi. Hoc verò die Fauonius iterum fortis incubuit, & Saragossæ plurimum apparuit.

AVGVSTVS. Cal. Aug. cursum suum intra occasum æstiuum impulerunt, circa meridiem gr. 40. tenentes, & à Corues ac Floris insulis occidentalioribus 45. circiter milliaribus distantes. Hinc verò visum est Generali ac gubernatoribus, vt metam porrò suam intra Angliam ac Galliam ad Hollandiam corriperent, quod propter annonæ penuriam, & supellectilis nauticæ inopiam post Angliam commodè transmitti non posse videretur. Itaq; cursum suum inde intra ortum ac septentrionem impulerunt.

Die 11. versus ortum nauem conspicati, ad eam procurrerunt. Quam tamen, quod meta sua rectà profestinaret, assequi non potuerunt. Huic ergò exonerato tormento signum dantes, vela maiora demiserunt. Quod cum, qui in altera naui erant, prospexissent, cursum sistentes, disploso tormento expectationis futuræ indicium fecerunt.

Hollandi grauiter læduntur à tormento. Itaq; cum boatu simili Hollandi ex eo tormento, quod in prora stabat, respõsum daturi essent: id violentissimo fragore discrepuit, & frustillatim dissilijt, ita, vt fragmina nonnulla per aërem grandi tonitru peruolitarent, alia in malum maiorem incuterentur, qui ob id in tres partes confractus est.

Tormentorum magistro, qui aliquot passus retroactus fuerat, pes detruncatus est, præter alios, qui & ipsi nonnihil oblædebantur. Illius famulus, Pieter Reyner, eodem momento occisus est. Adeoq; hoc periculo non multò plures læsos esse, omnibus certè admirationi singulari fuit. Nam ipse Generalis cum multis suis tormento illi admodum propinquus astiterat. Porrò, cum, quæ fierent, in altera naue isti viderent: cursum suum citra moram promouerunt, & inde soluerunt. Hollandi verò vela colligere, & malum nouum

uum condere coacti, posteà intra ortum ac ſeptentrionem concitatius iterum procurrerunt.

Die 13. ſub gr. 48. min. 15. nauigarunt. Hîc cum mappis ſuis gubernatores ad Generalem ingreſſi ſignificarunt ei, quod à Sorlinghes 80. adhuc milliaribus abeſſent, nonnullis contrà contendentibus, interuallum hoc 105. milliarium eſſe. Curſui nihilominus ſeriò inhærentes, poſtero die bolide miſſa, 110. paſſuum profunditatem ſe habituros ſperabant. Sed fundi nullum veſtigium comparebat. Altitudo grad. 49. erat.

Die 17. manè iuxta occaſum æſtiuum terram quandam ſibi videre viſi ſunt. Itaq; plumbo miſſo, 90. paſſus deprehenderunt. Gubernator Iacob, qui ſe loci iſtius peritum cenſebat, quod ſub veſperam aut Angliam aut Lyſaert occupaturi eſſent, promittebat. Nam circa meridiem 49. grad. 25. min. altitudinem tenuerant.

Die 18. verſus ortum manè tres naues conſpicati ſunt: quas attingentes, & cuiates eſſent, rogantes, intellexerunt, eas ex Embda ſoluiſſe, & maiorem in Braſiliam, cæteras verò in S. Lucas vela facere. Hi emiſſa ſcapha Hollandis panes & carnes impertiuerunt: quibus Hollandi viciſſim nonnihil piperis & oryzæ reddiderunt. Ex harum gubernatoribus Hollandi etiam intelligebant, quod metam illam, quâ in Angliam perducerentur, nondum tenerent, etſi Goutſteert ſeſe iam tranſmiſiſſe putarent. Tres ſiquidem hæ naues, elapſo die 15. adhuc in Pleymuyen verſatæ erant, & ante biduum primùm Heyſant viderant, ita, vt à ſtatione illa Angliam 12. aut 15. milliaribus adhuc abeſſe omninò perſuaſum haberent. His expeditis, vtrique ad iter ſuum rediuerunt. *Embdani Hollandos pane & carnibus reficiunt.*

Die 19. manè terram quandam à ſe intra ortum & ſeptentrionem ſitam, proſpexerunt. Ad hanc auſtro impellentes, Sorlinges eſſe deprehenderunt, vbi per ſaxa ac ſcopulos multos tranſmittere compellebantur. Vbi iam Sorlinges in ſeptentrione poſt ſe reliquiſſent, curſum ſuum rectà ad angulum Lyſaert intenderunt. Sed quod iam tenebræ increbreſcerent, illum diutius prouidere non potuerunt. Noctu ergò meta præſumpta ad occaſum æſtiuum præproperantes, poſtero die angulum Goutſteert attigerunt, quem à meridie circa horam tertiam tranſmiſerunt.

Die 14. exorto ſole, hora ſexta, in conſpectum Doeueren & Calis adepti ſunt: à quo iterum poſt horam dimidiam nauem quandā ſibi occurrentem prouiderunt. Hæc ex Amſtelredamo militaris erat, cuius Capitaneus à Generali percontatus eſt, rerūne quarundā penuria is premeretur. Cognitaq; rerū multarum inopia, ei funē anchorarium cum Pilotto dedit, cuius ductu Maes ingredi tutò poſſent. A meridie diuortio facto, vtrique ad legendum ſuum iter perrexerunt. *Funem & Pilottum accipiunt.*

Die viceſimo quinto ad oſtium Maes ſiue Moſæ appellentes, anchora nauem firmarunt, à meridie eam penitius incurrentes. Sed

cum

cum ventus violentior reniteretur, compulsi sunt australius iuxta Briel anchoram iterum excutere: vbi parum aberat, quin in vallum impingerent.

In patriam redeunt. Die 26. sub exortũ solis, vento austro & Libonoto perspirante, cum anchoram emoliti essent, circa meridiem, diuina ope ac auxilio adiuti Amstelredamum appellentes, profuso omnium gaudio & gratulatione accepti sunt.

Nauigationis Hollandicæ Finis.

VERA ET GENVINA, SED BREVIS TAMEN ET COMPENDIARIA DESIGNATIO INSVLARVM, CIVITATVM, LOCORVMQVE ALIOrum maritimorum, quæ Hollandi instituta nauigatione magna ex parte adiuerunt: vbi simul, quæ durante eo itinere singularia ipsis acciderunt aut notata sunt, paucis explicantur eduntur q;.

HÆC NARRATIO FIGVRIS SEV SCHEMAtibus artificiosissimis æneis expressa, ac edita est à THEOD. de BRY p.m. relicta vidua, & binis filiis IOAN. THEODORICO & IOAN. ISRAELE, ciuibus Francofurtensibus.

FRANCOFVRTI,

EXCVDEBAT MATTHÆVS BECKER.

M. D C I I.

I.
DELINEATIO ISOLAE DEL PRINCIPE, SEV INSVLÆ PRINCIPIS: ET EORVM, quæ ibidem gesta sunt, narratio.

INSVLA hæc sub grad. 1½ in lineæ æquinoctialis parte boreali sita est. Ubi, cum propter ægrorum magnam infirmitatem, & rerum aliarum penuriam, Hollandi cum vexillo pacis in terram egrederentur, Æthiops quidam, Lusitanicæ linguæ peritus, eosdem humaniter excepit, ac in castellum secum abductos, cibo potuq; affatim lauteq; tractauit. Lusitani interim ad scaphas emiserunt, qui cæteros quoq; blandimentis in castellum allicerent. Quem tamen dolum cum se frustrà machinatos intellexissent: istos quatuor, qui iam in castello erant, adorti, tres in momento obtruncarunt & iugularunt, quarto profugo facto, & ad naues perfidiam intentatam deferente.

II.

DE PUGNA, QUA FRUSTRA HOLLANDI CUM LUSITANIS DECREVERUNT.

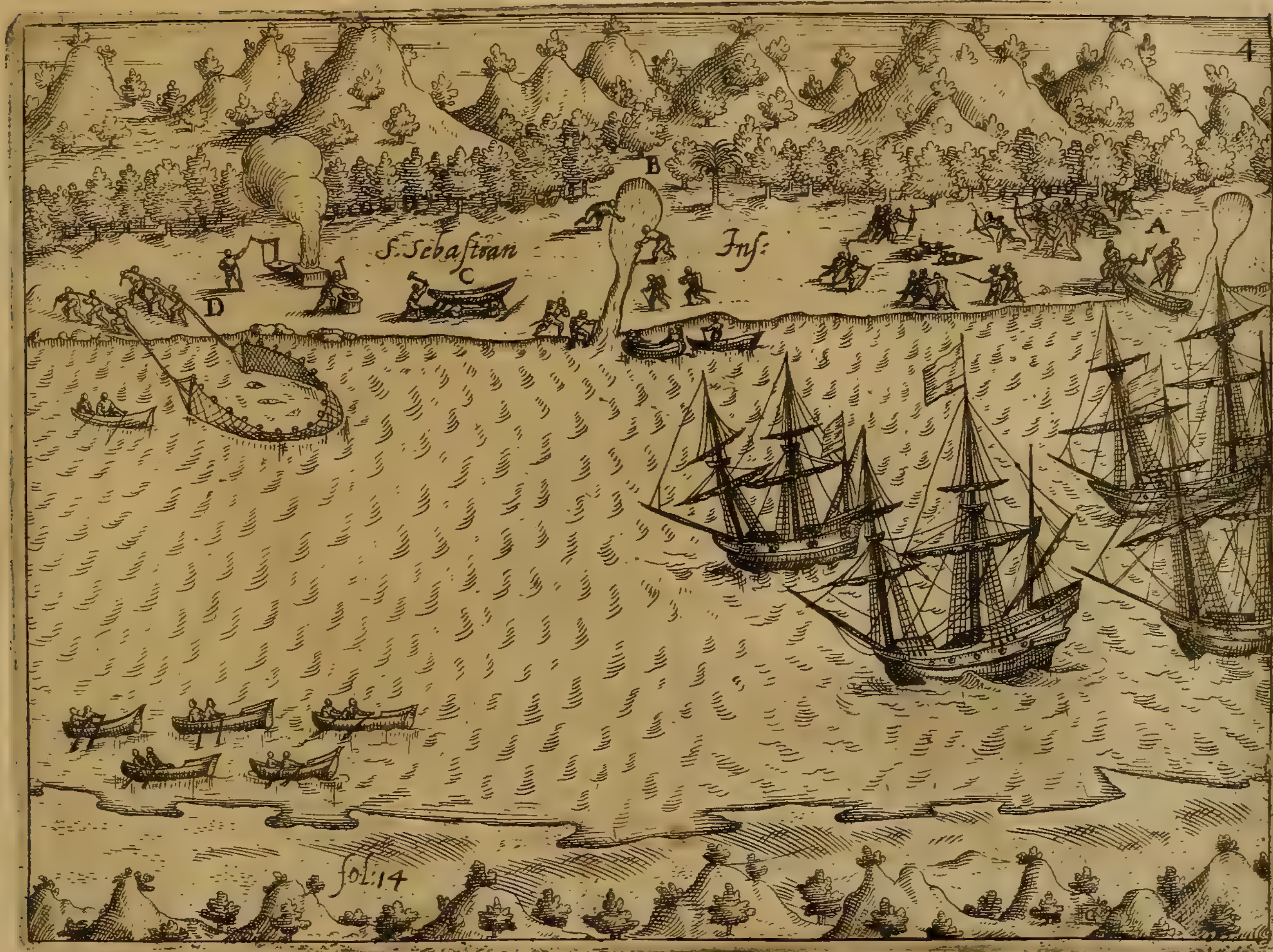
HOc ergò nefario dolo à Generali intellecto, improbitatem vindicaturus, 120. armatos contra Lusitanos emisit. Qui postquam longa dimicatione cum ipsis velitati essent, & in castelli occupationem sedulo incubuissent: tandem tamen re frustrà tentatâ, ne grauioribus malis innassarentur, ad naues retro paulatim cesserunt. A. Castellum Lusitanorum designat. B. Locũ pugnæ cum Lusitanis commissæ. C. Hollandorum propugnaculum est, in tutelam extructum eorum, qui hauriendæ aquæ operam impendebant. D. Indigenæ sunt eius loci, tàm viri quàm fœminæ. Vir, quidam primariorum est, qui peltis ac lanceis instructi incedere solent. Fœminæ cultris falcatis, quas manibus gestant, armatæ conspiciuntur: quarum colla corollæ precariæ, crucibus appensis insignes, cingunt: quas institutione Lusitanorum magna deuotione venerantur.

III.
INSVLAE RIO IAVERO DELINEATIO.

LVSITANORVM imperio Rio Iauero insula quoq; subiecta est. In qua cum Hollandi sese reficere, ac idoneis rebus instruere vellent: præter 40. aut 50. poma aurantia nihil nacti sunt. Cæterùm vbi scaphis in terram egreßi, Æthiopem obuium cum Lusitano corripuissent, ac eosdem viæ commonstratores secum abducturi essent: Indi confertim irruentes, in Hollandos tanta violentia sua tela extorserunt & conuibrarunt, vt aliquot eorum grauiter vulnerarent, & duos caperent. Quos deinde tamen, restitutis Æthiope & Lusitano, velut permutatione facta, iterum liberos dimiserunt. A. velitationis locus est. B. locus est, quo captiuorum permutatio facta est. C. Insulæ ciuitas est. D. Lusitanorum propugnaculum est.

IV.
INSVLAE S. SEBASTIANI RRÆFIGVRATIO.

HOLLANDI, postquam ad S. Sebastiani insulam appulissent, scapha sex suorum de insulæ statu percontatum emiserunt. Hi vero ab Indis, ex dumetis ac syluis gregatim insultantibus obruti sunt. Quo conflictu cum duo cecidissent, quatuor cæteri ab Indis capti abrepti sunt. Qui priusquam abirent, scapham quoque Hollandorum confregerunt & comminuerunt: quod ex A. litera patet. B. Locus est, ex quo vndam ac ligna auexerunt. C. Meta est, quâ nouam scapham extruxerunt. D. Immensam adeo piscium multitudinem capiunt, vt retibus eosdem vix magno labore iunctoq; nisu in littus extrahere possint.

V.

DELINEATIO INSVLAE SANCTÆ CLARÆ.

Hacce in insula Hollandi ægros suos exposuerunt, ac eosdem accurata diligentiq; diæta ita curarunt, vt dierum 14. spatio vniuersi reualescerent, quinis exceptis, qui propter diuturnitatem morborum nimis attritis & elisis viribus, ibi extremam auram expirauerunt. Ex hac insula, quod ad annonam faceret, præter herbas ac duas prunos, quarum fructibus haud leuiter recreati & refecti sunt, nihil comparare licuit. Et, ne ægri ab insulanis opprimerentur, diligentibus præsidijs ac excubijs is locus custoditus est. Non longo ab hac insula interuallo locus est, vbi copiam grandem piscium captauerunt. Apud hanc insulam, nauium quandam, bonis ac mercibus prius exinanitam, ac itineri continuando ineptam, iniectis ignibus concremauerunt.

VI.

PORTO DE SEYRO.

HOC in loco Capitaneus Iacobus Ianss Huydecooper extinctus est, postquam immanitate Scorbuti longo tempore attritus & confectus fuisset. Is ceremonijs ac exequijs suetis in eadem insula sepultus est. Terra hæc hominum quidem ac arborum sterilis erat, sed magnam tamen ferarum, vt ceruorum, bubalorum, ac struthiocamelorum copiam alebat. Ibidem Generalis duabus scaphis certo cum militum numero in littus egressus est. Cum verò neminem indigenarum offendere potuisset: quinis Hollandis cum expresso mandato, ne qua ex scaphis se aliorsum efferrent, relictis, lecta militum manu in terræ penitioraq; loca peruasit. Interim, cum, qui pro scapharum tutela relicti fuerant, pellendi frigoris instituto longius à scaphis expatiati essent: repente ex insidijs ab Indis inuasi, ac telis confertim vibratis ita impetiti sunt, vt tres eorum illico caderent, duo profugi verò in scapham sese ingerentes, vix elaberentur. Reuersus ergo Capitaneus, cum tres in littore exanimes iacere, & scapharum alteram abactam esse videret: latrocinium suorum in Indis vindicaturus terram omnem quidem peruagatus est, sed nemine inuento ad naues tandem redijt. Eodem in loco multi Indorum tumuli conspiciebantur, erectis ac suffixis telis pennisq; coornati.

VII.

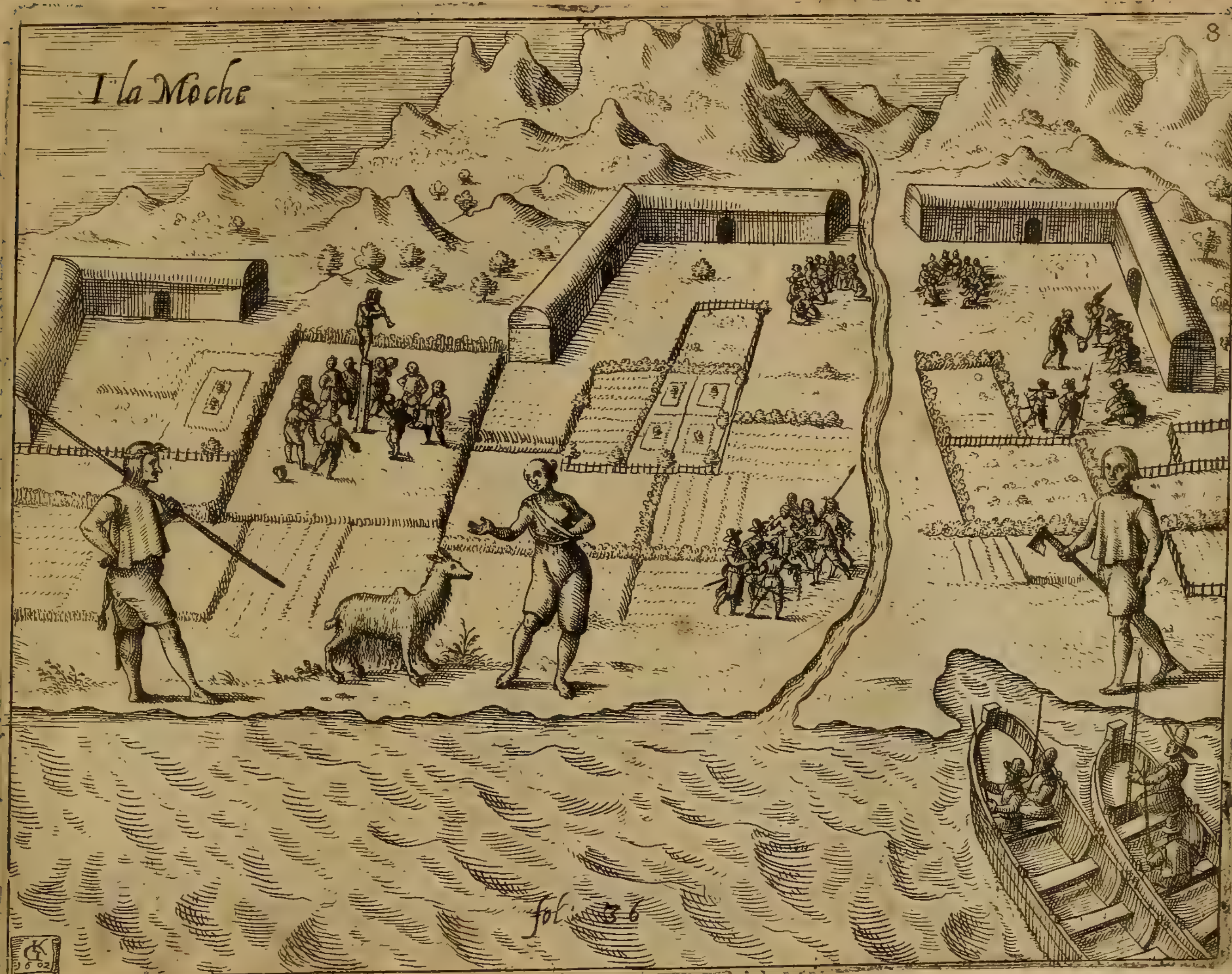
QVID HOLLANDIS IN FRETI QVADAM VICINA INSVLA acciderit.

POSTQVAM *Hollandi insulam quandam, in freto Magellanico non longè à Capo de Nassau sitam, attigissent, & Indorum quosdam scaphis vectos animaduertissent: ad eos concitatius remis appulerunt. Quare visa, Indi in terram exilientes, fuga sese in editum quendam montem receperunt. Cumq; pinguinarum auferendarum causa Hollandos aduentare censerent: pinguinas aliquot desuper in scaphas eorum coniecerunt: sed ne sic quidem pacatos Hollandos videntes, lapides ac spicula in eosdem plurìma coniecerunt, & in fugam sese tandem dederunt. Hollandi ergo, postquam instructa manu loca istic vicina quoquo versum peruagati indigenas quærerent: specum prægrandem quandam animaduerterunt, Indis viris fœminisq; ac infantibus planè refertam: qui in appropinquantes Hollandos concitatissimè sua iacula emiserunt. Pugna ergò vtrinq; inualescente, Hollandi specum occupare prius non potuerunt, quàm excussis glandibus viros vniuersos confecissent. Eo facto, cum antrum posteà inuaderent, relictas fœminas suis liberis pronas incumbentes, conspexerunt. Quorum è numero, cum duas puellas & pueros quatuor selegissent, ad naues parta victoria redierunt.*

VIII.

QVO RITV HOLLANDI IN LA MOCHE INSVLA TRACTATI SINT.

IN La Moche insula Hollandi humanitatis nihil desiderauerunt. Nam ad indigenarũ habitacula ducti, iußi sunt cũ viris in truncis vicinis considere. Aduenas spectandi causa, fœminæ vniuersæ è domibus suis confluxerunt, ac à viris seorsim tribus ordinibus consederunt. Intereà vetula quædam vrceum cereuisia (cici dicta) plenum Hollandis obtulit, quo potu ipsi non parum affecti fuerunt. Hoc potionis genus hac ferè ratione confit. Vetulæ, quæ ex senio iam dentibus carent, fruges masticant: masticatas euomunt, & in certum cumulum expuunt. Ita illæ madefactæ & attritæ, posteris diebus efferuere incipiunt. Vnde tandem ex miscella ista potus conficitur. Festorum suorum solemnitates ad hunc potum magna gratulatione exequũntur. Vbi certo loco quodam conuenientes, ex ordine consident. Et dum quidã eorum, qui editiore in trunco stat, ore certum quoddã metrũ admodulatur, cæteri in orbem sibi inuicẽ appotant, vsq; dum inebriẽtur.

IX.

LADRONES INSVLAE DESCRIPTIO.

INSVLA hæc humilis eſt ac depreſſa, arboribus ac ſcopulis frequentibus aſpera. Ex re nomen ea inſula obtinuit: cuius incolæ admodum furaces ſunt & doloſi, adeò, vt ſatis ſibi à furto eorum Hollandi cauere minimè potuerint. Nudi inambulant, niſi quod præſuſpenſo folio pudenda ſua fœminæ obuelent. Corpore fuſco ſunt. Viri capillos radunt: fœminæ promiſſos alunt. Sine legibus inter ſeſe pecudum ritu cohabitant, coeuntque. Vnde fit, vt multorum corpora luis venereæ veneno miſerè corrupta & defœdata conſpiciantur.

X.

QVID IN LADRONES INSVLA HOLLANDIS ACCIDERIT.

IN hac inſula ad Hollandorum nauem 200. circiter Canoæ confluxerunt, quarum quælibet duos ternoſue ferebat. Hi in contractibus & commercijs ſupra modum fraudulenti inuenti ſunt. Permutationes ita fiebant. Hollandi è naue funiculum, cui fragmentum ferri appenderant, deorſum ad Canoas demittebant. Ferrum Indi auidè arripientes, funi ſacculum oryza plenum appenderunt. Qui tamen ſacci pleriq́, cum effunderentur, vix ſemipleni reperti fuerunt, quod ſupernè quidem oryza emineret, fundus verò ſacci folijs ac rebus inanibus alijs confertus eſſet. Sed & hoc accidit. Quidam ex illis nauem aſcenderant. Ibi vnus, diſpecta occaſione, incauto Hollando gladium è manibus extricat, & cum eo in mare deorſum inſilit, ac infra vndas ad inſulam pernatat. Cum ergò Generalis crebris iniurijs offenſior in eos ſclopetis defulminaſſet, confertim pleriq́ ex canois exilientes, aliquandiu ſub aquis latitarunt. Qui cum ſuis nauiculis euerſi fuerant, hi ranarum modo adnatabant, & canoas ſuas conuertentes priore ſitu locabant. Nauiculæ eorum oblongæ ſunt, anguſtæq́, quibus inconuerſis mira agilitate nunc prorſum nunc vorſum vela facientes vtuntur.

XI.

DE SINV BAYE LA BAYE.

Sinvs iste à Manille 8. leucarum spatio ferè distat. Quam regionem cum Hollandi Hispanicæ iurisdictioni subiectam esse cognoscerent, vexillum Hispanicum nauibus suffixerunt, & quendam è nautis habitu monachali induerunt, vt hoc inuento quosdam Hispanorum ad se illicerent. Cum ergo quidam ex illis tandem appropinquaßet, ac in nauem ascendisset: dolo deceptus curauit, vt annonæ copia maxima per Indos ad nauem proueheretur. Sed cum res in suspicionem à nonnullis vocaretur, Hispani ad nauem capitaneum amandarunt, qui de commeatu regio Hollandos compellaret. Cui cum Ducis Mauritij literæ ostenderentur: perculsus animo, quid diceret, non habuit. Itaq; porro commeatus nihil ad naues perlatum est. Appicti sunt hic non solum illius loci, sed & vniuersorum nouæ Hispaniæ indigenarum habitus ac cultus.

XII.
IAPONVM EFFIGIATIO AC DESCRIPTIO.

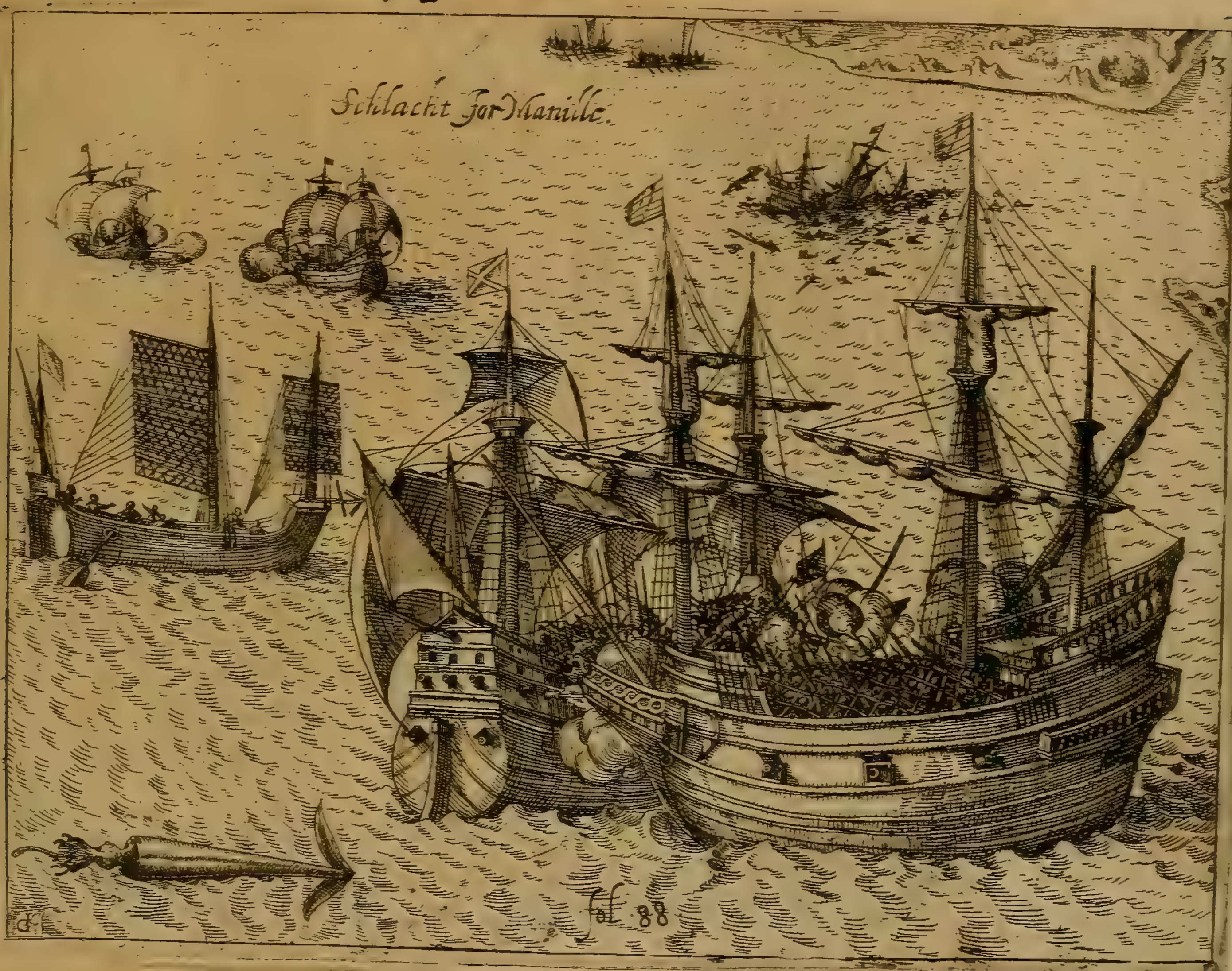

HOLLANDI cum iam à Manille non abessent longiùs, occurrentem sibi nauem ex Iaponia habuerunt: cuius incolæ hîc adumbrantur. Hi procero & erecto corpore sunt, habitu Polonorum ferè induti, ac tunicis promissis vestiti. Primas inter hos veste pretiosa serica, floribus intertextis conspicua, insignis erat. Milites periti & industrij sunt, qui armis, vt arcubus, hastis, sclopetis & acinacibus expeditissime vti norunt. Toto capite calui ac rasi, postrema saltem occipitij parte floccum oblongum alunt.

ddd

XIII.

HOLLANDORVM CVM HISPANIS ANTE MANILLAM pugna naualis.

CVm ante Manillam Hollandi agerent, Hiſpani contra ipſos nauem inſtructiſſimam tùm militibus, tùm tormentis emiſerunt, vt eandem aut euerterent, aut captarent. Sed cum à prima velitatione pugna adeo inualuiſſet, vt Hollandorum nauem Hiſpani iam dum occuparent: inferne per extenſas crates Hollandi infeſtantes Hiſpanos tanto robore ac animo inuaſerunt, vt multis cæſis, retrocedere, ac ad nauem ſuam redire cogerentur. Cumq; deſperata victoria iam in Manillam recurrere inciperent: nauis, quæ violẽtis tormentorum diuerberationibus admodũ comminuta fuerat, mergi ac in fundũ declinare viſa eſt. Ibi ergo Hiſpanos vniuerſos Hollandi iã ante conſpectũ ſuũ ſuffocari viderunt. Nihilominus tamẽ Hollandorũ Vicealmirans ab Hiſpanica Vicealm. in fuga correpta & occupata eſt. His appicta eſt nauis Iaponica cũ velis ex ſtorea intertextis, ac lignea anchora.

XIV.
BORNEO INSVLAE DESCRIPTIO.

EX inſularum in tota India orientali maximis ac præcipuis Borneo eſt, ſinu admodum magno inſignis, iuxta quem metropolis Borneo, 2000. aut 3000. domibus conſpicua, in loco vliginoſo extructa conſpicitur. Ciuitatis eius ea ratio eſt, vt à domo vna in aliam ſcaphis commeandum ſit. Inſula aliàs optime culta ac ferax eſt: cuius indigenæ viri proceri ac cordati ſunt: quorum ne quidem infimus quiſq; ſine armis ſuis in publicum prodit. Odio Vatiniano Hiſpanos proſequuntur, ac legibus Mahumeticis viuunt, ſicut id ex hiſtoria latiùs patet.

FINIS.